

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسیر اسرار السبت علیہ السلام

(جلد ۹)

سورہ مای مبارکہ ملک، قلم، الخاقہ، معارج، نوح، جن، منزل، مژر، قیامت، انسان،
مُسلات، نبأ، نازعات، عبس، تکویر، انظار، مطفین، انشقاق، بروج، طارق، اعلیٰ،
غاشیہ، فجر، بلد شمس، لیل، الضحیٰ، انشراح، تین، علق، قدر، بئینہ، زلزال،
عادیات، قارعة، تکاثر، عصر، حمزہ، فیل، قریش، ماعون، کوثر،
کافرون، نصر، مد، توحید، فلق، ناس

تألیف خادم المل السبت علیہ السلام

سید محمد (سید قاسم) حسینی بہارنجی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين وصلواته الدائمة على
خاتم النبيين وعلى اله الأئمة الميامين والاصياء
المرضىين، سيما الامام المنتظر والحجة الثاني عشر
روحي وارواح العالمين لتراب مقدمه الفداء،
سعى المصطفى وكفى المرتضى، الذي يملاء الله
به الارض قسطا وعدلا، كما ملئت ظلما وجورا، و
لعنة الله الدائمة على اعدائهم ومخالفهم
ومنكرى فضائلهم وامامتهم اجمعين
الى يوم الدين.

فهرست مطالب

سورهی مُلک

سورهی مُلک، آیات ۱ تا ۳۰ ۱۷

سورهی قلم

سورهی قلم، آیات ۱ تا ۳۳ ۴۷

سورهی قلم، آیات ۳۴ تا ۵۲ ۶۵

سورهی الحاقّة

سورهی الحاقّة، آیات ۱ تا ۵۲ ۷۹

سورهی معارج

سورهی معارج، آیات ۱ تا ۴۴ ۱۰۷

سورهی نوح

سورهی نوح، آیات ۱ تا ۲۸ ۱۲۷

سورہی جن

سورہی جن، آیات ۱ تا ۲۸ ۱۴۳

سورہی مزمل

سورہی مزمل، آیات ۱ تا ۲۰ ۱۶۵

سورہی مدثر

سورہی مدثر، آیات ۱ تا ۵۶ ۱۷۹

سورہی قیامت

سورہی قیامت، آیات ۱ تا ۴۰ ۲۰۱

سورہی انسان

سورہی انسان، آیات ۱ تا ۴ ۲۱۷

سورہی انسان، آیات ۵ تا ۱۳ ۲۲۹

سورہی انسان، آیات ۱۴ تا ۳۱ ۲۳۴

سورہی مرسلات

سورہی مرسلات، آیات ۱ تا ۵۰ ۲۴۷

سورہی نبأ

سورہی نبأ، آیات ۱ تا ۴۰ ۲۶۱

سورہی نازعات

سورہی نازعات، آیات ۱ تا ۴۶ ۲۸۳

سوره‌ی عبس

سوره‌ی عَبَسَ، آیات ۱ تا ۴۲..... ۳۰۵

سوره‌ی تکویر

سوره‌ی تَكْوِيْر، آیات ۱ تا ۲۹..... ۳۲۱

سوره‌ی انفطار

سوره‌ی اِنْفِطَار، آیات ۱ تا ۱۹..... ۳۳۹

سوره‌ی مطففین

سوره‌ی مُطَفِّفِيْنَ، آیات ۱ تا ۳۶..... ۳۴۹

سوره‌ی انشقاق

سوره‌ی اِنْشِقَاق، آیات ۱ تا ۲۵..... ۳۶۷

سوره‌ی بروج

سوره‌ی بُرُوج، آیات ۱ تا ۲۲..... ۳۸۳

سوره‌ی طارق

سوره‌ی طَارِق، آیات ۱ تا ۱۷..... ۳۹۹

سوره‌ی اعلی

سوره‌ی اَعْلَى، آیات ۱ تا ۱۹..... ۴۱۱

سوره‌ی غاشیه

سوره‌ی غَاشِيَة، آیات ۱ تا ۲۶..... ۴۲۵

سورهی فجر

سورهی فجر، آیات ۱ تا ۳۰ ۴۴۱

سورهی بلد

سورهی بلد، آیات ۱ تا ۲۰ ۴۶۵

سورهی شمس

سورهی شمس، آیات ۱ تا ۱۵ ۴۷۹

سورهی لیل

سورهی لیل، آیات ۱ تا ۲۱ ۴۸۹

سورهی و الضحی

سورهی ضحی، آیات ۱ تا ۱۱ ۴۹۹

سورهی انشراح

سورهی انشراح، آیات ۱ تا ۸ ۵۰۸

سورهی تین

سورهی تین، آیات ۱ تا ۸ ۵۱۵

سورهی علق

سورهی علق، آیات ۱ تا ۱۹ ۵۲۱

سورهی قدر

سورهی قدر، آیات ۱ تا ۵ ۵۳۱

سوره‌ی بَیِّنَة

سوره‌ی بَیِّنَة، آیات ۱ تا ۸ ۵۴۷

سوره‌ی زلزَال

سوره‌ی زلزَال، آیات ۱ تا ۸ ۵۵۷

سوره‌ی عَادِيَات

سوره‌ی عَادِيَات، آیات ۱ تا ۱۱ ۵۶۷

سوره‌ی قَارِعَة

سوره‌ی قَارِعَة، آیات ۱ تا ۱۱ ۵۷۹

سوره‌ی تَكَوِيْن

سوره‌ی تَكَوِيْن، آیات ۱ تا ۸ ۵۸۹

سوره‌ی عَصْر

سوره‌ی عَصْر، آیات ۱ تا ۳ ۵۹۹

سوره‌ی هُمَزَة

سوره‌ی هُمَزَة، آیات ۱ تا ۹ ۶۰۵

سوره‌ی فِيل

سوره‌ی فِيل، آیات ۱ تا ۵ ۶۱۳

سوره‌ی قُرَيْش

سوره‌ی قُرَيْش، آیات ۱ تا ۴ ۶۲۵

سورہی ماعون

سورہی ماعون، آیات ۱ تا ۷ ۶۳۱

سورہی کوثر

سورہی کوثر، آیات ۱ تا ۳ ۶۳۷

سورہی کافرون

سورہی کافرون، آیات ۱ تا ۶ ۶۴۹

سورہی نصر

سورہی نصر، آیات ۱ تا ۳ ۶۵۵

سورہی مسد

سورہی مسد، آیات ۱ تا ۵ ۶۶۵

سورہی توحید

سورہی توحید، آیات ۱ تا ۵ ۶۷۷

سورہی فلق

سورہی فلق، آیات ۱ تا ۵ ۶۸۵

سورہی ناس

سورہی ناس، آیات ۱ تا ۶ ۶۹۹

سورهی مُلک

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سورهی طور نازل شده؛ و مُنجیه و واقیة نامیده شده است؛

چرا که صاحبش را از عذاب قبر نجات می دهد.

تعداد آیات: ۳۰ آیه .

ثواب قرائت سورهی مُلک

امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که سوره ملک را در نماز عشا بخواند، تا صبح در امان خدا باشد، و در قیامت

نیز در امان خداوند خواهد بود تا داخل بهشت شود.^۱

امام باقر علیه السلام فرمود:

سورهی ملک مانع از عذاب قبر است، و نام آن در تورات سورهی ملک است،

و کسی که آن را در شب بخواند، خیر او فراوان و نفس او پاک و از غافلین

شمرده نمی شود، و من آن را بعد از نماز عشا در حال نشسته می خوانم،

و پدرم آن را در روز و شب می خواند، و کسی که آن را [همواره] بخواند چون ناگر

۱. وفي ثواب الأعمال عن الحسن بن أبيه عن أبي بصير عن أبي عبد الله عليه السلام قال من قرأ
تبارك الذي بيده الملك في المكتوبة قبل أن ينام لم يزل في أمان الله حتى يصبح وفي
أمانه يوم القيامة حتى يدخل الجنة. [ثواب الأعمال، ص ۱۱۹]

و نکیر از طرف پایین قبر وارد بر او می شوند، پاهای او می گوید: راهی برای شما نیست، چرا که این بنده بر روی من می ایستاد و هر صبح و شام مرا قرائت می نمود، و اگر از ناحیه وسط وارد شوند، جوف او می گوید: راهی برای شما نیست چرا که این بنده هر روز و هر شب مرا حفظ می نمود، و اگر از ناحیه ی زبان وارد شوند، زبان می گوید: راهی برای شما نیست، چرا که این بنده در هر روز و در هر شب به وسیله من این سوره را می خواند.^۱

و از رسول خدا ﷺ نقل شده که فرمود:

هر کس این سوره را بخواند، از عذاب قبر نجات یابد، و پاداش احیای شب قدر به او داده خواهد شد، و کسی که آن را حفظ کند، انیس قبر او خواهد بود، و او را از عذاب قبر نجات می دهد، تا قیامت برپا شود، و در قیامت نیز نزد خداوند از او شفاعت می کند، و تقرب به او پیدا می نماید، تا در حال امن بدون وحشت داخل بهشت شود.

۱. فی الکافی: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَمُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ جَمِيلٍ عَنْ سَدِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ سُورَةُ الْمُلْكِ هِيَ الْمَانِعَةُ تَمْنَعُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَهِيَ مَكْتُوبَةٌ فِي التَّوْرَةِ سُورَةُ الْمُلْكِ وَمَنْ قَرَأَهَا فِي لَيْلَتِهِ فَقَدْ أَكْثَرَ وَأَطَابَ وَلَمْ يُكْتَبْ بِهَا مِنَ الْعَافِلِينَ وَإِنِّي لَأَرْكَعُ بِهَا بَعْدَ عِشَاءِ الْآخِرَةِ وَأَنَا جَالِسٌ وَإِنَّ وَالِدِي عليه السلام كَانَ يَقْرَأُهَا فِي يَوْمِهِ وَلَيْلَتِهِ وَمَنْ قَرَأَهَا إِذَا دَخَلَ عَلَيْهِ فِي قَبْرِهِ نَاكِرٌ وَنَكِيرٌ مِنْ قِبَلِ رَجُلَيْهِ قَالَتْ رَجُلَاةٌ لَهُمَا لَيْسَ لَكُمَا إِلَى مَا قَبْلِي سَبِيلٌ قَدْ كَانَ هَذَا الْعَبْدُ يَقُومُ عَلَيَّ فَيَقْرَأُ سُورَةَ الْمُلْكِ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَتِهِ وَإِذَا أَتَيْتَاهُ مِنْ قَبْلِ جُوفِهِ قَالَ لَهُمَا لَيْسَ لَكُمَا إِلَى مَا قَبْلِي سَبِيلٌ قَدْ كَانَ هَذَا الْعَبْدُ يُقْرَأُ بِي فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ سُورَةَ الْمُلْكِ. [کافی، ج ۲، ص ۶۳۳، ح ۲۶]

امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که این سوره را نزد مرده ای قرائت کند، خداوند به او تخفیف می دهد،
و اگر این سوره قرائت شود، و به اموات هدیه داده شود، به اذن خداوند مانند
برق به آنان می رسد.^۱

۱. - وفي البرهان: ومن (خواص القرآن): روى عن النبي صلى الله عليه وآله أنه قال: «من قرأ هذه السورة، وهي المنجية من عذاب القبر، أعطى من الأجر كما من أحياء ليلة القدر، ومن حفظها كانت أنيسه في قبره، تدفع عنه كل نازلة تهتم به في قبره من العذاب، وتحرسه إلى يوم بعثه، وتشفع له عند ربها وتقربه حتى يدخل الجنة آمناً من وحشته ووحده في قبره».

- وفيه: وقال الصادق عليه السلام: «من قرأها على ميت خفف الله عنه ما هو فيه، وإذا قرئت وأهديت إلى الموتى أسرع إليهم كالبرق الخاطف بإذن الله تعالى». [تفسير برهان، ج ۵، ص ۴۳۳]

سورهی ملک ، آیات ۱ تا ۳۰

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝۱ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ
أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ ۝۲ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ
الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ۝۳ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ
إِلَيْكَ الْبَصَرُ حَاسِمًا وَهُوَ حَسِيرٌ ۝۴ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا
لِلشَّيَاطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ ۝۵ وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ
الْمَصِيرُ ۝۶ إِذَا الْقُوفَا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهيقًا وَهِيَ تَفُورٌ ۝۷ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ
فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ۝۸ قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا
نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ۝۹ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا
فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ۝۱۰ فَاعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ فَسَحَقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ ۝۱۱ إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ
رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ۝۱۲ وَأَسْرُوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ

الصُّدُورِ ﴿۱۳﴾ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿۱۴﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ ﴿۱۵﴾ أَمَّنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمُ الْأَرْضَ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ ﴿۱۶﴾ أَمْ أَمَّنْتُمْ مَنْ فِي السَّمَاءِ أَنْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ ﴿۱۷﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿۱۸﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَافَاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ ﴿۱۹﴾ أَمَّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِنَّ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي غُرُورٍ ﴿۲۰﴾ أَمَّنْ هَذَا الَّذِي يَرْزُقُكُمْ إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا فِي عُتُوٍّ وَنُفُورٍ ﴿۲۱﴾ أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَى أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿۲۲﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿۲۳﴾ قُلْ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿۲۴﴾ وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۲۵﴾ قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿۲۶﴾ فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّتَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ ﴿۲۷﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكَنِيَ اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿۲۸﴾ قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَّنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿۲۹﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ ﴿۳۰﴾

لغات:

«تبارک» اصل آن از برکت به معنای ثبوت خیر و نهمو چیزی است، و «طبق» مصدر طوبقت طبقاً به معنای چیزی بر روی چیز دیگری قرار گرفتن است، و امکان دارد جمع طَبَق باشد، مانند جَمَل و جمال، و «تفاوت» به معنای اختلاف و اضطراب است، و «فُطُور» به معنای شقوق و صدوع، از فَطَرَ به معنای شَقَّ و جدا شدن و دونیم شدن است، و «خاسی» یعنی ذلیل و صاغر، و یا به معنای بعید و دور از انتظار است، از این رو به

سگ گفته می‌شود: اِحْسَاً، و «حسیر» به معنای ناتوان و از کار افتاده است، و «حسیر» شتر از پا در آمده و غیر قابل سیر است، و «سعیر» آتش شعله ور را گویند، و «أعدنا» در اصل أعددنا بوده، و دال تبدیل به تاء شده، و به معنای هیئاًنا می‌باشد، و «شهیق» صدای نَفَس گیر را گویند، مانند صدای جان دادن، و هنگامی که شعله آتش شدید می‌شود این صدا از آن شنیده می‌شود، کأَنَّهُ طالب و قود است، و بعضی گفته‌اند: شهیق در سینه است، و زفیر در حلق است، و «فَور» ارتفاع به غلیان است، و «فارت القدر و فار التور» یعنی ارتفاع بالغلیان، و منه الفؤارة، لإرتفاعها بالماء ارتفاع الغلیان، و «سحیق» به معنای بعید است، و أَسْحَقَهُمُ اللهُ یعنی أبعدهم من الخیر، و «لَطِيفٌ» درباره‌ی خداوند به معنای رأفت و رحمت و رفق است، و «ذلول» مرکب رام را گویند، و «مناكب زمین» جاهای بلند آن را گویند، و «نشور» حیات بعد از مرگ را گویند، و «أنشره الله» یعنی أحياء بعد موته، و «حاصب» سنگی است که با آن نشانه می‌گیرند، و حَصَبَهُ بِالْحِصَاةِ إِذْ رَمَاهُ بِهَا، و «كَبَبَةٌ فَأَكَبَتْ إِذَا الْقَاهِ عَلَى وَجْهِهِ»، و «نَزَفَتِ الْبَثْرَ» ای ذَهَبَ مَاؤُهَا، و «زُلْفَةٌ» به معنای قربت و نزدیکی است، و «سَاءَ الْأَمْرُ» ای غَمٌّهُ وَأَحْزَنُهُ، و «مَاءُ غُورٍ» یعنی ماء غائر و فرورفته، و «مَعِينٌ» مأخوذ از عین است، مانند مبیع که مأخوذ از بیع است، یعنی آب چشمه گوارا.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

پربرکت و زوال‌ناپذیر است کسی که حکومت جهان هستی به دست اوست، و او بر هر چیز تواناست. (۱) آن کس که مرگ و حیات را آفرید تا شما را بیازماید که کدام یک از شما بهتر عمل می‌کنید، و او شکست‌ناپذیر و بخشنده است. (۲) همان کسی که هفت آسمان را بر فراز یکدیگر آفرید در آفرینش خداوند رحمان هیچ تضاد و عیبی نمی‌بینی! بار دیگر نگاه کن، آیا هیچ شکاف و خللی مشاهده می‌کنی!؟

(۳) بار دیگر (به عالم هستی) نگاه کن، سرانجام چشمانت (در جستجوی خلل و نقصان ناکام مانده) به سوی تو باز می‌گردد در حالی که خسته و ناتوان است! (۴) ما آسمان پایین (نزدیک) را با چراغهای فروزانی زینت بخشیدیم، و آنها [شهابها] را تیرهایی برای شیاطین قرار دادیم، و برای آنان عذاب آتش فروزان فراهم ساختیم! (۵) و برای کسانی که به پروردگارشان کافر شدند عذاب جهنم است، و بد فرجامی است! (۶) هنگامی که در آن افکنده شوند صدای وحشتناکی از آن می‌شنوند، و این در حالی است که پیوسته می‌جوشد! (۷) نزدیک است (دوزخ) از شدت غضب پاره پاره شود هر زمان که گروهی در آن افکنده می‌شوند، نگهبانان دوزخ از آنها می‌پرسند: «مگر بیم دهنده الهی به سراغ شما نیامد؟!» (۸) می‌گویند: «آری، بیم دهنده به سراغ ما آمد، ولی ما او را تکذیب کردیم و گفتیم: خداوند هرگز چیزی نازل نکرده، و شما در گمراهی بزرگی هستید!» (۹) و می‌گویند: «اگر ما گوش شنوا داشتیم یا تعقل می‌کردیم، در میان دوزخیان نبودیم!» (۱۰) اینجاست که به گناه خود اعتراف می‌کنند دور باشند دوزخیان از رحمت خدا! (۱۱) (اما) کسانی که از پروردگارشان در نهان می‌ترسند، مسلماً آمرزش و پاداش بزرگی دارند! (۱۲) گفتار خود را پنهان کنید یا آشکار (تفاوتی نمی‌کند)، او به آنچه در سینه‌هاست آگاه است! (۱۳) آیا آن کسی که موجودات را آفریده از حال آنها آگاه نیست؟! در حالی که او (از اسرار دقیق) با خبر و آگاه است! (۱۴) او کسی است که زمین را برای شما رام کرد، بر شانه‌های آن راه بروید و از روزیهای خداوند بخورید و بازگشت و اجتماع همه به سوی اوست! (۱۵) آیا خود را از عذاب کسی که حاکم بر آسمان است در امان می‌دانید که دستور دهد زمین بشکافد و شما را فرو برد و به لرزش خود ادامه دهد؟! (۱۶) یا خود را از عذاب خداوند آسمان در امان می‌دانید که تندبادی پراز سنگریزه بر شما فرستد؟! و بزودی خواهید دانست

تهدیدهای من چگونه است! (۱۷) کسانی که پیش از آنان بودند (آیات الهی را) تکذیب کردند، اما (ببین) مجازات من چگونه بود! (۱۸) آیا به پرندگانی که بالای سرشان است، و گاه بالهای خود را گسترده و گاه جمع می‌کنند، نگاه نکردند؟! جز خداوند رحمان کسی آنها را بر فراز آسمان نگه نمی‌دارد، چرا که او به هر چیز بیناست! (۱۹) آیا این کسی که لشکر شماست می‌تواند شما را در برابر خداوند یاری دهد؟ ولی کافران تنها گرفتار فریبند! (۲۰) یا آن کسی که شما را روزی می‌دهد، اگر روزیش را بازدارد (چه کسی می‌تواند نیاز شما را تأمین کند)؟! ولی آنها در سرکشی و فرار از حقیقت لجاجت می‌ورزند! (۲۱) آیا کسی که به رو افتاده حرکت می‌کند به هدایت نزدیکتر است یا کسی که راست قامت در صراط مستقیم گام برمی‌دارد؟! (۲۲) بگو: «او کسی است که شما را آفرید و برای شما گوش و چشم و قلب قرار داد اما کمتر سپاسگزاری می‌کنید!» (۲۳) بگو: «او کسی است که شما را در زمین آفرید و به سوی او محشور می‌شوید!» (۲۴) آنها می‌گویند: «اگر راست می‌گویید این وعده قیامت چه زمانی است؟!» (۲۵) بگو: «علم آن تنها نزد خداست و من فقط بیم‌دهنده آشکاری هستم!» (۲۶) هنگامی که آن (وعده الهی) را از نزدیک می‌بینند، صورت کافران زشت و سیاه می‌گردد، و به آنها گفته می‌شود: «این همان چیزی است که تقاضای آن را داشتید!» (۲۷) بگو: «به من خبر دهید اگر خداوند مرا و تمام کسانی را که با من هستند هلاک کند، یا مورد ترحم قرار دهد، چه کسی کافران را از عذاب دردناک پناه می‌دهد؟!» (۲۸) بگو: «او خداوند رحمان است، ما به او ایمان آورده و بر او توکل کرده‌ایم و بزودی می‌دانید چه کسی در گم‌راهی آشکار است!» (۲۹) بگو: «به من خبر دهید اگر آبهای (سرزمین) شما در زمین فرورود، چه کسی می‌تواند آب جاری و گوارا در دسترس شما قرار دهد؟!» (۳۰)

تفسیر اهل البيت (علیهم السلام):

«تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

«خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ» یعنی «قَدَّرَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ، و معناه: قَدَّرَ الْحَيَاةَ ثُمَّ

الْمَوْتَ»، (لِيَبْلُوَكُمْ) أَي يَخْتَبِرُكُمْ بِالْأَمْرِ وَ النَّهْيِ (أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا).^۲

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

حیات و مرگ دو مخلوق خداوند هستند، و چون مرگ بیاید و داخل بدن

انسان شود، به هر چه برخورد نماید حیات از آن خارج می شود.^۳

مؤلف گوید:

از این روایت استفاده می شود که حیات و موت دو امر وجودی هستند، و

مرگ عدم الحیات نیست.

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

«لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا» به معنای عمل فراوان نیست، بلکه به معنای عمل

بهتر و درست تر است، و درستی عمل این است که عمل کننده از خدا بترسد،

و نیت صادق و نیکویی داشته باشد. سپس فرمود: «کوشش برای خالص شدن

۱. سوره ی ملک، آیات ۱ و ۲.

۲. الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ قَالَ: قَدَّرَهُمَا وَمَعْنَاهُ قَدَّرَ الْحَيَاةَ ثُمَّ الْمَوْتَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ

عَمَلًا أَي يَخْتَبِرُكُمْ بِالْأَمْرِ وَ النَّهْيِ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۷۸]

۳. عَنْهُ عَنْ فَضَالَةَ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرِ عَنْ زُرَّازَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ الْحَيَاةُ وَالْمَوْتُ

خَلْقَانِ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ فَإِذَا جَاءَ الْمَوْتُ فَدَخَلَ فِي الْإِنْسَانِ لَمْ يَدْخُلْ فِي شَيْءٍ إِلَّا وَقَدْ

خَرَجَتْ مِنْهُ الْحَيَاةُ. [کافی، ج ۳، ص ۲۵۹، ح ۳۴]

عمل، سخت تراز خود عمل می‌باشد، و شما باید آگاه باشید که عمل خالص آن عملی است که تونخواهی به خاطر آن کسی تورا ستایش نماید، و هدف توتنها ستایش خداوند باشد، و نیت افضل از عمل است، بلکه عمل همان نیت است.» سپس امام علیه السلام این آیه را قرائت نمود «قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَى شَاكِلَتِهِ فَرْبُكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا»^۱، و فرمود:

شاکله به معنای نیت است.^۲

به امام صادق علیه السلام گفته شد: مرگ را برای ما توصیف بفرمایید؟ امام علیه السلام فرمود: «مرگ برای مؤمن مانند بهترین عطری است که به مشام او برسد، و از آن لذت ببرد، و همه رنج‌ها و دردها از او برطرف شود، و برای کافر مانند نیش زدن افعی‌ها و عقرب‌ها و سخت تراز آن می‌باشد».

گفته شد: «مردم می‌گویند: مرگ سخت تراز این است که بدن انسان را با آره ببرند، و یا با مقراض بچینند، و یا با سنگ بکوبند، و یا زیر سنگ آسیاب له کنند؟» امام علیه السلام فرمود:

برای برخی از کفار و فجّار چنین است، چنان که شما کسانی را این چنین می‌بینید، و عذاب آخرت سخت تراز این است.

۱. سوره‌ی اسراء، آیه‌ی ۸۴.

۲. فی الکافی عن علی بن ابراهیم عن ابيه عن القاسم بن محمد عن المنقري عن سفیان بن عیینة عن ابي عبد الله علیه السلام فی قول الله ﷻ - لِيَبْلُوَكُمْ اَيْكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا قَالَ لَيْسَ يَعْنِي اَكْثَرَ عَمَلًا وَلَكِنْ اَصْوَبَكُمْ عَمَلًا وَانَّمَا الْاِصَابَةُ حَشِيَّةُ اللهِ وَالتَّيَّةُ الصَّادِقَةُ وَالتَّحْسَنَةُ ثُمَّ قَالَ الْاِبْتِغَاءُ عَلَى الْعَمَلِ حَتَّى يَخْلُصَ اَشَدُّ مِنَ الْعَمَلِ وَالْعَمَلُ الْخَالِصُ الَّذِي لَا تُرِيدُ اَنْ يَحْمَدَكَ عَلَيْهِ اَحَدٌ اِلَّا اللهُ ﷻ وَالتَّيَّةُ اَفْضَلُ مِنَ الْعَمَلِ اِلَّا وَانَّ التَّيَّةَ هِيَ الْعَمَلُ ثُمَّ تَلَا قَوْلَهُ ﷻ - قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَى شَاكِلَتِهِ يَعْنِي عَلَى نِيَّتِهِ. [کافی، ج ۲، ص ۱۶، ح ۴]

«الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ * ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ * وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ...»^۱
مرحوم علی بن ابراهیم در تفسیر «طِبَاقًا» گوید:

بعضها طبق لبعض، و در تفسیر «مِنْ تَفَاوُتٍ» گوید: یعنی من فساد، و در تفسیر «فُطُورٍ» گوید: یعنی من عیب، و در تفسیر «خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ» گوید: یعنی یقصر وینقطع، و در تفسیر «فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ» گوید: یعنی فی عذاب شدید.^۲
برخی از مفسرین گویند:

طبقات آسمان‌ها هر کدام دارای خصوصیات و محل برخی از ملائکه هستند، و در طبقه چهارم بیت المعمور است، و در طبقه هفتم سدره المنتهی و جنة المأوی است، و فوق آن‌ها کرسی است که بر جمیع طبقات احاطه دارد، و فوق کرسی عرش اعظم است، و فوق عرش را «لا یعلمه أحد إلا الله، لا ملک مقرب، ولا نبي مرسل...».

و در تفسیر آیه پنج این سوره «وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ...» و آیه «إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ * وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ»^۳، و در روایات - همان گونه که گذشت - آمده که شیاطین قبل از حضرت عیسی عليه السلام

۱. سوره ی ملک، آیات ۵-۳.

۲. القمّی فی قوله تعالی: «الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا» قال بعضها طبق لبعض ما تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَاوُتٍ قال یعنی من فساد فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ أی من عیب ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ قال انظر فی ملکوت السّماوات والأرض یَنقَلِبُ إِلَیْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ أی یقصر و هو حسیراً ی منقطع. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۷۸]

۳. سوره ی صافات، آیات ۶ و ۷.

به آسمان‌ها می‌رفتند، و از ملائکه اموری را می‌گرفتند و به کاهنان - که اجته را احضار می‌کردند - خبر می‌دادند، و آن‌ها به مردم می‌گفتند، و بهره‌هایی می‌بردند، و چون حضرت عیسی علیه السلام متولد شد، شیاطین از آسمان چهارم و بعد از آن ممنوع گردیدند، و در شب ولادت رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله از همه آسمان‌ها ممنوع گردیدند، و کفایت از بین رفت، و شیاطین نزدیک آسمان دنیا می‌رفتند و استراق سمع می‌کردند، یعنی از ملائکه مطالبی را می‌دزدیدند، و خداوند ستاره‌هایی را مانند تیر شهاب، بر آنان می‌فرستاد، و آنان را می‌سوزانید، چنان که خداوند می‌فرماید:

«وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ * وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ * إِلَّا مَنْ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ شَهَابٌ مُبِينٌ»^۱. و می‌فرماید: «إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ * وَحَفِظْنَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ» تا این که می‌فرماید: «إِلَّا مَنْ خَطَفَ الْخُطْفَةَ فَاتَّبَعَهُ شَهَابٌ ثَاقِبٌ»^۲، و از قول اجته می‌فرماید: «وَأَنَا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَا مُلْتًا حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهَبًا * وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شُهَابًا رَّصَدًا»^۳

«وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ * إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهيقًا وَهِيَ تَفُورٌ * تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلْتُمْ خَزَنَتَهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ * قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ»^۴

ابوبصیر گوید: شخصی از امام صادق علیه السلام پرسید: برای چه خداوند پیامبران و

مرسلین را برای [هدایت] مردم فرستاد؟ امام صادق علیه السلام فرمود:

برای این که مردم حجّت و عذری در مقابل خداوند نداشته باشند، و نگیند:

۱. سوره حجر، آیات ۱۸-۱۶. ۲. سوره صافات، آیات ۱۰-۶.

۳. سوره جن، آیات ۸ و ۹. ۴. سوره ملک، آیات ۹-۶.

«ما جاءنا من بشيرٍ ولا نذيرٍ» بلکه خداوند بر آنان حجت داشته باشد، و آنان اعتراف کنند که پیامبران خدا را تکذیب کرده‌اند، چنان که خداوند از خازنین و مأمورین جهنم این معنا را حکایت می‌نماید، و مأمورین جهنم به اهل جهنم می‌گویند: «أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ» و اهل جهنم می‌گویند: «قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ»^۱

امام باقر عليه السلام می‌فرماید: رسول خدا صلى الله عليه وآله در خطبه غدیر پس از آن که نام علی و اولاد او عليهم السلام را بیان کرد فرمود:

آگاه باشید که دشمنان آنان کسانی هستند که در جهنم صدای شهیق و زفیرو فوران آن را می‌شنوند، و هر گروهی از آنان که وارد جهنم می‌شوند گروه دیگرشان را لعنت می‌کنند.^۲

۱. فی اعلل: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْكُوفِيُّ عَنْ مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ عَنْ عَمِّهِ الْحُسَيْنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْرَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَنَّهُ سَأَلَهُ رَجُلٌ فَقَالَ لِأَيِّ شَيْءٍ بَعَثَ اللَّهُ الْأَنْبِيَاءَ وَالرُّسُلَ إِلَى النَّاسِ فَقَالَ لِيَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ مِنْ بَعْدِ الرُّسُلِ وَلِيَلَّا يَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ وَلِيَكُونَ حُجَّةً لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَلَّا تَسْمَعُ اللَّهُ تعالى يَقُولُ حِكَايَةً عَنْ خَزَنَةِ جَهَنَّمَ وَاحْتِجَاجِهِمْ عَلَى أَهْلِ النَّارِ بِالْأَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ. [علل الشرايع، ج ۱، ص ۱۲۰، ح ۴]

۲. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی رحمته الله باسناده الی الامام محمد بن علی الباقر علیهما السلام عن التبی عليه السلام حدیث طویل و فیہ خطبة الغدیرو فیها قال صلى الله عليه وآله بعد ان ذکر علینا و اولاده عليهم السلام: الا ان أعدائهم الذین یسمعون لجهنم شهیقا وهی تفور، ولها زفیر كلما دخلت امة لعنت أختها. [رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۳۸۱، ح ۱۶]

«وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ* فَأَعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحِقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

آنان شنیدند و تعقل کردند، و لکن اطاعت نکردند، و به وظیفه خود عمل ننمودند، و دلیل براین که شنیدند و تعقل کردند و نپذیرفتند این است که

خداوند می فرماید: «فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحِقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ»^۲

امام باقر (علیه السلام) در تفسیر «لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ» می فرماید:

آنان می گویند: اگر خداوند ما را عذاب کند، هرگز ظلمی به ما نکرده است، از این رو

مالک دوزخ در پاسخ آنان گوید: «فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحِقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ»^۳

۱. سوره ی ملک، آیات ۱۰ و ۱۱.

۲. القمّی: و قوله لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ قال قد سمعوا و عقلوا و لكنهم لم يطيعوا و لم يقبلوا و الدليل على أنهم قد سمعوا و عقلوا و لم يقبلوا قول الله سبحانه: «فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحِقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ». [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۷۸]

۳. فینادی مالک یا اهل الضلال و الاستکبار و النعمة فی دار الدنيا کیف تجدون مس سقر قال فيقولون قد أنضجت قلوبنا و أكلت لحومنا و حطمت عظامنا فليس لنا مستغيث و لا لنا معين قال فيقول مالک و عزة ربی لا أزيدکم إلا عذابا فيقولون إن عذبنا ربنا لم يظلمنا شيئا قال فيقول مالک فَاَعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحِقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ یعنی بعدا لأصحاب السعير ثم يغضب الجبار فيقول يا مالک سعر سعر فيغضب مالک فيبعث عليهم سحابة سوداء تظل أهل النار كلهم ثم يناديهم فيسمعها أولهم و آخرهم و أفضلهم و أدناهم فيقول ما ذا تريدون إن أمطرکم فيقولون الماء البارد و عطشاه و أطول هواناه فيمطرهم حجارة و كلاليبا و خطاطيفا و غسلينا و دیدانا من نار فينضج و جوههم و جباههم و يعمى أبصارهم و يحطم عظامهم فعند ذلك ينادون واثورا.

[اختصاص مفید، ص ۳۶۴]

صاحب مجمع البیان از رسول خدا ﷺ نقل نموده که در تفسیر آیه فوق فرمود:
بسا شخصی اهل جهاد و نماز و روزه و امر به معروف و نهی از منکر می باشد
و لکن پاداش او در قیامت به اندازه عقل اوست.^۱
امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که عاقل باشد، دین دارد، و کسی که دین داشته باشد، داخل بهشت
می شود.^۲

«إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ»^۳
امام باقر علیه السلام می فرماید: رسول خدا ﷺ در خطبه غدیر پس از بردن نام علی و
اولاد او علیهم السلام فرمود:

دوستانشان کسانی هستند که خداوند درباره ی آنان می فرماید: «الَّذِينَ
يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ»^۴
امام باقر علیه السلام می فرماید:

سلیمان بن داود علیه السلام گفت: خداوند چیزهایی که به مردم داده بود به ما داد،
و چیزهایی را، به آنان نداده بود، و به ما داد، و دانشی که به مردم داده بود را

۱. فی المجمع: فی الحدیث عن ابن عمر أن التبی رضی الله عنه قال إن الرجل لیکون من أهل
الجهاد و من أهل الصلاة و الصیام و ممن یأمر بالمعروف و ینهی عن المنکر و ما یجزی
یوم القیامة إلا علی قدر عقله. [مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۴۸۷]
۲. و فی نور الثقلین: و باسناده الی اسحق بن عمار قال: قال أبو عبد الله علیه السلام: من کان عاقلاً
کان له دین، و من کان له دین دخل الجنة. [تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۳۸۲، ح ۲۴]
۳. سوره ی ملک، آیه ۱۲.
۴. فی تفسیر نور الثقلین: فی کتاب الاحتجاج للطبرسی رحمته الله علیه متصل بآخر ما نقلنا عنه
سابقاً عنی «فی ضلال کبیر» الا ان اولیاءهم الذین یخشون ربهم بالغیب لهم مغفرة و
أجر کبیر. [تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۳۸۲، ح ۲۵]

به ما داد، و دانشی که به آنان نداده بود را نیز به ما داد، و ما در آن‌ها چیزی بهتراز چهار چیز را نیافتیم، ترس از خداوند، در پنهانی و آشکار، ۲. اقتصاد در حال غنا [و فقر]، ۳. سخن حق در حال خشنودی و غضب، ۴. تضرع به درگاه خداوند متعال در همه حالات^۱.

«وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ * أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ»^۲

حضرت رضا علیه السلام می‌فرماید:

خداوند که عالم نامیده می‌شود به معنای حادث بودن علم او، و کمک گرفتن از ابزار علم نیست [چرا که علم او مسبوق به جهل نیست] و او مانند علما و دانشمندان نیست، که قبلاً جاهل بوده‌اند، و سپس عالم شده‌اند، و خداوند را به این معنا عالم می‌گویند که او نسبت به هیچ چیزی جاهل نیست، بنابراین نام عالم گرچه مشترک بین خالق و مخلوق است، اما معنای آن متفاوت است، «لطیف» نیز به معنای لاغری و کوچکی نیست بلکه لطیف درباره‌ی خداوند به معنای نافذ در اشیاء و غیرقابل ادراک بودن می‌باشد، و خداوند منزّه از این است که با حسّ و تحدید و توصیف درک شود، و این صفت نیز لفظاً مشترک بین خالق و مخلوق است، و در معنا

۱. فی کتاب الخصال عن ابي جعفر علیه السلام قال قال سليمان بن داود علیه السلام: أوتينا ما أوتي الناس وما لم يؤتوا، و علمنا ما يعلم الناس وما لم يعلموا، فلم نجد شيئاً أفضل من خشية الله في المغيب والمشهد، والقصد في الغنى و (الفقر) وكلمة الحق في الرضا والغضب، والتضرع الى الله تعالى على كل حال. [المصدر عن الخصال]
۲. سوره‌ی ملک، آیات ۱۳ و ۱۴.

متفاوت است، و اما «خبیر» نیز به معنای آگاه و دانایی است که چیزی بر او پوشیده نیست، و به همه چیز احاطه دارد، و به معنای دقت و ملاحظه و بررسی نیست، چرا که خداوند نیاز به این ابزارها ندارد، و گرنه باید از پیش جاهل بوده باشد، و سپس خبیر و دانا شده باشد، در حالی که خداوند از ازل خبیر بوده است، و این صفت نیز لفظاً مشترک بین خالق و مخلوق است و در معنا متفاوت است.^۱

۱. فی التوحید: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرَانَ الدَّقَاقُ رَحِمَهُ اللهُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكَلْبِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا عليه السلام أَنَّهُ قَالَ اعْلَمْ عَلَّمَكَ اللهُ الْخَيْرَانَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَدِيمٌ وَ الْقِدْمُ صِفَةٌ دَلَّتِ الْعَاقِلُ عَلَى أَنَّهُ لَا شَيْءَ قَبْلَهُ وَلَا شَيْءَ مَعَهُ فِي دَيْمُومِيَّتِهِ فَقَدْ بَانَ لَنَا بِإِقْرَارِ الْعَامَّةِ مَعَ مُعْجَزَةِ الصِّفَةِ أَنَّهُ لَا شَيْءَ قَبْلَ اللهِ وَلَا شَيْءَ مَعَ اللهِ فِي بَقَائِهِ وَ بَطْلَ قَوْلِ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ كَانَ قَبْلَهُ أَوْ كَانَ مَعَهُ شَيْءٌ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ لَوْ كَانَ مَعَهُ شَيْءٌ فِي بَقَائِهِ لَمْ يَجْزَأَنَّ يَكُونَ خَالِقًا لَهُ لِأَنَّهُ لَمْ يَزَلْ مَعَهُ فَكَيْفَ يَكُونُ خَالِقًا لِمَنْ لَمْ يَزَلْ مَعَهُ وَ لَوْ كَانَ قَبْلَهُ شَيْءٌ كَانَ الْأَوَّلُ ذَلِكَ الشَّيْءُ لَا هَذَا وَ كَانَ الْأَوَّلُ أَوْلَى بِأَنْ يَكُونَ خَالِقًا لِلْأَوَّلِ الثَّانِي.

ثُمَّ وَصَفَ نَفْسَهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى بِأَسْمَاءٍ دَعَا الْخَلْقُ إِذْ خَلَقَهُمْ وَتَعَبَّدَهُمْ وَابْتَلَاهُمْ إِلَى أَنْ يَدْعُوهُ بِهَا فَسَمَّى نَفْسَهُ سَمِيْعًا بَصِيْرًا قَادِرًا قَائِمًا ظَاهِرًا بَاطِنًا لَطِيْفًا خَبِيْرًا قَوِيًّا عَزِيْزًا حَكِيْمًا عَلِيْمًا وَ مَا أَشْبَهَ هَذِهِ الْأَسْمَاءَ فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ مِنْ أَسْمَائِهِ الْغَالُونَ الْمُكْدِبُونَ وَ قَدْ سَمِعُونَا نُحَدِّثُ عَنِ اللهِ أَنَّهُ لَا شَيْءَ مِثْلَهُ وَ لَا شَيْءَ مِنَ الْخَلْقِ فِي حَالِهِ قَالُوا: «أَخْبِرُونَا إِذْ زَعَمْتُمْ أَنَّهُ لَا مِثْلَ لِلَّهِ وَ لَا شِبْهَ لَهُ كَيْفَ شَارَكْتُمُوهُ فِي أَسْمَائِهِ الْحُسْنَى فَسَمَّيْتُمْ بِجَمِيْعِهَا - فَإِنَّ فِي ذَلِكَ دَلِيْلًا عَلَى أَنَّكُمْ مِثْلُهُ فِي حَالَاتِهِ كُلِّهَا أَوْ فِي بَعْضِهَا دُونَ بَعْضٍ إِذْ جَمَعْتُمْ الْأَسْمَاءَ الطَّيِّبَةَ». قِيلَ لَهُمْ إِنَّ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَلَزَمَ الْعِبَادَ أَسْمَاءَ مِنْ أَسْمَائِهِ عَلَى اخْتِلَافِ الْمَعَانِي وَ ذَلِكَ كَمَا يَجْمَعُ الْأَسْمَاءَ الْوَاحِدُ مَعْنِيَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ وَ الدَّلِيلُ عَلَى ذَلِكَ قَوْلُ النَّاسِ الْجَائِزُ عِنْدَهُمُ الشَّائِعُ وَهُوَ الَّذِي خَاطَبَ اللهُ بِهِ الْخَلْقَ وَ كَلَّمَهُمْ بِمَا يَعْقِلُونَ لِيَكُونَ عَلَيْهِمْ حُجَّةٌ فِي تَضْيِيعِ مَا صَيَّعُوا وَ قَدْ يُقَالُ لِلرَّجُلِ كَلَبٌ وَ حِمَارٌ

وَتَوَزُّ وَ سَكْرَةٌ وَ عِلْمَةٌ وَ أَسَدٌ وَ كُلُّ ذَلِكَ عَلَى خِلَافِهِ وَ حَالَاتِهِ لَمْ تَقَعِ الْأَسْمَى عَلَى
مَعَانِيهَا الَّتِي كَانَتْ بِنَيْتِ عَلَيْهَا لِأَنَّ الْإِنْسَانَ لَيْسَ بِأَسَدٍ وَ لَا كَلْبٍ فَافْتَهَمَ ذَلِكَ رَحِمَكَ
اللَّهُ وَ إِنَّمَا نُسِمِيَ اللَّهُ بِالْعَالِمِ بِغَيْرِ عِلْمٍ حَادِثٍ عَلِمَ بِهِ الْأَشْيَاءَ وَ اسْتَعَانَ بِهِ عَلَى حِفْظِ مَا
يَسْتَقْبِلُ مِنْ أَمْرِهِ وَ الرُّوْبِيَّةِ فِيمَا يَخْلُقُ مِنْ خَلْقِهِ وَ بَعَيْنِهِ مَا مَضَى مِمَّا أَفْتَى مِنْ خَلْقِهِ مِمَّا
لَوْ لَمْ يَحْضُرْهُ ذَلِكَ الْعِلْمُ وَ يُعْنَهُ كَانَ جَاهِلًا ضَعِيفًا كَمَا أَنَا رَأَيْنَا عُلَمَاءَ الْخَلْقِ إِنَّمَا سُمُّوا
بِالْعِلْمِ لِعِلْمِ حَادِثٍ إِذْ كَانُوا قَبْلَهُ جَهْلَةً وَ زُبْمًا فَارْتَفَهُمُ الْعِلْمُ بِالْأَشْيَاءِ فَصَارُوا إِلَى الْجَهْلِ .
وَ إِنَّمَا سُمِيَ اللَّهُ عَالِمًا لِأَنَّهُ لَا يَجْهَلُ شَيْئًا فَقَدْ جَمَعَ الْخَالِقَ وَ الْمَخْلُوقَ اسْمَ الْعِلْمِ وَ
اِخْتَلَفَ الْمَعْنَى عَلَى مَا رَأَيْتَ وَ سُمِّيَ رَبُّنَا سَمِيعًا لَا بِجُزْءٍ فِيهِ يَسْمَعُ بِهِ الصَّوْتَ وَ لَا
يُبْصِرُ بِهِ كَمَا أَنَّ جُزْءًا نَا الَّذِي نَسْمَعُ بِهِ لَا تَقْوَى عَلَى النَّظَرِ بِهِ وَ لَكِنَّهُ أَخْبَرَنَا أَنَّهُ لَا يَخْفَى
عَلَيْهِ الْأَصْوَاتُ لَيْسَ عَلَى حَدِّ مَا سَمِينَا نَحْنُ فَقَدْ جَمَعْنَا الْإِسْمَ بِالسَّمِيعِ وَ اِخْتَلَفَ
الْمَعْنَى وَ هَكَذَا الْبَصْرُ لَا بِجُزْءٍ بِهِ أَبْصَرَ كَمَا أَنَا نُبْصِرُ بِجُزْءٍ مِنَّا لَا نَنْتَفِعُ بِهِ فِي غَيْرِهِ وَ
لَكِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ لَا يَجْهَلُ شَخْصًا مَنْظُورًا إِلَيْهِ فَقَدْ جَمَعْنَا الْإِسْمَ وَ اِخْتَلَفَ الْمَعْنَى وَ هُوَ
قَائِمٌ لَيْسَ عَلَى مَعْنَى انْتِصَابٍ وَ قِيَامٍ عَلَى سَاقٍ فِي كَبِدٍ كَمَا قَامَتِ الْأَشْيَاءُ وَ لَكِنَّ
أَخْبَرَنَا أَنَّهُ قَائِمٌ يُخْبِرُنَا أَنَّهُ حَافِظٌ كَقَوْلِكَ الرَّجُلُ الْقَائِمُ بِأَمْرِنَا فُلَانٌ وَ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ
بِمَا كَسَبَتْ وَ الْقَائِمُ أَيْضًا فِي كَلَامِ النَّاسِ الْبَاقِي وَ الْقَائِمُ أَيْضًا يُخْبِرُ عَنِ الْكِفَايَةِ كَقَوْلِكَ
لِلرَّجُلِ قُمْ بِأَمْرٍ فُلَانٌ أَيْ اكْفِهِ وَ الْقَائِمُ مِنَّا قَائِمٌ عَلَى سَاقٍ فَقَدْ جَمَعْنَا الْإِسْمَ وَ لَمْ يَجْمَعْنَا
الْمَعْنَى - وَ أَمَّا اللَّطِيفُ فَلَيْسَ عَلَى قِلَّةٍ وَ قِصَافَةٍ وَ صِغَرٍ وَ لَكِنَّ ذَلِكَ عَلَى التَّفَازِ فِي
الْأَشْيَاءِ وَ الْإِمْتِنَاعِ مِنْ أَنْ يُدْرَكَ كَقَوْلِكَ لَطْفٌ عَنِّي هَذَا الْأَمْرُ وَ لَطْفٌ فُلَانٌ فِي مَذْهَبِهِ وَ
قَوْلِهِ يُخْبِرُكَ أَنَّهُ عَمَّصَ فَبَهَرَ الْعَقْلَ وَ قَاتَ الطَّلَبَ وَ عَادَ مُتَعَمِّقًا مُتَلَطِّفًا لَا يُدْرِكُهُ الْوَهْمُ .
فَهَكَذَا لَطْفُ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى عَنْ أَنْ يُدْرَكَ بِحَدٍِّ أَوْ يُحَدَّ بِوَضْفٍ وَ اللَّطَافَةُ مِثْلُ الصِّغَرِ
وَ الْقِلَّةُ فَقَدْ جَمَعْنَا الْإِسْمَ وَ اِخْتَلَفَ الْمَعْنَى - وَ أَمَّا الْخَبِيرُ فَالَّذِي لَا يَعْرُبُ عَنْهُ شَيْءٌ وَ
لَا يَقْوُوهُ شَيْءٌ لَيْسَ لِلتَّجْرِبَةِ وَ لَا لِلْإِعْتِبَارِ بِالْأَشْيَاءِ فَيَفِيدُهُ التَّجْرِبَةُ وَ الْإِعْتِبَارُ عُلَمَاءُ لَوْلَا
هُمَا مَا عَلِمَ لِأَنَّ مَنْ كَانَ كَذَلِكَ كَانَ جَاهِلًا وَ اللَّهُ لَمْ يَزَلْ خَبِيرًا بِمَا يَخْلُقُ وَ الْخَبِيرُ مِنَ
النَّاسِ الْمُسْتَخْبِرُ عَنِ جَهْلِ الْمُتَعَلِّمِ وَ قَدْ جَمَعْنَا الْإِسْمَ وَ اِخْتَلَفَ الْمَعْنَى وَ أَمَّا الظَّاهِرُ
فَلَيْسَ مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ عَلَا الْأَشْيَاءَ بِرُكُوبِ فَوْقَهَا وَ فُعُودِ عَلَيْهَا وَ تَسْمُ لِدَرَاهَا وَ لَكِنَّ ذَلِكَ

مؤلف گوید:

مضمون روایت فوق را مرحوم صدوق در کتاب توحید از حضرت کاظم علیه السلام

نیز نقل نموده که در پاورقی مشاهده می شود.^۱

لِقَهْرِهِ وَ لِعَلْبَتِهِ الْأَشْيَاءَ وَ لِقُدْرَتِهِ عَلَيْهَا كَقَوْلِ الرَّجُلِ ظَهَرْتُ عَلَى أَعْدَائِي وَ أَظْهَرَنِي اللَّهُ عَلَى خَصْمِي يُخْبِرُ عَنِ الْفُلْجِ وَ الْعَلْبَةِ فَهَكَذَا ظَهَرُ اللَّهُ عَلَى الْأَعْدَاءِ وَ وَجْهَ آخِرَاتِهِ الظَّاهِرِ لِمَنْ أَرَادَهُ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ وَ أَنَّهُ مُدَبِّرٌ لِكُلِّ مَا بَرَأَ فَأَيُّ ظَاهِرٍ أَظْهَرَ وَ أَوْضَحَ مَنْ اللَّهُ تَعَالَى وَ إِنَّكَ لَا تَعْدَمُ صُنْعَهُ حَيْثُمَا تَوَجَّهْتَ وَ فِيكَ مِنْ آتَايِهِ مَا يُغْنِيكَ وَ الظَّاهِرُ مِنَّا الْبَارِزُ بِنَفْسِهِ وَ الْمَعْلُومُ بِحَدِّهِ فَقَدْ جَمَعْنَا الْإِسْمَ وَ لَمْ يَجْمَعْنَا الْمَعْنَى وَ أَمَّا الْبَاطِنُ فَلَيْسَ عَلَى مَعْنَى الْإِسْتِبْطَانِ لِلْأَشْيَاءِ بِأَنْ يُعَوَّرَ فِيهَا وَ لَكِنْ ذَلِكَ مِنْهُ عَلَى اسْتِبْطَانِهِ لِلْأَشْيَاءِ عِلْمًا وَ حِفْظًا وَ تَدْبِيرًا كَقَوْلِ الْقَائِلِ أَبْطَنْتُهُ يَعْنِي خَبَّرْتُهُ وَ عَلِمْتُ مَكْتُومَ سِرِّهِ وَ الْبَاطِنُ مِنَّا بِمَعْنَى الْعَائِرِ فِي الشَّيْءِ الْمُسْتَتِرِ بِهِ فَقَدْ جَمَعْنَا الْإِسْمَ وَ اخْتَلَفَ الْمَعْنَى .
وَ أَمَّا الْقَاهِرُ فَإِنَّهُ لَيْسَ عَلَى مَعْنَى عِلَاجٍ وَ نَصْبٍ وَ اخْتِيَالٍ وَ مُدَارَاةٍ وَ مَكْرٍ كَمَا يَقْهَرُ الْعِبَادُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا فَالْمَقْهُورُ مِنْهُمْ يُعَوِّدُ قَاهِرًا وَ الْقَاهِرُ يُعَوِّدُ مَقْهُورًا وَ لَكِنْ ذَلِكَ مِنْ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى عَلَى أَنْ جَمِيعَ مَا خَلَقَ مُلْتَبِسٌ بِهِ الدُّلُّ لِفَاعِلِهِ وَ قَلَّةُ الْإِمْتِنَاعِ لِمَا أَرَادَ بِهِ لَمْ يَخْرُجْ مِنْهُ طَرْفَةٌ عَيْنٍ غَيْرَ أَنَّهُ يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ وَ الْقَاهِرُ مِنَّا عَلَى مَا ذَكَرْتُهُ وَ وَصَفْتُ فَقَدْ جَمَعْنَا الْإِسْمَ وَ اخْتَلَفَ الْمَعْنَى وَ هَكَذَا جَمِيعُ الْأَسْمَاءِ وَ إِنْ كُنَّا لَمْ نُسَمِّهَا كُلَّهَا فَقَدْ يُكْتَفَى لِلِاعْتِبَارِ بِمَا أَلْقَيْنَا إِلَيْكَ وَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ عَزَّ وَ جَلَّ فِي إِزْشَادِنَا وَ تَوْفِيقِنَا .

[توحید صدوق، ص ۱۸۶، ح ۲]

۱. و فيه أيضاً: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ مَا جِيلَوْنِيهِ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنِ الْمُخْتَارِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُخْتَارِ الْهَمْدَانِيِّ عَنِ الْفَتْحِ بْنِ يَزِيدِ الْجُرْجَانِيِّ عَنِ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ هُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ . وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ مُنْشِئُ الْأَشْيَاءِ وَ مُجَسِّمُ الْأَجْسَامِ وَ مُصَوِّرُ الصُّورِ لَوْ كَانَ كَمَا يَقُولُونَ لَمْ يُعْرِفِ الْخَالِقُ مِنَ الْمَخْلُوقِ وَ لَا الْمُنْشِئُ مِنَ الْمُنْشَأِ لَكِنَّهُ الْمُنْشِئُ فَرَّقَ بَيْنَ مَنْ جَسَّمَهُ وَ صَوَّرَهُ وَ أَنْشَأَهُ وَ بَيَّنَّهُ إِذْ كَانَ لَا يُشْبِهُهُ شَيْءٌ وَ لَا يُشْبِهُهُ هُوَ شَيْئًا .

قُلْتُ أَجَلُ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ لَكِنَّكَ قُلْتَ الْأَحَدُ الصَّمَدُ وَ قُلْتَ لَا يُشْبِهُهُ هُوَ شَيْئًا وَ اللَّهُ وَاحِدٌ

«هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَأَمْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ»^۱

این آیه راهنمای به توحید و خداشناسی است، و در قرآن از این گونه آیات فراوان است چنان که در سوره «یس» می فرماید: «وَدَلَّلْنَاَهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ

وَالْإِنْسَانُ وَاحِدٌ لَيْسَ قَدْ تَشَابَهَتْ الْوَحْدَانِيَّةُ قَالَ يَا فَتْحُ أَحَلَّتْ تَبَّتَكَ اللَّهُ إِنَّمَا التَّشْبِيهُ فِي الْمَعْنَى فَأَمَّا فِي الْأَسْمَاءِ فَهِيَ وَاحِدَةٌ وَهِيَ دَلَالَةٌ عَلَى الْمُسَمَّى وَذَلِكَ أَنَّ الْإِنْسَانَ وَإِنْ قِيلَ وَاحِدٌ فَإِنَّمَا يُخْبِرُ أَنَّهُ جُثَّةٌ وَاحِدَةٌ وَلَيْسَ بِإِثْنَيْنِ فَالْإِنْسَانُ نَفْسُهُ لَيْسَ بِوَاحِدٍ لِأَنَّ أَعْضَاءَهُ مُخْتَلِفَةٌ وَأَلْوَانُهُ مُخْتَلِفَةٌ غَيْرُ وَاحِدَةٍ وَهُوَ أَجْزَاءٌ مُجْزَأَةٌ لَيْسَتْ بِسَوَاءٍ دَمُهُ غَيْرُ لَحْمِهِ وَلَحْمُهُ غَيْرُ دَمِهِ وَعَصَبُهُ غَيْرُ عُرْوِقِهِ وَشَعْرُهُ غَيْرُ بَشَرِهِ وَسَوَادُهُ غَيْرُ بَيَاضِهِ وَكَذَلِكَ سَائِرُ الْخَلْقِ فَالْإِنْسَانُ وَاحِدٌ فِي الْإِسْمِ لَا وَاحِدٌ فِي الْمَعْنَى وَاللَّهُ تَعَالَى هُوَ وَاحِدٌ فِي الْمَعْنَى لَا وَاحِدٌ غَيْرُهُ لَا اخْتِلَافَ فِيهِ وَلَا تَفَاوُتَ وَلَا زِيَادَةَ وَلَا نَقْصَانَ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ الْمَخْلُوقُ الْمَصْنُوعُ الْمُؤَلَّفُ مِنْ أَجْزَاءٍ مُخْتَلِفَةٍ وَجَوَاهِرِ شَتَّى غَيْرِ أَنَّهُ بِالاجْتِمَاعِ شَيْءٌ وَاحِدٌ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ فَرَجَعْتَ عَنِّي فَرَجَّحَ اللَّهُ عَنكَ فَقَوْلُكَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ فَسَّرَهُ لِي كَمَا فَسَّرْتَ الْوَاحِدَ فَاتَى أَعْلَمُ أَنَّ لُطْفَهُ عَلَى خِلَافِ لُطْفِ خَلْقِهِ لِلْفَضْلِ غَيْرِ أَنِّي أَحْبْتُ أَنْ تَشْرَحَ ذَلِكَ لِي. فَقَالَ يَا فَتْحُ إِنَّمَا قُلْنَا اللَّطِيفُ لِلْخَلْقِ اللَّطِيفِ وَلِعَلِمِهِ بِالْشَيْءِ اللَّطِيفِ أَوْ لَا تَرَى وَقَفَّكَ اللَّهُ وَتَبَّتَكَ إِلَى أَثَرِ صُنْعِهِ فِي النَّبَاتِ اللَّطِيفِ وَغَيْرِ اللَّطِيفِ وَفِي الْخَلْقِ اللَّطِيفِ مِنَ الْحَيَوَانَ الصَّغَارِ مِنَ الْبَعُوضِ وَالْحِرْجِسِ وَمَا هُوَ أَصْغَرُ مِنْهُمَا مِمَّا لَا يَكَادُ تَسْتَبِينُهُ الْعُيُونُ بَلْ لَا يَكَادُ يُسْتَبَانُ لِصِغَرِهِ الذَّكَرُ مِنَ الْأُنْثَى وَالْحَدِيثُ الْمَوْلُودُ مِنَ الْقَدِيمِ فَلَمَّا رَأَيْتَا صِغَرَ ذَلِكَ فِي لُطْفِهِ وَاهْتِدَاءَهُ لِلْسِّفَادِ وَالْهَرَبِ مِنَ الْمَوْتِ وَالْجَمْعِ لِمَا يُصْلِحُهُ مِمَّا فِي لُجَجِ الْبِحَارِ وَمَا فِي لِحَاءِ الْأَشْجَارِ وَالْمَفَاوِزِ وَالْقَفَارِ وَفَهْمِ بَعْضِهَا عَنْ بَعْضٍ مَنْطِقَهَا وَمَا يَفْهَمُ بِهَا أَوْلَادُهَا عَنْهَا وَنَقْلَهَا الْغِذَاءَ إِلَيْهَا ثُمَّ تَأْلِيْفُ أَلْوَانِهَا حُمْرَةً مَعَ صُفْرَةٍ وَبَيَاضٍ مَعَ حُمْرَةٍ وَمَا لَا تَكَادُ عُيُونُنَا تَسْتَبِينُهُ بِتَمَامِ خَلْقِهَا وَلَا تَرَاهُ عُيُونُنَا وَلَا تَلْمُسُهُ أَيْدِينَا عَلِمْنَا أَنَّ خَالِقَ هَذَا الْخَلْقِ لَطِيفٌ لُطْفٌ فِي خَلْقِ مَا سَمَّيْنَاهُ بِإِلَاحِ وَلَا أَدَاةٍ وَلَا آلَةٍ وَأَنَّ صَانِعَ كُلِّ شَيْءٍ فَمِنْ شَيْءٍ صَنَعَ وَاللَّهُ الْخَالِقُ اللَّطِيفُ الْجَلِيلُ خَلَقَ وَصَنَعَ لَا مِنْ شَيْءٍ.

[توحید صدوق، ص ۱۸۵، ح ۱] .۱ سوره ی ملک، آیه ۱۵.

* **وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ**^۱، و در آیه دیگری می فرماید: «خَلَقَ لَكُمْ مِمَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً...»^۲، و یا می فرماید: «سَخَّرَ لَكُمْ مِمَّا فِي الْأَرْضِ»^۳، یعنی او خداوندی است که زمین را برای شما رام و مطابق نیاز شما آفریده تا در اطراف آن سیر کنید و از رزق خداوند بخورید و [بدانید که] به سوی او باز خواهید گشت. و در سوره ی یس می فرماید: ما چهار پاها را برای آنان رام و ذلیل قرار دادیم تا از برخی سواری بگیرند، و از گوشت برخی بخورند، و از شیر آنان بنوشند، و بهره های دیگری نیز برای آنان در این چهار پایان هست، آیا نباید شاکر خدای خود باشند؟! و در آیه دیگری می فرماید: ما آنچه در روی زمین است، را برای شما انسان ها آفریدیم، و آن ها را مسخّر و آماده بهره برداری آنان قرار دادیم. توضیح این گونه آیات را امام صادق ع در حدیث مفصّل بیان نموده، و مطالعه آن برای خوانندگان بسیار سودمند است، و ما متن حدیث مفصّل و خلاصه ترجمه آن را در کتاب «راه خداشناسی» بیان نموده ایم. علاقه مندان می توانند به آن کتاب مراجعه فرمایند.

«أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ»^۴
 محمّد بن فضیل گوید: حضرت رضا ع در تفسیر آیه فرمود:

خداوند منحرفین از ولایت علی ع را، تشبیه به کسی نموده که بر صورت خود راه می رود، و به جایی راه پیدا نمی کند، و پیروان او را تشبیه به کسی نموده که بر صراط مستقیم حرکت می نمایند، و صراط مستقیم، شخص امیرالمؤمنین ع است.^۵

۱. سوره یس، آیات ۷۲ و ۷۳. ۲. سوره ی بقره، آیه ۲۹.
۳. سوره ی حج، آیه ۶۵. ۴. سوره ی ملک، آیه ۲۲.
۵. فی الکافی: قال محمّد بن فضیل: قلت للإمام الرضا ع: «قُلْتُ أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» قَالَ إِنَّ اللَّهَ ضَرَبَ مَثَلَ مَنْ

فضیل بن یسار گوید: امام باقر (علیه السلام) این آیه را تلاوت نمود، و به مردم نگاه کرد، و فرمود: به خدا سوگند، صراط مستقیم علی و امامان بعد از او (علیهم السلام) هستند.^۱

فضیل نیز گوید: با امام باقر (علیه السلام) وارد مسجد الحرام شدیم و آن حضرت در حالی که بر من تکیه نموده بود - و ما مقابل باب بنی شیبه بودیم - نگاهی به مردم کرد و فرمود:

«ای فضیل، همین گونه مردم جاهلیت طواف می کردند، و حقی را نمی شناختند، و دینی را اعتقاد نداشتند» سپس فرمود: «ای فضیل بنگر آنان را که چگونه بر صورت های خود راه می روند، خدا آنان را لعنت کند، آنان مسخ شده اند [و مانند حیوانات] با صورت بر زمین راه می روند» سپس این آیه را تلاوت نمود: «أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ...» و فرمود: به خدا سوگند صراط مستقیم علی (علیه السلام) و اوصیای او (علیهم السلام) اند. و سپس این آیه را تلاوت نمود: «فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ»^۲، یعنی امیرالمؤمنین (علیه السلام).

تا این که فرمود:

ای فضیل، مردم تا قیامت کسی را با لقب «امیرالمؤمنین» یاد نمی کنند مگر آن که او مفتری و کذاب خواهد بود. تا این که فرمود: به خدا سوگند جز شما کسی حاجی [و زائریبیت الله] نخواهد بود، و خداوند جز شما را نخواهد آمرزید، و از جز شما عملی را نخواهد پذیرفت، و شما باید اهل این آیه: «إِنْ

حَادَ عَنْ وَايَةٍ عَلَيَّ كَمَنْ يَمْشِي عَلَىٰ وَجْهِهِ لَا يَهْتَدِي لِأَمْرِهِ وَ جَعَلَ مَنْ تَبِعَهُ سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ وَالصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام). [کافی، ج ۱، ص ۴۳۳، ح ۹۱]

۱. فی تأویل الآيات عن الباقر (علیه السلام) قال: یعنی و الله علیا (علیه السلام) و الأوصیاء من ولده.

۲. سوره ی ملک، آیه ۲۷.

[تأویل الآيات، ۶۷۹]

تَجْتَبِئُوا كِبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا^۱، تا این که فرمود: ای فضیل آیا راضی نمی شوید، که نماز را برپا بدارید، و زکات خود را بپردازید، و زبان هایتان را حفظ کنید، و داخل بهشت شوید؟ و سپس این آیه را تلاوت نمود: «أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ»^۲، سپس فرمود: به خدا سوگند شما باید اهل این آیه^۳.
«فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ»^۴
زراره گوید: امام باقر علیه السلام فرمود:

این آیه درباره امیرالمؤمنین علیه السلام و اصحاب او - که خیانت کردند - نازل شد، و آنان در قیامت، امیرالمؤمنین علیه السلام را در بهترین وضعیت می بینند،

۱. سوره ی نساء، آیه ۳۱. ۲. سوره ی نساء، آیه ۷۷.

۳. فی الکافی: عَنْهُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ حَرِيزِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْفُضَيْلِ قَالَ دَخَلْتُ مَعَ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام - الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَهُوَ مُتَّكِيٌّ عَلَيَّ فَتَنَظَّرَ إِلَى النَّاسِ وَنَحْنُ عَلَى بَابِ بَنِي شَيْبَةَ فَقَالَ يَا فَضَيْلُ هَكَذَا كَانَ يَطُوفُونَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ لَا يَعْرِفُونَ حَقًّا وَلَا يَدِينُونَ دِينًا يَا فَضَيْلُ انظُرْ إِلَيْهِمْ مُكَبِّينَ عَلَيَّ وَجُوهَهُمْ لَعْنَهُمُ اللَّهُ مِنْ خَلْقٍ مَسْخُورٍ بِهِمْ مُكَبِّينَ عَلَيَّ وَجُوهَهُمْ ثُمَّ تَلَاهُ هَذِهِ الْآيَةَ - أَفَمَنْ يَمْشِي مُكَبِّيًا عَلَيَّ وَجْهَهُ أَهْدَى أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَيَّ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ يَعْنِي وَاللَّهِ عَلِيًّا علیه السلام وَالْأَوْصِيَاءَ علیهم السلام ثُمَّ تَلَاهُ هَذِهِ الْآيَةَ - فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام يَا فَضَيْلُ لَمْ يَتَسَمَّ بِهَذَا الْإِسْمِ غَيْرُ عَلِيِّ علیه السلام إِلَّا مُفْتَرٍ كَذَّابٍ إِلَى يَوْمِ الْبَاسِ هَذَا أَمَا وَاللَّهِ يَا فَضَيْلُ مَا لِلَّهِ عَزَّ ذِكْرُهُ حَاجٌّ غَيْرِكُمْ وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا لَكُمْ وَلَا يَتَقَبَّلُ إِلَّا مِنْكُمْ وَإِتِّكُمُ لِأَهْلِ هَذِهِ الْآيَةِ - إِنْ تَجْتَبِئُوا كِبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا يَا فَضَيْلُ أَمَا تَرْضَوْنَ أَنْ تُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَتُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَتَكْفُوا أَلْسِنَتَكُمْ وَتَدْخُلُوا الْجَنَّةَ ثُمَّ فَرَأَ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ أَنْتُمْ وَاللَّهُ أَهْلُ هَذِهِ الْآيَةِ.

[کافی، ج ۸، ص ۲۸۸، ح ۴۳۴] ۴. سوره ی ملک، آیه ۲۷.

و صورت های آنان سیاه می شود، و به آنان گفته خواهد شد: این آقا همان کسی است که شما نام او را بر خود نهادید و خود را امیرالمؤمنین نامیدید.^۱ مرحوم طبرسی گوید: ابوالقاسم حسکانی [صاحب کتاب «شواهد التنزیل»] از اعمش نقل نموده که گوید:

هنگامی که [مخالفین] علی علیه السلام را نزد خداوند، در آن منزلت بالامی بینند، صورت های آنان که کافر به او شدند، سیاه می شود [و انگشت به دهن می گزند].^۲ علامه ابن شهر آشوب از امام باقر و امام صادق علیهم السلام نقل نموده که فرمودند: آیه فوق درباره ی علی علیه السلام نازل شد، و کافران چون علی علیه السلام را در قیامت می بینند - که منزلت والایی دارد - صورت های شان سیاه می شود، و انگشتان خود را به دهان می گزند، به خاطر این که ولایت او را در دنیا نادیده گرفتند.^۳

۱. و فیہ عن الحُسَینِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ جُمُهورٍ عَنِ إِسْمَاعِیلِ بْنِ سَهْلٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عَزْوَةَ عَنِ أَبِي السَّفَاتِجِ عَنِ زُرَّارَةَ عَنِ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَى - فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ قَالَ هَذِهِ نَزَلَتْ فِي أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَأَصْحَابِهِ الَّذِينَ عَمِلُوا مَا عَمِلُوا يَرُونَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فِي أَعْبِطِ الْأَمَاكِينِ لَهُمْ فَيْسَىءٌ وُجُوهُهُمْ وَيُقَالُ لَهُمْ - هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ الَّذِي انْتَحَلْتُمْ اسْمَهُ. [کافی، ج ۱، ص ۴۲۵، ح ۶۸]

۲. و فی المجمع: روی الحاکم أبو القاسم الحسکانی بالأسانید الصحیحة عن الأعمش قال لما رأوا لعلی بن أبی طالب علیه السلام عند الله من الزلفی سیئت وجوه الذین کفروا و عن أبی جعفر علیه السلام فلما رأوا مکان علی علیه السلام من النبی صلی الله علیه و آله سیئت وجوه الذین کفروا یعنی الذین کذبوا بفضله. [مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۴۹۴]

۳. و فی المناقب عن الباقر و الصادق علیهم السلام فی قوله فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً نَزَلَتْ فِي عَلِيٍّ وَ ذَلِكَ لَمَّا رَأَوْا عَلِيًّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ اسودت وجوه الذین کفروا لما رأوا منزلته و مکانه من الله أكلوا أكفهم علی ما فرطوا فی ولایة علی. [مناقب ابن شهر آشوب، ج ۳، ص ۲۱۳]

«قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنِي اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ * قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ»^۱

ابوبصیر گوید: امام صادق علیه السلام در تفسیر «فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ» فرمود: خداوند به رسول خود صلی الله علیه و آله می فرماید: بگو: ای جماعت منکرین و مکذبین [ولایت امیرالمؤمنین و ائمه معصومین علیهم السلام] من رسالت خود را نسبت به شما درباره ی ولایت علی و امامان بعد از او علیهم السلام انجام دادم، و زود است که شما بدانید چه کسی در ضلالت و گمراهی می باشد.^۲

ابوبصیر گوید: امام صادق علیه السلام [در تاویل این آیه] فرمود:

این آیه را تغییر و تحریف نموده اند، چرا که خداوند هرگز حضرت محمد صلی الله علیه و آله و مؤمنین اطراف او را - که بهترین فرزندان آدم علیهم السلام هستند - هلاک نخواهد نمود، و آیه ای که خداوند نازل نموده این گونه است: «قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنَا اللَّهُ جَمِيعًا أَوْ رَحِمْنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ».^۳

۱. سوره ی ملک، آیات ۲۸ و ۲۹.

۲. وفي الكافي عن الحسين بن محمد عن معلى بن محمد عن علي بن اسباط عن علي بن أبي حمزة عن أبي بصير عن أبي عبد الله عليه السلام في قول الله تعالى - فسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ يا معشر المكذبين حيث أنبأكم رسالة ربي في ولاية علي عليه السلام و الأئمة عليهم السلام من بعده من هو في ضلال مبين كذا أنزلت وفي قوله تعالى - إن تلؤوا أو تعرضوا فقال إن تلؤوا الأمر وتعرضوا عما أمرتم به فإن الله كان بما تعملون خبيراً وفي قوله فلنذيقن الذين كفروا بئزكهم ولاية أمير المؤمنين عليه السلام عذاباً شديداً في الدنيا ولنجزينهم أسوأ الذي كانوا يعملون. [كافي، ج ۱، ص ۴۲۱، ح ۴۵]

۳. وفي تاويل الآيات روى على بن اسباط عن على بن أبي حمزة عن أبي بصير قال سألت أبا عبد الله عليه السلام عن قول الله تعالى قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنَا اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمْنَا قال هذه الآية مما غيروا و حرفوا ما كان الله ليهلك محمداً صلی الله علیه و آله و لا من كان معه من المؤمنين و هو خير

«قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَّعِينٍ»^۱

عَمَّار گوید:

در بعضی از جنگ‌ها، من خدمت رسول خدا ﷺ بودم، و علی (علیه السلام) اصحاب الْوَيْةِ [یعنی گروه‌های مخالف] را به قتل رساند و آنان را متفرق کرد، و در آن جنگ [یعنی جنگ احزاب] عمرو بن عبدالله جُمَحی و شیبۀ بن نافع را نیز کشت، پس من گفتم: یا رسول الله! علی در راه خدا به حق جهاد نمود، و حق جهاد را ادا کرد. رسول خدا ﷺ فرمود: او از من است، و من از او هستم، و او وارث علم من، و قاضی دین من، و وفاکننده‌ی به وعده‌های من، و خلیفه و جانشین من است، و اگر او نبود مؤمنان خالص، بعد از من شناخته نمی‌شدند، جنگ او جنگ من، و صلح او صلح من است، و صلح من صلح خداست، او پدر دو سبط من، و پدرائمه بعد از من است، و مهدی این امت از فرزندان اوست.

پس من گفتم: یا رسول الله پدر و مادرم فدای شما باد، مهدی کیست؟ فرمود: ای عَمَّار خداوند متعال به من وعده داده که از صلب حسین نه امام خارج کند، و نهمین آنان غایب خواهد شد، چنان که خداوند می‌فرماید:

ولد آدم ولكن قال ﷻ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكُكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا وَرَحْمَنَا فَمَنْ يَجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ.

و یؤیده ماروی عن محمد البرقی یرفعه عن عبد الرحمن بن سلام الأشل قال قیل لأبی عبد الله (علیه السلام) قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكُنِي اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْرَحِمْنَا قَالَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ هَكَذَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَهْلِكَ نَبِيَهُ ﷺ وَمَنْ مَعَهُ وَلَكِنْ أَنْزَلَهَا قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكُكُمْ اللَّهُ وَمَنْ مَعَكُمْ وَنَجَانِي وَمَنْ مَعِيَ فَمَنْ يَجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ. [تأویل الآيات، ص ۶۸۲]

۱. سوره‌ی ملک، آیه‌ی ۳۰.

«قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَّعِينٍ» و او ماء معین است، و غیبت طولانی خواهد داشت، و در زمان غیبت او گروهی بر امامت او باقی می مانند، و گروهی باز می گردند، و او در آخر الزمان قیام می کند، و زمین را پر از عدل و داد می نماید، پس از آن که پراز ظلم و جور شده باشد، او با تأویل قرآن می جنگد، همان گونه که من با تنزیل قرآن جنگ کردم، او سَمِیٌّ و همنام من، و از همه مردم به من شبیه ترمی باشد.

سپس فرمود:

ای عمار زود است که بعد از من فتنه ای رخ بدهد، و تو هنگام فتنه از علیؑ پیروی کن، و از او جدا مشو، چرا که او با حق است، و حق با اوست، و زود است که تو در لشکر علیؑ با ناکثین و قاسطین جنگ کنی، و تو را آن گروه ستمکار خواهند کشت.

عمار گفت: یا رسول الله مگر این نیست که جنگ من - همراه علیؑ - با رضایت خدا و رضایت شماست؟ فرمود: آری، و آخرین توشه تو از دنیا شربت شیری خواهد بود...^۱

۱. فی کفایة الأثر: أخبرنا محمد بن عبد الله بن المطلب الشيباني قال حدثنا محمد بن الحسين بن حفص الخثعمي الكوفي قال حدثنا عباد بن يعقوب قال حدثنا علي بن هاشم عن محمد بن عبد الله عن أبي عبيدة بن محمد بن عمار عن أبيه عن جده عمار قال كنت مع رسول الله ﷺ في بعض غزواته وقتل عليؑ أصحاب الألوية و فرقتهم و قتل عمرو بن عبد الله الجمحمي و قتل شيبه بن نافع أتيت رسول الله ﷺ فقلت له يا رسول الله ﷺ لي الله عليك إن عليا قد جاهد في الله حق جهاده. فقال لأنه مني وأنا منه وارث علمي وقاضي ديني و منجز وعدي والخليفة بعدي ولولاه لم يعرف المؤمن المحض حربه حربي و حربي حرب الله و سلمه سلمى و سلمى سلم الله إلا أنه أبو سبطين و الأئمة من صلبه يخرج الله تعالى الأئمة الراشدين و منهم مهدي هذه

الامة فقلت بأبى أنت وأمى يا رسول الله ما هذا المهدي قال يا عمار إن الله تبارك وتعالى عهد إلى أنه يخرج من صلب الحسين تسعة والتاسع من ولده يغيب عنهم وذلك قوله ﷺ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ يكون له غيبة طويلة يرجع عنها قوم ويثبت عليها آخرون فإذا كان في آخر الزمان يخرج فيملاً الدنيا قسطا وعدلا ويقاتل على التأويل كما قاتلت على التنزيل وهو سمي وأشبه الناس بى .

يا عمار ستكون بعدى فتنة فإذا كان ذلك فاتبع عليا وحزبه فإنه مع الحق والحق معه يا عمار إنك ستقاتل بعدى مع علي صنفين الناكثين والقاسطين ثم تقتلك الفئة الباغية قلت يا رسول الله أليس ذلك على رضا الله ورضاك قال نعم على رضا الله ورضاي ويكون آخر زادك من الدنيا شربة من لبن تشربه فلما كان يوم صفين خرج عمار بن ياسر إلى أمير المؤمنين (ع) فقال له يا أخا رسول الله أأذن لي في القتال قال مهلا رحمك الله فلما كان بعد ساعة أعاد عليه الكلام فأجابته بمثله فأعاد عليه ثالثا فبكى أمير المؤمنين (ع) [عليا] فنظر إليه عمار فقال يا أمير المؤمنين إنه اليوم الذى وصفه لى رسول الله ﷺ .

فنزل أمير المؤمنين (ع) عن بغلته وعانق عمارا وودعه ثم قال يا أبا اليقظان جزاك الله عن الله وعن نبيك خيرا فنعم الأخ كنت ونعم الصحاب كنت ثم بكى (ع) وبكى عمار ثم قال والله يا أمير المؤمنين ما تبعتك إلا ببصيرة فإني سمعت رسول الله ﷺ يقول يوم خيبر يا عمار ستكون بعدى فتنة فإذا كان ذلك فاتبع عليا وحزبه فإنه مع الحق والحق معه وستقاتل الناكثين والقاسطين فجزاك الله يا أمير المؤمنين (ع) الإسلام أفضل الجزاء فلقد أديت وأبلغت ونصحت ثم ركب وركب أمير المؤمنين (ع) ثم برز إلى القتال ثم دعا بشربة من ماء فقبل له ما معنا ماء فقام إليه رجل من الأنصار فأسقاه شربة من لبن فشربه ثم قال هكذا عهد إلى رسول الله ﷺ أن يكون آخر زادى من الدنيا شربة من اللبن ثم حمل على القوم فقتل ثمانية عشر نفسا فخرج إليه رجلان من أهل الشام فطعناه فقتل (ع) فلما كان فى الليل طاف أمير المؤمنين (ع) فى القتلى فوجد عمار ملقى بين القتلى فجعل رأسه على فخذه ثم بكى (ع) وأنشأ يقول

يا موت كم هذا التفرق عنوة فلست تبقى للخليل خليل
أراك نصيرا بالذين أحبهم كأنك تمضى نحوهم بدليل

[كفاية الأثر، ص ١٢٥]

امام باقر علیه السلام می فرماید:

تأویل آیه فوق این است که «إِذَا فَقَدْتُمْ إِمَامَكُمْ فَلَمْ تَرَوْهُ، فَمَاذَا تَصْنَعُونَ؟».

یعنی اگر امام خود را نیافتید چه خواهید کرد؟^۱

امام کاظم علیه السلام می فرماید:

«إِذَا غَابَ عَنْكُمْ إِمَامُكُمْ فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِإِمَامٍ جَدِيدٍ.»^۲

فضالة بن ایوب گوید: حضرت رضا علیه السلام فرمود:

مقصود از «مَأْوُكُمْ غَوْرًا» ائمه علیهم السلام هستند، و ائمه ابواب الله اند بین خدا و بین

خلق او، و ماء معین علم امام علیه السلام است.^۳

۱. و فی کمال الدین: حَدَّثَنَا أَبِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا

أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى عَنْ مُوسَى بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ وَهْبِ بْنِ الْجَلِيِّ وَأَبِي قَتَادَةَ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ حَفْصِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قُلْتُ مَا تَأْوِيلُ قَوْلِ اللَّهِ ﷻ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَأْوُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ فَقَالَ إِذَا فَقَدْتُمْ إِمَامَكُمْ فَلَمْ تَرَوْهُ فَمَاذَا تَصْنَعُونَ. [کمال الدین، ج ۲، ص ۳۶۰، ح ۳]

۲. فی الکافی عن عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُوسَى بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُعَاوِيَةَ بْنِ الْجَلِيِّ

عَنْ عَلِيِّ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ علیه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ ﷻ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَأْوُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ قَالَ إِذَا غَابَ عَنْكُمْ إِمَامُكُمْ فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِإِمَامٍ جَدِيدٍ.

[کافی، ج ۱، ص ۳۳۹، ح ۱۴]

۳. و القمّي: حدثنا محمد بن جعفر قال حدثنا محمد بن أحمد عن القاسم بن محمد

[علا] قال حدثنا إسماعيل بن علي الفزاري عن محمد بن جمهور عن فضالة بن أيوب

قال سئل الرضا علیه السلام عن قول الله ﷻ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَأْوُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ، فقال ع: مأوكم أبوابكم أي الأئمة علیهم السلام والأئمة ابواب الله بينه وبين خلقه فمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ یعنی بعلم الإمام. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۷۹]

مؤلف گوید:

مضمون روایات فوق در چندین روایت دیگر وارد شده مراجعه شود.^۱

۱. - فی البرهان عن محمد بن إبراهيم النعماني، قال: أخبرنا محمد بن همام عليه السلام، قال: حدثنا أحمد بن بندار، قال: حدثنا أحمد بن هلال، عن موسى بن القاسم بن معاوية بن وهب البجلي، عن علي بن جعفر، عن أخيه موسى بن جعفر عليه السلام، قال: قلت له: ما تأويل هذه الآية قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ؟ فقال: «إن فقدتم إمامكم فلم تروه، فما ذا تصنعون؟».
- وفيه عن محمد بن العباس: عن أحمد بن القاسم، عن أحمد بن محمد بن سيار، عن محمد بن خالد، عن النضر بن سويد، عن يحيى الحلبي، عن أبي عبد الله عليه السلام، في قوله ﷺ: قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ، قال: «إن غاب إمامكم، فمن يأتيكم بإمام جديد؟».
- وفيه: وعنه: بإسناده، عن علي بن جعفر، عن أخيه موسى بن جعفر عليه السلام، قال: قلت له: ما تأويل هذه الآية قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ؟ فقال: «تأويله: إن فقدتم إمامكم، فمن يأتيكم بإمام جديد». [تفسير برهان، ج ۵، ص ۴۴۹، ح ۸-۵]

سورهی قلم

محلّ نزول: مکه مکرمه، جز آیات ۱۷ تا ۳۳ و ۴۸ تا ۵۰ در مدینه منوره.

ترتیب نزول: بعد از سورهی علق.

تعداد آیات: ۵۲ آیه.

ثواب قرائت سورهی قلم

امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که سوره «قلم» را در نماز واجب و یا مستحب قرائت کند، خداوند تبارک و تعالی او را

تا ابد از فقرایمن می‌دارد، و پس از مرگ او را از فشار قبر نجات می‌دهد.^۱

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، خداوند پاداش صاحبان عقل را به او می‌دهد،

و اگر این سوره نوشته شود، و بردندان مضروب آویزان شود، در همان ساعت درد

آن ساکت شود.

۱. فی ثواب الأعمال: بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ مَيْمُونِ الصَّائِغِ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام مَنْ قَرَأَ سُورَةَ ن وَالْقَلَمِ فِي فَرِيضَةٍ أَوْ نَافِلَةٍ آمَنَهُ اللَّهُ تبارک و تعالی مِنْ أَنْ يُصِيبَهُ فَقْرٌ أَبَدًا وَأَعَادَهُ اللَّهُ إِذَا مَاتَ مِنْ صَمْتَةِ الْقَبْرِ. [ثواب الأعمال، ص ۱۱۹]

امام صادق علیه السلام نیز فرمود:

اگر نوشته شود، و بر کسی که دندان او درد دارد آویخته شود، درد آن با اذن الهی

ساکت خواهد شد.^۱

۱. فی البرهان: - و من (خواص القرآن): روى عن النبی صلی الله علیه و آله: أنه قال: «من قرأ هذه السورة أعطاه الله كثراب الذين أجل الله أحلامهم، وإن كتبت وعلقت على الضرس المضروب سكن ألمه من ساعته».

- وقال رسول الله صلی الله علیه و آله: «من كتبها وعلقها عليه أو على من به وجع الضرس سكن من ساعته بإذن الله تعالى».

- وقال الصادق علیه السلام: «إذا كتبت وعلقت على صاحب الضرس سكن بإذن الله تعالى».

[تفسیر برهان، ج ۵، ص ۴۵۱، ح ۴-۲]

سورہی قلم، آیات ۱ تا ۳۳

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾ مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ﴿٣﴾ وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ ﴿٥﴾ بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٧﴾ فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٨﴾ وُدُّوا لَوْتَدُهِنَّ فَيُدْهِنُونَ ﴿٩﴾ وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ عُتْلٍ بَعَدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ ﴿١٣﴾ أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ﴿١٤﴾ إِذَا تَتَلَّى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأُولِينَ ﴿١٥﴾ سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرُوطِ ﴿١٦﴾ إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَشْنُونَ ﴿١٨﴾ فطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ أَنْ ائِدُوا عَلَى حَرِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَفَتُونَ ﴿٢٣﴾ أَنْ لَا يَدْخُلَهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مَسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَغَدُوا عَلَى حَرٍِّ قَادِرِينَ ﴿٢٥﴾ فَلَمَّا رَأَوْهَا قَالُوا إِنَّا لَضَالُونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ

أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ ﴿۲۸﴾ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿۲۹﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَلَوْمُونَ ﴿۳۰﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ ﴿۳۱﴾ عَسَىٰ رَبُّنَا أَنْ يُبَدِّلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴿۳۲﴾ كَذَلِكَ الْعَذَابُ وَالْعَذَابُ الْآخِرَةُ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۳۳﴾

لغات:

«يَسْطُرُونَ» از سَطْر به معنای کتابت است، و «مَمْنُونٍ» به معنای مقطوع است، و «مَنَّهُ السَّيْرُ» إذا قطعهُ، و «مَنِينٍ» به معنای ضعیف است، و «خُلُقٍ» به معنای روش و عادت است، و «خُلُقٍ کریم» به معنای صبر بر حق، و تدبیر امور است، بر مقتضای عقل، و «مفتون» مبتلای به تخیل است، مانند مجنون کما یقال: «فُتِنَ فُلَانٌ بِفُلَانَةٍ» یعنی فلانی مفتون فلان زن شد، و اصل فِتْنَةٌ به معنای ابتلا و امتحان است، و «مَهِينٍ» به معنای ضعیف و ذلیل است، و مهانت به معنای ذلّت است، و «هَمَّازٌ» کسی را گویند که به ناحق از مردم بدگویی می‌کند، و اصل لغت به معنای دفع با شدت است، و «نمیم» سخن چین است، و «عُتْلٌ» جفاکار غلیظ است، و «عَتَلَهُ» يَعْتَلُهُ» إِذَا زَعَزَعَهُ بِغِلَظَةٍ وَ جَفَاءٍ، و «زَنِيمٌ» کسی را گویند که منسوب به قومی است، و لکن از آنان نیست، و «وَسْمٌ» علامت گذاردن و داغ کردن است، و «خُرطوم» بینی را گویند، و خرطوم فیل بینی و آلت شامه اوست، و «صَرْمٌ وَ جُدَاذٌ» در نخل، به منزله‌ی حصاد در زرع است، و «صَرِيمٌ» شب تاریک تیره است، و به روز نیز صریم گویند، و از اضداد می‌باشد، و «طَائِفٌ» به وارد در شب گویند، و «حَرْدٌ» به معنای منع است، و بعضی گفته‌اند: به معنای قصد است، و یا به معنای غَضَبٌ وَ حَتَقٌ است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

ن، سوگند به قلم و آنچه مینویسند، (۱) که به نعمت پروردگارت تو مجنون نیستی، (۲) و برای تو پاداشی عظیم و همیشگی است! (۳) و تو اخلاق عظیم و برجسته‌ای داری! (۴) و بزودی تومی بینی و آنان نیز می بینند، (۵) که کدام یک از شما مجنونند! (۶) پروردگارت بهتر از هر کس می داند چه کسی از راه او گم راه شده، و هدایت یافتگان را نیز بهتر می شناسد! (۷) حال که چنین است از تکذیب کنندگان اطاعت مکن! (۸) آنها دوست دارند نرمش نشان دهی تا آنها (هم) نرمش نشان دهند (نرمشی توأم با انحراف از مسیر حق)! (۹) و از کسی که بسیار سوگند یاد می کند و پست است اطاعت مکن، (۱۰) کسی که بسیار عیب جوست و به سخن چینی آمد و شد می کند، (۱۱) و بسیار مانع کار خیر، و متجاوز و گناهکار است (۱۲) علاوه بر اینها کینه توز و پرخور و خشن و بدنام است! (۱۳) مبادا بخاطر اینکه صاحب مال و فرزندان فراوان است (از او پیروی کنی)! (۱۴) هنگامی که آیات ما بر او خوانده می شود می گوید: «اینها افسانه‌های خرافی پیشینیان است!» (۱۵) (ولی) ما بزودی بر بینی او علامت و داغ ننگ می نهیم! (۱۶) ما آنها را آزمودیم، همان گونه که «صاحبان باغ» را آزمایش کردیم، هنگامی که سوگند یاد کردند که میوه‌های باغ را صبحگاهان (دور از چشم مستمندان) بچینند. (۱۷) و هیچ از آن استثنا نکنند (۱۸) اما عذابی فراگیر (شب هنگام) بر (تمام) باغ آنها فرود آمد در حالی که همه در خواب بودند، (۱۹) و آن باغ سرسبز همچون شب سیاه و ظلمانی شد! (۲۰) صبحگاهان یکدیگر را صدا زدند، (۲۱) که بسوی کشتزار و باغ خود حرکت کنید اگر قصد چیدن میوه‌ها را دارید! (۲۲) آنها حرکت کردند در حالی که آهسته

با هم می‌گفتند:» (۲۳) «مواظب باشید امروز حتی یک فقیر وارد بر شما نشود!» (۲۴) (آری) آنها صبحگاهان تصمیم داشتند که با قدرت از مستمندان جلوگیری کنند. (۲۵) هنگامی که (وارد باغ شدند و) آن را دیدند گفتند: «حقاً» ما گم راهیم! (۲۶) (آری، همه چیز از دست ما رفته) بلکه ما محرومیم!» (۲۷) یکی از آنها که از همه عاقلتر بود گفت: «آیا به شما نگفتم چرا تسبیح خدا نمی‌گویید؟! (۲۸) گفتند: «منزه است پروردگار ما، مسلماً ما ظالم بودیم!» (۲۹) سپس رو به یکدیگر کرده به ملامت هم پرداختند، (۳۰) (و فریادشان بلند شد) گفتند: «وای بر ما که طغیانگر بودیم!» (۳۱) امیدواریم پروردگاران (ما را ببخشند و) بهتر از آن به جای آن به ما بدهد، چرا که ما به او علاقه مندیم!» (۳۲) این گونه است عذاب (خداوند در دنیا)، و عذاب آخرت از آن هم بزرگتر است اگر می‌دانستند! (۳۳)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

«ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ * مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ * وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ»
 مرحوم صدوق در کتاب معانی الأخبار از سفیان بن سعید ثوری نقل نموده که
 گوید: امام صادق علیه السلام در تفسیر حروف مقطعه قرآن فرمود:

و اما «نون» نهی است در بهشت، و خداوند به او فرمود: جماد باش، و او جماد شد، و سپس به او فرمود: مداد شو و مداد گردید، و به قلم فرمود: بنویس، و قلم حوادث گذشته و آینده را تا قیامت در لوح محفوظ نوشت، و مداد و قلم و لوح از نور بود.

سفیان گوید: عرض کردم: ای فرزند رسول خدا، لوح و قلم و مداد را برای من

بیان فرمایید.

امام علیؑ فرمود:

«نون» ملکی است که حقایق را تحویل به قلم می دهد، و قلم نیز ملکی است، و حقایق را تحویل لوح می دهد، و لوح نیز ملکی است، و حقایق را تحویل اسرافیل می دهد، و اسرافیل تحویل به میکائیل می دهد، و میکائیل تحویل به جبرائیل می دهد، و جبرائیل تحویل به پیامبران (صلوات الله علیهم) می دهد. سپس فرمود: ای سفیان برخیز که ما تورا در امان نمی بینیم.^۱

۱. فی المعانی: أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ هَازُونَ الرَّزْجَانِيُّ فِي مَا كَتَبَ إِلَيَّ عَلَى يَدَيْ عَلِيِّ بْنِ أَحْمَدَ الْبَغْدَادِيِّ الْوَرَاقِ قَالَ حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ الْمُثَنَّى الْعَنْبَرِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَسْمَاءَ قَالَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ سَعِيدِ الثَّوْرِيِّ قَالَ قُلْتُ لَجَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا مَعْنَى قَوْلِ اللَّهِ ﷻ الْمِصْرَ وَالْمِصْرَ وَالْمِصْرَ وَالْمِصْرَ وَطَسْمَ وَيَسَ وَصَ وَحَمَ وَعَسَقَ وَقَ وَنَ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَمَّا الْمِصْرُ فِي أَوَّلِ الْبَقَرَةِ فَمَعْنَاهُ أَنَا اللَّهُ الْمَلِكُ وَأَمَّا الْمِصْرُ فِي أَوَّلِ آلِ عِمْرَانَ فَمَعْنَاهُ أَنَا اللَّهُ الْمَجِيدُ وَالْمِصْرُ فَمَعْنَاهُ أَنَا اللَّهُ الْمُفْتَدِرُ الصَّادِقُ وَالرَّفَعْنَاهُ أَنَا اللَّهُ الرَّءُوفُ وَالْمِصْرُ فَمَعْنَاهُ أَنَا اللَّهُ الْمُخَيِّبُ الْمُمِيتُ الرَّازِقُ وَكِهَيْصَ فَمَعْنَاهُ أَنَا الْكَافِي الْهَادِي الْوَلِيُّ الْعَالِمُ الصَّادِقُ الْوَعْدِي وَأَمَّا طَهَ فَاسْمٌ مِنْ أَسْمَاءِ النَّبِيِّ ﷺ وَمَعْنَاهُ يَا طَالِبُ الْحَقِّ الْهَادِي إِلَيْهِ مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى بَلْ لَتَسْعَدَ بِهِ وَأَمَّا طَسْمَ فَمَعْنَاهُ أَنَا الطَّالِبُ السَّمِيعُ وَأَمَّا طَسْمَ فَمَعْنَاهُ أَنَا الطَّالِبُ السَّمِيعُ الْمُبْدِي الْمُعِيدُ وَأَمَّا يَسَ فَاسْمٌ مِنْ أَسْمَاءِ النَّبِيِّ ﷺ وَمَعْنَاهُ يَا أَيُّهَا السَّمِيعُ لِلْوَحْيِ - وَالْقُرْآنَ الْحَكِيمَ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ. عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ وَأَمَّا صَ فَعَيْنٌ تَنْبُعُ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ وَهِيَ الَّتِي تَوْصَأُ مِنْهَا النَّبِيُّ ﷺ لَمَّا عُرِجَ بِهِ وَيَدْخُلُهَا جِبْرِئِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ كُلَّ يَوْمٍ دَخَلَهُ فَيَعْتَمِسُ فِيهَا ثُمَّ يَخْرُجُ مِنْهَا فَيَنْفُضُ أَجْنِحَتَهُ فَلَيْسَ مِنْ قِطْرَةٍ تَقْطُرُ مِنْ أَجْنِحَتِهِ إِلَّا خَلَقَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى مِنْهَا مَلَكًا يُسَبِّحُ اللَّهَ وَيَقْدِّسُهُ وَيُكَبِّرُهُ وَيُحَمِّدُهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَأَمَّا حَمَ فَمَعْنَاهُ الْحَمِيدُ الْمَجِيدُ وَأَمَّا حَمَ عَسَقَ فَمَعْنَاهُ الْحَلِيمُ الْمُشِيبُ الْعَالِمُ السَّمِيعُ الْقَادِرُ الْقَوِيُّ وَأَمَّا قَ فَهُوَ الْجَبَلُ الْمُحِيطُ بِالْأَرْضِ وَخُضْرَةُ السَّمَاءِ مِنْهُ وَبِهِ يُمَسِّكُ اللَّهُ الْأَرْضَ أَنْ تَمِيدَ بِأَهْلِهَا. وَأَمَّا نَ فَهُوَ نَهْرٌ فِي الْجَنَّةِ قَالَ اللَّهُ ﷻ اجْمُدْ فَجَمَدَ فَصَارَ مَدَادًا ثُمَّ قَالَ ﷻ لِلْقَلَمِ اكْتُبْ

مؤلف گوید:

مضمون روایت فوق در روایات فراوان دیگری آمده است، علاقه مندانی می توانند به تفسیر برهان^۱، و تفسیر قمی^۲ مراجعه کنند.

محمد بن فضیل گوید: امام کاظم (علیه السلام) فرمود:

«ن» نام رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است، و «قلم» نام امیرالمؤمنین (علیه السلام) است.^۳

و در آخر سوره «طه» از امام صادق (علیه السلام) نقل شد که فرمود:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در قرآن ده اسم دارد.

فَسَطَرَ الْقَلَمَ فِي اللُّوحِ الْمَحْفُوظِ مَا كَانَ وَمَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَأَلَمِدَادٌ مِدَادٌ مِنْ نُورٍ
وَالْقَلَمُ قَلَمٌ مِنْ نُورٍ وَاللُّوحُ لَوْحٌ مِنْ نُورٍ وَقَالَ سُفْيَانٌ فَقُلْتُ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ بَيِّنْ لِي أَمْرَ
اللُّوحِ وَالْقَلَمِ وَالْمِدَادِ فَضَلَّ بَيَانٍ وَعَلَّمَنِي مِمَّا عَلَّمَكَ اللَّهُ فَقَالَ يَا ابْنَ سَعِيدٍ لَوْلَا أَنَّكَ
أَهْلٌ لِلْجَوَابِ مَا أَجَبْتُكَ فَنَوْنٌ مَلَكٌ يُؤَدِّي إِلَى الْقَلَمِ وَهُوَ مَلَكٌ وَالْقَلَمُ يُؤَدِّي إِلَى اللُّوحِ
وَهُوَ مَلَكٌ وَاللُّوحُ يُؤَدِّي إِلَى إِسْرَافِيلَ وَإِسْرَافِيلُ يُؤَدِّي إِلَى مِيكَائِيلَ وَمِيكَائِيلُ يُؤَدِّي إِلَى
جَبْرَائِيلَ وَجَبْرَائِيلُ يُؤَدِّي إِلَى الْأَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ، قَالَ ثُمَّ قَالَ لِي قُمْ يَا سُفْيَانُ فَلَا أَمْنُ عَلَيْكَ.

[معانی الأخبار، ص ۲۲، ح ۱] ۱. تفسیر برهان، ج ۸، ص ۸۴.

۲. تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۶۶.

۳. فی تأویل الآيات: قوله تعالى بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ مَا أَنْتَ
بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ فَسَتُبْصِرُونَ
يُبْصِرُونَ بِأَيْكُمْ الْمَفْثُونَ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ.

تأويله أن الله سبحانه وتعالى أقسم بنون والقلم ونون اسم للنبي والقلم اسم لعلى
ص لما رواه الحسن بن أبي الحسن الديلمي عن رجاله بإسناده يرفعه إلى محمد بن
الفضيل عن أبي الحسن موسى (عليه السلام) قال سألته عن قول الله (عز وجل) ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ
فالنون اسم لرسول الله والقلم اسم لأمير المؤمنين صلوات الله عليهما وعلى ذريتهما.

[تأويل الآيات، ص ۶۸۵]

مؤلف گوید:

روایت فوق در پاوقی مشاهده می شود.^۱

ابن عباس گوید:

رسول خدا ﷺ با خدیجه نماز می خواندند که علی علیه السلام وارد شد و گفت: ما هذا یا محمد؟ رسول خدا ﷺ فرمود: این دین خداست، و تو باید ایمان بیاوری و آن را تصدیق بکنی پس علی علیه السلام ایمان آورد، و با خدیجه همواره به رسول خدا ﷺ اقتدا می کردند و نماز می خواندند، و چون اهل مکه نماز آنان را دیدند گفتند: محمد ﷺ جنون پیدا کرده است، و خداوند در پاسخ آنان فرمود: «ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ * مَا أَنْتَ بِمَجْنُونٍ.»^۲

۱. فی بصائر الدرجات: حدثنا إبراهيم بن هاشم عن أعمش بن عيسى عن حماد الطيافي عن الكلبي عن أبي عبد الله عليه السلام قال قال لي كم لمحمد اسم في القرآن قال قلت اسمان أو ثلاث فقال يا كلبى له عشرة أسماء وما محمد إلا رسول قد خلت من قبله الرسل ومبشراً برسول يأتي من بعدى اسمه أحمد ولما قام عبد الله يدعوه كادوا يكونون عليه لبداً وطه ما أنزلنا عليك القرآن لتشقى ويس القرآن الحكيم إنك لمن المرسلين على صراط مستقيم ون والقلم وما يسطرون وما أنت بنعمة ربك بمجنون ويا أيها المرسل ويا أيها المدثر وقد أنزل الله إليكم ذكراً رسولاً فالذكر اسم من أسماء محمد ﷺ ونحن أهل الذكر فاسأل يا كلبى عما بدا لك قال فأنسيت والله القرآن كله فما حفظت منه حرفاً أسأله عنه. [بصائر الدرجات، ص ۵۱۲]

۲. القمى قوله إن لك لأجراً غير ممنون أى لا تمن عليك فيما نعطيك من عظيم الثواب قوله فسئبصرو ويصرون بآيكم المفتون بآيكم تفتنون هكذا نزلت فى بنى أمية بآيكم أى حبترو زفرو على. [تفسير قمى، ج ۲، ص ۳۸۰]

«وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ»^۱

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

«خُلُقٍ عَظِيمٍ» اسلام است، و روایت شده که «خُلُقٍ عَظِيمٍ» دین عظیم است.^۲

بحر سقاء گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

حُسن خُلُقٍ، برخوردار ملایم و آسان است، سپس فرمود: ای بحر می خواهی حدیثی که برای یکی از اهل مدینه رخ داد را به تو خبر بدهم؟ گفتم: آری. فرمود: روزی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در مسجد مدینه نشستند بود، ناگهان زنی از انصار آمد، و لباس آن حضرت را کشید و چیزی نگفت و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیز چیزی نفرمود، تا این که سه مرتبه این عمل را انجام داد، و آن حضرت در مرتبه چهارم برخاست و آن زن مقداری از لباس او را جدا کرد و بازگشت، پس انصار او را ملامت کردند و گفتند: خدا تو را مؤاخذه کند، توسته مرتبه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را محبوس نمودی و چیزی به او نگفتی و او نیز به تو چیزی نفرمود، مگر چه کاری با او داشتی؟! آن زن گفت: ما را مریضی است، و خانواده من مرا فرستاده اند تا مقداری از لباس پیامبر (صلی الله علیه و آله) را بگیرم و برای آنان ببرم، و چون من خواستم از لباس او چیزی را بگیرم او برخاست و من حیا کردم که چیزی از لباس او را جدا کنم، و نخواستم به آن حضرت بگویم چیزی از لباس خود را به من بده، و اکنون چیزی از لباس او را جدا کردم و گرفتم.^۳

۱. سوره ی قلم، آیه ۴.

۲. فی المعانی: أَبِي رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ فَصَّالَةَ عَنْ أَبَانَ عَنْ أَبِي الْجَاوُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (علیه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ ﷻ إِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ قَالَ هُوَ الْإِسْلَامُ وَرُوي أَنَّ الْخُلُقَ الْعَظِيمَ هُوَ الدِّينُ الْعَظِيمُ. [معانی الأخبار، ص ۱۸۸، ح ۱]

۳. فی الکافی عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى

رسول خدا ﷺ فرمود:

بهترین شما کسانی هستند که اخلاق آنان نیکوتر، و هم نشینی با آنها آسان است، و با مردم اُلفت دارند، و مردم نیز با آنان اُلفت دارند، و مردم را در داخل خانه های خود راه می دهند.^۱

شیخ وّزّام رحمته الله علیه روایت نموده:

رسول خدا ﷺ با بعضی از اصحاب خود در حرکت بود که مردی از اعراب بادیه نشین لباس او را به شدت کشید، تا حدی که لباس گردن آن حضرت را فشار داد و سپس گفت: ای محمّد! از مال خدا که نزد خود داری به من ببخش» پس رسول خدا ﷺ خندید و دستور داد تا به او احسان کنند!

و نیز هنگامی که قریش او را آزار و مضرّوب نمودند فرمود:

«اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ» یعنی «خدایا از قوم من بگذر، چرا که آنان

عَنْ حَرِيْزِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ بَحْرِ السَّقَاءِ قَالَ قَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَا بَحْرُ حَسْبُنَا الْخُلُقُ يُسْرٌ ثُمَّ قَالَ أَلَا أُخْبِرُكَ بِحَدِيثٍ مَا هُوَ فِي يَدِي أَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ قُلْتُ بَلَى قَالَ بَيْنَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله ذَاتَ يَوْمٍ جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ إِذْ جَاءَتْ جَارِيَةٌ لِبَعْضِ الْأَنْصَارِ وَهُوَ قَائِمٌ فَأَخَذَتْ بِطَرْفِ ثَوْبِهِ فَقَامَ لَهَا النَّبِيُّ صلى الله عليه وآله فَلَمْ تَقُلْ شَيْئًا وَلَمْ يَقُلْ لَهَا النَّبِيُّ صلى الله عليه وآله شَيْئًا حَتَّى فَعَلَتْ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَامَ لَهَا النَّبِيُّ فِي الرَّابِعَةِ وَهِيَ خَلْفُهُ فَأَخَذَتْ هُدْبَةً مِنْ ثَوْبِهِ ثُمَّ رَجَعَتْ فَقَالَ لَهَا النَّاسُ فَعَلَ اللَّهُ بِكَ وَفَعَلَ حَبَسَتْ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله ثَلَاثَ مَرَّاتٍ لَا تَقُولِينَ لَهُ شَيْئًا وَلَا هُوَ يَقُولُ لَكَ شَيْئًا مَا كَانَتْ حَاجَتِكَ إِلَيْهِ قَالَتْ إِنْ لَنَا مَرِيضًا فَأَرْسَلْنِي أَهْلِي لِأَخْذِ هُدْبَةٍ مِنْ ثَوْبِهِ لِيَسْتَشْفِي بِهَا فَلَمَّا أَرَدْتُ أَخْذَهَا رَأَيْتُ فَقَامَ فَاسْتَحْيَيْتُ مِنْهُ أَنْ أَخْذَهَا وَهُوَ يَرَانِي وَأَكْرَهُ أَنْ أَسْتَأْمِرَهُ فِي أَخْذِهَا فَأَخَذْتُهَا. [كافي، ج ۲، ص ۱۰۲، ح ۱۵]

۱. وفيه عن علي بن إبراهيم عن أبيه عن ابن أبي عمير عن حبيب الخثعمي عن أبي عبد الله عليه السلام قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله أفاضلكم أحسنكم أخلاقاً الموطؤون أكنافاً الذين يألفون ويؤلفون وتوظأ رجالهم. [كافي، ج ۲، ص ۱۰۲، ح ۱۶]

نادان هستند.» و با این اخلاق بود که خداوند درباره‌ی او فرمود: «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ

خُلُقٍ عَظِيمٍ»^۱

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

خداوند گروهی را برای قضای حوائج مردم آفریده که ستایش و احترام به مردم را افتخار خود می‌دانند، و خداوند اخلاق نیک را دوست می‌دارد، و مقصود خداوند از خطاب: «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ» سخاوت و حسن خلق است.^۲ مؤلف گوید:

روایت درباره‌ی حسن خلق فراوان است به چند روایت در پاورقی اشاره می‌شود.^۳

۱. فی تنبیه الخواطر قال: فَقَدْ رُوي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَمْشِي وَمَعَهُ بَعْضُ أَصْحَابِهِ فَأَدْرَكَهُ أَعْرَابِيٌّ فَجَذَبَهُ جَذْبًا شَدِيدًا وَكَانَ عَلَيْهِ بُرْدٌ نَجْرَانِيٌّ غَلِيظُ الْحَاشِيَةِ فَأَثَرَتْ الْحَاشِيَةُ فِي عُنُقِهِ ﷺ مِنْ شِدَّةِ جَذْبِهِ ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ هَبْ لِي مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي عِنْدَكَ فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَضَحِكَ وَأَمَرَ بِأَعْطَائِهِ وَ لَمَّا أَكْثَرَتْ فُرَيْشُ أَذَاهُ وَ صَرَبُهُ قَالَ أَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ فَلِذَلِكَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَىٰ وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ. [تنبیه الخواطر، ج ۱، ص ۹۹]

۲. و فی امالی الطوسی و بهذا الإسناد، عن أبي قتادة، عن أبي عبد الله (علیه السلام)، قال إن الله ﷻ وجوها خلقهم من خلقه وأرضه لقضاء حوائج إخوانهم، يرون الحمد مجدا، والله ﷻ يحب مكارم الأخلاق، و كان فيما خاطب الله (تعالی) به نبيه (علیه السلام)، أن قال له يا محمد «إِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ». قال السخاء، و حسن الخلق. [امالی طوسی، ص ۳۰۲]

۳. - بَعْضُ أَصْحَابِنَا رَفَعَهُ عَنْ مُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) قَالَ: يَا مُفَضَّلُ لَا يُفْلِحُ مَنْ لَا يَعْقِلُ وَلَا يَعْقِلُ مَنْ لَا يَعْلَمُ وَ سَوْفَ يُنْجَبُ مَنْ يَعْلَمُ وَيُظْفَرُ مَنْ يَحْلُمُ وَ الْعِلْمُ جَنَّةٌ وَ الصِّدْقُ عِزٌّ وَ الْجَهْلُ ذُلٌّ وَ الْفَهْمُ مَجْدٌ وَ الْجُودُ نُجْحٌ وَ حُسْنُ الْخُلُقِ مَجْلَبَةٌ لِلْمَوَدَّةِ وَ الْعَالِمُ بِرَمَانِهِ لَا تَهْجُمُ عَلَيْهِ اللَّوَابِسُ وَ الْحَزْمُ مَسَاءَةُ الظَّنِّ وَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ الْحِكْمَةِ نِعْمَةٌ الْعَالِمِ وَ الْجَاهِلِ شِقَقِيٌّ بَيْنَهُمَا وَ اللَّهُ وَلِيُّ مَنْ عَرَفَهُ وَ عَدُوٌّ مَنْ تَكَلَّفَهُ وَ الْعَاقِلُ غَفُورٌ وَ الْجَاهِلُ خْتِورٌ وَ إِنْ شِئْتَ أَنْ تُكْرِمَ فَلِنْ وَ إِنْ شِئْتَ أَنْ تُهَانَ فَاخْشِنْ وَ مَنْ كَرَّمَ أَصْلَهُ

لَانَ قَلْبُهُ وَمَنْ حَسُنَ عُنْصُرُهُ غَلِظَ كَبِدُهُ وَمَنْ فَرَطَ تَوَرَّطَ وَمَنْ خَافَ الْعَاقِبَةَ تَثَبَّتَ عَنِ التَّوَعُّلِ فِيمَا لَا يَعْلَمُ وَمَنْ هَجَمَ عَلَى أَمْرٍ بَعِيرٍ عَلِمَ جَدَعَ أَنْفِ نَفْسِهِ وَمَنْ لَمْ يَعْلَمْ لَمْ يَفْهَمْ وَمَنْ لَمْ يَفْهَمْ لَمْ يَسْلَمْ وَمَنْ لَمْ يَسْلَمْ لَمْ يُكْرَمْ وَمَنْ لَمْ يُكْرَمْ يُهْضَمَ وَمَنْ يُهْضَمَ كَانَ الْوَمُومَ وَمَنْ كَانَ كَذَلِكَ كَانَ آخِرَى أَنْ يَنْدَمَ. [كافي، ج ١، ص ٢٦، ح ٢٩]

- عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَغَيْرِ وَاحِدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْحَسَنِ جَمِيعاً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَوْرَمَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنِ إِسْمَاعِيلِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ عَثْمَانَ بْنِ يُونُسَ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ كَيْسَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ أَنَا مَوْلَاكَ - عَبْدُ اللَّهِ بْنُ كَيْسَانَ قَالَ أَمَا التَّسَبُّ فَأَعْرِفُهُ وَأَمَا أَنْتَ فَلَسْتُ أَعْرِفُكَ قَالَ قُلْتُ لَهُ إِنِّي وُلِدْتُ بِالْجَبَلِ وَنَشَأْتُ فِي أَرْضِ فَارِسٍ وَإِنِّي أَخَالِطُ النَّاسَ فِي التَّجَارَاتِ وَغَيْرِ ذَلِكَ فَأَخَالِطُ الرَّجُلَ فَأَرَى لَهُ حُسْنَ السَّمْتِ وَحُسْنَ الْخُلُقِ وَكَثْرَةَ أَمَانَةٍ ثُمَّ أَفْتِشُهُ فَأَتَّبِيئُهُ عَنْ عِدَاؤِكُمْ وَأَخَالِطُ الرَّجُلَ فَأَرَى مِنْهُ سُوءَ الْخُلُقِ وَقِلَّةَ أَمَانَةٍ وَزَعَاژَةَ ثُمَّ أَفْتِشُهُ فَأَتَّبِيئُهُ عَنْ وَلَايَتِكُمْ فَكَيْفَ يَكُونُ ذَلِكَ فَقَالَ لِي أَمَا عَلِمْتَ يَا ابْنَ كَيْسَانَ أَنَّ اللَّهَ ﷻ أَخَذَ طَيِّبَةَ مِنَ الْجَنَّةِ وَطَيِّبَةَ مِنَ النَّارِ فَخَلَطَهُمَا جَمِيعاً ثُمَّ نَزَعَ هَذِهِ مِنْ هَذِهِ وَهَذِهِ مِنْ هَذِهِ فَمَا رَأَيْتَ مِنْ أَوْلِيكَ مِنَ الْأَمَانَةِ وَحُسَنِ الْخُلُقِ وَحُسَنِ السَّمْتِ فَمِمَّا مَسَّتْهُمْ مِنْ طَيِّبَةِ الْجَنَّةِ وَهُمْ يَعُودُونَ إِلَيَّ مَا خَلِقُوا مِنْهُ وَمَا رَأَيْتَ مِنْ هَؤُلَاءِ مِنْ قِلَّةِ الْأَمَانَةِ وَسُوءِ الْخُلُقِ وَالزَّعَاژَةَ فَمِمَّا مَسَّتْهُمْ مِنْ طَيِّبَةِ النَّارِ وَهُمْ يَعُودُونَ إِلَيَّ مَا خَلِقُوا مِنْهُ.

[كافي، ج ٢، ص ٤، ح ٥]

- مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ ﷻ ارْتَضَى لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِيناً فَأَحْسِنُوا صُحْبَتَهُ بِالسَّخَاءِ وَحُسَنِ الْخُلُقِ. [كافي، ج ٢، ص ٥٦، ح ٤]

- الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ قَالَ: أَرَبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَمَلُ إِسْلَامِهِ وَلَوْ كَانَ مِنْ قَرْبِهِ إِلَى قَدَمِهِ خَطَايَا لَمْ تَنْقُضْهُ الصِّدْقُ وَالْحَيَاءُ وَحُسْنَ الْخُلُقِ وَالشُّكْرُ. [كافي، ج ٢، ص ٥٦، ح ٦]

١. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: إِنَّ أَكْمَلَ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَاناً أَحْسَنُهُمْ خُلُقاً.

٢. الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَاءِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ رَجُلٍ مِنْ

«فَسْتَبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ * إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ * فَلَا تَطْعِ الْمُكَذِّبِينَ * وَذُوا لَوْ تَذَهْنُ فَيُدْهِنُونَ * وَلَا تَطْعِ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ * هَمَّا زِمَّ شَاءَ بِنَمِيمٍ * مَنَاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ * عَتَلٍ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ»
 امام باقر عليه السلام می فرماید: رسول خدا صلی الله علیه و آله به امیرالمؤمنین عليه السلام فرمود:

هیچ مؤمنی نیست مگر آن که محبت خالص من در قلب اوست، و هر کس

أَهْلِ الْمَدِينَةِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا يُوضَعُ فِي مِيزَانِ امْرِئٍ - يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَفْضَلُ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ.

۳. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي وَلاَدِ الْحَنَاطِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَمَلٌ إِيْمَانُهُ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَرْبِهِ إِلَى قَدَمِهِ ذُنُوبًا لَمْ يَنْقُضْهُ ذَلِكَ قَالَ وَهُوَ الصِّدْقُ وَأَدَاءُ الْأَمَانَةِ وَالْحَيَاءُ وَحُسْنُ الْخُلُقِ.

۴. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ خَالِدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَنبَسَةَ الْعَابِدِ قَالَ قَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام مَا يَتَقَدَّمُ الْمُؤْمِنُ عَلَى اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَعْدَ الْفَرَائِضِ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ أَنْ يَسَعَ النَّاسُ بِخُلُقِهِ.

۵. أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ ذَرِيحٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنْ صَاحَبَ الْخُلُقِ الْحَسَنِ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ.

۶. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ التَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَكْثَرُ مَا تَلَجَّ بِهِ أُمَّتِي الْجَنَّةَ تَقْوَى اللَّهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ.

۷. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حُسَيْنِ الْأَحْمَسِيِّ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِنْ الْخُلُقُ الْحَسَنُ يَمِثُّ الْخَطِيئَةَ كَمَا تَمِثُّ الشَّمْسُ الْجَلِيدَ.

۸. عَنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: الْبُرُورُ حُسْنُ الْخُلُقِ يَعْزِمُ زَانَ الدِّيَارِ وَيَزِيدَانِ فِي الْأَعْمَارِ.

۹. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ عَمْرٍو عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَوْحَى اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى إِلَى بَعْضِ أَنْبِيَائِهِ عليه السلام الْخُلُقُ الْحَسَنُ يَمِثُّ الْخَطِيئَةَ كَمَا تَمِثُّ الشَّمْسُ الْجَلِيدَ.

با محبت خالص، مرا دوست بدارد، محبت خالص تو نیز در قلب او خواهد بود، و دروغ می گوید کسی که بگوید: مرا دوست می دارد و دشمن تو باشد. پس دو نفر از منافقین گفتند: «رسول خدا ﷺ فریفته این جوان شده است» و خداوند آیات «فَسْتَبْصِرُوا وَيُبْصِرُونَ * بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ...» را نازل نمود. چنان که آیات «وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ * وَلَا تَطْعُ كُلَّ حَلَاْفٍ مَّهِينٍ...» درباره ی آن دو نازل شده است.^۱

مرحوم علی بن ابراهیم نیز گوید:

آیات فوق درباره ی حبترو زفر [یعنی اولی و دومی نازل شده] است.^۲

امام صادق علیه السلام می فرماید:

عمر بنه امیرالمؤمنین علیه السلام گفت: شنیده ام شما آیه «فَسْتَبْصِرُوا وَيُبْصِرُونَ * بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ» را درباره ی من و ابوبکر و عثمان تأویل نموده اید؟ امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: می خواهی بگویم درباره ی بنی امیه چه آیه ای نازل شده است؟ سپس فرمود: آیه «وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ»^۳، درباره ی آنان نازل شده است.

۱. فی المحاسن: عنه عن أبيه عن حدثه عن جابر قال قال أبو جعفر علیه السلام قال رسول الله صلی الله علیه و آله ما من مؤمن إلا وقد خلص ودي إلى قلبه وما خلص ودي إلى قلب أحد إلا وقد خلص ودي على إلى قلبه كذب يا على من زعم أنه يحبني ويبغضك قال فقال رجلان من المنافقين لقد فتن رسول الله صلی الله علیه و آله بهذا الغلام فأنزل الله تبارك وتعالى فَسْتَبْصِرُوا وَيُبْصِرُونَ بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ وَلَا تَطْعُ كُلَّ حَلَاْفٍ مَّهِينٍ قال نزلت فيهما إلى آخر الآية. [محاسن برقی، ج ۱، ص ۱۵۱، ح ۷۱]

۲. القمی: قوله إن لك لأجراً غير ممنون أي لا تمن عليك فيما نعطيك من عظیم الثواب قوله فَسْتَبْصِرُوا وَيُبْصِرُونَ بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ هكذا نزلت في بنی أمیه بِأَيِّكُمْ أَي حبترو زفرو علی. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۰]

۳. سوره ی اسراء، آیه ی ۶۰.

پس عمر گفت: دروغ می‌گویی؛ بنی امیه بهتر از تو هستند و به خویشان خود بیشتر صلّه می‌کنند.^۱

محمد بن مسلم گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: «عُتْلٌ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٌ» چه معنایی دارد؟ فرمود:

«عُتْلٌ» به معنای: عظیم الفکراست، و «زَنِيمٌ»: «الْمُسْتَهْتِرُ بِكُفْرِهِ» می‌باشد.^۲ یعنی کسی که در اثر کفر اولیای خدا را استهزاء می‌کند.

مرحوم طبرسی در مجمع البیان از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

زَنِيمٌ کسی است که اصل و ریشه‌ای ندارد.^۳

امام باقر (علیه السلام) می‌فرماید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) به عمر فرمود:

آیه «فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ»^۴، درباره‌ی بنی امیه نازل شده است» و عمر گفت: «دروغ می‌گویی بنی امیه بهتر از شمایند و به خویشان خود بیشتر احسان می‌کنند، و لکن تو دوست از دشمنی با بنی تیم و بنی عدی و بنی امیه بر نمی‌داری.»^۵

۱. و القمّی: وقال الصادق (علیه السلام) لقی فلان أمير المؤمنين (علیه السلام) فقال يا علي بلغني أنك تتأول هذه الآية في وفي صاحبی «فَسْتُبْصِرُ وَ يُبْصِرُونَ بِأَيْكُمْ الْمَفْتُونُ» قال: أمير المؤمنين (علیه السلام) أفلا أخبرك يا أبا فلان! ما نزل في بنی أمية «وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ» قال: كذبت يا علي! بنو أمية خير منك وأوصل للرحم. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۰]

۲. فی المعانی: أَبِي رَحْمَهُ اللهُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مَعْرُوفٍ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللهِ (علیه السلام) عُتْلٌ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٌ قَالَ الْعُتْلُ الْعَظِيمُ الْكُفْرُ وَالزَّنِيمُ الْمُسْتَهْتِرُ بِكُفْرِهِ. [معنای الأخبار، ص ۱۴۹، ح ۱]

۳. قيل هو الذي لا أصل له عن علي (علیه السلام). [مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۵۰۲]

۴. سوره‌ی محمد، آیه‌ی ۲۲.

۵. فی الکافی: وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ أَبَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللهِ عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ

«عُنِّلْ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٌ * أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ * إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ * سَنَسِفُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا» کنایه از دومی است که آیات خداوند را اکاذیب و اسطوره و بافته های پیشینیان می دانست، و «سَنَسِفُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ» مربوط به رجعت است و چون امیرالمؤمنین علیه السلام و دشمنان او به دنیا بازمی گردند آن حضرت آنان را داغ می گذارد، همان گونه که مردم چهارپایان را بریننی و لب های آنان داغ می گذارند.^۲

«إِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ * وَلَا يَسْتَنْبُونَ * فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ * فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ * فَتَنَادُوا مُصْبِحِينَ * ... كَذَلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ»^۳

فضیل گوید: امام باقر علیه السلام فرمود:

«بسا مؤمن گناهی می کند، و آن گناه جلوی رزق او را می گیرد» و سپس آیه

فوق را قرائت نمود.^۴

الْمَكِّيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام يَقُولُ إِنَّ عَمَرَ لَقِيَ عَلِيًّا علیه السلام فَقَالَ لَهُ أَنْتَ الَّذِي تَقْرَأُ هَذِهِ الْآيَةَ - بِأَيْكُمْ الْمَفْتُونُ وَتُعْرَضُ بِي وَبِصَاحِبِي قَالَ فَقَالَ لَهُ أَفَلَا أُخْبِرُكَ بِآيَةٍ نَزَلَتْ فِي بَنِي أُمَيَّةَ - فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ فَقَالَ كَذَبْتَ بَنُو أُمَيَّةَ أَوْصَلُ لِلرَّحِمِ مِنْكَ وَلَكِنَّكَ أَبَيْتَ إِلَّا عَدَاوَةَ لِبَنِي تَيْمٍ وَبَنِي عَدِيٍّ وَبَنِي أُمَيَّةَ.

[کافی، ج ۸، ص ۱۰۳، ح ۷۶] ۱. سوره ی قلم، آیات ۱۶-۱۳.

۲. القمی: قوله: إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قال: كنى عن فلان قال أساطيرُ الأولين أى أكاذيب الأولين سَنَسِفُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ قال فى الرجعة إذا رجع أمير المؤمنين علیه السلام و رجع أعداؤه فيسمهم بميسم معه كما توسم البهائم على الخرطوم والأنف والشفنتين.

[تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۱] ۳. سوره ی قلم، آیات ۳۳-۱۷.

۴. فى الكافى عن مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَىٰ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبَانَ

ابوالجارود نیز گوید: امام باقر (علیه السلام) در تفسیر «إِنَّا بَلَوْنَا هُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ» فرمود: اهل مکه مبتلای به گرسنگی شدند، همانند صاحبان آن باغستان دنیایی که در یمن بود، و به آن رضوان می گفتند، و فاصله آن تا صنعاء نه میل بود. سپس علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ» عذاب الهی است، و مقصود از «إِنَّا لَصَّالُونَ» این است که آنان راه را گم کرده بودند، و مقصود از «لَوْلَا تَسْبِيحُونَ»، «أَلَا تَسْتَغْفِرُونَ؟» است، یعنی برای چه استغفار نمی کنید! مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

به ابن عباس گفته شد: برخی گمان می کنند که بنده گناه می کند و از رزق خود محروم می شود؟ ابن عباس گفت: سوگند به خدایی که جز او خدایی نیست، این معنا در قرآن از خورشید وسط روز روشن تراست، چنان که خداوند در سوره «ن وَالْقَلَمِ» بیان نموده و قصه آن این است که پیرمردی باغستانی داشت، و میوه ها و ثمرات خود را به خانه نمی آورد، تا این که حقوق همه ی صاحبان حق را بپردازد، و چون از دنیا رفت فرزندان او که پنج پسر جوان بودند در سال بعد از فوت پدر، میوه های فراوانی از آن باغستان به

بْنِ عُمَانَ عَنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ إِنَّ الرَّجُلَ لَيُذْنِبُ الذَّنْبَ فَيُدْرَأُ عَنْهُ الرِّزْقُ وَتَلَاهُ هَذِهِ الْآيَةَ - إِذْ أَقْسَمُوا لَيَضْرِبُنَّهَا مُصْبِحِينَ وَلَا يَسْتَتْنُونَ فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ. [کافی، ج ۲، ص ۲۷۱، ح ۱۲]

۱. القمّی: و فی روایة ابي الجارود عن ابي جعفر (عليه السلام) في قوله وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ يقول على دين عظيم إِنَّا بَلَوْنَا هُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِنْ أَهْلَ مَكَّةَ ابْتَلَوْا بِالْجُوعِ كَمَا ابْتَلَى أَصْحَابَ الْجَنَّةِ وَهِيَ الْجَنَّةُ الَّتِي كَانَتْ فِي الدُّنْيَا وَكَانَتْ فِي الْيَمَنِ يُقَالُ لَهَا الرِّضْوَانُ عَلَي تِسْعَةِ أَمْيَالٍ مِنْ صَنْعَاءَ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۲]

دست آوردند، و چون چنین دیدند به همدیگر گفتند: «پدر ما پیرمرد بود، و عقل و خرد خود را از دست داده و خرفت شده بود، بیایید تا پیمان ببندیم و چیزی در این سال به فقر ندهیم تا بی نیاز شویم، و اموال ما فراوان شود، و در سال های آینده به روش پدر خود عمل کنیم» پس چهار نفر آنان از این کار راضی شدند و یک نفر خشمگین شد، و او همان کسی است که خداوند درباره ی او می فرماید: «قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ».

سؤال کننده گفت: آیا مقصود از «أَوْسَطُهُمْ» اوسط درس است؟ ابن عباس گفت: او از جهت سن کوچک تر از بقیه بود، و از عقل بزرگ تر از دیگران بود، و «أوسط القوم» خیر القوم است، و دلیل آن این است که امت محمد ﷺ اصغر امت هاست، و بهترین آنان است، چنان که خداوند می فرماید: «وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا»^۱، پس عاقل ترین آنان به برادران دیگر خود گفت: «از خدا بترسید، و به روش پدر خود پایدار باشید، تا سالم بمانید و بهره ی بیشتری ببرید» و برادران دیگر به شدت او را مضروب نمودند، و چون دانست که می خواهند او را بکشند، با کراهت در جلسه مشورتی آنان شرکت نمود، و آنان به منازل خود بازگشتند، و سوگند یاد نمودند، که روز بعد میوه های خود را بچینند، و «إِنْ شَاءَ اللَّهُ» نگفتند، و خداوند به این خاطر از رزقی که در اختیار داشتند، آنان را ممنوع نمود و فرمود:

«إِنَّا بَلَوْنَاكُمْ كَمَا بَلَوْنَا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ إِذْ أَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ * وَلَا يَسْتَشْنُونَ * فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ * فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ» و آن میوه ها در آن شب در حالی که آنان در خواب بودند آتش گرفت، و چون صبح فرا

رسید، به همدیگر گفتند: «بیائید برویم و میوه‌ها را بچینیم، و آرام باشید تا فقرا وارد نشوند» و نمی‌دانستند که خداوند با آنان چه کرده است؟ و چون عذاب خدا را مشاهده کردند و دیدند که همه آن‌ها سوخته است، به همدیگر گفتند: ما گم‌راه و محروم شدیم، و خداوند به خاطر گناهی که کردند آنان را محروم نمود، و ظلمی به آن‌ها نکرد، و آن برادر دانا گفت: آیا من به شما نگفتم: که از نیت بد خود استغفار کنید؟ و آنان گفتند: «سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ» و سپس همدیگر را ملامت نمودند و گفتند: «وای بر ما که طغیان کردیم، و امید داریم که خداوند بهتر از آن را به ما عطا نماید» و خداوند در پاسخ آنان فرمود: «كَذَلِكَ الْعَذَابُ وَالْعَذَابُ الْآخِرَةُ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ.»^۱

۱. القمّی: ما حدثنی أبی عن إسحاق بن الهیثم عن علی بن الحسین العبدی عن سلیمان الأعمش عن سعید بن جبیر عن ابن عبّاس أنه قیل له إن قوما من هذه الأمة یزعمون أن العبد قد یذنب فیحرم به الرّزق، فقال ابن عبّاس: فوالذی لا إله غیره لهذا أنور فی کتاب الله من الشّمس الضّاحیه ذکره الله فی سورة ن والقلم إنه کان شیخ کانت له جنة وکان لا یدخل بیته ثمرة منها ولا إلی منزله حتی یعطی کل ذی حق حقه، فلما قبض الشیخ وورثه بنوه وکان له خمسة من البنین فحملت جنتهم فی تلك السنة التی هلک فیها أبوهم حملا لم یکن حملته قبل ذلك فراحوا الفتية إلی جنتهم بعد صلاة العصر، فأشرفوا علی ثمرة و رزق فاضل لم یعاینوا مثله فی حیاة أبیهم فلما نظروا إلی الفضل طغوا وبعوا و قال بعضهم لبعض إن أبانا کان شیخا کبیرا قد ذهب عقله و خرف فهلما نتعاهد و نتعاقد فیما بیننا أن لا نعطی أحدا من فقراء المسلمین فی عامنا هذا شیئا حتی نستغنی و تکثر أموالنا ثم نستأنف الصنعة فیما یتقبل من السنین المقبلة، فرضی بذلك منهم أربعة و سخط الخامس و هو الذی قال الله تعالی: «قَالَ أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْ لَا تُسَبِّحُونَ». فقال الرجل: یا ابن عبّاس کان أوسطهم فی السن فقال: لا بل کان أصغر القوم سنا و کان أكبرهم عقلا و أوسط القوم خیر القوم، و الدلیل علیه فی القرآن إنکم یا أمة محمّد أصغر الأمم و خیر الأمم قال الله: «وَ كَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا» فقال لهم أوسطهم اتقوا الله و کونوا علی

سوره ی قلم، آیات ۳۴ تا ۵۲

متن:

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٍ النَّعِيمِ ﴿٣٤﴾ أَفَجَعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٥﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بِالْعَةِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ ﴿٣٩﴾ سَلِّمُوا إِلَيْهِمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ ﴿٤٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٢﴾ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَدِّبُ بِهِذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا

منهاج ابيكم تسلموا و تغنموا، فبطشوا به فضربوه ضربا مبرحا فلما ايقن الاخ انهم يريدون قتله دخل معهم في مشورتهم كارها لامرهم غير طائع فراحووا الى منازلهم ثم حلفوا بالله ان يصرموه اذا اصبحوا ولم يقولوا ان شاء الله، فابتلاهم الله بذلك الذنب و حال بينهم وبين ذلك الرزق الذي كانوا اشرفوا عليه فأخبر عنهم في الكتاب فقال: اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ إِلَى قَوْلِهِ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ قال كالمحترق، فقال الرجل: يا ابن عباس ما الصريم قال: الليل المظلم ثم قال: لا ضوء له و لا نور فلما أصبح القوم فتنادوا مُصْبِحِينَ أَنْ اغْدُوا عَلَى حَزْبِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ قال: فَأَنْظَلُّوْا وَهُمْ يَتَخَفَتُونَ قال الرجل و ما التخافت يا ابن عباس قال: يتسارون بعضهم بعضا لكي لا يسمع أحد غيرهم فقالوا لا يَدْخُلَتْهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مَسْكِينٌ وَ غَدُوا عَلَى حَزْبٍ قَادِرِينَ وَ فِي أَنْفُسِهِمْ أَنْ يَصْرِمُوهَا وَ لَا يَعْلَمُونَ مَا قَدْ حَلَّ بِهِمْ مِنْ سَطَوَاتِ اللَّهِ وَ نَقَمَتِهِ فَلَمَّا رَأَوْهَا وَ عَايَنُوا مَا قَدْ حَلَّ بِهِمْ قَالُوا إِنَّا لَصَالُونَ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ فحرمهم الله ذلك الرزق بذنوبهم و لم يظلمهم شيئا ف قال أَوْسَطُهُمْ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ لَوْ لَا تُسَبِّحُونَ قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَلَوْهُونَ قال: يلومون أنفسهم فيما عزموا عليه قالوا يا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا طَاغِينَ عَسَى رَبُّنَا أَنْ يُبَدِّلَنَا خَيْرًا مِنْهَا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا رَاغِبُونَ فقال الله: كَذَلِكَ الْعَذَابُ وَ لَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ. [تفسير قمى، ج ۲، ص ۳۸۱]

يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾ وَأَمَلَى لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿٤٦﴾
 أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤٧﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ
 نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾ لَوْلَا أَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَاجْتَبَاهُ
 رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ
 لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

لغات:

«زعیم و کفیل و ضمین و قبیل» نظائرند، و «ساق» مشترک بین ساق انسان و ساق شجر است و هر گیاه صاحب ساق اگر ساق آن در تابستان و زمستان باقی باشد، به آن شجر گویند، و اگر در زمستان ساقی از آن باقی نماند گیاه است، و «قَامَتِ الْحَرْبُ عَلَى سَاقٍ» و کشف عن ساق» کنایه است و مقصود شدت و سختی می باشد، و «مُغْرَمُونَ» یعنی مُلْزَمُونَ به دین و بدهکاری، و اصل لغت به معنای لزوم است، و «إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا» یعنی لازماً ملحقاً، و «مُثْقَلٌ» کسی است که بار سنگینی از دین و غیر آن به دوش اوست، مانند مُثْقَلٌ به دین، و مُثْقَلٌ به عیال، و مُثْقَلٌ به حقوقی که به گردن اوست، و «مکظوم» محبوس از تصرف در امور است، و «كَظَمَ غَيْظَهُ» یعنی خشم خود را فرو برد، و «عراء» زمین عاری از گناه است.

ترجمه:

مسئلاً برای پرهیزگاران نزد پروردگارشان باغهای پر نعمت بهشت است! (۳۴) آیا مؤمنان را همچون مجرمان قرار می دهیم؟! (۳۵) شما را چه می شود؟! چگونه داوری می کنید؟! (۳۶) آیا کتابی دارید که از آن درس می خوانید... (۳۷) که آنچه را شما انتخاب

می‌کنید از آن شماست؟! (۳۸) یا اینکه عهد و پیمان مؤکد و مستمری تا روز قیامت بر ما دارید که هر چه را حکم کنید برای شما باشد؟! (۳۹) از آنها پیرس کدام یک از آنان چنین چیزی را تضمین می‌کند؟! (۴۰) یا اینکه معبودانی دارند که آنها را شریک خدا قرار داده‌اند (و برای آنان شفاعت می‌کنند)؟! اگر راست می‌گویند معبودان خود را بیاورند! (۴۱) (به خاطر بیاورید) روزی را که ساق پاها (از وحشت) برهنه می‌گردد و دعوت به سجود می‌شوند، اما نمی‌توانند (سجود کنند). (۴۲) این در حالی است که چشم‌های‌شان (از شدت شرمساری) به زیر افتاده، و ذلت و خواری وجودشان را فراگرفته آنها پیش از این دعوت به سجود می‌شدند در حالی که سالم بودند (ولی امروز دیگر توانایی آن را ندارند)! (۴۳) اکنون مرا با آنها که این سخن را تکذیب می‌کنند واگذار! ما آنان را از آنجا که نمی‌دانند به تدریج به سوی عذاب پیش می‌بریم. (۴۴) و به آنها مهلت (بازگشت) می‌دهم چرا که نقشه‌های من محکم و دقیق است! (۴۵) یا اینکه تو از آنها مُزدی می‌طلبی که پرداختش برای آنها سنگین است؟! (۴۶) یا اسرار غیب نزد آنهاست و آن را می‌نویسند (و به یکدیگر می‌دهند)؟! (۴۷) اکنون که چنین است صبر کن و منتظر فرمان پروردگارت باش، و مانند صاحب ماهی [یونس] مباش (که در تقاضای مجازات قومش عجله کرد و گرفتار مجازات ترک اولی شد) در آن زمان که با نهایت اندوه خدا را خواند. (۴۸) و اگر رحمت خدا به یاریش نیامده بود، (از شکم ماهی) بیرون افکنده می‌شد در حالی که نکوهیده بود! (۴۹) ولی پروردگارش او را برگزید و از صالحان قرار داد! (۵۰) نزدیک است کافران هنگامی که آیات قرآن را می‌شنوند با چشم زخم خود تورا از بین ببرند، و می‌گویند: «او دیوانه است!» (۵۱) در حالی که این (قرآن) جز مایه بیداری برای جهانیان نیست! (۵۲)

تفسیر اهل بیت علیهم السلام:

«أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ * مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ * أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ *
 إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ * أَمْ لَكُمْ أَيْمَانٌ عَلَيْنَا بِاللَّغَةِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ *
 * سَلِّمُوا إِلَيْهِمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ * أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ»^۱

این آیات در مذمت از غاصبین خلافت نازل شده است که می گفتند: «اگر آنچه محمد صلی الله علیه و آله و اصحاب او می گویند صحیح باشد و ما در قیامت مبعوث بشویم، آنان بر ما فضیلت نخواهند داشت، بلکه حال ما بهتر از آنان خواهد بود، همان گونه که در دنیا حال ما بهتر از آن ها می باشد» و خداوند در پاسخ آنان می فرماید:

«أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ * مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ...»^۲

«يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ * خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهُفُهُمْ ذَلَّةً وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ»^۳

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

زعیم به معنای ضامن و کفیل است، و «يَوْمَ يُكْشَفُ عَن سَاقٍ» یعنی «يُكْشَفُ عَنِ الْأُمُورِ الَّتِي خَفَيْتَ - وَ مَا غَصَبُوا آلَ مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ» («و يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ») یعنی آنان را امر به سجده می کنند، و نمی توانند سجده کنند، و مقصود از سجده ضوع در مقابل امیرالمؤمنین علیه السلام است، و در آن وقت گردن های آنان مانند شاخ های گاو وحشی می شود و نمی توانند سجده و خضوع نمایند، و این عقوبت و کیفر آنان است، چرا که در دنیا درباره ی امیرالمؤمنین علیه السلام

۱. سوره ی قلم، آیات ۴۱-۳۵.

۲. فی الصافی: أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ انکار لقولهم ان صحَّ اَنَا نبعث كما يزعم محمد صلی الله علیه و آله و من معه لم يفضلونا بل نكون احسن حالا منهم كما نحن عليه في الدنيا.

[تفسیر صافی، ج ۵، ص ۲۱۳] ۳. سوره ی قلم، آیات ۴۲ و ۴۳.

از خدای خود اطاعت نکردند، در حالی که سالم بودند، و خداوند آنان را به ولایت و طاعت از آن حضرت دعوت نمود، و می توانستند از او اطاعت نمایند، و ولایت او را بپذیرند.^۱

امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه «يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ» فرمود:

«تَبَارَكَ الْجَبَّارُ» سپس اشاره به ساق پای خود نمود و آن را از لباس عریان کرد و فرمود: در آن روز مخالفین ما مغلوب و وحشت زده و ذلیل و جان به لب می شوند [و چون آنان را امر به سجود و خضوع و اطاعت از ما می کنند قدرت خضوع پیدا نمی نمایند، چرا که در دنیا دعوت به خضوع و اطاعت از ما شدند، و سالم بودند، و از ما اطاعت نکردند].^۲

۱. و قال علی بن ابراهیم فی قوله سَلُّهُمْ اَيْتُهُمْ بِذَلِكَ زَعِيمٌ اَي كَفِيلِ قَوْلِهِ يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ قال: يوم يكشف عن الامور التي خفيت و ما غضبوا آل محمد حقهم و يدعون إلى السجود قال يكشف لأمير المؤمنين عليه السلام فتصير أعناقهم مثل صياصي البقر يعنى قرونه فلا يستطيعون أن يسجدوا و هى عقوبة لأنهم لم يطيعوا الله فى الدنيا فى أمره و هو قوله: وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ قال إلى ولايته فى الدنيا و هم يستطيعون. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۲]

۲. فى التوحيد: اَبِي رَحِمَهُ اللهُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ عَنْ اِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنِ ابْنِ فَضَالٍ عَنْ اَبِي جَمِيلَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْحَلَبِيِّ عَنْ اَبِي عَبْدِ اللهِ عليه السلام فى قَوْلِهِ صَلَّى يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ قَالَ تَبَارَكَ الْجَبَّارُ ثُمَّ اَشَارَ اِلَى سَاقِهِ فَكَشَفَ عَنْهَا الْاِزَارَ قَالَ وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ قَالَ اَفْجَمَ الْقَوْمُ وَ دَخَلَتْهُمْ الْهَيْبَةُ وَ شَخَصَتِ الْاَبْصَارُ وَ بَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ - خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرَهَّقُهُمْ ذَلَّةً وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ. [توحيد صدوق، ص ۱۵۴، ح ۲]

حمزة بن محمد طیار گوید: از امام صادق علیه السلام درباره‌ی آیه «وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ» سؤال نمودم و آن حضرت فرمود: «وَهُمْ سَالِمُونَ» به معنای: «مستطیعون» است، و آنان در دنیا استطاعت و قدرت انجام واجبات و ترک محرمات را داشته‌اند، و خداوند به همین وسیله آنان را امتحان نموده است، سپس فرمود: هیچ کدام از واجبات و محرمات نیست مگر آن که خداوند در آن‌ها ابتلا و امتحان و قضای خود را قرار داده است. [از این رو نباید به هیچ واجب و حرامی بی‌اعتنایی شود، چرا که ممکن است همان سبب هلاکت انسان بشود].^۱

مؤلف گوید:

در برخی از روایات آمده که هیچ عمل نیک و عمل ناپسندی را کوچک شمارید، چرا که بسا خداوند از عمل نیک بنده‌ی خود خشنود می‌شود، و به او خطاب می‌کند: من تورا بخشیدم، پس از این هر چه می‌خواهی بکن، و یا از عمل زشت و گناه او خشمگین می‌شود، و به او خطاب می‌کند: پس از این هر چه می‌خواهی بکن من تورا نخواهم بخشید.^۲

۱. و فیه حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِيدِ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَبَانَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ فَصَّالَةَ بْنِ أَيُّوبَ عَنْ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ حَمَزَةَ بْنِ مُحَمَّدِ الطَّيَّارِ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تعالى - وَقَدْ كَانُوا يُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ قَالَ مُسْتَطِيعُونَ يَسْتَطِيعُونَ الْأَخْذَ بِمَا أَمُرُوا بِهِ وَالتَّرْكَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَبِذَلِكَ ابْتُلُوا ثُمَّ قَالَ لَيْسَ شَيْءٌ مِمَّا أَمُرُوا بِهِ وَنُهُوا عَنْهُ إِلَّا وَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى تعالى فِيهِ ابْتِلَاءٌ وَقَضَاءٌ. [توحید صدوق، ص ۳۴۹، ح ۹]

۲. فی الکافی: عَنْهُ عَنِ ابْنِ فَصَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ مَنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَا يَعْمَلُهَا فَإِنَّهُ رَبَّمَا عَمِلَ الْعَبْدُ السَّيِّئَةَ فَيَرَاهُ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَيَقُولُ وَ عِزَّتِي وَ جَلَالِي لَا أَغْفِرُ لَكَ بَعْدَ ذَلِكَ أَبَدًا. [کافی، ج ۲، ص ۲۷۲، ح ۱۷]

«فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ * وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ * أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَّعْرَمٍ مُثْقَلُونَ * أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ * فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ»

امام صادق علیه السلام می فرماید:

خداوند هنگامی که به بنده‌ی خود اراده‌ی خیر و خوبی داشته باشد، اگر آن بنده گناهی را انجام بدهد، برای او نعمت و گرفتاری به وجود می‌آورد تا به یاد توبه و استغفار بیفتد، و اگر به بنده‌ای اراده‌ی خیر نداشته باشد، و گناهی را انجام بدهد، نعمت‌های خود را بر او می‌افزاید تا توبه و استغفار را فراموش کند و به گناه خود ادامه دهد، چنان که می‌فرماید: «سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ» یعنی ما به سبب نعمت‌ها آنان را به تدریج از راهی که نمی‌دانند گرفتار عذاب خواهیم نمود.

مؤلف گوید:

در سوره اعراف روایاتی به این معنا گذشت ملاحظه شود.

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

آیه «سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ» تحذیر و پرهیز دادن از معصیت است، و خداوند سپس به پیامبر خود می‌فرماید: تو باید برای انجام حکم خدا صابر باشی، و مانند صاحب حوت یعنی یونس علیه السلام نباشی که بی صبری نمود، و خشمگین شد، و به قوم خود نفرین کرد.^۲

۱. سوره ی قلم، آیات ۴۸-۴۴.

۲. القمّی: قوله: سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ قَالَ تَجْدِيدًا لَهُمْ عِنْدَ الْمَعَاصِي ثُمَّ قَالَ لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ يَعْنِي يُونُسَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا دَعَا عَلَى قَوْمِهِ ثُمَّ ذَهَبَ مَغْضَبًا لِلَّهِ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۳]

سپس گوید: امام باقر علیه السلام فرمود:

«إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ يَعْنِي مَغْمُومٌ»^۱

«لَوْلَا أَنْ تَدَارَكُهُ نِعْمَةٌ مِّنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ * فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ»^۲

ابوعبیده حدّاء گوید: امام باقر علیه السلام فرمود:

ما در بعضی از نوشته‌های امیرالمؤمنین علیه السلام یافتیم که می‌فرماید: رسول خدا صلی الله علیه و آله از قول جبرئیل فرمود: خداوند یونس را مبعوث به قوم خود نمود و او سی سال داشت و مردی تندخو و کم‌صبر بود، و نمی‌توانست با قوم خود مدارا کند، و از حمل بار نبوّت ناتوان بود، و سی و سه سال مردم را دعوت به ایمان به خدا و تصدیق به نبوّت و پیروی خود نمود، و جز دو نفر به او ایمان نیاوردند، و نام یکی از آنان روبیل و نام دیگری تنوخا بود، و روبیل از اهل بیت علم و نبوّت و حکمت بود، و از قدیم با یونس هم نشین بود، و تنوخا مردی مستضعف و عابد و زاهد بود...

مؤلف گوید:

تمام روایت در سوره‌ی یونس گذشت ملاحظه شود.

«وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ

* وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ»^۳

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از نعمت در آیه قبل از این رحمت است، و «عرء» جایی است که

سقفی ندارد. سپس گوید: هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله فضائل امیرالمؤمنین علیه السلام

۱. و فی روایة أبی الجارود عن أبی جعفر علیه السلام فی قوله: إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ أی مغموم. [همان]

۲. سوره‌ی قلم، آیات ۴۹ و ۵۰. ۳. سوره‌ی قلم، آیات ۵۱ و ۵۲.

را به مردم خبر داد، آنان [یعنی منافقین] گفتند: او دیوانه است، و خداوند فرمود: امیرالمؤمنین جز ذکر برای عالمین نیست.^۱

حسان جمال گوید: امام صادق علیه السلام را از مدینه تا مکه بردم، و چون به مسجد غدیر رسیدیم، آن حضرت نگاهی به سمت چپ کوه نمود و فرمود:

اینجا محلّ ایستادن رسول خدا صلی الله علیه و آله است که فرمود: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْ مَوْلَاهُ اللَّهُ وَالِ مَنْ وَالَاهُ وَعَادِ مَنْ عَادَاهُ». سپس به سمت دیگر کوه نگاه نمود و فرمود:

اینجا خیمه ابوبکر و عمرو و سالم غلام ابی حذیفه و ابی عبیده جراح بود و هنگامی که آنان دیدند رسول خدا صلی الله علیه و آله دست خود را بالا نموده [و علی علیه السلام را روی دست خود گرفته، گفتند: «ببینید چگونه چشمان او دور می‌گردد، و مانند چشمان مجنون می‌باشد؟» پس جبرئیل نازل شد و آیات فوق را نازل نمود.

سپس امام صادق علیه السلام به حسان جمال فرمود:

اگر جز تو کسی دیگر بود، من این حدیث را برای او نمی‌گفتم.^۲

۱. القمّی: قال: لما أخبرهم رسول الله صلی الله علیه و آله بفضل أمير المؤمنين علیه السلام قالوا هو مجنون فقال الله سبحانه وما هو يعني أمير المؤمنين علیه السلام إلا ذكر للعالمين. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۳]
۲. فی التهذیب عن مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنِ الْحَجَّالِ عَنْ عَبْدِ الصَّمَدِ بْنِ بَشِيرٍ عَنْ حَسَانَ الْجَمَّالِ قَالَ حَمَلْتُ أبا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ قَالَ فَلَمَّا انْتَهَيْنَا إِلَى مَسْجِدِ الْغَدِيرِ نَظَرُ فِي مَيْسِرَةِ الْمَسْجِدِ فَقَالَ ذَاكَ مَوْضِعُ قَدَمِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَيْثُ قَالَ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْ مَوْلَاهُ اللَّهُ وَالِ مَنْ وَالَاهُ وَعَادِ مَنْ عَادَاهُ ثُمَّ نَظَرَ فِي الْجَانِبِ الْآخَرِ فَقَالَ هَذَا مَوْضِعُ فُسْطَاطِ أَبِي فَلَانَ وَفُلَانٍ وَسَالِمِ مَوْلَى أَبِي حَذِيفَةَ وَأَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ الْجِرَّاحِ فَلَمَّا أَنْ رَأَوْهُ رَافِعًا يَدَهُ قَالَ بَعْضُهُمْ انظُرُوا إِلَى عَيْنَيْهِ تَدُورَانِ كَأَنَّهُمَا عَيْنَا مَجْنُونٍ فَتَرَلَ جَبْرئيلُ علیه السلام بِهَذِهِ الْآيَةِ - وَإِنْ يَكَاذُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُرْزَقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ثُمَّ قَالَ يَا حَسَّانُ لَوْلَا أَنَّكَ جَمَّالِي لَمَّا حَدَّثْتِكَ بِهَذَا الْحَدِيثِ. [تهذیب الأحكام، ج ۳، ص ۲۶۳، ح ۶۶]

مؤلف گوید:

حدیث فوق را صاحب تأویل الآیات نیز با سند خود از حسین جمال از امام صادق علیه السلام نقل نموده است.^۱

جابر گوید: امام باقر علیه السلام فرمود:

هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله در غدیر خم دست علی علیه السلام را گرفت [و او را به خلافت خود منصوب کرد] ابلیس در بین لشکر خود فریادی زد و فرزندان او از دریا و خشکی جمع شدند و گفتند: مولای ما تو را چه می شود؟ ابلیس گفت: این پیامبرکاری کرد که تا ابد کسی معصیت نخواهد نمود، فرزندان او گفتند: تو توانستی آدم را فریب بدهی آنان را نیز فریب بده، و چون منافقین گفتند: «إِنَّهُ يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ» و یکی از آن دو منافق به دیگری گفت: آیا نمی بینی چشمان او مانند دیوانه دور می گردد، باز ابلیس فریادی زد و فرزندان او جمع شدند، و او گفت: به یاد دارید که من آدم را فریب دادم؟ گفتند:

۱. قال محمد بن العباس رحمته الله حدثنا الحسين بن أحمد المالکی عن محمد بن عیسی عن یونس بن عبد الرحمن عن عبد الله بن سنان عن الحسين الجمال قال حملت أبا عبد الله علیه السلام من المدينة إلى مكة فلما بلغ غدیر خم نظر الی وقال هذا موضع قدم رسول الله صلی الله علیه و آله حين أخذ بيد علی وقال من كنت مولاه فعلى مولاه و كان عن یمین الفسطاط أربعة نفر من قریش سماهم لی فلما نظروا إلیه و قد رفع یده حتی بان بیاض إبطیه قالوا انظروا إلى عینیه قد انقلبتا كأنهما عینا مجنون فأتاه جبرائیل فقال اقرأ و إن ینکاد الذین کفروا لیزلقونک بأبصارهم لَمَا سَمِعُوا الذِّکْرَ وَ یَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ وَ مَا هُوَ إِلَّا ذِکْرٌ لِلْعَالَمِینَ وَ الذِّکْرُ عَلِیُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیه السلام فقلت الحمد لله الذی أسمعنی هذا منك فقال لولا أنك جمال لما حدثتک بهذا لأنک لا تصدق إذا رویت عنی.

آری. ابلیس گفت: آدم تنها نقض عهد نمود و کافر شد، و این ها نقض عهد کردند و به پیامبر خود کافر شدند، و از دین خارج گردیدند...^۱

مرحوم طبرسی در مجمع البیان گوید:

مفسرین در معنای «لِيُزَلُّونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ» چیزهایی گفته اند که بازگشت همه آن ها تأثیر چشم است و همه آنان گفته اند: مراد از این آیه تأثیر چشم است. سپس گوید: اسماء بنت عمیس گوید: به رسول خدا ﷺ گفتم: یا رسول الله فرزندان جعفر گرفتار چشم بد هستند، آیا من دعای تعویذ و چشم زخم را برای آنان بنویسم؟ فرمود: آری بنویس. سپس فرمود: اگر چیزی جلوی قدر را بگیرد آن چشم بد است.^۲

۱. فی روضة الكافی عن محمد بن یحیی عن أحمد بن سلیمان، عن عبد الله بن محمد الهمدانی عن مسمع بن الحجاج عن صباح المزنی عن جابر عن أبي جعفر عليه السلام قال: لما أخذ رسول الله صلى الله عليه وآله بيد علي يوم الغدير صرخ إبليس في جنوده صرخة فلم يبق منهم في برو لا بحر الا أنه فقالوا: يا سيدهم و مولاهم ماذا دهاك؟ فما سمعنا لك صرخة أوحش من صرختك هذه؟ فقال لهم: قد فعل هذا الثبى فعلان تم لم يعص الله أبدا فقالوا: يا سيدهم أنت كنت لآدم؟ فلما قال المنافقون: انه ينطق عن الهوى وقال أحدهما لصاحبه: اما ترى عينيه تدوران في رأسه كأنه مجنون؟ - يعنون رسول الله صلى الله عليه وآله - صرخ إبليس صرخة يطرف فيجمع أوليائه فقال: أما علمتم اني كنت لآدم من قبل؟ قالوا: نعم قال: آدم نقض العهد ولم يكفر بالرب وهؤلاء نقضوا العهد وكفروا بالرسول. [رواه في تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۳۹۹، ح ۶۴]

۲. فی مجمع البیان «لِيُزَلُّونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ» ای لیزهقونک ای لیقتلونک و یهلکونک عن ابن عباس و کان یقرهها كذلك و قیل لیصرعونک عن الكلبي، و قیل یصیبونک بأعينهم عن السدی و الكل يرجع فی المعنی الی الاصابة فی العين، و المفسرون کلهم علی انه المراد فی الایة، و أنکر الجبائی ذلك و قال: ان اصابة العين لا تصح، قال علی بن عیسی الرمانی: و هذا الذی ذکره غیر صحیح لأنه غیر ممتنع أن يكون الله

امام صادق عليه السلام می فرماید: امیرالمؤمنین عليه السلام فرمود:
رسول خدا صلى الله عليه وآله وسلم حسن و حسین عليهما السلام را این گونه تعویذ نمود «أُعِيدُكُمْ بِكَلِمَاتِ
اللَّهِ التَّامَّاتِ وَأَسْمَائِهِ الْحُسْنَى كُلِّهَا عَامَّةً مِنْ شَرِّ السَّامَةِ وَالْهَامَةِ وَمِنْ شَرِّ كُلِّ
عَيْنٍ لَامَةٍ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ» و سپس رسول خدا صلى الله عليه وآله وسلم روى مبارك به ما
نمود و فرمود: این گونه نیز ابراهیم عليه السلام اسماعیل و اسحاق را تعویذ نمود.^١

تعالی اجری العادة بصحة ذلك لضرب من المصلحة، و عليه إجماع المفسرين، و
جوزه العقلاء فلا مانع منه، و جاء في الخبران أسماء بنت عميس قالت: يا رسول الله
ان بنى جعفر تصيبهم العين فاسترقى لهم؟ قال: نعم لو كان شيء يسبق القدر لسبقه
العين. [رواه في تفسير نورالثقلين، ج ٥، ص ٤٠٠، ح ٦٥]

١. في أصول الكافي على بن إبراهيم عن أبيه عن بعض أصحابه عن القداح عن أبي
عبد الله عليه السلام قال: قال أمير المؤمنين: رقى النبي صلى الله عليه وآله وسلم حسنا و حسينا فقال: أعيدكما
بكلمات الله التامة و أسمائه الحسنی كلها عامة من شر السامة و الهامة، و من شر كل
عين لامة و من شر حاسد إذا حسد، ثم التفت النبي صلى الله عليه وآله وسلم إلينا فقال: هكذا كان يعوذ
إبراهيم إسماعيل و إسحاق عليهم السلام. [رواه في تفسير نورالثقلين، ج ٥، ص ٤٠٠، ح ٦٦]

سورهی الحاقّة

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سورهی مُلک .

تعداد آیات: ۵۲ آیه .

ثواب قرائت سورهی الحاقّة

امام صادق علیه السلام می فرماید:

فراوان سورهی «الحاقّة» را بخوانید، چرا که قرائت آن در نمازهای واجب و مستحبّ از ایمان به خدا و رسول او صلی الله علیه و آله است، و این سوره دربارهی امیرالمؤمنین علیه السلام و معاویه نازل شده است، و کسی که این سوره را قرائت کند، ایمان او سالم است، تا خدای تعالی را ملاقات نماید^۱.

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، خداوند حساب او را آسان خواهد نمود، و کسی که آن را بنویسد، و همراه زن بارداری قرار بدهد، فرزند او به اذن الهی

۱. فی ثواب الأعمال: بهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْكِينٍ عَنِ عَمْرِو بْنِ شَمْرٍ عَنِ جَابِرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ أَكْثَرُوا مِنْ قِرَاءَةِ الْحَاقَّةِ فَإِنَّ قِرَاءَتَهَا فِي الْفَرَائِضِ وَالتَّوَافِلِ مِنَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ لِأَنَّهَا أَنْزَلَتْ فِي أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَمُعَاوِيَةَ وَلَمْ يُسَلَبْ قَارِيهَا دِينُهُ حَتَّى يَلْقَى اللَّهَ تعالی. [ثواب الأعمال، ص ۱۱۹]

محفوظ خواهد شد، و اگر آن را بنویسند، و بشویند، و آب آن را به بیچه شیرخواری بدهند، آن بیچه دارای حافظه و هوش فراوانی خواهد شد.^۱
 و از رسول خدا صلی الله علیه و آله و امام صادق علیه السلام نیز مضمون حدیث فوق نقل شده که در پاورقی مشاهده می شود.^۲

-
۱. البرهان: و من (خواص القرآن): روى عن النبى صلی الله علیه و آله أنه قال: «من قرأ هذه السورة حاسبه الله حسابا يسيرا، و من كتبها و علقها على امرأة، حامل حفظ ما فى بطنها بإذن الله تعالى، و إن كتبت و غسلت و سقى ماؤها طفلا يرضع اللبن قبل كمال فطامه، خرج ذكيا حافظا».
 [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۳۶۷، ح ۲]
۲. و فيه: - و قال رسول الله صلی الله علیه و آله: «من قرأها حاسبه الله حسابا يسيرا، و من كتبها و علقها على امرأة حامل حفظ ما فى بطنها بإذن الله تعالى، و إن كتبت و غسلت و شرب ماءها طفل يرضع اللبن خرج ذكيا حافظا لكل ما يسمعه».
- و قال الصادق علیه السلام: «إذا كتبت و علقته على حامل حفظت الجنين، و إذا سقى منها الولد ذكاه و سلمه الله تعالى، و نشأ أحسن نشوء بإذن الله تعالى». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۳۶۷، ح ۳ و ۴]

سورةى الحاقفة؁ آيات ١ تا ٥٢

متن:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحاقفة ١) مَا الْحَاقَّةُ ٢) وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ٣) كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ٤) فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ٥) وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ٦) سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعْجَازٌ نَّخْلٍ خَاوِيَةٍ ٧) فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ٨) وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ ٩) فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَابِيَةً ١٠) إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَا كُمْ فِي الْجَارِيَةِ ١١) لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعْيِيهَا أَذُنٌ وَّاعِيَةٌ ١٢) فَإِذَا نَفَخَ فِي الصُّورِ نَفْحَةٌ وَاحِدَةٌ ١٣) وَحَمَلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ١٤) فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ١٥) وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَّاهِيَةٌ ١٦) وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ١٧) يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ١٨) فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَؤُلَاءِ أَقْرَبُ كِتَابِيَةٍ ١٩) إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَةٍ ٢٠) فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ٢١) فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ٢٢) فُطُوْفُهَا دَانِيَةٌ ٢٣) كُلُوا

وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٤١﴾ وَأَمَّا مَنْ أَوْتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا
لَيْتَنِي لَمْ أُوْتِ كِتَابِيهِ ﴿٤٢﴾ وَلَمْ أَدْرِمَا حِسَابِيهِ ﴿٤٣﴾ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴿٤٤﴾ مَا
أَغْنَى عَنِّي مَالِيهِ ﴿٤٥﴾ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيهِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ فِي
سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ﴿٤٩﴾ إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ﴿٥٠﴾ وَلَا يَحْضُ
عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ ﴿٥١﴾ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ ﴿٥٢﴾ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ ﴿٥٣﴾
لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ ﴿٥٤﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصَرُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَا لَا تُبْصَرُونَ ﴿٥٦﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ
كَرِيمٍ ﴿٥٧﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَدْكُرُونَ ﴿٥٩﴾
تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٠﴾ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ ﴿٦١﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٦٢﴾
ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٦٣﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٦٤﴾ وَإِنَّهُ لَتَذْكُرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٦٥﴾
وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴿٦٦﴾ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾
وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٦٨﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٦٩﴾

لغات:

«الْحَاقَّةُ» ای الواجبة، من حَقَّ يحقُّ حقًّا فهو حَاقٌّ، و «حَقَّةٌ وَ حَاقَّةٌ» به یک
معناست، و «حَاقَّةٌ» از نام‌های قیامت است چرا که وقوع آن حق و واجب و مسلم
است، و «وَمَا أَذْرَاكَ» یعنی و ما أعلمک، و «أَدْرَيْتَهُ» یعنی أعلمته، و «طَاغِيَةٌ» مصدر
است مانند عافیة و از طغیان می باشد، و «صَرَصَرَ» باد شدید و با صدای می باشد، و
«حُسُومٌ» به معنای متوالی و پی در پی بودن است، و بعضی گفته اند: «حُسُومٌ» به
معنای قطع است، مانند قطع دابر القوم، و «خَاوِيَةٌ» به معنای خالیة یعنی چیزی
که داخل آن تهی است، و «جَارِيَةٌ» به معنای کشتی در جریان است، و به معنای
دختر جوان نیز می باشد، و «وَاعِيَةٌ» به معنای نگهدارنده ی علم، و یا چیز دیگری است،

و «أُذُنٌ وَاَعِيَةٌ» یعنی گوش نگهدارنده علم، و «فَدَكَّتَا دَكَّةً» یعنی کُسرِتا کسرةً واحدهً، و «وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ» یعنی قامت القیامة، و «هاؤم» جمع امر است به منزله‌ی هاکم، و واحد آن «هَاءٌ يَأْجُلُ» و تشبیه آن «هاؤما یا رجلا» و جمع آن «هاؤم یا رجال» است، و برای زن گفته می‌شود: «هَاءٌ، و هاؤما، و هاؤن» و این لغت اهل حجاز است، و معنای آن «خُذْ» می‌باشد یعنی بگیر و تناول، و «راضیة» به معنای مرضیة است، و «فُطُوفٌ» میوه‌ای است که چیده می‌شود، و «قاضیة» به معنای ماضیة و فاصلہ‌ی بالإماتة است، و قضی فلان إذا مات، و «تصلیة» ملازم شدن با آتش است، و «اصطلاء» نشستن کنار آتش است، و «جحیم» آتش بزرگ است، و «سلسلہ» به معنای زنجیر است، و «ذراع» مقدار ذراع است، و «غسلین» چرکی است که از بدن دوزخیان خارج می‌شود، و «وَتین» رگ قلب است که اگر قطع شود، انسان از دنیا می‌رود.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

(روز رستاخیز) روزی است که مسلماً واقع می‌شود! (۱) چه روز واقع شدنی! (۲) و توجه می‌دانی آن روز واقع شدنی چیست؟! (۳) قوم «ثمود» و «عاد» عذاب کوبنده الهی را انکار کردند (و نتیجه شومش را دیدند)! (۴) اما قوم «ثمود» با عذابی سرکش هلاک شدند! (۵) و اما قوم «عاد» با تندبادی طغیانگرو سرد و پرصدا به هلاکت رسیدند، (۶) (خداوند) این تندباد بنیان‌کن را هفت شب و هشت روز پی در پی بر آنها مسلط ساخت، (و اگر آنجا بودی) می‌دیدى که آن قوم همچون تنه‌های پوسیده و توخالی درختان نخل در میان این تند باد روی زمین افتاده و هلاک شده‌اند! (۷) آیا کسی از آنها را باقی می‌بینی؟! (۸) و فرعون و کسانی که پیش از او بودند و همچنین اهل شهرهای زیر و رو شده [قوم لوط] مرتکب گناهان بزرگ شدند، (۹)

و با فرستاده پروردگارشان مخالفت کردند و خداوند (نیز) آنها را به عذاب شدیدی گرفتار ساخت! (۱۰) و هنگامی که آب طغیان کرد، ما شما را سوار بر کشتی کردیم، (۱۱) تا آن را وسیله تذکری برای شما قرار دهیم و گوشه‌های شنا آن را دریابد و بفهمد. (۱۲) به محض اینکه یک بار در «صور» دمیده شود، (۱۳) و زمین و کوه‌ها از جا برداشته شوند و یکباره در هم کوبیده و متلاشی گردند، (۱۴) در آن روز «واقعه عظیم» روی می‌دهد، (۱۵) و آسمان از هم می‌شکافد و سست می‌گردد و فرومی‌ریزد! (۱۶) فرشتگان در اطراف آسمان قرار می‌گیرند (و برای انجام مأموریتها آماده می‌شوند) و آن روز عرش پروردگارت را هشت فرشته بر فراز همه آنها حمل می‌کنند! (۱۷) در آن روز همگی به پیشگاه خدا عرضه می‌شوید و چیزی از کارهای شما پنهان نمی‌ماند! (۱۸) پس کسی که نامه اعمالش را به دست راستش دهند (از شدت شادی و مباهات) فریاد می‌زند که: «ای اهل محشر! نامه اعمال مرا بگیری و بخوانید! (۱۹) من یقین داشتم که (قیامتی در کار است و) به حساب اعمالم می‌رسم!» (۲۰) او در یک زندگی (کاملاً) رضایتبخش قرار خواهد داشت، (۲۱) در بهشتی عالی، (۲۲) که میوه‌هایش در دسترس است! (۲۳) (و به آنان گفته می‌شود): بخورید و بیاشامید گوارا در برابر اعمالی که در ایام گذشته انجام دادید! (۲۴) اما کسی که نامه اعمالش را به دست چپش بدهند می‌گویند: «ای کاش هرگز نامه اعمالم را به من نمی‌دادند. (۲۵) و نمی‌دانستم حساب من چیست! (۲۶) ای کاش مرگم فرا می‌رسید! (۲۷) مال و ثروتم هرگز مرا بی‌نیاز نکرد، (۲۸) قدرت من نیز از دست رفت!» (۲۹) او را بگیرد و دربند و زنجیرش کنید! (۳۰) سپس او را در دوزخ بیفکنید! (۳۱) بعد او را به زنجیری که هفتاد ذراع است ببندید (۳۲) چرا که او هرگز به خداوند بزرگ ایمان نمی‌آورد، (۳۳) و هرگز مردم را بر اطعام مستمندان تشویق نمی‌نمود (۳۴) از این رو امروز

هم در اینجا یار مهربانی ندارد، (۳۵) و نه طعامی، جزاز چرک و خون! (۳۶) غذایی که جز خطاکاران آن را نمی‌خورند! (۳۷) سوگند به آنچه می‌بینید، (۳۸) و آنچه نمی‌بینید، (۳۹) که این قرآن گفتار رسول بزرگوار است، (۴۰) و گفته شاعری نیست، اما کمتر ایمان می‌آورید! (۴۱) و نه گفته کاهنی، هر چند کمتر متذکر می‌شوید! (۴۲) کلامی است که از سوی پروردگار عالمیان نازل شده است! (۴۳) اگر او سخنی دروغ بر ما می‌بست، (۴۴) ما او را با قدرت می‌گرفتیم، (۴۵) سپس رگ قلبش را قطع می‌کردیم، (۴۶) و هیچ کس از شما نمی‌توانست از (مجازات) او مانع شود! (۴۷) و آن مسلماً تذکری برای پرهیزگاران است! (۴۸) و ما می‌دانیم که بعضی از شما (آن را) تکذیب می‌کنید! (۴۹) و آن مایه حسرت کافران است! (۵۰) و آن یقین خالص است! (۵۱) حال که چنین است به نام پروردگار بزرگ تسبیح گوی! (۵۲)

تفسیر اهل البيت عليهم السلام:

«الْحَاقَّةُ * مَا الْحَاقَّةُ * وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ * كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ * فَأَمَّا ثَمُودُ فَأَهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ * وَأَمَّا عَادٌ فَأَهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«الْحَاقَّةُ» یعنی الحذر من العذاب، و دلیل این معنا این است که خداوند درباره‌ی آل فرعون می‌فرماید: «وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ»^۲، و «كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ» یعنی «فَرَعَهُمْ بِالْعَذَابِ»، و «رِيحٍ صَرْصَرٍ» یعنی ریح بارده، و «عَاتِيَةٍ» یعنی باد سرکش و آن بادی است که از مقدار مأموریت خود تجاوز می‌کند، تا این که او را مهار می‌کنند.^۳

۱. سوره‌ی الحاقه، آیات ۶-۱. ۲. سوره‌ی غافر، آیه‌ی ۴۵.

۳. القمی: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَاقَّةُ مَا الْحَاقَّةُ وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ» قال الحاقه الحذر

امام باقر (علیہ السلام) ضمن حدیثی می فرماید:

وَأَمَّا «رِيحٌ عَقِيمٌ» بَادٌ عَذَابٌ اسْتَوْهِيَ نَخْلِي وَغِيَاهِي رَا بَارِدَارَ نَمِي كُنْدَ، وَ
 أَنْ بَادِي اسْتَوْهِيَ كَهْ اَزْزِيرَهْفَتِ زَمِينِ خَارِجِ مِي شُودَ، وَچِنِينِ بَادِي فِقْطِ بَرَايِ
 عَذَابِ قَوْمِ عَادِ خَارِجِ شُدَ. هِنْكَامِي كَهْ خَدَاوَنْدِ بَرِآنَانِ غَضَبِ نَمُودَ، وَبِه
 خُرَّانِ وَ مَأْمُورِينِ دَسْتُورِ دَادَهْ شُدَ، كَهْ بَهْ اَنْدَازَهْ دَهْنَهْ اَنْگَشْتَرَاوَرَا بَفْرَسْتَنْدَ، وَ
 لَكِنْ اَنْ بَادِ طَغِيَانِ نَمُودَ، وَ اَزْ غِيْظِ خُودِ بَهْ مَقْدَارِ سُورَاخِ بِيْنِي گَاوِ خَارِجِ شُدَ،
 وَ خُرَّانِ بَهْ دَرْگَاهِ خَدَاوَنْدِ ضَجَّهْ زَدَنْدَ وَ گَفْتَنْدَ:

خدایا او از امر ما تمرد کرد و ما ترس آن داریم که بی گناهان و کسانی که بلاد
 تو را آباد می کنند را نیز هلاک کند، و خداوند جبرئیل (علیہ السلام) را فرستاد و او با
 بال خود او را به محل خویش بازگرداند و به او فرمود: «اَخْرُجِي عَلَيَّ مَا اُمِرْتُ
 بِه» پس آن باد طبق دستور جبرائیل (علیہ السلام) خارج شد، و قوم عاد و کسانی که
 اطراف آنان بودند را هلاک نمود.^۱

لنزول العذاب والدليل على ذلك قوله: «وَحَاقَ بِآلِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ كَذَبْتَ تُمُودُ وَعَادٌ
 بِالْقَارِعَةِ قَالَ: قَرَعَهُمُ بِالْعَذَابِ، قَوْلُهُ: فَأَمَّا تُمُودٌ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحِ
 صَرْصَرٍ أَيْ بَارِدَةٍ عَاتِيَةٍ قَالَ خَرَجْتَ أَكْثَرُ مِمَّا أُمِرْتُ بِهِ. [تفسير قمی، ج ۲، ص ۳۸۳]

۱. فی الکافی عَنْهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ مَعْرُوفِ
 بْنِ خَرْبُودَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (علیہ السلام) قَالَ إِنَّ لِلَّهِ (ﷻ) رِيَّاحَ رَحْمَةٍ وَرِيَّاحَ عَذَابٍ فَإِنْ شَاءَ اللَّهُ أَنْ
 يَجْعَلَ الْعَذَابَ مِنَ الرِّيَّاحِ رَحْمَةً فَعَلَّ قَالَ وَلَنْ يَجْعَلَ الرَّحْمَةَ مِنَ الرِّيَّاحِ عَذَابًا قَالَ وَ
 ذَلِكَ أَنَّهُ لَمْ يَرْحَمْ قَوْمًا قَطُّ أَطَاعُوهُ وَكَانَتْ طَاعَتُهُمْ إِيَّاهُ وَبِالْأَعْلِيَّاتِ إِلَّا مِنْ بَعْدِ تَحْوِيلِهِمْ
 عَنْ طَاعَتِهِ قَالَ كَذَلِكَ فَعَلَّ بِقَوْمِ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا رَحِمَهُمُ اللَّهُ بَعْدَ مَا كَانَ قَدَرٌ عَلَيْهِمْ
 الْعَذَابُ وَفَضَاهُ ثُمَّ تَدَارَكَهُمْ بِرَحْمَتِهِ فَجَعَلَ الْعَذَابَ الْمُقَدَّرَ عَلَيْهِمْ رَحْمَةً فَصَرَفَهُ عَنْهُمْ
 وَقَدْ أَنْزَلَهُ عَلَيْهِمْ وَغَشِيَهُمْ وَذَلِكَ لَمَّا آمَنُوا - بِهِ وَتَصَرَّعُوا إِلَيْهِ قَالَ وَأَمَّا الرِّيَّاحُ الْعَقِيمُ
 فَإِنَّهَا رِيحٌ عَذَابٌ لَا تُلْقِحُ شَيْئًا مِنَ الْأَرْحَامِ وَلَا شَيْئًا مِنَ النَّبَاتِ وَهِيَ رِيحٌ تَخْرُجُ مِنْ
 ←

«سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعْجَازُ
نَخْلٍ خَاوِيَةٍ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

برج قمر منحوس به زحل است به خاطر هفت شب و هشت روز قوم عاد که
در آن هلاک شدند.^۲

امام صادق علیه السلام می فرماید:

روز چهارشنبه روز نحس مستمر است، چرا که اول و آخر هفت شب و هشت
روز هلاکت قوم عاد روز چهارشنبه بوده است، چنان که خداوند می فرماید:
«سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا».^۳

تَحَتِ الْأَرْضِينَ السَّبْعَ وَمَا خَرَجْتَ مِنْهَا رِيحٌ قَطُّ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ عَادٍ حِينَ غَضِبَ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ فَأَمَرَ الْخُرَّانَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنْهَا عَلَى مِقْدَارِ سَعَةِ الْخَاتِمِ قَالَ فَعَتَّتْ عَلَى الْخُرَّانِ
فَخَرَجَ مِنْهَا عَلَى مِقْدَارِ مَنْخَرِ الثُّورِ تَغِيظًا مِنْهَا عَلَى قَوْمٍ عَادٍ قَالَ فَصَحَّ الْخُرَّانُ إِلَى
اللَّهِ ﷻ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّهَا قَدْ عَتَّتْ عَنْ أَمْرِنَا إِنَّا نَخَافُ أَنْ تُهْلِكَ مَنْ لَمْ يَعْصِكَ
مِنْ خَلْقِكَ وَعُمَّا رِ بِلَادِكَ قَالَ فَبَعَثَ اللَّهُ ﷻ إِلَيْهَا جِبْرِيْلَ عليه السلام فَاسْتَقْبَلَهَا بِجَنَاحِيهِ
فَوَدَّهَا إِلَى مَوْضِعِهَا وَقَالَ لَهَا اخْرُجِي عَلَى مَا أَمَرْتُ بِهِ قَالَ فَخَرَجَتْ عَلَى مَا أَمَرْتُ بِهِ وَ
أَهْلَكَتْ قَوْمَ عَادٍ وَمَنْ كَانَ بِحَضْرَتِهِمْ. [كافي، ج ۸، ص ۹۲، ح ۶۴]

۱. سوره‌ی الحاقّة، آیه‌ی ۷.

۲. فی العلل: وقوله سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا قال كان القمر منحوسا

بزحل سبع ليال وثمانية ايام حتى هلكوا. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۳]

۳. وَعَنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى رَفَعَهُ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام
قَالَ الْأَزْبَعَاءُ يَوْمَ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ لِأَنَّهُ أَوَّلُ يَوْمٍ وَآخِرُ يَوْمٍ مِنَ الْأَيَّامِ الَّتِي قَالَ اللَّهُ تَعَالَى
سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا. [علل الشرايع، ج ۲، ص ۳۸۱، ح ۲]

«وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «مُؤْتَفِكَاتُ» بصره است، و مقصود از «خَاطِئَةِ» فلانه است.^۲

حمران بن اعین گوید: امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه فوق فرمود:

مقصود از فرعون در آیه فوق سومی است، و مقصود از «وَمَنْ قَبْلَهُ» دو نفر اول

هستند، و مقصود از «مُؤْتَفِكَاتُ» اهل بصره می باشند، و مقصود از «خَاطِئَةِ»

حُمیراء است، و امیرالمؤمنین علیه السلام درباره ی اهل بصره فرمود: «يَا أَهْلَ الْمُؤْتَفِكََةِ

اِئْتَفَكْتُ بِأَهْلِهَا ثَلَاثًا وَعَلَى اللَّهِ تَمَامَ الرَّابِعَةِ» سپس گوید: «اِئْتَفَكْتُ بِأَهْلِهَا» یعنی

«خَسَفْتُ بِهِمْ»^۳

۱. سوره ی الحاقّة، آیه ی ۹.

۲. القمّي: وقوله وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ الْمُؤْتَفِكَاتُ الْبَصْرَةُ وَالْخَاطِئَةُ

فلان. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۳]

۳. فی تأویل الآیات قوله تعالی وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ. تأویله ما

رواه محمّد البرقی عن سیف بن عمیرة عن أخیه عن منصور بن حازم عن حمران قال

سمعت أبا جعفر علیه السلام یقرأ وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ قَالَ وَجَاءَ

فِرْعَوْنُ یعنی الثالث وَمَنْ قَبْلَهُ الأولین وَالْمُؤْتَفِكَاتُ أهل البصرة بِالْخَاطِئَةِ الحمیراء

وبالإسناد عن أبی عبد الله علیه السلام مثله قال وَجَاءَ فِرْعَوْنُ یعنی الثالث وَمَنْ قَبْلَهُ یعنی الأولین

وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ یعنی عائشة. فمعنی قوله وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ

بِالْخَاطِئَةِ أی المخطئة فی أقوالها وأفعالها وكل خطی وقع فإنه منسوب إليها وكيف جاء وا

بها بمعنی أنهم وثبوا وسنوا إليها الخلاف لمولاها ووزر ذلك علیهم وفعل من تابعها إلى

یوم القيامة وقوله وَالْمُؤْتَفِكَاتُ أهل البصرة فقد جاء فی كلام أميرالمؤمنین علیه السلام لأهل

البصرة یا أهل المؤتفكة ائتفکت بأهلها ثلاثا وعلى الله تمام الرابعة ومعنی ائتفکت بأهلها

أی خسفت بهم. [تأویل الآیات، ص ۶۸۹]

مؤلف گوید:

در ذیل آیه «وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَى»^۱، روایتی از امیرالمؤمنین علیه السلام گذشت. و در سوره‌ی نجم گذشت که «مُؤْتَفِكَاتُ» در معنای دیگر، روستاهای قوم لوط بوده و مراد از «خَاطِئَةٌ» عمل زشت قوم لوط بوده است، از این رو خداوند به دنبال آیه «وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ» می‌فرماید: «فَعَصُوا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَابِيَةً» یعنی اخذۀ زائده فی الشدّة لزیادة أعمالهم فی القبح، و عن الباقر علیه السلام: «وَالرَّابِيَةُ الَّتِي رَابَتْ عَلَيَّ مَا صَنَعُوا»^۲

«إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ * لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ»^۳ مقصود از طغیان آب، طغیان آب در طوفان نوح است، و مقصود از «حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ» حمل پدران شماست که داخل کشتی شدند و شما در اصلاب آنان بودید، و «لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً» یعنی ما نجات مؤمنین به نوح علیه السلام و هلاکت کافرین یعنی فرعونیان را برای شما عبرت و تذکر قرار دادیم، و این عبرت و تذکر را گوش [های] نگاه دارنده حفظ می‌کند، و هرگوشی عبرت و تذکر پیدا نمی‌کند، و «أُذُنٌ وَاعِيَةٌ» اختصاص به معصومین علیه السلام دارد، که سهو و اشتباه و جهل در آنان راه ندارد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

«أُذُنٌ وَاعِيَةٌ» امیرالمؤمنین علیه السلام است، و اوست که آنچه از طرف خدا نازل شد، و حوادث گذشته و آینده را در حافظه خود حفظ نمود.^۴

۱. سوره‌ی نجم، آیه‌ی ۵۳.

۲. الصافی: فَعَصُوا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَعَصَتْ كُلُّ أُمَّةٍ رَسُولَهَا فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَابِيَةً زائده فی الشدّة زیادة أعمالهم فی القبح. القمی عن الباقر علیه السلام و الرابیة التي رابت علی ما صنعوا. [تفسیر صافی، ج ۵، ص ۲۱۸] ۳. سوره‌ی الحاقّة، آیات ۱۱ و ۱۲.

۴. فی بصائر الدرجات: حدثنا أحمد بن محمد بن محمد عن موسى عن الحسن بن موسى عن علی بن

رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم فرمود:

مقصود از «أُذُنٌ وَاعِيَةٌ» اذن تو است یا علی^۱.

و نیز فرمود:

من از خداوند خواستم که «أُذُنٌ وَاعِيَةٌ» اذن علی علیه السلام باشد، و به من گفته شد: این خواسته انجام پذیرفت.

مکحول راوی حدیث گوید: علی علیه السلام می فرمود:

من چیزی را از رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم نشنیدم مگر آن که حفظ کردم و فراموش ننمودم.^۲

حسان عن عبد الرحمن بن كثير عن أبي عبد الله عليه السلام في قول الله تعالى وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ قال وعت أذن أمير المؤمنين ما كان وما يكون. [بصائر الدرجات، ص ۵۶۷]

۱. في الكافي أحمد بن مهران عن عبد العظيم بن عبد الله عن يحيى بن سالم عن أبي عبد الله عليه السلام قال لَمَا نَزَلَتْ وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هِيَ أُذُنُكَ يَا عَلِيُّ.

[كافي، ج ۱، ص ۴۲۳، ح ۵۷]

۲. وفيه وقوله تعالى وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ. تأويله أورد فيه محمد بن العباس ثلاثين حديثاً عن الخاص والعام فمما اخترناه

- وفيه: ما رواه عن محمد بن سهل القطان عن أحمد بن عمرو الدهقان عن محمد بن كثير عن الحارث بن حصيرة عن أبي داود عن أبي بريدة قال قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي سَأَلْتُ اللَّهَ رَبِّي أَنْ يَجْعَلَ لِعَلِيٍّ أُذُنًا وَاعِيَةً فَقِيلَ لِي قَدْ فَعَلَ ذَلِكَ بِهِ

- ومنها ما رواه عن محمد بن جرير الطبري عن عبد الله بن أحمد المروزي عن يحيى بن صالح عن علي بن الحوشب الفزاري عن مكحول في قوله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ قال قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سألت الله أن يجعلها أذن علي قال وكان علي عليه السلام يقول ما سمعت من رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شيئاً إلا وقد حفظته ولم أنسه. [تأويل الآيات، ص ۶۹۰]

مؤلف گوید:

روایات درباره‌ی این که «أُذُنٌ وَاعِيَةٌ» امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَامُ است، از شیعه و سنی فراوان است و در تفسیر برهان و غیره نقل شده، مراجعه شود.^۱

«فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْحَةً وَاحِدَةً* وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً* فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ* وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ* وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةً»^۲

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

زمین و کوه‌ها بر سر همدیگر می‌ریزد و یک باره نابود و باطل می‌گردند.^۳

مرحوم مفید در ارشاد از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل شده که فرمود:

صیحه واحده‌ای بر مردم زده می‌شود، و در اثر آن هر مرده‌ای از قبر خارج می‌شود، و هر زنده‌ای می‌میرد - مگر آنچه خدا بخواهد - و سپس [بعد از پانصد سال] صیحه‌ی دیگری زده می‌شود، و هر کس مرده زنده خواهد شد، و همه آنان در صف قرار می‌گیرند، و آسمان شکافته می‌شود، و زمین دگرگون می‌گردد، و کوه‌ها فرو می‌ریزد، و آتش دوزخ مانند کوه‌ها، شعله‌ور می‌گردد و...^۴

۱. تفسیر برهان، ج ۵، ص ۴۷۰. ۲. سوره‌ی الحاقّة، آیات ۱۷-۱۳.

۳. القمّی: و قوله وَ حُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ قال وقعت فدک بعضها علی بعض. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۴]

۴. فی إرشاد المفید عن النّبی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قال: انّ النّاس یصاح بهم صیحة واحدة فلا یبقی میت الا نشر، و لا حی الا مات الا ما شاء الله، ثمّ یصاحب بهم صیحة اخرى فینشر من مات، و یصفون جمیعا و ینشق السماء و تهد الأرض و تخر الجبال و تزفر النار بمثل الجبال شررا. [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۰۳، ح ۱۹]

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

حمله عرش هشت نفر هستند، چهار نفر از اولین، و چهار نفر از آخرین، و چهار نفر از اولین: نوح و ابراهیم و موسی و عیسی علیهم السلام هستند، و چهار نفر از آخرین: محمد و علی و حسن و حسین علیهم السلام اند.^۱

و در تفسیر آیه «الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ»^۲ روایاتی در این باره گذشت.

امام صادق علیه السلام می فرماید:

عرش به معنای علم است، و حمله عرش هشت نفر هستند، چهار نفر آنان از ما هستند، و چهار نفر دیگر کسانی هستند که خدا می داند.^۳

و در سخن دیگری فرمود:

حمله عرش هشت نفر هستند، و یکی از آنان به صورت فرزندان آدم است، و او برای فرزندان آدم درخواست روزی می کند، و دیگری به صورت خروس است، و برای پرندگان درخواست روزی می نماید، و سومی به صورت شیر است، و برای دزدگان درخواست روزی می کند، و چهارمی به صورت گاو است، و برای چهارپایان درخواست روزی می نماید، و گاو از وقتی که

۱. القمى حمله العرش ثمانية أربعة من الأولين وأربعة من الآخرين فأما الأربعة من الأولين فنوح وإبراهيم وموسى وعيسى، والأربعة من الآخرين محمد وعلی والحسن والحسين ع، ومعنى يحملون العرش يعنى العلم. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۴]

۲. سوره ی غافر، آیه ۷.

۳. الكافى عن مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضِيلِ عَنْ أَبِي حَمْرَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ حَمَلَةُ الْعَرْشِ وَالْعَرْشُ الْعِلْمُ ثَمَانِيَةٌ أَرْبَعَةٌ مِثًا وَأَرْبَعَةٌ مِمَّنْ شَاءَ اللَّهُ. [كافى، ج ۱، ص ۱۳۲، ح ۶]

بنی اسرائیل گوساله پرست شدند، سربه زیر شده است، و چون قیامت برپا

شود حمله عرش هشت نفر می شوند.^۱

مرحوم صدوق در کتاب اعتقادات خود گوید:

و اما عرش به معنای علم است، و حاملین آن چهار نفر از اولین و چهار نفر از

آخرین می باشند، و چهار نفر از اولین: نوح و ابراهیم و موسی و عیسی علیهم السلام اند،

و چهار نفر از آخرین: محمد و علی و حسن و حسین (صلوات الله علیهم

أجمعین) می باشند. سپس گوید: این معنا از روایات صحیح روشن

می باشد، مانند روایت علی بن ابراهیم قمی و روایات دیگری همانند آن.^۲

«يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنْكُمْ خَافِيَةٌ * فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَٰؤُلَاءِ

أَقْرَبُوا مِنِّي * إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيهِ * فَهَوِّنِي عَيْشَةً رَّاحِيَةً * فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ *

فُطُوفَهَا دَانِيَةً * كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ»^۳

امام باقر علیه السلام می فرماید:

آیه «فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ...» درباره‌ی علی علیه السلام نازل شد، و درباره‌ی اهل

۱. فی الخصال: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا

مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الصَّفَّارُ مُرْسَلًا قَالَ قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام إِنَّ حَمَلَةَ الْعَرْشِ ثَمَانِيَةٌ أَحَدُهُمْ

عَلَى صُورَةِ ابْنِ آدَمَ يَسْتَرْزُقُ اللَّهُ لَوْلَادِ آدَمَ وَالثَّانِي عَلَى صُورَةِ الدِّيكِ يَسْتَرْزُقُ اللَّهُ لِلظَّيْرِ وَ

الثَّلَاثُ عَلَى صُورَةِ الْأَسَدِ يَسْتَرْزُقُ اللَّهُ لِلسَّبَاعِ وَالرَّابِعُ عَلَى صُورَةِ الثَّوْرِ يَسْتَرْزُقُ اللَّهُ لِلْبَهَائِمِ

وَ نَكَسَ الثَّوْرُ رَأْسَهُ مُنْذُ عَبْدَ بَنُو إِسْرَائِيلَ الْعِجْلَ فَإِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صَارُوا ثَمَانِيَةً.

[خصال، ج ۲، ص ۴۰۷، ح ۵]

۲. القمى حمله العرش ثمانية أربعة من الأولين وأربعة من الآخرين فأما الأربعة من الأولين

فنوح وإبراهيم وموسى وعيسى، والأربعة من الآخرين محمد وعلی والحسن والحسين ع،

و معنى يحملون العرش يعنى العلم. [تفسیر قمى، ج ۲، ص ۳۸۴]

۳. سوره‌ی الحاقه، آیات ۲۴-۱۸.

ایمان نیز جاری خواهد بود.^۱

و از طریق مخالفین نیز ابن مردویه با سند خود از ابن عباس نقل نموده که گوید:

این آیه درباره‌ی امیرالمؤمنین علیه السلام نازل شد.^۲

عمار یاسر گوید: از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که می فرمود:

دو ملک حافظِ اعمالِ علی بن ابی طالب علیه السلام بر جمیع حافظین اعمال

افتخار می کنند، که حافظ اعمال آن حضرت هستند، و از او عملی که

موجب خشم خداوند شود، بالا نبرده اند.^۳

ابن مغزلی شافعی نیز با سند خود حدیث فوق را از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل نموده است.^۴

۱. تأویل الآیات وقال محمد بن العباس حدثنا محمد بن الحسين عن جعفر بن عبد

الله المحمدي عن كثير بن عياش عن أبي الجارود عن أبي جعفر عليه السلام في قوله وَاللَّهُ فَأَمَّا

مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ يَمِينَهُ إِلَى آخِرِ الْكَلَامِ نَزَلَتْ فِي عَلِيٍّ عليه السلام وَجَرَتْ لِأَهْلِ الْإِيمَانِ مِثْلًا.

[تأویل الآیات، ص ۶۹۲]

۲. تأويله ما نقله ابن مردويه عن رجاله عن ابن عباس رضى الله عنه قال في قوله وَاللَّهُ فَأَمَّا

مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ يَمِينَهُ إِلَى قَوْلِهِ الْخَالِيَةِ هُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام. [همان]

۳. فى العلل: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْوَهَّابِ الْقُرَشِيُّ قَالَ أَخْبَرَنَا

أَحْمَدُ بْنُ الْفَضْلِ قَالَ حَدَّثَنَا مَنصُورُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ

قَالَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مَهْزِيَارَ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْعَوْفِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا

أَحْمَدُ بْنُ الْحَكَمِ الْبَرَّاجِمِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا شَرِيكُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي وَقَّاصٍ

الْعَامِرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله يَقُولُ إِنَّ

حَافِظِي عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ لَيَفْتَخِرَانِ عَلَيَّ جَمِيعَ الْحَفِظَةِ لِكَيْتُورَتَيْهِمَا مَعَ عَلِيٍّ

وَ ذَلِكَ أَنََّّهُمَا لَمْ يَصْعَدَا إِلَى اللَّهِ تَعَالَى بِشَيْءٍ مِنْهُ يُسْخِطُ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى.

[علل الشرايع، ج ۱، ص ۸، ح ۵]

۴. فى المناقب: أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ عَبْدُ الْكَرِيمِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الشَّرْطِيُّ إِمْلَاءً مِنْ

كِتَابِهِ، حَدَّثَنَا الْقَاضِي أَبُو الْفَرَجِ أَحْمَدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ الْخِيَطِيِّ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ

امام صادق علیه السلام فرمود:

روز قیامت همه مردم را با امام شان که در عصر او از دنیا رفته اند، صدا می زنند، و اگر آن امام کسی را تأیید کند، نامه عمل او را به دست راست او می دهند، چنان که خداوند می فرماید: «يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ»^۱، و هر کس را امام تأیید نکند، از اصحاب شمال خواهد بود، چنان که خداوند درباره‌ی آنان می فرماید: «وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ * فِي سَمُومٍ وَ حَمِيمٍ * وَ ظِلٌّ مِّنْ يَحْمُومٍ...»^{۲ و ۳}

و در سخن دیگری می فرماید:

حساب هراتمی را امام زمان آن امت می نماید، و ائمه علیهم السلام از صورت های مردم، دوستان و دشمنان خود را می شناسند، چنان که خداوند می فرماید: «وَ عَلَى

بن عبد الله بن مبشر عن أبي الأشعث أحمد بن المقدم العجلي، عن حماد بن زيد، عن عمرو بن دينار، عن جابر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله: إن ملكي علي بن أبي طالب ليفتخران علي سائر الأملاك، لكونهما مع علي، لأنهما لم يصعدا إلى الله منه قط بشيء يسخطه. [مناقب ابن مغازلي، ص ۱۴۵، ح ۱۶۷]

۱. سوره‌ی اسراء، آیه‌ی ۷۱. ۲. سوره‌ی واقعه، آیات ۴۳-۴۱.

۳. العياشي عن أبي بصير عن أبي عبد الله عليه السلام أنه إذا كان يوم القيامة يدعى كل بإمامه الذي مات في عصره، فإن أثبتته أعطى كتابه بيمينه، لقوله «يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ» و اليمين إثبات الإمام لأنه كتاب يقرؤه إن الله يقول: «فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَؤُلَاءِ أَوْفُوا بِكِتَابِيَّهٖ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَّهٖ» إلى آخر الآية، و الكتاب الإمام، فمن نبذه وراء ظهره كان كما قال «فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ» و من أنكره كان من أصحاب الشمال الذين قال الله: «مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ فِي سَمُومٍ وَ حَمِيمٍ وَ ظِلٌّ مِّنْ يَحْمُومٍ» إلى آخر الآية. [تفسير عياشي، ج ۲، ص ۳۰۲، ح ۱۱۵]

الأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلَّ بَسِيمَاهُمْ»^۱، و آنان ائمه عليهم السلام اند که نامه های دوستان خود را به دست راست آنان می دهند، و آنان بدون حساب به طرف بهشت می روند، و نامه های دشمنان خود را به دست چپ آنان می دهند، و آنان نیز بدون حساب به طرف دوزخ می روند، و چون دوستان ائمه عليهم السلام در نامه های خود نظر می کنند می گویند: «هَأُوْمٌ أَقْرَبُوا كِتَابِيَهٗ * إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهٗ * فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ». [أَيُّ مَرْضِيَّةٍ فَوَضَعَ الْفَاعِلُ مَكَانَ الْمَفْعُولِ].^۲

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«فُطُوْفُهَا دَانِيَةٌ» «يَعْنِي مَدْلِيَّةٌ يَنَالُهَا الْقَاعِدُ وَالْقَائِمُ»^۳

و در تفسیر «كُلُّوْا وَ اشْرَبُوْا هَنِيئًا بِمَا اَسْلَفْتُمْ فِي الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ» امام صادق عليه السلام

می فرماید:

«الأيام الخالية: أيام الصوم في الدنيا»^۴

۱. سوره ی اعراف، آیه ی ۴۶.

۲. القمّي: فإنه قال الصادق عليه السلام كل أمة يحاسبها إمام زمانها ويعرف الأئمة أولياءهم و أعداءهم بسيماهم وهو قوله تعالى: «وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ» وهم الأئمة «يَعْرِفُونَ كُلَّ بَسِيمَاهُمْ» فيعطون أولياءهم كتابهم بيمينهم فيمرون إلى الجنة بلا حساب ويعطون أعداءهم كتابهم بشمالهم فيمرون إلى النار بلا حساب فإذا نظر أولياءهم في كتابهم يقولون لإخوانهم هأؤم أقرؤا كتابيه إني ظننت أني ملأق حسابيه فهو في عيشة راضية أي مرضية فوضع الفاعل مكان المفعول. [تفسير قمّي، ج ۲، ص ۳۸۴]

۳. وفيه: وقوله: فُطُوْفُهَا دَانِيَةٌ يقول مدلية ينالها القائم والقاعد. [تفسير قمّي، ج ۲، ص ۳۸۵]

۴. البرهان: محمد بن الحسن الشيباني في (نهج البيان)، قال: جاء في أخبارنا عن الصادق عليه السلام، قال: «الأيام الخالية: أيام الصوم في الدنيا». [تفسير برهان، ج ۵،

«وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيهِ * وَلَمْ أَدْرَمَا حَسَابِيهِ *
يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ * مَا أغْنَى عَنِّي مَالِيهِ * هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيهِ * خُدُوهُ فَعُلُوهُ * ثُمَّ
الْجَحِيمَ صَلُّوهُ * ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیات درباره‌ی معاویه نازل شده است، و او در قیامت خواهد گفت: «ای کاش این نامه را به من نداده بودند، و من از حساب خود آگاه نمی‌شدم، و بعد از مرگ مبعوث نمی‌گردیدم [و یا این حالت برای من رخ نمی‌داد] چرا که جمع مال برای من سودی نداشت، و حجّت من [و سلطنت من] از دستم رفت! پس گفته می‌شود: او را بگیرید، و با زنجیر و غل [آتشین] بکشید و به دوزخ ببرید، و با زنجیری که هفتاد ذراع است او را ببندید. سپس گوید: سلسله هفتاد ذراعی در باطن قرآن، همان جباران هفتادگانه اند.^۲

امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

صاحب سلسله در آیه «فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا...» معاویه است، و او فرعون این امت می‌باشد.^۳

۱. سوره‌ی الحاقه، آیات ۳۲-۲۵.

۲. القمّی: قوله: وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ قَالَ نَزَلَتْ فِي مُعَاوِيَةَ فَيَقُولُ: يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيهِ * وَلَمْ أَدْرَمَا حَسَابِيهِ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ يَعْنِي الْمَوْتَ مَا أَغْنَى عَنِّي مَالِيهِ يَعْنِي مَالَهُ الَّذِي جَمَعَهُ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيهِ أَي حَجَّتْهُ فَيَقَالُ خُدُوهُ فَعُلُوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ أَي أُسْكِنُوهُ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ قَالَ مَعْنَى السِّلْسِلَةِ

السبعين ذراعا في الباطن هم الجبابرة السبعون. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۴]

۳. الكافي: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام إِنَّ مُعَاوِيَةَ أَوَّلَ مَنْ عَلَّقَ عَلَيَّ بَابَهُ مِصْرَاعَيْنِ بِمَكَّةَ فَمَنَعَ حَاجَّ بَيْتِ اللَّهِ مَا قَالَ اللَّهُ تعالى - سِوَاءَ الْعَاكِفِ فِيهِ وَالْبَادِ وَكَانَ النَّاسُ إِذَا قَدِمُوا مَكَّةَ نَزَلَ الْبَادِي

مرحوم ابن طاوس در کتاب «الدروع الواقیة» از رسول خدا ﷺ روایت نموده که فرمود:

اگر ذراعی از آن سلسله که خداوند در کتاب خود فرموده است را بر کوه‌های دنیا قرار بدهند، همه آن‌ها ذوب می‌شود.^۱

صاحب تفسیر برهان روایتی را از امام باقر (علیه السلام) درباره‌ی نامه عمل کافرو عذاب

او نقل نموده که در پاورقی مشاهده می‌شود.^۲

عَلَى الْحَاضِرِ حَتَّى يَقْضَى حَجَّهُ وَ كَانَ مُعَاوِيَةَ صَاحِبَ السِّلْسِلَةِ الَّتِي قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَ كَانَ فِرْعَوْنَ هَذِهِ الْأُمَّةِ. [کافی، ج ۴، ص ۲۴۳، ح ۱]

۱. البرهان ابن طاوس فی (الدروع الواقیة): فی حدیث عن النبی ﷺ قال: «ولو أن ذراعا من السلسلة التي ذكرها الله في كتابه وضع على جميع جبال الدنيا لذابت عن آخرها». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۴۷۸، ح ۳]

۲. وفيه: (كتاب صفة الجنة والنار): عن سعيد بن جناح، قال: حدثني عوف بن عبد الله الأزدي، عن جابر بن يزيد الجعفي، عن أبي جعفر (عليه السلام)، في حديث طويل يذكر فيه صفة الكافريوم القيامة، قال: «ثم تجيء صحيفته تطير من خلف ظهره، فتقع في شماله، ثم يأتيه ملك فيثقب صدره إلى ظهره، ثم يقلب شماله إلى خلف ظهره. ثم يقال له: اقرأ كتابك. قال فيقول: كيف أقرأ وجههم أمامي؟ قال: فيقول الله: دق عنقه، واكسر صلبه، وشد ناصيته، إلى قدميه، ثم يقول: خذوه فغلوه».

قال: فيبتدره لتعظيم قول الله سبعون ألف ملك غلاظ شداد، فمنهم من ينتف لحيته، ومنهم من يعض لحمه، ومنهم من يحطم عظامه، قال: فيقول: أما ترحموني؟ قال: فيقولون: يا شقي، كيف نرحمك ولا يرحمك أرحم الراحمين! أفيؤذيك هذا؟ قال: فيقول: نعم، أشد الأذى. قال: فيقولون: يا شقي، وكيف لو طرحناك في النار؟ قال: فيدفعه الملك في صدره دفعة فيهوى سبعين ألف عام، قال: فيقولون: يا ليتنا أطعنا الله و أطعنا الرسولاً «الأحزاب ۳۳: ۶۶» قال: فيقرن معه حجر [عن يمينه]، وشيطان عن يساره، حجر كبريت من نار يشتعل في وجهه.

«إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ * وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ * فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ * وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غَسْلِينٍ * لَا يَأْكُلُهُ إِلَّا الْخَاطِئُونَ»^۱
 مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از آیات فوق غاصبین حقوق آل محمد ﷺ هستند، و آنان در قیامت حامی ندارند - که از آنان حمایت کند - و طعامی برای آنان نیست مگر از غسّیلین یعنی عرق کفّار.^۲

بشیر نبال گوید: امام باقر علیه السلام فرمود:

پدرم بر بغله ای سوار بود و من پشت او قرار داشتم و بغله فرار کرد، و من پیرمردی را دیدم که زنجیری به گردن او بود، و مردی همراه او می رفت. پس آن پیرمرد به پدرم گفت: «ای علی بن الحسین به من آب بده» و مردی که به دنبال او بود گفت: آب به او مده، خدا او را سیراب نکند، و آن پیرمرد معاویه بود.^۳

و یخلق الله له سبعین جلدا، کل جلد غلظه أربعون ذراعا، [بذراع الملك الذی یعذبه، و] بین الجلد إلى الجلد [أربعون ذراعا، و بین الجلد إلى الجلد] حیات و عقارب من نار، و دیدان من نار، رأسه مثل الجبل العظیم، و فخذاه مثل جبل ورقان - و هو جبل بالمدينة - مشفره أطول من مشفر الفیل، فیسحبه سحبا، و أذناه عضوضان بینهما سرادق من نار تشتعل، قد أطلعت النار من دبره علی فؤاده، فلا یبلغ دوین بنیانها حتی یبدل له سبعون سلسلة، للسلسلة سبعون ذراعا، ما بین الذراع إلى الذراع حلق، عدد قطر المطر، لو وضعت حلقة منها علی جبال الأرض لأذابتها». [همان، ح ۳]

۱. سوره‌ی الحاقّة، آیات ۳۷-۳۳.

۲. القمّی: و قوله إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَلَا يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ حقوق آل محمد التي غصبها قال الله فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ أَي قرابة. وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غَسْلِينٍ قال عرق الكفار. [تفسیر قمّی، ج ۲، ص ۳۸۴]

۳. فی بصائر الدرجات علی عن العباس بن عامر عن أبان عن بشیر النبال عن ابی

عبدالملک قمی از برادر خود - ادریس - نقل کرده که گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود:

هنگامی که من با پدرم به طرف مکه می رفتیم و پدرم از جلو حرکت می کرد چون به ضحجان رسیدیم، ناگاه من مردی را دیدم که زنجیر به گردن او انداخته بودند، و او را می کشیدند، پس او رو به من کرد و گفت: مرا سیراب کن و پدرم فریاد کرد، و فرمود: آب به او مده، خدا او را سیراب نکند. پس من مردی را دیدم که زنجیر او را کشید، و او را در پایین ترین جای دوزخ انداخت. ^۱ علی بن مغیره گوید: امام باقر علیه السلام در وادی ضحجان پیاده شد، و سه مرتبه فرمود: خدا تو را نیامرزد. سپس فرمود: آیامی دانید برای چه این جمله را گفتم؟ اهل قافله گفتند: برای چه فرمودید، فدای شما شویم؟ فرمود: «معاویه را با زنجیر می کشیدند و می بردند، و او زبان خود را بیرون آورده بود، و از من درخواست می کرد که برای او استغفار نمایم.» سپس فرمود: در اینجا گودالی است از گودال های جهنم. ^۲

جعفر علیه السلام انه قال كنت خلف ابي وهو على بغلة فنفرت بغلته فاذا شيخ في عنقه سلسلة ورجل يتبعه، فقال: يا علي بن الحسين اسقني، فقال الرجل: لا تسقه لا سقاه الله و كان الشيخ م علیه السلام و ی ۵. [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۰۹، ح ۴۶]

۱. القمّی عن الحجال عن الحسن بن الحسين عن ابن سنان عن عبد الملك القمّی عن ادریس أخیه قال: سمعت أبا عبد الله علیه السلام يقول: بينا أنا و ابي متوجهان الى مكة و أباي قد تقدمني في موضع يقال له ضحجان، إذ جاء رجل في عنقه سلسلة يجرها، فقال لي: اسقني قال: فصاح بي ابي لا تسقه لا سقاه الله، ورجل يتبعه حتى جذب سلسلة جذبه و طرحه في أسفل درك من النار. [همان، ح ۴۷]

۲. وفيه عن أحمد بن محمد بن الحسين بن سعيد عن إبراهيم بن أبي البلاد عن علي بن المغيرة قال: نزل أبو جعفر علیه السلام بوادي ضحجان فقال ثلاث مرات: لا غفر الله لك، ثم قال لأصحابه: أتدرون لم قلت ما قلت؟ قالوا: لم قلت جعلنا الله فداك؟ قال: مرمعاوية ←

«إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ * وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَا تَدْكُرُونَ *
تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ * وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ * لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ * ثُمَّ لَقَطَعْنَا
مِنْهُ الْوَتِينَ * فَمَا مِنْكُمْ مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ * وَإِنَّهُ لَتَذِكْرَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ * وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ
مُّكَذِّبِينَ * وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ * وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ * فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ»
محمد بن فضیل گوید: به امام کاظم علیه السلام گفتم: مقصود از «إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ»
کیست؟ فرمود:

مقصود سخن جبرئیل است درباره‌ی ولایت علی علیه السلام. گفتم: مقصود از «وَمَا هُوَ
بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَ» چیست؟ فرمود: منافقین می‌گفتند: «محمد به خدای
خود دروغ می‌بندد، و خداوند چنین چیزی را درباره‌ی علی نگفته است». و
خداوند در این باره آیاتی نازل نمود، و فرمود: ولایت علی علیه السلام «تَنْزِيلٌ مِّن رَّبِّ
الْعَالَمِينَ» است، و اگر پیامبر صلی الله علیه و آله چیزی را از پیش خود به ما نسبت بدهد، ما
با دست قدرت خود او را می‌گیریم، و رگ حیات او را قطع می‌کنیم، و ولایت
علی علیه السلام تذکره و بیدارباشی است برای مؤمنین با تقوی، و ما می‌دانیم که برخی از
شما ولایت او را تکذیب می‌کنید، و در نهایت علی علیه السلام سبب حسرت کافرین
خواهد بود، و ولایت او حق و یقینی مسلم است، پس ای محمد خدای بزرگ
را تسبیح و شکرگزاری کن که چنین فضیلتی را به تو عطا نموده است.

مؤلف گوید:

حدیث فوق در پاورقی به طور کامل مشاهده می‌شود^۱ و در تفسیر سوره‌ی

۱. سوره‌ی الحاقه، آیات ۵۲-۴۰. [همان، ح ۴۸]

۲. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي
الْحَسَنِ الْمَاضِي علیه السلام قَالَ سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَجَدَّ - يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ قَالَ

يُرِيدُونَ لِيُظْفِقُوا وَاِلَايَةِ اَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام بِاَفْوَاهِهِمْ قُلْتُ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ قَالَ وَاللّٰهُ مُتِمُّ الْاِمَامَةِ لِقَوْلِهِ ﷺ الَّذِيْنَ فَاْمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ وَالتُّوْر الَّذِيْ اَنْزَلْنَا فَالتُّوْرُ هُوَ الْاِمَامُ قُلْتُ - هُوَ الَّذِيْ اَرْسَلَ رَسُوْلَهُ بِالْهُدٰى وَدِيْنِ الْحَقِّ قَالَ هُوَ الَّذِيْ اَمَرَ رَسُوْلَهُ بِالْوَلَايَةِ لِوَصِيَّتِهِ وَوَلَايَةُ هِيَ دِيْنُ الْحَقِّ قُلْتُ لِيُظْهِرَهُ عَلٰى الدِّيْنِ كُلِّهِ قَالَ يُظْهِرُهُ عَلٰى جَمِيْعِ الْاَدْيَانِ عِنْدَ قِيَامِ الْقَائِمِ قَالَ يَقُوْلُ اللّٰهُ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَوَلَايَةِ الْقَائِمِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُوْنَ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ قُلْتُ هَذَا تَنْزِيْلٌ قَالَ نَعَمْ اَمَّا هَذَا الْحَرْفُ فَتَنْزِيْلٌ وَاَمَّا غَيْرُهُ فَتَأْوِيْلٌ قُلْتُ - ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اَمَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا.

قَالَ اِنَّ اللّٰهَ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى سَمٰى مَنْ لَمْ يَتَّبِعْ رَسُوْلَهُ فِى وَوَلَايَةِ وَصِيَّتِهِ مُنَافِقِيْنَ وَجَعَلَ مَنْ جَحَدَ وَصِيَّتِهِ اِمَامَتَهُ كَمَنْ جَحَدَ مُحَمَّدًا وَاَنْزَلَ بِذٰلِكَ فُرَاْنَا فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ اِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُوْنَ بِوَلَايَةِ وَصِيَّتِكَ قَالُوْا نَشْهَدُ اِنَّكَ لِرَسُوْلِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لِرَسُوْلِهِ وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِيْنَ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ لِكَاذِبُوْنَ. اتَّخَذُوْا اٰيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَالسَّبِيْلِ هُوَ الْوَصِيُّ اِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اَمَنُوْا بِرِسَالَتِكَ وَكَفَرُوْا بِوَلَايَةِ وَصِيَّتِكَ فَطَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ قُلْتُ مَا مَعْنٰى لَا يَفْقَهُوْنَ قَالَ يَقُوْلُ لَا يَعْقِلُوْنَ بِنُبُوَّتِكَ قُلْتُ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُوْلُ اللّٰهِ قَالَ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ اِزْجِعُوْا اِلٰى وَوَلَايَةِ عَلِيٍّ يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ النَّبِيُّ مِنْ ذُنُوْبِكُمْ لَوْ اَرُوْا رُوْسَهُمْ قَالَ اللّٰهُ - وَرَاَيْتُهُمْ يَصُدُّوْنَ عَنْ وَوَلَايَةِ عَلِيٍّ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُوْنَ عَلَيْهِ ثُمَّ عَطَفَ الْقَوْلُ مِنَ اللّٰهِ بِمَعْرِفَتِهِ بِهِمْ فَقَالَ سِوَاَ عَلَيْهِمْ اَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ اَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ يَقُوْلُ الظَّالِمِيْنَ لِوَصِيَّتِكَ.

قُلْتُ اَفَمَنْ يَمْشٰى مُكِبًّا عَلٰى وَجْهِهِ اَهْدٰى اَمْ مَنْ يَمْشٰى سَوِيًّا عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيْمٍ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ ضَرَبَ مَثَلًا مِنْ حَادٍ عَنْ وَوَلَايَةِ عَلِيٍّ كَمَنْ يَمْشٰى عَلٰى وَجْهِهِ لَا يَهْتَدِيْ لِاَمْرِهِ وَجَعَلَ مَنْ تَبِعَهُ سَوِيًّا عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيْمٍ وَالصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيْمُ اَمِيْرُ الْمُؤْمِنِيْنَ عليه السلام قَالَ قُلْتُ قَوْلُهُ اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُوْلِ كَرِيْمٍ قَالَ يَعْنِيْ جَبْرِئِيْلَ عَنِ اللّٰهِ فِى وَوَلَايَةِ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ قُلْتُ وَ مَا هُوَ يَقُوْلُ شَاعِرًا قَلِيْلًا مَا تُؤْمِنُوْنَ قَالَ قَالُوْا اِنَّ مُحَمَّدًا كَذٰبٌ عَلٰى رَبِّهِ وَ مَا اَمْرُهُ اللّٰهُ يَهْدٰى فِى عَلِيٍّ فَانْزَلَ اللّٰهُ بِذٰلِكَ فُرَاْنَا فَقَالَ اِنَّ وَوَلَايَةَ عَلِيٍّ تَنْزِيْلٌ مِنْ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ. وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا مُحَمَّدٌ بَعْضَ الْاَقَاوِيْلِ. لَا خَدْنَا مِنْهُ بِالْيَمِيْنِ. ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِيْنَ ثُمَّ عَطَفَ الْقَوْلَ فَقَالَ - اِنَّ وَوَلَايَةَ عَلِيٍّ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِيْنَ لِلْعٰلَمِيْنَ وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ مِنْكُمْ مُكْذِبِيْنَ. وَاِنَّ عَلِيًّا لَحَسْرَةٌ عَلٰى الْكَافِرِيْنَ. وَاِنَّ وَوَلَايَتَهُ لَحَقُّ الْاٰتِيْقِيْنَ. فَسَبِّحْ يَا مُحَمَّدٌ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيْمِ يَقُوْلُ اشْكُرْ رَبَّكَ الْعَظِيْمِ الَّذِيْ اَعْطَاكَ هَذَا

الْفُضْلَ قُلْتُ قَوْلُهُ لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَى أَمَّنَّا بِهِ قَالَ الْهُدَى الْوَلَايَةُ أَمَّنَّا بِمَوْلَانَا فَمَنْ آمَنَ
 بِوَلَايَةِ مَوْلَاهُ - فَلَا يَخَافُ بِخُسَاءٍ وَلَا رَهَقًا قُلْتُ تَنْزِيلٌ قَالَ لَا تَأْوِيلَ .
 قُلْتُ قَوْلُهُ لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَعَا النَّاسَ إِلَى وَلايَةِ عَلِيٍّ
 فَاجْتَمَعَتْ إِلَيْهِ قُرَيْشٌ فَقَالُوا يَا مُحَمَّدُ أَغْفِنَا مِنْ هَذَا فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ هَذَا إِلَى اللَّهِ لَيْسَ
 إِلَيَّ فَاتَّهَمُوهُ وَخَرَجُوا مِنْ عِنْدِهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا . قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي
 مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ فِي عَلِيٍّ قُلْتُ
 هَذَا تَنْزِيلٌ قَالَ نَعَمْ ثُمَّ قَالَ تَوْكِيدًا - وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فِي وَلايَةِ عَلِيٍّ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ
 خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قُلْتُ حَتَّى إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أضعفُ ناصِرًا وَأَقْلَ عَدَدًا
 يَعْنِي بِذَلِكَ الْقَائِمِ وَأَنْصَارَهُ قُلْتُ وَاضْبِرْ عَلَيَّ مَا يَقُولُونَ قَالَ يَقُولُونَ فِيكَ - وَاهْجُرْهُمْ
 هَجْرًا جَمِيلًا . وَذَرْنِي يَا مُحَمَّدُ وَالْمُكَدِّبِينَ بِوَصِيَّتِكَ أُولَى النِّعْمَةِ وَمَهْلَهُمْ قَلِيلًا قُلْتُ
 إِنَّ هَذَا تَنْزِيلٌ قَالَ نَعَمْ قُلْتُ لَيْسَتَيْنِ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ قَالَ يَسْتَتِقِنُونَ أَنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
 وَوَصِيَّتَهُ حَقٌّ قُلْتُ - وَيَزِدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا قَالَ وَيَزِدَادُونَ بِوَلَايَةِ الْوَصِيِّ إِيمَانًا قُلْتُ
 وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ قَالَ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ ﷺ قُلْتُ مَا هَذَا الْإِزْتِيَابُ
 قَالَ يَعْنِي بِذَلِكَ أَهْلَ الْكِتَابِ وَالْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ ذَكَرَ اللَّهُ فَقَالَ وَلَا يَرْتَابُونَ فِي الْوَلَايَةِ .
 قُلْتُ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرِي لِلْبَشَرِ قَالَ نَعَمْ وَلايَةِ عَلِيٍّ ﷺ قُلْتُ إِنَّهَا لِأَحَدِي الْكِبَرِ قَالَ الْوَلَايَةُ
 قُلْتُ - لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَّقِدَ أَوْ يَتَأَخَّرَ قَالَ مَنْ تَقَدَّمَ إِلَى وَلَايَتِنَا أُخْرِعَ سَقَرًا وَمَنْ تَأَخَّرَ
 عَنَّا تَقَدَّمَ إِلَى سَقَرٍ إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ قَالَ هُمْ وَاللَّهُ شَاعِرٌ قُلْتُ - لِمَ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ
 قَالَ إِنَّا لَمْ نَتَوَلَّ وَصِيَّ مُحَمَّدٍ وَالْأَوْصِيَاءَ مِنْ بَعْدِهِ وَلَا يُصَلُّونَ عَلَيْهِمْ قُلْتُ فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ
 مُعْرِضِينَ قَالَ عَنِ الْوَلَايَةِ مُعْرِضِينَ قُلْتُ كَلَّا إِنَّهَا تَذْكَرَةٌ قَالَ الْوَلَايَةُ قُلْتُ قَوْلُهُ يُوفُونَ بِاللَّذْرِ قَالَ
 يُوفُونَ لِلَّهِ بِاللَّذْرِ الَّذِي أَخَذَ عَلَيْهِمْ فِي الْمِيثَاقِ مِنْ وَلَايَتِنَا قُلْتُ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ
 تَنْزِيلًا قَالَ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ ﷺ تَنْزِيلًا قُلْتُ هَذَا تَنْزِيلٌ قَالَ نَعَمْ ذَا تَأْوِيلٍ قُلْتُ إِنَّ هَذِهِ تَذْكَرَةٌ قَالَ
 الْوَلَايَةُ قُلْتُ يَدْخُلُ مِنْ شِئَاءٍ فِي رَحْمَتِهِ قَالَ فِي وَلَايَتِنَا قَالَ وَالطَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا أَلَا
 تَرَى أَنَّ اللَّهَ يَقُولُ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ أَعَزُّ وَأَمْتَعُ مِنْ أَنْ يَظْلِمَ أَوْ
 يُنْسَبَ نَفْسُهُ إِلَى ظُلْمٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ خَلَطْنَا بِنَفْسِهِ فَجَعَلَ ظُلْمَنَا ظُلْمَهُ وَوَلَايَتِنَا وَلايَتَهُ ثُمَّ أَنْزَلَ بِذَلِكَ
 قُرْآنًا عَلَى نَبِيِّهِ فَقَالَ - وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ قُلْتُ هَذَا تَنْزِيلٌ قَالَ نَعَمْ .

منافقین نیز گذشت.

معاویة بن عمّار گوید: امام صادق عليه السلام فرمود:

هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله در روز غدیر فرمود: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْهِ مَوْلَاهُ»
 عدویّ یعنی ابوبکر گفت: «نه، به خدا چنین دستوری خداوند به او نداده،
 و این چیزی است که از پیش خود در آورده است» و خداوند در پاسخ او
 فرمود: «وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ... تَا وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ
 عَلَى الْكَافِرِينَ» یعنی پیامبر صلی الله علیه و آله و یا علی عليه السلام حسرت بر کافرین است، و «وَ
 إِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ» یعنی ولایت علی عليه السلام حق و مسلم است.^۱

زید بن جهم گوید: امام صادق عليه السلام به من فرمود:

هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله دست علی عليه السلام را گرفت و او را به عنوان ولیّ مؤمنین

قُلْتُ وَيْلَ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ قَالَ يَقُولُ وَيْلَ لِلْمُكَذِّبِينَ يَا مُحَمَّدُ بِمَا أَوْحَيْتُ إِلَيْكَ مِنْ وَلايَةِ
 عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام - أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ . ثُمَّ نَشِعُهُمُ الْآخِرِينَ قَالَ الْأَوَّلِينَ الَّذِينَ كَذَّبُوا
 الرُّسُلَ فِي طَاعَةِ الْأَوْصِيَاءِ كَذَلِكَ تَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ قَالَ مَنْ أَجْرَمَ إِلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَرَكِبَ
 مِنْ وَصِيَّتِهِ مَا رَكِبَ قُلْتُ إِنَّ الْمُتَّقِينَ قَالَ نَحْنُ وَاللَّهِ وَشِيعَتُنَا لَيْسَ عَلَيَّ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ غَيْرِنَا
 وَ سَائِرِ النَّاسِ مِنْهَا بُرَاءٌ قُلْتُ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ الْآيَةَ قَالَ نَحْنُ وَاللَّهِ
 الْمَأْذُونُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالْقَائِلُونَ صَوَابًا قُلْتُ مَا تَقُولُونَ إِذَا تَكَلَّمْتُمْ قَالَ نُمَجِّدُ رَبَّنَا وَ
 نُصَلِّيُ عَلَيَّ عَلَيَّ نَبِيِّنَا وَنَشْفَعُ لِشِيعَتِنَا فَلَا يَرُدُّنَا رَبُّنَا قُلْتُ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سَجِّينَ
 قَالَ هُمْ الَّذِينَ فَجَّرُوا فِي حَقِّ الْأَيْمَةِ وَاعْتَدُوا عَلَيْهِمْ قُلْتُ ثُمَّ يُقَالُ - هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ
 تُكَذِّبُونَ قَالَ يَعْنِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قُلْتُ تَنْزِيلٌ قَالَ نَعَمْ . [كافي، ج ۱، ص ۴۳۲، ح ۹۱]

۱. فی المناقب عن معاویة بن عمار عن الصادق عليه السلام فی خبر لما قال النبی صلی الله علیه و آله من
 كنت مولاہ فعلی مولاہ قال العدوی ولا واللہ ما أمرہ بهذا وما هو الا شیء یتقولہ فأنزل
 اللہ تعالیٰ و لو تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ إِلَى قولہ عَلَيَّ الْكَافِرِينَ یعنی محمداً و إِنَّهُ
 لَحَقُّ الْيَقِينِ یعنی به علیا. [مناقب، ج ۳، ص ۳۷]

[و امیر المؤمنین] معرفی نمود، آن دو نفر گفتند: «به خدا سوگند این از طرف خدا نیست، بلکه او هدفی جز تشریف و تفضیل پسر عم خود را ندارد» از این رو خداوند فرمود: «وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ * لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ...».

سپس فرمود:

مقصود از «وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ» اولی و دومی هستند، و مقصود از «وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ» علی عليه السلام می باشد.^۱

۱. فی تفسیر العیاشی عن زید بن الجهم عن ابی عبد الله عليه السلام قال: قال لی: لما أخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم بید علی عليه السلام فأظهر ولايته قالا جميعا: والله ما هذا من تلقاء الله ولا هذا الا شيء أراد أن يشرف به ابن عمه، فأنزل الله عليه: «وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ وَإِنَّهُ لَتَذَكْرَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ» فلاناً و فلاناً «وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ» یعنی علیاً «وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ» یعنی علیاً «فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ». [تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۴۱۰]

سورهی معارج

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سورهی الحاقه .

تعداد آیات: ۴۴ آیه .

ثواب قرائت سورهی معارج

امام صادق علیه السلام می فرماید:

فراوان سورهی معارج را بخوانید تا خداوند متعال در قیامت از گناهان شما سؤال

نکند، و شما را در بهشت در کنار حضرت محمد صلی الله علیه و آله قرار بدهد ^۱ ان شاء الله .

از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، از مؤمنانی خواهد بود که دعوت نوح علیه السلام را

درک کردند، و اگر اسیر و زندانی در قید، این سوره را بخواند، خداوند فرج و گشایشی

برای او قرار می دهد، و محفوظ خواهد ماند، تا به محلّ خود بازگردد. ^۲

۱. فی ثواب الأعمال: عن الصادق علیه السلام قال: مَنْ أَكْثَرَ قِرَاءَتَهَا لَمْ يَسْأَلْهُ اللهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ

عَنْ ذَنْبٍ عَمِلَهُ وَأَسْكَنَهُ الْجَنَّةَ مَعَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله إِنْ شَاءَ اللهُ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۰]

۲. البرهان: ومن (خواص القرآن): روى عن النبي صلی الله علیه و آله قال: «من قرأ هذه السورة كان من

المؤمنين الذين أدركتهم دعوة نوح علیه السلام، ومن قرأها وكان مأسورا أو مسجوناً مقيدا فرج الله

عنه، وحفظه حتى يرجع». [تفسير برهان، ج ۵، ص ۴۸۱، ح ۲]

امام صادق علیه السلام می فرماید:

کسی که در شب، این سوره را بخواند، از جنابت و احتلام در امان خواهد بود و تا صبح از خطر ایمن خواهد شد، به اذن پروردگار.^۱

۱. وقال الصادق علیه السلام: «من قرأها ليلاً آمن من الجنابة والاحتلام، وأمن في تمام ليله إلى أن يصبح بإذن الله تعالى». [همان، ح ۴]

سورہی معارج، آیات ۱ تا ۴۴

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ① لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ ② مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ ③ تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ④ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ⑤ إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ⑥ وَنَرَاهُ قَرِيبًا ⑦ يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ ⑧ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ⑨ وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ⑩ يُبْصَرُونَهُمْ يَوْمَ الْمَجْزُمِ لَوْ يَفْتَدَى مِنْ عَذَابٍ يَوْمَئِذٍ بِبَنِيهِ ⑪ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ ⑫ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي نُتِوِيهِ ⑬ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ⑭ كَلَّا إِنَّهَا لَأَطَى ⑮ نَزَاعَةٌ لِّلشَّوْىِ ⑯ تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى ⑰ وَجَمَعَ فَأَوْعَى ⑱ إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا ⑲ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ⑳ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ㉑ إِلَّا الْمُصَلِّينَ ㉒ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ㉓ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ ㉔ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ㉕ وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ㉖ وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ㉗ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ㉘ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ㉙ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ

أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنْ ابْتغى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٣١﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٣٢﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٣٤﴾ أُولَئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾ فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قَبْلَكَ مُهْطِعِينَ ﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ ﴿٣٧﴾ أَيُطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ ﴿٤٠﴾ عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٤١﴾ فَذَرَهُمْ يَحْضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٤٢﴾ يَوْمَ يُخْرَجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَأَنَّهُمْ إِلَى نُصَبٍ يُوفُضُونَ ﴿٤٣﴾ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذَلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٤٤﴾

لغات:

«معارج» به معنای مَصَاعِد است، و مفرد آن مَصْعَد به معنای آلت صعود و بالا رفتن است، و مقصود درجاتی است که به وسیله آن‌ها کلام طیب و عمل صالح بالا می‌رود، و مؤمنان در آن‌ها عروج و سلوک می‌کنند، و «مُهَلُّ زُوی و میس گداخته را گویند، و «عِهْن» پشم منفوش و زده شده را گویند، و «حمیم» خویش نزدیک را گویند، و «موَدَّة» شدَّة المحبَّة، و مرادف تمنی و محبَّت است، چنان که گفته می‌شود: «وَدِدْتُ الشَّيْءَ» یعنی تمنیته، و «وَدِدْتَهُ» یعنی أحببته، و «افتداء» جبران ضرر است با بدل دادن، و «فصيلة» به معنای جدا شده و منقطعة است مانند جدا شدن از قبیله و عشیره و مادر، و «لَطْفِي» یکی از نام‌های جهتم و به معنای شعله‌ور بودن آتش است، و «نَزَاعَة» مبالغه‌ی در نَزْع و قلع است، و آن اقتلاع با شدت می‌باشد، و «شوی» پوست سر را گویند، و «هلوع» شدید الحرص و شدید الجزع را گویند، و «اشفاق» رقت قلب است از تحمّل امور خطرناک، و اگر قلب سخت و قسّی شود،

اشفاق پیدا نمی‌کند، و «عَادُونَ» جمع عادی به معنای خارج از حق و خارج از حدّ است، و «عَدَى فُلَانٍ» إذا اعتدى و عَدَى فِى مَشِيهِ إِذَا أَسْرَعَ، و «عَادَى» ظالم مسرع در ظلم است، و «مَهْطَعِينَ» یعنی مسرعین، و «عَزِينَ» جمع عِزَّة: یعنی فِرْقَانِ شَتَّى، و قال ابوهريرة: خرج النَّبِيُّ ﷺ عَلَى أَصْحَابِهِ وَ هُمْ حَلَقٌ حَلَقٌ مُتَفَرِّقُونَ، فقال: مَالِي أَرَاكُمْ عَزِينَ، و «أَجْدَاثٌ» به معنای قبور است، و مفرد آن جَدَثٌ می‌باشد، و جَدَثٌ و جَدَفٌ به یک معناست، و «يُوفِضُونَ» یعنی يُسْرِعُونَ، و الی الداعی یبادرون، و «نُصَبٌ» صَنَمٌ و بتی بوده که آن را می‌پرستیده‌اند.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

تقاضاکننده‌ای تقاضای عذابی کرد که واقع شد! (۱) این عذاب مخصوص کافران است، و هیچ کس نمی‌تواند آن را دفع کند، (۲) از سوی خداوند ذی المعارج [خداوندی که فرشتگانش بر آسمانها صعود و عروج می‌کنند!] (۳) فرشتگان و روح [فرشته مقرب خداوند] بسوی او عروج می‌کنند در آن روزی که مقدارش پنجاه هزار سال است! (۴) پس صبر جمیل پیشه کن، (۵) زیرا آنها آن روز را دور می‌بینند، (۶) و ما آن را نزدیک می‌بینیم! (۷) همان روز که آسمان همچون فلز گداخته می‌شود، (۸) و کوه‌ها مانند پشم رنگین متلاشی خواهد بود، (۹) و هیچ دوست صمیمی سراغ دوستش را نمی‌گیرد! (۱۰) آنها را نشانشان می‌دهند (ولی هر کس گرفتار کار خویشان است)، چنان است که گنهکار دوست می‌دارد فرزندان خود را در برابر عذاب آن روز فدا کند، (۱۱) و همسر و برادرش را، (۱۲) و قبیله‌اش را که همیشه از او حمایت می‌کرد، (۱۳) و همه مردم روی زمین را تا مایه نجاتش گردند (۱۴) اما هرگز چنین نیست (که با اینها بتوان نجات یافت، آری) شعله‌های سوزان آتش است، (۱۵)

دست و پا و پوست سر را می‌کند و می‌برد! (۱۶) و کسانی را که به فرمان خدا پشت کردند صدا می‌زند، (۱۷) و (همچنین آنها که) اموال را جمع و ذخیره کردند! (۱۸) به یقین انسان حریص و کم‌طاقت آفریده شده است، (۱۹) هنگامی که بدی به او رسد بیتابی می‌کند، (۲۰) و هنگامی که خوبی به او رسد مانع دیگران می‌شود (و بخل می‌ورزد)، (۲۱) مگر نمازگزاران، (۲۲) آنها که نمازها را پیوسته بجا می‌آورند، (۲۳) و آنها که در اموال‌شان حق معلومی است... (۲۴) برای تقاضاکننده و محروم، (۲۵) و آنها که به روز جزا ایمان دارند، (۲۶) و آنها که از عذاب پروردگارشان بیمناکند، (۲۷) چرا که هیچ کس از عذاب پروردگارش در امان نیست، (۲۸) و آنها که دامن خویش را (از بی‌عفتی) حفظ می‌کنند، (۲۹) جز با همسران و کنیزان (که در حکم همسرند آمیزش ندارند)، چرا که در بهره‌گیری از اینها مورد سرزنش نخواهند بود! (۳۰) و هر کس جز اینها را طلب کند، متجاوز است! (۳۱) و آنها که امانتها و عهد خود را رعایت می‌کنند، (۳۲) و آنها که با ادای شهادت‌شان قیام می‌نمایند، (۳۳) و آنها که بر نماز مواظبت دارند، (۳۴) آنان در باغهای بهشتی (پذیرایی و) گرمی داشته می‌شوند. (۳۵) این کافران را چه می‌شود که با سرعت نزد تومی آیند... (۳۶) از راست و چپ، گروه گروه (و آرزوی بهشت دارند)! (۳۷) آیا هر یک از آنها (با این اعمال زشتش) طمع دارد که او را در بهشت پرنعمت الهی وارد کنند؟! (۳۸) هرگز چنین نیست ما آنها را از آنچه خودشان می‌دانند آفریده‌ایم! (۳۹) سوگند به پروردگار مشرقها و مغربها که ما قادریم... (۴۰) که جای آنان را به کسانی بدهیم که از آنها بهترند و ما هرگز مغلوب نخواهیم شد! (۴۱) آنان را به حال خود واگذار تا در باطل خود فرو روند و بازی کنند تا زمانی که روز موعود خود را ملاقات نمایند! (۴۲) همان روز که از قبرها بسرعت خارج می‌شوند، گویی به سوی بتها می‌دوند... (۴۳) در حالی که

چشم‌های‌شان از شرم و وحشت به زیرافتاده، و پرده‌ای از ذلّت و خواری آنها را پوشانده است! این همان روزی است که به آنها وعده داده می‌شد! (۴۴)

تفسیر اهل البیت علیهم‌السلام:

«سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ * لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ * مِّنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ»^۱
مؤلف گوید:

از روایات ذیل آیه فوق، ظاهر می‌شود که محلّ نزول این آیه، مخاصمه منافقین با رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم درباره‌ی ولایت امیرالمؤمنین علیه‌السلام و فضائل بی‌شمار آن حضرت بوده است و ما طبق عادت خود روایات وارده را متنأ و ترجمهٔ بیان می‌کنیم، و خواننده خود باید بفهمد و می‌فهمد. مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید: از امام باقر علیه‌السلام در معنای آیه فوق سؤال شد، و آن حضرت فرمود:

مقصود از «بِعَذَابٍ وَاقِعٍ» آتشی است که، ملکی آن را از مغرب سوق می‌دهد، تا به خانه بنی سعد همام نزدیک مسجدشان می‌رسد، و همه خانه‌های بنی امیه و اهل آن‌ها را می‌سوزاند، و هر خانه‌ای را که خاندان محمد (صلوات الله علیهم أجمعین) طالب خونخواهی از اهل آن باشند رانیز می‌سوزاند، و این همان مهدی آل محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم است [که به دست او از آنان انتقام گرفته خواهد شد].^۲

۱. سوره‌ی معارج، آیات ۳-۱.

۲. قال سئل أبو جعفر علیه‌السلام عن معنی هذا، فقال: نار تخرج من المغرب و ملک یسوقها من خلفها حتی تأتي دار بنی سعد بن همام عند مسجدهم فلا تدع دار البنی أمیه إلا أحرقتها و أهلها و لا تدع دارا فیها و تر لآل محمد إلا أحرقتها، و ذلك المهدی ع، و فی حدیث آخر لما اصطفی الخیلان یوم بدر رفع أبو جهل یده و قال: اَللّهُمَّ اِنه قطعنا الرحم و انا بنا بما نعرفه فأجئه بالعذاب، فأنزل الله سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۵]

ابوبصیر گوید: [امام صادق علیه السلام فرمود:]

روزی امیرالمؤمنین علیه السلام خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله رسید، و رسول خدا صلی الله علیه و آله به او فرمود: «توبه عیسی بن مریم شباهت داری، و اگر نبود که من می ترسم گروهی از امت من درباره‌ی تو چیزی را بگویند، که نصارا درباره‌ی عیسی بن مریم گفتند [و او را خدا پنداشتند] امروز درباره‌ی تو سخنی را می گفتم، که مردم خاک زیر قدم تو را برای برکت بگیرند» پس آن دو اعرابی [یعنی ابوبکر و عمر] و مغیره بن شعبه و تعدادی از قریش که با آنان بودند گفتند: «او کسی را پیدا نکرد که پسر عم خود را به او تشبیه کند، مگر عیسی بن مریم را؟!»

پس این آیه نازل شد: «وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُونَ * وَقَالُوا آلَهِتَانَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ * إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ * وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ مِنْكُمْ» یعنی من بنی هاشم، «مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ»، و با شنیدن این آیات، حارث بن عمرو فهری گفت:

«اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَابَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوْ آتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ» یعنی، «خدایا اگر آنچه محمد صلی الله علیه و آله می گوید حقی است از طرف تو تو باید بنی هاشم وارث هرقل ها و پادشاهان باشند - پس تو یا سنگی از آسمان بر ما بیار، و یا عذاب دردناکی بر ما نازل کن» و خداوند در پاسخ او به پیامبر خود صلی الله علیه و آله فرمود: «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ» یعنی، تا تو در بین مردم هستی، و تا آنان استغفار می کنند، خداوند عذابی نخواهد فرستاد. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله این آیه را بر حارث بن عمرو فهری خواند و فرمود:

یا توبه کن و یا از نزد من خارج شو» حارث گفت: «ای محمد تو باید برای سایر قریش نیز حقی از سلطنت قرار بدهی، در حالی که بنی هاشم بر عرب و عجم عزت پیدا کرده‌اند؟» رسول خدا ﷺ فرمود: «این در اختیار من نیست، و مربوط به خداوند می‌باشد» حارث گفت: ای محمد قلب من مایل به توبه نیست، و لکن از نزد تومی روم. پس مرکب خود را طلب کرد، و سوار بر آن شد، و چون به انتهای مدینه رسید، سنگی از آسمان بر سر او فرود آمد، و این آیه بر رسول خدا ﷺ نازل شد: «سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ * لِّلْكَافِرِينَ بَوْلَايَةٌ عَلَيَّ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ * مِّنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ»^۱.

ابوبصیر گوید:

گفتم: فدای شما شوم ما این آیه را این چنین قرائت نمی‌کنیم؟ فرمود: به خدا سوگند این آیه همین‌گونه توسط جبرئیل بر حضرت محمد ﷺ نازل شده، و در مصحف فاطمه علیها السلام نیز ثبت گردیده است. پس رسول خدا ﷺ به منافقینی که در اطراف او بودند فرمود: بروید رفیق خود حارث بن عمرو فهری را بنگرید که عذابی بر سر او فرود آمد، چنان که خداوند می‌فرماید: «وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ»^۲.

۱. امام صادق علیه السلام در تاویل آیه، این‌گونه فرموده است.

۲. سوره‌ی ابراهیم، آیه‌ی ۱۵.

۳. الکافی: عِدَّةٌ مِّنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ جَالِسًا إِذْ أَقْبَلَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنَّ فِيكَ شَبَهًا مِنْ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَلَوْلَا أَنْ تَقُولَ فِيكَ طَوَائِفٌ مِنْ أُمَّتِي مَا قَالَتِ التَّصَارِي فِي عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ لَقُلْتُ فِيكَ قَوْلًا لَا تَمُرُّ بِمَلَأَمِنَ النَّاسِ إِلَّا أَخَذُوا الثَّرَابَ مِنْ تَحْتِ قَدَمَيْكَ يَلْتَمِسُونَ بِذَلِكَ الْبَرَكَةَ قَالَ فَغَضِبَ الْأَعْرَابِيَّانِ وَالْمَغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ وَعِدَّةٌ مِنْ قُرَيْشٍ مَعَهُمْ

و در تأویل آیات و تفسیر ثعلبی از امام صادق (علیه السلام) از پدرانش نقل شده که فرمود: هنگامی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در غدیر خم، مردم را جمع نمود، و دست علی (علیه السلام) را گرفت و بالا برد و فرمود: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْ مَوْلَاهُ» این سخن در بلاد منتشر شد و به گوش حارث بن نعمان فهری رسید، و او بر شتر خود سوار شد و به ابطح نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد، و گفت: ای محمد تو ما را به یگانگی خدا و رسالت خود و نماز و روزه و حج دعوت نمودی و ما پذیرفتیم، تا این که قانع نشدی و دست پسر عم خود را گرفتی و بالا بردی و او را بر ما فضیلت دادی و گفتی: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْ مَوْلَاهُ» آیا این سخن را از پیش خود گفتی و یا از طرف خدا بود؟

فَقَالُوا مَا رَضِيَ أَنْ يَضْرِبَ لِابْنِ عَمِّهِ مَثَلًا إِلَّا عَيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى نَبِيِّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فَقَالَ - وَ لَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ وَقَالُوا أَلَهْتْنَا خَيْرًا مِمَّا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَ جَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ وَ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ يَعْزِبُ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ - مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُقُونَ قَالَ فَغَضِبَ الْحَارِثُ بْنُ عَمْرِو الْفَهْرِيُّ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ أَنْ بَنِي هَاشِمٍ يَتَوَارَثُونَ هِرْقُلًا بَعْدَ هِرْقُلٍ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوْ آتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ . فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ مَقَالَةَ الْحَارِثِ وَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ - وَ مَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبُهُمْ وَ هُمْ يَسْتَعْجِلُونَ ثُمَّ قَالَ لَهُ يَا ابْنَ عَمْرِو إِمَّا تَبِتَ وَإِمَّا رَحَلْتَ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ بَلْ تَجْعَلُ لِسَائِرِ قُرَيْشٍ شَيْئًا مِمَّا فِي يَدَيْكَ فَقَدْ ذَهَبَتْ بَنُو هَاشِمٍ بِمَكْرَمَةِ الْعَرَبِ وَ الْعَجْمِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لَيْسَ ذَلِكَ إِلَيَّ ذَلِكَ إِلَى اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ قَلْبِي مَا يُتَابِعُنِي عَلَى التَّوْبَةِ وَ لَكِنْ أَرْحَلُ عَنْكَ فَدَعَا بِرَأْسِ جِلْتِهِ فَرَكَبَهَا فَلَمَّا صَارَ بِظَهْرِ الْمَدِينَةِ آتَتْهُ جَنْدَلَةٌ فَرَضَخَتْ هَامَتَهُ ثُمَّ أَتَى الْوَحْيَ إِلَى النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فَقَالَ سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَقَعَ لِلْكَافِرِينَ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ قَالَ قُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنَّا لَا نَقْرُوهَا هَكَذَا فَقَالَ هَكَذَا وَ اللَّهُ نَزَلَ بِهَا جَبْرِئِيلُ عَلَى مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وَ هَكَذَا هُوَ وَ اللَّهُ مُثَبَّتٌ فِي مُصْحَفِ فَاطِمَةَ (عَلَيْهَا السَّلَامُ) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لِمَنْ حَوْلَهُ مِنَ الْمُتَأَفِّقِينَ انْطَلِقُوا إِلَى صَاحِبِكُمْ فَقَدْ آتَاهُ مَا اسْتَفْتَحَ بِهِ قَالَ اللَّهُ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) - وَ اسْتَفْتَحُوا وَ خَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ . [كافي، ج ۸، ص ۵۷، ح ۱۸]

رسول خدا ﷺ فرمود:

«سوگند به خدایی که پروردگاری جزا و نیست، این امر خدا بود» پس حارث برگشت و گفت: «خدایا اگر آنچه محمد می‌گوید حق است، تو سنگی از آسمان بفرست و یا عذاب دردناکی بر ما نازل کن؟» و هنوز به شتر خود نرسیده بود که خداوند سنگی بر سر او زد و از پایین او خارج شد و او را هلاک نمود، و خداوند این آیه را نازل کرد: «سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ...»^۱
مؤلف گوید:

روایات به این مضامین در ذیل آیات فوق فراوان بود، و ما به همین اندازه بسنده نمودیم، طالبین می‌توانند به تفسیر برهان و نورالثقلین و غیره مراجعه فرمایند.

۱. فی تفسیر ثعلبی: حدّثنی اَبی عن جعفر بن محمد عن آبائه، فقال: لما كان رسول الله ﷺ بغدیر خم، نادى بالناس فاجتمعوا، فأخذ بيدي عليّ ﷺ فقال: «من كنت مولاه فعليّ مولاه». فشاع ذلك و طار في البلاد، فبلغ ذلك الحرث بن النعمان القهري فأتى رسول الله ﷺ على ناقة له حتى أتى الأبطح، فنزل عن ناقته و أناخها و عقلها، ثم أتى النبيّ ﷺ و هو في مأمن أصحابه فقال: يا محمد أمرتنا عن الله أن نشهد أن لا إله إلا الله و أنك رسول الله فقبلناه منك، و أمرتنا أن نصلّي خمسا فقبلناه منك، و أمرتنا بالزكاة فقبلناه، و أمرتنا بالحجّ فقبلناه، و أمرتنا أن نصوم شهرا فقبلناه، ثم لم ترض بهذا حتى رفعت بضعي ابن عمك ففضلته علينا و قلت: من كنت مولاه فعليّ مولاه، فهذا شيء منك أم من الله تعالى؟ فقال: «والذي لا إله إلا هو هذا من الله» فولّى الحرث بن النعمان يريد راحلته و هو يقول: أَللَّهُمَّ إِنْ كَانَ مَا يَقُولُهُ حَقًّا فَأَمِّطْ عَلَيْنَا حِجْرَةً مِنَ السَّمَاءِ، أَوْ آتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ، فما وصل إليها حتى رماه الله بحجر فسقط على هامته و خرج من دبره فقتله، و أنزل الله سبحانه: سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ. [تفسیر ثعلبی، ج ۱۰، ص ۳۵]

«تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ * فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا * إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا * وَنَرَاهُ قَرِيبًا»^۱
 امام صادق عليه السلام فرمود:

قیامت پنجاه موقف و ایستگاه دارد، و مقدار هر موقعی هزار سال است. سپس این آیه را تلاوت نمود: «فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ»، [مِمَّا تَعْدُونَ].^۲ و در سخن دیگری فرمود:

قبل از آنکه در قیامت حساب اعمال شما را بکنند، خود حساب اعمال خود را بکنید، چرا که در قیامت پنجاه موقف هست، و هر موقعی به اندازه‌ی هزار سال شما می‌باشد. و سپس این آیه را تلاوت نمود: «فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ».^۳

ابوسعید خدری گوید:

به رسول خدا صلی الله علیه و آله گفته شد: روز قیامت چه قدر طولانی و زیاد است که خداوند می‌فرماید: «فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ»؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: سوگند به خدایی که جان محمد در دست اوست، آن روز برای مؤمن کم‌تراز

۱. سوره‌ی معارج، آیات ۷-۴.

۲. فی روضة الکافی باسناده الی حفص بن غیاث قال: قال أبو عبد الله عليه السلام فی حدیث طویل: قال فان للقیامة خمسين موقفا كل موقف مقداره ألف سنة ثم تلا: فی یومٍ كان مقداره خمسين ألف سنة مما تعدون. [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۱۳، ح ۱۰]

۳. فی أمالی شیخ الطائفة قدس سره باسناده الی أبی عبد الله عليه السلام حدیث طویل یقول فیہ عليه السلام: الا فحاسبوا أنفسکم قبل ان تحاسبوا، فان فی القیامة خمسين موقفا كل موقف مثل ألف سنة مما تعدون، ثم تلا هذه الاية: «فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ». [همان، ص ۴۱۳، ح ۱۱]

خواندن یک نماز واجب خواهد بود که در دنیا می‌خواند.^۱

امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام فرمود:

اگر جز خداوند کسی ولیّ حساب قیامت می‌بود، پنجاه هزار سال حساب مردم طول می‌کشید، و خداوند سبحان در کمتر از یک ساعت از آن فارغ می‌شود.^۲

«يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ * وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ * وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا * يُبْصِرُونَهُمْ يَوْمَ الْمُجْرِمِ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِنَا بِنِيهِ * وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ * وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ * وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ * كَلَّا إِنَّهَا لَأُظَى * نَزَّاعَةً لِّلشَّوَى * تَدْعُو مَنْ أَدْبَرَ تَوَلَّى * وَجَمَعَ فَأَوْعَى * إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا * إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا * وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا»^۳

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ» یعنی آسمان در روز قیامت مانند مس و روی گداخته

ذوب می‌شود، و هیچ حمیم و خویش نزدیکی، به فریاد انسان نمی‌رسد.^۴

سپس گوید: در روایت ابی الجارود آمده که امام باقر عَلَيْهِ السَّلَام فرمود:

«يُبْصِرُونَهُمْ» یعنی خداوند همه چیز را به آنان معرفی می‌کند، از این رو آنان از همدیگر سؤالی نمی‌کنند، و در آن روز مجرم و گنهکار دوست می‌دارد که

۱. فی مجمع البیان «فی یوم کان مقداره خمسين ألف سنة» وروی ابوسعید الخدری قال: قیل

لرسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ما أطول هذا اليوم؟ فقال: والذي نفس محمد بيده انه ليخف على المؤمن حتى يكون أخف عليه من صلوة مكتوبة يصلّيها في الدنيا. [همان، ص ۴۱۵، ح ۱۵]

۲. وروی عن أبی عبد الله عَلَيْهِ السَّلَام قال: لو ولي الحساب غير الله لمكثوا فيه خمسين ألف سنة من قبل أن يفرغوا، والله سبحانه يفرغ من ذلك في ساعة. [همان، ص ۱۵، ح ۱۶]

۳. سوره‌ی معارجن آیات ۲۱-۸.

۴. القمّي: وقال علی بن ابراهیم فی قوله: فی یوم کان مقداره خمسين ألف سنة قال: فی

یوم القيامة خمسون موقفا كل موقف ألف سنة قوله: یوم تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ قال:

الرصااص الذائب والنحاس كذلك تذوب السماء. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۶]

فرزندان و همسر و برادر و مادر او و همه‌ی اهل زمین گرفتار عذاب شوند، و او

نجات پیدا کند.^۱

و خداوند می‌فرماید:

هرگز کسی به جای دیگری عذاب نخواهد شد، و آتش بر مجرمان و گنهکاران، زبانه می‌کشد و چشم مجرم را بیرون می‌آورد، و صورت او را سیاه می‌کند، و هر کس از حق روی گردانده است را صدا می‌زند، و در خود جای می‌دهد، و مال اندوزان - که اموال خود را نگهداری کردند، و در راه خدا ندادند - را به سوی خود می‌خواند، و در دوزخ جای می‌دهد، آری انسان، حریص به دنیاست، اگر فقیر شود ناله می‌کند، و اگر بی‌نیاز شود، چیزی در راه خدا نمی‌دهد، مگر نمازگزاران که بر نمازها [ای واجب] و نوافل و مستحبات خود پایدارند.^۲

امام باقر علیه السلام می‌فرماید:

خداوند با جمله «إِلَّا الْمُصَلِّينَ» نمازگزاران را به خاطر نماز که بهترین اعمال آنان است، جدا نموده، و از عذاب و آتش دور دانسته و می‌فرماید: «الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ» یعنی آنان چون چیزی از نوافل و نمازهای مستحبی را بر خود

۱. وفي رواية أبي الجارود عن أبي جعفر عليه السلام في قوله يُبَصَّرُونَهُمْ يقول: يعرفونهم ثم لا يتساءلون قوله يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمئِذٍ بَيْنِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤْوِيهِ وهي أمة التي ولدته. [همان]

۲. وقال علي بن إبراهيم في قوله كَلَّا إِنَّهَا لَأَطْلَى قَالَ: تلتهب عليهم النار قوله: نَزَّاعَةً لِّلشَّوْيِ قَالَ تنزع عينيه وتسود وجهه تدعو من أدبر وتوَلَّى قَالَ: تجره إليها قوله وَجَمَعَ فَأَوْعَى أَي جمع ما لا ودفنه ووعاه ولم ينفقه في سبيل الله وقوله إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلِيقٌ هَلُوعاً أَي حريصاً إذا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعاً قَالَ: الشر هو الفقر والفاقة وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعاً قَالَ الغناء والسعة، وفي رواية أبي الجارود عن أبي جعفر عليه السلام قَالَ: قال ثم استثنى فقال إِلَّا الْمُصَلِّينَ فوصفهم بأحسن أعمالهم الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۶]

لازم دانستند، به آن ادامه می‌دهند.^۱

فضیل گوید: امام باقر علیه السلام فرمود:

مقصود از «وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ»^۲، نمازهای واجب است، و مقصود از «الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ» نمازهای مستحبی و نافله است.^۳ امام صادق علیه السلام می‌فرماید: پدرم از پدرانش از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل نمود که فرمود: بدون عذر نباید نافله در وقت فریضه خوانده شود، بلکه اگر امکان داشت باید قضای آن انجام بگیرد، چنان که خداوند می‌فرماید: «الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ» یعنی آنان نوافلی که در شب نخوانده‌اند را در روز قضا می‌کنند، و نوافلی که در روز نخوانده‌اند را در شب قضا می‌کنند، سپس فرمود: نباید نافله در وقت فریضه خوانده شود، بلکه باید اول نماز واجب خوانده شود و سپس هر چه می‌خواهد نافله بخواند.^۴

«وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ * لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ»^۵

امام صادق علیه السلام فرمود:

خداوند ﷻ در مال اغنیا چیزی مانند زکات را واجب نموده که به خاطر پرداخت

۱. یقول إذا فرض على نفسه شيئاً من النوافل دام عليه. [همان]

۲. سوره‌ی مؤمنون، آیه‌ی ۹.

۳. الكافي: وبهذا الإسناد عن حريز بن الفضيل قال سألت أبا جعفر عليه السلام عن قول الله ﷻ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ قَالَ هِيَ الْفَرِيضَةُ قُلْتُ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ قَالَ هِيَ النَّافِلَةُ. [کافی، ج ۳، ص ۲۶۹، ح ۱۲]

۴. الخصال لا يصلّي الرجل نافلة في وقت فریضة إلا من عذرٍ ولكن يقضى بعد ذلك إذا أمكنه القضاء قال الله تبارك وتعالى الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ يَعْنِي الَّذِينَ يَقْضُونَ مَا فَاتَهُمْ مِنَ اللَّيْلِ بِالتَّهَارِ وَمَا فَاتَهُمْ مِنَ النَّهَارِ بِاللَّيْلِ لَا تُقْضَى النَّافِلَةُ فِي وَقْتِ فَرِيضَةٍ ابْتِدَاءً بِالْفَرِيضَةِ ثُمَّ صَلَّى مَا بَدَأَ لَكَ. [خصال صدوق، ص ۶۲۸، ح ۱۰]

۵. سوره‌ی معارج، آیات ۲۴ و ۲۵.

آن ستایش نمی شوند، چرا که با پرداخت آن، مسلمان به حساب می آیند، و خون آنان مصون می شود، و لکن در اموال اغنیا غیر از زکات، خداوند حقوق دیگری واجب نموده و فرموده است: «وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ» و حق معلوم غیر از زکات است، و آن چیزی است که هر مسلمانی به اندازه‌ی طاقت خود در مال خویش واجب می نماید، و آن را روزانه و یا در هر هفته و هر ماهی به فقرای می پردازد.^۱ اسماعیل بن جابر گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: آیا آیه فوق مربوط به غیر زکات است؟ فرمود:

این آیه مربوط به کسی است که خداوند مال و ثروتی به او داده، و او از مال خود، هزار و دو هزار و سه هزار و کم تر و بیشتر در راه خدا می دهد، و با مال خود صله رحم می کند، و بار یک بار افتاده‌ای را به دوش می گیرد.^۲

۱. الکافی: مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ إِنَّ اللَّهَ ﷻ فَرَضَ لِلْفُقَرَاءِ فِي أَمْوَالِ الْأَغْنِيَاءِ فَرِيضَةً لَا يُحْمَدُونَ إِلَّا بِأَدَائِهَا وَ هِيَ الزَّكَاةُ بِهَا حَقَّنُوا دِمَاءَهُمْ وَ بِهَا سُمُّوا مُسْلِمِينَ وَ لَكِنَّ اللَّهَ ﷻ فَرَضَ فِي أَمْوَالِ الْأَغْنِيَاءِ حُقُوقًا غَيْرَ الزَّكَاةِ فَقَالَ ﷻ وَ الَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ فَالْحَقُّ الْمَعْلُومُ مِنْ غَيْرِ الزَّكَاةِ وَ هُوَ شَيْءٌ يُفَرِّضُهُ الرَّجُلُ عَلَى نَفْسِهِ فِي مَالِهِ يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يُفَرِّضَهُ عَلَى قَدْرِ طَاقَتِهِ وَ سَعَةِ مَالِهِ فَيُؤَدِّي الَّذِي فَرَضَ عَلَى نَفْسِهِ إِنْ شَاءَ فِي كُلِّ يَوْمٍ إِنْ شَاءَ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ إِنْ شَاءَ فِي كُلِّ شَهْرٍ وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ ﷻ أَيْضاً - أَفَرَضُوا اللَّهُ فَرَضاً حَسَناً وَ هَذَا غَيْرُ الزَّكَاةِ وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ ﷻ أَيْضاً - يُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَ عَلَانِيَةً وَ الْمَاعُونُ أَيْضاً وَ هُوَ الْقَرْضُ يُفَرِّضُهُ وَ الْمَتَاعُ يُعِيرُهُ وَ الْمَعْرُوفُ يَصْنَعُهُ وَ مِمَّا فَرَضَ اللَّهُ ﷻ أَيْضاً فِي الْمَالِ مِنْ غَيْرِ الزَّكَاةِ قَوْلُهُ ﷻ الَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَ مَنْ آدَى مَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْهِ فَقَدْ قَضَى مَا عَلَيْهِ وَ آدَى شُكْرًا مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي مَالِهِ إِذَا هُوَ حَمْدُهُ عَلَى مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِيهِ مِمَّا فَضَّلَهُ بِهِ مِنَ السَّعَةِ عَلَى غَيْرِهِ وَ لِمَا وَفَّقَهُ لِأَدَائِهِ مَا فَرَضَ اللَّهُ ﷻ عَلَيْهِ وَ أَعَانَهُ عَلَيْهِ. [کافی، ج ۳، ص ۴۹۸، ح ۸]

۲. و فيه عن علي بن محمد بن عبد الله عن أحمد بن محمد بن خالد بن عثمان بن عيسى عن إسماعيل بن جابر عن أبي عبد الله عليه السلام في قول الله ﷻ وَ الَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ. لِلْسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ أَوْ سَوَى الزَّكَاةِ فَقَالَ هُوَ الرَّجُلُ يُؤْتِيهِ اللَّهُ الثَّرْوَةَ مِنَ الْمَالِ فَيُخْرِجُ مِنْهُ الْأَلْفَ

صفوان جمال گوید: امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه فوق فرمود:

محروم صاحب شغل و حرفه‌ای است که عقل او عیبی ندارد، و لکن درآمد او برای او کافی نیست.^۱

و در سخن دیگری فرمود:

«الْمَحْرُومُ الْمُحَارَفُ الَّذِي قَدْ حُرِمَ كَدِّ يَدِهِ فِي الشِّرَاءِ وَالْبَيْعِ»^۲.

عیسی بن داود از امام کاظم از پدرش امام صادق علیه السلام نقل نموده که فرمود:

شخصی از پدرم امام باقر علیه السلام درباره‌ی آیه فوق سؤال نمود، و پدرم به او فرمود: خوب حفظ کن و دقت کن چگونه نقل می‌کنی؟ همانا سائل و محروم شأن بزرگی دارند، اما سائل، رسول خدا صلی الله علیه و آله است که حق خود را - درباره‌ی اهل بیت خویش - از خدای متعال سؤال می‌کند، و محروم کسی است، که از خمس محروم شده است و او امیرالمؤمنین علیه السلام و امامان بعد از او (صلوات الله علیهم اجمعین) می‌باشند، آیا خوب دقت کردی، و آنچه را گفتم فهمیدی؟ سائل و محروم آن گونه که مردم می‌گویند نیست.^۳

وَالْأَلْفَيْنِ وَالثَّلَاثَةِ الْأَلْفِ وَالْأَقْلَ وَالْأَكْثَرُ فَيَصِلُ بِهِ رَحْمَهُ وَيَحْمِلُ بِهِ الْكُلَّ عَنْ قَوْمِهِ.
[کافی، ج ۳، ص ۴۹۹، ح ۱۰]

۱. و فيه: وَفِي رِوَايَةٍ أُخْرَى عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ وَأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليهما السلام أَنَّهُمَا قَالَا الْمَحْرُومُ الرَّجُلُ الَّذِي

لَيْسَ بِعَقْلِهِ بَأْسٌ وَلَمْ يُبْسَطْ لَهُ فِي الرِّزْقِ وَهُوَ مُحَارَفٌ. [کافی، ج ۳، ص ۵۰۰، ح ۱۲]

۲. و فيه: وَعَنْهُ عَنِ ابْنِ فَضَالٍ عَنْ صَفْوَانَ الْجَمَّالِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فِي قَوْلِهِ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ قَالَ الْمَحْرُومُ الْمُحَارَفُ الَّذِي قَدْ حُرِمَ كَدِّ يَدِهِ فِي الشِّرَاءِ وَالْبَيْعِ. [همان]

۳. فی تأویل آیات: و قوله تعالى وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ. تأویله ظاهر و باطن فالظاهر ظاهر و اما الباطن فهو ما رواه محمد بن العباس عن محمد بن أبي بكر

عن محمد بن إسماعيل عن عيسى بن داود عن أبي الحسن موسى بن جعفر عن أبيه عليه السلام أن رجلا سأل أباه محمد بن علي عليه السلام عن قول الله وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّائِلِ

امام باقر (علیه السلام) در تفسیر «وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ» می فرماید:

مقصود تصدیق به خروج و قیام قائم عجل الله تعالی فرجه الشریف می باشد.^۱

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «وَالَّذِينَ هُمْ لِأُجُوهِهِمْ حَافِظُونَ» فرمود:

یعنی مُتَعَةً حَلَالٍ، اما تو جز با زن عقیفه متعه ممکن، و خود را در اختیار کسی

که - برای دراهم خود - او را امین نمی دانی قرار مده.^۲

«فَمَا لِلَّذِينَ كَفَرُوا قَبْلَكَ مُهْطِعِينَ * عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عَزِيزِينَ * أَ يَطْمَعُ كُلُّ

أَمْرٍ مِنْهُمْ أَنْ يَدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ * كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ * فَلَا أُفْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ

وَالْمَحْرُومِ فَقَالَ لَهُ أَبِي احْفَظْ يَا هَذَا وَاَنْظُرْ كَيْفَ تَرَوِي عَنِي أَنْ السَّائِلَ وَالْمَحْرُومَ شَأْنَهُمَا عَظِيمٌ أَمَا السَّائِلُ فَهُوَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي مَسْأَلَةِ اللَّهِ لَهُمْ حَقُّهُ وَالْمَحْرُومُ هُوَ مَنْ أَحْرَمَ الْخَمْسَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام) لِي بِن أَبِي طَالِبٍ وَذُرِّيَّتِهِ الْأَئِمَّةَ (علیهم السلام) هَلْ سَمِعْتَ وَفَهَمْتَ لَيْسَ هُوَ كَمَا تَقُولُ النَّاسُ. [تأویل الآيات، ص ۶۹۹]

۱. الكافي: وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (علیه السلام) فِي قَوْلِهِ ﷺ - قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ قَالَ هُوَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام) - وَلَتَعْلَمَنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ قَالَ عِنْدَ خُرُوجِ الْقَائِمِ (علیه السلام) وَفِي قَوْلِهِ ﷺ - وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ قَالَ اخْتَلَفُوا كَمَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الْأُمَّةُ فِي الْكِتَابِ وَسَيَخْتَلِفُونَ فِي الْكِتَابِ الَّذِي مَعَ الْقَائِمِ الَّذِي يَأْتِيهِمْ بِهِ حَتَّى يُنْكِرَهُ نَاسٌ كَثِيرٌ فَيُقَدِّمُهُمْ فَيَضْرِبُ أَعْنَاقَهُمْ وَأَمَّا قَوْلُهُ ﷺ - وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفُضْلِ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ قَالَ لَوْلَا مَا تَقَدَّمَ فِيهِمْ مِنَ اللَّهِ ﷻ مَا أَبْقَى الْقَائِمُ (علیه السلام) مِنْهُمْ وَاحِدًا وَفِي قَوْلِهِ ﷺ - وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ قَالَ بِخُرُوجِ الْقَائِمِ (علیه السلام) وَفِي قَوْلِهِ ﷺ - وَاللَّهُ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ قَالَ يَعْنُونَ بِوِلَايَةِ عَلِيِّ (علیه السلام) وَفِي قَوْلِهِ ﷺ - وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ قَالَ إِذَا قَامَ الْقَائِمُ (علیه السلام) ذَهَبَتْ دَوْلَةُ الْبَاطِلِ. [كافي، ج ۸، ص ۲۸۷، ح ۴۳۲]

۲. وفيه: وَعَنْهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مُوسَى عَنِ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي سَارَةَ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) عَنْهَا يَعْنِي الْمُتَعَةَ فَقَالَ لِي حَلَالٌ فَلَا تَتَزَوَّجُ إِلَّا عَقِيْفَةً إِنْ أَلَّ اللَّهُ ﷻ يَقُولُ وَالَّذِينَ هُمْ لِأُجُوهِهِمْ حَافِظُونَ فَلَا تَضَعُ فَرْجَكَ حَيْثُ لَا تَأْمَنُ عَلَى دِرْهَمِكَ. [كافي، ج ۵، ص ۴۵۳]

وَالْمَغَارِبِ إِنَّا لَقَادِرُونَ * عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«مُهْطِعِينَ» یعنی اذلاء، و «عَزِيزِينَ» یعنی قعود، و «خَلَقْنَاهُمْ مِّمَّا يَعْلَمُونَ» یعنی

نطفه و علقه، و «مَشَارِقِ» مشارق زمستان و مشارق تابستان است، و «مَغَارِبِ»

مغارب زمستان و مغارب تابستان است، و «فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ»

سوگند است، و جواب آن «إِنَّا لَقَادِرُونَ * عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ» می باشد.^۲

امیرالمؤمنین علیه السلام در تفسیر «رَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ» فرمود:

برای خورشید ۳۶۰ مشرق و ۳۶۰ مغرب است، و هر روزی یک مشرق و یک مغرب

دارد.^۳

امام صادق علیه السلام فرمود:

مقصود از «مَشَارِقِ» پیامبرانند، و مقصود از «مَغَارِبِ» اوصیاند. (صلوات الله

عليهم أجمعين).^۴

۱. سوره‌ی معارج، آیات ۴۱-۳۶.

۲. القمّی: قوله مُهْطِعِينَ أى اذلاء قوله عَنِ الیَمِینِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِيزَ أى قعود قوله كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِّمَّا يَعْلَمُونَ قال من نطفة ثم من علقه قوله فَلَا أُقْسِمُ أى أقسم بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ قال مشارق الشتاء و مغارب الصيف و مغارب الشتاء و مشارق الصيف و هو

قسم و جوابه إِنَّا لَقَادِرُونَ عَلَىٰ أَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِّنْهُمْ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۶]

۳. فی المعانی: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِيدِ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مَعْرُوفٍ عَنِ الْحَجَّالِ عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي حَمَادٍ يَرْفَعُهُ إِلَىٰ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ وَالْمَغَارِبِ وَالْمَشَارِقِ قَالَ لَهَا ثَلَاثُمِائَةٍ وَسِتُّونَ مَشْرِقًا وَثَلَاثُمِائَةٍ وَسِتُّونَ مَغْرِبًا فَيَوْمُهَا الَّذِي تُشْرِقُ فِيهِ لَا تَعُودُ فِيهِ إِلَّا مِنْ قَابِلٍ وَيَوْمُهَا الَّذِي تُعْرَبُ فِيهِ لَا تَعُودُ فِيهِ إِلَّا مِنْ قَابِلٍ. [معانی الأخبار، ص ۲۲۱، ح ۱]

۴. فی تأویل الآیات: وقوله تعالى فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ.... تأويله روى محمد

«يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَانَتْهُمْ إِلَى نُصْبٍ يُوفُضُونَ * خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذَلِكَ الْيَوْمَ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ»^١

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «أَجْدَاثِ» قبور است، و مقصود از «إِلَى نُصْبٍ يُوفُضُونَ» حرکت به طرف منادی قیامت است، و «تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ» یعنی «تصیبهم ذلة»^٢.

امام باقر عليه السلام فرمود:

«ذَلِكَ الْيَوْمَ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ» روز خروج قائم آل محمد عليه السلام است.^٣

بن خالد البرقی باسناده یرفعه عن محمد بن سلیمان عن ابيه عن أبي بصير عن أبي عبد الله عليه السلام فی قوله ﷺ فَلَا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ قَالَ الْمَشَارِقِ الْأَنْبِيَاءَ وَالْمَغَارِبِ الْأَوْصِيَاءَ عليهم السلام. [تأویل الآيات، ص ٧٠٠]

١. سورهی معارج، آیات ٤٣ و ٤٤.

٢. القمى: قوله يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا قَالَ مِنَ الْقُبُورِ كَانَتْهُمْ إِلَى نُصْبٍ يُوفُضُونَ قَالَ إِلَى الدَّاعِي ينادون قوله تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ قَالَ تَصِيبُهُمْ ذِلَّةٌ ذَلِكَ الْيَوْمَ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ. [تفسير قمى، ج ٢، ص ٣٨٧]

٣. وفيه: وقوله تعالى يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعًا كَانَتْهُمْ إِلَى نُصْبٍ يُوفُضُونَ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذَلِكَ الْيَوْمَ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ. تأويله

ما روى مرفوعاً بالإسناد عن سليمان بن خالد عن ابن سماعة عن عبد الله بن القاسم عن يحيى بن ميسر عن أبي جعفر عليه السلام فى قوله ﷺ خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذَلِكَ الْيَوْمَ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ قَالَ يعنى يوم خروج القائم ﷺ. [تأویل الآيات، ص ٧٠١]

سورهی نوح

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سورهی نحل .

تعداد آیات: ۲۸ آیه .

ثواب قرائت سورهی نوح

امام صادق علیه السلام می فرماید:

کسی که ایمان به خدا دارد و کتاب خدا را قرائت می کند، نباید از قرائت سورهی نوح خودداری نماید، و هر بنده ای که آن را با صبر و نیت خالص در نماز واجب، و یا نماز مستحب قرائت کند، خداوند او را در مساکن نیکان و ابرار ساکن خواهد نمود، و از کرامت خود، سه باغستان بهشتی دیگر - جز باغستان بهشتی خویش - و دو بیست حوراء و چهار هزار همسر دیگر به او عطا خواهد کرد، **اِنْ شَاءَ اللهُ** ^۱.

۱. بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيَقْرَأُ كِتَابَهُ لَا يَدْعُ قِرَاءَةَ سُورَةِ إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَأَيُّ عَبْدٍ قَرَأَهَا مُحْتَسِبًا صَابِرًا فِي فَرِيضَةٍ أَوْ نَافِلَةٍ أَسْكَنَهُ اللَّهُ تَعَالَى مَسَاكِينَ الْأَبْرَارِ وَأَعْطَاهُ ثَلَاثَ جَنَّاتٍ مَعَ جَنَّتِهِ كَرَامَةً مِنَ اللَّهِ وَزَوْجَةً مَائَتِي حَوْرَاءَ وَأَرْبَعَةَ آلَافٍ نَيْبٍ إِنْ شَاءَ اللهُ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۰]

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، و حاجتی طلب نماید خداوند قضای حاجت او را آسان خواهد نمود.^۱

و امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که همواره این سوره را در شب و یا در روز بخواند، از دنیا نمی رود تا جایگاه خود را در بهشت ببیند، و اگر هنگام درخواست حاجت، این سوره را بخواند، به اذن خداوند حاجت او برآورده خواهد شد.^۲

۱. و من (خواص القرآن): قال رسول الله صلی الله علیه و آله: «من قرأها و طلب حاجة سهل الله قضائها».

[تفسیر برهان، ج ۵، ص ۴۹۵، ح ۲]

۲. و قال الصادق علیه السلام: «من أذمن قراءتها ليلاً أو نهاراً لم يمت حتى يرى مقعده في الجنة،

و إذا قرئت في وقت طلب حاجة قضيت بإذن الله تعالى». [همان، ح ۳]

سورہی نوح، آیات ۱ تا ۲۸

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١﴾ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢﴾ أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا أَمْرَهُ ﴿٣﴾ يَعْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿٥﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا ﴿٦﴾ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَعْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا ﴿٧﴾ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ﴿٨﴾ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ﴿٩﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ﴿١٠﴾ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا ﴿١٢﴾ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴿١٤﴾ أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾ وَاللَّهُ أَنْتَبَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُعِيدْكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجْكُمْ إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ

لَكُمُ الْأَرْضُ بِسَاطًا ﴿١٩﴾ لِيَتَسَلَكُوا مِنْهَا سُبُلًا فَجَاجًا ﴿٢٠﴾ قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنِّي أَعْتَصَمْتُ وَمَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالَهُ وَوَلَدَهُ إِلَّا خَسَارًا ﴿٢١﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا كَبِيرًا ﴿٢٢﴾ وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا ﴿٢٣﴾ وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا ﴿٢٤﴾ مِمَّا خَطَبْتَهُمْ أُعْرِقُوا فَأَدْخَلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا ﴿٢٥﴾ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا أَفْجَارًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

لغات:

«استغشاء» به معنای طلب تغشی یعنی لباس بر سر کشیدن است، و «إصرار» اقامه و پایداری بر انجام چیزی را گویند، و «مدرار» ریزش فراوان باران را گویند، و «امداد» کمک پیوسته را گویند، و «أموال» جمع مال به معنای نعمت است، و «وقار» به معنای ثابت ماندن و حلم و بردباری است، و «ترجون» از «رجاء» می باشد و در اینجا به معنای خوف است، و «سُبُلًا فَجَاجًا» یعنی سُبُلًا مَتَّسِعَةً مَتَفَرِّقَةً، و مفرد آن «فَجَج» است، و یا فَجَج راه بین دو کوه است، و «سُوَاع» نام بت است، مانند وُدّ، و یَغُوث، و یَعُوق، و نَسْر، و «كُبَارًا» مبالغه در کبیر است، مانند: عَجِيبٌ وَعُجَابٌ، و حَسَنٌ وَحُسَانٌ و روایت شده که مردی از اعراب چون شنید رسول خدا ﷺ می خواند: «وَمَكَرُوا مَكْرًا كَبِيرًا» گفت: «ما أفصح ربك يا محمد!» و «دَيَّارًا» فَيَعَالُ از دَوْرَان، مانند: فَيَامٌ که اصل آن فَيَوَامٌ است می باشد، و «ما بالدار دَيَّارًا» یعنی ما بها أحد يدور في الأرض، و «تَبَارًا» به معنای خَسَارٌ و زیان است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

ما نوح را به سوی قومش فرستادیم و گفتیم: «قوم خود را انذار کن پیش از آنکه عذاب دردناک به سراغ‌شان آید!» (۱) گفت: «ای قوم! من برای شما بیم‌دهنده آشکاری هستم، (۲) که خدا را پرستش کنید و از مخالفت او بپرهیزید و مرا اطاعت نمایید! (۳) اگر چنین کنید، خدا گناهانتان را می‌آمرزد و تا زمان معینی شما را عمر می‌دهد زیرا هنگامی که اجل الهی فرا رسد، تأخیری نخواهد داشت اگر می‌دانستید!» (۴) (نوح) گفت: «پروردگارا! من قوم خود را شب و روز (بسوی تو) دعوت کردم، (۵) اما دعوت من چیزی جز فرار از حق برآنان نیفزود! (۶) و من هر زمان آنها را دعوت کردم که (ایمان بیاورند و) تو آنها را پیامرزی، انگشتان خویش را در گوشه‌های شان قرار داده و لباسهای شان را بر خود پیچیدند، و در مخالفت اصرار ورزیدند و به شدت استکبار کردند! (۷) سپس من آنها را با صدای بلند (به اطاعت فرمان تو) دعوت کردم، (۸) سپس آشکارا و نهان (حقیقت توحید و ایمان را) برای آنان بیان داشتم! (۹) به آنها گفتم: «از پروردگار خویش آمرزش بطلبید که او بسیار آمرزنده است... (۱۰) تا بارانهای پربرکت آسمان را پی در پی بر شما فرستد، (۱۱) و شما را با اموال و فرزندان فراوان کمک کند و باغهای سرسبز و نهرهای جاری در اختیارتان قرار دهد! (۱۲) چرا شما برای خدا عظمت قائل نیستید؟! (۱۳) در حالی که شما را در مراحل مختلف آفرید (تا از نطفه به انسان کامل رسیدید)! (۱۴) آیا نمی‌دانید چگونه خداوند هفت آسمان را یکی بالای دیگری آفریده است، (۱۵) و ماه را در میان آسمانها مایه روشنایی، و خورشید را چراغ فروزانی قرار داده است؟! (۱۶) و خداوند شما را همچون گیاهی از زمین رویانید، (۱۷) سپس شما را به همان زمین

بازمی گرداند، و بار دیگر شما را خارج می سازد! (۱۸) و خداوند زمین را برای شما فرش گسترده ای قرارداد... (۱۹) تا از راه های وسیع و دره های آن بگذرید (و به هر جامی خواهید بروید!)» (۲۰) نوح (بعد از نومییدی از هدایت آنان) گفت: «پروردگارا! آنها نافرمانی من کردند و از کسانی پیروی نمودند که اموال و فرزندانشان چیزی جز زیانکاری بر آنها نیفزوده است! (۲۱) و (این رهبران گم راه) مکر عظیمی به کار بردند... (۲۲) و گفتند: دست از خدایان و بت های خود بردارید (به خصوص) بت های «وَد»، «سواع»، «یغوث»، «یعوق» و «نسر» را رها نکنید! (۲۳) و آنها گروه بسیاری را گم راه کردند! خداوند! ظالمان را جز ضلالت میفزاد!» (۲۴) (آری، سرانجام) همگی بخاطر گناهانشان غرق شدند و در آتش دوزخ وارد گشتند، و جز خدا یاورانی برای خود نیافتند! (۲۵) نوح گفت: «پروردگارا! هیچ یک از کافران را بر روی زمین باقی مگذار! (۲۶) چرا که اگر آنها را باقی بگذاری، بندگان را گم راه می کنند و جز نسلی فاجر و کافر به وجود نمی آورند! (۲۷) پروردگارا! مرا، و پدر و مادرم و تمام کسانی را که با ایمان وارد خانه من شدند، و جمیع مردان و زنان با ایمان را بیامرز و ظالمان را جز هلاکت میفزاد!» (۲۸)

تفسیر اهل البيت علیهم السلام:

«إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِن قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ»^۱

قصه حضرت نوح علیه السلام با قوم خود، در سوره هود و غیر آن گذشت، ملاحظه شود. مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«اسْتَعْشُوا ثِيَابَهُمْ»، «أَي اسْتَتَرُوا بِهَا» یعنی لباس بر سر کشیدند تا سخنان

نوح علیه السلام را نشنوند، و از او پیروی نکنند، و «وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا» یعنی

عَزَمُوا عَلَىٰ أَنْ لَا يَسْمَعُوا شَيْئًا مِنْ كَلَامِ نُوْحٍ، وَ «ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا» یعنی دَعَوْتُهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً^۱.

«فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا * يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا * وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا»^۲

ابرش کلبی که فرزندی از او پیدا نمی شد گوید: به امام باقر علیه السلام عرض کردم: چیزی به من تعلیم کن تا خداوند فرزندی به من عطا کند. امام علیه السلام فرمود:

در هر روز و یا در هر شب یکصد مرتبه استغفار کن تا خداوند به تو فرزند عطا کند، چرا که او می فرماید: «اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا * يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا * وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ...»^۳

سعید بن یسار گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: من فرزندی پیدا نمی کنم؟ فرمود: یکصد مرتبه در سحر استغفار کن، و اگر فراموش کردی، آن را جبران کن.^۴

۱. فی تفسیر القمی: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اِنَّا اَوْسَلْنَا نُوْحًا اِلٰی قَوْمِهٖ اَنْ اَنْذِرَ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاتِيَهُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ و قد كتبنا خبر نوح قوله و ائني كلما دعوتهم لتغفر لهم جعلوا اصابعهم في اذانهم و استغسوا ثيابهم قال: استتروا بها و اصروا و استكبروا استكبارا اى عزموا على ان لا يسمعوا شيئا قوله ثم ائني اعلنت لهم و اسررت لهم اسرارا قال دعوتهم سرا و علانية. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۷] ۲. سوره ی نوح، آیات ۱۲-۱۰.

۳. فی الکافی عن علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن ابي عمير عن بعض اصحابه قال شكنا الأبرش الكلبی إلى ابي جعفر علیه السلام انه لا یولد له فقال له علمنی شیئا قال استغفر الله فی کل یوم اوفی کل لیلۃ مائة مرة فان الله یقول استغفروا ربکم انه کان غفارا إلى قوله و یمدکم بأموال و بنین. [کافی، ج ۶، ص ۸، ح ۴]

۴. وفيه: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ شُعَيْبٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ قَالَ رَجُلٌ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام لَا يُوَلَّدُ لِي فَقَالَ اسْتَغْفِرْ رَبَّكَ فِي السَّحْرِ مِائَةَ مَرَّةٍ فَإِنَّ نَسِيَتَهُ فَأَفْضَهُ. [کافی، ج ۶، ص ۹، ح ۶]

و در روایتی آمده که امام باقر (علیه السلام) به دربان و حاجب هشام بن ملک دستوری داد و او دارای فرزند شد، و به دیگران نیز تعلیم نمود، و آنان نیز دارای فرزند شدند.^۱

«مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا * وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا * أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا * وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا * وَاللَّهُ أُنَبِّتُكُمْ مِّنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا * ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا * وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بِسَاطًا * لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا * قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَاتَّبَعُوا مَن لَّمْ يَزِدْهُ مَالَهُ وَوَلَدَهُ إِلَّا خَسَارًا * وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبْرًا»^۲

مرحوم علی بن ابراهیم گوید: امام باقر (علیه السلام) در روایت ابی الجارود فرمود:

«لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا» یعنی «لَا تَخَافُونَ لِلَّهِ عَظَمَةَ»، یعنی برای چه شما از عظمت خداوند نمی ترسید؟^۳

۱. فی الکافی عن الحسین بن محمد بن محمد بن محمد بن السیاری عن عبد الرحمن بن ابی نجران عن سلیمان بن جعفر عن شیخ مدنی عن زرارة عن ابی جعفر (علیه السلام) انه وقد اى هشام بن عبد الملک فابطأ علیه الاذن حتى اغتم وکان له حاجب کثیر الدنیا ولا یولد له فدنا منه أبو جعفر (علیه السلام) فقال له هل لک ان توصلنی الی هشام واعلمک دعاء یولد لک قال نعم فأوصله الی هشام وقصی له جمیع حوائجه قال فلما فرغ قال له الحاجب جعلت فداک الدعاء الذی قلت لی قال له نعم قل فی کل یوم إذا أصبحت وأمسیت سبحان الله سبعین مرة وتستغفر عشرين مرة وتسبح تسع مرات وتحتیم العاشرة بالاستغفار ثم تقول قول الله (تعالى) استغفروا ربکم انه کان عفواراً. یُرسل السماء علیکم مدراراً. ویمددکم بأموال وبنین ویجعل لکم جنات ویجعل لکم أنهاراً فقال لها الحاجب فزرق ذریة کثیرة وکان بعد ذلك یصل أباه جعفر وأباه عبد الله (علیه السلام) فقال سلیمان فقلتها وقد تزوجت ابنة عم لی فابطأ علی الولد منها وعلمتها أهلی فزرق ولداً ورعمت المرأة أنها متی تشاء أن تحمل حملت إذا قال لها وعلمتها غیر واحد من الهاشمیین ممن لم یکن یولد لهم فولد لهم ولد کثیراً والحمد لله.

۲. سوره ی نوح، آیات ۲۲-۱۳.

۳. القمی: وفي رواية أبی الجارود عن أبی جعفر (علیه السلام) فی قوله لا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا قال لا تخافون لله

عظمة. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۷]

سپس مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا» یعنی «عَلَىٰ اخْتِلَافِ الْأَهْوَاءِ وَالْإِرَادَاتِ وَالْمَشِيَّاتِ»، و «وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ» یعنی «عَلَىٰ وَجْهِ الْأَرْضِ نَبَاتًا»، «وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا» یعنی آنان پیروی از اغنیا و ثروت مندان نمودند، و «وَمَكْرُوا مَكْرًا كُبْرًا» یعنی کبیراً.^۱

ابوالجارود از امام باقر علیه السلام نقل نموده که فرمود:

«سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا» یعنی «بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ».

و در نهج البلاغه از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل شده که فرمود:

از نشانه‌های اقتدار و جبروت و قدرت الهی و ظرافت خلقت و صنع او این است که آب دریای زاخر که بسیار طولانی و دارای صدای شدیدی است را متراکم و خشک و جامد قرار داده و از آن آسمان‌ها را خلق نموده و آن‌ها را هفت طبقه قرار داده است، و به امر خود آن‌ها را برقرار نموده، و هر کدام را از دیگری جدا نگه داشته است!!^۲

۱. قال علی بن ابراهیم فی قوله وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا قَالَ عَلَىٰ اخْتِلَافِ الْأَهْوَاءِ وَالْإِرَادَاتِ وَ الْمَشِيَّاتِ قوله وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا قَالَ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَ اتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَ وَلَدُهُ إِلَّا خَسَارًا قَالَ اتَّبَعُوا الْأَغْنِيَاءَ وَ مَكْرُوا مَكْرًا كُبْرًا أَيْ كَبِيرًا. [همان]

۲. - و فی روایة اَبی الجارود عن اَبی جعفر علیه السلام فی قوله: سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا یقول: بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ. فی نهج البلاغة وَ کان من اقتدار جبروته وَ بدیع لطائف صنعته ان جعل ماء البحر الزاخر المتراکم المتقاصف یبسا جامدا، ثم فطر منه اطباقا، ففتقها سبع سماوات بعد ارتقاها، فاستمسک بأمره وَ قامت علی حده. [رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۴۲۵]

«وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا* وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا* مِمَّا خَطَبْتَهُمْ أُغْرِقُوا فَأَذْخَلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا* وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا* إِنَّكَ إِن تَذَرُهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

قبل از نوح، مسلمانان مؤمنی در بین مردم می زیستند و مردم به آنان علاقه خاصی داشتند، و چون از دنیا رفتند، مردم به خاطر آنان غمگین شدند، از این رو ابلیس برای آنان مجسمه‌ها و شبیه‌هایی ساخت، تا با آن‌ها انس بگیرند، و چون انس گرفتند و زمستان رسید آن‌ها را داخل خانه‌های خود بردند، و چون قرنی گذشت، شیطان آمد و به آنان گفت: «پدران شما این‌ها را می پرستیدند» از این رو مردم آن‌ها را پرستش کردند، و جمعیت فراوانی این گونه گم راه شدند، و هر چه حضرت نوح (علیه السلام) آنان را از عمل شرک دور باش داد نپذیرفتند، تا در حق آنان نفرین کرد و خداوند آن‌ها را هلاک نمود.^۲

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا» فرمود:

آنان مردم خداپرست و مؤمنی بودند، و چون مردند مردم برای آنان شیون کردند و غمگین شدند، و ابلیس ملعون آمد و به آنان گفت: «من برای شما

۱. سوره ی نوحن آیات ۲۷-۲۳.

۲. القمّی: قال: كان قوم مؤمنين قبل نوح فماتوا فحزن عليهم الناس فجاء إبليس فاتخذ لهم صورهم ليأنسوا بها فأنسوا بها فلما جاءهم الشتاء أدخلوها البيوت، فمضى ذلك القرن وجاء القرن الآخر فجاءهم إبليس فقال لهم إن هؤلاء آلهة كانوا آباؤكم يعبدونها فعبدوهم و ضل منهم بشر كثير فدعا عليهم نوح حتى أهلکهم الله. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۷]

بت‌هایی به صورت آنان می‌سازم، تا شما با آن‌ها انس بگیرید و خدا را عبادت کنید».

پس برای آنان بت‌هایی به صورت مردگان‌شان آماده کرد، و آنان به آن صورت‌ها نگاه می‌کردند و خدا را عبادت می‌نمودند، و چون فصل زمستان و سرما و باران رسید، آن مجسمه‌ها را به اطاق‌های خود بردند، و این‌گونه بودند تا قرنی گذشت و آن‌ها از دنیا رحلت نمودند، و فرزندانشان به جای آن‌ها قرار گرفتند [و شیطان آنان را فریب داد] و آنان گفتند: «پدران ما این‌ها را می‌پرستیده‌اند» از این رو به جای پرستش خداوند آن بت‌ها را پرستش کردند [و به سخنان نوح علیه السلام توجه نکردند] و گفتند: «وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَ...»^۱ مفضل گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

نوح علیه السلام نهصد و پنجاه سال مردم را به خدا [پرستی] دعوت نمود، و مردم او را مسخره و استهزاء نمودند، و چون چنین دید، به آنان نفرین کرد و گفت: «رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا * إِنَّكَ إِن تَذَرَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ

۱. فی العلل: أَبِي رَجْمَةُ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدِ الْبِرْقِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي حَمَادُ بْنُ عِيسَى عَنْ حَرِيزِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ السَّجِسْتَانِيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَعْثُورُ وَيَعُوقُ وَنَسْرًا قَالَ كَانُوا يَعْبُدُونَ اللَّهَ سُبْحَانَهُ فَمَا تَوَافَضَحَ قَوْمُهُمْ وَشَقَّ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ فَجَاءَهُمْ إِبْلِيسُ لَعَنَهُ اللَّهُ فَقَالَ لَهُمْ أَتَأْخِذُكُمْ أَصْنَامًا عَلَى صُورِهِمْ فَتَنْظُرُونَ إِلَيْهِمْ وَتَأْتِسُونَ بِهِمْ وَتَعْبُدُونَ اللَّهَ فَأَعَدَّ لَهُمْ أَصْنَامًا عَلَى مِثْلِهَا فَكَانُوا يَعْبُدُونَ اللَّهَ سُبْحَانَهُ وَيَنْظُرُونَ إِلَى تِلْكَ الْأَصْنَامِ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الشِّتَاءُ وَالْأَمْطَارُ أَذْخَلُوا الْأَصْنَامَ الْبُيُوتَ فَلَمْ يَزَالُوا يَعْبُدُونَ اللَّهَ سُبْحَانَهُ حَتَّى هَلَكَ ذَلِكَ الْقَرْنُ وَنَشَأَ أَوْلَادُهُمْ فَقَالُوا إِنَّ آبَاءَنَا كَانُوا يَعْبُدُونَ هَؤُلَاءِ فَعَبَدُوهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا الْآيَةَ.

وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاَجْرًا كَفَّارًا» و خداوند به نوح فرمود: «آن کشتی را به سرعت بسازد و آن را وسیع قرار دهد» و نوح در مسجد کوفه آن کشتی را با دست خود ساخت، و چوب‌های آن را از راه دور آورد.
مفصل گوید:

در این وقت امام صادق (علیه السلام) برای نماز ظهر و عصر سخن خویش را قطع نمود و پس از نماز از مسجد خارج گردید و به سمت چپ به بازار عطارها اشاره نمود و فرمود: در اینجا بت‌های قوم نوح به نام‌های: «یغوث و یعوق و نسر» قرار داشت.^۱

امام صادق (علیه السلام) در سخن دیگری می‌فرماید:

مشرکین قریش، بت‌هایی که اطراف کعبه قرار داده بودند را با مُشک و عَنبر معطر می‌کردند، و بت «یغوث» را مقابل درب کعبه، و بت «یعوق» را سمت راست کعبه، و بت «نسر» را سمت چپ کعبه قرار داده بودند، و چون وارد مسجد می‌شدند، در مقابل بت «یغوث» سجده می‌کردند، و خم نمی‌شدند، و سپس به طرف «یعوق» دور می‌زدند تا به «نسر» می‌رسیدند و در آن محل می‌گفتند:

۱. فی الکافی عن الصادق (علیه السلام) قَالَ وَ لَبِثَ نُوحٌ (علیه السلام) فِي قَوْمِهِ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا يَدْعُوهُمْ إِلَى اللَّهِ (ﷻ) فِيهِزْءُونَ بِهِ وَيَسْخَرُونَ مِنْهُ فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ مِنْهُمْ دَعَا عَلَيْهِمْ فَقَالَ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَيَّ الْأَرْضَ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا إِنَّكَ إِن تَذَرُهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاَجْرًا كَفَّارًا فَأَوْحَى اللَّهُ (ﷻ) إِلَى نُوحٍ أَنْ اصْنَعْ سَفِينَةً وَأَوْسِعْهَا وَعَجِّلْ عَمَلَهَا فَعَمِلَ نُوحٌ سَفِينَةً فِي مَسْجِدِ الْكُوفَةِ بِيَدِهِ فَأَتَى بِالْحَشَبِ مِنْ بَعْدِ حَتَّى فَرَغَ مِنْهَا قَالَ الْمُفْضَلُ ثُمَّ انْقَطَعَ حَدِيثُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) عِنْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ فَقَامَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) فَصَلَّى الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ ثُمَّ انْصَرَفَ مِنَ الْمَسْجِدِ فَالْتَفَتَ عَنْ يَسَارِهِ وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى مَوْضِعِ دَارِ الدَّرِيِّينَ وَهُوَ مَوْضِعُ دَارِ ابْنِ حَكِيمٍ وَذَاكَ فَرَاتُ الْيَوْمِ فَقَالَ لِي يَا مُفْضَلُ وَهَاهُنَا نَصَبَتْ أَصْنَامَ قَوْمِ نُوحٍ (علیه السلام) - يِغُوثٌ وَيَعُوقٌ وَنَسْرًا. [کافی، ج ۸، ص ۲۸۰، ح ۴۲۱]

«لَبَيْتِكَ اللَّهُمَّ لَبَيْتِكَ لَبَيْتِكَ لَا شَرِيكَ لَكَ إِلَّا شَرِيكَ هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وَ مَا مَلَكَ»

و خداوند مگس سبزی را که دارای چهار بال بود می فرستاد و او چیزی از مشک و عنبر را در بت ها باقی نمی گذارد، از این رو خداوند این آیه را نازل نمود: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مِثْلُ مَا سْتَمِعُونَ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ.»^۱

صالح بن میثم گوید: به امام باقر علیه السلام گفتم: نوح از کجا دانست که قوم او ایمان نخواهند آورد، و به آنان نفرین کرد و گفت: «لَا يَلِدُوا إِلَّا فَاكِهًا كَفَّارًا»؟ امام باقر علیه السلام فرمود: مگر نشنیدی که خداوند به او فرمود: «أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ.»^۲

۱. سوره ی حج، آیه ی ۷۳.

۲. فی الکافی عن مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنِ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرٍ عَنِ أَحْمَدَ بْنِ رِزْقِ الْعُشَانِيِّ عَنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَشَلِّ بَيَّاعِ الْأَنْمَاطِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ كَانَتْ قُرَيْشٌ تُلَطِّخُ الْأَصْنَامَ الَّتِي كَانَتْ حَوْلَ الْكَعْبَةِ بِالْمِسْكِ وَالْعَنْبَرِ وَ كَانَ يَعْوثُ قِبَالَ الْبَابِ وَ كَانَ يَعْوُذُ عَنِ يَمِينِ الْكَعْبَةِ وَ كَانَ نَسْرُ عَنْ يَسَارِهَا وَ كَانُوا إِذَا دَخَلُوا خَرُّوا سُجَّدًا لِيَعْوُذَ وَ لَا يَنْحَنُونَ ثُمَّ يَسْتَدِيرُونَ بِحِيَالِهِمْ إِلَى يَعْوُذَ ثُمَّ يَسْتَدِيرُونَ بِحِيَالِهِمْ إِلَى نَسْرِ ثُمَّ يَلْبُتُونَ فَيَقُولُونَ - لَبَيْتِكَ اللَّهُمَّ لَبَيْتِكَ لَبَيْتِكَ لَا شَرِيكَ لَكَ إِلَّا شَرِيكَ هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وَ مَا مَلَكَ قَالَ فَبَعَثَ اللَّهُ ذُبَابًا أَخْضَرَهُ أَرْبَعَةَ أَجْنِحَةٍ فَلَمَّ يَبْقُ مِنْ ذَلِكَ الْمِسْكِ وَالْعَنْبَرِ شَيْئًا إِلَّا أَكَلَهُ وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى - يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مِثْلُ مَا سَمِعْتُمْ عَوَالَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ. [کافی، ج ۴، ص ۵۴۲، ح ۱۱]

۳. سوره ی هود، آیه ی ۳۶.

۴. القمّي: حدثنا أحمد بن محمد بن محمد بن موسى قال حدثنا محمد بن حماد عن علي بن إسماعيل التيمي عن فضيل الرسام [التوسان] عن صالح بن میثم قال قلت لأبي جعفر عليه السلام ما كان علم نوح حين دعا قومه إنهم لا يلدون إلا فاكهًا كفارًا فقال: أما سمعت قول الله لنوح أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۷۷]

«رَبِّ اغْفِرْ لِي وَ لِوَالِدَيَّ وَ لِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ وَ لَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا»^۱

امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه قبل می فرماید:

هنگامی که نوح نفرین کرد، و قوم او هلاک شدند، ابلیس نزد او آمد و گفت: «تو بر من حقی داری، و من می خواهم حق تو را جبران کنم» نوح علیه السلام گفت: به خدا سوگند من خشم دارم از این که بر تو حقی داشته باشم، آن حق چیست؟ ابلیس گفت: تو بر امت خود نفرین نمودی، و خداوند آنان را غرق نمود، و من از گمراه کردن آنان آسوده شدم، تا هنگامی که خداوند انسان های دیگری را خلق کند، و من آنان را گمراه نمایم. نوح گفت: اکنون توجه پاداشی می خواهی به من بدهی؟ ابلیس گفت: در سه جا، به یاد من باش، ۱. هنگام غضب، ۲. هنگامی که بین دو نفر حکم می کنی، ۳. هنگامی که در کنار زن نامحرمی باشی و جز تو و او کسی کنار شما نباشد.^۲

امام صادق علیه السلام می فرماید:

«مَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا»، یعنی مؤمن اهل ولایت، و کسی که داخل در

۱. سوره ی نوح، آیه ی ۲۸.

۲. فی کتاب الخصال عن جابر عن ابي جعفر علیه السلام قال: لما دعا نوح علیه السلام ربه ﷻ على قومه اذ اناه ابليس فقال له: يا نوح ان لك عندى يدا اريد ان اكا فيك عليها، فقال نوح: والله انى لي بغض الى ان يكون لى عندك يد فما هى؟ قال: بلى دعوت الله على قومك فأغرقهم فلم يبق لى أحد أغويه، فأنا مستريح حتى ينشأ و قرن آخر فأغويهم، قال له: فما الذى تريد ان تكافئنى به؟ قال له: اذكرنى فى ثلاث مواطن فانى أقرب ما أكون من العبد إذا كان فى إحداهن: اذكرنى عند غضبك، و اذكرنى إذا حكمت بين اثنين، و اذكرنى إذا كنت مع امرأة جالسا ليس معكما أحد. [رواه فى تفسیر نور الثقلين، ج ۵، ص ۴۲۹، ح ۳۲]

ولایت [آل محمد (صلوات الله عليهم أجمعين)] شود، داخل در خانه های پیامبران عليهم السلام شده است...^۱

امام باقر عليه السلام فرمود:

حضرت ابراهیم عليه السلام به مؤمنین و مؤمنات و گنهکاران آنان از زمان خود [تا قیامت] دعا کرد و برای آنان از خداوند رضوان الهی را طلب نمود، و آن مرد دعای او را آمین گفت. سپس امام باقر عليه السلام فرمود: از این رو دعای ابراهیم عليه السلام برای گنهکاران از شیعیان ما تا قیامت خواهد بود...^۲

مؤلف گوید:

آیه فوق مقاله حضرت نوح عليه السلام است، و او از خداوند برای خود و پدر و مادر و مؤمنین و مؤمنات تا قیامت طلب مغفرت و آمرزش نموده است، و شاید «وَلَمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا» برای استثنای همسر و فرزند او بوده است، و همان گونه که بارها گفته شده، سؤال پیامبران خدا نسبت به آمرزش، منافاتی با عصمت آنان ندارد، چرا که بنده به هر درجه ای از ایمان و عمل صالح و عصمت برسد، باید خود را در پیشگاه خداوند که ولی نعمت اوست،

۱. فی أصول الكافي عدة من أصحابنا عن أحمد بن محمد بن عيسى عن ابن فضال عن المفضل بن صالح عن محمد بن علي الحلبي عن أبي عبد الله عليه السلام في قوله رَبِّ اغْفِرْ لِي وَ لِوَالِدَيَّ وَ لِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا يعني الولاية من دخل في الولاية دخل في بيت الأنبياء عليهم السلام. [همان، ح ۳۳]

۲. فی روضة الكافي علي بن إبراهيم عن أبيه عن الحسن بن محبوب عن مالك بن عطية عن أبي حمزة الثمالي عن أبي جعفر عليه السلام ان إبراهيم دعا للمؤمنين و المؤمنات و المذنبين من يومه ذلك [الى يوم القيامة] بالمغفرة و الرضا عنهم، قال: و أمن الرجل على دعائه: قال أبو جعفر عليه السلام: فدعوة إبراهيم عليه السلام بالغة للمذنبين من شيعتنا الى يوم القيامة. [همان، ح ۳۴]

و نعمت او قابل شماره نیست، مقصّر بدانند، همان گونه که افضل پیامبران می فرماید: «مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ، وَمَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ». از سویی ترک اولی برای آنان گناه محسوب می شود، و ترک اولی به معنای ترک اصلح است نه به معنای فعل منکر و مکروه باشد، و ثالثاً گناه پیامبران همان گونه که در اوّل سوره فتح گذشت: «لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ» انتظارات و نسبت هایی است که مردم به آنان می دادند و آنان را مقصّر و یا مجنون و ساحر و کذاب و مفتری می دانستند، و بخشش خداوند این است که این نسبت ها - از نظر مردم - از آن ها برداشته شود، یا با ایمان آوردن مردم و یا با هلاکت آن ها، پیامبران آسوده شوند، بنابراین پیامبران بسا از نظر مردم گناه کارند، نه از نظر خداوند، چرا که پدران پیامبران تا حضرت آدم یا مؤمن و صالح و یا پیامبران و اوصیای آنان بوده اند، و نسب پیامبر اسلام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تا آدم عَلَيْهِ السَّلَام پنجاه و یک واسطه دارد، و هفده نفر آنان پیامبران، و هفده نفر دیگر آنان اوصیا و هفده نفر دیگر آنان صلحا بوده اند.

سورهی جن

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سورهی اعراف .

تعداد آیات: ۲۸ آیه .

ثواب قرائت سورهی جن

امام صادق علیه السلام می فرماید:

کسی که فراوان سورهی جن را بخواند، در زندگی خود از چشم بد اجتنه و سحر و جادو و مکر و حيله آن ها در امان خواهد بود، و در قیامت نیز هم نشین پیامبر صلی الله علیه و آله می باشد، و می گوید: خدایا من جز آن حضرت را نمی خواهم و از کنار او جای دیگر نمی روم.^۱

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند خداوند به عدد هر جنّی و شیطانّی که حضرت محمد صلی الله علیه و آله را تصدیق و یا تکذیب نموده باشد، پاداش آزاد نمودن بنده به او

۱. فی ثواب الأعمال: بهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ حَنَّانِ بْنِ سَدِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ مَنْ أَكْثَرَ قِرَاءَةَ قُلْ أَوْحَىٰ إِلَيَّ لَمْ يُصِبْهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا شَيْءٌ مِنْ أَعْيُنِ الْجِنِّ وَلَا نَفْثِهِمْ وَلَا سِحْرِهِمْ وَلَا مِنْ كَيْدِهِمْ وَكَانَ مَعَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَيَقُولُ يَا رَبِّ لَا أُرِيدُ بِهِ بَدَلًا وَلَا أُرِيدُ أَنْ أُنْبِغِيَ عَنْهُ حَوْلًا.

می دهد، و از شرّ جنّ در امان خواهد بود.^۱

و فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، پاداش بزرگی دارد، و از شرّ جنّ در امان خواهد

بود.^۲

امام صادق علیه السلام فرمود:

قرائت سوره ی جنّ، اجته را فراری می دهد، و اگر کسی این سوره را بخواند و نزد

سلطان جائری برود، از شرّ او در امان خواهد بود، و اگر در غل و زنجیر باشد، خداوند

نجات او را آسان می کند، و کسی که همواره آن را بخواند و در تنگنا باشد، با اذن

خداوند باب نجات او گشوده می شود و خداوند او را از تنگنا نجات می دهد.^۳

۱. البرهان: ومن (خواص القرآن): روی عن النّبی صلی الله علیه و آله أنه قال: «من قرأ هذه السورة كان له من

الأجر بعدد كل جنی و شیطان صدق بمحمد صلی الله علیه و آله أو كذب به عتق رقبة، و أمن من الجن».

[تفسیر برهان، ج ۵، ص ۵۰۵، ح ۲]

۲. وقال رسول الله صلی الله علیه و آله: «من قرأها كان له أجر عظیم، و أمن على نفسه من الجن». [همان، ح ۳]

۳. وقال الصادق علیه السلام: «قراءتها تهرب الجنان من الموضع، و من قرأها و هو قاصد إلى سلطان

جائر أمن منه، و من قرأها و هو مغلغل سهل الله علیه خروجه، و من أدمن فی قرائتها و هو

فی ضیق فتح الله له باب الفرج بإذن الله تعالى». [همان، ح ۴]

سورهی جن، آیات ۱ تا ۲۸

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَوْحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ﴿١﴾ يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا ﴿٢﴾ وَأَنَّهُ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ﴿٣﴾ وَأَنَّهُ كَانَ يَاقُولُ سَفِيهًا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا ﴿٤﴾ وَأَنَا ظَنَنَّا أَن لَنْ تَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿٥﴾ وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴿٦﴾ وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَن لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا ﴿٧﴾ وَأَنَا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهَبًا ﴿٨﴾ وَأَنَا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْمَعُ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شُهَابًا رَصَدًا ﴿٩﴾ وَأَنَا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أَوْ بَرٌّ لِي فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴿١٠﴾ وَأَنَا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدْدًا ﴿١١﴾ وَأَنَا ظَنَنَّا أَن لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ نَعْجِزَهُ هَرَبًا ﴿١٢﴾ وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَى آمَنَّا بِهِ فَمَنْ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ﴿١٣﴾ وَأَنَا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ﴿١٤﴾ وَأَمَا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا

﴿۱۵﴾ وَأَنْ لَّوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَهُمْ مَاءً غَدَقًا ﴿۱۶﴾ لِنَقِمْتَهُمْ فِيهِ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ
 ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿۱۷﴾ وَأَنْ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴿۱۸﴾ وَأَنْهُ لَمَّا
 قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿۱۹﴾ قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا ﴿۲۰﴾
 قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿۲۱﴾ قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ
 مُلْتَحَدًا ﴿۲۲﴾ إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا
 أَبَدًا ﴿۲۳﴾ حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضَعُفٌ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴿۲۴﴾ قُلْ إِنْ
 أَدْرَىٰ أَقْرَبٌ مَا تُوَعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا ﴿۲۵﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا ﴿۲۶﴾
 إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمَنْ خَلْفَهُ رِصْدًا ﴿۲۷﴾ لِيَعْلَمَ
 أَنْ قَدْ أَبْغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿۲۸﴾

لغات:

«الجدّ» القطع والعظمة العالية لإنقطاع كل عظمة عنها لعلوها عليه، ويقال لأب
 الأب الجدّ لعلو أبوته، وقد يكون الجدّ بمعنى الحظّ، والجدّ بالكسر خلاف الهزل، و
 «رَهَق» یعنی لحاق و منه لحوق الإثم، والغلام المراهق وهو الذي لحق حال الرجال،
 و«صالح» عامل به صلاح خویش است، مانند مصلح که عامل به صلاح دیگران است،
 از این رو خداوند توصیف به صالح نمی شود، و لكن توصیف به مصلح می شود، و
 «طرائق» جمع طریقه به معنای راه مستمر و مرتب است، و «قدد» جمع قدّه به معنای
 راه مستمر و مستقیم است، و «رَهَق» اسراف در امور و ظلم است، و «قاسط» به معنای
 جائز، و «مُقسط» به معنای عادل است، و نظیر آن «ترب» به معنای فقیر، و «مُترب» به
 معنای غنی است، و اصل آن از تراب می باشد، و ترب بدون مال است، به گونه ای
 که به خاک چسبیده است، و مُترب دارای مال فراوان است، به عدد تراب، و

قاسِط به معنای عادل عن الحق است، و مُقْسِط به معنای عادل إلی الحق است، و «تَحَرَّى» کوشش در رسیدن به حق است، و اصل آن تَوَجَّه و طلب چیزی است، و «ماء عَدَق» ماء کثیر را گویند، و «عَدَق المکان» یعنی کثر الماء فیه، و «صَعَد» به معنای غلیظ و سخت است، و «صَعُود» گردنه‌ی سخت و دشوار را گویند، و «کانوا علیه لِنْدًا» یعنی یزدحمون علیه حِرْصاً منهم علی استماع القرآن، و «مُلْتَحِدًا» یعنی مُتَحَرِّفًا و مُلْتَجَأً و مَلْجَأً، و «رَصَد» جمع راصد به معنای حافظ است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

بگو: به من وحی شده است که جمعی از جنّ به سخنانم گوش فراداده‌اند، سپس گفته‌اند: «ما قرآن عجیبی شنیده‌ایم... (۱) که به راه راست هدایت می‌کند، پس ما به آن ایمان آورده‌ایم و هرگز کسی را شریک پروردگارمان قرار نمی‌دهیم! (۲) و اینکه بلند است مقام پروردگار ما، و او هرگز برای خود همسر و فرزندی انتخاب نکرده است! (۳) و اینکه سفیه ما (ابلیس) درباره خداوند سخنان ناروا می‌گفت! (۴) و اینکه ما گمان می‌کردیم که انس و جنّ هرگز بر خدا دروغ نمی‌بندند! (۵) و اینکه مردانی از بشر به مردانی از جنّ پناه می‌بردند، و آنها سبب افزایش گم‌راهی و طغیان‌شان می‌شدند! (۶) و اینکه آنها گمان کردند - همان‌گونه که شما گمان می‌کردید - که خداوند هرگز کسی را (به نبوّت) مبعوث نمی‌کند! (۷) و اینکه ما آسمان را جستجو کردیم و همه را پراز محافظان قوی و تیرهای شهاب یافتیم! (۸) و اینکه ما پیش از این به استراق سمع در آسمانها می‌نشستیم اما اکنون هر کس بخواهد استراق سمع کند، شهابی را در کمین خود می‌یابد! (۹) و اینکه (با این اوضاع) ما نمی‌دانیم آیا اراده شریّ درباره اهل زمین شده یا پروردگارشان خواسته است آنان را هدایت کند؟! (۱۰)»

(۱۰) و اینکه در میان ما، افرادی صالح و افرادی غیر صالحند و ما گروه‌های متفاوتی هستیم! (۱۱) و اینکه ما یقین داریم هرگز نمی‌توانیم بر اراده خداوند در زمین غالب شویم و نمی‌توانیم از (پنجه قدرت) او بگریزیم! (۱۲) و اینکه ما هنگامی که هدایت قرآن را شنیدیم به آن ایمان آوردیم و هر کس به پروردگارش ایمان بیاورد، نه از نقصان می‌ترسد و نه از ظلم! (۱۳) و اینکه گروهی از ما مسلمان و گروهی ظالمند هر کس اسلام را اختیار کند راه راست را برگزیده است، (۱۴) و اما ظالمان آتشگیره و هیزم دوزخند! (۱۵) و اینکه اگر آنها [جنّ و انس] در راه (ایمان) استقامت ورزند، با آب فراوان سیراب‌شان می‌کنیم! (۱۶) هدف این است که ما آنها را با این نعمت فراوان بیازماییم و هر کس از یاد پروردگارش روی گرداند، او را به عذاب شدید و فزاینده‌ای گرفتار می‌سازد! (۱۷) و اینکه مساجد از آن خداست، پس هیچ کس را با خدا نخوانید! (۱۸) و اینکه هنگامی که بنده خدا [محمد صلی الله علیه و آله] به عبادت برمی‌خواست و او را می‌خواند، گروهی پیرامون او بشدت ازدحام می‌کردند! (۱۹) بگو: «من تنها پروردگارم را می‌خوانم و هیچ کس را شریک او قرار نمی‌دهم!» (۲۰) بگو: «من مالک زیان و هدایتی برای شما نیستم!» (۲۱) بگو: «اگر من نیز برخلاف فرمانش رفتار کنم) هیچ کس مرا در برابر او حمایت نمی‌کند و پناهگاهی جز او نمی‌یابم (۲۲) تنها وظیفه من ابلاغ از سوی خدا و رساندن رسالات اوست و هر کس نافرمانی خدا و رسولش کند، آتش دوزخ از آن اوست و جاودانه در آن می‌ماند! (۲۳) (این کار شکنی کفار هم چنان ادامه می‌یابد) تا آنچه را به آنها وعده داده شده ببینند آن گاه می‌دانند چه کسی یاورش ضعیفتر و جمعیتش کمتر است! (۲۴) بگو: «من نمی‌دانم آنچه به شما وعده داده شده نزدیک است یا پروردگارم زمانی برای آن قرار می‌دهد؟! (۲۵) دانای غیب اوست و هیچ کس را براسرار غیبش آگاه نمی‌سازد،

(۲۶) مگر رسولانی که آنان را برگزیده و مراقبینی از پیش رو و پشت سر برای آنها قرار می‌دهد... (۲۷) تا بدانند پیامبران رسالت‌های پروردگارشان را ابلاغ کرده‌اند و او به آنچه نزد آنهاست احاطه دارد و همه چیز را احصار کرده است! (۲۸)

تفسیر اهل بیت علیهم‌السلام:

«قُلْ أَوْحَى إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا * يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا * وَأَنَّهُ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا * وَأَنَّهُ كَانَ يَفُولُ سَفِيهًا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا»^۱

مؤلف گوید:

از آیات و روایات معصومین علیهم‌السلام استفاده می‌شود که اجته مانند انسان‌ها مخاطب و مکلف به توحید و تعبد و انجام وظائف ادیان الهی هستند، و مانند انسان‌ها، کافر و مؤمن و عابد و فاسق می‌باشند و خلقت آنان قبل از خلقت انسان بوده جز آن که دیده نمی‌شوند و به اشکال گوناگونی ظاهر می‌شوند و مانند انسان‌ها زن و مرد و توالد و تناسل دارند و کارهای سختی را انجام می‌دهند که انسان‌ها قادر بر آن‌ها نیستند چنان که از قصه تسخیر جنّ برای سلیمان و قصه ملکه سبا ظاهر می‌شود، و از روایات نیز استفاده می‌شود که آنان همان گونه که خدمت رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم آمدند و ایمان آوردند و آیاتی از قرآن را گرفتند و برای قوم خود بردند، همواره خدمت ائمه علیهم‌السلام نیز می‌آمده‌اند و کسب علم می‌نموده و احکام و دستورات دینی را از آنان اخذ می‌کرده‌اند و برخی از آنان نماینده امام علیهم‌السلام بوده و سؤالات اجته را به امام منتقل و پاسخ امام علیهم‌السلام را به قوم خود منتقل می‌کرده‌اند، و خداوند در آیاتی

از این سوره و سور دیگر قرآن به مطالب فوق اشاره نموده است، مانند: «وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ»^۱، و «أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمِّمْ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ»^۲، و «وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنَّ»^۳، و «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ»^۴، و «إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ»^۵.

و اما روایات درباره‌ی اجته فراوان است و به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

سعد اسکاف گوید:

با امام باقر علیه السلام کاری داشتم و هر چه خواستم وارد بر آن حضرت شوم فرمود: «عجله مکن»، تا این که پشت در ماندم و خورشید بر سر من می‌تابید، و به دنبال سایه دیواری بودم که دیدم گروهی مانند ملخ‌های زرد با لباس‌های مخصوص، در حالی که عبادت آنان را ضعیف نموده بود و بسیار زیبا بودند، داخل بر امام علیه السلام شدند و پس از خارج شدن آنان من داخل شدم و امام علیه السلام فرمود: «من تورا معطل کردم» پس من گفتم: به خدا سوگند از دیدن این قوم، و زیبایی آنان زحمت خود را فراموش نمودم! امام علیه السلام فرمود: آنان که دیدی برادران دینی تو از اجته بودند. گفتم: آیا اجته نزد شما می‌آیند؟ فرمود: آری آنان همواره نزد ما می‌آیند و از معالم دین و حلال و حرام آن سؤال می‌کنند.^۶

۱. سوره‌ی حجر، آیه‌ی ۲۷. ۲. سوره‌ی احقاف، آیه‌ی ۱۸.

۳. سوره‌ی جن، آیه‌ی ۶. ۴. سوره‌ی الذاریات، آیه‌ی ۵۶.

۵. سوره‌ی اعراف، آیه‌ی ۲۷.

۶. فی أصول الکافی بعض أصحابنا عن محمد بن علی عن یحیی بن مساور عن سعد الإسکاف قال: أتیت أبا جعفر علیه السلام فی بعض ما أتیته فجعل یقول: لا تعجل حتی حمیت الشمس علی وجعلت اتبع الأبیاء، فما لبثت ان خرج علی قوم كأنهم الجراد

ابن جبل گوید: ما در ب‌خانه امام صادق علیه السلام بودیم و دیدیم گروهی به شکل هندوانه وارد شدند و امام علیه السلام فرمود:

این‌ها برادران دینی شما از اجنه هستند.^۱

امام باقر علیه السلام فرمود:

ما از اجنه پیروانی داریم، همانند این که از انسان‌ها پیروانی داریم، و هرگاه

اراده کاری را بکنیم آنان را برای انجام آن کار می‌فرستیم.^۲

الصفیر علیهم البتوت قد انتهکتُم العبادة قال: فوالله لأنسانی ما کنت فیہ من حسن هیئة القوم، فلما دخلت علیه قال لی: أرانی قد شققت علیک قلت: والله لقد أنسانی ما کنت فیہ قوم مروابی لم أر قوما أحسن هیئة منهم فی زی رجل واحد، کان ألوانهم الجراد الصفیر، قد انتهکتُم العبادة؟ فقال: یا سعد رأیتهم؟ قلت: نعم، قال: أولئک إخوانک من الجن قال. فقلت: یأتونک؟ قال: نعم یأتونا یسألونا عن معالم دینهم و حلالهم و حرامهم. [رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۴۳۱، ح ۶]

۱. وفيه عن الكافي عن علي بن محمد عن سهل بن زياد عن علي بن حسان عن إبراهيم بن إسماعيل عن ابن جبل عن أبي عبد الله عليه السلام قال: كنا ببابه فخرج علينا قوم أشباه الزط عليهم «أز وأكسية. فسألنا أبا عبد الله عليه السلام عنهم فقال: هؤلاء إخوانكم من الجن. [همان، ح ۷]

۲. في الكافي عن محمد بن يحيى عن محمد بن الحسين عن إبراهيم بن أبي البلاد عن سدير الصيرفي قال: وصاني ابو جعفر عليه السلام بحوائج له بالمدينة فخرجت فبينما أنا بين فج الروحاء على راحلتی إذا انسان یلوی بثوبه قال: فملت الیه و ظننت انه عطشان، فناولته الاداوة فقال لی: لا حاجة لی بها وناولنی کتابا طینه رطب، قال: فلما نظرت الی الخاتم إذا خاتم أبي جعفر عليه السلام فقلت: متى عهدک بصاحب الكتاب قال: الساعة وإذا فی الكتاب أشياء یأمرنی بها ثم التفت فاذا لیس عندی أحد، قال ثم قدم ابو جعفر عليه السلام فلقیته فقلت: جعلت فداک رجل أتانی بکتابک و طینه رطب؟ فقال: یا سدير ان لنا خدما من الجن فاذا أردنا السرعة بعثناهم. و فی رواية اخرى قال: ان لنا أتباعا من الجن كما لنا أتباعا من الانس. فاذا أردنا امرا بعثناهم. [رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۴۳۲، ح ۹]

حکیمه خاتون دختر موسی بن جعفر علیه السلام گوید:

حضرت رضا علیه السلام را دیدم که مقابل بیت حَظَب یعنی انبار هیزم ایستاده بود و با کسی سخن می‌گفت و من او را نمی‌دیدم پس گفتم: مولای من، با چه کسی سخن می‌گویی؟ فرمود: «عامر بن زهرانی [از اجته] از من سؤالاتی دارد و از برادران خود به من شکوه می‌کند» پس من گفتم: من دوست دارم سخن او را بشنوم. فرمود: «اگر سخن او را بشنوی یک سال تب خواهی کرد» گفتم: ای مولای من! دوست می‌دارم بشنوم، فرمود: بیا بشنو، پس من صدایی مانند صغیر شنیدم و همان وقت تب کردم و تا یک سال تب داشتم^۱.

امام باقر علیه السلام می‌فرماید:

هنگامی که امیرالمؤمنین علیه السلام در مسجد کوفه بالای منبر سخن می‌گفت ناگهان اژدهایی از یکی از درهای مسجد وارد شد، و مردم دویدند، تا او را بکشند، امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «با او کاری نداشته باشید» پس آن اژدها نزد منبر آمد و بر امیرالمؤمنین علیه السلام سلام کرد و آن حضرت اشاره نمود که صبر کن تا از خطبه فارغ شوم، و چون از خطبه فارغ شد به او فرمود: تو کیستی؟ او گفت: «من عمربن عثمان خلیفه شما بین جنیان هستم» پس من گفتم:

۱. و فیه عن علی بن محمّد و محمّد بن الحسن عن سهل بن زیاد عن ذکره عن محمّد ابن جحرش قال: حدثتني حکیمه بنت موسی قال: رأيت الرضا علیه السلام واقفا علی باب بیت الحطب وهوناجی ولست اری أحدا فقلت: سیّدی لمن تناجی؟ فقال: هذا عامر الزهرانی أتانی یسألنی و یشکوا لی فقلت: یا سیّدی أحب أن أسمع کلامه. فقال لی: انک ان سمعت به حممت سنة، فقلت: یا سیّدی أحب أن أسمعہ فقال لی: استمعی فاستمعت فسمعت شبه الصغیر و رکبتنی الحمی فحممت سنة. [همان، ح ۱۰]

فدای شما شوم آیا او همواره نزد شما می آید، و بر خود واجب می داند که نزد

شما بیاید؟ فرمود: آری.^۱

امام حسین علیه السلام می فرماید:

امیرالمؤمنین علیه السلام به برخی از [علمای] یهود فرمود: شیاطین - از اجنه - کافر بودند و در خدمت سلیمان قرار گرفتند، در حالی که آنان نسبت به پیامبر ما حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم ایمان داشتند و در خدمت او بودند، و نه نفر از اشراف جن نزد او آمدند، و یکی از آنان از قبیله نصیبین بود و هشت نفر دیگر از قبیله بنی عمرو بن عامر - به نام احجه - بودند، به نام های: شَضَات، مَضَات، همَلکان، مرزبان، مازبان، نَضَات، هاضب، هاضب، و عمرو بودند، و این ها همان کسانی هستند که خداوند درباره ی آنان می فرماید: «وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ...»^۲

۱. فی تفسیر نور الثقلین عن ایوب عن عمرو بن شمر عن جابر عن ابی جعفر علیه السلام قال: بینا امیر - المؤمنین علیه السلام علی المنبر إذ أقبل ثعبان من ناحية باب من أبواب المسجد، فهم الناس أن يقتلوه فأرسل امیر المؤمنین علیه السلام ان كفوا فكفوا وأقبل الثعبان ينساب حتى انتهى الى المنبر، فتناول فسلم علی امیر المؤمنین علیه السلام فأشار امیر المؤمنین الیه: ان یقف حتى یفرغ من خطبته، ولما فرغ من خطبته أقبل علیه فقال: من أنت؟ قال: أنا عمر بن عثمان خلیفتک علی الجن، فقلت له: جعلت فداک فیأتیک عمرو و ذاک الواجب علیه؟ قال: نعم. [تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۳۳، ح ۱۱]

۲. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی رحمته الله علیه روی عن موسی بن جعفر عن ابیه عن آبائه عن الحسین بن علی علیه السلام ان علیا علیه السلام قال لبعض اليهود: ان الشیاطین سخرت لسلیمان و هی مقیمة علی کفرها و قد سخرت لنبوة محمد صلی الله علیه و آله و سلم الشیاطین بالایمان فأقبل الیه من الجن التسعة من اشرافهم و أحد من جن نصیبین و الثمان من بنی عمرو بن عامر من الاحجة منهم شَضَاة و مَضَاة و همَلکان و المرزبان و المازمان و نضَاة و هاضب و هاضب و عمرو و هم الذین یقول الله تبارک و تعالی اسمه فیهم «وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ» و ←

«وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنْسِ يُعُودُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَرَادُوهُمْ رَهَقًا»^۱

زراره گوید: امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه فوق فرمود:

[قبل از ولادت رسول خدا صلی الله علیه و آله] اجته نزد برخی از انسان‌ها [ی کاهن] می‌آمدند و آنان به اجته پناه می‌بردند، و اجته برگم‌راهی و خسران آنان می‌افزودند، مانند این که شخصی نزد کاهنی که با اجته ارتباط داشت می‌رفت و به او می‌گفت: به شیطان خود بگو: فلانی به تو پناهنده شده است. [برای حل مشکلات خود].^۲

مرحوم علی بن ابراهیم قمی نیز مفاد حدیث فوق را در تفسیر این آیه بیان نموده است. «وَأَنَا لَا نَذْرِي أَشْرًا رِيَدَ بِيَمَنٍ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا * وَأَنَا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قَدَدًا * وَأَنَا ظَنَنَّا أَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللَّهَ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا * وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَى آمَنَّا بِهِ فَمَنْ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا»^۳

حسن بن زیاد گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که در تفسیر «وَأَنَا لَا نَذْرِي أَشْرًا رِيَدَ بِيَمَنٍ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا» فرمود:

به خدا سوگند، خداوند بر مردمی که با معاویه بیعت کردند و امام حسن علیه السلام را رها نمودند، اراده‌ی خیر نخواهد داشت، بلکه به آنان اراده‌ی شر و کیفر دارد.

هم التسعة «يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ». أقول و ستسمع لهذا تتمه في محله قريبا إنشاء الله تعالى.

[همان، ص ۴۳۵، ح ۱۸] ۱. سوره‌ی جن، آیه‌ی ۶.

۲. القمى: وعنه عن أحمد بن الحسين عن ابن فضال عن أبان عن زرارة قال سألت أبا جعفر علیه السلام عن قول الله: أَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْإِنْسِ يُعُودُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَرَادُوهُمْ رَهَقًا قال: الرجل ينطلق إلى الكاهن الذي كان يوحى إليه الشيطان فيقول قل لشیطانك إن فلانا فقد عاذ بك. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۹]

۳. سوره‌ی جن، آیات ۱۳-۱۰.

سپس علی بن ابراهیم رضی الله عنه گوید: مقصود از «بَخَس» در آیه «فَمَنْ يُؤْمِن بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا» نقصان است، و مقصود از «رَهَق» عذاب است.^۱ محمد بن فضیل گوید: امام کاظم علیه السلام در تفسیر «وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ آمَنَّا بِهِ» فرمود: مقصود از «الهدی» ولایت [امیرالمؤمنین علیه السلام] است، و اجته می‌گویند: ما ایمان به مولای خود آوردیم و هر کس به ولایت مولای خود ایمان داشته باشد، هراسی از نقصان و عذاب ندارد. سپس فرمود: این تأویل آیه است. محمد بن فضیل گوید: گفتم: معنای «لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا»؟ چیست؟ فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله مردم را دعوت به ولایت علی علیه السلام نمود و قریش گرد او جمع شده و گفتند: «ای محمد! ما را از این کار معاف بدار»، و رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «این از ناحیه خداوند است، و از ناحیه من نیست». پس قریش آن حضرت را متهم نموده و رفتند؛ و خداوند این آیه را نازل کرد: «قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا * قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا * إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ فِي عِلِّيِّ» گفتم: آیا این تنزیل است؟ فرمود: آری. پس فرمود: خداوند برای تأکید این مسأله فرمود: «وَمَنْ يُعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فِي وَلَايَةِ عَلِيِّ علیه السلام فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا» گفتم: مقصود از «حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا» چیست؟ حضرت فرمود: مقصود قائم عجل الله تعال فرجه الشريف و یاران او هستند.^۲

۱. و فیه: حدثنا محمد بن جعفر قال حدثنا محمد بن عيسى عن زياد عن الحسن بن علي بن فضال عن ابن بكير عن الحسين بن زياد قال سمعت أبا عبد الله عليه السلام يقول في قوله وَأَنَا لَا نَدْرِي أَشُرُّ أَرِيدَ بَعْنٍ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا فقال لا بل والله شر أريد بهم حين بايعوا معاوية وتركوا الحسن بن علي عليه السلام. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۱]
۲. فی الکافی: قُلْتُ قَوْلُهُ لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ آمَنَّا بِهِ قَالَ الْهُدَىٰ الْوَلَايَةُ آمَنَّا بِمَوْلَانَا فَمَنْ آمَنَ بِوَلَايَةِ مَوْلَاهُ - فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا قُلْتُ تَنْزِيلٌ قَالَ لَا تَأْوِيلَ قُلْتُ قَوْلُهُ لَا أَمْلِكُ لَكُمْ

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «كُنَّا طَرِيقَ قَدَدًا» مذاهب مختلفه است.^۱

«وَأَنَا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا * وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا * وَالْوَأَسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقِينَهُمْ مَاءً غَدَقًا * لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا...»^۲

مرحوم کلینی در کافی از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که آن حضرت در تفسیر «وَالْوَأَسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ...» فرمود:

یعنی «اگر آنان برولایت علی بن ابی طالب امیرالمؤمنین و اوصیای آن حضرت استقامت می کردند، و اطاعت آنان را نسبت به امر و نهی شان می پذیرفتند، ما قلوب آنان را از ایمان سیراب می نمودیم»، و مقصود از طریقت ولایت علی بن ابی طالب و اوصیای او (علیهم السلام) می باشد.^۳

صَرًّا وَلَا رَشْدًا قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَعَا النَّاسَ إِلَى وِلَايَةِ عَلِيٍّ فَاجْتَمَعَتْ إِلَيْهِ قُرَيْشٌ فَقَالُوا يَا مُحَمَّدُ أَعْفِنَا مِنْ هَذَا فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ هَذَا إِلَى اللَّهِ لَيْسَ إِلَيَّ فَاتَّهَمُوهُ وَحَرَجُوا مِنْ عِنْدِهِ فَانزَلَ اللَّهُ قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ صَرًّا وَلَا رَشْدًا. قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلتَحِدًا إِلَّا بِلَاغٍ مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ فِي عَلِيٍّ قُلْتُ هَذَا تَنْزِيلٌ قَالَ نَعَمْ ثُمَّ قَالَ تَوَكُّدًا - وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فِي وِلَايَةِ عَلِيٍّ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قُلْتُ حَتَّى إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أضعَفَ ناصِرًا أَوْ أَقْلَ عَدَدًا يَعْنِي بِذَلِكَ الْقَائِمَ وَأَنْصَارَهُ. [كافی، ج ۱، ص ۴۳۳، ح ۹۱]

۱. القمّی: وقوله: كُنَّا طَرِيقَ قَدَدًا أَي عَلَى مَذَاهِبٍ مُخْتَلِفَةٍ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۹]

۲. سوره ی جن، آیات ۱۹-۱۴.

۳. فی الکافی عن أَحْمَدُ بْنُ مَهْرَانَ عَنْ عَبْدِ الْعَظِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَسَنِيِّ عَنْ مُوسَى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَعْقُوبَ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) فِي قَوْلِهِ تَعَالَى - وَأَنْ لَوْ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقِينَهُمْ مَاءً غَدَقًا قَالَ يَعْنِي لَوْ اسْتَقَامُوا عَلَى وِلَايَةِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ

امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه فوق می فرماید:

یعنی اگر در اظله و هنگام اخذ میثاق از ذریه آدم نسبت به ولایت علی بن ابی طالب و اوصیای آن حضرت علیهم السلام، آنان استقامت و اعتراف بر آن پیدا کرده بودند [در دنیا نیز ولایت آنان را می پذیرفتند و] ما آنان را از آب زلال و گوارای ایمان

سیراب می نمودیم.^۱

و در سخن دیگری فرمود:

«لَاذْفَنَاهُمْ عِلْمًا كَثِيرًا يَتَعَلَّمُونَهُ مِنَ الْأَيْمَةِ عليها السلام، قال الراوى: قُلْتُ: «لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ»؟

قَالَ: إِنَّمَا هُوَ لِإِيْمَانِهِمْ فِيهِ يَعْنِي الْمُنَافِقِينَ»^۲. [یفتنهم الله فی ولایة علی علیه السلام]

«وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا*... لِيَعْلَمَ أَنَّ قَدْ أَبْلَغُوا رَسُولَاتِ

رَبِّهِمْ وَ أَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَخْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا»^۳

أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْأَوْصِيَاءِ مِنْ وَدِهِ عليهم السلام وَقَبِلُوا طَاعَتَهُمْ فِي أَمْرِهِمْ وَنَهَيْهِمْ لِأَسْقِينَاهُمْ مَاءً عَدَقًا يَقُولُ لِأَشْرَبْنَا قُلُوبَهُمُ الْإِيْمَانَ وَالطَّرِيقَةَ هِيَ الْإِيْمَانُ بِوَلَايَةِ عَلِيِّ وَالْأَوْصِيَاءِ.

[کافی، ج ۱، ص ۲۲۰، ح ۱]

۱. وفی تأویل الآيات: قال محمد بن العباس حدثنا أحمد بن هوزة الباهلی عن إبراهيم بن

إسحاق عن عبد الله بن حماد عن سماعة قال سمعت أبا عبد الله عليه السلام يقول فی قول الله تعالى

وَأَنْ لَوْ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقِينَاهُمْ مَاءً عَدَقًا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ قال یعنی استقاموا علی

الولاية فی الأصل عند الأظلة حين أخذ الله الميثاق علی ذرية آدم لِأَسْقِينَاهُمْ مَاءً عَدَقًا

یعنی لکننا أسقیناهم من الماء الفرات العذب. [تأویل الآيات، ج ۲، ص ۷۰۳، ح ۱]

۲. وفيه: ويؤيده ما رواه أيضا عن أحمد بن القاسم عن أحمد بن محمد عن محمد بن خالد

عن محمد بن علي عن محمد بن مسلم عن بريد العجلي قال سألت أبا عبد الله عليه السلام

عن قول الله تعالى وَأَنْ لَوْ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ قال یعنی علی الولاية لِأَسْقِينَاهُمْ مَاءً

عَدَقًا قال لِأَذْفَنَاهُمْ عِلْمًا كَثِيرًا يتعلمونه من الأئمة عليهم السلام قلت قوله لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ قال إِنَّمَا

هؤلاء يفتنهم فيه یعنی المنافقين. [همان، ح ۳]

۳. سوره ی جن، آیات ۲۸-۱۹.

مرحوم علی بن ابراهیم با سند خود از امام باقر علیه السلام نقل نموده که در تفسیر «فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا» فرمود:

مقصود کسانی هستند که به ولایت ما اقرار نمودند. و در تفسیر «وَأَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا» فرمود: مقصود معاویه و اصحاب اویند. و در تفسیر «وَأَلَّوْا سِتْقَامًا عَلَى الطَّرِيقَةِ» فرمود: مقصود از طریقت ولایت علی علیه السلام است. و در تفسیر «لِنُقْتِلَهُمْ فِيهِ» فرمود: مقصود کشته شدن امام حسین علیه السلام است. و در تفسیر «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا» فرمود: یعنی احدی را جز آل محمد امام ندانید. و در تفسیر «وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ» فرمود: یعنی هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله به پا خاست و مردم را به ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام دعوت نمود و «كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا» یعنی نزدیک بود قریش [و منافقین] به دشمنی و جنگ با او برخیزند. و در تفسیر «قُلْ إِنَّمَا أَدْعُو رَبِّي» فرمود: «قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي» یعنی بگو: من به دستور پروردگار خود، شما را دعوت به ولایت علی علیه السلام می‌کنم، و من مالک پذیرفتن و نپذیرفتن شما نیستم، و اگر امر او را کتمان کنم «لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا» یعنی اگر امر ولایت علی علیه السلام را کتمان کنم پناهگاهی ندارم و احدی در مقابل خداوند مرا از عذاب او پناه نمی‌دهد. و در تفسیر «إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا» فرمود: یعنی کسی که خدا و رسول او صلی الله علیه و آله را، در مورد ولایت علی علیه السلام معصیت و نافرمانی کند، تا ابد در آتش دوزخ خواهد ماند.

سپس گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

یا علی تو قسیم النار هستی، و توبه آتش دستور می‌دهی و می‌گویی این سهم من است و این سهم تو است. و چون گفتند: تا کی به ما وعده خطر مخالفت با

علی و عذاب جهنم را می دهی؟! خداوند این آیه را نازل نمود «حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ»، «يَعْنِي الْمَوْتَ وَالْقِيَامَةَ (فَسَيَعْلَمُونَ) يَعْنِي فَلَانًا وَفُلَانًا وَفُلَانًا وَمُعَاوِيَةَ وَعَمْرُو بْنَ الْعَاصِ وَأَصْحَابَ الضَّعَائِنِ مِنْ قُرَيْشٍ...»^۱
 «وَمَنْ يُعْرِضْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا»^۲

ابن عباس گوید:

مقصود از «وَمَنْ يُعْرِضْ عَن ذِكْرِ رَبِّهِ» ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام است، و مقصود از «تَحَرَّوْا رَشَدًا» طلب حق است، و مقصود از «فَاسِطُونَ» منحرفین از طریق حق اند.^۳

۱. القمّی: حدثنا محمد بن همام قال: حدثنا جعفر بن محمد بن مالک قال: حدثنا جعفر بن عبد الله قال: حدثنا محمد بن عمر عن عباد بن صهيب عن جعفر بن محمد عن أبيه عليه السلام في قول الله تعالى «فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا» الذين أقرؤا بولایتنا فأولئك تحروا رَشَدًا أَمَا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا معاوية وأصحابه وَأَنْ لَوْ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَهُمْ مَاءً عَذَقًا الطريقة الولاية لعلی عليه السلام لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ قتل الحسين عليه السلام فَلَاتَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا أَى الأحد مع آل محمد ولا تتخذوا من غيرهم وليا وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ يعنى محمدا صلى الله عليه وسلم يدعوهم إلى ولاية على عليه السلام كَادُوا قُرَيْشٌ يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا أَى يتعادون عليه قال قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي قال: إِنَّمَا أَمْرُنِي رِبِّي، لا أَمْلِكُ لَكُمْ صَرًّا وَلا رَشَدًا إِنْ تَوَلَّيْتُمْ عن ولايته قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ إِنْ كَتَمْتَ مَا أَمَرْتُ بِهِ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا يعنى ماوى إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ إِلَيْكُمْ ما أَمْرُنِي اللَّهُ بِهِ من ولاية على بن أبى طالب عليه السلام وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فِي ولاية على عليه السلام فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا قال التّبي عليه السلام يا على أنت قسيم النار تقول هذا لى وهذا لك قالت قريش فمتى يكون ما تعدنا يا محمد من أمر على والنار فانزل الله حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ يعنى الموت والقيامة فَسَيَعْلَمُونَ يعنى فلانا وفلانا وفلانا ومعاوية وعمرو بن العاص وأصحاب الضعائن من قريش. [تفسير قمى، ج ۲، ص ۳۸۹]

۲. سوره ی جن، آیه ۱۷.

۳. و عنه عن جعفر قال: حدثني أحمد بن محمد بن أحمد المدائني قال: حدثني هارون

جابر جفعی گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «وَمَنْ يُعْرِضُ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ...» اعراض از علی (علیه السلام) است، و «يَسْلُكُهُ

عَذَابًا صَعَدًا» یعنی «أَشَدَّ الْعَذَابِ»^۱

«وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا»^۲

مؤلف گوید:

در تعدادی از روایات از امام باقر و امام صادق و امام کاظم و امام رضا (علیهم السلام) آمده

که مقصود از مساجد در این آیه ائمه اهل البیت و اوصیای رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) هستند.

امام کاظم (علیه السلام) می فرماید: از پدرم شنیدم که می فرمود:

مساجد همان اوصیای و ائمه اهل بیت (علیهم السلام) هستند که یکی پس از دیگری امام

خواهند بود، و شما نباید به طرف دیگران بروید [ورهبی طاعوت ها را بپذیرید]

و اگر چنین کنید، مانند این است که برای خداوند، شریک قرار داده باشید،

و آیه این چنین نازل شده: «فَلَا تَدْعُوا إِلَىٰ غَيْرِهِمْ فَتَكُونُوا كَمَنْ دَعَا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا»^۳

بن مسلم عن الحسين بن علوان عن علي بن عزاب عن الكلبي عن أبي صالح عن ابن عباس في قوله وَمَنْ يُعْرِضُ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ قَالَ ذَكَرْ بِهِ وَلَا يَهُدَىٰ لِحَدِيثِهِ قَالَ أَبُو طَالِبٍ وَقَوْلُهُ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا أَي طَلَبُوا الْحَقَّ أَمَا الْقَاسِطُونَ الْآيَةُ، قَالَ الْقَاسِطُ الْحَائِدُ عَنِ الطَّرِيقِ.

[تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۰]

۱. قال محمد بن العباس (رضي الله عنه) حدثنا علي بن عبد الله بالإسناد المتقدم عن جابر قال سألت

أبا جعفر (عليه السلام) عن قول الله (تعالى) وَمَنْ يُعْرِضُ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكُهُ عَذَابًا صَعَدًا قَالَ مَنْ أَعْرَضَ

عن علي يسلكه العذاب الصعد وهو أشد العذاب. [تأويل الآيات، ص ۷۰۴]

۲. سوره ی جن، آیه ی ۱۸.

۳. و فی تأویل الآیات: ما رواه أيضا عن محمد بن أبي بكر عن محمد بن إسماعيل عن

عيسى بن داود النجار عن الإمام موسى بن جعفر (عليه السلام) في قوله (تعالى) وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ

حضرت جواد علیه السلام در پاسخ معتصم عباسی [که سؤال کرده بود: دست دزد را از کجا باید قطع نمود] فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

«سجده باید بر هفت عضو بدن باشد: صورت، کف دست‌ها، دوسرزانوها و انگشت‌های پاها، و خداوند فرموده است: «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ» و مقصود از مساجد: اعضای هفت‌گانه سجده است. سپس فرمود: آنچه مخصوص به خداوند است در سرقت قطع نخواهد شد، و تنها انگشتان سارق، از بُن قطع می‌شود و کف دست برای سجده باقی می‌ماند.^۱

فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا قَالَ سَمِعْتُ أَبِي جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عليه السلام يَقُولُ هُمُ الْأَوْصِيَاءُ الْأَثْمَةُ
مَنَا وَاحِدٌ فَوَاحِدٌ فَلَا تَدْعُوا إِلَىٰ غَيْرِهِمْ فَتَكُونُوا كَمَنْ دَعَا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا هَكَذَا نَزَلَتْ.
[تأویل الآيات، ص ۷۰۵]

۱. و فی تفسیر العیاشی عن زرقان صاحب ابن اَبی داود و صدیقه بشدة قال رجع ابن اَبی داود ذات یوم من عند المعتصم و هو مغتم، فقلت له فی ذلك، فقال: وددت الیوم اُنّی قدمت منذ عشرين سنة، قال: قلت له و لم ذاک قال: لما کان من هذا الأسود اَبا جعفر محمّد بن علی بن موسی الیوم بین یدی امیر المؤمنین المعتصم قال: قلت له: و کیف کان ذلك قال: إن سارقاً أقر علی نفسه بالسرقة و سأل الخلیفة تطهیره بإقامة الحد علیه، فجمع لذلك الفقهاء فی مجلسه و قد أحضر محمّد بن علی ع، فسألنا عن القطع فی اَی موضع یجب أن یقطع قال: فقلت من الكر سوع قال: و ما الحجة فی ذلك قال: قلت: لأن الید هی الأصابع و الکف إلی الكر سوع، لقول الله فی التیمم: «فَأَمْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ» و اتفق معی علی ذلك قوم.

و قال آخرون: بل یجب القطع من المرفق، قال: و ما الدلیل علی ذلك قالوا لأن الله لما قال: «وَأَيْدِيكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ» فی الغسل دل ذلك علی أن حد الید هو المرفق قال: فالتفت إلی محمّد بن علی عليه السلام فقال ما تقول فی هذا یا با جعفر فقال قد تكلم القوم فیهِ یا امیر المؤمنین، قال دعنی مما تكلموا به اَی شیء عندك قال اعفنی عن هذا یا امیر المؤمنین قال: أقسمت علیك بالله لما أخبرت بما عندك فیهِ فقال أما إذا أقسمت

«عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا * إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا * لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رَسُولَاتِ رَبِّهِمْ وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَخْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا»^١

على بالله إنني أقول إنهم أخطئوا فيه السنة فإن القطع يجب أن يكون من مفصل أصول الأصابع فيترك الكف قال: وما الحججة في ذلك قال: قول رسول الله ﷺ السجود على سبعة أعضاء الوجه واليدين والركبتين والرجلين، فإذا قطعت يده من الكرسوع أو المرفق لم يبق له يد يسجد عليها، وقال الله تبارك وتعالى: «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ» يعنى به هذه الأعضاء السبعة التي يسجد عليها «فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا»، وما كان لله لم يقطع قال: فأعجب المعتصم ذلك وأمر بقطع يد السارق من مفصل الأصابع دون الكف قال ابن أبي داود: قامت قيامتى وتمنيت أنى لم أك حيا قال زرقان: إن ابن أبي داود قال: صرت إلى المعتصم بعد ثلاثة، فقلت: إن نصيحة أمير المؤمنين عليه السلام لى واجبة وأنا أكلمه بما أعلم أنى أدخل به النار قال: وما هو قلت:

إذا جمع أمير المؤمنين من مجلسه فقهاء رعيته وعلماء هم لأمر واقع من أمور الدين، فسألهم عن الحكم فيه فأخبروه بما عندهم من الحكم فى ذلك، وقد حضر المجلس أهل بيته وقواده ووزرائه وكتابه، وقد تسامع الناس بذلك من وراء بابه، ثم يترك أقاويلهم كلهم لقول رجل يقول شطر هذه الأمة بإمامته، ويدعون أنه أولى منه بمقامه، ثم يحكم بحكمه دون حكم الفقهاء قال: فتغير لونه وانتبه لما نبهته له وقال:

جزاك الله عن نصيحتك خيرا، قال: فأمر يوم الرابع فلانا من كتاب وزرائه بأن يدعوه إلى منزله فدعاه فأبى أن يجيبه، وقال: قد علمت أنى لا أحضر مجالسكم، فقال: إتنى إنما أدعوك إلى الطعام وأحب أن تطأ ثيابى وتدخل منزلى فأتبرك بذلك وقد أحب فلان بن فلان من وزراء الخليفة لقائك فصار إليه، فلما أطمع منها أحسن السم فدعا بدابته فسأله رب المنزل أن يقيم، قال: خروجى من دارك خير لك، فلم يزل يومه ذلك وليلة فى خلفه حتى قبض. [تفسير عياشى، ج ١، ص ٣١٩، ح ١٠٩]

امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَامُ ضمن سخن مفصلی فرمود:

مقصود از «مَنْ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ» رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و جانشینان او عَلَيْهِمُ السَّلَامُ از برگزیدگان خدا هستند و خداوند درباره‌ی آنان فرموده است: «فَأَيْنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ» و آنان کسانی هستند که خداوند نام‌شان را پس از نام خود و نام رسول خود قرار داده و اطاعت از آنان را بر مردم واجب نموده، همانند این که اطاعت از خود را بر آنان واجب کرده است.^۱

محمد بن فضل هاشمی گوید: حضرت رضا عَلَيْهِ السَّلَامُ نگاهی به ابن هذاب نمود و فرمود: اگر من به تو خبر بدهم که در این روزها تو مبتلای به خون خویشان خود خواهی شد، تصدیق می‌کنی که من عالم به غیب هستم؟ ابن هذاب گفت: «خیر، چرا که جز خداوند کسی عالم به غیب نیست» حضرت رضا عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمود: آیا خداوند نمی‌فرماید: «عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهَرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا * إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ»؟ و رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نزد خداوند مرتضیو مرضی می‌باشد، و ما وارثان او هستیم و خداوند پیامبر خود صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را بر آنچه می‌خواسته آگاه نموده و غیب را به او آموخته است، و او نیز ما را به اسرار گذشته و آینده تا قیامت آگاه نموده است...^۲

۱. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی رحمته الله عن أمير المؤمنين عَلَيْهِ السَّلَامُ حديث طويل وفيه وألزمهم الحجة بأن خاطبهم خطابا يدل على انفرادة وتوحيده، وبأن لهم أولياء تجري أفعالهم وأحكامهم مجرى فعله، وعرف الخلق اقتدارهم على علم الغيب بقوله: عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهَرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا * إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ قال السائل: من هؤلاء الحجج؟ قال: هم رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ومن حل محله من أصفياء الله الذين قال: «فَأَيْنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ» الذين قرنهم الله بنفسه و برسوله، وفرض على العباد من طاعتهم، مثل الذي فرض عليهم منها لنفسه. [رواه في تفسير نورالثقلين، ج ۵، ص ۴۴۴، ح ۵۹]

۲. فی الخرائج والجرائح روى محمد بن الفضل الهاشمي عن الرضا عَلَيْهِ السَّلَامُ نظرالى ابن هذاب فقال: ان انا أخبرتك انك ستبتلى فى هذه الأيام بدم ذى رحم لك لكنك

و از طریق مخالفین نیز ابن ابی الحدید در شرح نهج البلاغه گوید:
 روایت شده که برخی از اصحاب ابوجعفر محمد بن علی الباقر عليه السلام درباره‌ی آیه
 فوق از آن حضرت سؤال نمودند و ابوجعفر به آنان فرموده است: خداوند ملائکه
 را موکل پیامبران نموده تا اعمال آنان را احصا کنند...
 و ملک بزرگی را از کودکی بر پیامبر اسلام حضرت محمد صلى الله عليه وآله وسلم موکل نموده تا او
 را به خیرات و مکارم اخلاق ارشاد کند، و از شرور و مساوی اخلاق باز دارد، و این
 همان ملکی است که رسول خدا صلى الله عليه وآله وسلم را صدا می‌زد و می‌گفت: «السَّلامُ عَلَيْكُمْ
 يَا مُحَمَّدُ يَا رَسُولَ اللَّهِ» و رسول خدا صلى الله عليه وآله وسلم در آن وقت جوان بود و هنوز به درجه رسالت
 نرسیده بود و گمان می‌کرد این صدا از سنگ و از زمین است، و چون تأمل می‌کرد
 چیزی را نمی‌دید.^۱

مصدقاً لی؟ قال: لا فان الغیب لا یعلمه الا الله تعالی، قال عليه السلام: أو لیس انه یقول:
 «عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰی غَيْبِهِ اَحَدًا اِلَّا مَنْ ارْتَضٰی مِنْ رَسُوْلٍ» فرسول الله صلى الله عليه وآله وسلم عند
 الله مرتضی، و نحن ورثة ذلك الرسول الذي اطلعه الله على ما يشاء من غيبه، فعلمنا
 ما كان وما يكون الى يوم القيامة. [همان، ح ۶۰]

۱. و من طریق المخالفین: ما ذكره ابن أبي الحدید فی (شرح نهج البلاغه)، قال: روی أن
 بعض أصحاب أبي جعفر محمد بن علی الباقر عليه السلام سأله عن قول الله صلى الله عليه وآله وسلم: اِلَّا مَنْ ارْتَضٰی
 مِنْ رَسُوْلٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا فَقَالَ عليه السلام: «يوكل الله بأنبيائه ملائكة
 يحصون أعمالهم ويؤدون إليه بتبليغهم الرسالة، و وكل بمحمد صلى الله عليه وآله وسلم ملكا عظيما منذ
 فصل عن الرضاع يرشده إلى الخيرات و مكارم الأخلاق، و يصده عن الشر و مساوي
 الأخلاق، و هو الذي كان يناديه: السَّلامُ عَلَيْكُمْ يَا مُحَمَّدُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، و هو شاب لم
 يبلغ درجة الرسالة بعد، فيظن أن ذلك من الحجر و الأرض، فيتأمل فلا يرى شيئا».
 [رواه فی تفسیر برهان، ج ۵، ص ۵۱۵، ح ۱۹]

سورهی مزمل

محلّ نزول: مکه معظمه، جز آیات ۱۰، ۱۱ و ۲۰ در مدینه منوره.

ترتیب نزول: بعد از سورهی قلم.

تعداد آیات: ۲۰ آیه.

ثواب قرائت سورهی مزمل

امام صادق علیه السلام می فرماید:

کسی که سورهی مزمل را در نماز عشا و یا در آخر شب قرائت کند، سورهی مزمل و شب و روز، در قیامت برای او شهادت می دهند، و خداوند حیات طیبه ای به او می دهد، و مرگ او را نیز مرگ طیبه ای قرار می دهد.^۱

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، خداوند به عدد جنّ و شیاطین، پاداش آزاد کردن غلامان را به او می دهد که در راه خدا آزاد نموده باشد، و سختی های دنیا و آخرت را از او برطرف می کند، و کسی که همواره آن را قرائت کند، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را در

۱. ثواب الأعمال: بهذا الإسناد عن الحسن عن سيف بن عميرة عن منصور بن جابر عن أبي عبد الله عليه السلام قال من قرأ سورة المزمل في العشاء الآخرة أو في آخر الليل كان له الليل والنهار شاهدين مع سورة المزمل وأحياه الله حياة طيبة وأماته ميتة طيبة. [ثواب الأعمال، ص ۱۵۰]

خواب می بیند و هر چه می خواهد از او طلب می کند.^۱

از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:

... کسی که در شب جمعه یکصد مرتبه این سوره را بخواند، خداوند یکصد گناه

اورا می آمرزد، و یکصد حسنه برای او می نویسد، و هر حسنه ده پاداش خواهد

داشت، چنان که می فرماید: «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ امْتَالِهَا».^۲

۱. و من (خواص القرآن): روى عن النبى صلى الله عليه وآله أنه قال: «من قرأ هذه السورة كان له من الأجر كمن

أعتق رقاباً في سبيل الله بعدد الجن والشياطين، ورفع الله عنه العسر في الدنيا والآخرة،

و من آدمن قراءتها ورأى النبى صلى الله عليه وآله فى المنام فليطلب منه ما يشتهى فؤاده». [رواه فى تفسیر

برهان، ج ۵، ص ۵۱۵، ح ۲]

۲. فى البرهان: وقال الصادق عليه السلام: «من آدمن فى قراءتها ورأى النبى وسأله ما يريد أعطاه

الله كل ما يريد من الخير، ومن قرأها فى ليلة الجمعة مائة مرة غفر الله له مائة ذنب، وكتب

له مائة حسنة بعشر أمثالها، كما قال الله تعالى». [همان، ح ۴]

سورهی مزمل، آیات ۱ تا ۲۰

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الْمَزْمِلُ ① فَمِ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا ② نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا ③ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ
الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ④ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ⑤ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلًا
⑥ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ⑦ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ⑧ رَبُّ الْمَشْرِقِ
وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ⑨ وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ⑩
وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولَىٰ النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا ⑪ إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا ⑫ وَطَعَامًا
ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ⑬ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا ⑭
إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ⑮ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ
الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخَذًا وَبِيلًا ⑯ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ⑰
السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ⑱ إِنَّ هَذِهِ تَذْكَرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخِذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا
⑲ إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ

وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصَوْهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۲۰﴾

لغات:

«مُزْمَلٌ» مُتَزَمِّلٌ بوده و تاء در زاء ادغام شده، چرا که زاء قریبه المخرج با تاء است، و مزمل به معنای در لباس خود پیچیده است، و هر چیز پیچیده‌ی در چیزی را مزمل گویند، و «ثُلُثٌ» جزئی از سه می‌باشد، و «رُبْعٌ» جزئی از چهار است، و «ترتیل» ترتیب حروف با تثبیت است، و «حَدْرٌ» سرعت در بیان حروف است، و هر دو نیکوست، و در اینجا ترتیل مورد ترغیب است، و «أَقْوَمٌ» به معنای اخلص استقامه است، و «سَبَّحٌ» به معنای تقلب و رفت و آمد است، و «سَبَّخٌ» به معنای سکون است، از این رو رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «الْحَمَىٰ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ فَسَبِّخُوهَا بِالْمَاءِ» ای آسکنوها، و «تَبْتُلٌ» انقطاع إلى الله صلی الله علیه و آله و اخلاص العبادة است، و «بَتُولٌ» انقطاع به عبادت است، و «يَذَرُ وَيَدَعُ» به معنای ترک یترک است، و ماضی ندارد، و «أَنْكَالٌ» به معنای قيود است، و «عُصْمَةٌ» تردد و ماندن لقمه در حلق است، و «كثيبٌ» رمل مجتمع و فراوان است، و «وَبِيلٌ» به معنای ثقیل است، و «وابلٌ» باران فراوان است، و «وَبَالٌ» چیزی است که بر نفس سنگین است، و «وَبِيلٌ» به معنای غلیظ می‌باشد.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

ای جامه به خود پیچیده! (۱) شب را، جز کمی، بپاخیز! (۲) نیمی از شب را، یا کمی از آن کم کن، (۳) یا بر نصف آن بیفز، و قرآن را با دقت و تأمل بخوان (۴) چرا که ما بزودی سخنی سنگین به تو القا خواهیم کرد! (۵) مسلماً نماز و عبادت شبانه پابرجاتر و با استقامت تراست! (۶) و تو در روز تلاش مستمر و طولانی خواهی داشت! (۷) و نام پروردگارت را یاد کن و تنها به او دل ببند! (۸) همان پروردگار شرق و غرب که معبودی جز او نیست، او را نگاهبان و وکیل خود انتخاب کن، (۹) و در برابر آنچه (دشمنان) می‌گویند شکیباباش و بطرزی شایسته از آنان دوری گزین! (۱۰) و مرا با تکذیب‌کنندگان صاحب نعمت واگذار، و آنها را کمی مهلت ده، (۱۱) که نزد ما غل و زنجیرها و (آتش) دوزخ است، (۱۲) و غذایی گلوگیر، و عذابی دردناک، (۱۳) در آن روز که زمین و کوه‌ها سخت به لرزه درمی‌آید، و کوه‌ها (چنان درهم کوبیده می‌شود که) به شکل توده‌هایی از شن نرم درمی‌آید! (۱۴) ما پیامبری به سوی شما فرستادیم که گواه بر شماست، همان گونه که به سوی فرعون رسولی فرستادیم! (۱۵) (ولی) فرعون به مخالفت و نافرمانی آن رسول برخاست، و ما او را سخت مجازات کردیم! (۱۶) شما (نیز) اگر کافر شوید، چگونه خود را (از عذاب الهی) برکنار می‌دارید؟! در آن روز که کودکان را پیر می‌کند، (۱۷) و آسمان از هم شکافته می‌شود، و وعده او شدنی و حتمی است. (۱۸) این هشدار و تذکری است، پس هر کس بخواهد راهی به سوی پروردگارش برمی‌گزیند! (۱۹) پروردگارت می‌داند که تو و گروهی از آنها که با تو هستند نزدیک دو سوم از شب یا نصف یا ثلث آن را به پا می‌خیزند خداوند شب و روز را اندازه‌گیری می‌کند او می‌داند که شما نمی‌توانید مقدار آن را (به دقت) اندازه‌گیری کنید (برای عبادت کردن)، پس شما را بخشید اکنون آنچه برای

شما میسر است قرآن بخوانید او می داند بزودی گروهی از شما بیمار می شوند، و گروهی دیگر برای به دست آوردن فضل الهی (و کسب روزی) به سفر می روند، و گروهی دیگر در راه خدا جهاد می کنند (و از تلاوت قرآن بازمی مانند)، پس به اندازه ای که برای شما ممکن است از آن تلاوت کنید و نماز را برپا دارید و زکات پردازید و به خدا «قرض الحسنه» دهید [در راه او انفاق نمایید] و (بدانید) آنچه را از کارهای نیک برای خود از پیش می فرستید نزد خدا به بهترین وجه و بزرگترین پاداش خواهید یافت و از خدا آمرزش بطلبید که خداوند آمرزنده و مهربان است! (۲۰)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

«يَا أَيُّهَا الْمَرْمُلُ * قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا * نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا»^۱

در ابتدای سوره «طه» از امام صادق علیه السلام نقل شده که مرمّل یکی از نام های رسول خدا صلی الله علیه و آله است.

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

رسول خدا صلی الله علیه و آله همواره لباس خود را بر بدن خویش می پیچید و می خوابید

از این رو خداوند به او خطاب کرد: «يَا أَيُّهَا الْمَرْمُلُ * قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا...»^۲

محمد بن مسلم گوید: امام باقر علیه السلام فرمود:

خداوند پیامبر خود صلی الله علیه و آله را امر کرد که در تمام شب برای نماز به پا خیزد، جز

برخی از شب ها که [به خاطر مشکلی] اصلاً نماز شب نمی خواند.^۳

۱. سوره مزمل، آیات ۳-۱.

۲. القمّی " قال: هو التّبی صلی الله علیه و آله کان یتزمل بثوبه و ینام، فقال الله: یا أَيُّهَا الْمَرْمُلُ.

[تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۲]

۳. تهذیب الأحکام: مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ

در مجمع البیان نقل شده که نصف، بدل از قلیل است، و مؤید آن روایتی است که امام صادق علیه السلام فرمود:

مقصود از قلیل نصف است و «أَوْ أَنْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا» یعنی انقص من النصف قلیلاً اوزد علی النصف قلیلاً.^۱

«أَوْزِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا * إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا»^۲

امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود:

«بَيْنَهُ بَيِّنَانَا وَلَا تَهْذُهُ هَذَا الشَّعْرُ وَلَا تَنْشُرُهُ نَشْرَ الرَّمْلِ وَلَكِنْ أَفْرِعُوا قُلُوبَكُمْ الْقَاسِيَةَ، وَلَا يَكُنْ هُمْ أَحَدِكُمْ آخِرَ السُّورَةِ». یعنی قرآن را با بیان روشن و ملایم بخوان نه مانند شعربا سرعت، و نه مانند نشر که کلمات آن همانند رمل پراکنده باشد، و لکن به گونه‌ای بخوان که دل‌های قساوت‌زده را بیدار کند، و نباید همت قاری تمام کردن سوره باشد [بلکه باید بکوشید تا از قرآن بهره‌مند شوید].^۳

أُذِينَتَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا قَالَ أَمْرُهُ اللَّهُ أَنْ يُصَلِّيَ كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَ عَلَيْهِ لَيْلَةٌ مِنَ اللَّيَالِي لَا يُصَلِّيَ فِيهَا شَيْئًا. [تهذیب، ج ۲، ص ۳۳۵، ح ۲۳۶]

۱. فی مجمع البیان وقیل: ان نصفه بدل من القلیل، فیکون بیاتا للمستثنی ویؤید هذا القول ما روی عن الصادق علیه السلام قال: القلیل، النصف، أو انقص من القلیل قلیلاً، اوزد علی القلیل قلیلاً. [رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۴۴۶، ح ۶]

۲. سوره‌ی مزمل، آیات ۴ و ۵.

۳. فی أصول الکافی علی بن ابراهیم عن ابيه عن علی بن معبد عن واصل بن سلیمان عن عبد الله بن سلیمان قال: سألت أبا عبد الله علیه السلام عن قول الله تعالى: وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا قال: قال: أمير المؤمنين علیه السلام: بينه بيانا ولا تهذه هذ الشعرو لا تنشره نشر الرمل ولكن أفرعوا قلوبكم القاسية، ولا يكن هم أحدكم آخر السورة. [رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۴۴۶، ح ۷]

علی بن ابی حمزه گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

قرآن نباید با سرعت قرائت شود، بلکه باید با ترتیل خوانده شود، و هنگامی که توبه آیه‌ای رسیدی که ذکر بهشت و نعمت‌های بهشتی در آن آمده، باید توقف کنی، و از خداوند درخواست بهشت نمایی، و اگر به آیه‌ای برخورد کردی که نام دوزخ و آتش در آن برده شده است باید توقف کنی و به خدا پناه ببری از آتش دوزخ.^۱

«إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا * إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْءًا وَأَقْوَمُ قِيلًا * إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا * وَادْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا * رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا * وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا»^۲

امام باقر و امام صادق علیهم السلام درباره‌ی علت نزول این سوره می‌فرمایند:

رسول خدا صلی الله علیه و آله و اصحاب او تمام شب را به عبادت مشغول می‌شدند، تا این که قدم‌های آنان از کثرت قیام متورم شده بود و این برای آنان سخت بود، و این سوره نازل شد و خداوند به رسول خود و اصحاب او تخفیف داد.^۳

۱. و فيه: عدة من أصحابنا عن سهل بن زياد عن بعض أصحابنا عن علي بن أبي حمزة قال: قال أبو عبد الله عليه السلام: إن القرآن لا يقرأ هذرمة ولكن يرتل ترتيلا، فإذا مررت بآية فيها ذكر الجنة فقف عندها واسأل الله تعالى الجنة، وإذا مررت بآية فيها ذكر النار فقف عندها وتعوذ بالله من النار. [همان، ح ۸]

۲. سوره‌ی مزمل، آیات ۱۰-۵.

۳. فی (نهج البيان) للشيباني، قال: روى عن أبي جعفر وأبي عبد الله عليهم السلام: «أن السبب في نزول هذه السورة أن النبي صلی الله علیه و آله كان يقوم هو وأصحابه الليل كله للصلاة حتى تورمت أقدامهم من كثرة قيامهم، فشق ذلك عليه وعليهم، فنزلت السورة بالتخفيف عنه وعنهم في قوله تعالى: وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِيمٌ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ أَى لَنْ تَطِيقُوهُ».

[رواه فی تفسیر برهان، ج ۵، ص ۵۲۰، ح ۱]

محمد بن فضیل گوید:

امام کاظم علیه السلام آیه فوق را این گونه قرائت نمود: «وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ فَيَاكَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا* وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ بَوْصِيكَ أُولَى النَّعْمَةِ وَمَهْلَهُمْ قَلِيلًا»
گفتم: آیا این تنزیل قرآن است؟ فرمود: آری.^۱

امام باقر علیه السلام در تفسیر «وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ» فرمود:

این وعید و تهدید خداوند ﷻ نسبت به تکذیب کنندگان ولایت علی
امیرالمؤمنین علیه السلام است.^۲

ابن عباس گوید:

مقصود از «وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ» علی علیه السلام و ابودرّه هستند.^۳

از رسول خدا ﷺ نقل شده که فرمود:

به اهل قرآن در قیامت گفته می‌شود: قرآن بخوان و به درجات عالی خود بالا برو،
و همان گونه که در دنیا قرآن را با ترتیل می‌خوانده‌ای، قرآن را بخوان، و درجه
تو آخرین آیاتی است که قرائت می‌کنی، و در تفسیر «إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا
ثَقِيلًا» فرمود: یعنی نزدیک است ما بر تو و امت تو سخن سنگینی را القا کنیم.^۴

۱. فی الکافی: وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ قَالَ يَقُولُونَ فَيَاكَ - وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا. وَذَرْنِي
يَا مُحَمَّدُ وَالْمُكَذِّبِينَ بَوْصِيكَ أُولَى النَّعْمَةِ وَمَهْلَهُمْ قَلِيلًا قُلْتُ إِنَّ هَذَا تَنْزِيلٌ قَالَ نَعَمْ.
[کافی، ج ۱، ص ۴۳۴، ح ۹۱]

۲. فی المناقب عن أبان بن عثمان عن أبي جعفر علیه السلام فی قوله ذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ الآية قال
هو وعید توعد الله ﷻ به من کذب بولاية علی امیرالمؤمنین. [مناقب، ج ۳، ص ۲۰۳]
۳. فی المجمع: وروی الحاکم أبو القاسم ابراهیم الحسکانی یاسناده عن الکلبی عن
أبی صالح عن ابن عباس فی قوله «وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ» قال علی و أبودر.
[مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۵۷۵]

۴. فی تفسیر نور الثقلین: و عن عبد الله بن عمر قال: رسول الله ﷺ: یقال لصاحب

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَظَاءً وَأَقْوَمُ قِيلاً» فرمود:
مقصود قیام لیل و جدا شدن از بستر برای نماز شب، و ایستادن در پیشگاه
خداوند است، و باید هدفی جز خداوند در آن نباشد.^۱
امام باقر (علیه السلام) در تفسیر «إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا» فرمود:
یعنی «فَرَاغًا طَوِيلًا لِنَوْمِكَ وَحَاجَتِكَ».
و در تفسیر «وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً» فرمود:
یعنی «أَخْلِصَ النِّيَّةَ إِخْلَاصًا».
و در تفسیر علی بن ابراهیم آمده یعنی «رَفْعُ الْيَدَيْنِ وَتَحْرِيكُ السَّبَابَتَيْنِ».^۲
حفص بن غیاث گوید: امام صادق (علیه السلام) به من فرمود:

ای حفص! در این دنیا هر کس صبر کند، مدّت آن کوتاه است، و هر کس جزع
و بی صبری کند نیز مدّت آن کوتاه است. سپس فرمود: بر تو باد که در جمیع

القرآن: اقرأ وأرق، ورتل کما کنت ترتل فی الدنیا، فان منزلتک عن آخر درجۃ تقرأها
إِنَّا سَأَلْنَاكَ قَوْلًا ثَقِيلًا أَيْ سَنُوْحِي إِلَيْكَ قَوْلًا يَثْقُلُ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَّتِكَ أَيْ قَوْلُهُ
وَقِيلَ: قَوْلًا ثَقِيلًا نَزُولُهُ، فَانَّهُ كَانَ يَتَغَيَّرُ حَالُهُ عِنْدَ نَزُولِهِ وَيَعْرَقُ وَإِذَا كَانَ رَاكِبًا تَبْرَكَ
راحلته ولا تستطیع المشی. [تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۴۴۷، ح ۱۱]

۱. فی کتاب علل الشرائع: أبی رضی الله عنه قال: حدثنا علی بن ابراهیم عن أبیه عن
محمد بن أبی عمیر عن هشام بن سالم عن أبی عبد الله (علیه السلام) فی قول الله (ﷻ): «إِنَّ نَاشِئَةَ
اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَظَاءً وَأَقْوَمُ قِيلاً» قال: یعنی بقوله: «وَأَقْوَمُ قِيلاً» قیام اللیل عن فراشه بین
یدی الله (ﷻ) لا یرید به غیره. [همان، ص ۴۴۸، ح ۱۷]

۲. فی تفسیر علی بن ابراهیم و فی روایة أبی الجارود عن أبی جعفر (علیه السلام) فی قوله: «إِنَّ لَكَ
فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا» یقول: فراغا طویلا لنومک و حاجتک، قوله: «وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً»
یقول: أخلص النیة إخلاصا و فیہ قوله: «وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً» قال: رفع یدیین و تحریک
السبابتین. [همان، ص ۴۴۹، ح ۲۰]

امور خود صابر باشی، چرا که خداوند حضرت محمد ﷺ را مبعوث به رسالت نمود، و او را امر به صبر و رفق و مدارا نمود، و فرمود: «وَ اضْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا* وَ ذَرْنِي وَ الْمُكَذِّبِينَ أُولَىٰ النَّعْمَةِ» و آن حضرت صبر نمود، تا این که نسبت جنون و سحر و کذاب بودن و مفتری و... به او دادند...^۱

«إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلثِي اللَّيْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ وَ طَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَ اللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ عَلِمَ أَن لَّنْ نُحْصِيَهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَىٰ ... وَ اسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ»^۲

امام باقر عليه السلام می فرماید:

رسول خدا ﷺ به آیه فوق عمل نمود و اصحاب خود را نیز به آن بشارت داد و لکن بر آنان سخت آمد، از این رو خداوند فرمود: «عَلِمَ أَن لَّنْ نُحْصِيَهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ» چرا که مردی برای نماز شب به پا می خاست و نمی دانست نصف شب کی می شود؟ و کی دو ثلث از شب تمام می شود؟ از این رو تا صبح عبادت می کرد، از ترس آن که نتواند مقدار لازم را عبادت کند، پس خداوند فرمود: «إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ...» تا «عَلِمَ أَن لَّنْ نُحْصِيَهُ» یعنی «خداوند می داند که

۱. علی بن ابراهیم عن ابيه و علی بن محمد القاسانی جمیعا عن القاسم بن محمد الاصبهانی عن سلیمان بن داود المنقري عن حفص بن غياث قال: قال أبو عبد الله عليه السلام: يا حفص ان من صبر صبر قليلا، و ان من جزع جزع قليلا، ثم قال: عليك بالصبر في جميع أمورك، فان الله تعالى بعث محمدا فأمره بالصبر و الرفق، فقال: «وَ اضْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا وَ ذَرْنِي وَ الْمُكَذِّبِينَ أُولَىٰ النَّعْمَةِ» فصبر حتى نالوه بالعظام و رموه بها. [رواه في تفسير نور الثقلين، ج ۵، ص ۴۵۰، ح ۲۹]

۲. سوره‌ی مزمل، آیه‌ی ۲۰.

شما مقدار نصف و دو ثلث شب را ندانستید و تمام شب را عبادت کردید»،
از این روایات فوق، با آیه «فَأَقْرُؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ» نسخ شد.
سپس امام باقر (علیه السلام) فرمود:

بدانید که هیچ پیامبری مبعوث به رسالت نشد، مگر آن که اهل نماز شب
بود، و هیچ پیامبری مأمور به نماز شب در اول شب نشد.^۱
«فَأَقْرُؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ وَ أَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا»^۲
امام صادق (علیه السلام) فرمود:

سه چیز در قیامت در پیشگاه خداوند شکوه می‌کنند: مسجدی که
همسایگان آن در آن نماز نخوانند، عالمی که در محلی باشد، و مردم مسائل
دین خود را از او سؤال نکنند، و قرآنی که غبار بر آن بنشیند و قرائت نشود.^۳
سماعه گوید: امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «وَ أَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا» فرمود:
مقصود از این آیه زکات نیست.^۴

۱. فی تفسیر علی بن ابراهیم و فی روایة اَبی الجارود عن اَبی جعفر (علیه السلام) فی قوله: إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثُهُ ففعل النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) ذَلِكَ وَ بَشَر النَّاسِ بِهِ فَاشْتَدَّ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ وَ عَلِمَ أَنَّ لَنْ تَحْصُوهُ وَ كَانَ الرَّجُلُ يَقُومُ وَ لَا يَدْرِي مَتَى يَنْتَصِفُ اللَّيْلُ وَ مَتَى يَكُونُ الثَّلَاثَانُ، وَ كَانَ الرَّجُلُ يَقُومُ حَتَّى يَصْبِحَ مَخَافَةَ أَنْ لَا يَحْفَظَهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ أَنْ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنْكَ تَقُومُ إِلَى قَوْلِهِ: «عَلِمَ أَنَّ لَنْ تُحْصُوهُ» يَقُولُ: مَتَى يَكُونُ النِّصْفُ وَ الثَّلَاثُ نَسَخَتْ هَذِهِ الْآيَةَ فَاقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ وَ اعْلَمُوا أَنَّهُ لَمْ يَأْتِ نَبِيٌّ قَطُّ إِلَّا خَلَا بِصَلَاةِ اللَّيْلِ، وَ لَا جَاءَ نَبِيٌّ قَطُّ بِصَلَاةِ اللَّيْلِ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ. [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۵۱، ح ۳۵]

۲. سوره ی مزمل، آیه ۲۰.

۳. فی کتاب الخصال عن ابن فضال عن من ذكره عن اَبی عبد الله (علیه السلام) قال ثَلَاثَةٌ يَشْكُونُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى إِلَى قَوْلِهِ: وَ مَصْحَفٌ مَعْلُوقٌ قَدْ وَقَعَ عَلَيْهِ الْغَبَارُ لَا يَقْرَأُ فِيهِ. [همان، ص ۴۵۱، ح ۳۷]

۴. فی تفسیر علی بن ابراهیم أخبرنا الحسن بن علی عن اَبیهِ عن الحسين ابن سعید عن

مرحوم صدوق می فرماید: امیرالمؤمنین علیه السلام در حدیث اربعمأة می فرماید:
«أَكثَرُوا الْإِسْتِغْفَارَ تَجَلَّبُوا الرِّزْقَ وَقَدَّمُوا مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ عَمَلِ الْخَيْرِ تَجِدُوهُ غَدًا.»^۱
یعنی فراوان استغفار کنید، تا رزق شما به دست آید، و هر چه می توانید از عمل
خیر پیش فرستید، تا در قیامت آن را بیابید.

زرعة عن سماعة قال: سألته عن قول الله: وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا قَالَ: هو غير الزكاة.

[همان، ص ۴۵۲، ح ۳۸]

۱. فی کتاب الخصال فیما علم امیرالمؤمنین علیه السلام أصحابه من الاربعمأة باب مما يصلح
للمسلم فی دینه و دنیاہ: أكثروا الاستغفار تجلبوا الرزق، و قدموا ما استطعتم من عمل
الخير تجدوه غدا. [همان، ح ۳۹]

سورهی مدثر

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سورهی مزمل .

تعداد آیات: ۵۶ آیه .

ثواب قرائت سورهی مدثر

امام باقر علیه السلام می فرماید:

کسی که سورهی مدثر را در نماز واجب خود قرائت کند، بر خداوند حقّ است که او را در درجه حضرت محمد صلی الله علیه و آله و هم نشین او قرار بدهد، و در دنیا هرگز گرفتار شقاوت نشود این شاء الله تعالی^۱ .

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند خداوند ده برابر تصدیق کنندگان و تکذیب کنندگان حضرت محمد صلی الله علیه و آله را به او پاداش می دهد، و کسی که همواره آن را

۱. فی ثواب الأعمال: بهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ عَاصِمِ الْخَيْطِ عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنِ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ الْبَاقِرِ علیه السلام قَالَ مَنْ قَرَأَ فِي الْفَرِيضَةِ سُورَةَ الْمُدَّثِرِ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ تعالى أَنْ يَجْعَلَهُ مَعَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فِي دَرَجَتِهِ وَلَا يُدْرِكُهُ فِي حَيَاةِ الدُّنْيَا شَقَاءٌ أَبَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

قرائت کند، و در پایان، از خداوند بخواهد که حافظ قرآن باشد، از دنیا نخواهد رفت، تا خداوند قلب او را بگشاید، و حافظ قرآن شود.^۱

-
۱. - و من (خواص القرآن): روى عن النبى صلى الله عليه وآله أنه قال: «من قرأ هذه السورة أعطى من الأجر بعدد من صدق بمحمد صلى الله عليه وآله و بعدد من كذب به عشر مرات، و من أدمن فى قراءتها و سأل الله فى آخرها حفظ القرآن، لم يمت حتى يشرح الله قلبه و يحفظه».
- و قال رسول الله صلى الله عليه وآله: «من أدمن قراءتها كان له أجر عظيم، و من طلب من الله حفظ كل سور القرآن، لم يمت حتى يحفظه».
- و قال الصادق عليه السلام: «من أدمن فى قراءتها، و سأل الله فى آخرها حفظه، لم يمت حتى يحفظه، و لو سأله أكثر من ذلك قضاه الله تعالى له». [رواها فى تفسير برهان، ج ۵، ص ۵۲۱، ح ۴-۲]

سورہی مدثر، آیات ۱ تا ۵۶

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝۱ قُمْ فَأَنْذِرْ ۝۲ وَرَبِّكَ فَكَبِيرٌ ۝۳ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ۝۴ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ ۝۵ وَلَا تَمَنَّ أَنْ تَسْتَكْبِرُ ۝۶ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ۝۷ فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ ۝۸ فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ ۝۹ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ۝۱۰ ذُرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً ۝۱۱ وَجَعَلْتُ لَهُ مَالاً مَمْدُوداً ۝۱۲ وَبَنِينَ شُهوداً ۝۱۳ وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيداً ۝۱۴ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ ۝۱۵ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيداً ۝۱۶ سَأَرْهُقُهُ صُعُوداً ۝۱۷ إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ۝۱۸ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ۝۱۹ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ۝۲۰ ثُمَّ نَظَرَ ۝۲۱ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ۝۲۲ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ۝۲۳ فَقَالَ إِنِّي هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ ۝۲۴ إِنَّ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ۝۲۵ سَأُصْلِيهِ سَقَرَ ۝۲۶ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرُ ۝۲۷ لَا تُبْقَى وَلَا تُذُرُ ۝۲۸ لَوَاحِئُهُ لِلْبَشَرِ ۝۲۹ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ۝۳۰ وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمُ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزِدَّ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ

بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَ
 مَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾ كَلَّا وَالْقَمَرَ ﴿٣٢﴾ وَاللَّيْلَ إِذْ أَدْبَرَ ﴿٣٣﴾ وَالصُّبْحَ إِذَا اسْفَرَّ ﴿٣٤﴾ إِنَّهَا
 لِإِحْدَى الْكُبَرِ ﴿٣٥﴾ نَذِيرًا لِلْبَشَرِ ﴿٣٦﴾ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ﴿٣٧﴾ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا
 كَسَبَتْ رَهينَةٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ ﴿٣٩﴾ فِي جَنَّاتٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٤٠﴾ عَنِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٤١﴾ مَا
 سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ ﴿٤٢﴾ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ﴿٤٣﴾ وَلَمْ نَكُ نَطْعُمُ الْمَسْكِينِ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا
 نَحْوُضَ مَعَ الْخَائِضِينَ ﴿٤٥﴾ وَكُنَّا نَكْذِبُ بَيَّوْمِ الدِّينِ ﴿٤٦﴾ حَتَّىٰ آتَانَا الْيَقِينَ ﴿٤٧﴾ فَمَا تَنْفَعُهُمْ
 شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾ كَأَنَّهُمْ حُمْرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥٠﴾
 فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحْفًا مُنْشَرَّةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا بَلْ لَا
 يَخَافُونَ الآخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ
 إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

لغات:

«مُدَّثِّرٌ» متدثر بوده بروزن متفعل، مانند «مزمل» که متزمل بوده و تاء حذف شده است،
 و مدثر به معنای متغظی بالثیاب عند النوم است، و «تکبیر» وصف اکبر و نقیض تصغیر
 است، و «طهارت» به معنای نظافت است، و نظافت عدم نجاست و آلودگی است،
 و در این آیه به معنای عدم الوسخ است، و «ناقور» فاعول از نقر است، و آن آلت تصویت
 و دمیدن است، و «یسیر» به معنای قلیل الکلفة یعنی آسان است، و «یسار» نیز به همین
 معناست و کثرت مال رایسار گویند، به خاطر عدم کلفت در انفاق، و از این قبیل است
 «تیسیر امور» یعنی آسانی امور، و تمهید و توطئه و تذلیل و تسهیل نظائرند، و «عنید» کسی
 است که از روی دشمنی جدایی پیدا کرده است، و معانده به معنای منافره و مضادة
 است، و «ارهاق» تعجیز با عنف است، و «صعود» عقبه سخت و کژود است، و

«عَبَسَ يَعْبُسُ عَبُوسًا» درهم کشیدن صورت است، و عبوس و تکلیح و تقطیب نظائراند، و ضد آن‌ها طلاقه و بشاشه است، و «بُسْرٌ وَ بُسُورٌ» شروع تکره و صورت گرفتگی است، و «إِصْلَاءٌ» الزام و رساندن به آتش است، چنان که گفته می‌شود: اصلیت‌ه فاصطلی، و «سَقَرٌ» یکی از نام‌های جهنم است، و سقرته الشَّمْسِ سَقَرًا إِذَا أَلَمَّتْ دِمَاعَهُ، و «تَلْوِیْحٌ» تغییر رنگ است به سرخی، و «لَوَاحِحٌ لِلْبَشْرِ» یعنی آتش پوست صورت‌های آنان را زشت می‌کند، و «حُمُرٌ» جمع حمار است، و «قَسُورَةٌ» شیر را گویند، و برخی «قَسُورَةٌ» را به معنای رُماة و تیراندازها دانسته‌اند.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

ای جامه خواب به خود پیچیده (و در بستر آرمیده)!(۱) برخیز و انداز کن (و عالمیان را بیم ده)، (۲) و پروردگارت را بزرگ بشمار، (۳) و لباست را پاک کن، (۴) و از پلیدی دوری کن، (۵) و منت مگذار و فزونی مطلب، (۶) و بخاطر پروردگارت شکیبایی کن! (۷) هنگامی که در «صور» دمیده شود، (۸) آن روز، روز سختی است، (۹) و برای کافران آسان نیست! (۱۰) مرا با کسی که او را خود به تنهایی آفریده‌ام واگذار! (۱۱) همان کسی که برای او مال گسترده‌ای قرار دادم، (۱۲) و فرزندان‌ی که همواره نزد او (و در خدمت او) هستند، (۱۳) و وسایل زندگی را از هر نظر برای وی فراهم ساختم! (۱۴) باز هم طمع دارد که بر او بیفزایم! (۱۵) هرگز چنین نخواهد شد چرا که او نسبت به آیات ما دشمنی می‌ورزد! (۱۶) و بزودی او را مجبور می‌کنم که از قلّه زندگی بالا رود (سپس او را به زیر می‌افکنم)! (۱۷) او (برای مبارزه با قرآن) اندیشه کرد و مطلب را آماده ساخت! (۱۸) مرگ بر او باد! چگونه (برای مبارزه با حق) مطلب را آماده کرد! (۱۹) باز هم مرگ بر او، چگونه مطلب (و نقشه شیطانی خود را) آماده نمود!

(۲۰) سپس نگاهی افکند، (۲۱) بعد چهره درهم کشید و عجلانه دست به کار شد (۲۲) سپس پشت (به حق) کرد و تکبر ورزید، (۲۳) و سرانجام گفت: «این (قرآن) چیزی جز افسون و سحری همچون سحرهای پیشینیان نیست! (۲۴) این فقط سخن انسان است (نه گفتار خدا!)» (۲۵) (اما) بزودی او را وارد سقر [دوزخ] می‌کنم! (۲۶) و تونمی دانی «سقر» چیست! (۲۷) (آتشی است که) نه چیزی را باقی می‌گذارد و نه چیزی را رها می‌سازد! (۲۸) پوست تن را بکلی دگرگون می‌کند! (۲۹) نوزده نفر (از فرشتگان عذاب) بر آن گمارده شده‌اند! (۳۰) مأموران دوزخ را فقط فرشتگان (عذاب) قرار دادیم، و تعداد آنها را جز برای آزمایش کافران معین نکردیم تا اهل کتاب [یهود و نصاری] یقین پیدا کنند و برایمان مؤمنان بیفزایند، و اهل کتاب و مؤمنان (در حقانیت این کتاب آسمانی) تردید به خود راه ندهند، و بیمار دلان و کافران بگویند: «خدا از این توصیف چه منظوری دارد؟!» (آری) این گونه خداوند هر کس را بخواد گم راه می‌سازد و هر کس را بخواد هدایت می‌کند! و لشکریان پروردگارت را جز او کسی نمی‌داند، و این جز هشدار و تذکری برای انسانها نیست! (۳۱) اینچنین نیست که آنها تصور می‌کنند سوگند به ماه، (۳۲) و به شب، هنگامی که (دامن برچیند و) پشت کند، (۳۳) و به صبح هنگامی که چهره بگشاید، (۳۴) که آن (حوادث هولناک قیامت) از مسائل مهم است! (۳۵) هشدار و اندازی است برای همه انسانها، (۳۶) برای کسانی از شما که می‌خواهند پیش افتند یا عقب بمانند [بسوی هدایت و نیکی پیش روند یا نروند]! (۳۷) (آری) هر کس در گرو اعمال خویش است، (۳۸) مگر «اصحاب یمین» (که نامه اعمالشان را به نشانه ایمان و تقوایشان به دست راستشان می‌دهند)! (۳۹) آنها در باغهای بهشتند، و سؤال می‌کنند... (۴۰) از مجرمان: (۴۱) چه چیز شما

را به دوزخ وارد ساخت؟! (۴۲) می‌گویند: «ما از نمازگزاران نبودیم، (۴۳) و اطعام مستمند نمی‌کردیم، (۴۴) و پیوسته با اهل باطل همنشین و همصدا بودیم، (۴۵) و همواره روز جزا را انکار می‌کردیم، (۴۶) تا زمانی که مرگ ما فرا رسید!» (۴۷) از این رو شفاعت کفوکنندگان به حال آنها سودی نمی‌بخشد. (۴۸) چرا آنها از تذکروری گردانند؟! (۴۹) گویی گورخرانی رمیده‌اند، (۵۰) که از (مقابل) شیری فرار کرده‌اند! (۵۱) بلکه هر کدام از آنها انتظار دارد نامه جداگانه‌ای (از سوی خدا) برای او فرستاده شود! (۵۲) چنین نیست که آنان می‌گویند، بلکه آنها از آخرت نمی‌ترسند! (۵۳) چنین نیست که آنها می‌گویند، آن (قرآن) یک تذکر و یادآوری است! (۵۴) هر کس بخواهد از آن پند می‌گیرد (۵۵) و هیچ کس پند نمی‌گیرد مگر اینکه خدا بخواهد او اهل تقوا و اهل آمرزش است! (۵۶)

تفسیر اهل البیت علیهم‌السلام:

«يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ * وَرَبِّكَ فَكَبِيرٌ * وَثِيَابِكَ فَطَهِرْ * وَالرُّجُزَ فَاهْجُرْ * وَلَا تَمُنَّ بِتَسْتَكْبِرُ * وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ»^۱
 امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید:

«مُدَّثِّرٌ» از نام‌های ده‌گانه رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در قرآن است.^۲

۱. سوره‌ی مدثر، آیات ۷-۱.

۲. بصائر الدرجات: حدثنا إبراهيم بن هاشم عن أعمش بن عيسى عن حماد الطيفي عن الكلبي عن أبي عبد الله عليه‌السلام قال قال لي كم لمحمد اسم في القرآن قال قلت اسمان أو ثلاث فقال يا كلبى له عشرة أسماء وما محمد إلا رسول قد خلت من قبله الرسل ومبشراً برسول يأتي من بعدي اسمه أحمد ولما قام عبد الله يدعو كادوا يكونون عليه لبدا وطه ما أنزلنا عليك القرآن لتشقى ويس والقرآن الحكيم إنك لمن المرسلين على صراط مستقيم ون والقلم وما يسطرون وما أنت بنعمة ربك بمجنون ويا أيها المرسل ويا أيها المدثر

مؤلف گوید:

حدیث فوق به طور کامل در ابتدای سوره طه گذشت.
در تعدادی از روایات آمده که مقصود از «قُمْ فَأَنْذِرْ» قیام پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در رجعت است.

امام باقر علیه السلام می فرماید:

مقصود از «قُمْ فَأَنْذِرْ» قیام و انذار حضرت محمد صلی الله علیه و آله در رجعت است، و مقصود از «إِنَّهَا لِأَحَدِي الْكُبْرَى * نَذِيرًا لِلْبَشَرِ» نیز حضرت محمد صلی الله علیه و آله و نذیر بودن او در رجعت برای کل بشر است، مانند این آیه «إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ كَافَّةً لِّلنَّاسِ» مربوط به رجعت است.^۱

امام باقر علیه السلام می فرماید: امیرالمؤمنین علیه السلام می فرمود:

«مُدَّتِرٌ» مربوط به هنگام رجعت است. پس مردی گفت: آیا آنان قبل از قیامت زنده خواهند شد، و سپس خواهند مرد؟ امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: آری به خدا سوگند کفر مردم بعد از رجعت، بیشتر و سخت تر از کفر آنان قبل از رجعت است.^۲

قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا زُبُورًا فَالذِّكْرُ اسْمٌ مِنْ أَسْمَاءِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَنَحْنُ أَهْلُ الذِّكْرِ فَاسْأَلْ يَا كَلْبِي عَمَّا بَدَا لَكَ قَالَ فأنسيت والله القرآن كله فما حفظت منه حرفاً أسأله عنه.

[بصائر الدرجات، ص ۵۱۲]

۱. منتخب البصائر سعد بن ابْنِ أَبِي الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ عَمَّارِ بْنِ مَسْرُوقٍ عَنِ الْمُنْخَلِ بْنِ جَمِيلٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَا أَيُّهَا الْمُدَّتِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ يَعْنِي بِذَلِكَ مُحَمَّدًا صلی الله علیه و آله وَ قِيَامَهُ فِي الرَّجْعَةِ يُنذِرُ فِيهَا وَ قَوْلُهُ إِنَّهَا لِأَحَدِي الْكُبْرَى نَذِيرًا لِلْبَشَرِ فِي الرَّجْعَةِ وَ فِي قَوْلِهِ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ كَافَّةً لِّلنَّاسِ فِي الرَّجْعَةِ. [رواه فی بحار الانوار، ج ۵۳، ص ۴۲، ح ۱۰]

۲. منتخب البصائر بهذا الإسناد عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ صَلَّاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ

مرحوم علی بن ابراهیم در معنای آیه فوق گوید:

«مُدَّثِرٌ» متدثر بثوبه می‌باشد، و مقصود از «قُمْ فَأَنْذِرْ» قیام رسول خدا ﷺ

و انداز او در رجعت است، و مقصود از «وَتِيَابِكَ فَطَهِّرْ» تطهیر به معنای

تشمیر و کوتاه کردن، و به خود پیچیدن [و پاکیزه کردن] است. سپس گوید:

امام علیؑ فرمود: شیعیان ما اهل پاکی و تطهیر هستند.^۱

مرحوم کلینی در کافی از امام صادق علیؑ درباره‌ی لباس امیرالمؤمنین علیؑ،

روایتی را نقل نموده که امام صادق علیؑ در پایان آن می‌فرماید:

اگر امروز کسی این گونه لباس بپوشد، مردم می‌گویند: او مرایی و یا دیوانه

است، و لکن لباس قائم ما این چنین خواهد بود.^۲

كَانَ يَقُولُ إِنَّ الْمُدَّثِرَ هُوَ كَائِنٌ عِنْدَ الرَّجْعَةِ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أْحْيَاةَ قَبْلَ
الْقِيَامَةِ ثُمَّ مَوْتُ قَالَ فَقَالَ لَهُ عِنْدَ ذَلِكَ نَعَمْ وَاللَّهِ لِكُفْرَةٍ مِنَ الْكُفْرِ بَعْدَ الرَّجْعَةِ أَشَدُّ مِنْ
كَفْرَاتٍ قَبْلَهَا. [همان، ح ۱۱]

۱. علی بن ابراهیم: فی معنی الآیة، قال: یرید رسول الله ﷺ، فالمدثر یعنی المتدثر بثوبه قُمْ
فَأَنْذِرْ قال: هو قیامه فی الرجعة ینذر فیها، قوله: وَ تِيَابِكَ فَطَهِّرْ، قال: تطهیرها تشمیرها،

أی قصرها، و قال: شیعتنا یطهرون. [رواه فی تفسیر برهان، ج ۵، ص ۵۲۳، ح ۴]

۲. فی الکافی: الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَائِعِ عَنْ
أَحْمَدَ بْنِ عَائِدٍ عَنْ أَبِي خَدِيجَةَ عَنْ مُعَلَّى بْنِ خُنَيْسٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ إِنَّ عَلِيًّا
ع كَانَ عِنْدَكُمْ فَاتَى بَنِي دِيوَانَ وَ اشْتَرَى ثَلَاثَةَ أَثْوَابٍ بِدِينَارٍ الْقَمِيصِ إِلَى فَوْقِ الْكَعْبِ
وَ الْإِزَارِ إِلَى نِصْفِ السَّاقِ وَ الرِّدَاءِ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ إِلَى تَدْيِيهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ إِلَى أَلْيَتَيْهِ ثُمَّ رَفَعَ
يَدَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَلَمْ يَزَلْ يَحْمَدُ اللَّهَ عَلَى مَا كَسَاهُ حَتَّى دَخَلَ مَنْزِلَهُ ثُمَّ قَالَ هَذَا اللَّبَاسُ
الَّذِي يَنْبَغِي لِلْمُسْلِمِينَ أَنْ يَلْبَسُوهُ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ﷺ وَ لَكِنْ لَا يَقْدِرُونَ أَنْ يَلْبَسُوا هَذَا
الْيَوْمَ وَ لَوْ فَعَلْنَاهُ لَقَالُوا مَجْثُونُونَ وَ لَقَالُوا مُرَاءٍ وَ اللَّهُ تَعَالَى يَقُولُ وَ تِيَابِكَ فَطَهِّرْ قَالَ وَ تِيَابِكَ
ارْزَعُهَا وَ لَا تَجْرَهَا وَ إِذَا قَامَ قَائِمُنَا كَانَ هَذَا اللَّبَاسِ. [کافی، ج ۶، ص ۴۵۵، ح ۲]

امام باقر (علیه السلام) در روایتی به فرزند خود امام صادق (علیه السلام) فرمود:

«یا بنی، ألا تطهر قمیصک؟»^۱ و اصحاب گفتند: «مگر قمیص او چه آلودگی داشت» امام باقر (علیه السلام) فرمود: قمیص او بلند بود، و من او را امر کردم که قمیص خود را کوتاه کند، چرا که خداوند می فرماید: «وَتِيَابِكَ فَطَهِّرْ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«وَالرُّجْزُ فَاهْجُزْ» رُجْز به معنای خبیث است.^۲

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «وَلَا تَمُنُّنَ تَسْتَكْثِرُ» فرمود:

«لَا تَسْتَكْثِرُ مَا عَمِلْتَ مِنْ خَيْرٍ لِلَّهِ»^۳

و در روایت ابی الجارود از امام باقر (علیه السلام) آمده:

«لَا تُعْطَى الْعَطِيَّةَ تَلْتَمِسُ أَكْثَرِ مِنْهَا»^۴. یعنی احسان و هدیه ای نکن که بخواهی بیش از آن را به دست آوری.

۱. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ رَجُلٍ عَنْ سَلَمَةَ بِنَاتِ الْقَلْبَانِسِ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرٍ (علیه السلام) إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (علیه السلام) يَا بَنِي أَلَا تُطَهِّرُ قَمِيصَكَ فَذَهَبَ فَظَنَنَّا أَنْ تَوْبَهُ قَدْ أَصَابَهُ شَيْءٌ فَرَجَعَ فَقَالَ إِنَّهُ هَكَذَا فَقُلْنَا جَعَلَنَا اللَّهُ فِدَاكَ مَا لِقَمِيصِهِ قَالَ كَانَ قَمِيصُهُ طَوِيلًا وَأَمْرُهُ أَنْ يُقَصِّرَ إِنَّ اللَّهَ (ﷻ) يَقُولُ وَتِيَابِكَ فَطَهِّرْ. [همان، ص ۴۵۷، ح ۱۰]
۲. قوله وَالرُّجْزُ فَاهْجُزْ الرجز الخبيث. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۳]
۳. وَ قَالَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى - وَلَا تَمُنُّنَ تَسْتَكْثِرُ قَالَ لَا تَسْتَكْثِرُ مَا عَمِلْتَ مِنْ خَيْرٍ لِلَّهِ. [کافی، ج ۲، ص ۳۶۲، ح ۱]
۴. وفي رواية أبي الجارود يقول لا تعطى العطية تلتمس أكثر منها. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۳]

«فَإِذَا نَقَرْتَنِي النَّاقُورِ * فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ * عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ»^۱
نقردر ناقور یعنی دمیدن در صور، مانند «فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ
يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ».

امام صادق علیه السلام فرمود:

از ما اهل بیت امامی خواهد بود «مُظْفَرٌ وَمُسْتَتِرٌ» یعنی پیروز و پنهان، و چون
خداوند بخواهد امر او را آشکار نماید، در قلب او نکته و اثری قرار می دهد و
او به امر خدای متعال قیام خواهد نمود.^۲

امام باقر علیه السلام فرمود:

ناقور ندای آسمانی است و نداکننده می گوید: «أَلَا إِنَّ وَلِيِّكُمْ فَلَانِ بْنِ فَلَانٍ
الْقَائِمِ بِالْحَقِّ»، و نداکننده جبرئیل علیه السلام است، و او در سه ساعت از آن روز
این ندا را می کند، و آن روز بر کافران روز سختی خواهد بود، و مقصود از
کافران در این آیه مرجئه و اهل جبر و منکر ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام هستند،
که به نعمت خدا و ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام کافر شدند.^۳

۱. سوره ی مدثر، آیات ۱۰-۸.

۲. فی الکافی: أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ
بْنِ الْقَاسِمِ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ
قَالَ إِنَّ مِنَّا إِمَامًا مُظْفَرًا مُسْتَتِرًا فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ عَزَّ ذِكْرَهُ إِظْهَارَ أَمْرِهِ نَكَتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةً فَظَهَرَ
فَقَامَ بِأَمْرِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى. [کافی، ج ۱، ص ۳۴۳، ح ۳۰]

۳. تأویل الآيات: وروی عمرو بن شمر عن جابر بن یزید عن أبی جعفر علیه السلام قال قوله عَلَيْهِ السَّلَامُ فَإِذَا
نُقِرَ فِي النَّاقُورِ قال الناقور هو النداء من السماء إلا إن وليكم فلان بن فلان القائم بالحق
ینادی به جبرئیل فی ثلاث ساعات من ذلك اليوم فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ عَلَى الْكَافِرِينَ
غَيْرُ يَسِيرٍ یعنی بالكافرين المرجئة الذين كفروا بنعمة الله و بولاية علي بن أبي طالب علیه السلام.
[تأویل الآيات، ص ۷۰۸]

«ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا * وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا * وَبَيْنَ شُهُودًا * وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا * ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ * كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا * سَأَرْهُقُهُ صَعُودًا * إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ * فَقَبِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ... فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ * إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ...»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیات درباره‌ی ولید بن مغیره نازل شد، و او پیرمردی کبیر و مجرب و از دُهات و سیاستمداران عرب، و استهزاکنندگان رسول خدا صلی الله علیه و آله بود، و هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله قرآن می خواند، قریش جمع می شدند و به ولید بن مغیره می گفتند: آنچه محمّد می خواند چیست؟ آیا شعر است، و یا کهنات است، و یا خطبه است؟ و ولید گفت: «مرا رها کنید تا سخن او را بشنوم» پس نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد و گفت: «ای محمّد مقداری از شعر خود را برای من بخوان». رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

«این ها کلام خداست و شعر نیست و خداوند سخنانی که برای ملائکه و پیامبران و مرسلین خود دوست می داشته، برای من فرستاده است» ولید گفت: مقداری از آن ها را برای من بخوان، پس رسول خدا صلی الله علیه و آله سوره‌ی سجده را برای او خواند، تا رسید به آیه «فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَ ثَمُودَ» پس بدن ولید لرزید، و موهای او سیخ شد و به خانه خود بازگشت و نزدیک قریش نرفت، و قریش نزد ابوجهل رفتند، و گفتند: ولید دین محمّد را پذیرفته است، مگر نمی بینی نزد ما نمی آید؟ پس ابوجهل نزد ولید رفت و گفت: «ای عموتوما را رسوا و سر به زیر کردی، و ما دشمن به شاد شدیم از این که تو آیین محمّد را پذیرفتی!»

ولید گفت: «من آیین او را نپذیرفته‌ام، ولیکن سخن سختی از او شنیدم که انسان را به لرزه درمی‌آورد» ابوجهل گفت: آیا سخنان او خطابه است؟ گفت: خیر، چرا که خطابه کلام پیوسته است، و کلام او پراکنده است و با همدیگر شباهت ندارد! ابوجهل گفت: آیا شعراست؟ ولید گفت: من اشعار عرب را از کوتاه و بلند آن دیده‌ام و کلام او شعر نیست. ابوجهل گفت: پس کلام او چیست؟ ولید گفت: مراها کن تا درباره‌ی آن فکر کنم.

و چون روز بعد فرارسید به او گفتند: نظر تو چیست؟ ولید گفت: «بگوئید: سحراست، چرا که قلوب مردم را تسخیر نموده است» و آیات فوق نازل شد: «ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا» و خداوند ولید را به این خاطر «وحید» نامیده که می‌گفت: «پرده کعبه باید یک سال به دست من باشد، و یک سال به دست بقیه مردم» از سویی او مال فراوان و باغستان‌های زیادی داشت، و دارای ده فرزند و ده غلام بود، و نزد هر غلامی هزار دینار قرار داده بود، تا با آن‌ها تجارت نماید، و او تنها کسی بود که در آن زمان دارای قنطار بود، و گفته شده که قنطار پوست گاو است که پراز طلا باشد...

سپس مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

واقما صعود درآیه «سَأَرْهُقُهُ صُعُودًا» کوهی است در وسط جهنم از مس گداخته.

۱. القمی: وقال علی بن ابراهیم فی قوله فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ إِلَى قَوْلِهِ ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا فإنها نزلت فی الولید بن المغيرة و كان شیخا کبیرا مجربا من دهاة العرب، و كان من المستهزءین برسول الله ﷺ، و كان رسول الله ﷺ یقعده فی الحجرة و یقرأ القرآن فاجتمعت قریش إلى الولید بن المغيرة، فقالوا: یا أبا عبد الشمس ما هذا الذی یقول محمداً شعره وأم کهانة أم خطب! فقال دعونی أسمع کلامه، فدنا من رسول الله ﷺ فقال: یا محمداً أنشدنی من شعرک، قال: ما هو شعر و لکنه کلام الله الذی ارتضاه لملائکته و أنبیائه، فقال: اتل علی

مرحوم علی بن ابراهیم سپس آیات فوق را تا آیه ٣١ توضیح می دهد، و در توضیح «عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ» گوید:

مقصود این است که مأمورین عذاب جهنم نوزده نفر از ملائکه هستند و مردم را عذاب و شکنجه می دهند تا این که گوید: هریک از دوزخیان را نوزده ملک مأمور به عذاب اویند.^١

منه شیئا، فقرأ رسول الله صلى الله عليه وسلم حم السجدة فلما بلغ قوله فَإِن أَعْرَضُوا يَا مُحَمَّدُ أعنى قريشا فقل لهم أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ، قال: فاقشعرا الوليد وقامت كل شعرة في رأسه و لحيته و مرالى بيته و لم يرجع إلى قريش من ذلك، فمشوا إلى أبى جهل فقالوا: يا أبا الحكم أن أبا عبد الشمس صبا إلى دين محمد ما تراه لم يرجع إلينا، فغدا أبو جهل فقال له: يا عم نكست رء و سنا و فضحتنا و أشمت بنا عدونا و صبوت إلى دين محمد، فقال ما صبوت إلى دينه و لكنى سمعت منه كلاما صعبا تقشع منه الجلود، فقال له أبو جهل: أخطب هو قال: لأن الخطب كلام متصل و هذا كلام منشور و لا يشبه بعضه بعضا قال أفشع هو قال لا، أما إني قد سمعت أشعار العرب بسيطها و مديدها و رملها و رجزها و ما هو بشعر قال فما هو قال دعنى أفكر فيه فلما كان من الغد قالوا يا أبا عبد شمس ما تقول فيما قلناه قال: قولوا هو سحر فإنه أخذ بقلوب الناس، فأنزل الله على رسوله فى ذلك «ذَرْنِي وَمَنْ حَلَفْتُ وَحِيداً» و إنما سمي وحيدا لأنه قال لقريش أنا أتوحد بكسوة البيت سنة و عليكم فى جماعتكم سنة، و كان له مال كثير و حداثق و كان له عشر بنين بمكة و كان له عشرة عبيد عند كل عبد ألف دينار يتجربها و تلك القنطار فى ذلك الزمان و يقال إن القنطار جلد ثور مملو ذهباً، فأنزل الله ذَرْنِي وَمَنْ حَلَفْتُ إِلَى قَوْلِهِ صَعُوداً قال: جبل يسمى صعودا.

[تفسير قمى، ج ٢، ص ٣٩٣]

١. وفيه: ثُمَّ نَظَرْتُمْ عَبَسَ وَبَسَرَ قَالَ عَبَسَ وَجْهَهُ، وَبَسَرَ قَالَ أَلْقَى شِدْقَهُ ثُمَّ أَذْبَرَ وَاشْتَكَبَرَ فَقَالَ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ إِنَّ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ إِلَى قَوْلِهِ مَا سَقَرُوا دِي النَّارِ لَا تُبْقِي وَلَا تَذُرْ أَى لَا تَبْقِيهِ وَلَا تَذِرْهُ لَوْ أَحَدٌ لِلْبَشَرِ عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ قَالَ تَلَوَّحَ عَلَيْهِ فَتَحْرَقَهُ، عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ قَالَ مَلَائِكَةٌ يَعَذِّبُونَهُمْ وَهُوَ قَوْلُهُ وَ مَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَ هُمْ مَلَائِكَةٌ فِي النَّارِ

سپس مرحوم علی بن ابراهیم از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام در تفسیر «ذُرِّي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا» نقل نموده که می‌فرماید:

وحید ولد الزّمانی باشد و او زُفَر است، و «مَالًا مَمْدُودًا» یعنی «أَجَلًا مَمْدُودًا إِلَى مَدَّةٍ، وَوَبَيْنَ شُهُودًا» یاران اویند که شهادت دادند: رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرموده: «ما پیامبران ارثی به جای نمی‌گذاریم و هر چه از ما بماند صدقه و مربوط به همه مسلمانان می‌باشد» تا این که گوید: مقصود از «إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا» ولایت امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام است که آنان سخن پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را درباره‌ی او انکار کردند، و مقصود از «إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ» فکر و درباره‌ی دستور پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نسبت به ولایت است، و «قَدَّرَ» به معنای تصمیم این است که اگر پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از دنیا برود، آنان بیعت خود را درباره‌ی امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام برهم بزنند و هرگز نگذارند خلافت به دست ایشان برسد.

سپس گوید:

و «فَقْتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ» نفرین و وعده‌ی عذاب بعد از عذاب است، و عذاب اول به دست مهدی عَلَيْهِ السَّلَام خواهد بود، و عذاب دوم در قیامت می‌باشد، و «ثُمَّ نَظَرُوا عَبَسَ وَبَسَرَ» نگاه او به پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام است با روی گرفته و عبوس به خاطر دستوری که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درباره‌ی بیعت با علی به آنان داد، و مقصود از «ثُمَّ أَدْبَرُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَقَالَ إِنَّ هَذَا إِلاَّ سِحْرٌ يُؤْتَرُ» این است که زُفَر گفت: رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مردم را درباره‌ی علی سحر نمود، و سخنان او از طرف خداوند نیست، بلکه سخن بشری باشد و «سَأَصْلِيهِ سَقَرًا» تا انتهای آیه درباره‌ی زُفَر نازل شده است...^۱

يعذبون الناس وما جعلنا عدتهم إلا فئنة للذين كفروا قال لكل رجل تسعة عشر من الملائكة يعذبونهم. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۴]

۱. قال حدثنا أبو العباس قال حدثنا يحيى بن زكريا عن علي بن حسان عن عمه عبد الرحمن

«كَالْوَقْمَرِ * وَاللَّيْلِ إِذَا أَدْبَرَ * وَالصُّبْحِ إِذَا أَسْفَرَ * إِنَّهَا لِإِخْدَى الْكُبْرِ * نَذِيرًا لِلْبَشَرِ *
لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ»^١

امام كاظم عليه السلام در روایت محمد بن فضیل می فرماید:

مقصود از «وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ» ولایت علی عليه السلام است، و مقصود از «إِنَّهَا لِإِخْدَى الْكُبْرِ» نیز ولایت آن حضرت است.^٢

بن کثیر عن أبی عبد الله عليه السلام فی قوله ذَنْبِي وَمَنْ حَلَقْتُ وَحِيدًا قَالَ الْوَحِيدُ وَلِدَ الزَّنَا وَهُوَ زَفْرٌ وَجَعَلْتُ لَهُ مَا لَا مَمْدُودًا قَالَ أَجْلًا إِلَى مَدَّةٍ وَبَيْنَ شُهُودًا قَالَ أَصْحَابَهُ الَّذِينَ شَهِدُوا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ لَا يورث وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا مَلَكَهَ الَّذِي مَلَكَهَ مَهْدَهُ لَهُ ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا قَالَ لَوْلَايَةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام جاحدا عاندا لرسول الله صلى الله عليه وآله فِيهَا سَأَزِيهَهُ صُعُودًا إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ فَفَكَرَ فِيمَا أَمْرَهُ مِنَ الْوَلَايَةِ وَقَدَّرَ أَنْ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله أَنْ لَا يَسْلَمَ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام الْبَيْعَةَ الَّتِي بَايَعَهُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله فَقَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ قَالَ عَذَابٌ بَعْدَ عَذَابٍ يَعَذِّبُهُ الْقَائِمُ عجل الله فرجه ثُمَّ نَظَرَ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وآله وَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام ف عَبَسَ وَبَسَرَ مِمَّا أَمْرَهُ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ فَقَالَ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ، قَالَ: زَفْرٌ إِنْ النَّبِيِّ صلى الله عليه وآله سَحَرِ النَّاسَ بَعْلَى عليه السلام إِنَّ هَذَا الْقَوْلُ الْبَشَرِيُّ لَيْسَ هُوَ وَحِيًّا مِنَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله سَأُضْلِيهِ سَقَرًا إِلَى آخِرِ الْآيَةِ فِيهِ نَزَلَتْ. [تفسير قمى، ج ٢، ص ٣٩٥]

١. سورہ مدثر، آیات ٣٧-٣٢.

٢. فی تفسیر نور الثقلین: علی بن محمد عن بعض أصحابنا عن ابن محبوب عن محمد بن الفضیل عن ابی الحسن الماضي عليه السلام قال: قلت «لِمَسْتَيَقِينَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ» قال: يستيقنون ان الله ورسوله ووصيه حق، قلت: «وَيُزَادُ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا» قال: يزدادون لولاية الوصي ايمانا، قلت: «وَلَا يَرْتَابُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ» قال: بولاية على قلت ما هذا الارتياب؟ قال: يعني بذلك أهل الكتاب والمؤمنين الذين ذكر الله فقال له: ولا يرتابون في الولاية قلت: «وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ» قال: نعم ولاية على، قلت: إِنَّهَا لِإِخْدَى الْكُبْرِ قال: الولاية. [تفسير نور الثقلين، ج ٥، ص ٤٥٧، ح ٢١]

امام باقر علیه السلام می‌فرماید:

مقصود از «إِنَّهَا لِأَحَدِي الْكَبِيرِ * نَذِيرًا لِلْبَشَرِ» فاطمه علیها السلام است.^۱

مؤلف گوید:

خداوند در آیات فوق سخنان قریش و منافقین را درباره‌ی رسول خدا صلی الله علیه و آله به شدت رد نموده و با سوگند، به ماه و شب و صبح می‌فرماید: آنچه رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره‌ی علی علیه السلام می‌فرماید، حق و مسلم است و او مجنون و کاهن و شاعر و کذاب و ساحر نیست.

در ذیل روایت محمد بن فضیل یاد شده آمده که او به امام کاظم علیه السلام می‌گوید: معنای «لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ» چیست؟ و امام علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ تَقَدَّمَ إِلَيَّ وَلَا يَتَنَاخَرُ عَنْ سَقَرٍ وَمَنْ تَأَخَّرَ عَنَّا تَقَدَّمَ إِلَيَّ سَقَرًا» یعنی کسی که ولایت ما را بپذیرد، از عذاب سقر دور می‌شود، و کسی که از ولایت ما اعراض کند، به طرف عذاب سقر می‌رود.^۲

«إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ * فِي جَنَّاتٍ يَتَسَاءَلُونَ * عَنِ الْمُجْرِمِينَ * مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ * قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ * وَلَمْ نَكُ نُطْعِمِ الْمَسْكِينِ * وَكُنَّا نَحُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ * وَكُنَّا نَكْذِبُ بِيَوْمِ الدِّينِ * حَتَّىٰ أَتَانَا الْيَقِينُ»^۳

در ذیل روایت محمد بن فضیل از امام کاظم علیه السلام گذشت که فرمود: به خدا سوگند مقصود از «أَصْحَابَ الْيَمِينِ» شیعیان ما هستند.

۱. فی تفسیر علی بن ابراهیم باسناده الی ابی حمزة عن ابی جعفر علیه السلام فی قوله: «إِنَّهَا لِأَحَدِي الْكَبِيرِ نَذِيرًا لِلْبَشَرِ» قال: یعنی فاطمة علیها السلام. [همان، ص ۴۵۸، ح ۲۲]
۲. أقول: فی الأصول متصل بآخر ما نقلنا قریباً عنی قوله: قال الولاية قلت لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ قال: من تقدم الی ولایتنا اخر عن سقر، ومن تأخر عننا تقدم الی سقر. [تفسیر نورالتقلین، ج ۵، ص ۴۵۸، ح ۲۲]
۳. سوره‌ی مدثر، آیات ۴۷-۳۹.

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «یمنین» امیرالمؤمنین (علیه السلام) است، و اصحاب یمنین شیعیان آن حضرت می باشند، و امیرالمؤمنین (علیه السلام) در قیامت به دشمنان آل محمد می گوید: «مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ؟» و آنان می گویند: «لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ» «أَي لَمْ نَكُنْ مِنْ أَتْبَاعِ الْأَئِمَّةِ»^۱

محمد بن فضیل گوید: به امام کاظم (علیه السلام) گفتم: مقصود از «لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ» چیست؟ فرمود:

یعنی ما ولایت وصی محمد و اوصیای بعد از او را نپذیرفتیم، و درود و صلوات بر آنان نفرستادیم.^۲

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

همواره از نماز مراقبت کنید، و فراوان نماز بخوانید، و با نماز به خدای خود تقرب بجوید، چرا که خداوند نماز را بر مؤمنین واجب نموده است، آیا شما پاسخ دوزخیان را نشنیده اید که چون به آنان گفته می شود: چه چیز شما را در عذاب سقر قرار داد؟ می گویند: ما اهل نماز نبودیم؟!^۳

۱. فی تفسیر علی بن ابراهیم و قال علی بن ابراهیم فی قوله: كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيئَةً إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ قال: اليمين أمير المؤمنين (عليه السلام) وأصحابه شيعة، فيقول لأعداء آل محمد، ما سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ فيقولون: لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ أَي لَمْ نَكُنْ مِنْ أَتْبَاعِ الْأَئِمَّةِ. [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۵۸، ح ۲۴]

۲. فی أصول الكافي علی بن محمد عن بعض أصحابنا عن ابن محبوب عن محمد بن الفضيل عن أبي الحسن الماضي (عليه السلام) قال: قلت: «لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ» قال: انا لم نتول وصی محمد والأوصياء من بعده ولا يصلون عليهم. [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۵۸، ح ۲۵]

۳. فی نهج البلاغة تعاهدوا الصلوة و حافظوا علیها و استكثروا منها و تقربوا بها فانها كانت

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

«مقصود از «وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمَسْكِينِ» مربوط به حقوق آل محمد سَلَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ است نسبت به خمس ذوی القربی و یتامی و مساکین و ابن السبیل آنان» و در تفسیر «فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ» گوید: اگر جمیع پیامبران مرسل و ملائکه مقرب خدا درباره‌ی ناصبی و دشمنی آل محمد (صلوات الله علیهم أجمعین)، شفاعت نمایند، شفاعت آنان پذیرفته نخواهد شد.^۱

«فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ * فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ * كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ * فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ * بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَى صُحُفًا مُنَشَّرَةً»^۲

از امام حسن عَلَيْهِ السَّلَامُ نقل شده که می‌فرماید: رسول خدا سَلَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ فرمود:

روز قیامت یکی از اهل بهشت گوید: «خدایا بنده توفلانی، در دنیا شربت آبی به من نوشاند، پس تو مرا شفیع او قرار ده» و خداوند می‌فرماید: «او را از آتش نجات ده» پس آن مؤمن - در دوزخ - او را پیدا می‌کند، و از آتش نجاتش می‌دهد.^۳

علی المؤمنین کتابا موقوتا، الا تسمعون الی جواب أهل النار حین سئلوا «ما سَلَکَکُمْ فِی سَقَرٍ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ». [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۵۹، ح ۲۸]

۱. فی تفسیر علی بن ابراهیم: وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمَسْكِينِ قَالَ: حقوق آل محمد من الخمس لذوی القربی و الیتامی و المساکین و ابن السبیل، و هم آل محمد صلوات الله علیه، و قوله: فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ قَالَ: لوان کل نبی مرسل و کل ملک مقرب شفَعُوا فی ناصب آل محمد ما شفَعُوا فیهِ. [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۵۹، ح ۲۹]

۲. سوره‌ی مدثر، آیات ۵۲-۴۸.

۳. عن الحسن عن رسول الله سَلَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ قَالَ: يقول الرجل من أهل الجنة يوم القيامة: ای رب عبدک فلان سقانی شربة من ماء فی الدنيا فشفعنی فیهِ، فيقول: اذهب فأخرجه من النار فيذهب فيتجسس فی النار حتی یخرجه منها. [تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۵۹، ح ۳۰]

و نیز فرمود:

خداوند به خاطر شفاعت یکی از ائمت من، بیش از جمعیت قبیله ی مُضَر را داخل بهشت می نماید.^۱

محمد بن فضیل گوید: به امام کاظم (علیه السلام) گفتم: مقصود از «فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ» چیست؟ فرمود:

مقصود اعراض از ولایت [امیرالمؤمنین (علیه السلام)] است.^۲

مرحوم شیخ مفید در کتاب ارشاد از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل نموده که فرمود: ای مردم [کوفه] من شما را امر به جهاد و جنگ [با معاویه و یاران او] نمودم و شما آماده جنگ نشدید، و شما را صدا زدم و پاسخ مران دادید، و از شما خیرخواهی کردم، و شما از من نپذیرفتید، بنابراین، بودن شما برای من، نبود است، چرا که به شما درس حکمت می دهم، و شما از من روی می گردانید، و شما را موعظه بالغه می کنم و شما از من فرار می کنید، مانند این که الاغها از شیر فرار می کنند.^۳

۱. و قال (علیه السلام): ان من امتی من سیدخل الله الجنة بشفاعته أكثر من مضر. [همان، ص ۴۶۰، ح ۳۱]

۲. فی أصول الکافی علی بن محمد عن بعض أصحابنا عن ابن محبوب عن محمد بن الفضیل عن أبی الحسن الماضي (علیه السلام) قال: قلت: فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ قال عن الولاية معرضین.

- فی تفسیر علی بن ابراهیم ثم قال: فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ قال: عما یذکر لهم من موالاة امیرالمؤمنین (علیه السلام). [همان، ح ۳۲ و ۳۳]

۳. فی ارشاد المفید (علیه السلام) من کلام لأمیرالمؤمنین (علیه السلام) ایها الناس انی استنفرتکم بجهاد هؤلاء القوم فلم تنفروا، و أسمعتمکم فلم تجیبوا، و نصحت لکم فلم تقبلوا، شهود کالغیب اتلوعلیکم الحکمة فتعرضون عنها، و أعظکم بالموعظة البالغة فتفرون منها كأنکم حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ. [رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۴۶۰، ح ۳۴]

امام باقر علیه السلام در تفسیر «بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا مِّنْشَرَّةً» می‌فرماید: هنگامی که قریش و منافقین به رسول خدا صلی الله علیه و آله گفتند: «ما شنیده‌ایم که اگر یکی از بنی اسرائیل گناهی می‌کرده، چون از خواب بیدار می‌شده آن گناه و کفاره‌ی آن بر روی کاغذی کنار سر او دیده می‌شده است». پس جبرئیل بر رسول خدا صلی الله علیه و آله نازل شد و گفت: «آیا قوم تومی خواهند سنت بنی اسرائیل درباره‌ی آنان جاری شود؟ اگر چنین چیزی را مایل هستید ما درباره‌ی آنان انجام می‌دهیم، و عقوبت بنی اسرائیل را بر آن‌ها وارد می‌کنیم؟» پس مردم فهمیدند که رسول خدا صلی الله علیه و آله از چنین چیزی برای قوم خود کراهت دارد.^۱

امام صادق علیه السلام در تفسیر «هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَةِ» فرمود: خداوند می‌فرماید:

من اهل و شایسته آنم که از من هراس شود، و بنده‌ی من شریک برای من قرار ندهد، و اگر او شریک برای من قرار ندهد او را داخل بهشت می‌نمایم.^۲

۱. القمّی: و فی روایة أبی الجارود عن أبی جعفر علیه السلام فی قوله بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ أَنْ يُؤْتَىٰ صُحُفًا مِّنْشَرَّةً وَ ذَلِكُمْ أَنَّهُمْ قَالُوا يَا مُحَمَّدٌ قَدْ بَلَّغْنَاكَ الرَّجُلَ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَانِ يَذْنِبُ الذَّنْبَ فَيَصْبِحُ وَ ذَنْبُهُ مَكْتُوبٌ عِنْدَ رَأْسِهِ وَ كَفَّارَتُهُ فَنَزَلَ جِبْرَائِيلُ علیه السلام عَلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَقَالَ يَسْأَلُكَ قَوْمُكَ سُنَّةَ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الذُّنُوبِ فَإِنْ شَاءَ وَافَعَلْنَا ذَلِكَ بِهِمْ وَ أَخَذْنَا مِنْهُمْ بِمَا كُنَّا نَأْخُذُ بِهِ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَزَعَمُوا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ كَرِهَ ذَلِكَ لِقَوْمِهِ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۶]
 ۲. - فی کتاب التوحید باسناده الی أبی بصیر عن أبی عبد الله علیه السلام فی قول الله صلی الله علیه و آله «هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَةِ» قَالَ: قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى: أَنَا أَهْلُ ان اتَّقَى وَلَا يَشْرِكُ عَبْدِي شَيْئًا، وَ أَنَا أَهْلُ ان لَمْ يَشْرِكْ بِي عَبْدِي شَيْئًا أَنْ أَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ.
 - وَقَالَ علیه السلام: ان الله تبارک و تعالی اقسام بعزته و جلاله ان لا یعذب أهل توحیده بالنار.
- [رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۴۶۰، ح ۳۸ و ۳۹]

سورهی قیامت

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سورهی قارعه .

تعداد آیات: ۴۰ آیه .

ثواب قرائت سورهی قیامت

امام باقر علیه السلام می فرماید:

کسی که همواره سورهی قیامت را بخواند و به آن عمل کند، خداوند او را در زیباترین صورت از قبر خارج می کند، و با رسول خدا صلی الله علیه و آله خواهد بود و آن حضرت به او

بشارت می دهد، و در صورت او می خندد، تا از میزان و صراط بگذرد!

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، من و جبرئیل در روز قیامت شهادت می دهیم که او یقین به قیامت داشته است، و هنگامی که از قبر خارج می شود صورت او در مقابل خلائق سفید و نورانی است، و نور او مقابلش در حرکت است، و کسی که

۱. فی ثواب الأعمال: بِهِدَا اِلْسَانِدِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ عَنِ أَبِي بَصِيرٍ عَنِ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ مَنْ اَذْمَنَ قِرَاءَةَ لَا اُقْسِمُ وَكَانَ يَعْمَلُ بِهَا بَعَثَهُ اللهُ صلى الله عليه وآله مَعَ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وآله مِنْ قَبْرِهِ فِي اَحْسَنِ صُورَةٍ وَيُبَشِّرُهُ وَيَضْحَكُ فِي وَجْهِهِ حَتَّى يَجُوزَ عَلَى الصِّرَاطِ وَالْمِيزَانِ .

همواره آن را قرائت نماید، وسعت رزق و صیانت نفس پیدا می‌کند، و محبوب مردم می‌شود.^۱

و فرمود:

کسی که همواره این سوره را بخواند، من و جبرئیل در قیامت شهادت می‌دهیم که او مؤمن به قیامت بوده است.^۲

امام صادق عليه السلام فرمود:

قرائت این سوره سبب خشوع و عفاف و صیانت [در دین] می‌شود، و کسی که آن را قرائت کند، از هیچ سلطانی هراس پیدا نمی‌کند، و در شب و در روز، با اذن خداوند محفوظ خواهد ماند.^۳

-
۱. و من (خواص القرآن): روی عن النبي صلى الله عليه وآله أنه قال: «من قرأ هذه السورة شهدت له أنا و جبرئيل يوم القيامة أنه كان موقنا بيوم القيامة، و خرج من قبره و وجهه مسفر عن وجهه الخلائق، يسعى نوره بين يديه، و إدمان قراءتها يجلب الرزق و الصيانة و يحبب إلى الناس». [رواه في تفسير برهان، ج ۵، ص ۵۳۳، ح ۲]
 ۲. و قال رسول الله صلى الله عليه وآله: «من أدمن قراءتها شهدت أنا و جبرئيل يوم القيامة أنه كان مؤمنا بيوم القيامة». [همان، ح ۳]
 ۳. و قال الصادق عليه السلام: «قراءتها تخشع و تجلب العفاف و الصيانة، و من قرأها لم يخف من سلطان، و حفظ في ليله - إذا قرأها - و نهاره بإذن الله تعالى». [همان، ح ۴]

سورہ ی قیامت، آیات ۱ تا ۴۰

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ❶ وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ❷ أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ
عِظَامَهُ ❸ بَلَى قَادِرِينَ عَلَى أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ ❹ بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ ❺ يَسْأَلُ
أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ ❻ فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ❼ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ❽ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ❾ يَقُولُ
الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيَّنَ الْمَفْرُ ❿ كَلَّا لَا وَزَرَ ⓫ إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ⓬ يُنَبِّئُوا الْإِنْسَانَ
يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ⓭ بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ⓮ وَلَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَهُ ⓯ لَا تُحْرَكُ
بِهِ لِسَانُكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ⓰ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ⓱ فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ⓲ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا
بَيَانَهُ ⓳ كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ ⓴ وَتَذُرُونَ الْآخِرَةَ ⓵ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ⓶ إِلَى رَبِّهَا
نَاطِرَةٌ ⓷ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ⓸ تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ⓹ كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ ⓺ وَ
قِيلَ مَنْ رَاقٍ ⓻ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ⓼ وَالتَّقَتِ السَّقَاقُ ⓽ بِالسَّقَاقِ ⓾ إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ
⓿ فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى ❶❶ وَ لَكِنَّ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ❶❷ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى ❶❸ أُولَى

لَكَ فَأُولَىٰ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ ﴿٣٥﴾ أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٦﴾ أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً
 مِنْ مَّيِّ يُمْنَىٰ ﴿٣٧﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ ﴿٣٨﴾ فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ
 وَالْأُنثَىٰ ﴿٣٩﴾ أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ ﴿٤٠﴾

لغات:

«لَا أُفْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ» لا زائده أو انكار لمن أنكر البعث، و «اللَّوَامَةِ» أى كثيرة اللؤم التى تلوم الإنسان وإن اجتهدت فى الطاعة، و «بِرَقِّ الْبَصْرِ» أى تحير فزعاً، و «وَحَسَفَ الْقَمَرُ» أى ذهب ضوئه، و «المَفْرُ» محل الفرار، و «لَا وَزَرَ» أى لا ملجأ، و «المستقر» محل القرار، و «العجلة» طلب عمل الشئ قبل وقته، و نقيضه الإبطاء، و «السُرعة» عمل الشئ فى أول وقته و ضده الأناة، و «قرآن» به معنای ضمّ و جمع، و مصدر است مانند رُجحان، و «بيان» اظهار معنا براى نفس است، و نقيض آن اخفاء و اغماض است، و «نَضْرَة» به معنای بهجت و شادى و خزّمى است، و «طلاقة» ضدّ عبوس است، و «باسرة» جمع بُسور به معنای طلاق و وجه و خزّمى است، و «نَظَر» به معنای نگاه است و به معنای انتظار نیز آمده است، و «ناظرة» أى منتظرة، و به معنای فكر نیز آمده، مانند نظرت فى هذه المسألة أى تفكرت فيها و «مناظرة» به معنای مقابله است، و «فاقرة» به معنای كاسرة است، و در فارسى گفته مى شود پشت من شكست، و «تراقى» جمع ترقوة به معنای مقدم خلق از بالای سینه است، و «راقى» طالب شفا است، و «تمظى» تمدّد بدن از كسالت است، و «أُولَىٰ لَكَ» كلمه‌ى وعيد و تهديد است، و «سدى» به معنای مهمل است، و «عَلَقَة» قطعه‌ى خون است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوگند به روز قیامت، (۱) و سوگند به (نفس لؤامه و) وجدان بیدار و ملامتگر (که رستاخیز حق است)؛ (۲) آیا انسان می‌پندارد که هرگز استخوانهای او را جمع نخواهیم کرد؟! (۳) آری قادریم که (حتی خطوط سر) انگشتان او را موزون و مرتب کنیم! (۴) (انسان شک در معاد ندارد) بلکه او می‌خواهد (آزاد باشد و بدون ترس از دادگاه قیامت) در تمام عمر گناه کند! (۵) (از این رو) می‌پرسد: «قیامت کی خواهد بود!» (۶) (بگو): در آن هنگام که چشم‌ها از شدت وحشت به گردش درآید، (۷) و ماه بی‌نور گردد، (۸) و خورشید و ماه یک جا جمع شوند، (۹) آن روز انسان می‌گوید: «راه فرار کجاست؟!» (۱۰) هرگز چنین نیست، راه فرار و پناهگاهی وجود ندارد! (۱۱) آن روز قرارگاه نهایی تنها بسوی پروردگار تو است (۱۲) و در آن روز انسان را از تمام کارهایی که از پیش یا پس فرستاده آگاه می‌کنند! (۱۳) بلکه انسان خودش از وضع خود آگاه است، (۱۴) هر چند (در ظاهر) برای خود عذرهایی بتراشد! (۱۵) زیانت را بخاطر عجله برای خواندن آن [قرآن] حرکت مده، (۱۶) چرا که جمع کردن و خواندن آن بر عهده ماست! (۱۷) پس هرگاه آن را خواندیم، از خواندن آن پیروی کن! (۱۸) سپس بیان و توضیح آن (نیز) بر عهده ماست! (۱۹) چنین نیست که شما می‌پندارید (و دلایل معاد را کافی نمی‌دانید) بلکه شما دنیای زودگذر را دوست دارید (و هوسرانی بی‌قید و شرط را)! (۲۰) و آخرت را رها می‌کنید! (۲۱) (آری) در آن روز صورتهایی شاداب و مسرور است، (۲۲) و به پروردگارش می‌نگرد! (۲۳) و در آن روز صورتهایی عبوس و درهم کشیده است، (۲۴) زیرا می‌داند عذابی در پیش دارد که پشت را درهم می‌شکند! (۲۵) چنین نیست (که انسان می‌پندارد!

او ایمان نمی آورد) تا موقعی که جان به گلوگاهش رسد، (۲۶) و گفته شود: «آیا کسی هست که (این بیمار را از مرگ) نجات دهد؟!» (۲۷) و به جدایی از دنیا یقین پیدا کند، (۲۸) و ساق پاها (از سختی جان دادن) به هم پیچند! (۲۹) (آری) در آن روز مسیر همه بسوی (دادگاه) پروردگارت خواهد بود! (۳۰) (در آن روز گفته می شود: او هرگز ایمان نیاورد و نماز نخواند، (۳۱) بلکه تکذیب کرد و روی گردان شد، (۳۲) سپس بسوی خانواده خود بازگشت در حالی که متکبران قدم برمی داشت! (۳۳) (با این اعمال) عذاب الهی برای تو شایسته تراست، شایسته تر! (۳۴) سپس عذاب الهی برای تو شایسته تراست، شایسته تر! (۳۵) آیا انسان گمان می کند بی هدف رها می شود؟! (۳۶) آیا او نطفه ای از منی که در رحم ریخته می شود نبود؟! (۳۷) سپس بصورت خون بسته در آمد، و خداوند او را آفرید و موزون ساخت، (۳۸) و از او دو زوج مرد و زن آفرید! (۳۹) آیا چنین کسی قادر نیست که مردگان را زنده کند؟! (۴۰)

تفسیر اهل البيت (علیهم السلام):

«لَا أُفْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ * وَلَا أُفْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ * أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ * بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ * بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ»^۱

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

«لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ» ای یکذب به.^۲

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

«لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ» یعنی «يُقَدِّمُ الذَّنْبَ وَيُؤَخِّرُ التَّوْبَةَ وَيَقُولُ سَوْفَ أَتُوبُ». یعنی

۱. سوره ی قیامت، آیات ۵-۱.

۲. القمّی: عن محمد بن خالد البرقی عن خلف بن حماد عن الحلبي قال سمعت أبا عبد الله (علیه السلام) یقرأ بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ أی یکذب به. [تاویل الایات، ص ۷۱۶]

گناه را انجام می دهد، و توبه را به تأخیر می اندازد، و می گوید: در آینده، توبه خواهم نمود.^۱

برخی از اصحاب، از ائمه علیهم السلام نقل کرده اند که می فرماید:

«بل یرید أن یفجر و یکید أمير المؤمنین علیه السلام»، یعنی بلکه اراده کرده تا فجور

کند و با امیر المؤمنین علیه السلام مکر و حيله نماید.^۲

«يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ * فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ * وَخَسَفَ الْقَمَرُ * وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ * يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُ * كَلَّا لَا وَزَرَ * إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ * يُنَبِّأُ الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ * بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ * وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُ»^۳

در کتاب غیبت شیخ طوسی رحمته الله علیه از علی بن مهزیار نقل شده که ضمن حدیث

مفصلی راجع به ملاقات او با حضرت بقیة الله علیه السلام گوید:

از آن حضرت سؤال کردم: مولای من فرج شما کی خواهد بود؟ فرمود: «هنگامی که بین شما و بین کعبه مانع شوند، و خورشید و ماه جمع شود، و ستارگان در اطراف خورشید و ماه بگردند.» گفتم: ای فرزند رسول خدا آن در چه زمانی است؟ فرمود: در سال فلان و فلان «دَابَّةُ الْأَرْضِ» [یعنی امیر المؤمنین علیه السلام] از بین صفا و مروه خارج می شود، و با او عصای موسی و خاتم سلیمان است، و مردم را به طرف محشر سوق می دهد.^۴

۱. قوله بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ قَالَ يَقْدُمُ الذَّنْبُ وَيُوْخِرُ التَّوْبَةَ وَيَقُولُ سَوْفَ أُتُوبُ.

[تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۶]

۲. وفي تأويل الآيات: وقال بعض أصحابنا عنهم عليهم السلام إن قوله وَيُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أمامه قال یرید أن یفجر أمير المؤمنین علیه السلام یعنی یکیده. [تاویل الآيات، ص ۷۱۶]

۳. سوره ی قیامت، آیات ۱۵-۶.

۴. فی کتاب الغیبة لشیخ الطائفة قدس سره باسناده الی علی بن مهزیار حدیث طویل یذکر

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

«كَأَلَّا وَزَرَ» یعنی لا ملجأ، و «يُنَبِّأُ الْإِنْسَانَ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ» یعنی «بِمَا قَدَّمَ مِنْ خَيْرٍ وَشَرٍّ - وَمَا أَخَّرَ...» یعنی در روز قیامت انسان ملجأ و پناهگاهی ندارد، و از خیر و یا شرّی که پیش فرستاده آگاه خواهد شد، و سنت‌ها و روش‌هایی که در دنیا برقرار نموده، اگر گناه و شرّ باشد، همانند کیفر کسان‌هایی که به آن‌ها عمل می‌کنند، او را کیفر خواهند نمود، و از کیفر گناه‌کنندگان چیزی کاسته نمی‌شود، و اگر سنت‌هایی که پایه‌گذاری کرده نیکو باشد، پاداش عمل‌کنندگان به آن‌ها را دارد، و چیزی از پاداش عمل‌کنندگان کم نمی‌شود.^۱

امام صادق عليه السلام در تفسیر «بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ* وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُ» فرمود: چگونه انسان می‌تواند با عملی به خداوند تقرّب بجوید در حالی که خداوند حقیقت آن را در وجود او نمی‌بیند؟! سپس فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرمود: هر کس چیزی را در باطن خود نهفته باشد، خداوند، ردا و لباس آن را بر اندام

فیه دخوله علی القائم عليه السلام و سؤاله ایاه. و فیه: فقلت یا سیدی متى یكون هذا الأمر؟ فقال: إذا حیل بینکم و بین سبیل الکعبة و اجتمع الشمس و القمر، و استدار بهما الکواکب و النجوم - فقلت: متى یا ابن رسول الله؟ فقال لی: فی سنة کذا و کذا تخرج دابة الأرض من بین الصفا و المروة، معه عصی موسی و خاتم سلیمان یسوق الناس الی المحشر.

[رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۶۱، ح ۴]

۱. القمّی: و قوله کألا و زَرَ ای لا ملجأ قوله یُنَبِّأُ الْإِنْسَانَ یَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ قال: یخبر بما قدم و آخر... فی روایة أبی الجارود عن أبی جعفر عليه السلام فی قوله یُنَبِّأُ الْإِنْسَانَ یَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ بما قدم من خیر و شر و ما أخر مما سن من سنة لیستن بها من بعده فإن کان شرا کان علیه مثل وزرهم و لا ینقص من وزرهم شیء، و إن کان خیرا کان له مثل أجورهم و لا ینقص من أجورهم شیء. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۷]

او می پوشاند، و اگر باطن او نیکو باشد، لباس نیکی به او پوشانده می شود، و اگر باطن او پلید و شر باشد لباس پلیدی و شر به او پوشانده می شود.^۱
 مرحوم کلینی در کافی پس از نقل روایت فوق دوروایت دیگر به همین مضمون نقل نموده که امام صادق علیه السلام در آن ها همین معنا را با تمسک به آیه فوق بیان نموده است.^۲
 مؤلف گوید:

در روایات به آیه فوق درباره ی کسی که مال یتیم را برای مصلحت یتیم می خورد، و بیماری که تکلیف روزه ندارد، و خوابی که سبب بطلان وضو می شود نیز تمسک شده است.^۳

۱. فی الکافی عن مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ عُمَرَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ إِنِّي لَأَتَعَشَّى مَعَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام إِذْ تَلَاهُ هَذِهِ الْآيَةَ - بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ وَلَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَهُ يَا أَبَا حَفْصٍ مَا يَصْنَعُ الْإِنْسَانُ أَنْ يَتَّقِرَبَ إِلَى اللَّهِ سبحانه بِخِلَافٍ مَا يَعْلَمُ اللَّهُ تَعَالَى - إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله وسلم كَانَ يَقُولُ مَنْ أَسْرَسِرِيرَةً رَدَّاهُ اللَّهُ رَدَّاهَا إِنْ خَيْرًا فَخَيْرٌ وَإِنْ شَرًّا فَشَرٌّ.
 [کافی، ج ۲، ص ۲۹۴، ح ۶]

۲. وفيه: - أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ فَضْلِ أَبِي الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ مَا يَصْنَعُ أَحَدُكُمْ أَنْ يُظْهَرَ حَسَنًا وَيُسْرَسِرِينَ أَلَيْسَ يَرْجِعُ إِلَى نَفْسِهِ فَيَعْلَمُ أَنَّ ذَلِكَ لَيْسَ كَذَلِكَ وَاللَّهُ سبحانه يَقُولُ - بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ إِنْ السَّرِيرَةَ إِذَا صَحَّتْ قَوِيَّتِ الْعَلَانِيَةَ.

- مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ عُمَرَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ إِنِّي لَأَتَعَشَّى مَعَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام إِذْ تَلَاهُ هَذِهِ الْآيَةَ - بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ وَلَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَهُ يَا أَبَا حَفْصٍ مَا يَصْنَعُ الْإِنْسَانُ أَنْ يَعْتَدِرَ إِلَى النَّاسِ بِخِلَافٍ مَا يَعْلَمُ اللَّهُ مِنْهُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله وسلم كَانَ يَقُولُ مَنْ أَسْرَسِرِيرَةً أَلْبَسَهُ اللَّهُ رَدَّاهَا إِنْ خَيْرًا فَخَيْرٌ وَإِنْ شَرًّا فَشَرٌّ.
 [کافی، ج ۲، ص ۲۹۵، ح ۱۱ و ۱۵]

۳. - وفيه: عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَدْنَانَ قَالَ كَتَبْتُ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَسْأَلُهُ مَا حُدُّ الْمَرَضِ الَّذِي يُفْطَرُ فِيهِ صَاحِبُهُ وَالْمَرَضِ الَّذِي يَدْعُ

«إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ * فَإِذَا قُرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ * ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ * كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ * وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ * وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ * إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ»^۱
 عبدالله بن عباس در تفسیر «لَا تُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ» گوید:

هنگامی که بر رسول خدا ﷺ قرآن وحی نازل می شد، آن حضرت قبل از تمام کردن جبرئیل به خاطر علاقه ای که به وحی و قرآن داشت زبان خود را به خواندن وحی حرکت می داد، از ترس آن که فراموش نماید، و خداوند او را از این عمل نهی نمود.^۲

و در روایت سعید بن جبیر آمده که گوید:

نزول وحی و حفظ آن بر رسول خدا ﷺ سخت بود، از این رو قبل از فراغ جبرئیل از القای وحی، رسول خدا ﷺ زبان خود را به قرائت آیات حرکت می داد، و خداوند به او فرمود: «لَا تُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ» یعنی لا تعجل بالوحی أو بالقرآن ولا تقرأه قبل قراءة جبرئیل.^۳

صَاحِبُهُ الصَّلَاةَ قَائِمًا قَالَ بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ وَقَالَ ذَاكَ إِلَيْهِ هُوَ أَعْلَمُ بِنَفْسِهِ .
 [کافی، ج ۴، ص ۱۱۸، ح ۲]

- وفيه: مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنِ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَجَّاجِ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ﷺ عَنِ الْحَفَقَةِ وَالْحَفَقَتَيْنِ فَقَالَ مَا أَدْرَى مَا الْحَفَقَةُ وَالْحَفَقَتَانِ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ - بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ إِنَّ عَلَيْنَا ﷺ كَانَ يَقُولُ مَنْ وَجَدَ طَعْمَ التَّوْمِ قَائِمًا أَوْ قَاعِدًا فَقَدْ وَجِبَ عَلَيْهِ الْوُضُوءُ .
 [کافی، ج ۳، ص ۳۷، ح ۱۵] ۱. سوره ی قیامت آیات ۲۳-۱۷.

۲. فی تفسیر نور الثقلین: لَا تُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ عَجَلَ بِتَحْرِيكِ لِسَانِهِ لِحُبِّهِ إِيَّاهُ وَحَرَصَهُ عَلَىٰ أَخْذِهِ وَضَبَطَهُ مَخَافَةَ أَنْ يَنْسَاهُ فَتَهَاها اللَّهُ عَنْ ذَلِكَ . [تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۶۴، ح ۱۴]

۳. وفي رواية سعید بن جبیر عنه انه ﷺ كَانَ يَعْالِجُ مِنَ التَّنْزِيلِ شَدَّةً، وَكَانَ يَشْتَدُّ عَلَيْهِ حَفْظُهُ
 ←

هاشم صیداوی گوید: امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ [در تفسیر «وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ * إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ»] به من فرمود:

ای هاشم پدرم - که افضل از من بود - از جدّم رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل نمود که فرمود: «بر هیچ کدام از فقرای مؤمن تبعه‌ای نخواهد بود» گفتم: فدای شما شوم تبعه چیست؟ فرمود: پنجاه و یک رکعت نماز در شبانه روز، و سه روز، روزه گرفتن در هر ماه» سپس فرمود: هنگامی که فقرای شیعه با صورت‌های نورانی - مانند ماه شب چهارده - در قیامت حاضر می‌شوند، به هر کدام آنان گفته می‌شود: درخواست کن تا به تو عطا شود، و او می‌گوید: «از خدای خود مسئلت دارم که به چهره‌ی حضرت محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نگاه کنم» پس خداوند به اهل بهشت اجازه می‌دهد تا آن حضرت را زیارت کنند، و برای رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ منبری از نور نصب می‌شود که دارای هزار پله است، و فاصله بین پله‌ها به اندازه‌ی یک جهش اسب است، و حضرت محمد و امیرالمؤمنین (علیهما الصلاة والسلام) بر بالای آن می‌روند، و اطراف آن منبر شیعیان آل محمد (صلوات الله عليهم أجمعين) قرار می‌گیرند، و خداوند به آنان نظر رحمت می‌فرماید چنان که خداوند در آیه «وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ * إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ» به این معنا اشاره می‌فرماید.

تا این که می‌فرماید:

سپس از ناحیه‌ی خداوند نوری بر آنان می‌تابد، و چون یکی از آنان باز می‌گردند، حورالعین قدرت نگاه به چهره او را ندارند. سپس امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ

فكان يحرك لسانه و شفّته قبل فراغ جبرئيل من قراءة الوحى فقال سبحانه: «لَا تُحَرِّكُ بِهِ»
ای بالوحى أو بالقرآن «لِسَانِكَ» يعنى القراءة. [همان، ح ۱۵]

به هاشم صیداوی فرمود: ای هاشم! «لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ»^۱، یعنی برای رسیدن به چنین جایی، باید عمل کنندگان بکوشند.^۲
ابوبصیر گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: آیا مؤمنان در قیامت خدای خود را می بینند؟ فرمود:

«آری، بلکه قبل از قیامت نیز او را می بینند» گفتم: در کجا او را می بینند؟ فرمود: هنگامی که خداوند به آنان می گوید: «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ» سپس امام علیه السلام ساکت شد، و باز فرمود: مؤمنین در دنیا قبل از قیامت او را خواهند دید، مگر تو آلان او را نمی بینی؟ گفتم: فدای شما شوم آیا این حدیث را از قول شما به مردم بگویم؟ فرمود: نه، چرا که اگر این حدیث را بگویی، مردم نادان آن را انکار می کنند و می گویند «این تشبیه و کفر است» در حالی که این رؤیت با قلب است و

۱. سوره ی صافات، آیه ی ۶۱.

۲. فی تأویل الآیات: وقوله تعالى وَجُوهٌ يُؤْمِنُونَ نَاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ. تأویله ما رواه محمد بن العباس عن أحمد بن هوزة عن إبراهيم بن إسحاق عن عبد الله بن حماد عن هاشم الصیداوی قال قال لي أبو عبد الله عليه السلام يا هاشم حدثني أبي وهو خير مني عن جدي عن رسول الله صلى الله عليه وآله أنه قال ما من رجل من فقراء شيعتنا إلا وليس عليه تبعة قلت جعلت فداك وما التبعة قال من الإحدى والخمسين ركعة ومن صوم ثلاثة أيام من الشهر فإذا كان يوم القيامة خرجوا من قبورهم ووجوههم مثل القمر ليلة البدر فيقال للرجل منهم سل تعط فيقول أسأل ربي النظر إلى وجه محمد صلى الله عليه وآله قال فيأذن الله صلى الله عليه وآله لأهل الجنة أن يزوروا محمدا صلى الله عليه وآله قال فينصب لرسول الله صلى الله عليه وآله منبر على درنوك من درانيك الجنة له ألف مرقاة بين المرقاة إلى المرقاة ركضه الفرس فيصعد محمد وأمير المؤمنين عليهما السلام فقال فيحرف ذلك المنبر شيعة آل محمد عليهم السلام فينظر الله إليهم وهو قوله وَجُوهٌ يُؤْمِنُونَ نَاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ قال فيلقى عليهم من النور حتى أن أحدهم إذا رجع لم تقدر الحور أن تملأ بصرها منه قال ثم قال أبو عبد الله عليه السلام يا هاشم لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ. [تأويل الآيات، ص ۷۱۶]

رؤیت با قلب مانند رؤیت و دیدن با چشم نیست، و خداوند منزّه از چیزی است که اهل تشبیه می گویند «تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُصِفُهُ الْمُشْرِكُونَ وَالْمُلْحِدُونَ.»^۱
 «وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ بِآسِرَةٍ * تَنْظُرُ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ * كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ * وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ * وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ * وَالتَّفْتِ السَّاقِ بِالسَّاقِ * إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ»^۲
 مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ بِآسِرَةٍ» ای ذلیله، و «تَنْظُرُ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ»، [ای داهیه تکسر الفِراقاً] و «كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ» یعنی هنگامی که نفس به گلومی رسد، به او گفته می شود: «من یرقیک؟» یعنی چه کسی تو را شفا می دهد، و «وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ» یعنی در آن وقت یقین پیدا می کند که از دنیا خارج خواهد شد، و «وَالتَّفْتِ السَّاقِ بِالسَّاقِ» یعنی التفت الدنيا بالآخره. «إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ» یعنی «يُسَاقُونَ إِلَى اللَّهِ.»^۳

۱. فی التوحید: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ عِمْرَانَ الدَّقَاقِ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْكُوفِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ التَّحَعِّيُّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ يَزِيدَ التَّوْفَلِيِّ عَنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمْرَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ قُلْتُ لَهُ أَخْبِرْنِي عَنِ اللَّهِ ﷻ هَلْ يَرَاهُ الْمُؤْمِنُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ نَعَمْ وَقَدْ رَأَوْهُ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَقُلْتُ مَتَى قَالَ حِينَ قَالَ لَهُمْ - أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى ثُمَّ سَكَتَ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ وَإِنَّ الْمُؤْمِنِينَ لَيَرَوْنَهُ فِي الدُّنْيَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَلَسْتُ تَرَاهُ فِي وَفَيْكَ هَذَا قَالَ أَبُو بَصِيرٍ فَقُلْتُ لَهُ جَعَلْتُ فِدَاكَ فَأَحَدْتُ بِهَذَا عَنْكَ فَقَالَ لَا فَإِنَّكَ إِذَا حَدَّثْتَ بِهِ فَأَنْكَرَهُ مِنْكَ جَاهِلٌ بِمَعْنَى مَا تَقُولُهُ ثُمَّ قَدَّرَ أَنَّ ذَلِكَ تَشْبِيهُ كَفَرُوا لَيْسَتْ الرُّؤْيَةُ بِالْقَلْبِ كَالرُّؤْيَةِ بِالْعَيْنِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُصِفُهُ الْمُشْرِكُونَ وَالْمُلْحِدُونَ.
 [توحید صدوق، ص ۱۱۷، ح ۲۰] ۲. سوره ی قیامت، آیات ۳۰-۲۴.

۳. القمى: وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ بِآسِرَةٍ أَي ذَلِيلَةٌ قَوْلُهُ كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ قَالَ النَّفْسُ إِذَا بَلَغَتِ التَّرَقُّوةَ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ قَالَ يُقَالُ لَهُ مِنْ يَرْقِيكَ قَوْلُهُ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ عِلْمٌ أَنَّهُ الْفِرَاقُ وَالتَّفْتِ السَّاقِ بِالسَّاقِ قَالَ: التَّفْتِ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ قَالَ: يُسَاقُونَ إِلَى اللَّهِ.
 [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۹۷]

مؤلف گوید:

آنچه مرحوم علی بن ابراهیم بیان نموده در روایت جابرو محمد بن مسلم از امام باقر (علیه السلام) نقل شده است.^۱

مرحوم طبرسی از براء بن عازب نقل کرده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هنگام نزول «أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى» فرمود:

«سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبَلَى» سپس گوید: «وَهُوَ الْمَرْوِيُّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ وَأَبِي عَبْدِ

اللَّهِ (علیه السلام)».^۲

۱. - الكافي عن علي بن إبراهيم عن أبيه عن عمرو بن عثمان عن المفضل بن صالح عن جابر عن أبي جعفر (علیه السلام) قال سألتُهُ عن قول الله تبارك وتعالى وقيل من راق وظن أنه الفراق قال فإن ذلك ابن آدم إذا حل به الموت قال هل من طيب إنهُ الفراق أيقن بمفارقة الأحبة قال والتفت الساق بالساق التفت الدنيا بالآخرة ثم إلى ربك يومئذ المساق قال المصير إلى رب العالمين. [كافي، ج ۳، ص ۲۵۹، ح ۳۲]

- الأمالی للصدوق: حَدَّثَنَا الشَّيْخُ الْفَقِيهُ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُوسَى بْنِ بَابُوَيْهِ الْقُمِّيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا أَبِي رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ أَبِي مَسْرُوقٍ التَّهْدِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْبَاقِرِ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ ﷻ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ قَالَ ذَاكَ قَوْلُ ابْنِ آدَمَ إِذَا حَضَرَهُ الْمَوْتُ قَالَ هَلْ مِنْ طَيِّبٍ هَلْ مِنْ رَاقٍ قَالَ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ يَعْنِي فِرَاقَ الْأَهْلِ وَالْأَحِبَّةِ عِنْدَ ذَلِكَ قَالَ وَالتَّفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ قَالَ التَّفَّتِ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ قَالَ إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَصِيرُ. [أمالی الصدوق، ص ۳۰۷، ح ۱]

۲. فی المجمع: جاء فی الحدیث عن البراء بن عازب قال لما نزلت هذه الآية «أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى» قال رسول الله (صلی الله علیه و آله) سبحانك اللهم و بلى وهو المرؤى عن أبى جعفر وأبى عبد الله (علیه السلام). [مجمع البيان، ج ۱۰، ص ۶۰۷]

«فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى * وَلَكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى * ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ يَتَمَطَّى * أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ *
 ثُمَّ أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ * أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى * أَلَمْ يَكُ نُظْفَةً مِّنْ مَّنِيِّ يُمْنَىٰ *
 ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ * فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ * أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ
 يُخَيِّبَ الْمُؤْتَىٰ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

سبب نزول آیات فوق این بوده که رسول خدا ﷺ مردم را در غدیر خم دعوت نمود تا با علی عَلِيٌّ بیعت نمایند و چون برخی از منافقین فهمیدند که رسول خدا ﷺ می خواهد چنین کاری را انجام بدهد، از غدیر بازگشتند، و معاویه بر مغیره بن شعبه و ابوموسی اشعری تکیه نمود و به طرف خانواده خود بازگشت و گفت: «به خدا سوگند ما هرگز ولایت علی عَلِيٌّ را نمی پذیریم، و سخن محمد ﷺ را تصدیق نخواهیم کرد».

و آیات فوق نازل شد، و چون رسول خدا ﷺ بالای منبر رفت و خواست که از آنان برائت بجوید خداوند این آیات را نازل نمود: «لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ»^۲، و رسول خدا ﷺ سکوت کرد، و نامی از آنان نبرد.^۳

۱. سوره ی قیامت، آیات ۴۰-۳۱. ۲. سوره ی قیامت، آیه ی ۱۶.

۳. القمّی: قوله فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى فَإِنَّهُ كَانَ سَبَبَ نَزُولِهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَعَا إِلَىٰ بَيْعَةِ عَلِيٍّ يَوْمَ غَدِيرِ خَمٍّ فَلَمَّا بَلَغَ النَّاسَ وَأَخْبَرَهُمْ فِي عَلِيٍّ مَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يُخْبِرَ، رَجَعُوا النَّاسَ، فَاتَّكَأَ مُعَاوِيَةُ عَلَى الْمَغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ وَأَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ ثُمَّ أَقْبَلَ يَتَمَطَّى نَحْوَهُمْ وَيَقُولُ مَا نَقَرُ لِعَلِيٍّ بِالْوِلَايَةِ [بِالْخِلَافَةِ] أَبَدًا وَلَا نَصِدُكَ مُحَمَّدًا مَقَالَتَهُ فِيهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ جَلَّ ذِكْرَهُ فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى وَلَكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ يَتَمَطَّى أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ عَبْدَ الْفَاسِقِ [وَعَيْدَ الْفَاسِقِ] فَصَعِدَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَنْبِرَ وَهُوَ يَرِيدُ الْبِرَاءَةَ مِنْهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ فَسَكَتَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَلَمْ يَسْمَعْهُ. [تفسير قمی، ج ۲، ص ۳۹۷]

حضرت جواد عليه السلام در تفسیر «أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ * ثُمَّ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ» فرمود:
 «يقول الله تبارك وتعالى: بعداً لك من خير الدنيا، بعداً لك من خير الآخرة.»^۱
 مرحوم قمی در تفسیر «أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى» گوید:
 یعنی، «لَا يُحَاسِبُ وَلَا يُعَذَّبُ وَلَا يُسْأَلُ عَنْ شَيْءٍ». سپس گوید: «أَلَمْ يَكُنْ
 نُظْفَةً مِّن مَّنِي يُمْنِي * ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً...» ردّ کسانی است که منکر قیامت و
 بازگشت به عالم حساب هستند.^۲

۱. العيون: وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ عَبْدِ الْعَظِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَسَنِيِّ قَالَ سَأَلْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ الرِّضَا عليه السلام عَنْ قَوْلِهِ عليه السلام أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ ثُمَّ أُولَىٰ لَكَ فَأُولَىٰ قَالَ يَقُولُ اللَّهُ تعالى بُعْدًا لَكَ مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا بُعْدًا وَبُعْدًا لَكَ مِنْ خَيْرِ الْآخِرَةِ. [عيون اخبار رضا عليه السلام، ج ۲، ص ۵۴، ح ۲۰۵]
۲. القمى: قوله أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى قَالَ لَا يُحَاسِبُ وَلَا يُعَذَّبُ وَلَا يُسْأَلُ عَنْ شَيْءٍ ثُمَّ قَالَ أَلَمْ يَكُنْ نُظْفَةً مِّن مَّنِي يُمْنِي قَالَ: إِذَا نَكَحَ أَمْنَاهُ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ فَجَعَلَ مِنْهُ الرُّؤُوسَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ إِلَى قَوْلِهِ أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ رَدَّ عَلَىٰ مَنْ أَنْكَرَ الْبَعْثَ وَالنَّشُورَ. [تفسير قمى، ج ۲، ص ۳۹۷]

سورهی انسان

به این سوره «دهر» و «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ» نیز گفته می‌شود. محلّ نزول: مدینه منوره، جز آیه ۲۴ «فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا» و بعضی گفته‌اند: «کلاً مکی می‌باشد»؛ و این با نزول سوره دربارهی حسن علیه السلام و حسین علیه السلام که در مدینه به دنیا آمده‌اند، سازگار نیست.

ترتیب نزول: بعد از سورهی الرّحمن.

تعداد آیات: ۳۱ آیه.

ثواب قرائت سورهی انسان

مرحوم صدوق در کتاب ثواب الأعمال از امام باقر علیه السلام نقل نموده که فرمود: کسی که سورهی «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ» را در هر صبح پنجشنبه بخواند، خداوند هشتصد نفر از حورالعین باکره و چهار هزار غیر باکره را به او تزویج می‌نماید، و در قیامت هم نشین رسول خدا صلی الله علیه و آله خواهد بود.^۱

۱. ثواب الأعمال: بِهِدَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عَمْرِو بْنِ جُبَيْرِ الْعَزْرَمِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ مَنْ قَرَأَ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ فِي كُلِّ غَدَاةٍ حَمِيسٍ زَوَّجَهُ اللَّهُ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ ثَمَانِمِائَةَ عَذْرَاءٍ وَأَرْبَعِ آلَافِ ثَيِّبٍ وَحُورَاءَ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ وَكَانَ مَعَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۱]

و از رسول خدا صلى الله عليه وآله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، پاداش او بر خداوند بهشت و حریر است، و کسی که همواره آن را قرائت کند، نَفْس او قوی می شود، و کسی که آن را بنویسد و آب آن را بنوشد، دل و بدن او از بیماری دور می شود.^۱

و از امام صادق عليه السلام نقل شده که می فرماید:

قرائت سوره‌ی «انسان» نفس را قوی و عَصَب را محکم می نماید، [و قدرت اعصاب را افزون می کند] و نگرانی را از بین می برد، و اگر در خواندن آن ضعیف باشد، آن را بنویسد و بشوید و آب آن را بنوشد، تا ضعف نفس او به اذن الهی برطرف گردد.^۲

-
۱. ومن (خواص القرآن): روى عن النبي صلى الله عليه وآله أنه قال: «من قرأ هذه السورة كان جزاؤه على الله الجنة وحريرا، ومن أدمن قراءتها قويت نفسه الضعيفة، ومن كتبها و شرب ماءها نفعت وجع الفؤاد، و صح جسمه، و برأ من مرضه». [رواه فى تفسير برهان، ج ۵، ص ۵۴۳، ح ۲]
 ۲. وقال الصادق عليه السلام: «قراءتها تقوى النفس و تشد [العصب، و تسكن القلق] و إن ضعف فى قراءتها، كتبت و محيت و شرب [ماؤها]، منعت من [ضعف] النفس و يزول عنه بإذن الله تعالى». [همان، ح ۴]

سورهی انسان، آیات ۱ تا ۴

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً ﴿١﴾ إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ
نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعاً بَصِيراً ﴿٢﴾ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِراً
وَإِمَّا كَفُوراً ﴿٣﴾ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَ وَأَغْلَالاً وَسَعيراً ﴿٤﴾

لغات:

«دَهر» حرکت شب و روز است، و جمع آن «أَدْهُر و دُهور» می باشد، و اصل
«نطفة» به معنای آب قلیل است، و به معنای آب کثیر نیز استعمال می شود،
امیرالمؤمنین علیه السلام دربارهی خوارج می فرماید: «مصارعهم دون النطفة» و مقصود آن
حضرت نهران است، و جمع آن نطاف و نطف می باشد و «مَشَجَتْ هذا بهذا» ای
خَلَطَتْ فهو ممشوج و مشیج و الجمع أمشاج، و «أبرار» جمع بار و برّ است، مانند
انصار و ناصر، و «كأس» به معنای اِناء و ظرفی است که در آن شراب باشد.

ترجمہ:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

آیا زمانی طولانی برانسان گذشت که چیز قابل ذکری نبود؟! (۱) ما انسان را از نطفه مختلطی آفریدیم، و او را می آزماییم (بدین جهت) او را شنوا و بینا قرار دادیم! (۲) ما راه را به او نشان دادیم، خواه شاکر باشد (و پذیرا گردد) یا ناسپاس! (۳) ما برای کافران، زنجیرها و غلها و شعله های سوزان آتش آماده کرده ایم! (۴)

تفسیر اهل البیت (ع):

«هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا»^۱

امام صادق (ع) در تفسیر «لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا» فرمود:

«كَانَ مُقَدَّرًا غَيْرَ مَذْكُورٍ». و در تفسیر آیه «أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ

يَكُ شَيْئًا» فرمود: «لَا مُقَدَّرًا وَلَا مُكُونًا»^۲

امام باقر (ع) در تفسیر آیه فوق فرمود:

«كَانَ شَيْئًا وَلَمْ يَكُنْ مَذْكُورًا»، راوی گوید: گفتم: خداوند در آیه «أَوَلَمْ يَذْكُرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا

خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا»^۳ فرمود: «[كان] ولم يكن شيئاً في كتاب ولا علم»^۴

۱. سوره ی انسان، آیه ۱.

۲. فی الکافی عن أحمد بن مهران عن عبد العظیم بن عبد الله الحسینی عن علی بن أسباط عن خلف بن حماد عن ابن مسکان عن مالک الجهنی قال سألت أبا عبد الله (ع) عن قول الله تعالی «أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا» فَقَالَ لَا مُقَدَّرًا وَلَا مُكُونًا قَالَ وَسَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِهِ - هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا فَقَالَ كَانَ مُقَدَّرًا غَيْرَ مَذْكُورٍ. [کافی، ج ۱، ص ۱۴۷، ح ۵]

۳. سوره ی مریم، آیه ۶۷.

۴. فی المحاسن: عنه عن أبيه عن إسماعيل بن إبراهيم ومحمد بن أبي عمير عن عبد الله

و در سخن دیگری فرمود:

«كَانَ شَيْئًا وَلَمْ يَكُنْ مَذْكُورًا.»^۱

و در سخن دیگری فرمود:

«كَانَ شَيْئًا مَقْدُورًا وَلَمْ يَكُنْ مَكُونًا.»^۲

مرحوم ابن شهر آشوب گوید:

در تفسیر اهل البیت علیهم السلام آمده که مقصود از انسان در آیه فوق علی علیه السلام است،

سپس گوید: دلیل بر این معنا این است که آدم از نطفه خلق نشده است.^۳

ابن ابی عمیر گوید: امام باقر علیه السلام در تفسیر «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا» فرمود:

«إِمَّا أَخَذَ فَشَاكِرٌ وَإِمَّا تَارِكٌ فَكَافِرٌ.»^۴

بن بکیر عن زرارة عن حمران قال سألت أبا جعفر علیه السلام عن قول الله تبارک و تعالی هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا فقال كان شيئا ولم يكن مذكورا قلت فقوله أَوْ لَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكْ شَيْئًا قال لم يكن شيئا في كتاب ولا علم.

[محاسن، ج ۱، ص ۲۴۳، ح ۲۳۴]

۱. روى العياشى بإسناده عن عبد الله بن بکیر عن زرارة قال سألت أبا جعفر علیه السلام عن قوله «لَمْ يَكُنْ

شَيْئًا مَّذْكُورًا» قال كان شيئا ولم يكن مذكورا. [رواه فى مجمع البيان، ج ۱۰، ص ۶۱۴]

۲. عن حمران بن أعين قال سألت عنه فقال كان شيئا مقدورا ولم يكن مكونا. [همان]

۳. فى مناقب آل ابى طالب: جاء فى تفسیر اهل البیت علیهم السلام أن قوله هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ

حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ يعنى به عليا وتقدير الكلام ما أتى على الإنسان زمان من الدهر إلا و

كان فيه شيئا مذكورا وكيف لم يكن مذكورا وإن اسمه مكتوب على ساق العرش و

على باب الجنة و الدليل على هذا القول قوله «إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ وَمَعْلُومٌ أَن

آدم لم يخلق من النطفة. [مناقب، ج ۳، ص ۱۰۳]

۴. القمى: أخبرنا أحمد بن إدريس قال حدثنا أحمد بن محمد عن ابن أبى عمير قال

سألت أبا جعفر علیه السلام عن قول الله «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا» قال: إما أخذ

فشاكر وإما تارك فكافر. [تفسیر قمى، ج ۲، ص ۳۹۸]

و در سخن دیگری فرمود:

«أَمْشَاحٌ نَبْتَلِيهِ» یعنی آب مرد وزن که به همدیگر مخلوط می‌شوند.^۱

شأن نزول سوره‌ی (هَلْ أَتَى)

مؤلف گوید:

قصه نذر امیرالمؤمنین علیه السلام و نزول سوره‌ی «هَلْ أَتَى» معروف است، و در کتب شیعه و اهل تسنن با اسناد معتبر و مختلفی نقل شده، و شکی نیست که این سوره درباره‌ی علی علیه السلام و اهل بیت او علیهم السلام نازل شده است، از این رو نیازی به نقل همه روایات این قصه نیست، و تنها به برخی از آن‌ها اکتفا می‌شود.

در کتاب امالی صدوق و کتاب تأویل الآیات، و تفسیر مجمع البیان و ثعلبی و واحدی و قشیری و... از امام باقر علیه السلام و ابن عباس و ابن مسعود و ابن جبیر و اصبح بن نباته نقل شده:

امام حسن و امام حسین علیهم السلام که کودکان صغیری بودند مریض شدند، و رسول خدا صلی الله علیه و آله با دو نفر از اصحاب خود به عیادت آنان آمدند و یکی از آنان به علی علیه السلام گفت: ای کاش شما برای شفای این‌ها نذری می‌کردید؟ پس علی و فاطمه [و فضّه و حسن و حسین] علیهم السلام نذر کردند که اگر حسن و حسین علیهم السلام بهبود یافتند سه روز به شکرانه آن روزه بگیرند، و چون بهبود یافتند، آنان به نذر خود وفا نمودند، و شروع به روزه کردند، در حالی که طعام و غذایی نداشتند، پس علی علیه السلام نزد همسایه خود شمعون یهودی که کار

۱. و فی روایة أبی الجارود عن أبی جعفر علیه السلام فی قوله أَمْشَاحٌ نَبْتَلِيهِ قال ماء الرجل و ماء المرأة اختلطتا جميعا. [همان]

او پشم بافی بود رفت و فرمود: آیا مقداری از پشم به من می‌دهی که دختر رسول خدا ﷺ آن‌ها را ریسندگی کند و در عوض سه صاع جوبه ما بدهی؟ شمعون گفت: آری. پس علیؑ پشم‌ها و سه صاع جورا نزد فاطمهؑ آورد و او پذیرفت و یک ثلث از پشم‌ها را ریسندگی کرد، و سپس یک صاع از جورا برداشت و آسیاب نمود و خمیر کرد و پنج قرص نان از آن طبخ کرد، و علیؑ نماز مغرب را با رسول خدا ﷺ خواند و به منزل آمد و سفره‌ی غذا آماده شد، و اولین لقمه‌ای که علیؑ برداشت تا در دهان بگذارد، ناگهان مسکینی به درب خانه آمد و گفت: «السَّلامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ بَيْتِ مُحَمَّدٍ أَنَا مُسْكِينٌ مِنْ مَسَاكِينِ الْمُسْلِمِينَ أَطْعَمُونِي أَطْعَمَكُمُ اللَّهُ مِنْ مَوَائِدِ الْجَنَّةِ» پس علیؑ لقمه را زمین گذارد و به فاطمهؑ فرمود:

فَاطِمُ ذَاتِ الْوُدِّ وَ الْيَقِينِ يَا بِنْتَ خَيْرِ النَّاسِ أَجْمَعِينَ
أَمَا تَرَيْنَ الْبَائِسَ الْمُسْكِينَ قَدْ جَاءَ بِالْبَابِ لَهُ حَيْنٌ
يَشْكُو إِلَى اللَّهِ وَ يَسْتَكِينُ يَشْكُو إِلَيْنَا جَائِعٌ حَزِينٌ
كُلُّ امْرِئٍ بِكَسْبِهِ رَهِينٌ مَنْ يَفْعَلِ الْخَيْرَ يَقِفْ سَمِينٌ

پس حضرت فاطمهؑ در پاسخ علیؑ فرمود:

أَمْرِكُ سَمِعَ يَا ابْنَ الْعَمِّ وَ طَاعَةٌ مَا بِي مِنْ لُؤْمٍ وَ لَا وَضَاعَةٌ...

و سپس قرصه‌های نان را از سفره برداشت و به مسکین داد و آن شب را گرسنه گذراندند و چیزی جز آب نخوردند، و روز بعد را روزه گرفتند، و باز حضرت فاطمهؑ یک سوّم دیگر از پشم‌ها را ریسندگی نمود، و یک صاع دیگر از جورا را آسیاب نمود، و خمیر کرد، و پنج قرصه‌ی نان طبخ نمود و امیرالمؤمنینؑ نماز مغرب را با رسول خدا ﷺ خواند، و به منزل بازگشت، و چون سفره

گسترده شد و آن پنج نفر نشستند و اولین لقمه را امیرالمؤمنین (علیه السلام) برداشت، ناگهان یتیمی از یتیمان مدینه دَقَّ الباب نمود و گفت: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ بَيْتِ مُحَمَّدٍ أَنَا يَتِيمٌ مِنْ يَتَامَى الْمُسْلِمِينَ أَطْعَمُونِي مِمَّا تَأْكُلُونَ أَطْعَمَكُمْ اللَّهُ مِنْ مَوَائِدِ الْجَنَّةِ» پس علی (علیه السلام) لقمه را زمین گذارد و فرمود:

فَاطِمُ بِنْتُ السَّيِّدِ الْكَرِيمِ بِنْتُ نَبِيِّ لَيْسَ بِالزَّيْمِ...

و فاطمه (علیها السلام) در پاسخ امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

فَسَوْفَ أُعْطِيهِ وَ لَا أَبَالِي وَ أُؤْتِرُ اللَّهَ عَلَيَّ عِيَالِي...

و سپس قرصه های نان را برگرفت و همگی گرسنه خوابیدند و با آب افطار کردند و روز سوّم را روزه گرفتند، و حضرت فاطمه (علیها السلام) ثلث باقی مانده ی پشم ها را ریسندگی نمود، و ثلث باقی مانده ی جورا آسیاب و خمیر نمود و پنج قرص نان طبخ و هنگام افطار آماده کرد، و علی (علیه السلام) پس از نماز مغرب به خانه آمد و سفره طعام گسترده شد، و اولین لقمه ای که علی (علیه السلام) برداشت، تا به دهان گذارد، ناگهان اسیری از اسرای مشرکین دَقَّ الباب کرد و گفت: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ بَيْتِ مُحَمَّدٍ...» یعنی سلام بر شما ای اهل بیت محمد آیا ما را اسیر می کنید و در بند قرار می دهید و به ما غذا نمی دهید؟! پس علی (علیه السلام) لقمه را از زمین گذارد و فرمود:

فَاطِمُ يَا بِنْتَ النَّبِيِّ الْأَحْمَدِ بِنْتُ نَبِيِّ سَيِّدِ مُسَدَّدٍ...

و فاطمه (علیها السلام) در پاسخ فرمود:

لَمْ يَبْقَ مِمَّا كَانَ غَيْرُ صَاعٍ قَدْ دَبِرْتُ كَفِّي مَعَ الدَّرَاعِ...

و سپس هر چه در سفره بود را به اسیر دادند و گرسنه خوابیدند و چون صبح شد غذایی برای خوردن نداشتند، و علی (علیه السلام) حسن و حسین (علیهما السلام)

را نزد رسول خدا ﷺ آورد و آنان مانند جوجه از گرسنگی می‌لرزیدند و چون چشم رسول خدا ﷺ به آنان افتاد، فرمود: یا اباالحسن برای من سخت است آنچه به شما می‌بینم، باید برویم نزد فاطمه علیها السلام پس با رسول خدا ﷺ نزد فاطمه علیها السلام آمدند و فاطمه در محراب عبادت بود و شکم او از گرسنگی به پشت چسبیده بود، و چشم‌های او در حدقه فرو رفته بود، و چون رسول خدا ﷺ فاطمه علیها السلام را مشاهده نمود، او را در آغوش گرفت و فرمود: «وا غوثاه آیا شما سه روز گرسنه بوده‌اید؟!» پس جبرئیل نازل شد و گفت: بگیر این سوره را و گوارا باشد این سوره درباره‌ی اهل بیت تو.

رسول خدا ﷺ فرمود: این سوره چیست؟ جبرئیل گفت: «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا...» إلى قوله: «إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا.»^۱

راوی حدیث حسن بن مهران گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

رسول خدا ﷺ وارد خانه فاطمه علیها السلام شد، و چون حال آنان را دید، خود را بر روی آنان انداخت و گریان شد، و فرمود: «آیا شما سه روز گرسنه بوده‌اید، و من از شما غافل بوده‌ام؟» پس جبرئیل علیه السلام این آیات را آورد: «إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا * عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا» سپس فرمود:

این چشمه در خانه رسول خدا ﷺ است و از آن به خانه‌های پیامبران و مؤمنین جاری می‌شود. «يُوفُونَ بِالنَّدْرِ» یعنی علی و فاطمه و حسن و حسین و فضه خادمه‌ی آنان، و «وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا» یعنی عابسا کلو حاء،

و «وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ» یعنی علی حببهم و شهوتهم للطعام و ایشان را هم له، و درباره‌ی «إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا» فرمود:

به خدا سوگند آنان چنین سخنی را به زبان نیاوردند، بلکه در باطن خود چنین گفتند، و خداوند از باطن آنان خبر داده است، و «لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً» یعنی ما اراده‌ی پاداش از شما نداریم، و «وَلَا شُكُورًا» یعنی ما از شما تشکر و ثناگوئی نمی‌خواهیم، و لکن برای خدا و طلب ثواب به شما اطعام نمودیم «فَوَقَّاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا» یعنی [آنان گفتند: ما از روز سخت قیامت می‌ترسیم] و خداوند آنان را از شر آن روز حفظ نمود، و با شادی و قلوب مسرور خدای خود را ملاقات نمودند، «لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا» یعنی اهل بهشت در بهشت گرمی خورشید و زمهریر و سرمای سخت را نمی‌بینند.

ابن عباس گوید:

اهل بهشت ناگهان می‌بینند نوری مانند خورشید بهشت را روشن نمود از این رو می‌گویند: پروردگارا تودر کتاب خود فرمودی: «لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا»؟! پس خداوند جبرئیل را می‌فرستد و او می‌گوید: این نور خورشید نیست، و لکن علی و فاطمه (علیهم السلام) خندیدند، و از خنده‌ی آنان بهشت نورانی شد.^۱

۱. فی الأنالی للصدوق علیه الرحمة: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى الْجَلُودِيُّ الْبَصْرِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَكَرِيَّا قَالَ حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ وَاقِدٍ قَالَ حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ بَهْرَامَ عَنْ لَيْثٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبرَاهِيمَ بْنِ إِسْحَاقَ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ يَحْيَى الْجَلُودِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مَهْرَانَ قَالَ حَدَّثَنَا مَسْلَمَةُ بْنُ خَالِدٍ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ أَبِيهِ (عليه السلام) فِي قَوْلِهِ (ﷺ) يُوفُونَ بِالنَّدْرِ قَالَ مَرَضَ الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ (عليهم السلام) وَ هُمَا صَبِيَّانِ صَغِيرَانِ فَعَادَهُمَا رَسُولُ

اللَّهِ ﷻ وَمَعَهُ رَجُلَانِ فَقَالَ أَحَدُهُمَا يَا أَبَا الْحَسَنِ لَوْ نَدَرْتَ فِي ابْنِكَ نَدْرًا إِنَّ اللَّهَ عَافَاهُمَا
فَقَالَ أَصُومُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ شُكْرًا لِلَّهِ ﷻ وَكَذَلِكَ قَالَتْ فَاطِمَةُ ﷺ وَقَالَ الصَّبِيَّانِ وَنَحْنُ
أَيْضًا نَصُومُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَكَذَلِكَ قَالَتْ جَارِيَتُهُمْ فَضَّةُ فَأَلْبَسَهُمَا اللَّهُ عَافِيَةً فَأَصْبَحُوا صِيَامًا
وَلَيْسَ عِنْدَهُمْ طَعَامٌ فَاذْطَلَقَ عَلَيَّ ﷺ إِلَى جَارِلَةَ مِنَ الْيَهُودِ يُقَالُ لَهُ شَمْعُونُ يُعَالِجُ الصُّوفَ
فَقَالَ هَلْ لَكَ أَنْ تُعْطِيَنِي جِزَّةً مِنْ صُوفٍ تَغْزِلُهَا لَكَ ابْنَةُ مُحَمَّدٍ بِثَلَاثَةِ أَصْوَاعٍ مِنْ
شَعِيرٍ قَالَ نَعَمْ فَأَعْطَاهُ فَجَاءَ بِالصُّوفِ وَالشَّعِيرِ وَأَخْبَرَ فَاطِمَةَ ﷺ فَقَبِلَتْ وَأَطَاعَتْ ثُمَّ
عَمَدَتْ فَغَزَلَتْ ثُلُثَ الصُّوفِ ثُمَّ أَخَذَتْ صَاعًا مِنَ الشَّعِيرِ فَطَحَنَتْهُ وَعَجَنَتْهُ وَخَبَزَتْ
مِنْهُ خَمْسَةَ أَفْرَاصٍ لِكُلِّ وَاحِدٍ فُرْصًا وَصَلَّى عَلَيَّ ﷺ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ الْمَغْرِبِ ثُمَّ أَتَى
مَنْزِلَهُ فَوَضَعَ الْخَوَانَ وَجَلَسُوا خَمْسَتُهُمْ فَأَوَّلُ لُقْمَةَ كَسَرَهَا عَلَيَّ ﷺ إِذَا مَسْكِينٌ قَدْ وَقَفَ
بِالْبَابِ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ بَيْتِ مُحَمَّدٍ أَنَا مَسْكِينٌ مِنْ مَسَاكِينِ الْمُسْلِمِينَ
أَطْعِمُونِي مِمَّا تَأْكُلُونَ أَطْعَمَكُمْ اللَّهُ عَلَى مَوَائِدِ الْجَنَّةِ فَوَضَعَ اللَّقْمَةَ مِنْ يَدِهِ ثُمَّ قَالَ -

فَاطِمَةُ ذَاتِ الْمَجْدِ وَالْيَقِينِ يَا بِنْتَ خَيْرِ النَّاسِ أَجْمَعِينَ

أَمَا تَرَيْنَ الْبَائِسَ الْمَسْكِينِ جَاءَ إِلَى الْبَابِ لَهُ حَيْنٌ

يَشْكُو إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَكِينُ يَشْكُو إِلَيْنَا جَانِعًا حَزِينٌ

كُلُّ امْرِئٍ بِكَسْبِهِ رَهِينٌ مَنْ يَفْعَلِ الْخَيْرَ يَقِفُ سَمِينٌ

مَوْعِدُهُ فِي جَنَّةٍ رَهِينٌ حَرَمَهَا اللَّهُ عَلَى الصَّنِينِ

وَصَاحِبِ الْبُخْلِ يَقِفُ حَزِينٌ تَهْوَى بِهِ النَّارُ إِلَى سَجِينِ

شَرَابُهُ الْحَمِيمِ وَالْغَسَلِينِ

فَأَقْبَلَتْ فَاطِمَةُ ﷺ تَقُولُ -

أَمْرَكَ سَمِعُ يَا ابْنَ عَمٍّ وَطَاعَةَ مَا بِي مِنْ لَوْمٍ وَلَا وَصَاعَةَ [وَلَا ضَرَاعَةَ]

غَذِيْتُ بِاللَّبِّ وَبِالْبَرَاعَةِ أَرْجُو إِذَا أَشْبِعْتُ مِنْ مَجَاعَةٍ

أَنَّ الْحَقَّ الْأَخْيَارَ وَالْجَمَاعَةَ وَأَدْخَلَ الْجَنَّةَ فِي شَفَاعَةٍ

وَعَمَدَتْ إِلَى مَا كَانَ عَلَى الْخَوَانَ فَدَفَعَتْهُ إِلَى الْمَسْكِينِ وَبَاتُوا جِياعًا وَأَصْبَحُوا صِيَامًا
لَمْ يَذُوقُوا إِلَّا الْمَاءَ الْفَرَّاحَ ثُمَّ عَمَدَتْ إِلَى الثُّلُثِ الثَّانِي مِنَ الصُّوفِ فَغَزَلَتْهُ ثُمَّ أَخَذَتْ
صَاعًا مِنَ الشَّعِيرِ فَطَحَنَتْهُ وَعَجَنَتْهُ وَخَبَزَتْ مِنْهُ خَمْسَةَ أَفْرِصَةٍ لِكُلِّ وَاحِدٍ فُرْصًا وَ

صَلَّى عَلَيَّ الْمَغْرِبَ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ أَتَى مَنْزِلَهُ فَلَمَّا وُضِعَ الْخِوَانُ بَيْنَ يَدَيْهِ وَ جَلَسُوا خَمْسَتَهُمْ فَأَوَّلَ لُقْمَةٍ كَسَرَهَا عَلَيَّ ﷺ إِذَا يَتِيمٌ مِنْ يَتَامَى الْمُسْلِمِينَ قَدْ وَقَفَ بِالْبَابِ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ بَيْتِ مُحَمَّدٍ أَنَا يَتِيمٌ مِنْ يَتَامَى الْمُسْلِمِينَ أَطْعَمُونِي مِمَّا تَأْكُلُونَ أَطْعَمَكُمُ اللَّهُ عَلَى مَوَائِدِ الْجَنَّةِ فَوَضَعَ عَلَيَّ ﷺ اللُّقْمَةَ مِنْ يَدِهِ ثُمَّ قَالَ -

فَاطِمُ بِنْتُ السَّيِّدِ الْكَرِيمِ بِنْتُ نَبِيِّ لَيْسَ بِالزَّيْمِ
قَدْ جَاءَنَا اللَّهُ بِذَا الْيَتِيمِ مَنْ يَرْحَمُ الْيَوْمَ فَهُوَ رَحِيمٌ
مَوْعِدُهُ فِي جَنَّةِ النَّعِيمِ حَرَمَهَا اللَّهُ عَلَى اللَّئِيمِ
وَ صَاحِبِ الْبُخْلِ يَقِفُ ذَمِيمٌ تَهْوِي بِهِ النَّارُ إِلَى الْجَحِيمِ
شَرَّابِهَا الصَّدِيدُ وَالْحَمِيمُ
فَأَقْبَلَتْ فَاطِمَةُ ﷺ وَ هِيَ تَقُولُ -

فَسَوْفَ أُعْطِيهِ وَ لَا أَبَالِي وَ أَوْثِرُ اللَّهَ عَلَى عِيَالِي
أَمَسُوا جِياعاً وَ هُمْ أَشْبَالِي أَصْغَرُهُمَا يُقْتَلُ فِي الْقِتَالِ
بِكَرْبَلَاءِ يُقْتَلُ بِاعْتِيَالِ لِقَاتِيهِ الْوَيْلُ مَعَ وَبَالِ
يَهْوِي فِي النَّارِ إِلَى سَفَالِ كُجُولِهِ زَادَتْ عَلَى الْأَكْبَالِ

ثُمَّ عَمَدَتْ فَأَعْطَتْهُ جَمِيعَ مَا عَلَى الْخِوَانِ وَ بَاتُوا جِياعاً لَمْ يَدُوقُوا إِلَّا الْمَاءَ الْقَرَّاحَ وَ
أَصْبَحُوا صِياماً وَ عَمَدَتْ فَاطِمَةُ ﷺ فَغَزَلَتْ الثُّلُثَ الْبَاقِيَّ مِنَ الصُّوفِ وَ طَحَنَتِ الصَّاعَ
الْبَاقِيَّ وَ عَجَنَتْهُ وَ خَبَزَتْ مِنْهُ خَمْسَةَ أَقْرَاصٍ لِكُلِّ وَاحِدٍ قُرْصاً وَ صَلَّى عَلَيَّ ﷺ الْمَغْرِبَ
مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ أَتَى مَنْزِلَهُ فَفَرَّبَ إِلَيْهِ الْخِوَانُ وَ جَلَسُوا خَمْسَتَهُمْ فَأَوَّلَ لُقْمَةٍ كَسَرَهَا
عَلَيَّ ﷺ إِذَا أُسِيرٌ مِنْ أَسْرَاءِ الْمُشْرِكِينَ قَدْ وَقَفَ بِالْبَابِ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ
بَيْتِ مُحَمَّدٍ تَأْسِرُونَنَا وَ تَشُدُّونَنَا وَ لَا تَطْعَمُونَنَا فَوَضَعَ عَلَيَّ ﷺ اللُّقْمَةَ مِنْ يَدِهِ ثُمَّ قَالَ -

فَاطِمُ يَا بِنْتَ النَّبِيِّ أَحْمَدُ بِنْتُ النَّبِيِّ سَيِّدِ مُسَوِّدِ
قَدْ جَاءَكَ الْأَسِيرُ لَيْسَ يَهْتَدِي مُكْتَبلاً فِي غُلِّهِ مُقَيِّدٌ
يَشْكُو إِلَيْنَا الْجُوعَ قَدْ تَقَدَّدَ مَنْ يُطْعِمُ الْيَوْمَ يَجِدُهُ فِي عَدِ
عِنْدَ الْعَلِيِّ الْوَاحِدِ الْمُوَحَّدِ مَا يَزْرَعُ الزَّرْعَ سَوْفَ يَحْصُدُ
فَأَعْطَى [فَاعْطَنَهُ] وَ لَا تَجْعَلِيهِ يَنْكَدُ

فَأَقْبَلَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ وَهِيَ تَقُولُ -

لَمْ يَبْقَ مِنَّمَا كَانَ غَيْرُ صَاعٍ قَدْ دَبِرَتْ كَفَى مَعَ الدِّرَاعِ
شِبْلَايَ وَاللَّهِ هُمَا جِيَاعٌ يَا رَبِّ لَا تَتْرُكْهُمَا صِيَاعٌ
أَبُوهُمَا لِلْخَيْرِ ذُو اضْطِنَاعِ عَبْلُ الدِّرَاعَيْنِ طَوِيلُ البَاعِ
وَمَا عَلَى رَأْسِي مِنْ قِنَاعٍ إِلَّا عِبَا نَسَجْتُهَا بِصَاعِ

وَعَمَدُوا إِلَى مَا كَانَ عَلَى الْخَوَانِ فَاتَوَّهُ وَبَاتُوا جِيَاعًا وَأَصْبَحُوا مُفْطِرِينَ وَلَيْسَ عِنْدَهُمْ شَيْءٌ
قَالَ شُعَيْبٌ فِي حَدِيثِهِ وَأَقْبَلَ عَلِيٌّ بِالْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ نَحْوَرَسُولِ اللَّهِ وَهُمَا يَرْتَعِسَانِ
كَالْفِرَاحِ مِنْ شِدَّةِ الْجُوعِ فَلَمَّا بَصُرَ بِهِمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا أَبَا الْحَسَنِ شَدَّ مَا يَسُوؤُنِي مَا أَرَى
بِكُمْ انْطَلِقُ إِلَى ابْنَتِي فَاطِمَةَ فَانْطَلَقُوا إِلَيْهَا وَهِيَ فِي مِحْرَابِهَا قَدْ لَصِقَ بَطْنُهَا بِظَهْرِهَا مِنْ
شِدَّةِ الْجُوعِ وَغَارَتْ عَيْنَاهَا فَلَمَّا رَأَاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَمَمَهَا إِلَيْهِ وَقَالَ وَاعْوَاةَ بِاللَّهِ أَنْتُمْ
مُنْذُ ثَلَاثِ أَيَّامٍ فِيمَا أَرَى فَهَبَطَ جَبْرِئِيلُ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ خُذْ مَا هَيَأُ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِ بَيْتِكَ قَالَ
وَمَا أَخُذُ يَا جَبْرِئِيلُ قَالَ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ حَتَّى إِذَا بَلَغَ - إِنَّ هَذَا كَانَ
لَكُمْ جِزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا وَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ مَهْرَانَ فِي حَدِيثِهِ فَوَثَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
حَتَّى دَخَلَ مَنْزِلَ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ فَرَأَى مَا بِهِمْ فَجَمَعَهُمْ ثُمَّ انْكَبَ عَلَيْهِمْ يَبْكِي وَيَقُولُ أَنْتُمْ
مُنْذُ ثَلَاثِ أَيَّامٍ فِيمَا أَرَى وَأَنَا غَافِلٌ عَنْكُمْ فَهَبَطَ عَلَيْهِ جَبْرِئِيلُ بِهِذِهِ الْآيَاتِ - إِنَّ الْأَبْرَارَ
يَسْرُبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا. عَيْنَا يُشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا قَالَ:

هِيَ عَيْنٌ فِي دَارِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُفَجَّرُ إِلَى دُورِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُؤْمِنِينَ يُوفُونَ بِالتَّذْرِيعِ عَلِيًّا وَفَاطِمَةَ
وَالْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ وَجَارِيَتَهُمْ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا يَقُولُونَ عَابِسًا كُلُّو حَاوِيُطْعَمُونَ
الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ يَقُولُ عَلَى شَهْوَتِهِمْ لِلطَّعَامِ وَيَأْتِيهِمْ لَهُ مَسْكِينًا مِنْ مَسَاكِينِ الْمُسْلِمِينَ
وَيَتِيمًا مِنْ يَتَامَى الْمُسْلِمِينَ وَأَسِيرًا مِنْ أَسَارَى الْمُشْرِكِينَ وَيَقُولُ إِذَا أَطْعَمُوهُمْ - إِنَّمَا نُنْظِمُكُمْ
لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جِزَاءً وَلَا شُكْرًا قَالَ وَاللَّهِ مَا قَالُوا هَذَا هُمُ وَلَكِنَّهُمْ أَضْمَرُوهُ فِي أَنْفُسِهِمْ
فَأَخْبَرَ اللَّهُ بِأَضْمَارِهِمْ يَقُولُونَ لَا نُرِيدُ جِزَاءً نِكَافُونَ نَابِيَهُ وَلَا شُكْرًا نَتَشَوُّونَ عَلَيْهِ نَابِيَهُ وَلَكِنَّا إِنَّمَا أَطْعَمْنَاكُمْ
لِوَجْهِ اللَّهِ وَطَلَبِ ثَوَابِهِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى ذِكْرُهُ فَوَقَاهُمْ اللَّهُ سَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً فِي الْوُجُوهِ وَ
سُرُورًا فِي الْقُلُوبِ - وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً يَسْكُونُونَهَا - وَحَرِيرًا يُفْتَرِشُونَهُ وَيَلْبَسُونَهُ - مُتَكَبِّينَ
فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ وَالأَرِيكَةَ السَّرِيرِ عَلَيْهِ الْحَجَلَةُ - لَا يَرُونَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمَهْرِيرًا قَالَ ابْنُ

مؤلف گوید:

روایت فوق را محمد بن عباس رضی اللہ عنہ نیز در تأویل الآيات با مختصر اختلاف نقل نموده است.^۱

عَبَّاسٌ فَبَيْنَمَا أَهْلُ الْجَنَّةِ فِي الْجَنَّةِ إِذْ رَأَوْا مِثْلَ الشَّمْسِ قَدْ أَشْرَقَتْ لَهَا الْجِنَانُ فَيَقُولُ أَهْلُ الْجَنَّةِ يَا رَبِّ إِنَّكَ قُلْتَ فِي كِتَابِكَ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا فَيُرْسِلُ اللَّهُ جَلَّ اسْمُهُ إِلَيْهِمْ جَبْرَائِيلَ فَيَقُولُ لَيْسَ هَذِهِ بِشَّمْسٍ وَلَكِنَّ عَلِيًّا وَفَاطِمَةَ صَحَاكًا فَأَشْرَقَتْ الْجِنَانُ مِنْ نُورِ صَحَاكِهِمَا وَنَزَلَتْ هَلْ أَتَى فِيهِمْ إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا [امالی صدوق، ص ٢٥٦، ح ١١]

١. قال محمد بن العباس رضی اللہ عنہ حدثنا محمد بن أحمد الكاتب عن الحسن بن بهرام عن عثمان بن أبي شيبة عن وكيع عن المسعودي عن عمرو بن مرة عن عبد الله بن الحارث المكتب عن أبي كثير الزبيري عن عبد الله بن العباس رضی اللہ عنہ قال مرض الحسن و الحسين فنذر علي وفاطمة عليهما السلام والجارية نذرا إن برءا صاموا ثلاثة أيام شكرا لله فبرءا فوافوا بالنذر وصاموا فلما كان أول يوم قامت الجارية وجرشت شعيرا لها فخبزت منه خمسة أقراص لكل واحد منهم قرص فلما كان وقت الفطور جاءت الجارية بالمائدة فوضعتها بين أيديهم فلما مدوا أيديهم ليأكلوا وإذا مسكين بالباب وهو يقول يا أهل بيت محمد مسكين من آل فلان بالباب فقال علي عليه السلام لا تأكلوا وآثروا المسكين فلما كان اليوم الثاني فعلت الجارية كما فعلت في اليوم الأول فلما وضعت المائدة بين أيديهم ليأكلوا فإذا يتيم بالباب وهو يقول يا أهل بيت النبوة ومعدن الرسالة يتيم آل فلان بالباب فقال علي عليه السلام لا تأكلوا شيئا وأطعموه اليتيم قال ففعلوا فلما كان اليوم الثالث وفعلت الجارية كما فعلت في اليومين جاءت الجارية بالمائدة فوضعتها فلما مدوا أيديهم ليأكلوا وإذا شيخ كبير يصيح بالباب يا أهل بيت محمد تأسرونا ولا تطعمونا؟ قال فبكى علي عليه السلام بكاء شديدا وقال يا بنت محمد إني أحب أن يراكَ الله وقد آثرت هذا الأسير على نفسك وأشبالك فقالت سبحان الله ما أعجب ما نحن فيه معك ألا ترجع إلى الله في هؤلاء الصبية الذين صنعت بهم ما صنعت وهؤلاء إلى متى يصبرون صبرنا فقال لها علي عليه السلام فالله يصبرك ويصبرهم ويأجرنا إن شاء الله وبه نستعين وعليه نتوكل وهو حسبنا ونعم الوكيل اللَّهُمَّ بدلنا بما فاتنا من طعامنا هذا ما هو خير منه واشكر لنا صبرنا ولا تنسه لنا

سورة انسان، آيات ٥ تا ١٣

متن:

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ﴿٥﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾ يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾ وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً

إنك رحيم كريم فأعطوه الطعام وبكر إليهم النبي ﷺ في اليوم الرابع فقال ما كان من خبركم في أيامكم هذه فأخبرته فاطمة ؓ بما كان فحمد الله وشكره وأثنى عليه وضحك إليهم وقال خذوا هناكم الله وبارك لكم وبارك عليكم قد هبط على جبرئيل من عند ربي وهو يقرأ عليكم السلام وقد شكر ما كان منكم وأعطى فاطمة سؤالها وأجاب دعوتها وتلا عليهم إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا إِلَى قَوْلِهِ إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا: قال وضحك النبي ﷺ وقال إن الله قد أعطاكم نعيما لا ينفد وقرّة عين أبد الأبدين هنيئا لك يا بنت النبي بالقرب من الرحمن يسكنكم معه في دار الجلال والجمال ويكسوكم من السندس والإستبرق والأرجوان ويسقيكم الرحيق المختوم من الولدان فأنتم أقرب الخلق من الرحمن تأمنون إذا فرح الناس وتفرحون إذا حزن الناس وتسعدون إذا شقى الناس فأنتم في روح وريحان وفي جوار الرب العزيز الجبار هوراض عنكم غير غضبان قد أمنتكم العقاب ورضيتم الثواب تسألون فتعطون فتتحفون فترضون فتشفعون فتشفعون طوبى لمن كان معكم وطوبى لمن أعزكم إذا خذلكم الناس وأعانكم إذا جفاكم الناس وأواكم إذا طردكم الناس ونصركم إذا قتلكم الناس الويل لكم من أمتي والويل لأمتي من الله ثم قبل فاطمة وبكى وقبل جبهة على وبكى وضم الحسن والحسين إلى صدره وبكى وقال الله خليفتي عليكم في المحيا والممات وأستودعكم الله وهو خير مستودع حفظ الله من حفظكم ووصل الله من وصلكم وأعان الله من أعانكم وخذل الله من خذلكم وأخافكم أنالكم سلف وأنتم عن قليل بي لاحقون والمصير إلى الله والوقوف بين يدي الله والحساب على الله لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى. [تأويل الآيات، ص ٧٢٥]

وَلَا شُكُورًا ﴿٩﴾ إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ﴿١٠﴾ فَوَقَاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَ
لَقَاهُمْ نَصْرَةٌ وَ سُرُورًا ﴿١١﴾ وَ جَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَ حَرِيرًا ﴿١٢﴾ مُتَّكِنِينَ
فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَ لَا زَمْهَرِيرًا ﴿١٣﴾

لغات:

«أوفى بالعقد» و «وفى به» به یک معناست، و «نذر» فرار داد کار خیری را گویند که انسان بر خود لازم می نماید، و «قَمْطَرِير» به معنای شدید در شراست، و «یوم قَمْطَرِير» روز سخت را گویند، و «مُسْتَطِير» به معنای منتشر است، و «وقایه» به معنای حفظ و منع از اذیت است، و «نَصْرَةٌ» رنگ های زیباست، و «نَبْت ناضر و نصیر» گیاه زیبا و خرم است، و «سرور» اعتقاد به وصول به منافع آینده است، و «أرائک» جمع آریکه به معنای حجله، و به معنای متکائی است که به آن تکیه می شود، و «زَمْهَرِير» سرمای سخت است، و «زنجبیل» گیاه طیب الطعم است، و اگر با عسل مخلوط شود سبب قوت و رشد انسان است و آفات را از بدن دور می کند، و «سَلْسَبِيل» نوشابه لذیذ و سهل است، و «ولدان» جمع ولید به معنای غلمان است، و «سُنْدُس» دیباج رقیق و فاخر است، و «استبرق» دیباج غلیظ است که برق می زند.

ترجمه:

به یقین ابرار (و نیکان) از جامی می نوشند که با عطر خوشی آمیخته است، (۵) از چشمه ای که بندگان خاص خدا از آن می نوشند، و از هر جا بخواهند آن را جاری می سازند! (۶) آنها به نذر خود وفا می کنند، و از روزی که شرّ و عذابش گسترده است می ترسند، (۷) و غذای (خود) را با اینکه به آن علاقه (و نیاز) دارند، به «مسکین» و «یتیم» و «اسیر» می دهند! (۸) (و می گویند: ما شمارا بخاطر خدا اطعام می کنیم، و هیچ پاداش

و سپاسی از شما نمی‌خواهیم! (۹) ما از پروردگاران خائفیم در آن روزی که عبوس و سخت است! (۱۰) (بخاطر این عقیده و عمل) خداوند آنان را از شر آن روز ننگه می‌دارد و آنها را می‌پذیرد در حالی که غرق شادی و سرورند! (۱۱) و در برابر صبرشان، بهشت و لباسهای حریر بهشتی را به آنها پاداش می‌دهد! (۱۲) این در حالی است که در بهشت بر تخته‌های زیبا تکیه کرده‌اند، نه آفتاب را در آنجا می‌بینند و نه سرما را! (۱۳)

تفسیر اهل البيت عليهم السلام:

«يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا * وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا * إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا * إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا...»^۱

امیرالمؤمنین عليه السلام در احتجاجات خود با ابوبکر فرمود:

من تو را به خدا سوگند می‌دهم، آیا من صاحب آیه «يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ

يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا» بودم یا تو بودی؟ ابوبکر گفت: بلکه تو بودی.^۲

در کتاب کافی از محمد بن فضیل از امام کاظم عليه السلام نقل شده که فرمود:

«يُوفُونَ بِالنَّذْرِ الَّذِي أَخَذَ عَلَيْهِمُ الْمِيثَاقَ مِنْ وِلَايَتِنَا» یعنی آنان به نذری وفا

کردند که در میثاق از آنان پیمان گرفته شده بود، و آن پیمان ولایت ما بود.^۳

۱. سوره‌ی انسان، آیات ۱۳-۷.

۲. فی کتاب الخصال فی احتجاج علی عليه السلام علی ابی بکر قال: أنشدك بالله أنا صاحب

الاية «يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا» أم أنت؟ قال: بل أنت. [رواه فی

تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۴۷۷، ح ۲۵]

۳. علی بن محمد عن بعض أصحابنا عن ابن محبوب عن محمد بن الفضیل عن ابی

الحسن الماضي عليه السلام قال: قلت قوله: «يُوفُونَ بِالنَّذْرِ» قال: يوفون بالنذر الذي أخذ

عليهم في الميثاق من ولايتنا. [همان، ح ۲۷؛ کافی]

امام کاظم عَلَيْهِ السَّلَام می فرماید:

سزاوار است انسان براهل و عیال خود توسعه بدهد تا آنان آرزوی مرگ او را نکنند و سپس این آیه را تلاوت نمود «وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا» سپس فرمود: عیال اسیرانسان است، و سزاوار است هنگامی که خداوند نعمت بیشتری به انسان می دهد، به عیالات خود توسعه بدهد، تا این که فرمود: «خداوند به فلانی نعمت عطا نمود، و او به عیالات خود توسعه نداد، و نزد فلان شخص گذارد، و او بُرد و باز نگرداند» راوی حدیث معمر بن خلاد گوید: آن شخص در مجلس حاضر بود.^۱

رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود:

«خَيْرُكُمْ مَنْ أَطْعَمَ الطَّعَامَ وَأَفْشَى السَّلَامَ وَصَلَّى وَالنَّاسُ نِيَامٌ» یعنی بهترین شما کسانی هستند که به مردم اطعام نمایند، و با صدای بلند سلام کنند، و هنگامی که مردم در خوابند نماز بخوانند.^۲

۱. محمّد بن یحیی عن أحمد بن محمد بن عیسی عن معمر بن خلاد عن أبي الحسن عَلَيْهِ السَّلَام قال: ينبغی للرجل ان یوسع علی عیاله لئلا یتمنوا موته، و تلا هذه الایة «وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا» قال: الأسیر عیال: الرجل ینبغی للرجل إذا زید فی النعمة ان یزید أسرائه فی السعة علیهم، ثم قال: ان فلانا أنعم الله علیه بنعمة فمنعها أسراء و جعلها عند فلان فذهب بها قال معمر: و كان فلان حاضرا. [همان، ص ۴۷۸، ح ۳۰؛ کافی]

۲. فی کتاب الخصال عن المنکدر باسناده قال: قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خیرکم من أطعم الطعام وأفشى السلام و صلى و الناس نيام. [همان، ح ۳۱]

معمربن خلاد گوید: به حضرت رضا علیه السلام گفتم: معنای «عَلَى حُبِّهِ» حب الله است و یا حب الطعام است؟ فرمود:

حب الطعام است.^۱

ابوبصیر گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

مقصود از «وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ...» زکات نیست.^۲

۱. عنه عن أبيه عن معمربن خلاد عن أبي الحسن الرضا عليه السلام في قول الله وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مَسْكِينًا قال قلت حب الله أو حب الطعام قال حب الطعام. [محاسن، ج ۲، ص ۳۹۷، ح ۷۱]

۲. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ فَضَالَةَ بْنِ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي الْمَغْرَاءِ عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ كُنَّا عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام وَمَعَنَا بَعْضُ أَصْحَابِ الْأَمْوَالِ فَذَكَرُوا الزَّكَاةَ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام إِنَّ الزَّكَاةَ لَيْسَ يُحْمَدُ بِهَا صَاحِبُهَا وَإِنَّمَا هُوَ شَيْءٌ ظَاهِرٌ إِنَّمَا حَقَّنَ بِهَا دَمَهُ وَسُمِّيَ بِهَا مُسْلِمًا وَلَوْلَمْ يُؤَدِّهَا لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاةٌ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ فِي أَمْوَالِكُمْ غَيْرَ الزَّكَاةِ فَقُلْتُ أَصْلَحَكَ اللَّهُ وَمَا عَلَيْنَا فِي أَمْوَالِنَا غَيْرَ الزَّكَاةِ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ أَمَا تَسْمَعُ اللَّهُ ﷻ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ. لِللسَائِلِ وَالْمَحْرُومِ قَالَ قُلْتُ مَا ذَا الْحَقِّ الْمَعْلُومِ الَّذِي عَلَيْنَا قَالَ هُوَ الشَّيْءُ يَعْمَلُهُ الرَّجُلُ فِي مَالِهِ يُعْطِيهِ فِي الْيَوْمِ أَوْ فِي الْجُمُعَةِ أَوْ فِي الشَّهْرِ قَلَّ أَوْ كَثُرَ غَيْرَ أَنَّهُ يَدُومُ عَلَيْهِ وَقَوْلُهُ ﷻ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ قَالَ هُوَ الْقَرْضُ يُفْرَضُ وَالْمَعْرُوفُ يَضْطَنَعُ وَمَتَاعُ الْبَيْتِ يُعِيرُهُ وَمِنَهُ الزَّكَاةُ فَقُلْتُ لَهُ إِنَّ لَنَا جِيرَانًا إِذَا أَعْرَزْنَا مَتَاعًا كَسَرُوهُ وَأَفْسَدُوهُ فَعَلَيْنَا جُنَاحٌ إِنْ تَمَنَعْنَاهُمْ فَقَالَ لَا لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ إِنْ تَمَنَعْتَهُمْ إِذَا كَانُوا كَذَلِكَ قَالَ قُلْتُ لَهُ وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مَسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا قَالَ لَيْسَ مِنَ الزَّكَاةِ قَوْلُهُ ﷻ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً قَالَ لَيْسَ مِنَ الزَّكَاةِ قَالَ فَقُلْتُ قَوْلُهُ ﷻ إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهِيَ خَيْرٌ لَكُمْ قَالَ لَيْسَ مِنَ الزَّكَاةِ وَصَلَّتْكَ قَرَابَتِكَ لَيْسَ مِنَ الزَّكَاةِ. [رواه في الكافي، ج ۳، ص ۴۹۹، ح ۹]

سوره ی انسان، آیات ۱۴ تا ۳۱

متن:

وَ دَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهُمْ وَ ذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا ﴿١٤﴾ وَ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَ أَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا ﴿١٥﴾ قَوَارِيرًا مِنْ فِضَّةٍ قَدَرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾ وَ يُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا ﴿١٧﴾ عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا ﴿١٨﴾ وَ يُطَوَّفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنثورًا ﴿١٩﴾ وَ إِذَا رَأَيْتَ ثَمَرًا رَأَيْتَ نَعِيمًا وَ مُلْكًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾ عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَ إِسْتَبْرَقٌ وَ حُلُوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَ سَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا ﴿٢١﴾ إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَ كَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٢﴾ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَ لَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا ﴿٢٤﴾ وَ اذْكُرْ إِسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَ أُصِيلًا ﴿٢٥﴾ وَ مِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَ سَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ هُوَ لَ يُجِيبُونَ الْعَاجِلَةَ وَ يُدْرُونَ وِرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٢٧﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَ شَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَ إِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَلَهُمْ تَبْدِيلًا ﴿٢٨﴾ إِنَّ هَذِهِ تَذْكَرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٢٩﴾ وَ مَا تَشَاوَرْنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٣٠﴾ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَ الظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣١﴾

لغات:

«دَانِيَةً» یعنی قریب، و «ذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا» یعنی سُخِّرَتْ ثمارها و قُرِبَتْ مِنْهُمْ، و «أكواب» ظرف‌های بزرگ است که دسته‌ای ندارد، و «قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ» یعنی ظرف‌هایی که در شفاف‌ی مانند شیشه و در نرمی مانند نقره می‌باشد، و «قَدَرُوهَا تَقْدِيرًا» یعنی صُنعت لهم علی قدر مرادهم و اشتهائهم، و «مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا» یعنی شرابهم مخلوط بزنجبیل للذة كما هو عادة العرب، و «سَلْسَبِيل» شراب سهل لذیذ معروف است، و «وِلْدَانٌ» جمع ولید به

معنی الغلمان است، و «سندس» الدیباج الرقیق الفاخر، و «استبرق» دیباج غلیظ درخشنده است، و «أشر» به معنای شد است، و قَتَّبَ مأسور: یعنی مشدود، و منه الأسیر لآنه یؤخذ ویُشدّ، و خُذ بأسره ای بشده قبل أن یحلّ، ثم صار بکثرة الاستعمال بمعنی جمیعہ.

ترجمہ:

و در حالی است که سایه‌های درختان بهشتی بر آنها فرو افتاده و چیدن میوه‌هایش بسیار آسان است! (۱۴) و در گرداگرد آنها ظرف‌هایی سیمین و قد‌هایی بلورین می‌گردانند (پراز بهترین غذاها و نوشیدنی‌ها)، (۱۵) ظرف‌های بلورینی از نقره، که آنها را به اندازه مناسب آماده کرده‌اند! (۱۶) و در آنجا از جام‌هایی سیراب می‌شوند که لبریز از شراب طهوری آمیخته با زنجبیل است، (۱۷) از چشمه‌ای در بهشت که نامش سلسبیل است! (۱۸) و برگردشان (برای پذیرایی) نوجوانانی جاودانی می‌گردند که هرگاه آنها را ببینی گمان می‌کنی مروارید پراکنده‌اند! (۱۹) و هنگامی که آنجا را ببینی نعمتها و ملک عظیمی را می‌بینی! (۲۰) بر اندام آنها [بهشتیان] لباس‌هایی است از حریر نازک سبزرنگ، و از دیبای ضخیم، و بادستبندهایی از نقره آراسته‌اند، و پروردگارشان شراب طهور به آنان می‌نوشاند! (۲۱) این پاداش شماس است، و سعی و تلاش شما مورد قدردانی است! (۲۲) مسلماً ما قرآن را بر تونازل کردیم! (۲۳) پس در (تبلیغ و اجرای) حکم پروردگارت شکیباً (و با استقامت) باش، و از هیچ گنهکاری یا کافری از آنان اطاعت مکن! (۲۴) و نام پروردگارت را هر صبح و شام به یاد آور! (۲۵) و در شبانگاه برای او سجده کن، و مقداری طولانی از شب، او را تسبیح گوی! (۲۶) آنها زندگی زودگذر دنیا را دوست دارند، در حالی که روز سختی را پشت سر خود رها می‌کنند! (۲۷) ما آنها را آفریدیم و پیوندهای وجودشان را محکم کردیم، و هر زمان بخواهیم جای آنان را به گروه دیگری می‌دهیم! (۲۸) این یک تذکر و یادآوری است، و هر کس بخواهد (با استفاده از

آن) راهی به سوی پروردگارش برمی‌گزیند! (۲۹) و شما هیچ چیز را نمی‌خواهید مگر اینکه خدا بخواهد، خداوند دانا و حکیم بوده و هست! (۳۰) و هر کس را بخواهد (و شایسته بداند) در رحمت (وسیع) خود وارد می‌کند، و برای ظالمان عذاب دردناکی آماده ساخته است! (۳۱)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

«وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلَّتْ فُطُوفُهَا تَذِيلًا»^۱

امام باقر علیه السلام می‌فرماید: رسول خدا صلی الله علیه و آله در معنای آیه فوق فرمود:

تذلیل به معنای نزدیک بودن میوه‌ها به آنان است، و مؤمن از هر نوع میوه‌ی بهشتی مایل باشد، نزدیک دهان اوست، و او بر سریر و متکای خود تکیه نموده است، و انواع میوه‌ها به او می‌گویند: ای ولی خدا از من بخور قبل از آن که از میوه‌های دیگر بخوری.^۲

«وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِانِيَةٍ مِّنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا * قَوَارِيرٌ مِّنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا»^۳

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

اکواب کوزه‌های بزرگی است که دسته ندارد.

۱. سوره‌ی انسان، آیه‌ی ۱۴.

۲. فی روضة الکافی علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن محبوب عن محمد بن إسحاق المدنی عن أبی جعفر علیه السلام قال: ان رسول الله صلی الله علیه و آله سئل عن قول الله تبارک و تعالی: «وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَ ذُلَّتْ فُطُوفُهَا تَذِيلًا» من قربها منهم يتناول المؤمن من النوع الذي يشتهي من الثمار فيه وهو متكى وان الأنواع من الفاكهة ليقطن لولى الله يا لولى الله كلنى قبل ان تأكل هذه قبلى. [تفسیر نورالتقلین، ج ۵، ص ۴۸۱، ح ۴۷]

۳. سوره‌ی انسان، آیات ۱۵ و ۱۶.

و در تفسیر قمی و مجمع البیان از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ نقل شده که فرمود:

نقره‌ی بهشتی مانند بلور و شیشه است.^۱

«وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا * عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا»^۲

در کتاب خصال از رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل شده که فرمود:

خداوند به من پنج چیز عطا نمود، و به علی عَلَيْهِ السَّلَامُ نیز پنج چیز عطا کرد: به من

کوثر عطا نمود و به علی سلسبیل عطا کرد...^۳

مرحوم صدوق در کتاب علل نقل نموده که مردی از یهود به رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

گفت: نخستین چیزی که اهل بهشت می‌خورند چیست؟ رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود:

اول چیزی که می‌خورند جگر حوت یعنی ماهی بزرگ است. مرد یهودی

گفت: پس از آن چه نوشابه‌ای خواهند نوشید؟ فرمود: نوشابه سلسبیل. مرد

یهودی گفت: راست گفتی.^۴

۱. فی المجمع عن الصادق عَلَيْهِ السَّلَامُ و القمى قال ينفذ البصر فى فضة الجئة كما ينفذ

فى الزجاج و قرئ قواريراً بالتنوين فيهما و فى الأولى خاصة و قدروها تقديراً قيل

ای قدروها فى أنفسهم فجاءت مقاديرها و اشكالها كما تمتوها او قدروها بأعمالهم

الصالحة فجاءت على حسبها او قدر الطائفون بها شرابها على قدر اشتهاهم.

[رواه فى تفسیر الصافى، ج ۵، ص ۲۶۳]

۲. سوره ی انسان، آیات ۱۷ و ۱۸.

۳. فى الخصال عن التّبيّ عَلَيْهِ السَّلَامُ اعطانى الله خمساً و اعطى علياً خمساً اعطانى الكوثر و

أعطاه السلسبيل. [همان، ص ۲۶۴]

۴. فى كتاب علل الشرائع باسناده الى عبد الله بن مرة عن ثوبان قال يهودى للنبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

فما أول ما يأكل أهل الجنة إذا دخلوها؟ قال: كبد الحوت قال: فما شرابهم على أثر ذلك؟

قال: السلسبيل قال: صدقت. [رواه فى تفسیر نور الثقلين، ج ۵، ص ۴۸۱، ح ۵۰]

«وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وُلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنشُورًا * وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا»^۱

عباس بن یزید گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: مقصود از «مُلک کبیر» چیست که خداوند آن را بزرگ دانسته است؟ فرمود:

هنگامی که خداوند اهل بهشت را داخل بهشت می‌کند، ملکی را نزد ولیی از اولیای خود می‌فرستد، و حاجبین و دربانان به او می‌گویند: «باید توقف کنی تا برای تو اجازه بگیریم» از این رو فرستاده خداوند، بدون اذن و اجازه نمی‌تواند وارد بر ولیّ خدا شود، و این معنای ملک کبیر است.^۲

و در کافی و تفسیر قمی از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

هنگامی که مؤمن داخل باغستان‌های بهشتی و غرفه‌های آن می‌شود - چنان که خداوند می‌فرماید: «وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا» - از ناحیه خداوند کرامت و نعمت و ملک عظیمی خواهد داشت، و ملائکه از ناحیه خداوند، بر او وارد می‌شوند، و باید با اذن و اجازه‌ی او وارد شوند و این معنای ملک عظیم است. و تمام حدیث در سوره رعد و فاطر و زمر گذشت.^۳

۱. سوره‌ی انسان ۱۹ و ۲۰.

۲. فی کتاب معانی الاخبار أبی جعفر (علیه السلام) قال: حدثنا سعد بن عبد الله عن الحسن بن موسى الخشاب عن یزید بن إسحاق عن عباس بن یزید قال: قلت لأبی عبد الله (علیه السلام) - و كنت عنده ذات یوم: أخبرنی عن قول الله (تبارک و تعالی): «وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا مَا هَذَا الْمَلِكُ الَّذِي كَبَّرَ اللَّهُ (تبارک و تعالی) حَتَّى سَمَاهُ كَبِيرًا؟ قَالَ: إِذَا دَخَلَ اللَّهُ أَهْلَ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ أَرْسَلَ رَسُولًا إِلَى وَلى مِنْ أَوْلِيَائِهِ فَيَجِدُ الْحَجْبَةَ عَلَى بَابِهِ، فَتَقُولُ لَهُ: قِفْ حَتَّى نَسْتَأْذِنَ لَكَ فَمَا يَصِلُ إِلَيْهِ رَسُولُ رَبِّهِ إِلَّا يَأْذِنُ، فَهُوَ قَوْلُهُ (تبارک و تعالی): «وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا». [همان، ح ۵۲]

۳. فی کافی و القمى عن الباقر (علیه السلام) فی حدیث یصف فیہ حال المؤمن إذا دخل الجنان و الغرف انه قال فی هذه الآية یعنی بذلک ولیّ الله و ما هو من الكرامة و النعم و الملك العظیم

«عَالِيَهُمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا»^۱
ابوالدرداء گوید:

رسول خدا ﷺ همواره مردم را متذکّر می نمود، تا این که روزی نام بهشت و نعمت های بهشتی را یادآور شد و یادی از بهشت و حوریان بهشتی کرد، و در آن روز یکی از اعراب بادیه نشین آنجا بود، و چون سخنان آن حضرت را شنید برآشفته و گفت: یا رسول الله آیا در بهشت شنیدنی های لذت بخش نیز وجود دارد؟ رسول خدا ﷺ فرمود: آری در بهشت نهی وجود دارد، که در دو طرف آن دختران بکرو سفیدرویی قرار دارند، و با صداهای زیبا که احدی نشنیده آوازه خوانی می کنند، و این افضل نعمت های بهشتی می باشد.^۲
و در تفسیر قمی از ابوبصیر نقل شده که گوید: به امام صادق ع گفتم: فدای شما شوم، ای فرزند رسول خدا، مرا تشویق و امیدوار کنید؟ امام صادق ع فرمود: ای ابامحمد! کم ترین درجه نعمت های بهشتی این است که بوی بهشت از فاصله مسافت هزار سال دنیا به اهل بهشت می رسد...
مؤلف گوید:

حدیث فوق مفصل است و در پاورقی مشاهده می شود.^۳

۱. وانّ الملائكة من رسل الله ليستأذنون عليه فلايدخلون عليه الا باذنه فذلك الملك العظيم وقد مضى تمام الحديث في الرعد والفاطر والزمر. [تفسیر صافی، ج ۵، ص ۲۶۴]

۲. وعن أبي الدرداء قال: كان رسول الله ﷺ يذكر الناس فذكر الجنة وما فيها من الأزواج والنعيم وفي القوم أعرابي فبحثا لركبتيه وقال: يا رسول الله هل في الجنة من سماع؟ قال: نعم، يا أعرابي، ان في الجنة نهرا حافتاه الأبقار من كل بيضاء يتغنين بأصوات لم تسمع الخلائق بمثلها قط، فذلك أفضل نعيم الجنة. [تفسیر نورالتقلین، ج ۵، ص ۴۸۴، ح ۵۵]

۳. في الكافي: حدثني أبي عن ابن أبي عمير عن أبي بصير قال قلت لأبي عبد الله ع جعلت

ابو امامه باهلی گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

هیچ بنده ای داخل بهشت نمی شود مگر آنکه دو نفر از حورالعین بالای سر او و دو نفر دیگر پایین پای او می نشینند، و با زیباترین صوت که تاکنون جنّ

فداک یا ابن رسول الله شوقنی فقال یا أبا محمّد إن من أدنى نعیم الجنة یوجد ریحها من مسيرة ألف عام من مسافة الدّنيا وإن أدنى أهل الجنة منزلاً لوزل به أهل الثّقلین الجنّ و الإنس لوسعهم طعاماً و شراباً و لا ینقص مما عنده شیء و إن أیسر أهل الجنة منزلة من یدخل الجنة فیرفع له ثلاث حدائق فإذا دخل أدناهن رأى فیها من الأزواج و الخدم و الأنهار و الأثمار ما شاء الله مما یملاً عینه قره و قلبه مسرة فإذا شکر الله و حمده قیل له ارفع رأسک إلى الحدیقة الثّانية ففیها ما لیس فی الأخری فیقول یا رب أعطنی هذه فیقول الله تعالی إن أعطیتک إیها سألتنی غیرها فیقول رب هذه هذه فإذا هو دخلها شکر الله و حمده قال فیقال:

افتحوا له باب الجنة و یقال له ارفع رأسک فإذا قد فتح له باب من الخلد و یرى أضعاف ما كان فیما قبل فیقول عند تضاعف مسراته رب لك الحمد الذی لا یحصی إذ مننت علی بالجنان و نجیتنی من التّیران قال أبو بصیر فبکیت قلت له جعلت فداک زدنی قال یا أبا محمّد إن فی الجنة نهراً فی حافته جوار نباتات إذا مر المؤمن بجاریة أعجبتة قلعتها و أنبت الله مکانها أخرى قلت جعلت فداک زدنی قال المؤمن یرزوج ثمانمئة عذراء و أربعة آلاف ثیب و زوجتین من الحور العین قلت جعلت فداک ثمانمئة عذراء قال: نعم ما یفرش [یفترش یفترس] فیهن شیئاً إلا وجدها كذلك قلت جعلت فداک من أى شیء خلقن الحور العین قال: من تربة الجنة النورانیة و یرى مخ ساقیها من وراء سبعین حلة کبدها مرآته و کبده مرآتها، قلت جعلت فداک ألهن کلام یکلمن به أهل الجنة قال نعم کلام یتکلمن به لم یسمع الخلائق بمثله، قلت ما هو قال یقلن نحن الخالدات فلانموت و نحن الناعمات فلانبؤس و نحن المقیمات فلانظعن و نحن الراضیات فلانسخط طوبی لمن خلق لنا و طوبی لمن خلقنا له نحن اللواتی لو أن قرن إحدانا علق فی جوالسما لأغشى نوره الأبصار. [تفسیر القمّی، ج ۲، ص ۸۱]

وانس نشنیده اند برای او آوازه خوانی می کنند، و سخن آنان حمد و ستایش و تقدیس خداوند است و با مزمار شیطانی نیست.^۱

امام صادق علیه السلام ضمن حدیث مفصّلی در پاسخ کسی که گفت: چگونه نعمت های بهشتی برای اهل بهشت گوارا خواهد بود، در حالی که می بینند نزدیکان آنان به بهشت نیامده اند، و به دوزخ رفته اند، و در آن معذب می باشند؟! امام علیه السلام فرمود: اهل علم [یعنی پیامبر خدا و اهل بیت او علیهم السلام] گفته اند: «آنان فراموش می کنند» و برخی فرموده اند: انتظار آمدن آنان را به بهشت دارند، و امیدوارند که در اعراف بین بهشت و دوزخ باشند.^۲

امام صادق علیه السلام در تفسیر «عَالِيَهُمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٍ خُضْرٌ» فرمود: «تَعْلُوهُمْ الثِّيَابُ فَيَلْبَسُونَهَا» یعنی لباس سندس سبز بالای سر آنان قرار می گیرد و می پوشند.^۳

امام باقر علیه السلام می فرماید: رسول خدا به امیرالمؤمنین (صلوات الله علیهما) فرمود: بردرب بهشت درختی است که هر برگی از آن بر سر هزار نفر سایه می افکند،

۱. عن ابی أمامة الباهلی ان رسول الله صلی الله علیه و آله قال: ما من عبد یدخل الجنة الا ویجلس عند رأسه وعند رجلیه ثنتان من الحور العین یغنیانه بأحسن صوت سمعه الانس والجن، ولیس بمزمار الشیطان ولكن بتحمید الله وتقديسه. [تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۸۴، ح ۵۶]
۲. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی رحمته الله علیه عن ابی عبد الله علیه السلام حدیث طویل وفیه قال السائل: فکیف یتنعم أهل الجنة بما فیها من النعم وما منهم أحد الا وقد افتقد ابنه أو أباه أو حمیمه أو امه، فاذا افتقدوهم فی الجنة لم یشکوا فی مصیرهم الی النار فیما یصنع بالنعم من یعلم أن حمیمه فی النار یعذب؟ قال علیه السلام: ان أهل العلم قالوا: انهم ینسون ذکرهم وقال بعضهم انتظروا قدومهم ورجوا أن یکونوا بین الجنة والنار فی أصحاب الأعراف. [همان، ح ۵۸]
۳. فی مجمع البیان: عالیهم ثياب سندس خضر وروی عن الصادق علیه السلام فی معناه تعلقهم الثياب فیلبسونها. [همان، ح ۵۹]

و در سمت راست آن درخت، چشمه «مُطَهَّرَةٌ وَ مُزَكِّيَّةٌ» است و چون اهل بهشت شربت‌ی از آن می‌نوشند، خداوند قلوب آنان را از حسد پاک می‌کند، و موهای بدن‌های شان برطرف می‌شود، و این معنای «وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا» می‌باشد، و سپس در چشمه‌ی سمت چپ آن درخت غسل می‌کنند و آن چشمه‌ی حیات است که پس از آن مرگی برای آنان نخواهد بود...^۱

«إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا»^۲

امام کاظم (علیه السلام) می‌فرماید:

مقصود از تنزیل در این آیه ولایت امیرالمؤمنین (علیه السلام) است. راوی حدیث محمد بن فضیل گوید: گفتیم: آیا این تنزیل است؟ فرمود: نه این تأویل است.^۳

۱. فی روضة الكافي علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن محبوب عن محمد بن إسحاق المدني عن أبي جعفر (علیه السلام) قال: ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) سئل عن قول الله (تبارک و تعالی): «يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا» فقال: يا على ان الوفد لا يكونون الا ركبانا، أولئك رجال اتقوا الله فأحبهم الله عز ذكره، واختصهم ورضى أعمالهم فسامهم المتقين، ثم قال له: يا على اما والذي فلق الحبة وبرىء النسمة انهم ليخرجون من قبورهم وان الملائكة لتستقبلهم بنوق من نوق العز، عليها حائل الذهب مكللة بالدر والياقوت، وجلالها الإستبرق والسندس وخطمها جذل الأرجوان تطيرهم الى المحشر مع كل رجل منهم ألف ملك من قدامه و عن يمينه و عن شماله يزفونهم زفا حتى ينتهبوا بهم الى باب الجنة الأعظم، و على باب الجنة شجرة ان الورقة منها ليستظل تحتها ألف رجل من الناس، و عن يمين الشجرة عين مطهرة مزكية، قال: فيسقون منها شربة فيطهر الله بها قلوبهم من الحسد، ويسقط عن أبقارهم الشعور و ذلك قول الله (تبارک و تعالی): «وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا» من تلك العين المطهرة قال: ثم يصرفون الى عين اخرى عن يسار الشجرة فيغتسلون فيها و هي عين الحياة فلا يموتون أبدا. [تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۸۵، ح ۶۰]

۲. سوره‌ی انسان، آیه‌ی ۲۳.

۳. فی الكافی: ... قُلْتُ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا قَالَ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ (علیه السلام) تَنْزِيلًا قُلْتُ هَذَا تَنْزِيلٌ قَالَ نَعَمْ ذَا تَأْوِيلٍ.... [کافی، ج ۱، ص ۴۳۵، ح ۹۱]

مرحوم فیض گوید:

تنزیل نزول تدریجی و به صورت متفرق است مانند این آیه و آیات دیگر و انزال، نزول دفعی است مانند «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» و «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ». «إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا * وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا * يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا»^۱

مرحوم کلینی با سند خود از محمد بن فضیل از امام کاظم علیه السلام نقل نموده که فرمود: مقصود از «إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ» ولایت [امیرالمؤمنین و ائمه علیهم السلام] است. گفتم: مقصود از «يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ» چیست؟ فرمود: خداوند هر کس را بخواهد داخل رحمت خود [یعنی ولایت ما] می‌نماید.^۲

حضرت هادی علیه السلام در تفسیر «وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ» فرمود:

خداوند تبارک و تعالی قلوب ائمه علیهم السلام را محلّ اراده‌ی خود قرار داده است، از این رو هر چه را خدا بخواهد، آنان می‌خواهند.^۳

محمد بن فضیل گوید: امام کاظم علیه السلام در تفسیر «وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا» فرمود: آیا نمی‌بینی که خداوند می‌فرماید: «وَمَا ظَلَمُونَا وَ لَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ»^۴، سپس فرمود: خداوند منزه از آن است که به کسی ظلم کند، و یا

۱. سوره‌ی انسان، آیات ۳۱-۲۹.

۲. ... قُلْتُ إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ قَالَ الْوَلَايَةُ قُلْتُ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ قَالَ فِي وَلَايَتِنَا [همان]

۳. البصائر: حدثنا بعض أصحابنا عن أحمد بن محمد السیاری قال حدثنی غیر واحد من أصحابنا قال خرج عن أبی الحسن الثالث علیه السلام أنه قال إن الله جعل قلوب الأئمة مورد الإرادته فإذا شاء الله شيئا شاءه وهو قول الله وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ. [بصائر الدرجات،

ص ۵۱۷، ح ۴۷] ۴. سوره‌ی بقره، آیه ۵۷.

به خود، نسبت مظلومیت بدهد، و لکن او ما را در کلام خود داخل نموده، و ظلم به ما را ظلم به خود دانسته و ولایت ما را نیز ولایت خود دانسته است، از این رو فرموده است: «وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ»^۱، گفتم:

آیا این تنزیل است؟ فرمود: آری.^۲

امام باقر علیه السلام در تفسیر «يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ» فرمود:

«الرَّحْمَةُ عَلَىٰ بَنِي أَبِي طَالِبٍ علیهم السلام»^۳

۱. سوره نحل، آیه ۱۱۸.

۲. الکافی: ... قَالَ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا لَا تَرَىٰ أَنَّ اللَّهَ يَقُولُ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ أَعَزُّ وَأَمْعُ مِنْ أَنْ يَظْلِمَ أَوْ يَنْسَبَ نَفْسَهُ إِلَىٰ ظُلْمٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ خَلَطَنَا بِنَفْسِهِ فَجَعَلَ ظَلَمْنَا ظُلْمَهُ وَوَلَايَتَنَا وَوَلَايَتَهُ ثُمَّ أَنْزَلَ بِذَلِكَ قُرْآنًا عَلَىٰ نَبِيِّهِ فَقَالَ - وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ قُلْتُ هَذَا تَنْزِيلٌ قَالَ نَعَمْ ... [کافی، ج ۱، ص ۴۳۵]

۳. الباقر علیه السلام يَدْخُلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ الرَّحْمَةُ عَلَىٰ بَنِي أَبِي طَالِبٍ. [مناقب آل ابی طالب،

سورهی مرسلات

محل نزول: مکه مکرمه، جز آیه ۴۸ در مدینه منوره.

ترتیب نزول: بعد از سورهی همزه.

تعداد آیات: ۵۰ آیه.

ثواب قرائت سورهی مرسلات

امام صادق علیه السلام می فرماید:

کسی که سورهی «مرسلات» را قرائت کند، خداوند او را با حضرت محمد صلی الله علیه و آله آشنا خواهد نمود.^۱

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، شرک به خدا پیدا نمی کند، و اگر این سوره را بخواند و در محکمه ای نزد قاضی برود، خداوند او را بردشمن خود پیروز خواهد نمود.^۲

۱. فی ثواب الأعمال: بهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَمْرِو الرُّمَانِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ مَنْ قَرَأَ الْمُرْسَلَاتِ عُرِفَ اللَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَمَنْ قَرَأَ عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ لَمْ تَخْرُجْ سَنَتُهُ إِذَا كَانَ يُدْمِنُهَا كُلَّ يَوْمٍ حَتَّى يَزُورَ بَيْتَ اللَّهِ الْحَرَامِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَمَنْ قَرَأَ النَّازِعَاتِ لَمْ يَمُتْ إِلَّا رِيَانًا وَلَمْ يَبْعَثْهُ اللَّهُ إِلَّا رِيَانًا وَلَمْ يَدْخُلْهُ الْجَنَّةَ إِلَّا رِيَانًا. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۱]
۲. ومن (خواص القرآن): روى عن التّبي عليه السلام أنه قال: «من قرأ هذه السورة، كتب أنه ليس من المشركين بالله، و من قرأها في محاكمة بينه وبين أحد قواه الله على خصمه و ظفر به».

[رواه فی تفسیر برهان، ج ۵، ص ۵۵۷، ح ۲]

و از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را در محکمه‌ای بخواند، بر قاضی غالب خواهد شد،
و اگر این سوره نوشته شود، و با آب پیاز شسته شود، و کسی آن را بنوشد،
بیماری شکم او - با اذن خداوند - برطرف خواهد شد.^۱

۱. وقال الصادق علیه السلام: «من قرأها في حكومة قوی علی من يحاكمه، وإذا كتبت ومحيت بماء البصل، ثم شربه من به وجع في بطنه، زال عنه بإذن الله تعالى». [همان، ح ۴]

سورهی مرسلات، آیات ۱ تا ۵۰

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ﴿١﴾ فَالْعاصِفَاتِ عَصْفًا ﴿٢﴾ وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا ﴿٣﴾ فَالْفَارِقَاتِ فَرَقًا ﴿٤﴾
فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا ﴿٥﴾ عُذْرًا أَوْ نَذْرًا ﴿٦﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعَ ﴿٧﴾ فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ﴿٨﴾ وَإِذَا
السَّمَاءُ فُرجَتْ ﴿٩﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِتَتْ ﴿١١﴾ لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ﴿١٢﴾ لِيَوْمِ
الْفُضْلِ ﴿١٣﴾ وَمَا أَذْرَاكَ مَا يَوْمَ الْفُضْلِ ﴿١٤﴾ وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٥﴾ أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٦﴾
ثُمَّ نُنَبِّئُهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾ كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾ وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾ أَلَمْ
نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَى قَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ
الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٤﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾ وَ
جَعَلْنَا فِيهَا رِوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٨﴾ انْطَلِقُوا
إِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٩﴾ انْطَلِقُوا إِلَى ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ ﴿٣٠﴾ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ
اللَّهَبِ ﴿٣١﴾ إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرِّكَ الْقَصْرِ ﴿٣٢﴾ كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ﴿٣٣﴾ وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٤﴾

هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ ﴿٣٦﴾ وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٧﴾ هَذَا يَوْمٌ
 الْفَضْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُوا ﴿٣٩﴾ وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ
 ﴿٤٠﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوَاحِشَ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا
 كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٤٤﴾ وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٥﴾ كُلُوا وَ
 تَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ
 ﴿٤٨﴾ وَيَلْ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

لغات:

«قرار مکین» مکانی را گویند که برای مدّت طولانی می توان در آن اقامت نمود، و «قَدَرِ معلوم» مدّت زمانی است که زیاده و نقصان در آن پیدا نمی شود، و «قَدَرُ» مصدر قَدَرَ يَقْدِرُ قَدْرًا وَقَدْرًا می باشد، و «کِفَاةً» از «كَفَتِ الشَّيْءُ يَكْفِتُهُ كَفْتًا وَكِفَاتًا» ای ضمّه، و منه الحديث اِكْفَتُوا صبيانكم ای ضمّوهم إلى أنفسكم، و قيل كفاتاً ای أوعيةً، و «الزّواسی» الجبال الثوابت، و «الشامخات» العالیات، و «شَمَخَ بَأَنفِهِ» إذا رفعه كبراً، و «ماء فرات، و زلال، و عذب، و نمیر» كلّه من العذوبة والطیب، ابن عباس گوید: نهرهای اصلی و شیرین دنیا چهار نهر است: «جیحان» که از آن دجله جدا می شود و «سینحان» یعنی نهر بلخ و «فرات» یعنی نهر کوفه، و «نیل» یعنی نهر مصر.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوگند به فرشتگانی که پی در پی فرستاده می شوند، (۱) و آنها که همچون تند باد حرکت می کنند، (۲) و سوگند به آنها که (ابرها را) می گسترانند، (۳) و آنها که جدا

می‌کنند، (۴) و سوگند به آنها که آیات بیدارگر (الهی) را (به انبیا) القا می‌نمایند، (۵) برای اتمام حجت یا برای انذار، (۶) که آنچه به شما (درباره قیامت) وعده داده می‌شود، یقیناً واقع‌شدنی است! (۷) در آن هنگام که ستارگان محو و تاریک شوند، (۸) و (کرات) آسمان از هم بشکافند، (۹) و در آن زمان که کوه‌ها از جا کنده شوند، (۱۰) و در آن هنگام که برای پیامبران (بمنظور ادای شهادت) تعیین وقت شود! (۱۱) (این امر) برای چه روزی به تأخیر افتاده؟ (۱۲) برای روز جدایی (حق از باطل)! (۱۳) توجه می‌دانی روز جدایی چیست! (۱۴) وای در آن روز بر تکذیب‌کنندگان! (۱۵) آیا ما اقوام (مجرم) نخستین را هلاک نکردیم؟! (۱۶) سپس دیگر (مجرمان) را به دنبال آنها می‌فرستیم! (۱۷) (آری) این گونه با مجرمان رفتار می‌کنیم! (۱۸) وای در آن روز بر تکذیب‌کنندگان! (۱۹) آیا شما را از آبی پست و ناچیز نیافریدیم، (۲۰) سپس آن را در قرارگاهی محفوظ و آماده قرار دادیم، (۲۱) تا مدتی معین؟! (۲۲) ما قدرت بر این کار داشتیم، پس ما قدرتمند خوبی هستیم (و امر معاد برای ما آسان است)! (۲۳) وای در آن روز بر تکذیب‌کنندگان! (۲۴) آیا زمین را مرکز اجتماع انسانها قرار ندادیم، (۲۵) هم در حال حیات‌شان و هم مرگشان؟! (۲۶) و در آن کوه‌های استوار و بلندی قرار دادیم، و آبی گوارا به شما نوشاندیم! (۲۷) وای در آن روز بر تکذیب‌کنندگان! (۲۸) (در آن روز به آنها گفته می‌شود): بی‌درنگ، به سوی همان چیزی که پیوسته آن را تکذیب می‌کردید بروید! (۲۹) بروید به سوی سایه سه شاخه (دودهای خفقان‌بار و آتش‌زا)! (۳۰) سایه‌ای که نه آرامبخش است و نه از شعله‌های آتش جلوگیری می‌کند! (۳۱) شراره‌هایی از خود پرتاب می‌کند مانند یک کاخ! (۳۲) گویی (در سرعت و کثرت) همچون شتران زردرنگی هستند (که به هر سو پراکنده می‌شوند)! (۳۳) وای در آن روز بر تکذیب‌کنندگان! (۳۴) امروز روزی است

که سخن نمی‌گویند (و قادر بر دفاع از خویشان نیستند)، (۳۵) و به آنها اجازه داده نمی‌شود که عذرخواهی کنند! (۳۶) وای در آن روز بر تکذیب‌کنندگان! (۳۷) و به آنها گفته می‌شود: امروز همان روز جدایی (حق از باطل) است که شما و پیشینیان را در آن جمع کرده‌ایم! (۳۸) اگر چاره‌ای در برابر من (برای فرار از چنگال مجازات) دارید انجام دهید! (۳۹) وای در آن روز بر تکذیب‌کنندگان! (۴۰) (در آن روز) پرهیزگاران در سایه‌های (درختان بهستی) و در میان چشمه‌ها قرار دارند، (۴۱) و میوه‌هایی از آنچه مایل باشند! (۴۲) بخورید و بنوشید گوارا، اینها در برابر اعمالی است که انجام می‌دادید! (۴۳) ما این گونه نیکوکاران را پاداش می‌دهیم! (۴۴) وای در آن روز بر تکذیب‌کنندگان! (۴۵) (و به مجرمان بگو): بخورید و بهره‌گیرید در این مدت کم (از زندگی دنیا، ولی بدانید عذاب الهی در انتظار شماست) چرا که شما مجرمید! (۴۶) وای در آن روز بر تکذیب‌کنندگان! (۴۷) و هنگامی که به آنها گفته شود رکوع کنید رکوع نمی‌کنند! (۴۸) وای در آن روز بر تکذیب‌کنندگان! (۴۹) (و اگر آنها به این قرآن ایمان نمی‌آورند) پس به کدام سخن بعد از آن ایمان می‌آورند؟! (۵۰)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

«وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا * فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا * وَ النَّاشِرَاتِ نَشْرًا * فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا * فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا * عَذْرًا أَوْ نَذْرًا * إِنَّمَا تُوْعَدُونَ لَوَاقِعٍ»^۱

خداوند در این آیات برای حقانیت قیامت، به پنج چیز سوگند یاد نموده است، و در جواب سوگندها با کلمه «إِنَّمَا» و لام تأکید فرموده است:

«إِنَّمَا تُوْعَدُونَ لَوَاقِعٍ». یعنی حَقّاً آنچه به شما وعده داده شده واقع خواهد شد.

مرحوم علامه طبرسی در مجمع البیان گوید:

مقصود از «مرسلات» بادهای پیایی مانند یال اسب می باشد و عرفاً منصوب به حالت است، مانند: جاؤِ اِلیه عرفاً ای متتابعین، و ممکن است مقصود، ملائکه ای باشند که حامل دستورات معروف و امر و نهی - از ناحیه‌ی خداوند - باشند و در این صورت «عرفاً» مفعول له خواهد بود، و ممکن است مقصود پیامبران باشند، که حامل دستورات معروف از طرف خداوند هستند.

و مقصود از «فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا» شاید بادهای شدید باشد، و مقصود از «وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا» بادهایی باشد که ابرها را منتشر می کند، و به دنبال آن باران می بارد، و ممکن است مراد ملائکه ای باشند، که کتاب های آسمانی را منتشر می نمایند، و به پیامبران می رسانند، و یا بادهایی باشد که خداوند برای نزول رحمت خود - قبل از باران - می فرستد، و مقصود از «فَالْفَارِقَاتِ فَرَقًا» یعنی ملائکه ای که بین حق و باطل، و حلال و حرام فرق می گذارند، و آیاتی که فارق بین حق و باطل است، و مقصود از «فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا» ملائکه ای باشند که ذکر خدا یعنی آیات الهی را به پیامبران می رسانند، و آنان به امت های خود القامی کنند، و «عُذْرًا أَوْ نَذْرًا» یعنی عذارا من الله و انذارا الی خلقه. مؤلف گوید:

تفاسیر فوق از مفسرین است، و مستند روایی صریح ندارد و الله العالم.

«فَإِذَا التُّجُومُ طُمِسَتْ * وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ * وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ * وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِيتَتْ * لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ * لِيَوْمِ الْفَضْلِ * وَ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَضْلِ * وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ...»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«فَإِذَا التُّجُومُ طُمِسَتْ» یعنی هنگامی که ستاره ها ساقط می شوند و نور آن ها

از بین می‌رود. سپس گوید: در روایت ابی الجارود از امام باقر علیه السلام نقل شده که فرمود: «طَمَسِ نُجُومٍ»، از بین رفتن نور ستارگان است، و مقصود از «إِلَى قَدَرٍ مَّعْلُومٍ» منتهای عمر آن‌هاست.

سپس گوید:

مقصود از «وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ» شکافته شدن آسمان است، و مقصود از «وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ» کنده شدن کوه‌هاست، و مقصود از «وَإِذَا الرُّسُلُ أُقْتَتَتْ» این است

که پیامبران در زمان‌های مختلفی مبعوث به رسالت و پیامبری شدند.^۱

«أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ... أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا * أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا»^۲

مرحوم قمی سپس در تفسیر «وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ» گوید:

یعنی هنگامی که آسمان شکاف بردارد، و دو نیم شود، «وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ»

یعنی هنگامی که کوه‌ها از جا کنده شود، «وَإِذَا الرُّسُلُ أُقْتَتَتْ» یعنی هنگامی

که پیامبران در اوقات مختلف مبعوث شوند.^۳

مرحوم علی بن ابراهیم سپس گوید:

«لَا يَوْمَ أُجِّلَتْ» یعنی آخرت، «أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ»، یعنی من مائه

مُتِنٍ، «فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ» یعنی فی الرحم، و در تفسیر «أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ

كِفَاتًا * أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا» گوید: «كِفَاتَاتٌ بِمَعْنَى مَسَاكِنَ اسْت» سپس گوید:

امیرالمؤمنین علیه السلام هنگام بازگشت از جنگ صفین نزد قبرستان آمد و فرمود:

۱. القمّی: قوله فَإِذَا النُّجُومُ طُمَسَتْ قال: يذهب نورها وتسقط وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ قال:

تنفرج وتنشق وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ أي تطلع وَإِذَا الرُّسُلُ أُقْتَتَتْ قال بعثت في أوقات

مختلفة. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۰]

۲. سوره‌ی مرسلات، آیات ۲۶-۲۰. ۳. همان.

این قبرها کفات و مساکن اموات است، و سپس به خانه‌های کوفه نگاه کرد

و فرمود: و این‌ها کفات زنده‌هاست، و سپس آیه فوق را قرائت نمود.^۱

حمّاد بن عیسی گوید: امام صادق علیه السلام نگاهی به قبرها کرد و فرمود:

«ای حمّاد این‌ها کفات اموات است» و سپس نگاهی به خانه‌های مردم

نمود و فرمود: این‌ها کفات زنده‌هاست و این آیه را تلاوت نمود:

«أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا * أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا.»^۲

«وَجَعَلْنَا فِيهَا رِوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا * وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ *

انظِلُّوا إِلَى مَا كُنتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ * انظِلُّوا إِلَى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ * لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي

مِنَ اللَّهَبِ * إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرِّرٍ كَالْقَصْرِ * كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ * وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ»^۳

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «رِوَاسِيَ شَامِخَاتٍ» کوه‌های بلند و مرتفع است، و «مَاءً فُرَاتًا» یعنی

آب شیرین، و هر آب شیرینی را فرات گویند، و مقصود از «انظِلُّوا إِلَى ظِلِّ ذِي

ثَلَاثِ شُعَبٍ» سه شعبه از آتش است، و مقصود از «إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرِّرٍ كَالْقَصْرِ»

۱. و فيه: لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ قَالَ: أَخْرَجَتْ لِيَوْمِ الْفُضْلِ قَوْلُهُ أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ قَالَ:

مَنْتَنَ فَبَجَعَلْنَا فِي قَرَارِ مَكِينٍ قَالَ فِي الرَّحْمِ قَوْلُهُ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا

قَالَ الْكِفَاتِ الْمَسَاكِنَ. وَقَالَ نَظَرَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فِي رَجُوعِهِ مِنْ صَفِينٍ إِلَى الْمَقَابِرِ

فَقَالَ: هَذِهِ كِفَاتُ الْأَمْوَاتِ أَيْ مَسَاكِنَهُمْ ثُمَّ نَظَرَ إِلَى بَيْوتِ الْكُوفَةِ فَقَالَ: هَذِهِ كِفَاتُ

الْأَحْيَاءِ ثُمَّ تَلَا قَوْلَهُ: أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۰]

۲. فِي مَعَانِي الْأَخْبَارِ: حَدَّثَنَا أَبِي رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ

الْأَصْبَهَانِيِّ عَنِ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ الْمِنْقَرِيِّ عَنِ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَنَّهُ

نَظَرَ إِلَى الْمَقَابِرِ فَقَالَ يَا حَمَّادُ هَذِهِ كِفَاتُ الْأَمْوَاتِ وَنَظَرَ إِلَى الْبُيُوتِ فَقَالَ هَذِهِ كِفَاتُ

الْأَحْيَاءِ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا. أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا وَرَوَى أَنَّهُ دَفَنُ الشَّعْرِ وَالظُّفْرِ.

[معانی الأخبار، ص ۳۴۲، ح ۱] ۳. سوره‌ی مرسلات، آیات ۳۴-۲۷.

شرر بلند آتش است که مانند قصر و کوه زبانه می‌کشد، و «كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ» ای سود، یعنی شعله‌های آتش دوزخ مانند شترهای صُفْر - یعنی سیاه - است. [چرا که شترهای سیاه مایل به زرد می‌باشند].^۱

امام باقر علیه السلام می‌فرماید:

به ما رسیده - و خدا دانتر است - که چون اهل دوزخ به دوزخ رهسپار می‌شوند، به آنان گفته می‌شود: «داخل شوید در سایه‌ای که دارای سه شعبه از دخان آتش است» و آنان گمان می‌کنند که مقصود بهشت است، سپس فوج فوج در وسط روز داخل آتش می‌شوند، و اهل بهشت نیز در وسط روز به طرف بهشت، ولذت‌ها و تحف بهشتی می‌روند، و به منازل خود در بهشت می‌رسند.^۲

امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

هنگامی که مردم از شدت عطش، به مأمورین دوزخ پناه می‌برند، به آنان گفته می‌شود: «بروید نزد کسی که او را تکذیب می‌کردید» یعنی امیرالمؤمنین علیه السلام،

۱. القمى: وَ جَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ قَالَ: جبال مرتفعة وَأَشَقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا أَي عذبا وكل عذب من الماء فهو الفرات قوله: انْطَلِقُوا إِلَى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ قَالَ فِيهِ ثَلَاثِ شُعَبٍ مِنَ النَّارِ إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرِّرٍ كَالْقَصْرِ قَالَ: شرر النار مثل القصور والجبال كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ أَي سود. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۰]

۲. فی الصافی: وعن الباقر علیه السلام قال بلغنا والله اعلم أنه إذا استوى أهل النار إلى النار لينطلق بهم قبل أن يدخلوا النار فيقال لهم ادخلوا إلى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ مِنْ دُخَانِ النَّارِ فَيَحْسِبُونَ أَنَّهَا الْجَنَّةُ ثُمَّ يَدْخُلُونَ النَّارَ أَفْوَاجًا وَذَلِكَ نِصْفُ النَّهَارِ وَأَقْبَلَ أَهْلَ الْجَنَّةِ فِيمَا اشْتَهَوْا مِنَ التَّحْفِ حَتَّى يَعْطُوا مَنَازِلَهُمْ فِي الْجَنَّةِ نِصْفَ النَّهَارِ. [تفسیر صافی، ج ۵، ص ۲۷۰]

و چون نزد او می‌روند، او به آنان می‌گوید: «انْطَلِقُوا إِلَى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ *

لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ» و یعنی من اللهب، العطش.^۱

«هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ* وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ»^۲

حماد بن عثمان گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که در تفسیر «وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ

فَيَعْتَذِرُونَ» فرمود:

خداوند اجل و عادل و اعظم از این است که بنده‌ی او عذری داشته باشد،

و خداوند مانع از بیان عذر او شود بلکه بنده در آن وقت زمین‌گیر شده است

و عذری برای گفتن ندارد.^۳

مؤلف گوید:

در بعضی از آیات نیز آمده که اهل دوزخ در قیامت و دوزخ سخن می‌گویند و قبلاً

گذشت که امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: علّت این اختلاف، اختلاف [افراد و] مواقف

قیامت است، که در برخی از مواقف اجازه سخن دارند و در برخی دیگر ندارند.

۱. فی تأویل الآیات: وقوله تعالى انْطَلِقُوا إِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ انْطَلِقُوا إِلَى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ

شُعَبٍ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ. تأویله ما رواه الشيخ أبو جعفر الطوسي رحمته الله عن

أحمد بن يونس عن أحمد بن سيار عن أبي عبد الله عليه السلام قال إذا لاذ الناس من العطش

قيل لهم انْطَلِقُوا إِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ یعنی إلى أمير المؤمنين قال فإذا أتوه قال لهم

انْطَلِقُوا إِلَى ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ یعنی من لهب العطش.

[تأویل الآیات، ص ۷۳۰] ۲. سوره‌ی مرسلات، آیات ۳۵ و ۳۶.

۳. فی الکافی: عَنْهُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ حَمَادِ بْنِ عُمَانَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا

عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى - وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ فَقَالَ اللَّهُ أَجَلٌ وَ

أَعْدَلٌ وَأَعْظَمُ مِنْ أَنْ يَكُونَ لِعَبْدِهِ عُدْرٌ لَا يَدْعُهُ يَعْتَذِرُ بِهِ وَكَفَيْتَهُ فُلِحَ فَلَمْ يَكُنْ لَهُ عُدْرٌ.

[کافی، ج ۸، ص ۱۷۸، ح ۲۰۰]

«إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ * وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ * كُلُّوْا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ * إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ * وَيُلْ يُؤْمِدُ لِلْمُكَذِّبِينَ * كُلُّوْا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا إِنَّكُمْ مُّجْرِمُونَ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «ظِلَالٍ» نوری است که از نور خورشید نورانی تراست، و در تفسیر «وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ» گوید: هنگامی که به آنان [یعنی منافقین] گفته می‌شود: ولایت امام را بپذیرید نمی‌پذیرند، از این رو خداوند به پیامبر خود صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ» یعنی بعد از نپذیرفتن ولایت امام، به چه چیزی ایمان می‌آورند؟ [که از آنان پذیرفته شود؟]^۲

ابوحمزه‌ی شمالی گوید: امام باقر علیه السلام در تفسیر «وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ» فرمود: این آیه در بطن قرآن چنین است: «وَإِذَا قِيلَ لِلنَّصَابِ تَوَلَّوْا عَلَيَّا لَا يَفْعَلُونَ» یعنی هنگامی که به ناصبی‌ها و دشمنان امیرالمؤمنین علیه السلام گفته می‌شود: ولایت علی علیه السلام را بپذیرید، نمی‌پذیرند.^۳

این شهر آشوب از مجاهد و ابن عباس نقل کرده که گویند:

مقصود از متَّقین و پرهیزکنندگان از ذنوب در آیه فوق، علی بن ابی طالب و

۱. سوره‌ی مرسلات، آیات ۴۶-۴۱.

۲. القمّی: قوله: إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ قَالَ: ظلال من نور أنور من الشمس قوله: وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ قَالَ: إِذَا قِيلَ لَهُمْ تَوَلَّوْا الْإِمَامَ لَمْ يَتَوَلَّوْهُ، ثُمَّ قَالَ لِنَبِيِّهِ صلی الله علیه و آله فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ هَذَا الَّذِي أَحَدُثُكَ بِهِ يُؤْمِنُونَ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۰]

۳. فی تأویل الآیات: وروی الحسن بن علی الوشاء عن محمد بن الفضیل عن ابی حمزة الشمالی قال سألت أبا جعفر علیه السلام عن قوله صلی الله علیه و آله وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ قَالَ هِيَ فِي بطن القرآن وَإِذَا قِيلَ لِلنَّصَابِ تَوَلَّوْا عَلَيَّا لَا يَفْعَلُونَ. [تأویل الآیات، ص ۷۳۲]

حسن و حسین عَلَيْهِمَا السَّلَامُ هستند، و آنان در سایه‌ی درختی و خیامی از لؤلؤ خواهند بود، و طول هر خیمه‌ای مسیری یک فرسخ در یک فرسخ است... و در تفسیر «إِنَّا كَذَلِكْ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ» گوید: مقصود، اطاعت کنندگان از خداوند، یعنی اهل بیت محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌باشند، و آنان در بهشت خواهند بود.^۱

۱. فی المناقب: تفسیر ابی یوسف یعقوب بن سفیان عن مجاهد و ابن عباس إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَعُيُونٍ مِنْ اتَّقَى الذُّنُوبَ عَلَى بَنِ أَبِي طَالِبٍ وَالْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ فِي ظِلَالٍ مِنَ الشَّجَرِ وَالْخِيَامِ مِنَ اللَّوْلُؤِ طَوْلِ كُلِّ خِيْمَةٍ مَسِيرَةَ فَرْسَخٍ فِي فَرْسَخٍ ثُمَّ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَى قَوْلِهِ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ الْمُطِيعِينَ لِلَّهِ أَهْلَ بَيْتِ مُحَمَّدٍ فِي الْجَنَّةِ. [مناقب، ج ۲، ص ۹۴]

سورهی نبأ

به این سوره «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ» نیز می‌گویند.

محلّ نزول: مکه مکرمه.

ترتیب نزول: بعد از سورهی معارج.

تعداد آیات: ۴۰ یا ۴۱ آیه.

ثواب قرائت سورهی نبأ

امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

کسی که سورهی «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ» را هر روز قرائت کند، سال براو نمی‌گذرد تا

خانه خدا، و بیت الله الحرام را زیارت نماید، إن شاء الله تعالی^۱.

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند و حفظ نماید، حسابی در قیامت برای او

نخواهد بود، مگر به مقدار سورهی مکتوبه تا داخل بهشت شود، و کسی که

۱. ثواب الأعمال: بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَمْرِو الرُّمَانِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي

عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ مَنْ قَرَأَ الْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا عَرَفَ اللَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مُحَمَّدٍ عليه السلام وَمَنْ قَرَأَ عَمَّ

يَتَسَاءَلُونَ لَمْ تَخْرُجْ سَنَتُهُ إِذَا كَانَ يُدْمِنُهَا كُلَّ يَوْمٍ حَتَّى يَزُورَ بَيْتَ اللَّهِ الْحَرَامِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ

وَمَنْ قَرَأَ وَالتَّازِعَاتِ لَمْ يَمُتْ إِلَّا رَيَّانًا وَلَمْ يَبْعَثْهُ اللَّهُ إِلَّا رَيَّانًا وَلَمْ يُدْخِلْهُ الْجَنَّةَ إِلَّا رَيَّانًا.

[ثواب الأعمال، ص ۱۲۱]

آن را بنویسد و با خود داشته باشد، شپش به او نزدیک نمی شود، و نیرو و قوت بزرگی بر او افزوده می شود.^۱

امام صادق عليه السلام فرمود:

کسی که این سوره را، برای شب بیداری بخواند، بیدار خواهد شد، و اگر مسافری که در شب می خواهد مسافرت کند بخواند، با اذن خداوند از هر راهزنی محفوظ می ماند.^۲

-
۱. و من (خواص القرآن): روى عن النبي صلى الله عليه وآله أنه قال: «من قرأ هذه السورة وحفظها، لم يكن حسابه يوم القيامة إلا بمقدار سورة مكتوبة، حتى يدخل الجنة، ومن كتبها وعلقها عليه لم يقربه قمل، وزادت فيه قوة عظيمة». [رواه فى تفسير برهان، ج ۵، ص ۵۶۳، ح ۲]
۲. وقال الصادق عليه السلام: «من قرأها لمن أراد السهر سهر، وقرائتها لمن هو مسافر بالليل تحفظه من كل طارق بإذن الله تعالى». [همان، ح ۴]

سورہی نبأ، آیات ۱ تا ۴۰

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ۝۱ عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ ۝۲ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ۝۳ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ۝۴
ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ۝۵ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ۝۶ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ۝۷ وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا
۝۸ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۝۹ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ۝۱۰ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ۝۱۱ وَبَنَيْنَا
فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ۝۱۲ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَاجًا ۝۱۳ وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ۝۱۴
لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ۝۱۵ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ۝۱۶ إِنَّ يَوْمَ الْفُصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ۝۱۷ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي
الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ۝۱۸ وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ۝۱۹ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا
۝۲۰ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ۝۲۱ لِلطَّاغِينَ مَابًا ۝۲۲ لَا يَبْقِينَ فِيهَا أَحْقَابًا ۝۲۳ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا
بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ۝۲۴ إِلَّا حَمِيمًا وَعَسَاقًا ۝۲۵ جَزَاءً وِفَاقًا ۝۲۶ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ۝۲۷
وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا ۝۲۸ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ۝۲۹ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا
عَذَابًا ۝۳۰ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ۝۳۱ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ۝۳۲ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ۝۳۳ وَكَأْسًا دِهَاقًا

﴿۳۴﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَابًا ﴿۳۵﴾ جِزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا ﴿۳۶﴾ رَبِّ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿۳۷﴾ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا
لَّا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿۳۸﴾ ذَلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ
مَآبًا ﴿۳۹﴾ إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ
وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا ﴿۴۰﴾

لغات:

«تَبَأً» به معنای خبر از چیز عظیم الشأن است، مانند رسول خدا ﷺ و امیر
المؤمنین علی (علیه السلام) و قیامت، و «مهاده» به معنای وطاء است، و مَهَدَ الشَّيْءَ تمهیداً ای و طَاهُ
توطیةً، و «وَتَد» به معنای مسمار و میخ است، جز آن که اغلظ از آن است، و «سُبَات»
قطع عمل برای استراحت است، و سَبَتَ أَنْفَهُ إِذَا قَطَعَهُ، و «یوم السبت» یوم قطع عمل
بوده است در شریعت موسی (علیه السلام)، و «وَهَاج» به معنای و قَاد است و آن به معنای چیزی
است که مشتمل بر نور عظیم باشد، و «معصرات» ابرهای باردار به باران است، کأنه یحمل
الماء و تعصره الرياح و ترسله، کإرسال الماء بعصر الثوب، و «تَجَاج» بارش شدید باران
است کما یقال: تَجَّ الدُّمُّ یَتَجَّ تَجْجُوجاً، و فی الحدیث: «أَفْضَلُ الْحَجِّ الْعَجُّ وَالتَّجُّ» و عَجَّ،
رفع صوت با گفتن لبیک است، و تَجَّ ریختن خون قربانی است، و «ألفاف» به معنای
اخلاط است که یدور بعضها علی بعض، و مفرد آن لَفٌّ و لفیف است، و «جَنَاتُ أَلْفَافٍ»
باغستان های دارای درخت های درهم پیچیده است، و «مِقات» انتهای زمان تعیین
شده است، و اصل آن از وقت است، مانند میعاد که از وعد، و مقدار که از قدر است،
و «مرصاد» کمین گاه است، و هو المكان الذی یُرصد فیهِ العدو، و «أحقاب» جمع حَقَب
به معنای دهر طویل است، و بعضی گفته اند: مفرد آن حَقَب بافتح قاف است، و مفرد

حَقَّبَ حَقْبَةً است، و «حدائق» جمع حدیقه باغستانی است که اطراف آن دیوار باشد، و أحدق القوم بفلان ای طافوا و أحاطوا به، و «أعنان» جمع عَنَب به معنای انگور قبل از خشکیدن است و پس از خشکیدن، به آن زیب گویند، و «کواعب» جمع کاعب جاریه و دختر جوان را گویند، و «أتراب» جمع تَرَب به معنای صاحبان لذت است، و هُنَّ لِدَاتُ عَلِيٍّ سِنِّ واحدٍ و «دهاق» کاسه پر از آب و غیره را گویند، و «عطاءً حساباً» ای کثیراً کافياً.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

آنها از چه چیز از یکدیگر سؤال می‌کنند؟! (۱) از خبر بزرگ و پراهمیت (رستاخیز)! (۲) همان خبری که پیوسته در آن اختلاف دارند! (۳) چنین نیست که آنها فکرمی‌کنند، و بزودی می‌فهمند! (۴) باز هم چنین نیست که آنها می‌پندارند، و بزودی می‌فهمند (که قیامت حق است)! (۵) آیا زمین را محل آرامش (شما) قرار ندادیم؟! (۶) و کوه‌ها را میخهای زمین؟! (۷) و شما را بصورت زوجها آفریدیم! (۸) و خواب شما را مایه آرامستان قرار دادیم، (۹) و شب را پوششی (برای شما)، (۱۰) و روز را وسیله‌ای برای زندگی و معاش! (۱۱) و برفراز شما هفت (آسمان) محکم بنا کردیم! (۱۲) و چراغی روشن و حرارت بخش آفریدیم! (۱۳) و از ابرهای باران زا آبی فراوان نازل کردیم، (۱۴) تا بوسیله آن دانه و گیاه بسیار برویانیم، (۱۵) و باغهایی پر درخت! (۱۶) (آری) روز جدایی، میعاد همگان است! (۱۷) روزی که در «صور» دمیده می‌شود و شما فوج فوج (به محشر) می‌آیید! (۱۸) و آسمان گشوده می‌شود و بصورت درهای متعددی درمی‌آید! (۱۹) و کوه‌ها به حرکت درمی‌آید و بصورت سرابی می‌شود! (۲۰) مسلماً (در آن روز) جهت کمینگاهی است بزرگ، (۲۱) و محل بازگشتی برای طغیانگران! (۲۲) مدتهای طولانی در آن می‌مانند! (۲۳) در آنجا نه چیز خنکی می‌چشند و نه نوشیدنی گوارایی، (۲۴) جز

آبی سوزان و مایعی از چرک و خون! (۲۵) این مجازاتی است موافق و مناسب (اعمالشان)! (۲۶) چرا که آنها هیچ امیدی به حساب نداشتند، (۲۷) و آیات مارابکلی تکذیب کردند! (۲۸) و ماهمه چیز را شمارش و ثبت کرده ایم! (۲۹) پس بچشید که چیزی جز عذاب بر شما نمی افزاییم! (۳۰) مسلماً برای پرهیزگاران نجات و پیروزی بزرگی است: (۳۱) باغهایی سرسبز، و انواع انگورها، (۳۲) و حوریانی بسیار جوان و هم سن و سال، (۳۳) و جامه‌هایی لبریز و پیایی (از شراب طهور)! (۳۴) در آنجا نه سخن لغو و بی‌هوده‌ای می شنوند و نه دروغی! (۳۵) این کیفی است از سوی پروردگارت و عطیه‌ای است کافی! (۳۶) همان پروردگار آسمانها و زمین و آنچه در میان آن دو است، پروردگار رحمان! و (در آن روز) هیچ کس حق ندارد بی اجازه او سخنی بگوید (یا شفاعتی کند)! (۳۷) روزی که «روح» و «ملائکه» در یک صف می ایستند و هیچ یک، جز به اذن خداوند رحمان، سخن نمی گویند، و (آن گاه که می گویند) درست می گویند! (۳۸) آن روز حق است هر کس بخواهد راهی به سوی پروردگارش برمی گزیند! (۳۹) و ما شما را از عذاب نزدیکی بیم دادیم! این عذاب در روزی خواهد بود که انسان آنچه را از قبل با دستهای خود فرستاده می بیند، و کافر می گوید: «ای کاش خاک بودم (و گرفتار عذاب نمی شدم)!» (۴۰)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

«عَمَّ يَسْأَلُونَ * عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ * الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ * كَلَّا سَيَعْلَمُونَ * ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ»^۱
 ابو حمزه ثمالی گوید: به امام باقر علیه السلام گفتم: فدای شما شوم شیعیان از تفسیر این آیه سؤال می کنند؟ فرمود:

این در اختیار من است اگر بخواهم به آنان خبر می دهم و اگر نخواهم خبر نمی دهم.

سپس فرمود: لکن تو را از تفسیر این آیه خبر می دهم. گفتم: مقصود از «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ» چیست؟ فرمود: این آیه مربوط به امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَامُ است و او می فرمود: «خداوند عَلَيْهِ السَّلَامُ آیه ای بزرگتر از من ندارد، و نبأ و خبر بزرگی، اعظم از من نیست.»^۱

و در ذیل روایت دیگری فرمود:

ولایت من بر امت های پیشین واجب شد و آنان نپذیرفتند.^۲

عبدالله بن کثیر گوید: امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمود:

«النَّبِيُّ الْعَظِيمُ» ولایت است، گفتم: مقصود از «هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ» چیست؟

فرمود: مقصود ولایت امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَامُ است.^۳

۱. فی الکافی عن مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ أَوْ غَيْرِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضِيلِ عَنْ أَبِي حَمْرَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ قُلْتُ لَهُ جُعِلْتُ فِدَاكَ إِنَّ الشَّيْعَةَ يَسْأَلُونَكَ عَنْ تَفْسِيرِ هَذِهِ الْآيَةِ - عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ قَالَ ذَلِكَ إِلَيَّ إِنْ شِئْتُ أَخْبَرْتُهُمْ وَإِنْ شِئْتُ لَمْ أَخْبَرْتُهُمْ ثُمَّ قَالَ لَكِنِّي أَخْبِرُكَ بِتَفْسِيرِهَا قُلْتُ عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ قَالَ فَقَالَ هِيَ فِي أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ كَانَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ يَقُولُ مَا لِلَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ آيَةٌ هِيَ أَكْبَرُ مِنِّي وَلَا لِلَّهِ مِنْ نَبِيٍّ أَعْظَمُ مِنِّي. [کافی، ج ۱، ص ۲۰۷، ح ۳]

۲. فی بصائر الدرجات: حدثنا أحمد بن محمد بن محمد عن ابن أبي عمير وغيره عن محمد بن الفضيل عن أبي حمزة الثمالي عن أبي جعفر عَلَيْهِ السَّلَامُ قال قلت جعلت فداك إن الشيعة يسألونك عن تفسير هذه الآية - عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ قال فقال ذلك التي إن شئت أخبرتهم وإن شئت لم أخبرهم قال فقال لكنني أخبرك بتفسيرها قال فقلت عم يتساءلون قال فقال هي في أمير المؤمنين عَلَيْهِ السَّلَامُ قال كان أمير المؤمنين يقول ما لله آية أكبر مني ولا لله من نبأ أعظم مني ولقد عرضت ولايتي على الأمم الماضية فأبت أن تقبلها قال قلت له قل هو نبأ عظيم أنتم عنه معرضون قال هو والله أمير المؤمنين عَلَيْهِ السَّلَامُ.

[بصائر الدرجات، ص ۷۶، ح ۳]

۳. فی الکافی: الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَوْرَمَةَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَسَّانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَثِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى

امام حسین (علیه السلام) می فرماید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به علی (علیه السلام) فرمود:

یا علی! تو حجت خدا، و باب الله، و طریق إلى الله، و نبأ عظیم، و صراط مستقیم، و مثل أعلى هستی. و فرمود: یا علی! تو امام مسلمین، و امیر المؤمنین، و خیر الوصیین، و سید الصدیقین، و فاروق أعظم، و صدیق أكبر هستی. و فرمود: یا علی! تو خلیفه و قاضی دین من، و انجام دهنده ی وعده های من هستی. و فرمود: یا علی! تو پس از من مظلوم خواهی شد، و مردم از تو دوری خواهند کرد، و تو را کنار خواهند گذارد، و من خدا را و شاهدان از امت خویش را گواه می گیرم که حزب تو حزب من است، و حزب من حزب خداست، و حزب دشمنان تو حزب شیطان است.^۱

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ عَنِ النَّبَأِ الْعَظِيمِ قَالَ النَّبَأُ الْعَظِيمُ الْوَلَايَةُ وَ سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِهِ - هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ قَالَ وَ لَايَةُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام). [کافی، ج ۱، ص ۴۱۸، ح ۳۴]

۱. فی العیون: حَدَّثَنَا حَمْرَةُ بِنُ مُحَمَّدٍ بِنُ أَحْمَدَ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (علیه السلام) بِمَمَّ فِي رَجَبِ سَنَةِ تِسْعٍ وَ ثَلَاثِينَ وَ ثَلَاثِمِائَةٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ يَاسِرِ الْخَادِمِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى الرَّضَا عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ (علیه السلام) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) لِعَلِيِّ (علیه السلام) يَا عَلِيُّ أَنْتَ حُجَّةُ اللَّهِ وَ أَنْتَ بَابُ اللَّهِ وَ أَنْتَ الطَّرِيقُ إِلَى اللَّهِ وَ أَنْتَ النَّبَأُ الْعَظِيمُ وَ أَنْتَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ وَ أَنْتَ الْمَثَلُ الْأَعْلَى يَا عَلِيُّ أَنْتَ إِمَامُ الْمُسْلِمِينَ وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ خَيْرُ الْوَصِيِّينَ وَ سَيِّدُ الصِّدِّيقِينَ يَا عَلِيُّ أَنْتَ الْفَارُوقُ الْأَعْظَمُ وَ أَنْتَ الصِّدِّيقُ الْأَكْبَرُ يَا عَلِيُّ أَنْتَ خَلِيفَتِي عَلَى أُمَّتِي وَ أَنْتَ قَاضِي دِينِي وَ أَنْتَ مُنْجِزُ عِدَاتِي يَا عَلِيُّ أَنْتَ الْمَظْلُومُ بَعْدِي يَا عَلِيُّ أَنْتَ الْمَفَارِقُ بَعْدِي يَا عَلِيُّ أَنْتَ الْمَحْجُورُ بَعْدِي أَشْهَدُ اللَّهُ تَعَالَى وَ مَنْ حَضَرَ مِنْ أُمَّتِي أَنَّ حِزْبَكَ حِزْبِي وَ حِزْبِي حِزْبُ اللَّهِ وَ أَنَّ حِزْبَ أَعْدَائِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ.

[عیون اخبار الرضا (علیه السلام)، ج ۲، ص ۶، ح ۱۳]

و از طریق مخالفین نیز محمد بن مؤمن شیرازی در کتاب «المستخرج من تفاسیر الإثنی عشر» در تفسیر «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ * عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ * الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ» از سدی نقل نموده که گوید:

صخر بن حرب نزد رسول خدا ﷺ آمد و گفت: ای محمد! خلافت بعد از شما برای ما می باشد و یا برای دیگران؟ رسول خدا ﷺ فرمود: ای صخر خلافت بعد از من برای کسی خواهد بود که برای من به منزله ی هارون است نسبت به موسی. و خداوند فرمود: «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ * عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ» و کسانی که از این نبی بزرگ صحبت می کنند، برخی ولایت و خلافت او را تصدیق نموده اند، و برخی آن را تکذیب کرده اند، و خداوند در رد آنان می فرماید: «كَلَّا سَيَعْلَمُونَ» یعنی زود است هنگامی که در قبر از ولایت او سؤال می شوند به آن اقرار نمایند، و احدی در شرق و غرب عالم نیست، جز آنکه هنگام مرگ، منکرو نکیر از او نسبت به ولایت امیرالمؤمنین ﷺ سؤال خواهند نمود، چرا که منکرو نکیر به میت می گویند: «مَنْ رَبُّكَ؟ وَمَا دِينُكَ؟ وَمَنْ نَبِيُّكَ؟ وَمَنْ إِمَامُكَ؟»^۱

۱. و من طریق المخالفين: ما رواه الحافظ محمد بن مؤمن الشيرازي في كتابه المستخرج من تفاسير الاثني عشر، في تفسير قوله تعالى: عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ يرفعه إلى السدي، قال: أقبل صخر بن حرب حتى جلس إلى رسول الله ﷺ، فقال: يا محمد، هذا الأمر من بعدك لنا أم لمن؟ قال: «يا صخر، الإمرة من بعدى لمن هو منى بمنزلة هارون من موسى» فأنزل الله: عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ مِنْهُمْ المصدق بولايته و خلافته، و منهم المكذب بها، ثم قال: كَلَّا و هورد عليهم سَيَعْلَمُونَ سيعرفون خلافته إذ يسألون عنها في قبورهم، فلا يبقى يومئذ أحد في شرق الأرض و لا غربها، و لا في برو لا بحر، إلا و منکرو نکیر يسألانه عن ولاية أمير المؤمنين و خلافته بعد الموت، يقولان للميت: من ربك؟ و ما دينك؟ و من نبيك؟ و من إمامك؟.

[رواه في تفسیر برهان، ج ۵، ص ۵۶۶، ح ۸]

صاحب مناقب آل ابی طالب از «صاحب النخب» از علقمه نقل نموده که گوید: در جنگ صفین مردی از لشکر شام بیرون آمد، و در حالی که مسلح بود و قرآنی بالای سلاح خود قرار داده بود، این آیه را تلاوت می کرد «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ * عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ» پس من خواستم به جنگ او بروم و علی علیه السلام فرمود: جای خود باش، و خود به جنگ او رفت، و به او فرمود: آیا تو معنای «عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ * الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ» را می دانی؟ او گفت: نمی دانم. پس علی علیه السلام به او فرمود: به خدا سوگند من همان نبأ عظیمی هستم که شما درباره ی او اختلاف کرده اید، و در ولایت او نزاع می کنید، و پس از بیعت و قبول ولایت من بیعت شکنی کردید، و از ولایت من روگردان شدید، و به این خاطر خود را هلاک نمودید، پس از آن که به وسیله شمشیر من نجات یافتید، و شما در روز غدیر به ولایت من آگاه شدید، و روز قیامت باز از آن آگاه خواهید شد. و سپس شمشیر خود را بالا برد و سر و دست او را جدا نمود.^۱

اصبغ بن نباته گوید: علی علیه السلام فرمود:

«به خدا سوگند آن نبأ عظیمی که مردم در آن اختلاف دارند من هستم، و

۱. و روی علقمة أنه خرج يوم صفين رجل من عسكر الشام وعليه سلاح ومصحف فوقه وهو يقول عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ فَأردت البراز فقال عليه السلام مكانك و خرج بنفسه وقال أتعرف النبأ العظيم الذي هم فيه مختلفون قال لا قال والله إني أنا النبأ العظيم الذي في اختلافتم وعلی ولایتی تنازعتم و عن ولایتی رجعتم بعد ما قبلتم و بیغیکم هلكتم بعد ما بسیفی نجوتم و یوم غدیر قد علمتم و یوم القیامة تعلمون ما علمتم ثم علاه بسیفه فرمی رأسه و یده ثم قال أبی الله إلا أن صفین دارنا و دارکم ما لاح فی الأفق کوکب و حتی تموتوا أو نموت و ما لنا و ما لکم عن حومة الحرب مهرب. [مناقب، ج ۳، ص

زود است بدانند و خواهند دانست که من بین بهشت و دوزخ می ایستم و به آتش می گویم: این از من است و این از تو است. [یعنی این ولی من و اهل نجات است و این دشمن من و اهل دوزخ است.]^۱

«أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا * وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا * وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا * وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا * وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا»^۲
مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

خداوند زمین را گهواره زندگی انسان قرار داده، و کوه‌ها را برای برقراری زمین به منزله‌ی میخ‌هایی قرار داده تا زمین اضطراب پیدا نکند، و شب را همانند لباس قرار داده که بر روز پوشیده می شود [و مردم آرامش و استراحت پیدا می کنند].^۳
از رسول خدا ﷺ سؤال شد: لیل را برای چه لیل گویند؟ فرمود:

به خاطر این که شب مردها را در کنار زن‌ها قرار می دهد، و شب سبب الفت زن با مرد و لباسی برای آنان خواهد بود، چنان که می فرماید: «وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا * وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا» و سؤال کننده - یزید بن سلام - گفت: راست گفتید.^۴

۱. و فی المناقب: فی روایة الأصبغ و الله إتی أنا النبأ العظیم الذی هم مختلفون کلا سيعلمون حین أقف بین الجتة و النار فأقول هذا لی و هذا لک الخبر. [مناقب آل ابی طالب، ج ۳، ص ۸۰] ۲. سوره ی نبأ، آیات ۱۰-۶.

۳. القمی: و قوله أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا قال یمهد فیها الإنسان مهذا و الْجِبَالَ أَوْتَادًا ای أوتاد الأرض وَ جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا قال یلبس علی النهار. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۱]

۴. فی العلل: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ يَحْيَى بْنِ ضَرِيْسِ الْبَجَلِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ عُمَارَةُ السَّكُونِيُّ السُّرْيَانِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَاصِمٍ بَقْرَوِيْنَ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ هَارُونَ الْكَرْخِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ سَلَامَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ قَالَ حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ سَلَامٍ أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ لَهُ لِمَ سُمِّيَ الْفُرْقَانُ فُرْقَانًا قَالَ لِأَنَّهُ مُتَّفَرِّقُ الْآيَاتِ وَ السُّورِ أَنْزِلَتْ فِي غَيْرِ

الألواح وَغَيْرُهُ مِنَ الصُّحُفِ وَالتَّوْرَةِ وَالإِنجِيلِ وَالرَّبُّورِ نَزَلَتْ كُلُّهَا جُمْلَةً فِي الأَلْوَحِ وَ
الْوَرَقِ قَالَ فَمَا بَالُ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ لَا يَسْتَوِيَانِ فِي الصُّوَّةِ وَالتَّوْرِ قَالَ لَمَّا خَلَقَهُمَا اللهُ ﷻ
أَطَاعَا وَ لَمْ يَعْصِيَا شَيْئاً فَأَمَرَ اللهُ تَعَالَى جِبْرِئِيلَ ﷺ أَنْ يَمْحُو صُوَّةَ الْقَمَرِ فَمَحَاهُ فَأَثَرَ
الْمَحُو فِي الْقَمَرِ خُطوطاً سَوْدَاءَ وَ لَو أَنَّ الْقَمَرَ تَرَكَ عَلَى حَالِهِ بِمَنْزِلَةِ الشَّمْسِ وَ لَمْ يُمَحَّ
لَمَّا عَرَفَ اللَّيْلُ مِنَ النَّهَارِ وَ لَا النَّهَارُ مِنَ اللَّيْلِ وَ لَا عَلِمَ الصَّائِمُ كَمْ يَصُومُ وَ لَا عَرَفَ
النَّاسُ عَدَدَ السِّنِينَ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللهِ ﷻ وَ جَعَلْنَا اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ آيَةً لِلنَّاسِ وَ
جَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِيَتَّبِعُوا فَضلاً مِنْ رَبِّكُمْ وَ لَتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَ الْحِسَابَ قَالَ:
صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِي لِمَ سُمِّيَ اللَّيْلُ لَيْلاً قَالَ لِأَنَّهُ يَلِيْلُ الرِّجَالَ مِنَ التِّسَاءِ جَعَلَهُ اللهُ ﷻ
أُلْفَةً وَ لِيَسَاءَ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللهِ تَعَالَى وَ جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسَاءَ وَ جَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشاً قَالَ صَدَقْتَ
يَا مُحَمَّدُ فَمَا بَالُ النُّجُومِ تَسْتَبِينُ صَغَاراً وَ كِبَاراً وَ مَقْدَاراً سَوَاءً قَالَ لِأَنَّ بَيْنَهَا وَ بَيْنَ السَّمَاءِ
الدُّنْيَا بَحْراً يَضْرِبُ الرِّيحُ أَمْوَجَهَا فَلِذَلِكَ تَسْتَبِينُ صَغَاراً وَ كِبَاراً وَ مَقْدَاراً النُّجُومِ كُلُّهَا
سَوَاءً قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الدُّنْيَا لِمَ سُمِّيَتِ الدُّنْيَا قَالَ الدُّنْيَا دَنِيَّةٌ خُلِقَتْ مِنْ دُونِ الآخِرَةِ
وَ لَوْ خُلِقَتْ مَعَ الآخِرَةِ لَمْ يَفْنِ أَهْلُهَا كَمَا لَا يَفْنَى أَهْلُ الآخِرَةِ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْقِيَامَةِ
لِمَ سُمِّيَتِ الْقِيَامَةُ قَالَ لِأَنَّ فِيهَا قِيَامَ الخَلْقِ لِلْحِسَابِ قَالَ فَأَخْبِرْنِي لِمَ سُمِّيَتِ الآخِرَةُ
آخِرَةً قَالَ لِأَنَّهَا مُتَأَخِّرَةٌ تَجِيءُ مِنْ بَعْدِ الدُّنْيَا لِأَنَّهَا تُوَصَّفُ سَنِهَا [سِنِيئُهَا] وَ لَا تُحْصَى
أَيَّامُهَا وَ لَا يَمُوتُ سُكَّانُهَا قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنِ أَوَّلِ يَوْمٍ خَلَقَ اللهُ ﷻ قَالَ
يَوْمَ الأَحَدِ قَالَ وَ لِمَ سُمِّيَ يَوْمَ الأَحَدِ قَالَ لِأَنَّهُ وَاحِدٌ مَحْدُودٌ قَالَ فَالْإِثْنَيْنِ قَالَ هُوَ اليَوْمُ
الثَّانِي مِنَ الدُّنْيَا قَالَ وَ الثَّلَاثَاءُ قَالَ الثَّلَاثُ مِنَ الدُّنْيَا قَالَ فَالأَرْبَعَاءُ قَالَ اليَوْمُ الرَّابِعُ مِنَ
الدُّنْيَا قَالَ فَالْخَمِيْسُ قَالَ هُوَ يَوْمٌ خَامِسٌ مِنَ الدُّنْيَا وَ هُوَ يَوْمٌ أُنِيسَ لِعَنٍ فِيهِ إبْلِيسُ وَ رُفِعَ
فِيهِ إِدْرِيسُ قَالَ فَالْجُمُعَةُ وَ هُوَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ وَ ذَلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ وَ هُوَ شَاهِدٌ وَ
مَشْهُودٌ قَالَ فَالسَّبْتُ قَالَ يَوْمٌ مَسْبُوتٌ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ ﷻ فِي الْقُرْآنِ وَ لَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ
وَ الأَرْضَ وَ مَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ فَمِنَ الأَحَدِ إِلَى يَوْمِ الْجُمُعَةِ سِتَّةُ أَيَّامٍ وَ السَّبْتُ مُعْطَلٌ
قَالَ صَدَقْتَ يَا رَسُولَ اللهِ فَأَخْبِرْنِي عَنِ آدَمَ لِمَ سُمِّيَ آدَمَ قَالَ لِأَنَّهُ خُلِقَ مِنْ طِينِ الأَرْضِ
وَ أُدِيمَهَا قَالَ فَآدَمُ خُلِقَ مِنْ طِينٍ كُلِّهِ أَوْ طِينٍ وَاحِدٍ قَالَ بَلْ مِنَ الطِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ خُلِقَ مِنْ
طِينٍ وَاحِدٍ لَمَّا عَرَفَ النَّاسُ بَعْضَهُمْ بَعْضاً وَ كَانُوا عَلَى صُورَةٍ وَاحِدَةٍ قَالَ:

أقول: لایله ملایله: استأجره لليلة.

«وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَاجًا * وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً نَّجَّاجًا * لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا * وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «سِرَاجًا وَهَاجًا» خورشید نوردهنده است.^۲

عاصم بن حمید گوید: من با امام صادق ع درباره‌ی روایتی که در موضوع رؤیت خداوند نقل کرده‌اند، مذاکره نمودم و آن حضرت فرمود: خورشید یک جزئی از هفتاد جزء نور کرسی می‌باشد، و کرسی جزئی از هفتاد

فَأَهُم فِي الدُّنْيَا مِثْلَ قَالَ التُّرَابِ فِيهِ أَبْيَضُ وَفِيهِ أَخْضَرُ وَفِيهِ أَشْقَرُ وَفِيهِ أَعْبَرُ وَفِيهِ أَحْمَرُ وَفِيهِ أَزْرَقُ وَفِيهِ عَدْبٌ وَفِيهِ مَلْحٌ وَفِيهِ حَشْنٌ وَفِيهِ لَيْنٌ وَفِيهِ أَصْهَبٌ فَلِذَلِكَ صَارَ النَّاسُ فِيهِمْ لَيْنٌ وَفِيهِمْ حَشْنٌ وَفِيهِمْ أَبْيَضٌ وَفِيهِمْ أَصْفَرٌ وَأَحْمَرٌ وَأَصْهَبٌ وَأَسْوَدٌ عَلَى الْوَانِ التُّرَابِ قَالَ فَأَخْبِرَنِي عَنْ آدَمَ خُلِقَ مِنْ حَوَاءَ أُمِّ خُلِقَتْ حَوَاءُ مِنْ آدَمَ وَلَوْ كَانَ آدَمَ خُلِقَ مِنْ حَوَاءَ لَكَانَ الطَّلَاقُ بَيْدَ النِّسَاءِ وَلَمْ يَكُنْ بَيْدَ الرِّجَالِ قَالَ فَمِنْ كُلِّهِ خُلِقَتْ أُمٌّ مِنْ بَعْضِهِ قَالَ بَلْ مِنْ بَعْضِهِ وَلَوْ خُلِقَتْ مِنْ كُلِّهِ لَجَازَ الْقِصَاصُ فِي النِّسَاءِ كَمَا يَجُوزُ فِي الرِّجَالِ قَالَ فَمِنْ ظَاهِرِهِ أَوْ بَاطِنِهِ قَالَ بَلْ مِنْ بَاطِنِهِ وَلَوْ خُلِقَتْ مِنْ ظَاهِرِهِ لَأَنْكَشَفْنَ النِّسَاءُ كَمَا يَنْكَشِفُ الرِّجَالُ فَلِذَلِكَ صَارَتِ النِّسَاءُ مُسْتَتِرَاتٍ قَالَ فَمِنْ يَمِينِهِ أَوْ شِمَالِهِ قَالَ بَلْ مِنْ شِمَالِهِ وَلَوْ خُلِقَتْ مِنْ يَمِينِهِ لَكَانَ لِلْأُنثَى كَحِطِّ الذَّكَرِ مِنَ الْمِيرَاثِ فَلِذَلِكَ صَارَ لِلْأُنثَى سَهْمٌ وَلِلذَّكَرِ سَهْمَانِ وَشَهَادَةُ امْرَأَتَيْنِ مِثْلُ شَهَادَةِ رَجُلٍ وَاحِدَةٍ قَالَ فَمِنْ أَيْنَ خُلِقَتْ قَالَ مِنَ الطَّيْبَةِ الَّتِي فَضَلَّتْ مِنْ ضَلْعِهِ الْأَيْسَرِ قَالَ صَدَفَتْ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرَنِي عَنِ الْوَادِي الْمُقَدَّسِ لِمَ سُمِّيَ الْمُقَدَّسَ قَالَ لِأَنَّهُ قُدِّسَتْ فِيهِ الْأَرْوَاحُ وَاصْطَفِيَتْ فِيهِ الْمَلَائِكَةُ وَكَلَّمَ اللَّهُ ﷻ مُوسَى تَكْلِيمًا قَالَ فَلِمَ سُمِّيَتْ الْجَنَّةُ الْجَنَّةُ قَالَ لِأَنَّهَا جَنِينَةٌ خَيْرَةٌ نَفِيَّةٌ وَعِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى ذِكْرُهُ مَرْضِيَّةٌ. [علل الشرايع، ج ۲، ص ۴۷۰، ح ۳۳]

۱. سوره ی نبأ، آیات ۱۶-۱۳.

۲. القمى: وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَاجًا قَالَ الشَّمْسُ الْمَضِيئَةُ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۱]

جزء نور عرش می باشد، و عرش جزئی از هفتاد جزء نور حجاب می باشد، و حجاب جزئی از هفتاد جزء نور ستر می باشد، و اگر راست می گویند هنگامی که ابر وجود ندارد چشمان خود را از نور خورشید پر کنند؟^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ» ابرها می باشد [که آب ها را در خود جمع می کنند] و «ثَبَّاجًا» یعنی ریزش پیایی باران، و «وَجَنَاتٍ أَلْفَاً» یعنی باغستان های دارای درختان در هم پیچیده.^۲

و از امیرالمؤمنین و امام صادق (علیهم السلام) نقل شده که در آیه «ثُمَّ يَأْتِي مِنَ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يُعْصِرُونَ» فرموده اند:

باید «يُعْصِرُونَ» خوانده شده با ضمّ یاء و فتح صاد، چنان که خداوند می فرماید: «وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَبَّاجًا» و معنای «فِيهِ يُعْصِرُونَ» يُمَطَّرُونَ است. یعنی بعد از سال های مجاعة و قحطی خداوند باران برای آنان فرستاد.^۳

۱. فی الکافی: أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ ذَاكَرْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فِيمَا يَزُورُونَ مِنَ الرُّؤْيَةِ فَقَالَ الشَّمْسُ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءٍ مِنْ نُورِ الْكُرْسِيِّ وَالْكُرْسِيُّ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءٍ مِنْ نُورِ الْعَرْشِ وَالْعَرْشُ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءٍ مِنْ نُورِ الْحِجَابِ وَالْحِجَابُ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءٍ مِنْ نُورِ السِّتْرِ فَإِنْ كَانُوا صَادِقِينَ فَلْيَمْلَأُوا أَعْيُنَهُمْ مِنَ الشَّمْسِ لَيْسَ دُونَهَا سَحَابٌ. [کافی، ج ۱، ص ۹۸]

۲. القمّي: وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ قَالَ مِنَ السَّحَابِ مَاءً ثَبَّاجًا قَالَ صَبَا عَلَى صَبٍ وَ جَنَاتٍ أَلْفَاً قَالَ بَسَاتِينَ مَلْتَفَةَ الشَّجَرِ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۱]

۳. وفيه: وقال أبو عبد الله (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَرَأَ رَجُلٌ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) ثُمَّ يَأْتِي مِنَ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يُعْصِرُونَ قَالَ وَيَحْكُ أَي شَيْءٍ يَعْصِرُونَ أَيْعَصِرُونَ الْخَمْرَ قَالَ الرَّجُلُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ كَيْفَ أَقْرؤها قَالَ إِنَّمَا نَزَلَتْ «عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ» أَي يُمَطَّرُونَ بَعْدَ سَنِينَ الْمَجَاعَةِ وَالذَّلِيلِ عَلَى ذَلِكَ قَوْلُهُ «وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَبَّاجًا».

«يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَمَأْتُونَ أَفْوَاجًا»^۱

مرحوم صدوق در جامع الأخبار از عبدالله بن مسعود نقل نموده که گوید:
امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود:

در قیامت پنجاه موقف و ایستگاه هست، و هر موقفی هزار سال خواهد بود، و نخستین موقف هنگامی است که انسان از قبر خارج می شود، و مردم هزار سال پا برهنه و عریان و گرسنه و تشنه می مانند، و کسی که مؤمن به پروردگار خود باشد، و ایمان به بهشت و دوزخ و قیامت و حساب داشته باشد، و پیامبر خدا و آنچه از طرف او آورده است را تصدیق نموده باشد، از گرسنگی و تشنگی نجات خواهد یافت، و خداوند به این معنا اشاره نموده و می فرماید: «فَمَأْتُونَ أَفْوَاجًا» یعنی مردم فوج فوج از قبرها خارج می شوند، و هر امتی با امام خود در موقف قیامت حاضر می گردد.^۲

مرحوم صدوق در کتاب جامع الأخبار از معاذ بن جبل نقل نموده که گوید:
از رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره ی قیامت سؤال نمودم، و آن حضرت فرمود: «ای معاذ سؤال از چیز بزرگی کردی» سپس فرمود: ده گروه از امت من هنگامی که در قیامت

[تفسیر قمی، ج ۱، ص ۳۴۶]

۱. سوره ی نبأ، آیه ی ۱۸.
۲. و فی جامع الأخبار: عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فَقَالَ إِنَّ فِي الْقِيَامَةِ لَخَمْسِينَ مَوْقِفًا كُلُّ مَوْقِفٍ أَلْفَ سَنَةٍ فَأَوَّلُ مَوْقِفٍ خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ - جَلَسُوا أَلْفَ سَنَةٍ عُرْيَانًا حَفَاءَ جِيَاعًا عَطَاشًا فَمَنْ خَرَجَ مِنْ قَبْرِهِ مُؤْمِنًا بِرَبِّهِ مُؤْمِنًا بِحَبِيبِهِ وَ نَارِهِ وَ مُؤْمِنًا بِالْبَعْثِ وَ الْحِسَابِ وَ الْقِيَامَةِ مُقِرًّا بِاللَّهِ مُصَدِّقًا بِنَبِيِّهِ - وَ يَمَّا جَاءَ بِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ﷻ نَجَا مِنَ الْجُوعِ وَ الْعَطَشِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فَمَأْتُونَ أَفْوَاجًا مِنَ الْقُبُورِ إِلَى الْمَوْقِفِ أُمَّمًا كُلُّ أُمَّةٍ مَعَ إِمَامِهِمْ وَ قِيلَ جَمَاعَةٌ مُخْتَلِفَةٌ. [جامع الأخبار، ص ۱۷۶]

محشور می شوند، برخی به صورت بوزینه اند، و برخی به صورت خوک، و برخی به صورت های خود می باشند و پاهای آنان به طرف بالا می باشد، و با صورت راه می روند، و برخی کورند، و برخی کرو گنگ اند، و برخی زبان های خود را می جوند، و زبان های شان روی سینه ها قرار دارد، و از آن ها چرک خارج می شود، و اهل محشر آنان را قَدِر و نجس می دانند، و برخی دست ها و پاهای شان قطع شده، و برخی بر شاخه های آتشین به دار آویخته شده اند، و برخی از مردار بدبو تر هستند، و برخی جَبّه هایی از آتش گداخته بر تن دارند.

سپس فرمود:

آنان که به صورت میمون و بوزینه هستند، [سخن چین ها و] سرکشان و مستکبران از مردم اند، و آنان که به صورت خوک ها هستند، اهل مال حرام اند، و آنان که وارونه و بر صورت های شان قرار دارند، رباخوارها هستند، و آنان که کورند، کسانی هستند که به ناحق حکم می کنند، و آنان که کرو گنگ می باشند، کسانی اند که اهل عجب و خودپسندی می باشند، و آنان که زبان های خود را می جوند، علما و قضاتی هستند که اعمال شان مخالف با گفتار آنان است، و آنان که دست و پاهای شان قطع شده کسانی می باشند که به همسایگان خود آزار می رسانند، و آنان که بردارهایی از آتش قرار گرفته اند کسانی هستند که برای مردم نزد سلطان جور سعایت می نمایند، و آنان که بدبو تر از مردار هستند کسانی اند که به دنبال شهوت رانی می روند، و حق خدارا از مال شان نمی پردازند، و آنان که جَبّه هایی از آتش می پوشند، اهل تکبر و فخر می باشند.^۱

۱. فی جامع الأخبار: وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ يَا مُعَاذُ سَأَلْتُ عَنْ أَمْرِ عَظِيمٍ مِنَ الْأُمُورِ ثُمَّ أَرْسَلَ عَيْنِيهِ وَقَالَ يُحْسِرُ عَشْرَةَ أَصْنَافٍ مِنْ أُمَّتِي بَعْضُهُمْ عَلَى صُورَةِ الْقِرْدَةِ وَبَعْضُهُمْ عَلَى صُورَةِ الْخَنْزِيرِ وَبَعْضُهُمْ عَلَى وُجُوهِهِمْ مُنْكَشُونَ أَوْ جُلُّهُمْ فَوْقَ رُءُوسِهِمْ

«وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا * وَسَيَّرَتِ الْجِبَالَ فَكَانَتْ سَرَابًا * إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا * لِلظَّالِمِينَ مآبًا * لَا يَبِينُ فِيهَا أَحْقَابًا»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ...» گشوده شدن درهای بهشت است، و مقصود از «وَسَيَّرَتِ الْجِبَالَ فَكَانَتْ سَرَابًا» این است که کوه‌ها حرکت خواهند نمود [وریزیز خواهند شد] و زمین مانند سرابی که در بیابان دیده می‌شود - و به آن آب نما می‌گویند - صاف خواهد بود، سپس گوید: احقاب جمع حُقب به معنای سال است و حقب هشتاد سال است و سال ۳۶۰ روز است، و هر روز آن به اندازه‌ی هزار سال دنیای شماست.^۲

يُسْحَبُونَ عَلَيْهَا وَبَعْضُهُمْ عُمِيًّا [عُمِيًّا] وَبَعْضُهُمْ صُمَّا [صُمَّا] وَبُكْمًا [بُكْمًا] وَبَعْضُهُمْ يَمْضَعُونَ أَلْسِنَتَهُمْ فَهِيَ مَدَلَات [مُدْلَاةٌ] عَلَى صُدُورِهِمْ يَسِيلُ الْفَيْحُ يَتَقَدَّرُهُمْ أَهْلُ الْجَمْعِ وَبَعْضُهُمْ مُصَلَّبُونَ عَلَى جُدُوعٍ مِنَ النَّارِ وَبَعْضُهُمْ أَشَدُّ نَشْنَأً مِنَ الْجِيْفَةِ وَبَعْضُهُمْ مُلَبَّسُونَ جَبَابًا سَائِغَةً مِنْ فَطْرَانٍ لَازِقَةٍ بِجُلُودِهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ عَلَى صُورَةِ الْفَرْدَةِ فَالْقَتَابُ مِنَ النَّاسِ وَأَمَّا الَّذِينَ عَلَى صُورَةِ الْخَنَازِيرِ فَأَهْلُ الشُّحْتِ وَأَمَّا الْمُنْكَسُونَ عَلَى وُجُوهِهِمْ فَآكِلَةُ الرِّبَا وَأَمَّا الْعُمِيُّ فَالَّذِينَ يَجُورُونَ فِي الْحُكْمِ وَأَمَّا الصُّمُّ وَالْبُكْمُ فَالْمُعْجَبُونَ بِأَعْمَالِهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ قَطَعَتْ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ فَهُمْ الَّذِينَ يُؤَدُّونَ الْجِيرَانَ وَأَمَّا الْمُصَلَّبُونَ عَلَى جُدُوعٍ مِنْ نَارٍ فَالشُّعَاةُ بِالنَّاسِ لِلسُّلْطَانِ وَأَمَّا الَّذِينَ أَشَدُّ نَشْنَأً مِنَ الْجِيْفِ فَالَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ وَاللَّذَاتِ وَمَنَعُوا حَقَّ اللَّهِ فِي أَمْوَالِهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ يُلَبَّسُونَ الْجَبَابَ - أَهْلُ الْكِبْرِ وَالْفُجُورِ وَالْبُخْلَاءُ. [جامع الأخبار، ص ۱۷۶]

۱. سوره ی نبأ، آیات ۲۳-۱۹.

۲. القمى: وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا قَالَ تَفْتَحُ أَبْوَابَ الْجَنَانِ وَسَيَّرَتِ الْجِبَالَ فَكَانَتْ سَرَابًا قَالَ: تسير الجبال مثل السراب الذى يلعب فى المفازة قوله إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا قَالَ قَائِمَةٌ لِلظَّالِمِينَ مآبًا أى منزلاً لا يبين فيها أحقاباً قال: الأحقاب السنين والحقب ثمانون سنة والسنة ثلاثمائة وستون يوماً واليوم كالف سنة مما تعدون.

حمران بن اعین گوید: امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «لَا يَبِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا...» فرمود:

این آیه درباره‌ی کسانی است که از آتش دوزخ خارج نخواهند شد.^۱

امام صادق (علیه السلام) در سخن دیگری می‌فرماید:

أحقاب هشت حُقب است، و حُقب هشتاد سال است، و سال ۳۶۰ روز

است، و هر روز آن مانند هزار سال دنیا است.^۲

«لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا * إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَاقًا * جَزَاءً وَفَاقًا * إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ

حِسَابًا * وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا * وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا * فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا»^۳

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «بَرْدًا» خواب است [یعنی اهل دوزخ خوابی نخواهند داشت

و نوشیدنی آنان جز آب جوشان و چرک و کثافتاتی که از اهل دوزخ خارج

می‌شود نخواهد بود، و خداوند در آیه ۱۹ و ۲۰ سوره حج می‌فرماید: «يُصَبُّ

مِنْ فَوْقِ رُؤُوسِهِمُ الْحَمِيمُ * يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ» و در آیه ۵۷ و ۵۸

سوره ص می‌فرماید: «هَذَا فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَاقٌ * وَآخِرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ».

[تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۱]

۱. أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ

سُوَيْدٍ عَنِ دُرَيْسِ بْنِ أَبِي مَنْصُورٍ عَنِ الْأَحْوَلِ عَنِ حَمْرَانَ بْنِ أَعْيُنَ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ

اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَاقًا

قَالَ: هَذِهِ فِي الَّذِينَ لَا يَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ. [همان، ص ۴۰۲]

۲. فِي الْمَعَانِي: أَبِي رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ يَعْقُوبَ بْنِ يَزِيدَ عَنِ جَعْفَرِ

بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُقْبَةَ عَمَّنْ رَوَاهُ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فِي قَوْلِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) لَا يَبِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا

قَالَ الْأَحْقَابُ ثَمَانِيَةُ أَحْقَابٍ وَالْحُقْبَةُ ثَمَانُونَ سَنَةً وَالسَّنَةُ ثَلَاثُمِائَةٍ وَسِتُونَ يَوْمًا وَ

الْيَوْمُ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ. [معانی الأخبار، ص ۲۲۰، ح ۱]

۳. سوره‌ی نبا، آیات ۳۰-۲۴.

آری در جهنم مشروبی جز حمیم و غساق وجود ندارد، و حرارت جهنم به قدری شدید است که اگر لباسی از اهل دوزخ را در میان زمین و آسمان دنیا نگاه دارند، همه اهل زمین هلاک خواهند شد، و خوراک آنان زقوم است، چنان که خداوند می فرماید:

«إِنَّ شَجَرَةَ الزُّقُومِ * طَعَامُ الْأَيْمِ * كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ * كَعَلِي الْحَمِيمِ»^۱
 «إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا * حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا * وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا * وَكَأَسَدًا دِهَاقًا * لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِدَابًا * جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا * رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا»^۲

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«مَفَازًا» از فوز و رستگاری و رسیدن به کرامت های الهی است یعنی انهم یفوزون، «وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا» ای الفتیات النواهد، یعنی دختران نارپستان، «ای النسوة اللاتی کعب ثدیهنّ وأشرف»^۳

امیرالمؤمنین علیه السلام ضمن حدیث مفصلی در تفسیر «جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا» فرمود: ... هنگامی که قیامت برپا می شود، حسنات متقین محاسبه می شود، و خداوند به خاطر هر حسنه ای هفتصد برابر به آنان پاداش می دهد. سپس فرمود: این است معنای آیه «فَأُولَئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الضَّعْفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرَفَاتِ آمِنُونَ»^۴

۱. سوره دخان، آیات ۴۶-۴۳. ۲. سوره نبأ، آیات ۳۷-۳۱.

۳. القمى: وقوله إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا قَالَ يَفُوزُونَ قَوْلُهُ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا قَالَ جَوَارِ أَتْرَابٍ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ، وَفِي رَوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِهِ: إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا، قَالَ فِيهِ الْكَرَامَاتُ وَقَوْلُهُ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا، أَيِ الْفَتَيَاتِ النَّاهِدَاتِ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۲]

۴. فی أمالی شیخ الطائفة قدس سره باسناده الی امیرالمؤمنین حدیث طویل یقول فیہ عليه السلام: حتی إذا کان یوم القیامة حسب لهم ثم أعطاهم بكل واحدة عشر أمثالها الی سبعمائة ضعف، قال الله تعالى: «جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا» وقال: «فَأُولَئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الضَّعْفِ

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«وَكَأْسًا دِهَاقًا» یعنی ظرف های سرریز [از شراب بهشتی].^۱

«يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أُذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا»^۲

محمد بن فضیل گوید: امام کاظم (علیه السلام) در تفسیر آیه فوق فرمود:

«به خدا سوگند ما در قیامت مأذون به سخن هستیم، و ما هستیم، قائلون

به صواب» گفتیم: در آن وقت چه سخنی می گوئید؟ فرمود: حمد و ستایش

خدا را می کنیم، و بر پیامبران صلوات و درود می فرستیم، و از شیعیان خود

شفاعت می کنیم، و خداوند سخن ما را ردّ نمی کند.^۳

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

روح ملکی است اعظم از جبرئیل و میکائیل، و او همواره با رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم)

ائمّه (علیهم السلام) بوده و خواهد بود.^۴

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که قیامت برقرار می شود، و خداوند اولین و آخرین را جمع می کند،

بِمَا عَمِلُوا وَ هُمْ فِي الْعُرْفَاتِ آمِنُونَ». [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۴۹۵، ح ۳۰]

۱. القمّی: وقال علی بن ابراهیم فی قوله كَأْسًا دِهَاقًا أَي مَمْتَلِيَةً. [تفسیر قمّی، ج ۲، ص ۴۰۲]

۲. سوره ی نبأ، آیه ۳۸.

۳. قُلْتُ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ الْآيَةَ قَالَ نَحْنُ وَاللَّهِ الْمَأْذُونُ لَهُمْ يَوْمَ

الْقِيَامَةِ وَالْقَائِلُونَ صَوَابًا قُلْتُ مَا تَقُولُونَ إِذَا تَكَلَّمْتُمْ قَالَ نَمَجِّدُ رَبَّنَا وَنُصَلِّي عَلَى نَبِيِّنَا

وَنَشْفَعُ لِشِيعَتِنَا فَلَا يَرُدُّنَا رَبُّنَا. [کافی، ج ۱، ص ۴۳۵، ح ۹۱]

۴. القمّی فی قوله تعالی: «يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ» قال الروح

ملك أعظم من جبرئيل و ميكائيل و كان مع رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم) و هو مع الأئمة (علیهم السلام).

[تفسیر قمّی، ج ۲، ص ۴۰۲]

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» را از یاد همه خلائق می برد، جز آنان که به ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام اقرار نموده باشند، و این معنای آیه «يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ...» می باشد.^۱ مؤلف گوید:

معنای «روح» در آیه «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي»^۲، و در آیه «وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا»^۳، گذشت.
«إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا»^۴ مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا» یعنی تراباً علویاً. سپس گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله امیرالمؤمنین علیه السلام را ابوتراب نامید.^۵

عبایة بن ربیع گوید:

به عبدالله بن عباس گفتم: برای چه رسول خدا صلی الله علیه و آله علی علیه السلام را ابوتراب نامید؟ ابن عباس گفت: به خاطر این که علی علیه السلام صاحب زمین، و حجت خدا بر اهل زمین بود، و به واسطه او زمین باقی خواهد ماند، و آرامش زمین نیز به خاطر او می باشد، و من از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که می فرمود: چون

۱. تأویل الآیات: و روی ایضا عن أحمد بن هوزة عن إبراهيم بن إسحاق عن عبد الله بن حماد عن أبي خالد القمط عن أبي عبد الله عن أبيه علیه السلام قال قال إذا كان يوم القيامة وجمع الله الخلائق من الأولين والآخرين في صعيد واحد خلع قول لا إله إلا الله من جميع الخلائق إلا من أقر بولاية علي علیه السلام وهو قوله تعالى يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا. [تأویل الآیات، ص ۷۳۵]
۲. سوره ی اسراء، آیه ی ۸۵.
۳. سوره ی شوری، آیات ۵۲ و ۵۳.
۴. سوره ی نبأ، آیه ی ۴۰.
۵. القمّی: وقال وَمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا قال ترابياً أى علویاً، وقال: إن رسول الله صلی الله علیه و آله قال الممكنی أميرالمؤمنین أبو تراب. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۲]

قیامت برپا شود و کافر ببینند، خداوند تبارک و تعالی برای شیعیان علی (علیه السلام) ثواب‌ها و منزلت‌ها و کرامت‌هایی قرار داده، خواهد گفت: «يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا» یعنی «ای کاش من از شیعیان علی (علیه السلام) می‌بودم» و این معنای قول خداوند است که می‌فرماید: «وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا»^۱

۱. فی العلل: حدثني به أحمد بن الحسن القطان قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ زَكْرِيَّا قَالَ حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَبِيبٍ قَالَ حَدَّثَنَا تَمِيمُ بْنُ بَهْلُولٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ الْعَبْدِيُّ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مَهْرَانَ عَنْ عَبَّادَةَ بْنِ رَبِيعٍ قَالَ قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ لِمَ كُنْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلِيًّا ﷺ أَبُو تُرَابٍ قَالَ لِأَنَّهُ صَاحِبُ الْأَرْضِ وَحُجَّةُ اللَّهِ عَلَى أَهْلِهَا بَعْدَهُ وَبِهِ بَقَاؤُهَا وَإِلَيْهِ سُكُونُهَا وَلَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ إِنَّهُ إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَرَأَى الْكَافِرَ مَا أَعَدَّ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لِشِيعَةِ عَلِيٍّ مِنَ الثَّوَابِ وَالرِّزْقِ وَالْكَرَامَةِ قَالَ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا يَعْنِي مِنْ شِيعَةِ عَلِيٍّ وَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ ﷻ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا.

[علل الشرايع، ج ۱، ص ۱۵۶، ح ۳]

سورهی نازعات

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سورهی نبأ.

تعداد آیات: ۴۶ آیه به نظر قراء کوفه، و ۴۵ آیه به نظر بقیه قراء.

ثواب قرائت سورهی نازعات

مرحوم صدوق در کتاب ثواب الأعمال از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام نقل نموده که فرمود: کسی که سورهی نازعات را قرائت کند، نمی‌میرد مگر آن که سیراب خواهد بود، و در قیامت مبعوث نمی‌گردد مگر آن که سیراب خواهد بود، و داخل بهشت نمی‌شود مگر آن که سیراب خواهد بود.^۱

از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، از عذاب الهی ایمن خواهد شد، و خداوند او را از نوشابه‌های بهشتی سیراب خواهد نمود، و کسی که این سوره را

۱. فی ثواب الأعمال: بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَمْرِو الرُّمَانِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام قَالَ مَنْ قَرَأَ الْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا عَرَفَ اللَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ قَرَأَ عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ لَمْ تَخْرُجْ سَنَّتُهُ إِذَا كَانَ يُدْمِنُهَا كُلَّ يَوْمٍ حَتَّى يَزُورَ بَيْتَ اللَّهِ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَمَنْ قَرَأَ وَالتَّازِعَاتِ لَمْ يَمُتْ إِلَّا رَيَّانًا وَلَمْ يَبْعَثْهُ اللَّهُ إِلَّا رَيَّانًا وَلَمْ يَدْخُلْهُ الْجَنَّةَ إِلَّا رَيَّانًا. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۱]

هنگام مواجه شدن با دشمنان بخواند، دشمن‌ها از او دور می‌شوند، و سالم می‌ماند، و به او آسیبی نمی‌رسانند.^۱
 امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

کسی که این سوره را هنگام مواجه شدن با دشمن‌ها بخواند، دشمنان او را نمی‌بینند، و از او دور می‌شوند، و کسی که این سوره را هنگام داخل شدن بر کسی که از او می‌ترسد بخواند، با اذن خداوند نجات می‌یابد و ایمن خواهد بود.^۲

-
۱. و من (خواص القرآن): روی عن التّبی علیه السلام، أنه قال: «من قرأ هذه السورة أمن من عذاب الله تعالى، و سقاه الله من برد الشراب يوم القيامة، و من قرأها عند مواجهة أعدائه انصرفوا عنه و سلم منهم و لم يضروه». [رواه فی تفسیر برهان، ج ۵، ص ۵۷۳، ح ۲]
 ۲. و قال الصادق علیه السلام: «من قرأها و هو مواجه أعداءه لم يبصره، و انصرفوا عنه، و من قرأها و هو داخل على أحد يخافه نجا منه و أمن بإذن الله تعالى». [همان، ح ۴]

سورهی نازعات، آیات ۱ تا ۴۶

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ① وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ② وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ③ فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ④
فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ⑤ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ⑥ تَتَّبِعُنَّ الرَّادِفَةَ ⑦ فُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ⑧ أَبْصَارُهَا
خَاشِعَةٌ ⑨ يَقُولُونَ أِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ⑩ إِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً ⑪ قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ
خَاسِرَةٌ ⑫ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ⑬ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ⑭ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى ⑮ إِذْ نَادَاهُ
رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ⑯ اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ⑰ فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى ⑱
وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى ⑲ فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى ⑳ فَكَذَّبَ وَعَصَى ㉑ ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى ㉒
فَخَشَرَ فَنَادَى ㉓ فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى ㉔ فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى ㉕ إِنَّ فِي ذَلِكَ
لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَى ㉖ أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا ㉗ رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّاهَا ㉘ وَأَغْطَشَ
لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ㉙ وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا ㉚ أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَاهَا ㉛ وَالْجِبَالُ
أَرْسَاهَا ㉜ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ㉝ فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى ㉞ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ

مَا سَعَىٰ ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتْ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَىٰ ﴿٣٦﴾ فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ ﴿٣٧﴾ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٤١﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ﴿٤٢﴾ فِيمَا أَنْتَ مِنْ ذِكْرَاهَا ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ مِّنْ يَخْشَاهَا ﴿٤٥﴾ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴿٤٦﴾

لغات:

«عَرَقَ» به معنای اغراق و شدت در نزع روح کافر است، و عَرَقَ اسم است و به جای مصدر قرار گرفته است، و أَعْرَقَ فی النزع أى بالغ فيه، و «نَشَطُ» نیز به معنای نزع روح مؤمن است با نشاط و راحتی، چرا که ملائکه ارواح کفار را با شدت و سختی می گیرند، و ارواح مؤمنین را با راحتی و نشاط قبض می کنند، یعنی تسلّونها سَلًّا رَفِيقًا ثَمَّ يَدْعُونَهَا حَتَّى يَسْتَرِيحَ، و نَشَطَ الوحش من بلد إلى بلد إذا خرج بنشاط، و «رَجَفَ» حرکت چیزی است، از زیر چیز دیگر یا اضطراب، و «رَجْفَةٌ» به معنای زلزله عظیمه است، و «أَرْجَفُوا النَّاسَ» ای از عَجْوَهُم بِاضْطِرَابٍ، و كَلَّ شَيْءٌ تَبِعَ شَيْئًا فَقَدَرَ دَفْعَهُ، و «قلب واجف» یعنی قلب مضطرب، و «أَوْجَفَ فِي السَّيْرِ» یعنی أسرع فيه، و «حافرة» به معنای محفوره است، مانند ماء دافق که به معنای مدفوق است، و یا حافرة به معنای زمین محفوره است، و «سَاهِرَةٌ» سطح زمین است، و عرب زمین فلاة را أرض ساهرة گوید، و «سَمُوكٌ» مقابل عمق است و به معنای ارتفاع می باشد، و «مسموكات» سماوات است، به خاطر علو و ارتفاع آن ها، و امیر المؤمنین (ع) فرمود: ياداعم المسموكات، و «تسوية» جعل أحد الشئيين على مقدار الآخر است، و «عَطَشٌ» به معنای ظلمت است، و «أَغْطَشَهُ اللَّهُ أَي أَظْلَمَهُ»، و «دَحْوٌ» به معنای بسط است، و يوم دحو الأرض یعنی يوم بسطها، و «طامة» یعنی عالیة غالبه، و هذا أطم من هذا ای أعلى منه، و تُسَمَّى الداهية التي لا يستطيع دفعها طامة.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوگند به فرشتگانی که (جان مجرمان را بشدت از بدنهایشان) برمی‌کشند، (۱)
و فرشتگانی که (روح مؤمنان) را با مدارا و نشاط جدا می‌سازند، (۲) و سوگند به
فرشتگانی که (در اجرای فرمان الهی) با سرعت حرکت می‌کنند، (۳) و سپس بریکدیگر
سبقت می‌گیرند، (۴) و آنها که امور را تدبیر می‌کنند! (۵) آن روز که زلزله‌های وحشتناک
همه چیز را به لرزه درمی‌آورد، (۶) و بدنبال آن، حادثه دومین [صیحه عظیم محشر] رخ
می‌دهد، (۷) دل‌هایی در آن روز سخت مضطرب است، (۸) و چشم‌های آنان از شدت
ترس فرو افتاده است! (۹) (ولی امروز) می‌گویند: «آیا ما به زندگی مجدد بازمی‌گردیم؟!»
(۱۰) آیا هنگامی که استخوانهای پوسیده‌ای شدیم (ممکن است زنده شویم)؟! (۱۱)
می‌گویند: «اگر قیامتی در کار باشد، بازگشتی است زیانبار!» (۱۲) ولی (بدانید) این
بازگشت تنها با یک صیحه عظیم است! (۱۳) ناگهان همگی بر عرصه زمین ظاهر
می‌گردند! (۱۴) آیا داستان موسی به تورا رسیده است؟! (۱۵) در آن هنگام که پروردگارش
او را در سرزمین مقدس «طوی» ندا داد (و گفت): (۱۶) به سوی فرعون برو که طغیان کرده
است! (۱۷) و به او بگو: «آیا می‌خواهی پاکیزه شوی؟! (۱۸) و من تو را به سوی پروردگارت
هدایت کنم تا از او بترسی (و گناه نکنی)؟! (۱۹) سپس موسی بزرگترین معجزه را به او
نشان داد! (۲۰) اما او تکذیب و عصیان کرد! (۲۱) سپس پشت کرد و پیوسته (برای
محو آیین حق) تلاش نمود! (۲۲) و ساحران را جمع کرد و مردم را دعوت نمود، (۲۳)
و گفت: «من پروردگار برتر شما هستم!» (۲۴) از این رو خداوند او را به عذاب آخرت
و دنیا گرفتار ساخت! (۲۵) در این عبرتی است برای کسی که (از خدا) بترسد!
(۲۶) آیا آفرینش شما (بعد از مرگ) مشکل‌تر است یا آفرینش آسمان که خداوند

آن را بنا نهاد؟! (۲۷) سقف آن را برافراشت و آن را منظم ساخت، (۲۸) و شبش را تاریک و روزش را آشکار نمود! (۲۹) و زمین را بعد از آن گسترش داد، (۳۰) از آن آب و چراگاهش را بیرون آورد، (۳۱) و کوه‌ها را ثابت و محکم نمود! (۳۲) همه اینها برای بهره‌گیری شما و چهار پایانتان است! (۳۳) هنگامی که آن حادثه بزرگ رخ دهد، (۳۴) در آن روز انسان به یاد کوشش‌هایش می‌افتد، (۳۵) و جهنم برای هربیننده‌ای آشکار می‌گردد، (۳۶) اما آن کسی که طغیان کرده، (۳۷) و زندگی دنیا را مقدم داشته، (۳۸) مسلماً دوزخ جایگاه اوست! (۳۹) و آن کس که از مقام پروردگارش ترسان باشد و نفس را از هوی بازدارد، (۴۰) قطعاً بهشت جایگاه اوست! (۴۱) و از تو درباره قیامت می‌پرسند که در چه زمانی واقع می‌شود؟! (۴۲) تو را با یادآوری این سخن چه کار؟! (۴۳) نهایت آن به سوی پروردگار تو است (و هیچ کس جز خدا از زمانش آگاه نیست)! (۴۴) کار تو فقط بیم دادن کسانی است که از آن می‌ترسند! (۴۵) آنها در آن روز که قیام قیامت را می‌بینند چنین احساس می‌کنند که گویی توقفشان (در دنیا و برزخ) جز شامگاهی یا صبح آن بیشتر نبوده است! (۴۶)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

«وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا * وَ النَّاشِطَاتِ نَشْطًا * وَ السَّابِحَاتِ سَبْحًا * فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا * فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا * يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ * تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ»^۱
 مرحوم طبرسی از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل نموده که در تفسیر «وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا * وَ النَّاشِطَاتِ نَشْطًا» فرمود:

مقصود از نازعات ملائکه‌ای هستند که ارواح کفار را با شدت تمام - همانند تیری که با شدت از کمان خارج می‌شود - از بدن‌های آنان خارج می‌کنند.

و در باره‌ی «وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا» فرمود:

«ناشطات»، ملائکه‌ای هستند که ارواح کفار را از بین پوست و ناخن، با سختی خارج می‌کنند». سپس مرحوم طبرسی گوید: نَشْطُ به معنای جَدْب است و نَشْطُ الدَّلْوِ: نَزَعْتُهَا^۱.

در کتاب عدّة الداعی نقل شده که رسول خدا ﷺ به مُعَاذِ بْنِ جَبَل فرمود: «مردم را [با گفتار و زبان و غیبت و آزار] پاره پاره مکن، و اگر چنین کنی سگ‌های دوزخ تو را پاره می‌کنند».

۱. فی المجمع: «وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا» اختلف فی معناها علی وجوه (أحدها) أنه یعنی الملائكة الذین ینزعون أرواح الکفار عن أبدانهم بالشدة كما یغرق النازع فی القوس فیبلغ بها غایة المدى وروی ذلك عن علی عليه السلام ومقاتل وسعید بن جبیر و قال مسروق هی الملائكة تنزع نفوس بنی آدم وقیل هو الموت ینزع النفوس عن مجاهد وروی ذلك عن الصادق عليه السلام (وثانیها) أنها النجوم تنزع من أفق إلى أفق أى تطلع وتغیب عن الحسن وقتادة وأبی عبیدة والأخفش والجبائی قال أبو عبیدة تنزع من مطالعها وتغرق فی مغاربها (وثالثها) النازعات القسی تنزع بالسهم والناشطات الأزهاق عن عطاء و عكرمة و علی هذا فالقسم بفاعلهما وهم الغزاة المجاهدون فی سبیل الله «وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا» فی معناها أقوال: (أحدها) ما ذكرناه (وثانیها) أنها الملائكة تنشط أرواح الكفار بین الجلد والأظفار حتى تخرجها من أجوافهم بالكرب والغم عن علی عليه السلام والنشط الجذب یقال نشطت الدلو نشطاً نزعته (وثالثها) أنها الملائكة تنشط أنفس المؤمنین فتقبضها كما تنشط العقال من ید البعیر إذا حل عنها عن ابن عباس وحكى الفراء هذا القول ثم قال والذي سمعت من العرب أن یقولوا كأنما أنشط من عقال ونشطت الحبل ربطته وأنشطته حللته (ورابعها) أنها أنفس المؤمنین عند الموت تنشط للخروج وذلك أنه ما من مؤمن یحضره الموت إلا عرضت علیه الجنة قبل أن یموت فیرى موضعه فیها وأزواجه من الحور العین فنفسه تنشط أن تخرج عن ابن عباس أيضا (وخامسها) أنها النجوم تنشط من أفق إلى أفق أى تذهب یقال حمار ناشط عن قتادة والأخفش والجبائی. [مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۶۵۱]

سپس فرمود:

آیا می دانی «وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا» یعنی چه؟ آری آنان سگ های آتش هستند که گوشت و استخوان اهل دوزخ را پاره می کنند.^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا» کفار هستند که در دنیا اهل نشاط هستند، و مقصود

از «وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا» مؤمنانی هستند که خدا را تسبیح می کنند.^۲

ابوالجارود گوید: امام باقر (علیه السلام) در تفسیر «فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا» فرمود:

ارواح مؤمنین هستند که به بهشت سبقت می گیرند، و ارواح کفار هستند که

همانند دنیا به طرف آتش سبقت می گیرند.^۳

مرحوم صدوق در عیون از موسی بن جعفر (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

گروهی از اصحاب امام صادق (علیه السلام) در شب مهتابی به آن حضرت گفتند:

«ای فرزند رسول خدا چقدر رنگ آسمان و نور این ستارگان زیباست؟»

امام صادق (علیه السلام) به آنان فرمود: شما این گونه سخن می گوئید در حالی که

۱. فی عدّة الداعی: ... وَلَا تُمَرِّقِ النَّاسَ فْتُمَرِّقَكَ كِلَابُ أَهْلِ النَّارِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَ

النَّاشِطَاتِ نَشْطًا أَفْتَدْرِي مَا النَّاشِطَاتُ إِنَّهُ كِلَابُ أَهْلِ النَّارِ تَنْشِطُ اللَّحْمَ وَالْعَظْمَ قُلْتُ

وَمَنْ يُطِيقُ هَذِهِ الْخِصَالَ قَالَ يَا مُعَاذُ إِنَّهُ يَسِيرُ عَلَيَّ مَنْ يَسْرُهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ قَالَ وَمَا

رَأَيْتُ مُعَاذًا يُكْثِرُ تِلَاوَةَ الْقُرْآنِ كَمَا يُكْثِرُ تِلَاوَةَ هَذَا الْحَدِيثِ. [عدّة الداعی، ص ۲۴۴]

۲. القمّی: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ النَّازِعَاتِ غَرْقًا قَالَ نَزَعَ الرُّوحَ وَ النَّاشِطَاتِ نَشْطًا

قَالَ: الْكُفَّارِ يَنْشِطُونَ فِي الدُّنْيَا وَ السَّابِحَاتِ سَبْحًا قَالَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ يَسْبَحُونَ اللَّهَ.

[تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۲]

۳. و فی روایة أبی الجارود عن أبی جعفر (علیه السلام) فی قوله: فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا یعنی ارواح

المؤمنین تسبق ارواحهم إلى الجنة بمثل الدنيا وأرواح الكافرين إلى النار بمثل ذلك.

[تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۳]

مدبرّات چهارگانه: جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و ملک الموت علیهم السلام چون به زمین نگاه می‌کنند، و شمارا می‌بینند که نورتان در روی زمین زیباتراز انوار کواکب است می‌گویند: چه زیباست انوار این مؤمنان؟!^۱

سلیمان بن خالد گوید: امام صادق علیه السلام در تفسیر «يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاحِفَةُ * تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ» فرمود:

مقصود از «راجفه» حسین بن علی (صلوات الله علیهما) می باشد، و مقصود از «رادفه» علی بن ابی طالب علیه السلام است، و نخستین کسی که در رجعت سر از خاک بیرون می آورد حضرت حسین بن علی علیه السلام با هفتاد و پنج هزار نفر از یاران اوست، و این معنای سخن خداوند است که می فرماید: «إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَ الَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ يَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ * يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذِرَتُهُمْ وَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَ لَهُمْ سُوءُ الدَّارِ.»^۲

۱. وَ بِهَذَا الْإِسْتِنَادَ عَنِ الرَّضَا علیه السلام عَنْ أَبِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ كَانَ قَوْمٌ مِنْ خَوَاصِّ الصَّادِقِ علیه السلام جُلُوساً بِحَضْرَتِهِ فِي لَيْلَةٍ مُقَمَّرَةٍ مَضْحِيَةٍ [مُضْحِيَةٍ] فَقَالُوا يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ مَا أَحْسَنَ أَدِيمِ هَذِهِ السَّمَاءِ وَأَنْوَارِ هَذِهِ النُّجُومِ وَالْكَوَاكِبِ فَقَالَ الصَّادِقُ علیه السلام إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ هَذَا وَإِنَّ الْمُدَبِّرَاتِ الْأَرْبَعَةَ جَبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ وَمَلَكَ الْمَوْتِ علیه السلام يَنْظُرُونَ إِلَى الْأَرْضِ فَيَرَوْنَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ فِي أَفْطَارِ الْأَرْضِ وَنُورِكُمْ إِلَى السَّمَاوَاتِ وَإِلَيْهِمْ أَحْسَنُ مِنْ أَنْوَارِ هَذِهِ الْكَوَاكِبِ وَ إِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ كَمَا تَقُولُونَ مَا أَحْسَنَ أَنْوَارِ هَؤُلَاءِ الْمُؤْمِنِينَ. [عیون، ج ۲، ص ۲، ح ۲]

۲. سوره‌ی مؤمن، آیات ۵۱ و ۵۲.

۳. قال محمد بن العباس رحمته الله عليه حدثنا جعفر بن محمد بن مالك عن القاسم بن إسماعيل عن علي بن خالد العاقولي عن عبد الكريم بن عمرو الخثعمي عن سليمان بن خالد قال قال أبو عبد الله علیه السلام قوله ﷻ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاحِفَةُ تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ قال الراجفة الحسين بن علي علیه السلام والرادفة علي بن أبي طالب علیه السلام وأول من ينفذ عن رأسه التراب الحسين

مرحوم علامه ابن شهر آشوب از حضرت رضا (علیه السلام) نقل نموده که در تفسیر «تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ» فرمود:

هنگامی که زمین به لرزه درمی آید به دنبال آن «دَابَّةُ الْأَرْضِ» [یعنی امیرالمؤمنین (علیه السلام)] از قبر خارج می شود [و رجعت شروع می گردد] و در تفسیر «أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ»^۱، نیز فرمود: «دَابَّةُ الْأَرْضِ» امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (علیه السلام) است.^۲
مؤلف گوید:

روایات درباره ی رجعت در سوره ی نمل^۳ و ... گذشت.

«قُلُوبٌ يُّؤْمِنُ بِهَا وَاجِفَةٌ * أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ * يَقُولُونَ أَيْنَا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ * أَيْنَا كُنَّا عِظَامًا نَّخْرَةً * قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ * فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ * فَإِذَا هُم بِالسَّاهِرَةِ»^۴
مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

آیات فوق پاسخ کفار قریش است که می گفتند: «آیا ما پس از مردن بازنده می شویم [و از قبرها خارج خواهیم شد؟] و از روی استهزامی گفتند: «تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ» یعنی «آیا پس از پوسیده شدن استخوان ها ما بازنده می شویم؟ اگر چنین چیزی باشد ما بازگشت زینباری خواهیم داشت؟!» و خداوند در پاسخ آنان می فرماید: «فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ * فَإِذَا هُم بِالسَّاهِرَةِ» یعنی بازگشت شما جز با یک صبحه نخواهد بود، و ناگهان در قیامت حاضر می شوید.

بن علی فی خمسة و سبعین ألفا و هو قوله ﷺ إِنَّ لَنْ نُصْرُ رُسُلَنَا وَ الَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ يَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهُادُ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعذِرَتُهُمْ وَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَ لَهُمْ سُوءُ الدَّارِ [تأویل الآيات، ص ۷۳۷] ۱. سوره ی نمل، آیه ی ۸۲.

۲. قال الرضا (علیه السلام) فی قوله تعالى تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ قال زلزلة الأرض فاتبعتها خروج الدابة وقال (علیه السلام) أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ قال علی. [مناقب آل ابی طالب، ج ۳، ص ۱۰۲]

۳. سوره ی نمل، آیه ی ۸۲. ۴. سوره ی نازعات، آیات ۱۴-۸.

سپس مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ» نفخه دوم صور اسرافیل است که مردم به وسیله آن یک باره در صحرای قیامت سراز قیرها بیرون می آورند [و می گویند: «مَنْ بَعَثْنَا مِنْ مَّرْقِدِنَا» و به آنان گفته می شود: «هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَ صَدَقَ الْمُرْسَلُونَ» و «سَاهِرَةٌ» موضعی است در شام نزدیک بیت المقدس.^۱

جابر جعفی از امام باقر از رسول خدا ﷺ نقل نموده که فرمود:

بازگشت مبارک و نافع - در قیامت - تنها برای ولایت پذیران، و پیروان من، و پیروان علی و اوصیای بعد از او عَلَيْهِ السَّلَامُ می باشد، و خداوند با ولایت ما آنان را داخل بهشت خواهد نمود و آنان هم نشین من و علی و اوصیای بعد از او خواهند بود، و «كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ» و بازگشت زیانبار، برای دشمنان من، و متخلفین از امر من، و دشمنان علی و اوصیای بعد از او می باشد و خداوند به همین علت آنان را داخل آتش می کند، و در اسفل سافلین دوزخ جای می دهد.^۲

۱. و قال علی بن ابراهیم فی قوله یَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ قال تنشق الأرض بأهلها والرادفة الصيحة قلوب يومئذ واجفة أى خائفة أبصارها خاشعة يقولون أإنا لمرذونون فی الحافرة قال قالت قریش أنرجع بعد الموت إذا کنا عظاماً نخره أى بالیه تلک إذا کره خاسرة قال قالوا هذا علی حد الاستهزاء قال الله فإتماهی رجرة واحدة فإذا هم بالساهرة قال الزجرة النفخة الثانية فی الصور و الساهرة موضع بالشام عند بیت المقدس.

[تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۳]

۲. قال محمد بن العباس رحمته الله حدثنا أبو عبد الله محمد بن أحمد عن القاسم بن إسماعيل عن محمد بن سنان عن سماعة بن مهران عن جابر بن يزيد عن أبي جعفر عليه السلام قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله الكرة المباركة لأهلها يوم الحساب ولايتي و اتباع أمری و ولاية علی و الأوصياء من بعده و اتباع أمرهم يدخلهم الله الجنة بها و معی و مع علی و وصی و الأوصياء من بعده و الكرة الخاسرة عداوتی و ترک

امام باقر (علیه السلام) در تفسیر «أَيْنًا لَمَزْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ» می فرماید:

مقصود: بازگشت و خلقت مجدد برای قیامت است، و «ساهره» زمین [قیامت] است، و آنان هنگامی که در قبرها صدای زجره و نفخه را می شنوند یک باره بر روی زمین قرار می گیرند.^۱

«هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى * إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى * أَذْهَبَ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى * فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَى أَنْ تَزَكَّى * وَأَهْدِيكَ إِلَى رَبِّكَ فَتَخْشَى * فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَى *...»^۲
مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

فرعون اول به مردم گفت: «ما عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي» و سپس گفت: «أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى» و خداوند عقوبت و نکال سخن اول و سخن دوم را بر او وارد نمود و او را هلاک کرد و فرمود: «فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى» و نکال، عقوبت و کیفر است.^۳

مرحوم صدوق در کتاب خصال از زراره از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:
خداوند پس از گفتن فرعون: «ما عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي» چهل سال به

أمری و عداوة علی و الأوصیاء من بعده یدخلهم الله بها النار فی أسفل السافلین.
[تأویل الآیات، ص ۷۳۷]

۱. القمّی: و أما قوله: فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ، و الساهرة الأرض كانوا فی القبور فلما سمعوا الزجرة خرجوا من قبورهم فاستووا علی الأرض. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۳]
۲. سوره ی نازعات، آیات ۲۶-۱۵.

۳. فی تفسیر علی بن ابراهیم و قال علی بن ابراهیم فی قوله: فحشر فنادی یعنی فرعون فنادی فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَى و النکال العقوبة، و الآخرة هو قوله: «أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى» و الأولى قوله: «ما عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي» فأهلكه الله بهذين القولین. [رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۵۰۰، ح ۲۰]

او مهلت داد، و چون گفت: «أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى» عقوبت و کیفر سخن اول و سخن دوم را براو وارد نمود، و بین وعده خداوند به موسی و هارون عليهما السلام که فرمود: «قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا» تا هلاکت فرعون، چهل سال به طول انجامید.

سپس فرمود:

جبرئیل عليه السلام با خدای خود درباره‌ی فرعون مجادله‌ی سختی نمود و گفت: خدایا او را مهلت می‌دهی تا بگوید: «أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى»؟ پس خداوند فرمود: این سخن تو و امثال تو است [که ترس از فوت دارید، و لکن من ترسی ندارم که نتوانم عقوبت کنم].^۱

مرحوم سید بن طاووس در کتاب سعدالسعود از ابن عباس نقل کرده که جبرئیل به رسول خدا صلى الله عليه وآله گفت:

ای محمد! ای کاش مرا می‌دیدى در آن هنگام که فرعون اقرار به توحید کرد و گفت: «آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ» و من به خاطر خشمی که براو داشتم او را در آب و گل فرو بردم تا نتواند توبه کند، و توبه او پذیرفته شود؟! رسول خدا صلى الله عليه وآله فرمود: ای جبرئیل برای چه

۱. - فی کتاب الخصال عن زرارة عن أبي جعفر عليه السلام قال املی الله لفرعون ما بین الكلمتين أربعين سنة ثم أخذہ الله نکال الآخرة والاولی، فكان بین أن قال الله تعالی لموسى و هارون: «قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا» و بین أن عرفه الاجابة أربعين سنة، ثم قال: قال جبرئیل عليه السلام: نازلت ربی فی فرعون منازلة شديدة، فقلت: یا رب تدعه وقد قال أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى؟ فقال: انما يقول هذا عبد مثلك. [رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۵۰۰، ح ۲۰]

- عن رجل من أصحاب أبي عبد الله عليه السلام قال: سمعته يقول: ان أشد الناس عذابا يوم القيامة سبعة نفر أولهم ابن آدم الذى قتل أخاه الى قوله: و فرعون الذى قال: «أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى» الحديث. [همان، ح ۲۱ و ۲۲]

خشم تو بر او شدید شد؟ جبرئیل گفت: به خاطر سخن او که گفت: «أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى» و سپس به مردم گفت: «این که می بینید دریا خشکیده به خاطر ترس از من خشکیده است» و مردم او را تصدیق کردند، از این رو خداوند می فرماید: «وَأَصْلَ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَى» و سخن اول او این بود که گفت: «مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي» و بین این دو سخن چهل سال فاصله شد.^۱

«أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ السَّمَاءُ بَنَاهَا * رَفَعَ سَمُكَهَا فَسَوَّاهَا * وَأَغَطَّسَ لِيْنَهَا وَأَخْرَجَ ضَحَاهَا * وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا * أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَاهَا * وَالْجِبَالُ أَرْسَاهَا * مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ»^۲

محمد بن عطیة گوید: امام باقر (علیه السلام) در تفسیر آیات فوق به مردی از اهل شام فرمود: خالق قبل از مخلوق وجود داشته ... بنابراین خداوند قبل آن که چیزی را خلق کند، وجود داشته، و اگر وجود او از اول همراه با خلق چیز دیگری می بود، تقدّم بر مخلوق نمی داشت، «وَلَكِنَّهُ كَانَ إِذْ لَا شَيْءَ غَيْرُهُ...» تا این که فرمود: خداوند نَسَب و اصل هر چیزی را آب قرار داد، و آب را منسوب به چیز دیگری نکرد، و سپس

۱. فی کتاب سعد السعود لابن طاوس (علیه السلام) نقلاً عن تفسیر الکلبی محمد عن الکلبی عن ابی صالح عن ابن عباس أن جبرئیل قال لرسول الله (صلی الله علیه و آله): یا محمد لورأیتنی و فرعون یدعو بکلمة الإخلاص «أَمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بُنُوا إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ» و انا ارسه فی الماء و الطین لشدة غضبی علیه مخالفة ان یتوب فیتوب الله (صلی الله علیه و آله) علیه؟ قال رسول الله: ما كان شدة غضبک علیه یا جبرئیل؟ قال: لقوله أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى و هی کلمته الاخری منهما قالها حین انتهى الی البحر و کلمته الاولى «مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي» فكان بین الاولى و الاخرة أربعون سنة و انما قال ذلك لقومه «أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى» حین انتهى الی البحر فرآه قد بیست فیہ الطريق فقال لقومه: ترون البحر قد بیس من فرقی فصدقوه لما رأوا و ذلك قوله (صلی الله علیه و آله): «وَأَصْلَ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَى». [تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۵۰۰، ح ۲۵]
۲. سوره ی نازعات، آیات ۳۳-۲۷.

باد را از آب خلق نمود و او را بر آب مسلط کرد، و باد آب را شکافت و از آن کف تولید شد، و از کف زمین تولید شد، و سپس آتش را از آب آفرید، و آتش آب را شکافت و از آن دود و دخان - به اندازه‌ای که خدا می‌خواست - پراکنده شد، و خداوند از دخان آسمانی صاف و بدون روزنه آفرید چنان که می‌فرماید: «السَّمَاءُ بَنَاهَا * رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّاهَا * وَأَعْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا» و این در حالی بود که هنوز خورشید و ماه و ستاره و ابری وجود نداشت، و سپس خداوند آسمان را بالای زمین قرار داد و خلقت آسمان و زمین را برقرار نمود، و آسمان را قبل از پهناور شدن زمین بالای زمین قرار داد و سپس زمین را پهناور نمود چنان که می‌فرماید: «وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا» یعنی بَسَطَهَا...^۱

۱. فی روضة الکافی محمد بن یحیی عن احمد بن محمد عن الحسين بن سعید عن محمد بن داود عن محمد بن عطية عن ابی جعفر عليه السلام انه قال لرجل من أهل الشام: و كان الخالق قبل المخلوق، ولو كان أول ما خلق من خلقه الشيء من الشيء إذ لم يكن له انقطاع أبدا، و لم يزل الله إذا و معه شيء و ليس هو يتقدمه، و لكنه كان إذ لا شيء غيره، و خلق الشيء الذي جميع الأشياء منه فجعل نسب كل شيء إلى الماء و لم يجعل الماء نسبا يضاف إليه، و خلق الريح من الماء، ثم سلط الريح على الماء فشقت الريح متن الماء حتى ثار من الماء زبد على قدر ما شاء ان يثور، فخلق من ذلك الزبد أرضا بيضاء نقية ليس فيها صدع و لا ثقب و لا صعود و لا هبوط و لا شجرة ثم طواها فوضعها فوق الماء، ثم خلق الله النار من الماء فشقت النار متن الماء حتى ثار من الماء دخان على قدر ما شاء الله أن يثور، فخلق من ذلك الدخان سماء صافية نقية ليس فيها صدع و لا ثقب، و ذلك قوله: أم السماء بناها رفَع سَمَكَهَا فَسَوَّاهَا وَأَعْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا قال: و لا شمس و لا قمر و لا نجوم و لا سحب، ثم طواها فوضعها فوق الأرض، ثم نسب الخليقتين فرفع السماء قبل دحو الأرض فذلك قوله عز ذكره: وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا يقول بسطها. [رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۵۰۱، ح ۲۶]

در نهج البلاغه نیز از امیرالمؤمنین علیه السلام کلامی درباره‌ی خلقت آسمان‌های هفت‌گانه نقل شده و آن حضرت می‌فرماید:

«جَعَلَ سَفْلَاهُنَّ مَوْجاً مَكْفُوفاً وَعُلْيَاهُنَّ سَقْفاً مَحْفُوظاً وَ سَمَكاً مَرْفُوعاً».

ابوحمزه‌ی ثمالی گوید: امام باقر علیه السلام فرمود:

... خداوند بیت عتیق - یعنی کعبه - را قبل از خلقت زمین آفرید، و سپس

زمین را از زیر کعبه پهناور نمود.^۱

امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

خداوند متعال زمین را زیر کعبه تا منما منبسط نمود، و سپس از منما تا عرفات گسترش

داد، بنابراین زمین از عرفات است، و عرفات از منما می‌باشد، و منما از کعبه است.^۲

مؤلف گوید:

روایات زیادی درباره‌ی خلقت زمین و آسمان و کعبه و ... وارد شده، و باید به

مصادر فوق مراجعه شود.

«فَإِذَا جَاءَتِ الظَّامَةُ الْكُبْرَى * يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى * وَبُرَزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَى»^۳

«ظَامَةُ الْكُبْرَى» از اسماء قیامت است، و ظامة به معنای داهیه و حادثه مصیبت باری

است که فوق همه حوادث مصیبت بار است. [التي تطمّ وتعلو على سائر الدواهي].

و در احادیث آمده که «ظَامَةُ الْكُبْرَى» هنگام خروج «دَابَّةُ الْأَرْضِ» یعنی امیرمؤمنان علیه السلام

۱. فی نهج البلاغه کلام طویل بذکر فیہ علیه السلام ابتداء خلق السماوات السبع و فیہ قال علیه السلام:

جعل سفلاهن موجا مکفوفاً و علیاهن سقفا محفوظاً و سمکا مرفوعاً. [همان، ح ۲۸]

۲. علی بن محمد عن سهل بن زیاد عن منصور بن العباس عن صالح اللفائفی عن ابی عبد

الله علیه السلام قال: ان الله تعالی دحا الأرض من تحت الكعبة الی منی، ثم دحاها من منی الی

عرفات، ثم دحاها من عرفات الی منی، فالأرض من عرفات، و عرفات من منی، و منی من

الكعبة. [همان، ص ۵۰۹، ح ۲۹] ۳. سوره‌ی نازعات، آیات ۳۶-۳۴.

در رجعت است، و این تأویل آیه است، و ظاهر آن مربوط به قیامت است، و هنگامی که قیامت برپا می‌شود، هر انسانی متذکر اعمال خود می‌گردد، و اعمال خود را - که فراموش کرده بوده - در نامه و صحیفه خویش مشاهده می‌نماید.

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى» یعنی انسان در روز قیامت همه اعمالی که در دنیا انجام داده است را به یاد می‌آورد، و «وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمِ لِمَنْ يَرَى» یعنی دوزخ برای اهل خود حاضر و ظاهر می‌شود. [و در آن روز راه نجات و فراری نخواهد بود.]^۱
 «فَأَمَّا مَنْ طَغَى * وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا * فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى * وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى * فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى»^۲

امیرالمؤمنین علیه السلام در تفسیر «فَأَمَّا مَنْ طَغَى * وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا» فرمود:

«أَي ضَلَّ عَلَى عَمْدٍ بِلَا حُجَّةٍ» یعنی کسی که از روی عمد بدون حجت و دلیل، به گمراهی روی آورد، و دنیا را بر آخرت مقدم بدارد، دوزخ جایگاه او خواهد بود.^۳

۱. القمى: قوله يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى قال يذكر ما عمله كله وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمِ لِمَنْ يَرَى قال:

أحضرت. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۳]

۲. سوره‌ی نازعاتن آیات ۴۱-۳۷.

۳. فى الكافى عن امير المؤمنين عليه السلام قَالَ وَالتَّفَاقُ عَلَى أَرْبَعٍ دَعَائِمِ عَلَى الْهَوَى وَالْهُوَيْنَا وَالْحَفِيظَةَ وَالطَّمَعِ فَالْهُوَى عَلَى أَرْبَعٍ شُعَبٍ عَلَى الْبَغْيِ وَالْعُدْوَانَ وَالشَّهْوَةَ وَالطُّغْيَانَ - فَمَنْ بَغَى كَثُرَتْ عَوَائِلُهُ وَتُحْلَى مِنْهُ وَفِصْرٌ عَلَيْهِ وَمَنْ اعْتَدَى لَمْ يُؤْمَرْ بِوَأْتِئُهُ وَلَمْ يَسَلَمْ قَلْبُهُ وَلَمْ يَمْلِكْ نَفْسَهُ عَنِ الشَّهَوَاتِ وَمَنْ لَمْ يَعْدِلْ نَفْسَهُ فِي الشَّهَوَاتِ خَاصَّ فِي الْخَبِيثَاتِ وَمَنْ طَغَى ضَلَّ عَلَى عَمْدٍ بِلَا حُجَّةٍ وَالْهُوَيْنَا عَلَى أَرْبَعٍ شُعَبٍ عَلَى الْعِرَّةِ وَالْأَمَلِ وَالْهَيْبَةِ وَالْمُمَاطَلَةِ وَذَلِكَ بَأَنَّ الْهَيْبَةَ تَرُدُّ عَنِ الْحَقِّ وَالْمُمَاطَلَةُ تَفْرِطُ فِي الْعَمَلِ حَتَّى يَقْدَمَ عَلَيْهِ الْأَجَلُ وَلَوْلَا الْأَمَلُ عَلِمَ الْإِنْسَانُ حَسَبَ مَا هُوَ فِيهِ وَلَوْ عَلِمَ حَسَبَ مَا هُوَ فِيهِ مَاتَ خُفَاتًا مِنَ الْهُوْلِ وَالْوَجَلِ وَالْعِرَّةُ تَقْصُرُ بِالْمَرْءِ عَنِ الْعَمَلِ وَالْحَفِيظَةُ عَلَى أَرْبَعٍ شُعَبٍ:

مؤلف گوید:

مقدم کردن دنیا بر آخرت به این است که در مطامع دنیا فرورود، و آماده برای آخرت نشود، و اهل عبادت و تهذیب و اصلاح اخلاق و ادای حقوق واجب نباشد. مرحوم علی بن ابراهیم قمی در تفسیر «وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ...» گوید: خوف از مقام [و عظمت] پروردگار اینست که بنده قدرت معصیت خدا را داشته باشد، و معصیت برای او آماده شده باشد، و از ترس عقوبت خداوند، معصیت را ترک کند، و نفس خود را سرکوب نماید، و خداوند جایگاه چنین بنده ای را بهشت قرار خواهد داد.^۱

عَلَى الْكِبَرِ وَالْفَخْرِ وَالْحَمِيَّةِ وَالْعَصَبِيَّةِ فَمَنْ اسْتَكْبَرَ أَذْبَرَ عَنِ الْحَقِّ وَمَنْ فَخَرَ فَجَبَرُ وَمَنْ حَمَى
أَصَرَ عَلَى الذُّنُوبِ وَمَنْ أَخَذَتْهُ الْعَصَبِيَّةُ جَارَ فَيْئَسُ الْأُمْرَ أَمْرَيْنِ إِذْ بَارَ وَفُجُورٍ وَإِضْرَارٍ وَجُورٍ
عَلَى الصِّرَاطِ وَالظَّمْعُ عَلَى أَرْبَعِ شُعَبِ الْفَرَحِ وَالْمَرْحِ وَاللَّجَاجَةِ وَالتَّكَاثُرِ فَالْفَرَحُ مَكْرُوهٌ عِنْدَ
اللَّهِ وَالْمَرْحُ خِيَلَاءُ وَاللَّجَاجَةُ بَلَاءٌ لِمَنْ اضْطَرَّتْهُ إِلَى حَمْلِ الْأَثَامِ وَالتَّكَاثُرُ لَهْوٌ وَلِعْبٌ وَشُغْلٌ
وَاسْتِبْدَالُ الَّذِي هُوَ أَذْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ فَذَلِكَ التَّفَاقُ وَدَعَائِمُهُ وَشُعْبُهُ وَاللَّهُ قَاهِرٌ فَوْقَ عِبَادِهِ
*تَعَالَى ذِكْرُهُ وَجَلَّ وَجْهُهُ وَأَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَأَنْبَسَطَتْ يَدَاهُ وَوَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَتُهُ
وَظَهَرَ أَمْرُهُ وَأَشْرَقَ نُورُهُ وَفَاضَتْ بَرَكَتُهُ وَاسْتَضَاءَتْ حِكْمَتُهُ وَهَيَمَنَ كِتَابَتُهُ وَفَلَجَتْ حُجَّتُهُ
وَخَالَصَ دِينُهُ وَاسْتَظْهَرَ سُلْطَانَهُ وَحَقَّتْ كَلِمَتُهُ وَأَفْسَطَتْ مَوَازِينُهُ وَبَلَّغَتْ رُسُلُهُ فَجَعَلَ
السَّيِّئَةَ ذَنْبًا وَالذَّنْبَ فِتْنَةً وَالْفِتْنَةَ دَنْسًا وَجَعَلَ الْحُسْنَى عُثْبَى وَالْعُثْبَى تَوْبَةً وَالتَّوْبَةَ ظُهُورًا
فَمَنْ تَابَ اهْتَدَى وَمَنْ افْتَتِنَ عَوَى مَا لَمْ يَتُبْ إِلَى اللَّهِ وَيَعْتَرِفْ بِذَنْبِهِ وَلَا يَهْلِكَ عَلَى اللَّهِ
إِلَّا هَالِكٌ اللَّهُ اللَّهُ فَمَا أَوْسَعَ مَا لَدَيْهِ مِنَ التَّوْبَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالْبُشْرَى وَالْجِلْمِ الْعَظِيمِ وَمَا أَنْكَلَ
مَا عِنْدَهُ مِنَ الْأَنْكَالِ وَالْجَحِيمِ وَالْبَطْشِ الشَّدِيدِ فَمَنْ ظَفِرَ بِطَاعَتِهِ اجْتَلَبَ كَرَامَتَهُ وَمَنْ دَخَلَ
فِي مَعْصِيَتِهِ ذَاقَ وَبَالَ نِقْمَتِهِ وَعَمَّا قَلِيلٍ لِيُضْبِحَنَّ نَادِمِينَ. [كافی، ج ۲، ص ۳۹۳]

۱. القمى: قوله وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ قَالَ:

هوى العبد إذا وقف على معصية الله وقدر عليها ثم تركها مخافة الله ونهى النفس عنها

فمكافاته الجنة. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۳]

امام صادق علیه السلام در تفسیر «وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ»^۱، فرمود:

هر کس بداند که در محضر خداست و خداوند او را می بیند، و سخن او را می شنود، و عمل نیک و بد او را می بیند، و به این خاطر از اعمال زشت و گناه دوری کند، او از کسانی خواهد بود که «خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى»^۲

ابوحمزه‌ی شمالی از امام سجّاد علیه السلام نقل نموده که فرمود:

مردی با اهل خود سوار کشتی شد و کشتی شکست و همه آنان غرق شدند، جز همسر او که بر تخته‌ای قرار گرفت و نجات یافت، و داخل جزیره‌ای شد، و در آن جزیره مرد راهزنی بود که حرمت‌های خدا را حفظ نمی‌کرد، و چون آن زن را دید گفت: توجّتی هستی یا انسی؟ و چون گفت: انسی هستم، او را مهلت نداد، و خواست تا به او تجاوز کند، و آن زن به خود لرزید، و به آسمان اشاره کرد و گفت: «من از خدا می‌ترسم».

مرد راهزن گفت: «به خدا سوگند، من سزاوارترم که از خدا بترسم» پس برخاست، و به خانه خود رفت و تائب شد، و در مراجعت به راهبی برخورد نمود، و چون هوا بسیار گرم بود، راهب به او گفت: «ای جوان دعا کن تا خداوند ابری را امر کند بر سر ما سایه افکند؟» جوان راهزن گفت: «من در خود خیری نمی‌بینم که بتوانم سؤالی از خدای خود نمایم» راهب گفت: پس من دعا می‌کنم و تو آمین بگو؟

۱. سوره‌ی الرّحمن، آیه‌ی ۴۶.

۲. وفی الکافی: عَنْهُ عَنْ أَحْمَدَ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ دَاوُدَ الرَّقِّيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ تعالى - وَ لِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ قَالَ مَنْ عَلِمَ أَنَّ اللَّهَ يَرَاهُ وَ يَسْمَعُ مَا يَقُولُ وَ يَعْلَمُ مَا يَعْمَلُهُ مِنْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ فَيُحْجِرُهُ ذَلِكَ عَنِ الْقَبِيحِ مِنَ الْأَعْمَالِ فَذَلِكَ الَّذِي خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى. [کافی، ج ۲، ص ۷۰، ح ۱۰]

جوان گفت: مانعی نیست. پس راهب دعا کرد و آن جوان آمین گفت، و چیزی نگذشت که ابری بر سر آنان سایه افکند، و این بود تا راه آنان جدا شد، و چون راهب دید ابر بالای سر آن جوان راهزن حرکت می‌کند گفت: تو بهتر از من هستی، چرا که دعای تو مستجاب شده، و دعای من مستجاب نشده است، اکنون بگو قصه تو چیست؟ و چون جوان راهزن قصه خود را بیان کرد، راهب گفت: خداوند به خاطر خوفی که از خدا پیدا کرده‌ای، گذشته‌های تو را بخشیده است، پس مواظب آینده خود باش.^۱

۱. فی الکافی عن علی بن ابراهیم عن أحمد بن محمد بن خالد عن الحسن بن الحسين عن محمد بن سنان عن أبي سعيد المکاري عن أبي حمزة الثمالي عن علي بن الحسين عليه السلام [قال] قال إن رجلاً ركب البحر بأهله فكسرت بهم فلم ينج ممن كان في السفينة إلا امرأة الرجل فأتها نجت على لوح من ألواح السفينة حتى ألجأت على جزيرة من جزائر البحر وكان في تلك الجزيرة رجل يقطع الطريق ولم يدع لله حزمة إلا انتهكها فلم يعلم إلا والمرأة قائمة على رأسه فرفع رأسه إليها فقال إنسيئة أم جنيئة فقالت إنسيئة فلم يكلمها كلمة حتى جلس منها مجلس الرجل من أهله فلما أن هم بها اضطربت فقال لها ما لك تضطربين فقالت أفرق من هذا وأومات بيدها إلى السماء قال فصنعت من هذا شيئاً قالت لا وعزتي قال فأنت تفرقين منه هذا الفرق ولم تصنعي من هذا شيئاً وإنما استكرهك استكرها فأنا والله أولى بهذا الفرق والخوف وأحق منك قال:

فقام ولم يحدث شيئاً ورجع إلى أهله وليست له هممة إلا التوبة والمراجعة فبينما هو يمشى إذ صادفه راهب يمشى في الطريق فحويث عليهما الشمس فقال الراهب للشاب ادع الله يظللنا بعمامة فقد حميت علينا الشمس فقال الشاب ما أعلم أن لي عند ربّي حسنة فأتجاسر على أن أسأله شيئاً قال فأدعونا وثؤمن أنت قال نعم فأقبل الراهب يدعو الشاب يؤمن فما كان بأسرع من أن أظللتهما عمامة فمشيا تحتها ملياً من النهار ثم تفرقت الجادة جادتين فأخذ الشاب في واحدة وأخذ الراهب في واحدة فإذا الصحابة مع الشاب فقال الراهب أنت خير مني لك استحباب ولم يستجب لي

ابن عباس گوید:

مقصود از «فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ * وَأَثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا» علقمة بن حارث بن عبدالدار است، و مقصود از «وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ» علیؑ و پیروان او عموماً می باشد.^۱

«يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا * فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرَاهَا * إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا * إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ مَنْ يَخْشَاهَا * كَانَتْهُمْ يَوْمَ يُرَوَّنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا»^۲
مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«أَيَّانَ مُرْسَاهَا» یعنی متى تقوم؟ و خداوند در پاسخ آنان می فرماید: «إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا» یعنی علمها عندالله، و «إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا» یعنی عشیة يوم أو بعض يوم، و هذا كقوله تعالى: «إِلَّا سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ»^۳

فَأَخْبِرْنِي مَا قَصَّيْتُكَ فَأَخْبِرُهُ بِخَبْرِ الْمَرْأَةِ فَقَالَ غُفِرَ لَكَ مَا مَضَىٰ حَيْثُ دَخَلْتَ الْخَوْفَ
فَأَنْظُرْ كَيْفَ تَكُونُ فِيمَا تَسْتَقْبِلُ. [کافی، ج ۲، ص ۶۹، ح ۸]

۱. سفیان بن عیینة عن الزهري عن مجاهد عن ابن عباس فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ وَأَثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا هو علقمة بن الحارث بن عبد الدار وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ عَلَىٰ بِن أَبِي طَالِبٍ خَافَ فَاَنْتَهَىٰ عَنِ الْمَعْصِيَةِ وَنَهَىٰ عَنِ الْهَوَىٰ نَفْسَهُ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ خَاصًا لِعَلَىٰ وَمَنْ كَانَ عَلَىٰ مِنْهَا جَاهٌ هَكَذَا عَامًا. [مناقب ابن شهر آشوب، ج ۲، ص ۹۴]
۲. سوره ی نازعات، آیات ۴۶-۴۲.

۳. قَوْلُهُ «وَأَمَّا مَنْ» «خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ» قَالَ: هَوَى الْعَبْدِ إِذَا وَقَفَ عَلَىٰ مَعْصِيَةِ اللَّهِ وَقَدَّرَ عَلَيْهَا ثُمَّ تَرَكَهَا مَخَافَةَ اللَّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنْهَا فَمَكَافَأَتْهُ الْجَنَّةُ قَوْلُهُ «يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا» قَالَ: مَتَى تَقُومُ قَالَ اللَّهُ: «إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا» أَيْ عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ قَوْلُهُ: «كَانَتْهُمْ يَوْمَ يُرَوَّنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا» قَالَ: بَعْضُ يَوْمٍ. [تفسیر القمى، ج ۲، ص ۴۰۳]

در عده‌ای از روایات از طریق اهل تسنن آمده که ابن عباس گوید:
 مشرکین مکه از رسول خدا صلی الله علیه و آله به صورت استهزاء سؤال می‌کردند: آیا قیامت
 در چه تاریخی برپا می‌شود؟ و این آیه نازل شد.
 و عایشه گوید: همواره از رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره‌ی قیامت سؤال می‌کردند، تا
 این که خداوند فرمود: «فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرَاهَا * إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْتَهَاهَا» و از آن پس
 سؤال نکردند.^۱

در برخی از روایات اهل سنت آمده که اعراب چون نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌آمدند،
 از آن حضرت درباره‌ی قیامت سؤال می‌کردند، و آن بزرگوار نگاهی به جوان‌ترین اهل
 مجلس خود می‌کرد، و می‌فرمود: اگر این جوان به اندازه‌ی قرنی زنده باشد، قیامت
 برپا می‌شود». این روایت را صاحب درالمنثور از عایشه نقل کرده است، در حالی
 که علم ساعت و قیامت مخصوص خداوند است، و جز او کسی از آن آگاه نیست
 و در آیاتی از قرآن بالصرحة آمده که رسول خدا صلی الله علیه و آله مأمور است بگوید: من دانشی
 نسبت به آن ندارم.^۲

۱. وفي الدر المنثور، أخرج ابن أبي حاتم وابن مردويه بسند ضعيف عن ابن عباس قال: "إن مشركي مكة سألوا النبي صلی الله علیه و آله فقالوا: متى تقوم الساعة استهزاء منهم - فنزلت «يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا» الآيات. [تفسیر المیزان، ج ۲۰، ص ۱۹۸]
۲. وفي بعض الروایات: كانت الأعراب إذا قدموا على النبي صلی الله علیه و آله - سألوه عن الساعة - فينظر إلى أحدث إنسان فيهم فيقول: إن يعيش هذا قرنا قامت عليكم ساعتكم: رواها في الدر المنثور، عن ابن مردويه عن عائشة. وهي من التوقيت الذي يجعل عنه ساحة النبي صلی الله علیه و آله وقد أوحى إليه في كثير من السور القرآنية سيما المكية أن علم الساعة يختص به تعالى لا يعلمه إلا هو وأمر أن يجيب من سأله عن وقتها بنفي العلم به عن نفسه. [تفسیر المیزان، ج ۲۰، ص ۱۹۸]

سوره‌ی عبس

به این سوره «سَفَره» نیز گفته شده است.

محلّ نزول: مکه مکرمه.

ترتیب نزول: بعد از سوره‌ی نجم.

تعداد آیات: ۴۰ یا ۴۱ و یا ۴۲ آیه به نظر حجازی و بصری و شامی.

ثواب قرائت سوره‌ی عبس

امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

کسی که سوره‌ی «عَبَسَ وَتَوَلَّى» و سوره‌ی «إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ» را قرائت نماید، در

تحت جناح الله بهشت، و سایه رحمت و کرامت الهی در بهشت خواهد بود،

و این عطاها، بر خداوند بزرگ نیست إن شاء الله^۱.

و در کتاب خواص القرآن از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، هنگامی که برای قیامت از قبر خارج می‌شود، شاد

و خندان خواهد بود، و کسی که آن را روی پوست آهوپی بنویسد و با خود

داشته باشد، به هر سو رود، جز خیر و خوبی نمی‌بیند.

۱. فی ثواب الأعمال: بِهِدَا اِلْتِمَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ وَهَبٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ مَنْ قَرَأَ سُورَةَ عَبَسَ وَتَوَلَّى وَإِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ كَانَ تَحْتَ جَنَاحِ اللَّهِ مِنَ الْجَنَّةِ وَفِي ظِلِّ اللَّهِ وَكَرَامَتِهِ فِي جَنَانِهِ وَلَا يَعْظُمُ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۱]

و در همان کتاب از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:
اگر مسافری این سوره را در بین راه بخواند، در آن سفر آسیبی نمی بیند.^۱

-
۱. ابن بابویه: یاسناده، عن معاوية بن وهب، عن أبي عبد الله علیه السلام، قال: «من قرأ عبس وتولى، وإذا الشمس كورت، كان تحت جناح الله من الجنان، وفي ظل الله وكرامته، وفي جناته، ولم يعظم ذلك على الله إن شاء الله».
 - ومن (خواص القرآن): روى عن النبي صلى الله عليه وآله، أنه قال: «من قرأ هذه السورة خرج من قبره يوم القيامة ضاحكا مستبشرا، ومن كتبها في رق غزال وعلقها لم يرا إلا خيرا أينما توجه».
 - وقال الصادق علیه السلام: «إذا قرأها المسافر في طريقه يكفى ما يليه في طريقه في ذلك السفر». [رواها في تفسير برهان، ج ۵، ص ۵۸۱، ح ۱ و ۲ و ۴]

سورہی عَبَسَ، آیات ۱ تا ۴۲

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عَبَسَ وَتَوَلَّى ۱ أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى ۲ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى ۳ أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ
الذِّكْرَى ۴ أَمَا مَنِ اسْتَعْنَى ۵ فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى ۶ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّى ۷ وَأَمَا
مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى ۸ وَهُوَ يَخْشَى ۹ فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى ۱۰ كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ۱۱ فَمَنْ شَاءَ
ذَكَرْهُ ۱۲ فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ ۱۳ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ ۱۴ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ۱۵ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ۱۶
فُقِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ ۱۷ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ۱۸ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ ۱۹ ثُمَّ السَّبِيلَ
يَسَّرَهُ ۲۰ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ۲۱ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ ۲۲ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ۲۳ فَلْيَنْظُرِ
الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ ۲۴ أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ۲۵ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ۲۶ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا
حَبًّا ۲۷ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ۲۸ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ۲۹ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ۳۰ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ۳۱ مَتَاعًا
لَكُمْ ۳۲ وَإِنْعَامِكُمْ ۳۳ فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاحَةُ ۳۴ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ۳۵ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ
۳۶ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ۳۷ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ۳۸ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفَرَةٌ ۳۹

ضاحِكَةً مُسْتَبْشِرَةً ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرَهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾
 أُولَئِكَ هُمُ الْكٰفِرَةُ الْفٰجِرَةُ ﴿٤٢﴾

لغات:

«تَصَدَّى» از تَصَدَّى، تَعَرَّض و تَوَجَّه به چیزی را گویند، و «صُحُف» جمع صحیفه به معنای کتاب است، و عرب هر مکتوبی را کتاب و رَقِّ و صحیفه گوید، و «سَفَرَةٌ» کاتبین اسفار حکمت را گویند، و مفرد آن سافراست، و مفرد اسفار سِفْر است، و اصل لغت «سَفَرَ» به معنای کشف است، و سَفَرَتِ المرأة إِذَا كَشَفَتْ عَنْ وَجْهِهَا، و «بِرَّة» جمع باز، فاعل از بِر است، و «بِرٌّ» کار مفید را گویند که جلب محبت می‌کند، و «بُرٌّ» که به معنای گندم است، به خاطر نفع فراوان آن است، و «أَقْبَرَهُ» یعنی جعل له قبراً للدفن، و «قابر» کسی را گویند که با دست خود میت را دفن می‌کند، و «إِنْشَارٌ» به معنای احیای بعد از موت است، و «فَضْبٌ» به معنای رَظْب، و به معنای چیدن بعد از چیدن است، و «حَدَائِقُ غُلْبًا» یعنی باغستان‌های پراز درخت، و «فَاكِهَةٌ وَأَبٌ» آب به معنای مرتع و چراگاه و علفزار است، و مرحوم قمی گوید: «أَبٌ» گیاهی است برای چهارپایان، از این رو خداوند می‌فرماید: «مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِإِنْعَامِكُمْ» و «صَاخَّةٌ» همان نفخه دَوَم در صور است، و به این علت به آن صَاخَّة گویند که مردم به خاطر آن ضججه و فریاد می‌کنند.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

چهره در هم کشید و روی برتافت... (۱) از اینکه نابینایی به سراغ او آمده بود! (۲)

توجه می دانی شاید او پاکی و تقوا پیشه کند، (۳) یا متذکر گردد و این تذکره به حال او مفید باشد! (۴) اما آن کس که توانگراست، (۵) توبه او روی می آوری، (۶) در حالی که اگر او خود را پاک نسازد، چیزی بر تو نیست! (۷) اما کسی که به سراغ تومی آید و کوشش می کند، (۸) و از خدا ترسان است، (۹) تواز او غافل می شوی! (۱۰) هرگز چنین نیست که آنها می پندارند این (قرآن) تذکر و یادآوری است، (۱۱) و هر کس بخواهد از آن پند می گیرد! (۱۲) در الواح پرارزشی ثبت است، (۱۳) الواحی والا قدر و پاکیزه، (۱۴) به دست سفیرانی است (۱۵) والا مقام و فرمانبردار و نیکوکار! (۱۶) مرگ بر این انسان، چقدر کافرو ناسپاس است! (۱۷) (خداوند) او را از چه چیز آفریده است؟! (۱۸) او را از نطفه ناچیزی آفرید، سپس اندازه گیری کرد و موزون ساخت، (۱۹) سپس راه را برای او آسان کرد، (۲۰) بعد او را میراند و در قبر پنهان نمود، (۲۱) سپس هر گاه بخواهد او را زنده می کند! (۲۲) چنین نیست که او می پندارد او هنوز آنچه را (خدا) فرمان داده، اطاعت نکرده است! (۲۳) انسان باید به غذای خویش (و آفرینش آن) بنگرد! (۲۴) ما آب فراوان از آسمان فروریختیم، (۲۵) سپس زمین را از هم شکافتیم، (۲۶) و در آن دانه های فراوانی رویاندیم، (۲۷) و انگور و سبزی بسیار، (۲۸) و زیتون و نخل فراوان، (۲۹) و باغهای پردرخت، (۳۰) و میوه و چراگاه، (۳۱) تا وسیله ای برای بهره گیری شما و چهارپایانتان باشد! (۳۲) هنگامی که آن صدای مهیب [صیحه رستاخیز] بیاید، (کافران در اندوه عمیقی فرومی روند)! (۳۳) در آن روز که انسان از برادر خود می گریزد، (۳۴) و از مادر و پدرش، (۳۵) وزن و فرزندانش (۳۶) در آن روز هر کدام از آنها وضعی دارد که او را کاملاً به خود مشغول می سازد! (۳۷) چهره هایی در آن روز گشاده و نورانی است، (۳۸) خندان و مسرور است (۳۹) و صورتهایی در آن روز غبارآلود است، (۴۰) و دود تاریکی آنها را پوشانده است، (۴۱) آنان همان کافران فاجرند! (۴۲)

تفسیر اهل البيت (علیهم السلام):

«عَبَسَ وَتَوَلَّى * أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى * وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزْكَى * أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى *
 * أَمَّا مَنْ اسْتَعْنَى * فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى * وَمَا عَلَيْكَ إِلَّا يَزْكَى * وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى * وَ
 هُوَ يَخْشَى * فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیات درباره‌ی عثمان و عبدالله بن امّ مکتوم نازل شده و عبدالله ابن امّ مکتوم مؤذن رسول خدا ﷺ و نابینا بود، و چون نزد رسول خدا آمد آن حضرت به او احترام نمود، و او را بر اصحاب خود - که عثمان بین آنان بود - مقدم کرد و عثمان رو ترش نمود و از او رو گرداند، و خداوند آیات فوق را نازل نمود و فرمود: «ابن امّ مکتوم طاهر و پاک و نیکو سیرت است، و از تذکرات پیامبر ﷺ پند می‌گیرد» و سپس خداوند به عثمان خطاب و طعنه زده و می‌فرماید: «أَمَّا مَنْ اسْتَعْنَى * فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى» یعنی ای رسول من! هنگامی که غنی و ثروت مندی نزد تو می‌آید تو - به خاطر هدایت او - از آن نابینای نیکو سیرت غافل می‌مانی؟! و باکی نداری که آن غنی و ثروت مند پاک سیرت و یا بد سیرت باشد!^۲

۱. سوره‌ی عبس، آیات ۱۰-۱۱.

۲. القمّی: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى قَالَ: نَزَلَتْ فِي عَثْكَنَ [یعنی عثمان] و ابن امّ مکتوم و کان ابن امّ مکتوم مؤذنا لرسول الله ﷺ و کان أعمى، و جاء إلى رسول الله ﷺ و عنده أصحابه و عثكن عنده، فقدمه رسول الله ﷺ عليه فعبس وجهه و تولى عنه فانزل الله عَبَسَ وَتَوَلَّى یعنی عثكن أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزْكَى أَى يكون طاهرا أزكى أَوْ يَذَّكَّرُ قَالَ يذكرة رسول الله ﷺ ثمَّ خاطب عثكن فقال: أَمَّا مَنْ اسْتَعْنَى فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى قَالَ أَنْتَ إِذَا جَاءَكَ غَنِيٌّ تَتَصَدَّى لَهُ وَ تَرْفَعُهُ وَمَا عَلَيْكَ إِلَّا يَزْكَى أَى لَا تَبَالِي زَكِيَا كَانَ أَوْ غَيْرِ زَكِي إِذَا كَانَ غَنِيًّا. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۴]

مرحوم طبرسی نیز از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ نقل نموده که فرمود:

این آیات درباره‌ی مردی از بنی امیه [یعنی عثمان] نازل شد، او نزد رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نشست بود، و چون عبدالله بن امّ مکتوم نابینا وارد شد از او اظهار تنفر کرد، و روی خود را گرداند، و صورت درهم کشید، و لباس خویش را جمع کرد، و خداوند این قصه را در آیات فوق بیان نموده و رفتار عثمان را ناپسند و زشت دانسته است.^۱

مرحوم طبرسی سپس از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ نقل نموده که فرمود:

رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد از قصه فوق هر گاه عبدالله بن امّ مکتوم را می دید می فرمود: «مرحباً مرحباً، به خدا سوگند از این پس هرگز خداوند مرا درباره‌ی تو عتاب نخواهد نمود» و رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پس از آن فراوان به او لطف می نمود، تا جایی که او شرمنده می شد و از پذیرفتن لطف آن حضرت امتناع می کرد.^۲ قصه فوق در مجمع البیان به شکل دیگری نیز نقل شده و در این نقل مخاطبین رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از سران مشرکین بوده‌اند مانند: عتبه بن ربیع، و ابوجهل بن هشام، و عبّاس بن عبدالمطلب، و ابی و امیه فرزندان خلف و رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آنان را دعوت به اسلام می نمود و امید داشت که مسلمان شوند و در این هنگام عبدالله بن امّ مکتوم

۱. المجمع: قد روی عن الصادق عَلَيْهِ السَّلَامُ أنها نزلت في رجل من بني أمية كان عند النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

فجاء ابن أمّ مکتوم فلما رآه تقدّر منه و جمع نفسه و عبس و أعرض بوجهه عنه فحكى الله سبحانه ذلك و أنكره عليه. [مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۶۶۴]

۲. و فيه: روی عن الصادق عَلَيْهِ السَّلَامُ أنه قال كان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إذا رأى عبد الله بن أمّ مکتوم

قال مرحبا مرحبا لا والله لا يعاتبني الله فيك أبدا و كان يصنع به من اللطف حتى كان يكف عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مما يفعل به. [همان]

نايينا آمد و گفت: «يا رَسُولَ اللَّهِ أَقْرَبَنِي وَعَلَّمَنِي مِمَّا عَلَّمَكَ اللَّهُ» و سخن خود را تکرار کرد و نمی دانست که رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با سران قریش سخن می گوید....^۱ مؤلف گوید: نقل مرحوم طبرسی با اخلاق رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سازگار نیست و سخن مرحوم سید مرتضی علم الهدی رضوان الله علیه متین به نظر می رسد.

۱. فی مجمع البیان قیل نزلت الایة فی عبد الله بن أم مکتوم وهو عبد الله بن شریح بن مالک بن ربیعة الفهری من بنی عامر بن لوی. و ذلك انه أتى رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وهو بناجی عتبة بن ربیعة و أباه جهل بن هشام و العباس بن عبد المطلب و أیبا و امیة ابنی خلف یدعوهم الی الله و یرجو إسلامهم، فقال: یا رسول الله اقربنی و علمنی مما علمک الله، فجعل ینادیه و کرر النداء و لا یدری انه مشغول مقبل علی غیره، حتی ظهرت الکراهیة فی وجه رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لقطعہ کلامه. و قال فی نفسه: یقول هؤلاء الصنادید انما اتباعه العمیان و العبید فأعرض و أقبل علی القوم یکلمهم، فنزلت الآیات و کان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إذا رآه قال: مرحبا بمن عاتبنی فیہ ربی، و یقول: هل لک من حاجة؟ و استخلفه علی المدينة مرتین فی غزوتین، قال انس بن مالک:

فرايته يوم القادسية و عليه درع و معه راية سوداء. و روى عن الصادق عليه السلام قال: كان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إذا رأى أم مکتوم قال: مرحبا لا و الله لا يعاتبني الله فيك أبدا و كان يصنع من اللطف حتى كان يكف عن النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مما يفعل به، قال المرتضى علم الهدى قدس سره: ليس في ظاهر الآية دلالة على توجهها الى النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بل هي خبر محض لم يصرح به المخبر عنه، و فيها ما يدل على ان المعنى بها غيره، لان العبوس ليس من صفات النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مع الأعداء المتبائنين فضلا عن المؤمنين المسترشدين ثم الوصف بأنه يتصدى للأغنياء و يتلهى عن الفقراء لا يشبه أخلاقه الكريمة، و يؤيد هذا القول قوله سبحانه في وصفه عليه السلام: «وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ» و قوله: «وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ» و الظاهر أن قوله: عبس و تولى المراد به غيره و روى عن الصادق عليه السلام انها نزلت في رجل من بنى امية كان عند النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فجاءه ابن أم مکتوم فلما رآه تقذر منه و عبس و جمع نفسه و أعرض بوجهه عنه، فحكى الله سبحانه ذلك و أنكره عليه. [رواه في تفسير نورالثقلين، ج ۵، ص ۵۰۹، ح ۴]

«كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ * فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ * فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ * مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ * بِأَيْدِي سَفَرَةٍ * كِرَامٍ بَرَرَةٍ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «تَذْكِرَةٌ» قرآن است، و مقصود از «مَرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ» عند الله است، و

مقصود از «بِأَيْدِي سَفَرَةٍ * كِرَامٍ بَرَرَةٍ» ائمه عليهم السلام هستند.^۲

امام صادق عليه السلام می فرماید:

«بِأَيْدِي سَفَرَةٍ * كِرَامٍ بَرَرَةٍ» ائمه اهل البيت عليهم السلام اند.^۳

برید عجلی گوید: امام باقر عليه السلام در تفسیر «صُحُفًا مُّطَهَّرَةً * فِيهَا كُتِبَ قِيمَةٌ»^۴، فرمود:

مقصود حدیث [های] ما می باشد که در صحف مطهّره از کذب است.^۵

«قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ * مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ * مِنْ نُّظْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ * ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ * ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ * ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ * كَلَّا لَمَّا يُقْضَىٰ مَا أَمَرَهُ»^۶

مرحوم علی بن ابراهیم از ابواسامه نقل کرده که گوید: امام باقر عليه السلام در تفسیر

۱. سوره ی عبس، ۱۶-۱۱.

۲. القمّی: قوله كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ قال القرآن في صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ مَرْفُوعَةٍ قال: عند الله مُّطَهَّرَةٍ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ قال بأيدي الأئمة. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۵]

۳. فی تأویل الآيات: مارواه محمد بن العباس رضي الله عنه عن الحسين بن أحمد المالكي عن محمد بن عيسى عن يونس عن خلف بن حماد عن أبي أيوب الحذاء عن أبي عبد الله عليه السلام في قوله تعالى بِأَيْدِي سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ قال هم الأئمة عليهم السلام. [تأویل الآيات، ص ۱۷۳۹]

۴. سوره ی بیته، آیات ۲ و ۳.

۵. فی بصائر الدرجات: حدثننا الحجال عن صالح عن الحسن بن محبوب عن مالك بن عطية عن برید العجلی قال سألت أبا جعفر عليه السلام عن قول الله تعالى صُحُفًا مُّطَهَّرَةً فِيهَا كُتِبَ قِيمَةٌ قال هو حدیثنا فی صحف مطهّره من الكذب. [بصائر الدرجات، ص ۵۱۶، ح ۴۱]

۶. سوره ی عبس، آیات ۲۳-۱۷.

«قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ» فرمود:

این آیه درباره‌ی امیرالمؤمنین علیه السلام نازل شد و خداوند می‌فرماید: چه چیز سبب کفر او بود که شما او را کشتید، و سپس خداوند خلقت با عظمت او را یاد نموده و او را از طینت پیامبران آفریده و خلقت او را از خیر مقدر نموده است، «ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ» یعنی سپس راه هدایت را برای او میسر نموده، «ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ» و پس از آن او را از دنیا خارج نموده، «ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ» یعنی و سپس آن گونه که می‌خواهد او را برای رجعت زنده می‌کند، «كَأَلَّا مَّا يَفْقُضِ مَا أَمَرَهُ» یعنی در رجعت او به آنچه خداوند امر می‌کند عمل خواهد نمود [و انتقام خون خود و خون فرزندان خود را خواهد گرفت].^۱

روایت فوق با مختصر اختلاف عبارت، در تأویل الآیات نیز نقل شده که در

پاورقی مشاهده می‌شود.^۲

۱. القمّی: أخبرنا أحمد بن إدريس عن أحمد بن محمد بن نصر [أبي بصير] عن جميل بن دراج عن أبي أسامة عن أبي جعفر عليه السلام قال سألته عن قول الله «قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ» قال: نعم نزلت في أمير المؤمنين عليه السلام ما أكفره، يعني بقتلكم إياه ثم نسب أمير المؤمنين عليه السلام فنسب خلقه وما أكرمه الله به فقال: من أي شيء خلقه يقول من طينة الأنبياء خلقه فقدّره للخير ثم السبيل يسره يعني سبيل الهدى ثم أماته ميتة الأنبياء ثم إذا شاء أنشره قلت ما قوله: ثم إذا شاء أنشره قال: يمكث بعد قتله في الرجعة فيقضى ما أمره. [تفسير قمی، ج ۲، ص ۴۰۵]

۲. وفي تأويل الآيات: وقوله تعالى قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسْرَهُ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ كَأَلَّا مَّا يَفْقُضِ مَا أَمَرَهُ. تأويله ظاهر و باطن فالظاهر ظاهر و أما الباطن فهو ما رواه محمد بن العباس رضي الله عنه عن أحمد بن إدريس عن أحمد بن محمد بن عيسى عن أحمد بن محمد بن أبي نصر عن جميل بن دراج عن أبي أسامة عن أبي جعفر عليه السلام قال سألته عن قول الله وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ كَأَلَّا مَّا يَفْقُضِ مَا أَمَرَهُ قلت

مؤلف گوید:

آنچه گفته شد باطن و تأویل آیات فوق است و ظاهر آن‌ها همان چیزی است که در ترجمه گذشت و مفسرین نیز همان ظاهر آیات را توضیح داده‌اند و عجیب این است که نوعاً اشاره‌ای به باطن و تأویل آیات فوق نشده است. «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ * أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا * ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا * فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا * وَعَبَبْنَا وَقُضْبًا * وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا * وَحَدَائِقَ غُلْبًا * وَفَاكِهَةً وَأَبًّا * مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ»^۱

مرحوم کلینی از زید شحام نقل نموده که گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: مقصود از طعام در آیه «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» چیست؟ فرمود: مقصود این است که بنگرد علم و دانش خود را از چه کسی می‌گیرد.^۲

له جعلت فداک متى ینبغی له أن یقضیه قال نعم نزلت فی أمیر المؤمنین فقوله قُتِلَ الْإِنْسَانُ یعنی امیر المؤمنین علیه السلام ما أَكْفَرَهُ یعنی قاتله بقتله ایاه ثم نسب امیر المؤمنین فنسب خلقه و ما أكرمه الله به فقال مِنْ أَى شَيْءٍ خَلَقَهُ مِنْ نُطْفَةِ الْأَنْبِيَاءِ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ لِلْخَيْرِ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ یعنی سبیل الهدی ثُمَّ أَمَاتَهُ مِيتَةَ الْأَنْبِيَاءِ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ قلت ما معنى قوله إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ قال يمكث بعد قتله ما شاء الله ثم يبعثه الله و ذلك قوله إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ وقوله لَمَّا يَبْقُضِ مَا أَمَرَهُ فِي حَيَاتِهِ بعد قتله في الرجعة.

و في هذا التأويل صرح بالرجعة و قال على بن إبراهيم في تفسيره قوله قُتِلَ الْإِنْسَانُ یعنی به امیر المؤمنین علیه السلام ما أَكْفَرَهُ یعنی قاتله حتی قتله و معنى قوله قُتِلَ أَنَّهُ قَدْ سَبَقَ فِي عِلْمِهِ تَعَالَى بِأَنَّهُ يَقْتُلُ وَ إِخْبَارُهُ بِالْفِعْلِ الْمَاضِي عَنِ الْمُسْتَقْبَلِ يَدُلُّ عَلَى صِحَّةِ وَقُوعِهِ وَأَنَّهُ قَدْ وَقَعَ كَمَا أَخْبَرَ عَنِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ بِقَوْلِهِ وَ نَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ وَ لِلَّهِ الْحَمْدُ وَ الْمُنَّةُ. [تأویل الآيات، ص ۷۴۰]

۱. سوره عبس، آیات ۳۲-۲۴.

۲. فی الکافی عن عدّة من أصحابنا عن أحمد بن محمد بن خالد بن خالد عن أبيه عمّن ذكره عن

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «قَضْبًا» در آیه «وَعِنَبًا وَقَضْبًا» قُتْ است و آن علف تازه‌ای است که خداوند برای چهارپایان خلق نموده است، و «وَفَاكِهَةً وَأَبًّا»، «أَب» به معنای علف خشکیده برای چهارپایان است، و «وَحَدَائِقُ غُلْبًا» یعنی باغستان‌های پراز درخت‌های درهم پیچیده.^۱

مرحوم شیخ مفید در کتاب ارشاد گوید:

روایت شده که از ابابکر درباره‌ی آیه «وَفَاكِهَةً وَأَبًّا» سؤال شد و او اطلاعی از معنای «أَبًّا» نداشت و گفت: «أَيُّ سَمَاءٍ تُظَلِّنِي وَأَيُّ أَرْضٍ تُقَلِّنِي أَمْ كَيْفَ أَضَعُّ إِنْ قُلْتُ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى بِمَا لَا أَعْلَمُ أَمَّا الْفَاكِهَةُ فَتَعْرِفُهَا وَأَمَّا الْأَبُّ فَاللَّهُ أَعْلَمُ بِهِ» و چون این خبر به امیرالمؤمنین (علیه السلام) رسید فرمود: «يَا سُبْحَانَ اللَّهِ أَمَا عَلِمَ أَنَّ الْأَبَّ هُوَ الْكَلَاءُ وَالْمَرْعَى وَإِنَّ قَوْلَهُ عَزَّاسْمُهُ وَفَاكِهَةٌ وَأَبًّا اعْتِدَادٌ مِنَ اللَّهِ سُبْحَانَهُ بِإِنْعَامِهِ عَلَى خَلْقِهِ فِيمَا غَذَّاهُمْ بِهِ وَخَلَقَهُ لَهُمْ وَلِإِنْعَامِهِمْ مِمَّا تَحْيَا بِهِ أَنْفُسُهُمْ وَتَقُومُ بِهِ أَجْسَادُهُمْ».^۲

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

فاکته یکصد و بیست نوع است، و آقای همه آن‌ها انار است.^۳

زَيْدِ الشَّحَامِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فِي قَوْلِ اللَّهِ (عَزَّ وَجَلَّ) - فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ قَالَ قُلْتُ مَا طَعَامُهُ قَالَ عِلْمُهُ الَّذِي يَأْخُذُهُ عَمَّنْ يَأْخُذُهُ. [کافی، ج ۱، ص ۴۹، ح ۸]

۱. القمى: فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا إِلَى قَوْلِهِ وَقَضْبًا قَالَ: الْقَضْبُ الْقَتُّ وَحَدَائِقُ غُلْبًا أَيُّ بَسَاتِينَ مَلْتَفَةٍ مَجْتَمِعَةٍ وَفَاكِهَةٌ وَأَبًّا قَالَ الْأَبُّ الْحَشِيشُ لِلْبَهَائِمِ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۶] ۲. ارشاد، ص ۱۰۷.

۳. فی الکافی عن علی بن ابراهیم عن هارون بن مسلم عن مسعدة بن زياد عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال الفاكهة مائة وعشرون لونا سيدها الرمان. [کافی، ج ۶، ص ۳۵۲، ح ۲]

«فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاحَّةُ * يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ * وَأُمُّهُ وَأَبِيهِ * وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ *
لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ»^۱
مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«صاحَّة» نیز همانند «طامة» از نام‌های قیامت است.^۲

ظواهر آیات فوق همان گونه که در برخی از روایات آمده این است که در قیامت انسان‌های مجرم از برادر و مادر و پدر و همسر و فرزندان فرار می‌کنند، و فرار آنان به این خاطر است که می‌ترسند یکی از افراد یاد شده بیاید، و از خداوند درخواست حکومت کند و بگوید خدایا حق مرا از این کسی که به من ظلم نموده بگیر. و در روایت صحیحی مرحوم صدوق در عیون الأخبار از امام حسین علیه السلام نقل کرده که فرمود: مردی از اهل شام در مسجد جامع کوفه به امیرالمؤمنین علیه السلام گفت: معنای آیه فوق چیست؟ امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود:

در قیامت قاییل از هابیل فرار می‌کند، و موسی از مادر خود فرار می‌کند، و ابراهیم از پدر خود فرار می‌کند، و لوط از همسر خود فرار می‌کند، و نوح از فرزند خود کنعان فرار می‌کند.^۳

روشن است که در روایت اول مجرمین هستند که از ترس عقوبت فرار می‌کنند

۱. سوره ی عبس، آیات ۳۷-۳۳.

۲. القمی: قوله متاعا لكم وللعالمكم فإذا جاءت الصاخة أي القيامة. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۶]

۳. العیون: ... فقال يا امير المؤمنين اخبرنا عن قول الله ﷻ يوم يفر المرء من أخيه وأمه وأبيه وصاحبته وبنيه لكل امرئ منهم يومئذ شأن يغنيه من هم فقال علیه السلام قایل یفر من هابیل والذی یفر من أمه موسی والذی یفر من أبیه إبراهیم یعنی الأب المرئی لا الوالد والذی یفر من صاحبته لوط والذی یفر من ابنه نوح یفر من ابنه کنعان.... [عیون اخبار الرضا علیه السلام، ج ۱، ص ۲۴۵، ح ۱]

و در روایت دوم خوبان هستند که به خاطر تنقّر، از برادر، و مادر و پدر، و همسر و فرزندان خود فرار می‌کنند.

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«شأنُ يُغْنِيهِ» یعنی شغل یشغله عن غيره.^۱

مرحوم صاحب برهان از کتاب «بستان الواعظین» نقل نموده که برخی از خانواده‌ی رسول خدا ﷺ از آن حضرت سؤال کردند: آیا در قیامت انسان دوست و حمیم خود را یاد می‌کند؟ فرمود:

در سه موطن احدی دیگری را یاد نمی‌کند:

هنگام میزان اعمال، تا ببیند میزان او سبک است یا سنگین است،

هنگام رسیدن به صراط تا ببیند آیا می‌تواند عبور کند یا نمی‌تواند،

هنگام گرفتن نامه اعمال، تا ببیند نامه او را به دست راستش می‌دهند یا به

دست چپش می‌دهند.

و در این سه موقف احدی از دوست و خویش و قریب و صدیق و فرزند و پدر

و مادر خود یاد نمی‌کند، چنان که خداوند می‌فرماید: «لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ

شأنٌ يُغْنِيهِ» چرا که او از شدت آنچه از وحشت‌های بزرگ قیامت می‌بیند به

خود مشغول می‌باشد، و از دیگران غافل خواهد بود.

از خداوند می‌خواهیم که با رحمت و لطف و مهربانی، سختی‌های قیامت را بر

ما آسان قرار بدهد.^۲

۱. القمّی: قوله لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ قَالَ: شغْل یشغّل به عن غيره. [تفسیر

قمّی، ج ۲، ص ۴۰۶]

۲. فی البرهان عن (بستان الواعظین): عن رسول الله ﷺ، أنه قال له بعض أهله، يا رسول

الله، هل يذكر الرجل يوم القيامة حميمه؟ فقال ﷺ: «ثلاثة مواطن لا يذكر أحد أحدًا:

«وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ * ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ * وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ * تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ * أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجْرَةُ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

خداوند - پس از آیات گذشته - در این آیات کسانی را یاد نموده که ولایت امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَامُ را پذیرفته اند و از دشمنان او بیزار می باشند، و در روز قیامت با صورت های نورانی و شاد و خندان وارد محشر می شوند، و می فرماید: «وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ * ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ» و سپس دشمنان آل پیامبر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را یاد نموده و می فرماید: «وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ * تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ» و «قتره» یعنی در قیامت صورت هایی غبارآلود و سیاه و تاریک است، و آنان کسانی هستند که اهل کفر و فجور بوده اند و در آن روز فقیر و از خیر و ثواب بی بهره اند.^۲

سپس مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ * تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ» این است که صورت ها [ی

عند الميزان حتى ينظرأ يثقل ميزانه أم يخف، وعند الصراط حتى ينظرأ يجوزه أم لا، و عند الصحف حتى ينظر بيمينه يأخذ الصحف أم بشماله، فهذه ثلاثة مواطن لا يذكر فيها أحد حميمه ولا حبيبه ولا قريبه ولا صديقه ولا بنيه ولا والديه، وذلك قول الله تعالى: لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ، مشغول بنفسه عن غيره من شدة ما يرى من الأحوال العظام، نسأل الله تعالى أن يسهلها لنا برحمته، و يهونها علينا برأفته و لطفه». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۵۸۶، ح ۳]

۱. سوره ی عبس، آیات ۴۲-۳۸.

۲. القمى: ثم ذكر صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الذين تولوا أمير المؤمنين عَلَيْهِ السَّلَامُ وتبرءوا من أعدائه فقال وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ثم ذكر أعداء آل محمّد وَوُجُوهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ أى فقر من الخيرو الثواب أولئك هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجْرَةُ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۶]

منکرین ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام سیاه است و غبار جهنم بر آن‌ها نشسته است، و آنان کافران فاجر و منکر [ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام] هستند.^۱
مؤلف گوید:

فرق بین فاسق و فاجر این است که فاسق اهل گناهان کبیره و یا اصرار بر صغائر است، و مقابل آن عادل است که از این دو چیز پرهیز می‌نماید، و فاجر کسی است که در گناه بی‌پروا است، و پرده‌ی شریعت و دیانت را پاره کرده، و متجاهر به فسق و گناه است، بنابراین فاجر پست‌تر از فاسق است.

۱. و فیہ: قوله وُجُوهُ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ يَرِيدُ «مسودة» تَرَهَقُهَا قَتَرَةٌ يَرِيدُ قَتَارَ جَهَنَّمَ أَوْلِيكَ هُمُ الْكُفَرَةُ الْفَجَرَةُ أَيْ الْكَافِرُ الْجَاهِدُ. [همان]

سوره‌ی تکویر

محلّ نزول: مکه مکرمه.

ترتیب نزول: بعد از سوره‌ی مسد.

تعداد آیات: ۲۹ آیه.

ثواب قرائت سوره‌ی تکویر

برخی از روایات فضیلت این سوره در ابتدای سوره‌ی «عَبَس» گذشت.

از رسول خدا ﷺ نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، خداوند او را از رسوایی قیامت حفظ خواهد نمود، و چون در قیامت نامه‌ی او گشوده می‌شود، خداوند بر گناهان او پرده می‌افکند، و با امن و امان به پیامبر نگاه می‌کند، و کسی که این سوره را بر مبتلای به چشم درد و آسیب دیده از ناحیه چشم بخواند، با اذن الهی چشم او بهبود خواهد یافت.^۱

۱. البرهان: روی عن النبی ﷺ أنه قال: «من قرأ هذه السورة أعاده الله من الفضيحة يوم القيامة حين تنشر صحيفته، وينظر إلى النبي ﷺ وهو آمن، ومن قرأها على أرمم العين أو مطروفها أبرأها بإذن الله ﷻ». [تفسير برهان، ج ۵، ص ۵۸۹، ح ۱]

و از آن حضرت نیز نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را برای شخصی که مبتلای به چشم درد است بنویسد [و همراه او قرار دهد] با اذن خداوند بیماری او شفا خواهد یافت.^۱

۱. و فيه: وقال رسول الله صلی الله علیه و آله: «من قرأها أعاده الله من الفضيحة يوم القيامة، يوم تنشر صحيفته، و من كتبها لعين رمداء أو مطروفة برئت بإذن الله تعالى». [همان، ح ۲]

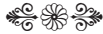
سورهی تکوین، آیات ۱ تا ۲۹

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ❶ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ❷ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ❸ وَإِذَا الْعِشَارُ
عُطِّلَتْ ❹ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ❺ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ❻ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ❼ وَإِذَا
الْمَوْوَدَةُ سُئِلَتْ ❽ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ❾ وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ❿ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ
❶❶ وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ❶❷ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ❶❸ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا أَحْضَرَتْ ❶❹ فَلَا أُقْسِمُ
بِالْحُنْتِ ❶❺ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ❶❻ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ❶❼ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ❶❽ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ
كَرِيمٍ ❶❾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ❶❿ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ❶❶ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ
❶❷ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأَفْقِ الْمُبِينِ ❶❸ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ❶❹ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ
❶❺ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ❶❻ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ❶❼ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ❶❽

وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ❶❾

لغات:

«تکویر» به معنای پیچیدن چیزی به صورت استداره است، مانند پیچیدن عمامه، و «نعوذ بالله من الحور بعد الكور» یعنی من النقصان بعد الزیادة، و «انکدار» به معنای وارونه کردن چیزی است، و «عشار» جمع عَشْرَاء، شتر ماده حامله به حمل ده ماهه را گویند، و مدّت حمل شتر دوازده ماه است، و «وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ» یعنی صارت البحار مملوءة من النار، و «تَنْوُرٌ مَسْجُورٌ» تنور مملو از آتش را گویند، و «مَوْؤَدَةٌ» از وَأَدَّ يَأْدُ وَأَدَامٌ می باشد، و عرب گیاهان را از خوف گرسنگی زیر خاک پنهان می کرده، چنان که دختران خود را از خوف فقر و تنگدستی زیر خاک زنده به گور می کرده، و قیس بن عاصم تمیمی نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد و گفت: «إِنِّي وَأَذْتُ ثَمَانِي بِنَاتٍ فِي الْجَاهِلِيَّةِ» یعنی من در جاهلیت هشت دختر را زیر خاک زنده به گور کردم، و رسول خدا صلی الله علیه و آله به او فرمود: باید به جای هر کدام یک بنده در راه خدا آزاد کنی، و «كَشَطٌ» کندن چیزی باشد است، و «تَسْعِيرٌ» شعله ور کردن آتش است، و «خُنْسٌ» جمع خَنِيس به معنای مستور و پنهان بودن است، و کُنْسٌ نیز به همین معناست و مقصود، ستاره هایی است که در شب ظاهر می شوند، و در روز پنهان هستند، و «عَسْعَسَ اللَّيْلُ» یعنی هنگامی که شب فرامی رسد، و عالم را تاریک می کند، و به معنای ادبار نیز آمده است، بنابراین از اضداد خواهد بود، چرا که به معنای اقبال و ادبار آمده است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

در آن هنگام که خورشید در هم پیچیده شود، (۱) و در آن هنگام که ستارگان بی فروغ شوند، (۲) و در آن هنگام که کوه ها به حرکت درآیند، (۳) و در آن هنگام که با ارزش ترین اموال به دست فراموشی سپرده شود، (۴) و در آن هنگام که وحوش جمع شوند، (۵)

و در آن هنگام که دریاها برافروخته شوند، (۶) و در آن هنگام که هر کس با همسان خود قرین گردد، (۷) و در آن هنگام که از دختران زنده به گور شده سؤال شود: (۸) به کدامین گناه کشته شدند؟! (۹) و در آن هنگام که نامه‌های اعمال گشوده شود، (۱۰) و در آن هنگام که پرده از روی آسمان برگرفته شود، (۱۱) و در آن هنگام که دوزخ شعله‌ور گردد، (۱۲) و در آن هنگام که بهشت نزدیک شود، (۱۳) (آری در آن هنگام) هر کس می‌داند چه چیزی را آماده کرده است! (۱۴) سوگند به ستارگانی که بازمی‌گردند، (۱۵) حرکت می‌کنند و از دیده‌ها پنهان می‌شوند، (۱۶) و قسم به شب، هنگامی که پشت کند و به آخر رسد، (۱۷) و به صبح، هنگامی که تنفس کند، (۱۸) که این (قرآن) کلام فرستاده بزرگواری است [جبرئیل امین] (۱۹) که صاحب قدرت است و نزد (خداوند) صاحب عرش، مقام والایی دارد! (۲۰) در آسمانها مورد اطاعت (فرشتگان) و امین است! (۲۱) و مصاحب شما [پیامبر] دیوانه نیست! (۲۲) او (جبرئیل) را در افق روشن دیده است! (۲۳) و او نسبت به آنچه از طریق وحی دریافت داشته بخل ندارد! (۲۴) این (قرآن) گفته شیطان رحیم نیست! (۲۵) پس به کجایم روید؟! (۲۶) این قرآن چیزی جز تذکری برای جهانیان نیست، (۲۷) برای کسی از شما که بخواهد راه مستقیم در پیش گیرد! (۲۸) و شما اراده نمی‌کنید مگر اینکه خداوند - پروردگار جهانیان - اراده کند و بخواهد! (۲۹)

تفسیر اهل البیت علیهم‌السلام:

«إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ * وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ * وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ * وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ *
وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ * وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ * وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ»^۱

در مجمع البیان نقل شده که به رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم گفته شد: یا رسول الله «أَسْرَعَ إِلَيْكَ الشَّيْبُ»؟ و آن حضرت فرمود:

سوره هود و واقعه و مرسلات و عمّ يتساءلون و إذا الشمس كورت، مرا پیر کردند^۱. ابوذر غفاری رضی اللہ عنہ گوید: من دست رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم را گرفته بودم، و با همدیگر راه می رفتیم و به خورشید نگاه می کردیم تا غروب نمود، پس من گفتم: یا رسول الله خورشید بعد از غروب کجا می رود؟ فرمود:

هر روز به آسمان می رود، تا به آسمان هفتم می رسد، و در زیر عرش در پیشگاه خداوند سجده می کند و ملائکه موکل به او نیز سجده می کنند، سپس خورشید می گوید: پروردگارا آیا امر می کنی، از مغرب طلوع کنم و یا از مشرق طلوع نمایم؟ از این رو خداوند می فرماید: «وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ»^۲، و مقصود این است که نظم موجود، صنع پروردگار عزیز، و علیم می باشد. تا این که فرمود:

سپس جبرئیل رضی اللہ عنہ حله ای از نور عرش به اندازه ی ساعات روز- در تابستان و زمستان و بین آن دو از بهار و پائیز- بر خورشید می پوشاند، همانند این که شما لباس خود را می پوشید و سپس او را می آورد، و در مطلع و محلّ طلوع قرار می دهد، و من می بینم [که در پایان] سه شب خورشید محبوس می گردد، و لباسی بر او پوشیده نمی شود، و مأمور می گردد تا از مغرب طلوع کند، چنان که خداوند می فرماید: «إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ * وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ».

تا این که فرمود:

و ماه نیز در هر شبانه روز همین گونه خواهد بود، و در آسمان هفتم زیر عرش سجده می کند و جبرئیل با حله ای از نور کرسی او را می پوشاند، چنان که

۱. فی المجمع: روی ابو بکر قال قلت لرسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یا رسول الله أسرع إليك الشيب قال شيبتنی هود والواقعة والمرسلات وعم يتساءلون وإذا الشمس كورت. [مجمع

البیان، ج ۱۰، ص ۶۷۰] ۲. سوره یس، آیه ۳۸.

خداوند می فرماید: «هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا»، ابوذر رضی الله عنه

گوید: سپس با رسول خدا صلی الله علیه و آله نماز مغرب را خواندیم^۲.

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ» یعنی هنگامی که خورشید سیاه و تاریک شود، «وَإِذَا

النُّجُومُ انْكَدَرَتْ» یعنی هنگامی که ستاره ها کدر و بدون نور شوند، «وَإِذَا الْجِبَالُ

سُيِّرَتْ» یعنی هنگامی که کوه ها سیر کنند و حرکت نمایند، «وَإِذَا الْعِشَارُ

۱. سوره یونس، آیه ۵.

۲. فی التوحید: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي

عَبْدِ اللَّهِ الْكُوفِيُّ عَنْ مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ النَّخَعِيِّ عَنْ عَمِّهِ الْحُسَيْنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ

بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو نَعِيمٍ الْبَلْخِيُّ عَنْ مُقَاتِلِ بْنِ حَيَّانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي

ذَرٍّ عَنْ أَبِي ذَرِّ الْغِفَارِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ قَالَ كُنْتُ أَخِذًا بِيَدِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَنَحْنُ نَتَمَاشَى

جَمِيعًا فَمَا زِلْنَا نَنْظُرُ إِلَى الشَّمْسِ حَتَّى غَابَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيْنَ تَغِيبُ قَالَ فِي

السَّمَاءِ ثُمَّ تَرَفَعُ مِنْ سَمَاءٍ إِلَى سَمَاءٍ حَتَّى تُرْفَعَ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ الْعُلْيَا حَتَّى تَكُونَ

تَحْتَ الْعَرْشِ فَتَخْرُجُ سَاجِدَةً فَتَسْجُدُ مَعَهَا الْمَلَائِكَةُ الْمُؤَكَّلُونَ بِهَا ثُمَّ تَقُولُ يَا رَبِّ مِنْ أَيْنَ

تَأْمُرْنِي أَنْ أَظْلُعَ مِنْ مَغْرِبِي أَمْ مِنْ مَطْلَعِي فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى - وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ

لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ يَعْنِي بِذَلِكَ صُنْعَ الرَّبِّ الْعَزِيزِ فِي مُلْكِهِ الْعَلِيمِ بِخَلْقِهِ

قَالَ فَيَأْتِيهَا جَبْرَيْلُ بِحُلَّةٍ ضَوْءٌ مِنْ نُورِ الْعَرْشِ عَلَى مَقَادِيرِ سَاعَاتِ النَّهَارِ فِي طَوْلِهِ

فِي الصَّيْفِ أَوْ قَصْرِهِ فِي الشِّتَاءِ أَوْ مَا بَيْنَ ذَلِكَ فِي الْحَرِيفِ وَالرَّبِيعِ قَالَ فَتَلْبَسُ تِلْكَ

الْحُلَّةَ كَمَا يَلْبَسُ أَحَدُكُمْ ثِيَابَهُ ثُمَّ تَنْظَلِقُ بِهَا فِي جَوِّ السَّمَاءِ حَتَّى تَظْلُعَ مِنْ مَطْلَعِهَا.

قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فَكَأَنِّي بِهَا قَدْ حِسْتُ مِقْدَارَ ثَلَاثِ لَيَالٍ ثُمَّ لَا تُكْسَى ضَوْءًا وَتُؤَمَّرُ أَنْ تَظْلُعَ مِنْ

مَغْرِبِهَا فَذَلِكَ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ. وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ وَالْقَمَرَ كَذَلِكَ مِنْ مَطْلَعِهِ

وَمَجْرَاهُ فِي أَفْقِ السَّمَاءِ وَمَغْرِبِهِ وَازْتِفَاعِهِ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ وَيَسْجُدُ تَحْتَ الْعَرْشِ ثُمَّ يَأْتِيهِ

جَبْرَيْلُ بِالْحُلَّةِ مِنْ نُورِ الْكُرْسِيِّ فَذَلِكَ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله - جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا قَالَ أَبُو ذَرٍّ

رَحِمَهُ اللَّهُ ثُمَّ اعْتَرَلْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَصَلَّيْنَا الْمَغْرِبَ. [توحید صدوق، ص ۲۸۰، ح ۷]

عُظِّلَتْ» یعنی هنگامی که شترها معطل بمانند و کسی نباشد شیر آن‌ها را بدوشد، چرا که مردم بمیزند و کسی نیست آن‌ها را بدوشد، «وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ» یعنی هنگامی که دریاهاى اطراف زمین تبدیل به آتش شوند، «وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ» یعنی هنگامی که نفوس مؤمنه با حورالعین تزویج نمایند.^۱ و در روایت ابوالجارود از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که در تفسیر «وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ» فرمود: اما اهل بهشت با خیرات حسان [یعنی حوریان بهشتی] تزویج می‌کنند، و اما اهل دوزخ با شیاطین مقرون می‌شوند، چرا که کافران و منافقان همتای شیاطین می‌باشند.^۲

ابن عباس گوید:

خداوند هر مؤمنی را هنگام گذشتن از صراط و رسیدن به درب بهشت، به چهار زن دنیایی و هفتاد زن از حورالعین بهشتی تزویج می‌نماید، جز علی بن ابی طالب (علیه السلام) که همسر او تنها فاطمه (علیها السلام) است، و همسر دیگری از زنان دنیایی در بهشت ندارد، آری برای او از حوریان بهشتی هفتاد هزار حوری خواهد بود و برای هر حوری هفتاد هزار خادم می‌باشد.^۳

۱. القمى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ قَالَ: تصير سوداء مظلمة وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ قَالَ يذهب ضوءها وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ قَالَ: تسير كما قال: تَحَسَّبُهَا جَامِدَةٌ وَهِيَ تَمُرٌّ مَرَّ السَّحَابِ قَوْلُهُ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ قَالَ الْإِبِلُ تَتَعَطَّلُ إِذَا مَاتَ الْخَلْقُ فَلَا يَكُونُ مِنْ يَحْلِبُهَا وَقَوْلُهُ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ قَالَ: تتحول البحار التي حول الدنيا كلها نيرانا وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ قَالَ: من الحور العين. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۷]
۲. وفيه: وفي رواية أبي الجارود عن أبي جعفر (عليه السلام) في قوله وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ قَالَ: أما أهل الجنة فزوجوا الخيرات الحسان وأما أهل النار فمع كل إنسان منهم شيطان يعني قرت نفوس الكافرين والمنافقين بالشیاطین فهم قرناؤهم. [همان]
۳. في المناقب: سفیان الثوری عن الأعمش عن أبي صالح في قوله وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ قَالَ

«وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ * بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

اعراب جاهلی به خاطر غیرت جاهلانه، دختران خود را زنده به گور می کردند، و چون روز قیامت فرارسد، آن دختر سؤال می کند، به چه گناهی کشته شده است؟!^۲ مرحوم طبرسی از امام باقر و امام صادق علیهما السلام نقل نموده که در تفسیر آیه فوق می فرمایند: «مَوْؤَدَةٌ» صحیح است، و مَوْؤَدَةٌ صحیح نیست، و آیه، «وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ * بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ» نازل شده است، و مَوْؤَدَةٌ با فتح میم و واو و دال است. ابن عباس نیز گوید:

مقصود، سؤال از مودّت ذی القربی می باشد، و قاطع مودّت ذی القربی مورد سؤال واقع می شود، و به او گفته خواهد شد: به چه گناهی با ذی القربی قطع مودّت کردی؟!^۳

ما من مؤمن يوم القيامة إلا إذا قطع الصراط زوجته الله على باب الجنة بأربع نسوة من نساء الدنيا وسبعين ألف حورية من حور الجنة إلا على بن أبي طالب فإنه زوج البتول فاطمة في الدنيا وهوزوجها في الآخرة في الجنة ليست له زوجة في الجنة غيرها من نساء الدنيا لكن له في الجنان سبعون ألف حوراء لكل حوراء سبعون ألف خادم. [مناقب ابن شهر آشوب، ج ۳، ص ۳۲۴] ۱. سوره ی تکویر، آیات ۸ و ۹.

۲. القمّی: وقال علی بن ابراهیم فی قوله وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ قال كانت العرب يقتلون البنات للغيرة، فإذا كان يوم القيامة سئلت الموءودة بأى ذنب قتلت و قطعت. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۷]

۳. فی المجمع: و من قرأ قتلت بالتشديد فالمراد به تکرار الفعل لأن المراد بالموءودة هنا الجنس فإعادة التکرار جائزة و أما من قرأ الموءودة بفتح الميم و الواو فالمراد بذلك الرحم و القرابة و أنه يسأل قاطعها عن سبب قطعها و روى عن ابن عباس أنه قال هو من قتل فی مودتنا أهل البيت عليهم السلام و عن أبى جعفر عليه السلام قال يعنى قرابة رسول الله صلى الله عليه و آله و من قتل فى جهاد و فى رواية أخرى قال هو من قتل فى مودتنا و ولايتنا. [مجمع البيان، ج ۱۰، ص ۶۷۲]

امام صادق (علیه السلام) ضمن حدیثی فرمود:
 مقصود از آیه «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ»، و آیه «وَإِذَا الْمَوْدَّةُ
 سُئِلَتْ * بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ» این است که از مودّتی که نسبت به ذی القربی و
 خویشان پیامبر (صلی الله علیه و آله) بر شما واجب شد، و شما منزلت و مقام آنان را دانستید،
 سؤال خواهد شد که به چه گناهی شما آنان را کشتید؟ در حالی که مودّت
 و محبّت آنان بر شما واجب بود؟!^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید: جابر از امام باقر (علیه السلام) در تفسیر «وَإِذَا الْمَوْوُدَّةُ سُئِلَتْ *
 بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ» سؤال نموده، و آن حضرت فرموده است:

مقصود کسانی هستند که به خاطر محبّت ما کشته می شوند، و دلیل آن آیه مودّت
 می باشد که خداوند می فرماید: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ». ^۲
 مؤلف گوید:

در روایات فراوانی «مَوْوُدَّةٌ» مودّۀ قرائت شده، و مقصود مودّت اهل بیت (علیهم السلام)
 است؛ و در برخی آمده که مقصود کسانی از شیعیان ما هستند که به خاطر محبّت
 ما کشته شده اند؛ و در برخی آمده که از شهادت حسین (علیه السلام) سؤال می شود. ^۳

۱. سوره ی شوری، آیه ی ۲۳.
۲. فی الکافی: ... فَقَالَ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ ثُمَّ قَالَ وَإِذَا الْمَوَدَّةُ
 سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ يَقُولُ أَسْأَلُكُمْ عَنِ الْمَوَدَّةِ الَّتِي أَنْزَلْتُ عَلَيْكُمْ فَضَلَّهَا مَوَدَّةُ
 الْقُرْبَىٰ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلْتُمْ هُمْ ... [کافی، ج ۱، ص ۲۹۵، ح ۳]
۳. القمّی: أخبرنا أحمد بن إدريس قال: حدثنا أحمد بن محمد بن علي بن الحكم عن أيمن بن
 محرز عن جابر عن أبي جعفر (علیه السلام) فی قوله: وَإِذَا الْمَوْوُدَّةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ قَالَ: من قتل
 فی مودتنا والدلیل علی ذلك قوله لرسوله: قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ.
 [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۷]

۴. - وعنه، قال: حدثنا علی بن عبد الله، عن إبراهيم بن محمد، عن إسماعيل بن يسار، عن علی

و از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل شده که فرمود:

آیه این چنین است: «وَإِذَا الْمَوْدَّةُ سَأَلَتْ * بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ» با فتح سین و لام.^۱
 «وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ * وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ * وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ * وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ»^۲
 مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

یعنی هنگامی که در قیامت نامه اعمال باز و منتشر شود، و هنگامی که آسمان باطل و نابود شود... «عَلِمَتْ نَفْسٌ...»^۳

بن جعفر الحضرمی، عن جابر الجعفی، قال: سألت أبا عبد الله علیه السلام عن قول الله تعالى وَإِذَا الْمَوْدَّةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ، قال: «من قتل في مودتنا سئل قاتله عن قتله». وفيه: وعنه، عن محمد بن همام، عن عبد الله بن جعفر، عن محمد بن عبد الحميد، عن أبي جميلة، عن جابر، عن أبي جعفر علیه السلام، أنه قال: وَإِذَا الْمَوْدَّةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ، قال: «من قتل في مودتنا».

البرهان: وعنه: عن علي بن عبد الله، عن إبراهيم بن محمد الثقفي، عن الحسن بن الحسين الأنصاري، عن عمرو بن ثابت، عن علي بن القاسم، قال: سألت أبا جعفر علیه السلام، عن قوله تعالى: وَإِذَا الْمَوْدَّةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ، قال: «شيعة آل محمد تسأل: بأي ذنب قتلت؟».

وعن محمد بن جمهور، عن محمد بن سنان، عن إسماعيل بن جابر، عن أبي عبد الله علیه السلام، قال: قلت: قوله تعالى: وَإِذَا الْمَوْدَّةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ، قال: «[يعني] الحسين علیه السلام».

[تفسیر برهان، ج ۵، ص ۵۹۳، ح ۱۰-۷]

۱. فی مجمع البیان وروی عن ابی جعفر و ابی عبد الله علیه السلام وَإِذَا الْمَوْدَّةُ سُئِلَتْ بفتح الميم والواو وروی عن امیر المؤمنین علیه السلام «وَإِذَا الْمَوْدَّةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ». [تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۵۱۴، ح ۸]

۲. سوره ی تکویر، آیات ۱۳-۱۰.

۳. وقال علی بن ابراهیم فی قوله وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ قال صحف الأعمال وقوله وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ قال أبطلت. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۷]

سپس مرحوم علی بن ابراهیم از ابن عباس نقل نموده که گوید:

مقصود از «وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ» شعله ور شدن دوزخ برای کافران است، و «جحیم» در کلام عرب آتش بزرگ و فراوان را گویند، به دلیل آیه «قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ»^۱، و مقصود آنان آتش عظیمه بوده است. و «وَإِذَا الْجَنَّةُ أُرْلِفَتْ» یعنی «قَرَبَتْ الْأَوْلِيَاءَ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ»^۲

در احتجاج ضمن حدیث مفصلی از سلیم بن قیس هلالی از سلمان نقل شده که سلمان گوید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) به عمر بن خطاب فرمود:

«وای بر تو ای پسر خطاب! ای کاش می دانستی که از کجا خارج شدی، و در کجا وارد شدی، و چه جنایتی را بر خود و رفیق خود [ابابکر] وارد کردی؟» و ابوبکر با شنیدن این سخنان به عمر گفت: «ای عمر حال که او بیعت کرد و ما از شر او در امان شدیم و از خطر کشتن و غائله او آسوده شدیم، او را رها کن تا هر چه می خواهد بگوید» پس امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

«من چیزی جز یک کلمه به شما نمی گویم، و آن این است که به شما چهار نفر یعنی سلمان و زبیر و اباذر و مقداد می گویم، و شما را به خدا سوگند می دهم آیا شما از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نشنیدید که می فرمود: «تابوتی در آتش دوزخ هست که در آن دوازده نفر قرار دارند، شش نفر از اولین و شش نفر از

۱. سوره ی صافات، آیه ۹۷.

۲. القمّی: حدثنا سعید بن محمّد قال حدثنا بکر بن سهل عن عبد الغنی بن سعید عن موسى بن عبد الرحمن عن ابن جریح عن عطا عن ابن عباس فی قوله وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ یرید أوقدت للكافرين والجحیم النار الأعلى من جهنّم والجحیم فی کلام العرب ما عظم من النار کقوله ﷺ: ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ، یرید النار العظيمة وَإِذَا الْجَنَّةُ أُرْلِفَتْ یرید قریب لأولیاء الله من المتّقین. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۸]

آخرین، و آن تابوت آتشین در ته چاهی است در جهنّم و بر آن قفلی زده شده و بر درب آن چاه سنگی است، و هر گاه خداوند بخواهد دوزخ را شعله ور کند، آن سنگ را از در آن چاه کنار می زند، و در آن حال جهنّم از حرارت آن چاه به خدا پناه می برد» پس ما درباره ی آن دوازده نفر از آن حضرت سؤال کردیم و شما حاضر بودید، و رسول خدا ﷺ فرمود: آن شش نفر از اولین: فرزندان آدم است که برادر خود را کشت، و فرعون بزرگ است، و سوّم کسی است که با ابراهیم درباره ی خدا محاجّه نمود [یعنی نمرود] و دو نفر از بنی اسرائیل هستند که کتاب خدا را تغییر دادند و سنت پیامبر خود را دگرگون کردند، یکی از آنان یهود را گم راه کرد و دیگری نصارا را گم راه نمود، و ششمین آنان ابلیس است، و آن شش نفر از آخرین دجال است و این پنج نفری که اصحاب صحیفه می باشند و با همدیگر عقد و پیمان بستند بر دشمنی با تو- ای برادر من- و آنان پس از من بر تو چیره می شوند» و سپس نام یکایک آنان را برد، پس سلمان گفت: راست گفתי یا علیّ ما شهادت می دهیم که این سخنان را از رسول خدا ﷺ شنیدیم.^۱

۱. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی رحمته الله علیه و فی روایة سلیم بن قیس الهمدانی عن سلمان الفارسی و ذکر حدیثا طویلا و فیه قال علی رضی الله عنه: و یلک یا ابن الخطاب لو تدری مما خرجت و فیما دخلت و ما ذا جنیت علی نفسک و علی صاحبک؟ فقال أبو بکر: یا عمر اما اذا بایع و امانا شره و فتکه و غائلته فدعه یقول ما یشاء فقال علی رضی الله عنه: لست بقائل غیر شیء واحد. أذکرکم بالله ایها الاربعة یعنینی و الزبیر و أبا ذر و المقداد: أسمعتم رسول الله صلی الله علیه و آله یقول: ان تابوتا من نار فیه اثنا عشر رجلا، ستة من الأولین و ستة من الآخرین، فی جب فی قعر جهنّم فی تابوت مقفل، علی ذلك الجب صخرة إذا أراد الله أن یسعر جهنّم کشف تلك الصخرة عن ذلك الجب فاستعادت جهنّم من وهج «۱» ذلك الجب فسألناه عنهم و أنتم شهود فقال صلی الله علیه و آله: اما الأولین فابن آدم الذي قتل أخاه، و فرعون الفراعنة، و الذي حاج ابراهیم فی ربه، و رجلا من بنی اسرائیل بدلا کتابهم و غیرا سنتهم، اما أحدهما فهود اليهود، و الاخر

سليم بن قيس كوفي نیز نقل نموده که امیر المؤمنین (علیه السلام) به زبیر که ادّعی کرد سعید بن نفیل از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیده است که ده نفر از این امت اهل بهشت هستند - فرمود: به خدا سوگند برخی از این ده نفر که نام بردی، در تابوتی در قعر چاهی در دوزخ که اسفل درک جهنّم است جای دارند و بر درب آن چاه سنگی است که هر گاه خداوند بخواهد جهنّم را شعله ور کند آن سنگ را کنار می زند ... و من این را از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیدم...^۱

«فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ * الْجَوَارِ الْكُنَّسِ * وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ * وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ * إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ * مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ * وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ...»^۲

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

«فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ * الْجَوَارِ الْكُنَّسِ»، «لا» برای تأکید است، و برای نفی قسم، نیست، و خداوند سوگند یاد نموده به «خُنَّس» که نام ستارگان است، و آن ها در افلاک خود جاری هستند، و در روز زبیر نور خوشید پنهان می باشند، و در شب ظاهر می شوند.^۳

نصر النصراری، و ابلیس سادسهم، و الدجال فی الآخِرین و هؤلاء الخمسة أصحاب الصحیفة الذین تعاهدوا و تعاهدوا علی عداوتک یا أخی و تظاهروا علیک بعدی، هذا و هذا و هذا حتی عدّهم و سماهم؟ فقال سلمان: فقلنا صدقت نشهد انا سمعنا ذلك من رسول الله (صلی الله علیه و آله). [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۵۱۶، ح ۱۵]

۱. وعن سلیم بن قیس الهلالی قال: قال امیر المؤمنین (علیه السلام) للزبیر و قد ادعی ان سعید بن عمرو بن نفیل سمع رسول الله (صلی الله علیه و آله) یقول فی العشرة: انهم من أهل الجنة: والله ان بعض من سمیته لفی تابوت فی شعب فی جب فی اسفل درک من جهنّم علی ذلك الجب صخرة إذا أراد الله ان یسعر جهنّم رفع تلك الصخرة، سمعت ذلك من رسول الله (صلی الله علیه و آله). [همان، ج ۱۶]

۲. سوره تکویر، آیات ۲۹-۱۵.

۳. القمّی: و قال علی بن ابراهیم فی قوله فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ و هو اسم النجوم الجوار

و در تأویل آیه فوق روایاتی نقل شده، و در برخی از آن‌ها آمده، که امّ هانی به امام باقر علیه السلام می‌گوید: معنای «فَلَا أُفْسِمُ بِالْخُنْسِ» چیست؟ و آن حضرت می‌فرماید: ای امّ هانی مقصود امامی است که خود را از مردم پنهان می‌کند، و شروع آن در سال دویست و شصت خواهد بود، و سپس مانند شهاب واقد در شب ظلمانی ظاهر خواهد شد، و اگر تو آن زمان را درک کنی چشمت روشن می‌شود.^۱ اصبح بن نباته گوید:

این کَوای ناصبی از امیرالمؤمنین علیه السلام درباره‌ی آیه «فَلَا أُفْسِمُ بِالْخُنْسِ * الْجَوَارِ الْكُنْسِ» سؤال نمود، و امیرالمؤمنین علیه السلام به او فرمود: «خداوند به چیزی از خلق خود سوگند یاد نمی‌کند، و مقصود از «خُنْس» این است که گروهی از این مردم علوم پیامبران علیهم السلام را پنهان نمودند، و مردم را به غیر محبت آنان دعوت کردند، و «خَنَسُوا» به معنای ستروا می‌باشد» ابن کَوّاء گفت: معنای «الْجَوَارِ الْكُنْسِ» چیست؟ فرمود: «مقصود ملائکه‌ای هستند که علوم را به رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌رسانند [و در رفت و آمد بودند] و آن حضرت آن علوم را در پنهانی به اوصیای خود تعلیم نمود، و از مردم پنهان داشت» ابن کَوّاء گفت: مقصود از «وَاللَّيْلِ إِذَا عَنَسَ» چیست؟ فرمود: مقصود سوگند به شب تاریک است، و این مثلی که

۱. الْكُنْسِ قَالَ النُّجُومُ تَكُنْسُ بِالنَّهَارِ فَلَا تَبِينُ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۸]
 . الغيبة: أَخْبَرَنَا سَلَامَةُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ دَاوُدَ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ
 عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ
 مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ أُسَيْدِ بْنِ ثَعْلَبَةَ عَنْ أُمِّ هَانِيٍّ قَالَتْ قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ
 عَلِيِّ الْبَاقِرِ علیه السلام مَا مَعْنَى قَوْلِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ - فَلَا أُفْسِمُ بِالْخُنْسِ فَقَالَ يَا أُمَّ هَانِيٍّ إِمَامٌ يَخْنِسُ
 نَفْسَهُ حَتَّى يَنْقَطِعَ عَنِ النَّاسِ عِلْمُهُ سَنَةَ سِتِّينَ وَمِائَتَيْنِ ثُمَّ يَبْدُو كَالشَّهَابِ الْوَاقِدِ فِي
 اللَّيْلَةِ الظُّلْمَاءِ فَإِنْ أَدْرَكَتِ ذَلِكَ الزَّمَانَ قَرَّتْ عَيْنُكَ. [غیبت نعمانی، ص ۱۴۹]

خداوند برای مددعیان ولایت زده و آنان خود را صاحب ولایت دانستند، و از پذیرفتن ولایت والیان امر از ناحیه خداوند امتناع ورزیدند، ابن کوّاء گفت: مقصود از «وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ» چیست؟ فرمود: مقصود اوصیای پیامبر ﷺ هستند که علوم شان نورانی تر و روشن تر از نور صبح است.^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ» جواب قسم های گذشته است، و رسول کریم جبرائیل است که این آیات را بر رسول خدا ﷺ آورده و او صاحب قدرت بزرگ است و در پیشگاه صاحب عرش دارای منزلت عظیمه و مطاع همه ملائکه و امین وحی الهی می باشد، و این چیزی است که خداوند پیامبر خود را به آن فضیلت داده، و هیچ پیامبر دیگری را چنین فضیلتی نداده است.^۲

۱. تأویل الآيات: وقوله تعالى فَلَا أُفْسِمُ بِالْخُنُوسِ الْجَوَارِ الْكُنُوسِ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ. تأويله قال محمد بن العباس رضي الله عنه حدثنا عبد الله بن العلاء عن محمد بن الحسن بن شمون عن عثمان بن أبي شيبة عن الحسين بن عبد الله الأرجاني عن سعد بن طريف عن الأصمغ بن نباتة عن علي رضي الله عنه قال سأله ابن الكواء عن قوله ﷺ فَلَا أُفْسِمُ بِالْخُنُوسِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْسِمُ بِشَيْءٍ مِنْ خَلْقِهِ فَأَمَّا قَوْلُهُ الْخُنُوسِ فَإِنَّهُ ذَكَرَ قَوْمًا خَنَسُوا عِلْمَ الْأَوْصِيَاءِ وَدَعَا النَّاسَ إِلَى غَيْرِ مَوَدَّتِهِمْ وَمَعْنَى خَنَسُوا سَتَرُوا فَقَالَ لَهُ وَالْجَوَارِ الْكُنُوسِ قَالَ يَعْنِي الْمَلَائِكَةَ جَرَتْ بِالْقَلَمِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَكَنَسَهُ عَنْهُ الْأَوْصِيَاءُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ لَا يَعْلَمُهُ أَحَدٌ غَيْرَهُمْ وَمَعْنَى كَنَسَهُ رَفَعَهُ وَتَوَارَى بِهِ فَقَالَ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ قَالَ يَعْنِي ظِلْمَةَ اللَّيْلِ وَهَذَا ضَرَبَهُ اللَّهُ مِثْلًا لِمَنْ ادَّعَى الْوِلَايَةَ لِنَفْسِهِ وَعَدَلَ عَنْ وِلَاةِ الْأَمْرِ قَالَ فَقَوْلُهُ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ قَالَ يَعْنِي بِذَلِكَ الْأَوْصِيَاءَ يَقُولُ إِنْ عَلِمَهُمْ أَنْوَرُوا وَأَبِينَ مِنَ الصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ. [تأويل الآيات، ص ۷۴۳]
۲. القمّي: وهذا كله قسم وجوابه إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ يَعْنِي ذَا مَنْزِلَةَ عَظِيمَةَ عِنْدَ اللَّهِ مُطَاعٍ ثُمَّ أَمِينٍ فَهَذَا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ نَبِيَّهُ وَلَمْ يُعْطِ أَحَدًا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ مِثْلَهُ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۸]

سپس مرحوم علی بن ابراهیم با سند خود از ابوبصیر نقل نموده که گوید: امام صادق علیه السلام در تفسیر «ذی قُوَّةٍ عِنْدَ ذی الْعَرْشِ مَکِیْنٍ» فرمود: مقصود جبرئیل است. گفتم: «مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِیْنٍ» کیست؟ فرمود: مقصود رسول خدا صلی الله علیه و آله است که از ناحیه خداوند برای مردم مطاع می باشد، و در قیامت نیز امین شمرده می شود، گفتم: مقصود از «وَمَا صَاحِبُکُمْ بِمَجْنُونٍ» کیست؟ فرمود: مقصود رسول خدا صلی الله علیه و آله است، و او در نصب امیرالمؤمنین علیه السلام برای خلافت خود، مجنون نبوده است [چنان که منافقین او را مجنون دانستند] ابوبصیر گوید: گفتم: مقصود از «وَمَا هُوَ عَلَى الْغَیْبِ بِضَیْنٍ» کیست؟ فرمود: یعنی خدای تبارک و تعالی نسبت به پیامبر خود صلی الله علیه و آله از بیان غیب و اسرار عالم بخیل نیست، گفتم: مقصود از «وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَیْطَانٍ رَّجِیْمٍ» چیست؟ فرمود: یعنی سخن کاهنان قریش صحیح نیست که می گفتند: «این آیات سخنان شیاطین است» چرا که شیاطین با قریش ارتباط داشتند از این رو خداوند پس از آن می فرماید: «وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَیْطَانٍ رَّجِیْمٍ».

گفتم: مقصود از «فَإِنَّ تَذَهُبُونَ * إِنْ هُوَ إِلَّا ذِکْرٌ لِلْعَالَمِیْنَ» چیست؟ فرمود: یعنی برای چه از ولایت علی علیه السلام فرار می کنید؟ او جز ذکری [و تنبهی] برای عالمین نیست، و خداوند در میثاق پیمان ولایت او را از جمیع عالمین گرفته است، گفتم: معنای «لَمَنْ شَاءَ مِنْکُمْ أَنْ یَسْتَقِیْمَ» چیست؟ فرمود: مقصود استقامت در اطاعت از علی علیه السلام و ائمه بعد از او علیهم السلام است، گفتم: «وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ یَشَاءَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِیْنَ؟» فرمود: مقصود این است که مشیت و اراده - در عالم وجود - مربوط به خداوند است و در اختیار مردم نیست.^۱

۱. القمّی: حدیثنا جعفر بن أحمد [محمد] قال حدیثنا عبد الله [عبید الله] بن موسی عن الحسن بن علی بن حمزة عن أبیه عن أبی بصیر عن أبی عبد الله علیه السلام فی قوله ذی قُوَّةٍ عِنْدَ ذی

حضرت کاظم (ع) در تفسیر «وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ» فرمود:
 خداوند ﷻ قلوب ائمه (ع) را مورد اراده‌ی خود قرار داده، و هنگامی که خداوند
 اراده کند، آنان نیز اراده می‌کنند.^۱
 حضرت رضا (ع) نیز فرمود:
 خداوند تبارک و تعالی قلوب ائمه (ع) را مورد اراده‌ی خود قرار داده است،
 و هر گاه او چیزی را اراده کند، آنان نیز اراده می‌کنند، چنان که خداوند
 می‌فرماید: «وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ».^۲

الْعَرْشِ مَكِينٍ قَالَ: يَعْنِي جِبْرِئِيلُ قُلْتُ قَوْلَهُ مُطَاعٌ ثُمَّ أَمِينٌ قَالَ يَعْنِي رَسُولَ اللَّهِ ﷺ هُوَ الْمُطَاعُ
 عِنْدَ رَبِّهِ الْأَمِينِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قُلْتُ قَوْلَهُ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ قَالَ يَعْنِي النَّبِيَّ ﷺ مَا هُوَ
 بِمَجْنُونٍ فِي نَصْبِهِ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ﷺ لِمَا لِلنَّاسِ قُلْتُ قَوْلَهُ وَمَا هُوَ عَلَى الْعَيْبِ بِضَنِينٍ قَالَ
 مَا هُوَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَلَى نَبِيِّهِ بَغِيْبِهِ بِضَنِينٍ عَلَيْهِ قُلْتُ قَوْلَهُ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ قَالَ:
 يَعْنِي الْكَهْنَةَ الَّذِينَ كَانُوا فِي قَرِيْشٍ فَنَسَبَ كَلَامَهُمْ إِلَى كَلَامِ الشَّيَاطِينِ الَّذِينَ كَانُوا مَعَهُمْ
 يَتَكَلَّمُونَ عَلَى أَلْسِنَتِهِمْ فَقَالَ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ مِثْلَ أَوْلَيْتُكَ قُلْتُ قَوْلَهُ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ
 إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ قَالَ أَيْنَ تَذْهَبُونَ فِي عُلَى يَعْنِي وِلَايَتَهُ أَيْنَ تَفْرُونَ مِنْهَا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ
 لِلْعَالَمِينَ لِمَنْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَهُ عَلَى وِلَايَتِهِ قُلْتُ قَوْلَهُ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ قَالَ: فِي
 طَاعَةِ عُلَى ﷺ وَالأئمة ﷺ مِنْ بَعْدِهِ قُلْتُ قَوْلَهُ: وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ
 قَالَ لِأَنَّ الْمَشِيَّةَ إِلَيْهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَا إِلَى النَّاسِ. [تفسير قمی، ج ۲، ص ۴۰۸]

۱. وفيه: حدثنا محمد بن جعفر قال حدثنا محمد بن أحمد عن أحمد بن محمد بن محمد السيارى
 عن فلان عن أبي الحسن (ع) قال إن الله جعل قلوب الأئمة موردا لإرادته فإذا شاء الله شيئا
 شاءوه وهو قوله وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ. [همان، ص ۴۰۹]
۲. وفيه: سعد بن عبد الله: عن أحمد بن محمد بن محمد السيارى، قال: حدثني غير واحد من أصحابنا،
 عن أبي الحسن الثالث، قال: «إن الله تبارك وتعالى جعل قلوب الأئمة (ع) موارد لإرادته،
 وإذا شاء شيئا شاءوه، وهو قوله تعالى: وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ». [تفسير برهان، ج ۵، ص ۵۹۸]

سورهی انفطار

به این سوره «انفطرت» نیز گفته می شود.

محلّ نزول: مکه مکرمه.

ترتیب نزول: بعد از سورهی نازعات.

تعداد آیات: ۱۹ آیه.

ثواب قرائت سورهی انفطار

امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که سوره انفطار و انشقاق را نصب عین خود قرار بدهد و در نماز واجب و مستحبّ خود بخواند، حاجبی و حاجزی بین او و خداوند نخواهد بود، و همواره خداوند به او نظر رحمت می کند، و چشم او منتظر رحمت الهی است، تا خداوند از حساب خلائق در قیامت فارغ شود.^۱

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که سوره انفطار را بخواند، هنگام باز شدن نامه اعمال، خداوند او را رسوا

۱. ثواب الأعمال: ثواب قراءة إذا السماء انفطرت وإذا السماء انشقت: بهذا الإسناد عن الحسن بن الحسين بن أبي العلاء قال سمعت أبا عبد الله عليه السلام يقول من قرأ هاتين السورتين وجعلهما نصب عينيه في صلاة الفريضة والتافلة لم يحجبه الله من حاجة ولم يحجزه من الله حاجز ولم يزل ينظر إليه حتى يفرغ من حساب الناس. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۱]

نمی‌کند، و عورت او را می‌پوشاند، و حال او را در قیامت اصلاح می‌کند، و اگر در زندان زیر غل و زنجیر باشد، و این سوره را بر خود بیاویزد، خداوند نجات او را آسان و از آنچه می‌ترسد خلاصش می‌کند، و باذن خداوند حال او در دنیا اصلاح خواهد شد.^۱

و از امام صادق عليه السلام نقل شده که فرمود:

کسی که سوره‌ی انفطار را هنگام نزول باران بخواند، خداوند به اندازه‌ی هر قطره‌ای از باران او را می‌آمرزد، و اگر بر چشم [ضعیف] خوانده شود، قوت نگاه آن بیشتر خواهد شد، و باذن و قدرت الهی درد چشم و ضعف بینائی او برطرف می‌شود.^۲

۱. البرهان: و من (خواص القرآن): روى عن النبي صلى الله عليه وآله أنه قال: «من قرأ هذه السورة أعاده الله تعالى أن يفضحه حين تنشر صحيفته، وستر عورته، وأصلح له شأنه يوم القيامة، و من قرأها وهو مسجون أو مقيد وعلقها عليه، سهل الله خروجه، وخلصه مما هو فيه و مما يخافه أو يخاف عليه، وأصلح حاله عاجلاً بإذن الله تعالى». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۵۹۹، ح ۲]
۲. وفيه: وقال الصادق عليه السلام: «من قرأها عند نزول الغيث، غفر الله له بكل قطرة تقطر، و قراءتها على العين يقوى نظرها، و يزول الرمذ والغشاوة بقدره الله تعالى». [همان، ص ۶۰۰، ح ۴]

سورهی انفطار، آیات ۱ تا ۱۹

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ① وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَشَرَتْ ② وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ③ وَإِذَا الْقُبُورُ
بُعْثِرَتْ ④ عَلِمْتَ نَفْسُ مَا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ⑤ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ⑥
الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ⑦ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ ⑧ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالذِّينِ
⑨ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لِحَافِظِينَ ⑩ كِرَامًا كَاتِبِينَ ⑪ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ⑫ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي
نَعِيمٍ ⑬ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ⑭ يَصَلُّونَهَا يَوْمَ الذِّينِ ⑮ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ⑯ وَ
مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الذِّينِ ⑰ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الذِّينِ ⑱ يَوْمَ لَا تَمَلِكُ نَفْسٌ
لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ ⑲

لغات:

«انفطار وانشقاق و انصداع» نظائراند، و «انتشار» پخش شدن چیزی در اطراف

است، و «تفجیر» جریان دادن آب است با کثرت و فشار، و فجور نیز از همین معناست، چرا که صاحب آن با زیادی گناه انفجار پیدا می‌کند، و فجرنیز به معنای انفجار افق است، و «بُعْثِرَتِ الْحَوْضُ» اذا جعلت أسفله أعلاه، و بَعْثَرَةٌ و بُحْثَرَةٌ به یک معناست، و «غُرُورٌ» به معنای فریب خوردن و فریب دادن است، و «غَرَّةٌ غُرُوراً» و اغتره اغتراراً یعنی جعله مغروراً بما لا حقیقته له.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

آن زمان که آسمان [کرات آسمانی] از هم شکافته شود، (۱) و آن زمان که ستارگان پراکنده شوند و فروریزند، (۲) و آن زمان که دریاها به هم پیوسته شود، (۳) و آن زمان که قبرها زیر و رو گردد (و مردگان خارج شوند)، (۴) (در آن زمان) هر کس می‌داند آنچه را از پیش فرستاده و آنچه را برای بعد گذاشته است. (۵) ای انسان! چه چیز تورا در برابر پروردگار کریمت مغرور ساخته است؟! (۶) همان خدایی که تورا آفرید و سامان داد و منظم ساخت، (۷) و در هر صورتی که خواست تورا ترکیب نمود. (۸) (آری) آن گونه که شما می‌پندارید نیست بلکه شما روز جزا را منکرید! (۹) و بی‌شک نگاهبانانی بر شما گمارده شده... (۱۰) والا مقام و نویسنده (اعمال نیک و بد شما)، (۱۱) که می‌دانند شما چه می‌کنید! (۱۲) به یقین نیکان در نعمتی فراوانند. (۱۳) و بدکاران در دوزخند، (۱۴) روز جزا وارد آن می‌شوند و می‌سوزند، (۱۵) و آنان هرگز از آن غایب و دور نیستند! (۱۶) تو چه می‌دانی روز جزا چیست؟! (۱۷) باز چه می‌دانی روز جزا چیست؟! (۱۸) روزی است که هیچ کس قادر بر انجام کاری به سود دیگری نیست، و همه امور در آن روز از آن خداست! (۱۹)

تفسیر اهل البيت عليهم السلام:

«إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ * وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَشَرَتْ * وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِرَتْ * وَإِذَا الْقُبُورُ بُعِثِرَتْ * عَلِمْتَ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ * يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ * الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ * فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ»^۱

مرحوم قمی گوید:

«وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِرَتْ» یعنی هنگامی که دریاها تبدیل به آتش شود، و «وَإِذَا الْقُبُورُ بُعِثِرَتْ» یعنی هنگامی که قبرها باز شود، و مردم از آن‌ها خارج گردند، و «عَلِمْتَ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ» یعنی در آن هنگام هر کسی می‌داند که چه اعمال خوب و بدی را پیش فرستاده است، سپس گوید: «فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ» یعنی «لَيْسَ فَيْكَ اعْوَجَاجٌ»^۲

امام صادق عليه السلام در تفسیر «فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ» فرمود:

«لَوْ شَاءَ رَكَّبَكَ عَلَىٰ غَيْرِ هَذِهِ الصُّورَةِ»^۳

امیرالمؤمنین عليه السلام هنگام تلاوت «يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ» فرمود:

ای انسان چه چیز تورا بر نافرمانی خدای خود جرئ و مغرور نمود؟ و چه چیز تورا راغب به هلاک نمودن خویش کرد؟

۱. سوره ی انفطار، آیات ۸-۱۰.

۲. القمى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَشَرَتْ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِرَتْ قَالَ تَحْوَلُ نِيرَانًا وَإِذَا الْقُبُورُ بُعِثِرَتْ قَالَ تَنْشَقُ فَيَخْرُجُ النَّاسُ مِنْهَا عَلِمْتَ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ أَى مَا عَمَلْتَ مِنْ خَيْرٍ وَشَرِّهِمْ خَاطَبَ النَّاسَ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ أَى لَيْسَ فَيْكَ اعْوَجَاجٌ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ قَالَ: لَوْ شَاءَ رَكَّبَكَ عَلَىٰ غَيْرِ هَذِهِ الصُّورَةِ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۹]

۳. المجمع: قَالَ الصَّادِقُ عليه السلام لَوْ شَاءَ رَكَّبَكَ عَلَىٰ غَيْرِ هَذِهِ الصُّورَةِ. [مجمع البيان، ج ۱۰، ص ۶۸۳]

آیا از بیماری [غفلت] بهبود نمی یابی؟ و یا از خواب غفلت بیدار نمی شوی؟ آیا همان گونه که به دیگری ترحم می کنی به خویش ترحم نمی نمایی؟ تو بسا بر کسی که از حرارت خورشید رنج می برد سایه بر او می افکنی، و یا بیماری را می بینی و از ترحم بر او گریه می کنی! پس چگونه است صبر تو در آن عالم بر بیماری خویش؟ و چگونه است بدن تو بر مصیبت آن عالم؟ و چگونه است گریه تو بر مصیبت خویش؟ در حالی که جان تو نزد تو عزیزتر از هر جانی است؟ و چگونه خطر نقیمت و عذاب آن عالم تو را بیدار نمی کند؟ در حالی که تو غوطه ور در معصیت خدا شده ای، و از امهال و استدراج و سطوت الهی نمی ترسی؟!۱

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

وقتی نطفه در رحم مستقر می شود، خدا تمام نسب هایی که بین او تا آدم علیه السلام بوده را احضار می نماید، و به شکل هر کدام از آنان که مشیت او باشد، او را خلق می کند، چنان که می فرماید: «فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ.»^۲

۱. فی نهج البلاغة من کلامه صلی الله علیه و آله قال عند تلاوته «يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّبَكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ» ادحض مسئول حجة و أقطع مغتر معذرة لقد أبرح جهالة بنفسه إياه يا أيها الإنسان ما جرأك على ذنبك و ما غرک بربک، و ما آنسک بهلکة نفسک، اما من دائک بلول أم لیس من نومتک یقظة؟ أما ترحم من نفسک ما ترحم من غیرک فلربما ترى الضاحی من حر الشمس فتظله أو ترى المبتلى بألم یمض جسده فتبکی رحمة له فما صبرک علی دائک، و جلدک علی مصابک، و عزاک عن البكاء علی نفسک و هی أعز الانفس علیک، و کیف لا یوقظک خوف بیات نعمة، و قد تورطت بمعاصیه مدارج سطواته. [تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۵۲۱]
۲. فی مجمع البیان و روی عن الرضا عن آباءه عن النبی صلی الله علیه و آله انه قال لرجل ما ولد لک؟ قال: یا رسول الله و ما عسی أن یولد لی اما غلام و اما جارية، قال: فمن یشبهه؟ قال: یشبه امه أو أباه، فقال صلی الله علیه و آله. لا تقل هكذا ان النطفة إذا استقرت فی الرحم أحضر الله کل نسب بینها و بین آدم، اما قرأت هذه الایة «فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ»؟ ای فیما بینک و بین آدم. [همان]

امام حسن علیه السلام در تفسیر «فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ» می‌فرماید:

خداوند ﷻ علی بن ابی طالب علیه السلام را در پشت ابوطالب به صورت محمد صلی الله علیه و آله قرار داد، از این رو علی بن ابی طالب علیه السلام از همه مردم به رسول خدا صلی الله علیه و آله شبیه‌تر بود، و حسین بن علی علیه السلام از همه مردم به فاطمه علیها السلام شبیه‌تر بود، و من از همه مردم به خدیجه کبرا شبیه‌تر هستم.^۱

«كَلَّابٌ تُكْذِبُونَ بِالَّذِينَ * وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ * كِرَامًا كَاتِبِينَ * يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ * إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ * وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ * يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ * وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ * ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ * يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ»^۲

مرحوم قمی گوید:

مقصود از تکذیب دین، تکذیب رسول خدا صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام است، و مقصود از «وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ» دو ملک حافظ اعمال انسانند، که اعمال خوب و بد انسان را می‌نویسند، و خداوند برای تعظیم و اهمیت روز قیامت می‌فرماید: «وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الدِّينِ» یعنی ای محمد توجه می‌دانی که روز قیامت چگونه خواهد بود؟ آن روز، روزی است که احدی نمی‌تواند برای کسی کاری بکند و تمام قدرت و اختیار به دست خداوند است!^۳

۱. فی کتاب المناقب لابن شهر آشوب الشیرازی فی کتابه باسناده الی الحسن بن علی بن ابی طالب علیه السلام قال فی قوله: «فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ» قال: صور الله ﷻ علی بن ابی طالب علیه السلام فی ظهر ابی طالب علی صورة محمد، فكان علی بن ابی طالب أشبه الناس برسول الله صلی الله علیه و آله، وكان الحسين بن علی أشبه الناس بفاطمة و كنت أشبه الناس بخدیجة الكبرى. [همان، ص ۵۲۲، ح ۱۱] ۲. سوره‌ی انفطار، آیات ۱۹-۹.

۳. القمی: كَلَّابٌ تُكْذِبُونَ بِالَّذِينَ قال: برسول الله صلی الله علیه و آله و أمير المؤمنين علیه السلام وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ قال الملكان الموكلان بالإنسان كراماً كاتِبِينَ يكتبون الحسنات و السيئات

سپس مرحوم قمی با سند خود از ابن عباس نقل نموده که گوید:
مقصود از «وَالْأَمْرُ كُلُّهُ لِلَّهِ» مُلْک و قدرت و سلطان و عَزَّت و جبروت و جمال و بهاء
و هیبت است که مخصوص خداوند «لَا شَرِيكَ لَهُ» می باشد.^۱
مرحوم طبرسی از جابر از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که در تفسیر «وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ» فرمود:
«إِنَّ الْأَمْرَ يَوْمَئِذٍ وَالْيَوْمَ كُلَّهُ لِلَّهِ» یعنی اختیار و حکومت در تمام روز قیامت به
دست خداوند است.

سپس فرمود:

ای جابر! در قیامت حکام ساقط می شوند و حاکمی جز خدا باقی نمی ماند.^۲
ابوحمزه ی شمالی گوید: امام باقر (علیه السلام) در تفسیر «إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ * وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي
جَحِيمٍ» فرمود:

ابرار ما هستیم، و فجّار دشمنان ما می باشند.^۳

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ إِلَى قَوْلِهِ يَصَلُّونَهَا يَوْمَ الدِّينِ يَوْمَ الْمَجَازَةِ
ثُمَّ قَالَ تَعْظِيمًا لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَا أَدْرَاكَ يَا مُحَمَّدُ مَا يَوْمُ الدِّينِ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ
يَوْمٌ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ سَيِّئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۰۹]

۱. و فيه: حدثنا سعيد بن محمد قال حدثنا بكر بن سهل عن عبد الغنى بن سعيد عن موسى
بن عبد الرحمن عن مقاتل بن سليمان عن الصّحاح عن ابن عباس في قوله: وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ
لِلَّهِ قَالَ: يريد الملك والقدرة والسلطان والعزة والجبروت والجمال والبهاء والهيبة
والإلهية لله وحده لا شريك له. [همان، ص ۴۱۰]

۲. في المجمع: «وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ» وحده أي الحكم له في الجزاء والثواب والعفو والانتقام
وروي عمرو بن شمر عن جابر عن أبي جعفر (علیه السلام) أنه قال إن الأمر يومئذ واليوم كله لله يا جابر إذا

كان يوم القيامة بادت الحكام فلم يبق حاكم إلا الله. [مجمع البيان، ج ۱۰، ص ۶۸۳]
۳. في تأويل الآيات: قال محمد بن العباس حدثنا جعفر بن محمد بن مالك عن محمد
بن الحسين عن محمد بن علي عن محمد بن الفضيل عن أبي حمزة عن أبي جعفر (علیه السلام)

صاحب تأویل الآیات گوید: مرحوم علی بن ابراهیم در تفسیر خود گوید: آیه «عَلِمْتُ نَفْسٌ مَّا قَدَّمْتُ وَأَخَّرْتُ» درباره‌ی عمر بن خطاب نازل شده است، و او در قیامت خواهد دانست که توشه‌ی پیش فرستاده‌ی او، ولایت ابوبکر و ولایت غاصبانه خود اوست بر مردم، و توشه‌ای که برای او پس از مرگ فرستاده می‌شود، ولایت غاصبانه دیگرانی است که پس از او بر مردم حاکم شدند.

و در تفسیر «بَلْ تُكذِّبُونَ بِالَّذِينَ» گوید:

مقصود تکذیب ولایت [اهل البيت عليهم السلام] است، بنابراین مقصود از «دین» ولایت [اهل البيت عليهم السلام] می‌باشد.^۱

در احتجاج طبرسی ضمن حدیث مفصّلی نقل شده که شخصی به امام صادق عليه السلام گفت: چه نیازی به دو ملک حافظ اعمال هست؟ در حالی که خداوند عالم السرّ و الخفیّات است؟ امام عليه السلام فرمود:

خداوند آن دو ملک را به اطاعت خود گرفته، و آنان را شهود بندگان خویش قرار داده است، تا بیشتر بر طاعت او مواظبت کنند، و از معصیت او دوری نمایند، و چه بسا بنده‌ای به خاطر آنان دست از گناه برمی‌دارد، و می‌گوید: «پروردگار مرا می‌بیند، و آن دو ملک بر علیه من شهادت خواهند داد» از سویی خداوند از لطف و رأفت خود آنان را مأمور کرده تا شیاطین را از بندگان خود دور کنند، و حیوانات

فی قوله عليه السلام إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ قَالَ الْأَبْرَارُ نَحْنُ هُمُ وَالْفُجَّارُ هُمُ عَدُونَا. [تأویل الآیات، ص ۷۴۶]

۱. فی تأویل الآیات: قوله تعالى عَلِمْتُ نَفْسٌ مَّا قَدَّمْتُ وَأَخَّرْتُ. ذكره علی بن ابراهیم رحمته الله عليه فی تفسیره أنها نزلت فی الثانی یعنی ما قَدَّمْتُ من ولاية ابي فلان و من ولاية نفسه و ما أَخَّرْتُ من ولاية الأمير من بعده و ذكر أيضا قال وقوله عليه السلام بَلْ تُكذِّبُونَ بِالَّذِينَ أَى بالولاية فالدين هو الولاية. [تأویل الآیات، ص ۷۴۶]

گزنده ی زمین، و آفات زیاد دیگری را نیز که مردم نمی بینند با اذن الهی از آنان برطرف نمایند، تا امر خداوند ﷻ فرا رسد.^۱

امام صادق علیه السلام می فرماید:

روزی رسول خدا ﷺ دست خود را بر شانه عموی خود عباس گذارده بود، ناگهان امیرالمؤمنین علیه السلام وارد شد و رسول خدا ﷺ با او معانقه نمود و بین دو چشم او را بوسه زد، پس عباس بر علی علیه السلام سلام کرد و آن حضرت به آرامی پاسخ او را داد، و عباس خشمگین شد و گفت: یا رسول الله ببین علی از کبر و فخر خود، دست بر نمی دارد! و رسول خدا ﷺ فرمود: عمودرباره ی علی چنین مگو، چرا که اکنون جبرئیل به من گفت: من، الساعة دو ملک مأمور بر اعمال علی را ملاقات نمودم و آنان گفتند: ما از روز ولادت علی تا امروز گناهی بر او ننوشته ایم.^۲

۱. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی رحمته الله علیه عن أبي عبد الله عليه السلام حديث طويل وفيه يقول السائل: فما علة الملكين الموكلين بعبادة يكتبون ما عليهم ولهم، والله عالم السر وما هو أخفى؟ قال: استعبدهم بذلك وجعلهم شهودا على خلقه ليكون العباد لملازمتهم إياهم أشد على طاعة الله مواظبة وعن معصيته أشد انقباضا، وكم من عبد يهيم بمعصية فذكر مكانهما فارعوى وكف، فيقول: ربى يرانى وحفظنى على بذلك تشهد، وإن الله برأفته ولطفه وكلهم بعبادة يذبون عنهم مردة الشياطين وهوام الأرض وآفات كثيرة من حيث لا يرون بإذن الله إلى ان يجيء امر الله ﷻ. [رواه فى تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۵۲۲، ح ۱۴]
۲. فى تفسیر علی بن ابراهیم حدثنى ابى عن النضر بن سويد عن محمد بن قيس عن ابن سنان عن ابى عبد الله عليه السلام قال: اقبل رسول الله ﷺ يوما واضعا يده على كتف العباس فاستقبله أمير المؤمنين صلوات الله عليه فعانقه رسول الله ﷺ وقبل بين عينيه ثم سلم العباس على على فرد عليه ردا خفيا فغضب العباس فقال: يا رسول الله لا يدع على زهوه فقال رسول الله ﷺ: لا تقل ذلك فى على فانى لقيت جبرئيل أنفا فقال: لقينى الملكان الموكلان بعلى الساعة فقالا: ما كتبنا عليه ذنبا منذ يوم ولد إلى هذا اليوم. [رواه فى تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۵۲۲]

سورهی مطفین

به این سوره «تطفیف» نیز گفته‌اند.

محلّ نزول: مکه مکرمه، و بعضی گفته‌اند: ۸ آیه آخر آن در مدینه منوره.
ترتیب نزول: بعد از سوره‌ی عنکبوت. آخرین سوره‌ای است که در مکه نازل شد.
تعداد آیات: ۳۶ آیه.

ثواب قرائت سورهی مطفین

مرحوم صدوق در کتاب ثواب الأعمال از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام نقل نموده که فرمود:
کسی که در نماز واجب خود این سوره را بخواند، خداوند در روز قیامت او را
از آتش دوزخ در امان خواهد نمود، آتش دوزخ او را نخواهد دید، و او نیز آتش
دوزخ را نخواهد دید، و بر جسر جهنم عبور نخواهد کرد و حسابی در قیامت
نخواهد داشت.^۱

و از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند خداوند در قیامت او را از ظرف‌های مهرشده‌ی
بهشتی سیراب خواهد کرد، و اگر برای حفظ مخزن و انباری خوانده شود،

۱. فی ثواب الأعمال: بِهَذَا الْإِسْتِنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ صَفْوَانَ الْجَمَّالِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام
قَالَ مَنْ قَرَأَ فِي الْفَرِيضَةِ وَنِيلَ لِلْمُطَفِّفِينَ أَعْطَاهُ اللَّهُ الْأَمْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ النَّارِ وَلَمْ تَرَهُ وَ
لَا يَرَاهَا وَلَمْ يَمْرَعْ عَلَى جِسْرِ جَهَنَّمَ وَلَا يُحَاسِبُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۲]

خداوند آن را از هر آفتی حفظ خواهد نمود.^۱
و از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:
سوره‌ی «مطففین» بر چیزی خوانده نمی‌شود مگر آن که با اذن خداوند از
حشرات و گزندگان زمین محفوظ خواهد ماند.^۲

-
۱. و من (خواص القرآن): روی عن النبی صلی الله علیه و آله، أنه قال: «من قرأ هذه السورة سقاه الله تعالى من الرحيق المختوم يوم القيامة، وإن قرئت على مخزن حفظه الله من كل آفة». [رواه فی تفسیر برهان، ج ۵، ص ۶۰۳، ح ۲]
۲. و فيه وقال الصادق علیه السلام: «لم تقرأ قط على شيء إلا وحفظ ووقى من حشرات الأرض بإذن الله تعالى». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۶۰۳، ح ۴]

سورہی مطففین، آیات ۱ تا ۳۶

متن:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَارِ لَفِي سِجِّينٍ ﴿٧﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَابٌ مَّرْقُومٌ ﴿٩﴾ وَيَلِيَّ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تَتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَابٌ مَّرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَّخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا

يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا
بِهِمْ يَتَعَامَرُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ
لَضَالُونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ
﴿٣٤﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾ هَلْ تُؤِيبُ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

لغات:

«تطفیف» به معنای کم فروشی و نقص در مکیال و میزان است، و «طفیف» چیز کم را گویند، و «اکتیال» شغل کیالی است، مانند «اتزان» که شغل ترازوداری است، و «أخسرت المیزان و خسرته» ای نقصت فی الوزن، و «سجین» فعیل از سجن است، و بعضی گفته‌اند: «سجین» زندان ابدی را گویند، و «مرفوم» نوشته‌ای است که حاوی دستور باشد، و «رین» به معنای غلبه است، و «ران علی قلبه» یعنی غلب علیه، و «ران علی قلوبهم ما كانوا یکسبون» یعنی اثر علی قلوبهم ما كانوا یعملونه من أعمال السوء، و «علیون» علو مضاعف است، و آن مراتب عالیة جلال است، و «أرائک» جمع آریکه به معنای تخت است که بهشتیان بر آن می‌نشینند، و اهل دوزخ را می‌بینند که در میان آتش می‌سوزند، و خوراک آنان حمیم و غساق و زقوم است، و «تنافس» تسابق دو نفر بر چیز نفیس است، و «مزج» مخلوط کردن مایعی به مایع دیگر است، و «تسنیم» چشمه‌ای است که از بالا به پایین جاری است، و «تغامز» اشاره‌ی با چشم است، از باب استهزا و یا طلب عیب، و «فاکھون» به معنای لاهون است، و «فکاهة» به معنای مزاح است، و «ثواب» در لغت به معنای رجوع است، و ثاب علیه عقله إذا رجع.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

وای برکم فروشان! (۱) آنان که وقتی برای خود پیمان‌ه می‌کنند، حق خود را بطور کامل می‌گیرند (۲) اما هنگامی که می‌خواهند برای دیگران پیمان‌ه یا وزن کنند، کم می‌گذارند! (۳) آیا آنها گمان نمی‌کنند که برانگیخته می‌شوند، (۴) در روزی بزرگ (۵) روزی که مردم در پیشگاه پروردگار جهانیان می‌ایستند. (۶) چنین نیست که آنها (درباره قیامت) می‌پندارند، به یقین نامه اعمال بدکاران در «سجّین» است! (۷) توچه می‌دانی «سجّین» چیست؟ (۸) نامه‌ای است رقم زده شده و سرنوشتی است حتمی! (۹) وای در آن روز بر تکذیب‌کنندگان! (۱۰) همانها که روز جزا را انکار می‌کنند. (۱۱) تنها کسی آن را انکار می‌کند که متجاوز و گنهکار است! (۱۲) همان کسی که (وقتی آیات ما بر او خوانده می‌شود می‌گوید: «این افسانه‌های پیشینیان است!») (۱۳) چنین نیست که آنها می‌پندارند، بلکه اعمال‌شان چون زنگاری بر دل‌های‌شان نشسته است! (۱۴) چنین نیست که می‌پندارند، بلکه آنها در آن روز از پروردگارشان محجوبند! (۱۵) سپس آنها به یقین وارد دوزخ می‌شوند! (۱۶) بعد به آنها گفته می‌شود: «این همان چیزی است که آن را انکار می‌کردید!» (۱۷) چنان نیست که آنها (درباره معاد) می‌پندارند، بلکه نامه اعمال نیکان در «علیین» است! (۱۸) و توچه می‌دانی «علیین» چیست! (۱۹) نامه‌ای است رقم خورده و سرنوشتی است قطعی، (۲۰) که مقربان شاهد آند! (۲۱) مسلماً نیکان در انواع نعمت‌اند: (۲۲) بر تخت‌های زیبای بهشتی تکیه کرده و (به زیباییهای بهشت) می‌نگرند! (۲۳) در چهره‌های‌شان طراوت و نشاط نعمت را می‌بینی و می‌شناسی! (۲۴) آنها از شراب (طهور) زلال دست‌نخورده و سربسته‌ای سیراب می‌شوند! (۲۵) مهربی که بر

آن نهاده شده از مشک است و در این نعمتهای بهشتی راغبان باید بر یکدیگر پیشی گیرند! (۲۶) این شراب (طهور) آمیخته با «تسنیم» است، (۲۷) همان چشمه‌ای که مقربان از آن می‌نوشند. (۲۸) بدکاران (در دنیا) پیوسته به مؤمنان می‌خندیدند، (۲۹) و هنگامی که از کنارشان می‌گذشتند آنان را با اشاره تمسخر می‌کردند، (۳۰) و چون به سوی خانواده خود بازمی‌گشتند مسرور و خندان بودند، (۳۱) و هنگامی که آنها را می‌دیدند می‌گفتند: «اینها گم‌راهانند!» (۳۲) در حالی که هرگز مأمور مراقبت و متکفل آنان [مؤمنان] نبودند! (۳۳) ولی امروز مؤمنان به کفار می‌خندند، (۳۴) در حالی که بر تختهای آراسته بهشتی نشسته و (به سرنوشت شوم آنها) می‌نگرند! (۳۵) آیا (با این حال) کافران پاداش اعمال خود را گرفتند؟! (۳۶)

تفسیر اهل البيت علیهم السلام:

«وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ * الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ * وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ * أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ * لِيَوْمٍ عَظِيمٍ * يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید: ابو جارود از امام باقر علیه السلام نقل نموده که فرمود: این آیه هنگامی نازل شد که رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد مدینه شد، و مردم مدینه در آن زمان بیش از همه در کیل و میزان خیانت می‌کردند، و با آمدن آن حضرت به مدینه کیل و وزن خود را نیکو انجام دادند، و اما «ویل»: چاهی است در جهنم، و خدا بهتر می‌داند که آن چیست.^۲

۱. سوره‌ی مطففین، آیات ۶-۱.

۲. القمّی: و فی روایة أبی الجارود عن أبی جعفر علیه السلام قال نزلت علی نبی الله صلی الله علیه و آله حین قدم المدینة وهم یومئذ أسوأ الناس کیلا فأحسنوا کیل و أما ویل فبلغنا والله أعلم أنها بئر فی جهنم. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۰]

مرحوم علی بن ابراهیم سپس با سند خود از ابن عباس نقل نموده که گوید:
آیه فوق مربوط به کسانی است که چون می‌خریدند کامل و با کیل راجح
تحویل می‌گرفتند، و چون می‌فروختند ناقص می‌داند و این عادت شان بود
و [چون رسول خدا ﷺ به مدینه آمد] از این عمل دوری کردند.^۱

و در تأویل آیات از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام نقل شده که فرمود:

مقصود از «وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ» کسانی هستند - ای محمّد - که خمس تورا - ای
محمّد - کامل نمی‌دهند، و هنگام تقسیم غنائم جنگی حق خود را کامل
می‌گیرند، و مقصود از «وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ» این است که چون
خمس آل محمّد عَلَيْهِمُ السَّلَام را از آنان سؤال می‌کنند، کامل پرداخت نمی‌نمایند، و
مقصود از «وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ» تکذیب وصی پیامبر عَلَيْهِ السَّلَام است، و مقصود
از «إِذَا تَثَلَّى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ» این است که حضرت مهدی
قائم عَلَيْهِ السَّلَام را تکذیب می‌کنند و می‌گویند: ما شما را نمی‌شناسیم، و شما
از فرزندان فاطمه عَلَيْهَا السَّلَام نیستی، همان گونه که مشرکین به رسول خدا عَلَيْهِ السَّلَام
می‌گفتند: شما آن پیامبر موعود نمی‌باشی.^۲

۱. و فيه: حدثنا سعيد بن محمد قال حدثنا بكر بن سهل عن عبد الغني بن سعيد عن
موسى بن عبد الرحمن عن ابن جريح عن عطا عن ابن عباس في قوله: الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا
عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ قال كانوا إذا اشتروا يستوفون بكيل
راجح وإذا باعوا يبخسوا المكيال والميزان وكان هذا فيهم وانتهوا. [همان]

۲. في تأويل الآيات: قوله تعالى بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا
عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ. تأويله ما رواه أحمد بن إبراهيم
بن عباد بإسناده إلى عبد الله بن بكير يرفعه إلى أبي عبد الله عَلَيْهِ السَّلَام في قوله عَلَيْهِمُ السَّلَام وَيْلٌ
لِّلْمُطَفِّفِينَ یعنی المنافقين [الناقصين] لخمسك يا محمّد الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى
النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ أي إذا صاروا إلى حقوقهم من الغنائم يستوفون وإذا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ

مرحوم طبرسی در کتاب احتجاج از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل نموده که در تفسیر «أَلَا يَظُنُّ أَوْلِيكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ * لِيَوْمٍ عَظِيمٍ» فرمود:

«أَيُّ أَلَيْسَ يُوَقِنُونَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ؟» یعنی آیا آنان یقین ندارند که در قیامت

مبعوث خواهند شد [و خداوند از آنان مؤاخذه خواهد نمود؟]^۱

امام باقر (علیه السلام) درباره‌ی ناقص دادن وزن و کیل [و کم فروشی] فرمود:

خداوند درباره‌ی کم فروشی فرموده است: «وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ» و برای هر کس

خداوند تعبیر به «ویل» نموده او را کافر شمرده است، چنان که می‌فرماید:

«فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ»^۲

امیرالمؤمنین (علیه السلام) ضمن کلام مفصلی فرمود:

مظنه و گمان دو گونه است: مظنه به معنای یقین و مظنه به معنای شک،

يُخْسِرُونَ أَيُّ إِذَا سَأَلُوهُمْ خَمْسَ آلِ مُحَمَّدٍ نَقَصُوهُمْ. وَقَوْلُهُ تَعَالَى وَيْلٌ لِّلْمُكْذِبِينَ بُوَصِيكَ يَا مُحَمَّدٌ. وَقَوْلُهُ تَعَالَى إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ. قَالَ يَعْنِي تَكْذِيبَهُ بِالْقَائِمِ وَعَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِذْ يَقُولُ لَهُ لَسْنَا نَعْرِفُكَ وَ لَسْتَ مِنْ وَلَدِ فَاطِمَةَ (علیهم السلام) كَمَا قَالَ

المشركون لمحمد (علیه السلام). [تأویل الآيات، ص ۷۴۷]

۱. فی الإحتجاج: وَمِثْلُهُ قَوْلُهُ أَلَا يَظُنُّ أَوْلِيكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ أَيُّ لَيْسَ يُوَقِنُونَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ وَ اللَّقَاءُ عِنْدَ الْمُؤْمِنِ الْبَعْثُ وَ عِنْدَ الْكَافِرِ الْمُعَايَنَةُ وَ النَّظَرُ وَ قَدْ يَكُونُ بَعْضُ ظَنِّ الْكَافِرِ يَقِينًا. [احتجاج، ج ۱، ص ۲۵۰]

۲. فی أصول الكافي عن علي بن إبراهيم عن محمد عن بعض أصحابنا عن آدم بن إسحاق عن عبد الرزاق بن مهران، عن الحسين بن ميمون عن محمد بن سالم عن أبي جعفر (علیه السلام) حديث طويل يقول فيه: وانزل في الكيل «وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ» ولم يجعل الويل لأحد حتى يسميه كافرا، قال الله (تعالى): «فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ».

[رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۵۲۷، ح ۴]

و مظنه اگر درباره‌ی معاد باشد به معنای یقین است، و اگر درباره‌ی دنیا باشد به معنای شک است.^۱

و فرمود:

مظنه در آیه «وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا» و آیه «إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهٗ» به معنای یقین است، و در آیه «وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا» - درباره‌ی منافقین - به معنای شک است. و در آیه فوق نیز به معنای یقین است.^۲

«كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفَجَارِ لَفِي سَجِينٍ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَجِينٌ * كِتَابٌ مَّرْقُومٌ * وَيَلُّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ * الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ * وَمَا يُكْذَبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ * إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ * كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ * كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّحْجُوبُونَ * ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُو الْجَحِيمِ * ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ»^۳

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «كِتَابُ الْفَجَارِ لَفِي سَجِينٍ» عذابی است که خداوند در سجین برای فجار نوشته است، و ملائکه مقرب خداوند اعمال فجار را در آن کتاب نوشته‌اند، و بر آن شهادت خواهند داد.^۴

۱. و فيه أيضا عن أمير المؤمنين عليه السلام حديث طويل يقول فيه عليه السلام و اما قوله: «وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا» یعنی تيقنوا انهم دخلوها و كذلك قوله «إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهٗ» و اما قوله للمنافقين «وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا» فهو ظن شك و ليس ظن يقين و الظن ظنان ظن شك و ظن يقين فما كان من أمر المعاد من الظن فهو ظن يقين، و ما كان من أمر الدنيا فهو على الشك. [همان، ص ۵۲۸، ح ۶]

۲. همان.

۳. سوره‌ی مطففین، آیات ۱۷-۷.

۴. القمّي: كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفَجَارِ لَفِي سَجِينٍ قَالَ مَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُمْ مِنَ الْعَذَابِ لَفِي سَجِينٍ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۰]

سپس مرحوم علی بن ابراهیم گوید: در روایت ابوالجارود از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

«سَجِّينَ» طبقه هفتم پایین زمین است، و «عَلِيَّوْنَ» آسمان هفتم است.^۱

تا این که گوید: از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مقصود از «فُجَارًا» فلان و فلان است، و نیز مقصود از «الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ» اولی و دومی است، و مقصود از «مُعْتَدٍ أَثِيمٍ» و «قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ» نیز آنان هستند که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را تکذیب می کردند و مقصود از «إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ» و «كُنْتُمْ بِهِ تَكذِّبُونَ» نیز آنان و پیروانشان می باشند، و مقصود از «إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ...» تا «عَيْنَا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ» رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و امیرالمؤمنین و فاطمه و حسن و حسین و ائمه بعد از آنان (علیهم السلام) می باشند. و مقصود از «إِنَّ الَّذِينَ أُجْرُمُوا» اولی و دومی و پیروان شان هستند، که به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و مؤمنین می خندیدند و آنان را استهزا می کردند، و آیات بعد از این ها نیز تا آخر سوره درباره آنان خواهد بود.^۲

۱. و فی روایة أبی الجارود عن أبی جعفر (علیه السلام) قال السجین الأرض السابعة و علیون السماء السابعة. [همان]

۲. القمّی: حدثنا أبو القاسم الحسينی قال حدثنا فرات بن ابراهیم عن محمد بن ابراهیم عن محمد بن الحسين بن ابراهیم عن علوان بن محمد قال حدثنا محمد بن معروف عن السندی عن الكلبي عن جعفر بن محمد (علیه السلام) فی قوله كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَارِ لَفِي سَجِّينٍ قَالَ هُوَ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ وَ مَا أَذْرَاكَ مَا سَجِّينٌ إِلَى قَوْلِهِ الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ زُرِيقٌ وَ حَبْتَرٌ وَ مَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ وَ هُمَا زُرِيقٌ وَ حَبْتَرٌ كَمَا يَكْذِبَانِ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) إِلَى قَوْلِهِ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ هُمَا ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ يَعْنِي هُمَا وَ مَنْ تَبِعَهُمَا كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيَّينَ وَ مَا أَذْرَاكَ مَا عَلِيُّونَ إِلَى قَوْلِهِ عَيْنَا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ وَ هُم رَسُولُ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ وَ الْأَئِمَّةُ (علیهم السلام) إِنَّ الَّذِينَ أُجْرُمُوا زُرِيقٌ وَ حَبْتَرٌ وَ مَنْ تَبِعَهُمَا كَانُوا

محمد بن فضیل گوید: امام کاظم علیه السلام در تفسیر «هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ» فرمود: یعنی امیرالمؤمنین علیه السلام. گفتیم: آیا این گونه این آیه نازل شده است؟ فرمود: آری.^۱ ابوحمزه‌ی ثمالی گوید: از امام باقر علیه السلام شنیدم که می‌فرمود:

خداوند ﷻ ما را از اعلیٰ علیین آفرید، و قلوب شیعیان ما را نیز از گل ما آفرید، و بدن‌های آنان را از مراتب پایین‌تر آفرید، و به همین علت قلوب آنان مایل به ما می‌باشد، سپس این آیه را تلاوت نمود «كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ * وَ مَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ * كِتَابٌ مَّرْقُومٌ * يَشْهَدُهُ الْمُرْتَبُونَ».

سپس فرمود:

و دشمنان ما را از سجین آفرید، و قلوب پیروانشان را از گل آنان آفرید، و بدن‌های شان را از غیر آن‌ها آفرید، از این رو قلوب پیروانشان به آنان متمایل است، سپس این آیات را تلاوت نمود «كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سَجِّينَ * وَ مَا أَدْرَاكَ مَا سَجِّينُ * كِتَابٌ مَّرْقُومٌ * وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ».^۲

مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامِرُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِلَىٰ آخِرِ السُّورَةِ فِيهِمَا. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۰]

۱. فی الکافی عن فضیل عن کاظم علیه السلام: قُلْتُ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سَجِّينٍ قَالَ هُمُ الَّذِينَ فَجَرُوا فِي حَقِّ الْأَيْمَةِ وَاعْتَدُوا عَلَيْهِمْ قُلْتُ ثُمَّ يُقَالُ - هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ قَالَ يَعْنِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قُلْتُ تَنْزِيلٌ قَالَ نَعَمْ. [کافی، ج ۱، ص ۴۳۵، ح ۹۱]

۲. فی الکافی عن مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَىٰ وَغَيْرُهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَغَيْرِهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ خَلْفٍ عَنْ أَبِي نَهْشَلٍ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِي حَمْرَةَ الثَّمَالِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ جَلَّ وَعَزَّ خَلَقَنَا مِنْ أَعْلَىٰ عِلِّيِّينَ وَخَلَقَ قُلُوبَ شِيعَتِنَا مِمَّا خَلَقْنَا مِنْهُ وَخَلَقَ أَبْدَانَهُمْ مِنْ دُونِ ذَلِكَ وَقُلُوبُهُمْ تَهْوَىٰ إِلَيْنَا لِأَنَّهَا خُلِقَتْ مِمَّا خُلِقْنَا مِنْهُ ثُمَّ تَلَاهِيهِ الْآيَةُ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ وَ مَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ كِتَابٌ مَّرْقُومٌ يَشْهَدُهُ الْمُرْتَبُونَ وَ خَلَقَ عَدُونَنَا مِنْ سَجِّينَ وَ خَلَقَ قُلُوبَ شِيعَتِهِمْ مِمَّا

«كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ * وَمَا أَذْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ * كِتَابٌ مَرْقُومٌ * يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ * إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ * عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ * تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ * يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ * خِتَامُهُ مِسْكٌ ...»^۱

حارث همدانی گوید:

داخل بر امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب (ع) شدم و او در حال سجده گریه می کرد، تا این که صدای گریه او بلند شد، و ما گفتیم: یا امیرالمؤمنین گریه شما ما را بی تاب و بیمار کرد و ما تا کنون چنین حالتی از شما ندیده بودیم؟! فرمود: من در حال سجده دعا می کردم و از خدای خود طلب خیر می نمودم، که خواب چشم مرا گرفت و رسول خدا (ص) را دیدم و او به من فرمود:

«یا ابالحسن جدایی تواز من طولانی شد، و من مشتاق دیدار تو هستم، و خداوند وعده ای که درباره ی توبه من داده بود را محقق نمود» گفتم: یا رسول الله وعده خداوند به شما درباره من چه بود؟ فرمود: «خداوند به من وعده داده بود که تو و همسر و فرزندان تو را با من در درجات اعلی علیین قرار بدهد» پس من گفتم: پدر و مادرم فدای شما باد یا رسول الله! شیعیان ما چگونه خواهند بود؟ فرمود: شیعیان ما با ما هستند و قصرهای آنان مقابل قصرهای ما می باشد، و منازل شان مقابل منازل ما خواهد بود.

گفتم: یا رسول الله! وضع شیعیان ما در دنیا چگونه خواهد بود؟ فرمود: آنان در امن و عافیت می باشند. گفتم: هنگام مرگ چه لطفی به آنان خواهد شد؟

خَلَقَهُمْ مِنْهُ وَابْدَأَهُمْ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَفَلُوبُهُمْ تَهْوَى إِلَيْهِمْ لِأَنَّهَا خُلِقَتْ مِمَّا خُلِقُوا مِنْهُ ثُمَّ تَلَاهُذِهِ الْآيَةَ - كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ وَمَا أَذْرَاكَ مَا سِجِّينُ كِتَابٌ مَرْقُومٌ وَيَلُومُ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ. [كافی، ج ۲، ص ۴، ح ۴]

فرمود: به آنان اختیار داده می‌شود، و ملک الموت مأمور به اطاعت از آنان خواهد بود، و هر گونه که دوست داشته باشند از دنیا می‌روند، و شیعیان ما به اندازه‌ی علاقه‌ای که به ما دارند مورد احسان قرار می‌گیرند. گفتم: آیا حدی برای آنان معلوم نیست؟ فرمود: آری، آن که بیش از همه ما را دوست می‌دارد، مرگ او مانند آشامیدن آب گوارا و خنک، در فصل تابستان خواهد بود، که قلب را شاد می‌کند، و بقیه آنان مانند کسی که در بستر خود به خواب می‌رود از دنیا می‌روند، و لحظه مرگ برای آنان شادترین لحظه زندگی آنان می‌باشد.^۱

۱. فی تأویل الآیات: هو ما رواه أبو طاهر المقلد بن غالب رحمته الله عن رجاله یاسناد متصل إلى علی بن شعبه الوالی عن الحارث الهمدانی قال دخلت علی امیر المؤمنین عليه السلام بن أبی طالب عليه السلام و هو ساجد بیکی حتی علانحیبه و ارتفع صوته بالبكاء فقلنا یا امیر المؤمنین لقد أمرضنا بکاک و أمضنا و أشجانا و ما رأیناک قد فعلت مثل هذا الفعل قط فقال کنت ساجدا أدعوربی بدعاء الخیر فی سجدتی فغلبتني عینی فرأیت رؤیا هالتنی و أفضتني رأیت رسول الله صلى الله عليه وآله قائما و هو یقول یا أبا الحسن طالت غیبتک عنی و قد اشتقت إلى رؤیتک و قد أنجزلی ربی ما وعدنی فیک فقلت یا رسول الله و ما الذی أنجزلک فی قال أنجزلی فیک و فی زوجتک و ابنیک و ذریتک فی الدرجات العلی فی علیین و قلت بأبی أنت و أمی یا رسول الله فشیعتنا قال شیعتنا معنا و قصورهم یحذا قصورنا و منازلهم مقابل منازلنا فقلت یا رسول الله فما لشیعتنا فی الدنیا قال الأمن و العافیة قلت فما لهم عند الموت قال یحکم الرجل فی نفسه و یؤمر ملک الموت بطاعته و أی موة شاء ماتها و إن شیعتنا لیموتون علی قدر حبهم لنا قلت فما لذلك حد یعرف قال بلی إن أشد شیعتنا لنا حبا یكون خروج نفسه کشرب أحدکم فی الیوم الصائف الماء البارد الذی ینتفع منه القلب و إن سائرهم لیموت کما یغط أحدکم علی فراشه کأقرما کانت عینه بموته. [تأویل الآیات، ص ۷۵۱]

مرحوم علی بن ابراهیم با سند خود از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:
کسی که از خوردن شراب دوری کند، اگر چه برای خدا نباشد، و برای صیانت
و سلامت خویش باشد، خداوند او را از ظرف های مهرشده ی بهشتی سیراب
خواهد نمود.

سپس مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ» یعنی مؤمنین باید برای رسیدن به ثواب های
یاد شده سبقت بگیرند، و «تسنیم» مصدر «سَنَّمَهُ» به معنای رَفَعَهُ می باشد،
چرا که شراب تسنیم بالاترین شراب بهشتی است، و اشرف شراب اهل بهشت
- که از بالا به طرف آنان می آید - تسنیم می باشد، و آن چشمه ای است که مقرّبین
از آن می نوشند، و مقرّبین آل محمّد (صلی الله علیه و آله) می باشند، چنان که خداوند می فرماید:
«وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ * أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ»^۱، و آنان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و خدیجه و
علی بن ابیطالب و ذریه آنان هستند، که به آنان ملحق خواهند شد، چنان
که خداوند می فرماید: «الْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ»^۲، و مقرّبون فقط از چشمه ی
تسنیم می نوشند، و سایر مؤمنین از نوشابه های ممزوج به تسنیم می نوشند.^۳

۱. سوره ی واقعه، آیات ۱۰ و ۱۱. ۲. سوره ی طور، آیه ی ۲۱.

۳. القمّی: و قال أبو عبد الله (علیه السلام) «من ترک الخمر لغير الله سقاه الله من الرحيق المختوم»، قال
یا ابن رسول الله من ترک الخمر لغير الله؟ قال: نعم والله صيانة لنفسه وفي ذلك
فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ قال: فيما ذكرنا من الثواب الذي يطلبه المؤمن ومزاجه من تسنيم
وهو مصدر سنمه إذا رفعه، لأنه أرفع شراب أهل الجنة، أو لأنه يأتيهم من فوق، قال: أشرف
شراب أهل الجنة يأتيهم في عالي تسنيم وهي عين يشرب بها المقرّبون، والمقرّبون
آل محمّد (صلی الله علیه و آله) يقول الله: السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ رسول الله (صلی الله علیه و آله) و خدیجه
و علی بن ابی طالب و ذریاتهم تلحق بهم، يقول الله: ألحقنا بهم ذرياتهم، و المقرّبون
یشربون من تسنيم بحتا صرفا و سائر المؤمنین ممزوجا. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۰]

جابر بن عبدالله انصاری گوید:

من خدمت رسول خدا ﷺ نشستہ بودم، وعلی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ وارد شد، ورسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم اور نزد خود خواند، و باعبای خود صورت اور پاک نمود، و فرمود: یا ابا الحسن آیا می خواهی بشارتی را که جبرائیل به من داده به تو بدهم؟ علی رضی اللہ عنہ فرمود:

«آری یا رسول الله» رسول خدا صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم فرمود: در بهشت چشمه ای است که به آن تسنیم می گویند، و از آن دو نهر جاری می شود و اگر کشتی های دنیا در آن ها قرار بگیرند می توانند حرکت کنند، و در کنار نهر تسنیم درخت هایی است که شاخه های آن ها از مروارید و مرجان تازه است، و علف آن ها از زعفران است، و در کناره های آن ها صندلی هایی از جنس نور وجود دارد، و بر آن ها کسانى نشستہ اند که برپیشانی آنان نوشته شده: اینان مؤمنان و دوستان اران علی بن ابیطالب رضی اللہ عنہ هستند.^۱

«إِنَّ الَّذِينَ أُجْرُمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ * وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامِرُونَ * وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ * وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ * وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ * فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ * عَلَى الْأَرْزَاقِ يُنظَرُونَ * هَلْ نُؤِيبُ الْكُفَّارَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ»^۲

۱. مائة منقبة لأمير المؤمنين عليه السلام: أخبرنا سهل بن أحمد الطرائقي و محمد بن عبد الله الكوفي رضي الله عنهما قالوا حدثنا محمد بن جرير الطبري قال حدثني خلف بن خليفة قال حدثني يزيد بن هارون قال حدثني محمد بن إبراهيم بن إبراهيم بن مبشر عن جابر بن عبد الله الأنصاري قال كنت عند النبي صلى الله عليه وسلم جالسا إذ أقبل علي بن أبي طالب رضي الله عنه فأدناه و مسح وجهه ببرده و قال يا أبا الحسن ألا أبشرك بما بشرني به جبرئيل عليه السلام قال بلى يا رسول الله قال إن في الجنة عينا يقال لها تسنيم يخرج منها نهران لو أن بهما سفن الدنيا بحرت و علي شاطئ التسنيم أشجار قضبانها من اللؤلؤ و المرجان الرطب و حشيشها من الزعفران علي حافتيهما كراسي من نور عليها أناس جلوس مكتوب علي جباههم بالنور هؤلاء المؤمنون هؤلاء محبوب علي بن أبي طالب رضي الله عنه. [مائة منقبة، ص ۵۵، ح ۲۹]

۲. سوره‌ی مطففین، آیات ۳۶-۲۹.

امام صادق علیه السلام در شأن نزول آیه «إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ» فرمود:
این آیات درباره‌ی علی علیه السلام و گروهی از منافقین و بنی امیه نازل شد که آن
حضرت را استهزا می نمودند.^۱

ابن عباس گوید:

حارث بن قیس و گروهی که با او بودند هر گاه به علی علیه السلام برخورد می کردند
می گفتند: این همان کسی است که محمد صلی الله علیه و آله او را از بین اهل بیت خود انتخاب
نموده است، و سپس استهزا می کردند، و می خندیدند، و چون قیامت برپا شود،
بین دوزخ و بهشت دری باز خواهد شد، و علی علیه السلام که در آن روز روی تخت هاتکیه
نموده، به آنان می فرماید: «به این سویا بیید» و چون می آیند، آن در به روی آنان
بسته می شود، و آن حضرت آنان را استهزا می کند و می خندد، چنان که خداوند
می فرماید: «فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ * عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ...»^۲

۱. فی تأویل الآیات: وقال أيضا حدثنا محمد بن عيسى عن يونس عن عبد الرحمن بن سالم عن أبي عبد الله عليه السلام في قوله صلى الله عليه وآله إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ إلى آخر السورة نزلت في علي عليه السلام وفي الذين استهزوا به من بنى أمية وذلك أن عليا عليه السلام مر على قوم من بنى أمية والمنافقين فسخروا منه. [تأویل الآیات، ص ۷۵۵]
۲. وفيه: وقال أيضا حدثنا علي بن عبد الله عن إبراهيم بن محمد الثقفی عن الحكم بن سليمان عن محمد بن كثير عن الكلبی عن أبي صالح عن ابن عباس في قوله تعالى إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ قال ذاك هو الحارث بن قيس وأناس معه كانوا إذا مر بهم علي عليه السلام قالوا انظروا إلى هذا الذي اصطفاه محمد واختاره من بين أهل بيته فكانوا يسخرون ويضحكون فإذا كان يوم القيامة فتح بين الجنة والنار باب فعلى عليه السلام يومئذ على الأرائك متكئ ويقول لهم هلم لكم فإذا جاءوا سد بينهم الباب فهو كذلك يسخر منهم ويضحك وهو قوله تعالى فاليوم الذين آمنوا من الكفار يضحكون على الأرائك ينظرون هل ثوب الكفار ما كانوا يفعلون. [همان]

ابوحمزه ثمالی گوید: امام سجّاد علیه السلام فرمود:

چون قیامت برپا شود، دو تخت از بهشت خارج می‌گردد، و در کنار دوزخ قرار می‌گیرد، و سپس علی علیه السلام می‌آید، و بر روی آن‌ها می‌نشیند، و چون می‌نشیند می‌خندد، و چون می‌خندد دوزخ زیر و رو می‌شود، و آن دو نفر خارج می‌گردند و مقابل علی علیه السلام قرار می‌گیرند، و می‌گویند: ای امیرالمؤمنین، وای وصی رسول خدا، آیا به ما رحم نمی‌کنی؟ و آیا نزد خدای خود از ما شفاعت نمی‌نمایی؟ پس آن حضرت به آنان می‌خندد و از جای خود بلند می‌شود، و آن دو تخت به بهشت برده می‌شوند، و آن دو نفر به جای خود باز می‌گردند، و این است معنای آیات فوق که خداوند می‌فرماید: «فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ * عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ * هَلْ تُؤْتِبُ الْكُفَّارَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ.»^۱

مؤلف گوید:

در جلد اول این تفسیر در تفسیر آیه «اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ»^۲، حدیثی از امام عسکری علیه السلام در این معنا گذشت.

۱. و فی تأویل الآیات: وأحسن ما قيل في هذا التأويل ما رواه أيضا عن محمد بن القاسم عن أبيه بإسناده عن أبي حمزة الثمالي عن علي بن الحسين عليه السلام قال إذا كان يوم القيامة أخرجت أريكتان من الجنة فبسطتا علي شفير جهنم ثم يجيء علي عليه السلام حتى يقعد عليهما فإذا قعد ضحك وإذا ضحك انقلبت جهنم فصار عاليها سافلها ثم يخرجان فيوقفان بين يديه فيقولان يا أمير المؤمنين يا وصي رسول الله ألا ترحمننا ألا تشفع لنا عند ربك قال فيضحك منهما ثم يقوم فيدخل الأريكتان ويعادان إلى موضعهما فذلك قوله ﷺ «فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ هَلْ تُؤْتِبُ الْكُفَّارَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ.»

۲. سوره‌ی بقره، آیه ۱۵.

[همان، ص ۷۵۶]

سورهی انشقاق

به این سوره «انشقاق» نیز می‌گویند.

محلّ نزول: مکه مکرمه.

ترتیب نزول: بعد از سورهی انفطار.

تعداد آیات: ۲۳ یا ۲۵ آیه.

ثواب قرائت سورهی انشقاق

از رسول خدا ﷺ نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، خداوند متعال او را از این که نامه عمل او از پشت سر به او داده شود، مصون می‌دارد، و اگر این سوره نوشته شود، و همراه زنی که زایمان او سخت شده قرار بگیرد، و یا براو خوانده شود، در همان ساعت وضع حمل خواهد نمود.^۱

و از امام صادق عليه السلام نقل شده که فرمود:

اگر این سوره نوشته شود و همراه زن بارداری که از وضع حمل خود رنج می‌برد قرار بگیرد، وضع حمل خواهد نمود، و باید زود آن را از زن جدا کنند، تا همه آنچه

۱. ومن (خواص القرآن): روی عن النبي ﷺ، أنه قال: «من قرأ هذه السورة أعاده الله تعالى أن يعطى كتابه من وراء ظهره، وإن كتبت وعلقت على المتعسرة بولدها، أو قرئت عليها، وضعت من ساعتها». [رواه في تفسير برهان، ج ۵، ص ۶۱۵، ح ۱]

در شکم اوست خارج نشود، و اگر این سوره را به دام آویزان کنند، از بلا محفوظ بماند، و اگر بر دیوار منزلی نوشته شود، آن منزل از حشرات ایمن خواهد شد.^۱ و در ابتدای سوره انفطار نیز روایتی در فضیلت این سوره گذشت.

۱. و فیه: وقال الصادق علیه السلام: «إذا علقت علی المملوقة وضعت، و یحرص الواضع لها أن ینزعها عن المملوقة سریعا لئلا یرج جميع ما فی بطنها، و تعلیقها علی الدابة یحفظها عن الآفات، و إذا کتبت علی حائط المنزل أمن من جميع الهوام». [همان، ح ۳]

سورهی انشقاق، آیات ۱ تا ۲۵

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ① وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ② وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ③ وَالْقَتُّ مَا فِيهَا وَ
تَخَلَّتْ ④ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ⑤ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ
⑥ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ⑦ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ⑧ وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ
مَسْرُورًا ⑨ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ⑩ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا ⑪ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ⑫
إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ⑬ إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ⑭ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا ⑮ فَلَا
أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ⑯ وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ⑰ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ⑱ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ⑲ فَمَا
لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ⑳ وَإِذَا فُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ㉑ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يَكْذِبُونَ ㉒
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ㉓ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ㉔ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ㉕

لغات:

«انشقاق» افتراق و شکافته شدن غیرقابل التیام است، و هرانشقاقی افتراق است و هرافتراقی انشقاق نیست، و «اِذْن» به معنای استماع است، و اِذْن لک یعنی اسْتَمَعَ لک، و «حَوْر» به معنای رجوع و از حارَ یَحْوِرُ به معنای رَجَعَ یَرْجِعُ می باشد، و کَلَمْتُهُ فما حار جواباً یعنی ما ردّ جواباً، و «نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الْخَوْرِ بَعْدَ الْكُوْر» یعنی من الرجوع إلى النقصان بعد الزيادة و التمام، و «حَوْرَه» إِذَا رَدَّه إِلَى الْبِیَاضِ، و «شَفَقَ» حُمْرَه و سرخی آسمان است بین نماز مغرب و عشا، و اصل شَفَقَ به معنای رَقَّتْ است، و «وَأَشْفَقَ عَلٰی كَذَا» إِذَا رَقَّ عَلَيْهِ و خاف هلاكه، و ثوب شَفَقَ: ثوب رقیق را گویند، و شَفَقَ همان حُمْرَه ی رقیقه بعد از غروب خورشید است، و «وَسَقَ» به معنای جمع است، و «وَسَقْتُهُ» إِذَا جَمَعْتُهُ، و طعام موسوق یعنی طعام مجموع، و «وَسَقَ» نیز به طعام فراوان مجتمع گویند که وزن یا کیل می شود، و مقدار آن شصت صاع یعنی ۱۸۰ کیلومی باشد، و «اتِّسَقَ» به معنای اجتماع است، و اصل «طَبَقَ» به معنای حال است، و «لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ» یعنی حالاً بعد حال.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

در آن هنگام که آسمان [کرات آسمانی] شکافته شود، (۱) و تسلیم فرمان پروردگارش شود - و سزاوار است چنین باشد - (۲) و در آن هنگام که زمین گسترده شود، (۳) و آنچه در درون دارد بیرون افکنده و خالی شود، (۴) و تسلیم فرمان پروردگارش گردد - و شایسته است که چنین باشد - (۵) ای انسان! توباً تلاش و رنج بسوی پروردگارت می روی و او را ملاقات خواهی کرد! (۶) پس کسی که نامه اعمالش به دست راستش داده شود، (۷) بزودی حساب آسانی برای او می شود،

(۸) و خوشحال به اهل و خانواده‌اش بازمی‌گردد. (۹) و اما کسی که نامه اعمالش به پشت سرش داده شود، (۱۰) بزودی فریاد می‌زند وای بر من که هلاک شدم! (۱۱) و در شعله‌های سوزان آتش می‌سوزد. (۱۲) چرا که او در میان خانواده‌اش پیوسته (از کفو و گناه خود) مسرور بود! (۱۳) او گمان می‌کرد هرگز بازگشت نمی‌کند! (۱۴) آری، پروردگارش نسبت به او بی‌نا بود (و اعمالش را برای حساب ثبت کرد)! (۱۵) سوگند به شفق، (۱۶) و سوگند به شب و آنچه را جمع‌آوری می‌کند، (۱۷) و سوگند به ماه آن گاه که بدر کامل می‌شود، (۱۸) که همه شما پیوسته از حالی به حال دیگر منتقل می‌شوید (تا به کمال برسید). (۱۹) پس چرا آنان ایمان نمی‌آورند؟! (۲۰) و هنگامی که قرآن بر آنها خوانده می‌شود سجده نمی‌کنند؟! (۲۱) بلکه کافران پیوسته آیات الهی را انکار می‌کنند! (۲۲) و خداوند آنچه را در دل پنهان می‌دارند بخوبی می‌داند! (۲۳) پس آنها را به عذابی دردناک بشارت ده! (۲۴) مگر کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده‌اند، که برای آنان پاداشی است قطع‌نشدنی! (۲۵)

تفسیر اهل البیت علیهم‌السلام:

«إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ * وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ * وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ * وَالْقَتُّ مَا فِيهَا وَ تَخَلَّتْ * وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ * يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمَلَأْتَهُ * فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ...»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«أَذْنَتْ لِرَبِّهَا» یعنی اطاعت رَبِّهَا، و «حُقَّتْ» یعنی «وَحَقُّ لَهَا أَنْ تُطِيعَ رَبَّهَا»، و «وَ إِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ وَ الْقَتُّ مَا فِيهَا وَ تَخَلَّتْ» یعنی هنگامی که زمین کشیده و پاره می‌شود و مردم را از درون خود بیرون می‌ریزد، و زمین از مردم خالی می‌شود،

و «يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمَلَأْتَهُ» [یعنی اِنَّكَ سَاعٍ اِلَيْهِ سَعِيًّا كَدُوْحًا اِلَىٰ لِقَاءِ جَزَائِهِ] «فملاقيه» تقدّم خيراً أو شراً، یعنی ای انسان تو با سرعت زحمت به طرف پروردگار خود می روی پس بین با اعمال خیر می روی یا با اعمال شرّ؟ با هر عملی بروی پروردگار خویش وارد می شوی.^۱ سپس گوید: امام باقر (علیه السلام) در تفسیر «فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ» فرمود:

مقصود: ابوسلمة عبد الله بن عبد الأسود بن هلال مخزومی از بنی مخزوم است، و مقصود از «وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ» برادر او، اسود بن عبد الأسود بن هلال مخزومی می باشد، که در جنگ بدر به دست حمزه ی سید الشهداء کشته شد، و «فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا» یعنی يدعوا الويل، «إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ» ای ظنّ أن لن يرجع بعد ما يموت.^۲

و از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود:

سه خصلت در هر کس باشد خداوند در قیامت حساب آسان و یسیر و سبکی از او خواهد گرفت، و با رحمت خود او را به بهشت خواهد برد. گفته

۱. القمّي: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ قَالَ: يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ أَي أَطَاعَتْ رَبَّهَا وَحَقَّتْ وَحَقَّ لَهَا أَنْ تَطِيعَ رَبَّهَا وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ قَالَ تَمَدَّ الْأَرْضُ فَتَنشَقُّ فَيُخْرِجُ النَّاسَ مِنْهَا وَتَخَلَّتْ أَي تَخَلَّتْ مِنَ النَّاسِ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا يَعْنِي تَقَدَّمَ خَيْرًا أَوْ شَرًّا فَمَلَأْتَهُ مَا قَدَّمَ مِنْ خَيْرٍ وَشَرٍّ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۲]

۲. و فيه: وفي رواية أبي الجارود عن أبي جعفر (عليه السلام) في قوله فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فهو أبو سلمة عبد الله بن عبد الأسود بن هلال المخزومي وهو من بنى مخزوم وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ فهو الأسود بن عبد الأسود بن هلال المخزومي قتله حمزة بن عبد المطلب يوم بدر. قوله فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا الثُّبُورُ الْوَيْلُ إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ بَلَى يَقُولُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَرْجِعَ بَعْدَ مَا يَمُوتُ. [همان]

شد: یا رسول الله آن سه خصلت چیست؟ فرمود: عطا کنی به کسی که تورا محروم نموده، وصله رحم کنی با کسی که با تو قطع رحم نموده، و عفو کنی از کسی که به تو ظلم نموده است.^۱

در کتاب احتجاج ضمن حدیث مفصلی امیرالمؤمنین علیه السلام احوال قیامت را بیان می‌نماید و می‌فرماید:

«مردم در آن روز دارای طبقات و منازل هستند: برخی حساب آسانی از آنان گرفته می‌شود و شادمان به اهل خود [در بهشت] باز می‌گردند، و برخی بدون حساب داخل بهشت می‌شوند، چرا که لباس دنیا را به خود نگرفته‌اند، و حساب در آن روز مربوط به کسانی است که به دنیا آمیخته شده‌اند، و برخی از آنان بر کوچک‌ترین اعمال خود [مانند نخ وسط هسته خرما] مؤاخذه می‌شوند، و به عذاب سعیر دوزخ خواهند رفت!!»^۲

امام باقر علیه السلام می‌فرماید:

خداوند در قیامت به اندازه‌ی عقول مردم، از آنان حساب‌رسی و مؤاخذه می‌نماید.^۳

۱. و فی حدیث آخر: ثلاث من کن فیہ حاسبه الله حسابا یسیرا وأدخله الجنة برحمته، قالوا: وما هی یا رسول الله؟ قال: تعطى من حرمک، وتصل من قطعک، وتعفو عنک ظلمک.

[رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۵۳۷، ح ۱۲]

۲. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی رحمته الله علیه عن أمير المؤمنين علیه السلام حدیث طویل یذکر فیہ أحوال القيامة و فیہ یقول: والناس یومئذ علی طبقات و منازل، فمنهم من یحاسب حسابا و ینقلب إلى أهله مسرورا و منهم الذین یدخلون الجنة بغير حساب، لأنهم لم یلبسوا من امر الدنيا بشیء، وانما الحساب هناک علی من تلبس بها هاهنا و منهم من یحاسب علی النقییر و القطمیر و یصیر الی عذاب السعیر. [رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۵۳۷، ح ۸]

۳. فی محاسن البرقی عن الحسن بن علی بن یقطین عن محمد بن سنان عن أبی

و روایت شده که حساب یسیر، پذیرفته شدن حسنات، و عفو از سیئات است، و کسی که در حساب از او سخت‌گیری شود، عذاب خواهد شد.^۱

سدیر صیرفی گوید: امام صادق (علیه السلام) ضمن کلام مفصلی فرمود:

هنگامی که خداوند مؤمن را از قبر خارج می‌کند، مثالی مقابل او قرار می‌گیرد، و به هر خطر و سختی برخورد می‌کند، آن مثال به او می‌گوید: هراس مکن و به او نسبت به کرامت الهی بشارت می‌دهد، و چون در پیشگاه خداوند و مقابل حساب قرار می‌گیرد، خداوند حساب آسانی از او می‌گیرد، و دستور می‌دهد تا او را داخل بهشت کنند، و در آن حال آن مثال مقابل او قرار دارد، و مؤمن به او می‌گوید: خدا تو را رحمت کند که از هنگام خروج از قبر همواره به من بشارت به سرور و کرامت الهی را دادی تا من به آن رسیدم، تو کیستی؟ و آن مثال می‌گوید: من همان شادی و سروری هستم که تو در دنیا بر برادر مؤمن خود وارد کردی، و خداوند مرا از آن عمل تو آفرید، تا تو را مسرور نمایم و بشارت بدهم.^۲

الجارود عن أبي جعفر (عليه السلام) قال: انما يداق الله العباد في الحساب يوم القيامة على قدر ما آتاهم من العقول في الدنيا. [همان، ح ۱۳]

۱. فی جوامع الجامع: حسابا یسیرا ای سهلا مهینا لا تناقض فیہ و روی أن الحساب الیسیر هو الاثابة علی الحسنات والتجاوز عن السيئات ومن نوقش الحساب عذب. [همان، ح ۱۴]

۲. فی أصول الکافی محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن عیسی عن الحسن بن محبوب عن سدیر الصیرفی قال قال أبو عبد الله (عليه السلام): فی حدیث طویل: إذا بعث الله (صلى الله عليه وآله) المؤمن من قبره خرج معه مثال يقدمه امامه، كلما رأى المؤمن هولا من أهوال يوم القيامة قال له المثال: لا تفزع ولا تحزن وأبشر بالسرور والكرامة من الله جل وعز، حتى يقف بين يدي الله جل وعز فيحاسبه حسابا يسيرا، ويأمر به الى الجنة والمثال امامه، فيقول له المؤمن: رحمك الله نعم الخارج خرجت معي من قبري وما زلت تبشرني بالسرور والكرامة من ربي حتى رأيت ذلك، فيقول: من أنت؟ فيقول: انا السرور الذي

«وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ * فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا * وَيَصْلَى سَعِيرًا * إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا * إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ * بَلَى إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا»^۱
«فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا» یعنی آن که نامه‌اش از پشت سرداده می‌شود، فریاد ثُبُور و هلاکت می‌کند.

مرحوم قمی گوید:

«ثُبُور» به معنای ویل است. و در روایات آمده که ویل به معنای چاهی است در جهنم، و «وَيَصْلَى سَعِيرًا» وعید به رسیدن به آتش سعیر و شعله ورو سوزان است، «أَعَاذَنَا اللَّهُ مِنَ النَّارِ وَرَزَقَنَا مِرَاقَةَ الْأَبْرَارِ». چنین کسی به فکر آخرت و وعده‌های خداوند نیست، و سرگرم به اهل و مال و جاه است، و گمان می‌کند که پس از مرگ، بازگشتی به قیامت برای او نخواهد بود، و خداوند درباره‌ی او می‌فرماید: «بَلَى إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا» یعنی آری اگر او از قیامت غافل است، خداوند از او غافل نخواهد بود، و به اعمال او آگاه است، و او را به کیفر خود خواهد رساند.

برخی از مفسرین گویند:

در این آیه تعبیر به «وراء ظهره» شده و در آیه دیگر تعبیر به «بشماله» شده است، و وجه جمع این است که صورتش را به عقب برگردانند، و دست چپ او را در بدن او فرو ببرند و از عقب سرنامه را به دست چپ او بدهند، و این مربوط به کسی است که یک عمل صالح در نامه او نباشد، و ایمان به قیامت نیز نداشته باشد، و چنین کسی نامه‌اش سیاه و غرق گناه است، و

كنت أدخلته على أخيك المؤمن في الدنيا، خلقني الله جل وعزمنه لا بشرک انتهى.

[رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۵۳۷، ح ۱۵]

۱. سوره‌ی انشقاق، آیات ۱۵-۱۰.

ضجّه و فریاد او به خاطر عذاب بلند خواهد بود، و خداوند در آیات دیگری نسبت به او می فرماید: «وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا»^۱، و در آیه دیگری می فرماید: «وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيهِ * وَلَمْ أَدْرِمَا حِسَابِيهِ * يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ»^۲، سپس گوید:

و «وَيَصْلَى سَعِيرًا» سعیر آتش شعله و راست، چنان که می فرماید: «وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ»^۳، و می فرماید: «وَكَفَىٰ بِلَهَنِّمْ سَعِيرًا»^۴، و «وَيَصْلَى سَعِيرًا» یعنی کافر پرتاب می شود در آتش و به شعله های آتش می رسد، و شعله آتش او را به بالا پرتاب می کند و گمان می کند که از آتش بیرون می افتد و لکن با عمود آتشین بر سر او می زنند و تا قعر جهنم فرو می رود، چنان که خداوند می فرماید: «وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِّنْ حَدِيدٍ * كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا»^۵، و یا می فرماید: «وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا»^۶ و

مؤلف گوید:

از آیه «إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا» استفاده می شود که اهل دنیا و کسانی که از وعده های خداوند و عذاب دوزخ هراس ندارند، در دنیا شاد، و دل به دنیا بسته اند، از این رو در آخرت گرفتار اندوه و عذاب خواهند بود، و لکن مؤمنین که ایمان به خدا و قیامت دارند همواره از قیامت و مواقف آن در هراسند و از آتش دوزخ به خدا پناه می برند، و دل به دنیا نبسته اند، و به همین علت در قیامت هراسی

۱. سوره ی کهف، آیه ی ۴۹.
۲. سوره ی الحاقه، آیات ۲۷-۲۵.
۳. سوره ی تکویر، آیه ی ۱۲.
۴. سوره ی نساء، آیه ی ۵۵.
۵. سوره ی حج، آیه ی ۲۱ و ۲۲.
۶. سوره ی سجده، آیه ی ۲۰.
۷. تفسیر اراطیب البیان.

ندارند و شاد و مسرور می‌باشند و این معنای حدیث معروفی است که اولیای خدا فرموده‌اند: «مَرَارَةُ الدُّنْيَا حَلَاوَةُ الْآخِرَةِ وَ حَلَاوَةُ الدُّنْيَا مَرَارَةُ الْآخِرَةِ»^۱ یعنی شیرینی دنیا تلخی آخرت است، و تلخی دنیا شیرینی آخرت می‌باشد.

«فَلَا أُفْسِمُ بِالشَّفَقِ * وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ * وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ * لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَن طَبَقِي»^۲

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

خداوند به «شَفَقٌ» یعنی سرخی بعد از غروب خورشید، و به شب و به ماه سوگند یاد نموده، و جواب این قَسَم‌ها آیه‌ی «لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَن طَبَقِي» می‌باشد، یعنی سوگند به شَفَق و سوگند به شب و آنچه را جمع می‌کند، و سوگند به ماه در آن هنگام که کامل می‌شود، همانا شما امت، همانند امت‌های پیشین خواهید بود و همانند آنان عمل خواهید نمود.

سپس گوید: رسول خدا ﷺ فرمود:

شما مردم باهمان روش‌ها، و سنت‌های امت‌های پیشین عمل خواهید کرد بدون کم و کاست، و به روش و طریقه آنان - و جب به جب و ذراع به ذراع - عمل خواهید نمود، حتی اگر یکی از امت‌های پیشین داخل خانه سوسماری رفته باشد، شما نیز داخل خانه سوسمار خواهید شد» اصحاب گفتند: آیا مقصود شما از امت‌های پیشین یهود و نصارا می‌باشند؟ فرمود: جز آن‌ها چه کسانی را می‌توانم اراده کرده باشم؟! سپس فرمود: شما دستگیره‌های اسلام را یکی پس از دیگری خواهید شکست، و نخست دستگیره‌ای که از دین خود می‌شکنید، امامت [بعد از من] است، و آخرین دستگیره‌ای که می‌شکنید نماز است.^۳

۱. بحار الانوار، ج ۷۰، ص ۱۳۱. ۲. سوره‌ی انشقاق، آیات ۱۹-۱۶.

۳. القمّی: قال رسول الله ﷺ لتركبن سنة من كان قبلکم حذو النعل بالنعل والقذة بالقذة ولا تخطئون طريقتهم شبر بشبر و ذراع بذراع و باع بباع حتى أن لو كان من قبلکم

امام باقر عليه السلام فرمود:

جبرئیل عليه السلام نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد و دست او را گرفت و به بقیع برد و کنار قبری ایستاد و صاحب آن قبر را صدا زد و گفت: «با اذن خداوند برخیز!» پس مردی نورانی در حالی که خاک‌ها را از صورت خود برطرف می‌کرد، از قبر خارج شد و گفت: «الْحَمْدُ لِلَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ» پس جبرئیل به او گفت: با اذن خدا به قبر خود بازگرد. سپس نزد قبر دیگری رفت و صاحب آن را صدا زد و گفت: «با اذن خدا به پا خیز!» پس مرد سیاه‌چهره‌ای خارج شد، در حالی که می‌گفت: «وَا حَسْرَتَاهُ وَ ثُبُورَاهُ» پس جبرئیل به او گفت: با اذن خداوند به جای خود بازگرد.

سپس جبرئیل گفت:

ای محمد! این گونه مردم در قیامت از قبرها خارج می‌شوند، و مؤمنین این گونه سخن می‌گویند، و غیرمؤمنین آن گونه که دیدی سخن می‌گویند.^۱

دخل جحر ضب لدخلتموه قالوا اليهود والنصارى تعنى يا رسول الله قال: فمن أعنى لينقض عرى الإسلام عروة عروة فيكون أول ما تنقضون من دينكم الإمامة [الأمانة] و آخره الصلاة. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۳]

۱. فی الکافی: ابراهیم بن ابی البلاد عن بعض أصحابنا عن أبی عبد الله عن أبیه عليه السلام قال أتى جبرئیل عليه السلام إلى التبی عليه السلام فأخذ بيده فأخرجه إلى البقیع فأنتهى إلى قبر فصوت بصاحبه فقال قم یاذن الله قال فخرج منه رجل مبيض الوجه یمسح التراب عن وجهه و هو یقول الحمد لله و الله أكبر فقال جبرئیل عد یاذن الله ثم انتهى به إلى قبر آخر فصوت بصاحبه و قال له قم یاذن الله فخرج منه رجل مسود الوجه و هو یقول و احسرتاه و ثبوره ثم قال له جبرئیل عد إلى ما كنت یاذن الله ثم قال یا محمد هكذا یحشرون يوم القيامة المؤمنون یقولون هذا القول و هؤلاء یقولون ما ترى. [کتاب الزهد، ص ۹۴، ح ۲۵۳]

زراره گوید: امام باقر علیه السلام درباره‌ی آیه «لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ» فرمود: ای زراره آیا این امت بعد از پیامبر خود صلی الله علیه و آله در مورد خلافت، فلان و فلان و فلان، همین گونه عمل نکرد؟! [و آیا از وصی پیامبر خود اطاعت نمود؟!]^۱ یکی از اصحاب امام صادق علیه السلام گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

خداوند تبارک و تعالی هنگامی که می خواهد حساب بنده‌ی مؤمن خود را انجام بدهد، نامه او را به دست راستش می دهد، و بدون آن که احدی اطلاع پیدا کند به بنده‌ی خود می گوید: بنده‌ی من آیا چنین و چنان نکردی و فلان عمل و فلان عمل را انجام ندادی؟ پس بنده‌ی گنهکار می گوید: «پروردگارا چنین است که می فرمایی من چنین کارهایی را انجام دادم» پس خداوند می فرماید: «آن‌ها را بر تو بخشیدم، و به جای آن‌ها برای تو حسنات قرار دادم» و چون نامه آن گنهکار را اهل محشر می بینند، می گویند: آیا این بنده را یک گناه در دنیا نبوده است؟! و این معنای سخن خداوند است می فرماید: «فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ * فَسَوْفَ يُحَاسِبُ حَسَابًا يَسِيرًا * وَ يُنْقَلَبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا».

راوی حدیث گوید: به امام صادق علیه السلام گفتم: مقصود از اهل کیانند؟ فرمود:

خویشان مؤمن او در بهشت هستند، سپس فرمود: و اگر خداوند به بنده‌ای اراده‌ی خیر و خوبی نداشته باشد، حساب او را مقابل چشم خلائق انجام می دهد، و او را رسوا می کند، و نامه عملش را به دست چپ او می دهد، چنان که می فرماید: «وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ * فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا * وَ يُصَلَّىٰ سَعِيرًا * إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا» گفتم: مقصود از اهل او کیانند؟

۱. مُحَمَّدُ بْنُ يُحْيَىٰ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام فِي قَوْلِهِ تَعَالَى - لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ قَالَ يَا زُرَّارَةُ أَوْ لَمْ تَرْكَبْ هَذِهِ الْأُمَّةَ بَعْدَ نَبِيِّهَا طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ فِي أَمْرِ فُلَانٍ وَ فُلَانٍ وَ فُلَانٍ. [کافی، ج ۱، ص ۴۱۵، ح ۱۷]

فرمود: مقصود اهل او در دنیا هستند. گفتیم: معنای «إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ» چیست؟ فرمود: «ظَنَّ أَنَّهُ لَنْ يَرْجِعَ». یعنی او گمان می کرد که هرگز بازگشتی [به قیامت] نخواهد داشت.^۱

سدیر صیرفی از پدر خود از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:
 «مَدَّتْ غَيْبَتَ قَائِمٍ مَا طَوْلَانِي خَوَاهِدُ شَدَّ» گفتیم: برای چه ای فرزند رسول خدا؟ فرمود: خداوند می خواهد سنت های پیامبران (علیهم السلام) را نسبت به غیبت هایی که داشته اند درباره ی او جاری نماید، و چاره ای نیست جز آن که باید به اندازه ی غیبت های آنان او غائب باشد، چنان که خداوند می فرماید: «لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ»، «أَيُّ عَلَى سُنَنِ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ».^۲

۱. کتاب الزهد: القاسم بن محمد بن محمد بن علی قال سمعت أبا عبد الله (عليه السلام) يقول إن الله تبارك وتعالى إذا أراد أن يحاسب المؤمن أعطاه كتابه بيمينه وحاسبه فيما بينه وبينه فيقول عبدي فعلت كذا وكذا وعملت كذا وكذا فيقول نعم يا رب قد فعلت ذلك فيقول قد غفرتها لك وأبدلتها حسنات فيقول الناس سبحان الله أما كان لهذا العبد سيئة واحدة وهو قول الله (تعالى) فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا وَيَنْقَلِبُ إِلَى أَهْلِهِ مَسْرُورًا قلت أي أهل قال أهله في الدنيا هم أهله في الجنة إن كانوا مؤمنين قال وإذا أراد بعبد شرا حاسبه على رءوس الناس وبكته وأعطاه كتابه بشماله وهو قول الله (تعالى) وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا وَيَصْلَى سَعِيرًا إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا قلت أي أهل قال أهله في الدنيا قلت قوله إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ قال ظن أنه لن يرجع.
 [کتاب الزهد، ص ۹۲، ح ۲۴۶]

۲. فی کمال الدین: حَدَّثَنَا الْمُظَفَّرُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ الْمُظَفَّرِ الْعَلَوِيِّ السَّمَرْقَنْدِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْعُودٍ وَحَيْدَرُ بْنُ مُحَمَّدِ السَّمَرْقَنْدِيِّ جَمِيعًا قَالَا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَسْعُودٍ قَالَ حَدَّثَنَا جَبْرِئِيلُ بْنُ أَحْمَدَ عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ الْبَغْدَادِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ الصَّيْرَفِيِّ عَنْ حَنَانِ بْنِ سَلْدِيرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ إِنَّ لِلْقَائِمِ مِنَّا عَيْبَةً يَطُولُ أَمْدُهَا فَقُلْتُ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَلِمَ ذَلِكَ قَالَ

در تفسیر برهان از ابن عباس در تفسیر «لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ» نقل شده که گوید: این خطاب تنها مربوط به پیامبر ﷺ است، یعنی ای رسول من تو در شب معراج از آسمانی به آسمان دیگر بالا رفتی. سپس گوید: رسول خدا ﷺ فرمود: من در شب معراج که به خدای خود - به اندازه‌ی «قَاب قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى» - نزدیک شدم، پروردگارم به من فرمود: «یا مُحَمَّد السَّلَامِ عَلِيكَ مِنِّي، اقْرَأْ مِنِّي عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبِ السَّلَامِ وَقُلْ لَهُ فَإِنِّي أَحَبُّهُ وَأَحَبُّ مِنْ يَحْتَبُهُ...» یعنی ای مُحَمَّد سلام من بر تو باد و تو، سلام من را به علی بن ابی طالب برسان و به او بگو: من او را دوست می‌دارم، و هر کس او را دوست بدارد، من او را نیز دوست می‌دارم، ای مُحَمَّد! من به خاطر علاقه‌ای که به علی بن ابی طالب دارم، برای او نامی از نام‌های خود را برگزیدم، من علی عظیم هستم و او علی می‌باشد، و من محمود هستم و تو مُحَمَّد هستی، ای مُحَمَّد، اگر بنده‌ای نهصد و پنجاه سال عبادت کند - و این را چهار مرتبه تکرار نمود و سپس فرمود: - هنگامی که مرا ملاقات می‌کند برای او یک حسنه از حسنات علی بن ابی طالب ﷺ خواهد بود. سپس فرمود: «فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ» یعنی برای چه منافقین این فضیلت را برای علی بن ابی طالب ﷺ تصدیق نمی‌کنند.^۱

لَإِنَّ اللَّهَ ﷻ أَبَى إِلَّا أَنْ تَجْرِيَ فِيهِ سُنَنُ الْأَنْبِيَاءِ ﷺ فِي غَيْبَاتِهِمْ وَإِنَّهُ لَا بُدَّ لَهُ يَا سَدِيرُ مِنْ اسْتِيفَاءِ مَدَدِ غَيْبَاتِهِمْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ أَيْ سَنَنْ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ.

[کمال الدین، ج ۲، ص ۴۸۰، ح ۶]

۱. ابن شهر آشوب: عن أبي يوسف يعقوب بن سفیان، وأبي عبد الله القاسم بن سلام في تفسيرهما، بالإسناد عن الأعمش، عن مسلم بن البطين، عن ابن جبیر، عن ابن عباس، في قوله تعالى: لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ أَيْ لَتَصْعَدَنَّ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ مِنْ سَمَاءِ إِلَى سَمَاءٍ. ثم قال النبي ﷺ: «لَمَا كَانَتْ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ كُنْتُ مِنْ رَبِّي قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى، فَقَالَ لِي رَبِّي:

مرحوم طبرسی در احتجاج از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل نموده که در تفسیر «لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ» فرمود:

«أَيُّ لَتَسْلُكَنَّ سَبِيلَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَّمِ فِي الْغَدْرِ بِالْأَوْصِيَاءِ بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ». یعنی ای امت پیامبر آخر الزمان، شما نیز همانند امت های پیشین - که به اوصیای بعد از پیامبران خیانت نمودند - به وصی پیامبر خود خیانت خواهید نمود.^۱

یا محمد، السلام علیک منی، أقرئ منی علی بن أبی طالب السلام، وقل له: فإنی أحبه وأحب من یحبه، یا محمد من حبی لعلی بن أبی طالب اشتقت له اسما من اسمائی، فأنا العلی العظیم وهو علی، وأنا المحمود وأنت محمد. یا محمد، لو عبدنی عبد ألف سنة، إلا خمسين عاما. قال ذلك أربع مرات. لقینی يوم القيامة وله عندی حسنة من حسنات علی بن أبی طالب علیه السلام قال الله تعالی: فَمَا لَهُمْ یعنی المنافقین لَا يُؤْمِنُونَ یعنی لا یصدقون بهذه الفضيلة لعلی بن أبی طالب علیه السلام. [رواه فی تفسیر برهان، ج ۸، ص ۲۴۸، ح ۱۱]

۱. فی ثواب الأعمال: وَمِثْلُ قَوْلِهِ لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ أَيُّ لَتَسْلُكَنَّ سَبِيلَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَّمِ فِي الْغَدْرِ بِالْأَوْصِيَاءِ بَعْدَ الْأَنْبِيَاءِ. [احتجاج، ج ۱، ص ۲۴۸]

سورهی بروج

محلّ نزول: مکه مکرمه.

ترتیب نزول: بعد از سورهی شمس.

تعداد آیات: ۲۲ آیه.

ثواب قرائت سورهی بروج

امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمود:

کسی که سورهی «وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ» را که سوره پیامبران است، در نماز واجب

خود بخواند با پیامبران و مرسلین و صالحین محشور خواهد شد.^۱

و از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، خداوند به اندازهی ده برابر عدد جمعیت نماز روز

جمعه و جمعیت عرفه به او پاداش می دهد، و خوانندهی این سوره از خطرها

و سختی ها نجات می یابد.^۲

۱. بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَحْمَدَ الْمُقْرِي عَنْ يُونُسَ بْنِ ظَبْيَانَ عَنْ أَبِي

عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ مَنْ قَرَأَ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ فِي فَرَائِضِهِ فَإِنَّهَا سُورَةُ النَّبِيِّينَ كَانَ مَحْشَرُهُ

وَمَوْقِفُهُ مَعَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ وَالصَّالِحِينَ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۲]

۲. و من (خواص القرآن): روى عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أنه قال: «من قرأ هذه السورة أعطاه الله من

الأجر بعدد كل من اجتمع في جمعة و كل من اجتمع يوم عرفة عشر حسنات، و قراءتها

تنجى من المخاوف و الشدائد». [تفسير برهان، ج ۵، ص ۶۲۱، ح ۲]

امام صادق علیه السلام فرمود:

اگر این سوره را بنویسند، و بر بچه ای که از شیر مادر جدا می شود بیاویزند، جدا شدن از شیر برای او آسان خواهد شد، و کسی که این سوره را هنگام رفتن در بستر خواب بخواند تا صبح در امان خدا خواهد بود.^۱

۱. وقال الصادق علیه السلام: «ما علقتم علی مفطوم إلا سهل الله فطامه، ومن قرأها علی فراشه كان فی أمان الله إلى أن یصبح». [همان، ح ۴]

سورہی بروج، آیات ۱ تا ۲۲

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ۝۱ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ۝۲ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ۝۳ قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ۝۴
النَّارِ ذَاتِ الْوُقُودِ ۝۵ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ۝۶ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ۝۷ وَ
مَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۝۸ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝۹ إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابٌ
جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ۝۱۰ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ۝۱۱ إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ۝۱۲ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِي وَيُعِيدُ ۝۱۳ وَ
هُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ۝۱۴ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ۝۱۵ فَعَالٌ لِمَا يُرِيدُ ۝۱۶ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ۝۱۷
فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ۝۱۸ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ۝۱۹ وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ ۝۲۰
بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ ۝۲۱ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ۝۲۲

لغات:

«أخدود» به معنای گودال بزرگ داخل زمین است، و در معجزات رسول خدا ﷺ نقل شده که آن حضرت درختی را صدا زد، و آن درخت شروع به آمدن کرد و «خَدَّ الْأَرْضِ» یعنی زمین را شکافت و نزد او آمد، و «خَدَّ لَحْمِهِ» إذا صار فيه طرائق كالشقوق، و «وَقُود» وسیله روشن کردن آتش است، و «وَقُود» به معنای ایقاد است، و فتنت الشيء أحرقتة، و «فَتِين» سنگ سیاه را گویند، که به وسیله آن آتش روشن می‌کنند و اصل فتنه به معنای امتحان است و به معنای عذاب نیز استعمال شده است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

سوگند به آسمان که دارای برجهای بسیار است، (۱) و سوگند به آن روز موعود، (۲) و سوگند به «شاهد» و «مشهود»! [«شاهد»: پیامبر و گواهان اعمال، و «مشهود»: اعمال امت است] (۳) مرگ بر شکنجه‌گران صاحب گودال (آتش)، (۴) آتشی عظیم و شعله‌ور! (۵) هنگامی که در کنار آن نشسته بودند، (۶) و آنچه را با مؤمنان انجام می‌دادند (با خونسردی و قساوت) تماشا می‌کردند! (۷) آنها هیچ ایرادی بر مؤمنان نداشتند جز اینکه به خداوند عزیز و حمید ایمان آورده بودند (۸) همان کسی که حکومت آسمانها و زمین از آن اوست و خداوند بر همه چیز گواه است! (۹) کسانی که مردان و زنان با ایمان را شکنجه دادند سپس توبه نکردند، برای آنها عذاب دوزخ و عذاب آتش سوزان است! (۱۰) و برای کسانی که ایمان آوردند و اعمال شایسته انجام دادند، باغهایی از بهشت است که نهرها زیر درختانش جاری است و این نجات و پیروزی بزرگ است! (۱۱) گرفتن قهرآمیز و مجازات پروردگارت

به یقین بسیار شدید است! (۱۲) اوست که آفرینش را آغاز می‌کند و بازمی‌گرداند، (۱۳) و او آمرزنده و دوستدار (مؤمنان) است، (۱۴) صاحب عرش و دارای مجد و عظمت است، (۱۵) و آنچه را می‌خواهد انجام می‌دهد! (۱۶) آیا داستان لشکرها به تورسیده است، (۱۷) لشکریان فرعون و ثمود؟! (۱۸) ولی کافران پیوسته در تکذیب حقتند، (۱۹) و خداوند به همه آنها احاطه دارد! (۲۰) (این آیات، سحر و دروغ نیست)، بلکه قرآن با عظمت است... (۲۱) که در لوح محفوظ جای دارد! (۲۲)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

«وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ»^۱

مرحوم شیخ مفید در کتاب اختصاص با سند خود از اصبغ بن نباته نقل نموده که گوید: از ابن عباس شنیدم که می‌گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: ذکر خدای سُبْحَانَكَ عبادت است، و ذکر من نیز عبادت است، و ذکر علی نیز عبادت است، و ذکر ائمه از فرزندان او نیز عبادت است. و سوگند به خدایی که مرا به نبوت مبعوث نمود، و بهترین خلق خود قرار داد، وصی من افضل از همه اوصیاست، و او حجّت خدا بر بندگان او می‌باشد، و او خلیفه خدا در بین آنان است، و ائمه هداة، و راهنمایان مردم بعد از من، فرزندان او هستند، و به خاطر آنان خداوند عذاب را از اهل زمین دور می‌کند، و آسمان را با اذن خود از فرود آمدن بر زمین نگه می‌دارد، و کوه‌ها را از ریختن بر سر آنان حفظ می‌کند، و باران را از آسمان جاری می‌نماید، و گیاهان را می‌رویاند. سپس فرمود:

«ائمه از فرزندان علی علیه السلام حقاً اولیای خدا، و جانشینان صادق او در روی

زمین هستند، و عدد آنان همانند عدد ماه‌های سال دوازده عدد می‌باشد،

مانند عدد نقبای موسی بن عمران (علیه السلام).

سپس آیه «وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ» را تلاوت نمود و فرمود:

ای پسر عباس آیا تو فکر می‌کنی که خداوند در این آیه، به آسمان صاحب بروج

سوگند یاد نموده؟ ابن عباس گوید: گفتم: یا رسول الله پس معنای آیه چیست؟

فرمود: مقصود خداوند از آسمان من هستم، و مقصود از بروج امامان بعد از

من می‌باشند، که اول آنان علی (علیه السلام) است و آخر آنان مهدی (علیه السلام) خواهد بود.^۱

«وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ * وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ»^۲

مؤلف گوید:

همان گونه که تاکنون مشاهده نموده‌ایم، آیات قرآن ظاهری دارد و تأویلات

۱. فی الاختصاص: عنه قال حدثنا محمد بن موسى بن المتوکل عن محمد بن أبی عبد الله

الکوفی عن موسی بن عمران عن عمه الحسین بن یزید عن علی بن سالم عن أبیه عن سالم

بن دینار عن سعد بن طریف عن الأصبغ بن نباتة قال سمعت ابن عباس یقول قال رسول

الله ﷺ ذکر الله ﷻ عبادة و ذکرى عبادة و ذکر علی عبادة و ذکر الأئمة من ولده عبادة

والذی بعثنی بالنبوة و جعلنی خیر البریة إن وصیى لأفضل الأوصیاء و إنه لحجة الله علی

عباده و خلیفته علی خلقه و من ولده الأئمة الهداة بعدی بهم یحبس الله العذاب عن أهل

الأرض و بهم یمسک السماء أن تقع علی الأرض إلا یأذنه و بهم یمسک الجبال أن تمید

بهم و بهم یسقى خلقه الغیث و بهم یشرف النبات أولئک أولیاء الله حقاً و خلفائی صدقا

عدتھم عدة الشهور و هی اثنا عشر شهرا و عدتھم عدة نقباء موسی بن عمران ثم تلا (علیه السلام)

هذه الآية و السماء ذات البروج ثم قال أتقدر یا ابن عباس إن الله یقسم بالسماء ذات

البروج و یعنى به السماء و بروجها قلت یا رسول الله فما ذاک قال أما السماء فأنا و أما البروج

فالأئمة بعدی أولهم علی و آخرهم المهدى صلوات الله علیهم أجمعین. [اختصاص

۲. سوره ی بروج، آیات ۲ و ۳.

شیخ مفید، ص ۲۲۳]

و بطونی دارد که از فکر مردم دور است، و برخلاف سیاق کلام آنان می باشد، و بارها گفته ایم که به همین خاطر فرموده اند: هیچ چیزی مانند تفسیر قرآن از عقل مردم دورتر نیست، از این رو باید در آیات مجمل و متشابه به سخنان صاحبان وحی توجه نمود، و کسی از پیش خود چیزی نگوید، «والله المسدد وبه نستعين».

در آیه فوق نیز «يوم موعود، و شاهد، و مشهود» در روایات تفسیرهای گوناگونی دارد:

شاهد رسول خدا ﷺ، و مشهود امیرالمؤمنین ﷺ. «كما عن الصادق ﷺ»^۱.

شاهد روز جمعه و مشهود روز عرفه و موعود روز قیامت «كما عن الصادق ﷺ»^۲.

شاهد روز عرفه، «كما عن الصادق ﷺ»^۳.

شاهد روز عرفه و مشهود روز قیامت، لقوله تعالى: «ذَلِكَ يَوْمَ مَجْمُوعٍ لَهُ النَّاسُ وَ

ذَلِكَ يَوْمَ مَشْهُودٍ»^۴، «كما عن الباقر ﷺ»^۵.

۱. فی الکافی عن مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَى عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَسَّانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَثِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ﷺ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى وَ شَاهِدٍ وَ مَشْهُودٍ قَالَ التَّبِيُّ ﷺ وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ﷺ. [کافی، ج ۱، ص ۴۲۵، ح ۶۹]

۲. حَدَّثَنَا أَبِي رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُوسَى بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَمِيرٍ عَنْ أَبَانَ بْنِ عُمَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ الشَّاهِدُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْمَشْهُودُ يَوْمَ عَرَفَةَ وَالْمَوْعُودُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. [معانی الأخبار، ص ۲۹۹، ح ۳]

۳. وفيه: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ قَالَ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ أَبَانَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ شَعِيبٍ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ﷺ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ ﷻ وَ شَاهِدٍ وَ مَشْهُودٍ قَالَ الشَّاهِدُ يَوْمَ عَرَفَةَ. [همان، ح ۴]

۴. سوره ی هود، آیه ۲۰۳.

۵. وفيه: وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُؤَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَاشِمٍ عَمَّنْ رَوَى عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ﷺ قَالَ سَأَلَهُ الْأَبْرَشُ الْكَلْبِيُّ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ ﷻ - وَ شَاهِدٍ وَ

«قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ * النَّارِ ذَاتِ الْوُقُودِ * إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ * وَهُمْ عَلَى مَا
يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ * وَ مَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ»^۱
مؤلف گوید:

سخن درباره‌ی اصحاب اخدود فراوان گفته شده است، و برخی از آن‌ها به افسانه نزدیک تراست، و برخی نیز مستند صحیحی ندارد و نمی‌توان آن‌ها را تفسیر آیات فوق قرار داد، جز روایتی که مرحوم صدوق در کتاب کمال الدین نقل نموده است و ما به این روایت اکتفا می‌کنیم.

مرحوم صدوق در کتاب کمال الدین ضمن حدیث مفصّلی از ابورافع از رسول خدا ﷺ نقل نموده که فرمود:

مهرویه بن بُخت نصر پادشاه، شانزده سال و بیست روز حکومت کرد، و چون به حکومت رسید، دنیال پیغمبر را گرفت، و چاه بزرگی آماده نمود و دانیال (علیه السلام) و یاران او را از مؤمنین در آن چاه انداخت و بر آنان آتش فروریخت، و چون دید آتش به آنان آزار نمی‌رساند، آنان را در چاهی که در آن شیرها و دژندگان بودند، قرار داد و آنچه می‌توانست به آنان شکنجه نمود، تا این که خداوند آنان را نجات داد و در قرآن می‌فرماید: «قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ * النَّارِ ذَاتِ الْوُقُودِ»^۲

مَشْهُودٌ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (علیه السلام) مَا قِيلَ لَكَ فَقَالَ قَالُوا الشَّاهِدُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَالْمَشْهُودُ يَوْمَ عَرَفَةَ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (علیه السلام) لَيْسَ كَمَا قِيلَ لَكَ الشَّاهِدُ يَوْمَ عَرَفَةَ وَالْمَشْهُودُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمَا تَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَالَ اللَّهُ ﷻ - ذَلِكَ يَوْمَ مَجْمُوعٍ لَهُ النَّاسُ وَذَلِكَ يَوْمَ مَشْهُودٍ. [همان، ح ۵]

۱. سوره‌ی بروج، آیات ۸-۴.

۲. فی إكمال الدین: حَدَّثَنَا أَبِي وَمُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَا حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مَعْرُوفٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْقُرَشِيِّ عَمَّنْ حَدَّثَهُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي

رَافِعَ عَنْ أَبِيهِ أَبِي رَافِعٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنَّ جَبْرِيْلَ ﷺ نَزَلَ عَلَيَّ بِكِتَابٍ فِيهِ خَبْرُ الْمُلُوكِ مُلُوكِ الْأَرْضِ قَبْلِي وَخَبْرُ مَنْ بُعِثَ قَبْلِي مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ وَهُوَ حَدِيثٌ طَوِيلٌ أَخَذْنَا مِنْهُ مَوْضِعَ الْحَاجَةِ إِلَيْهِ قَالَ لَمَّا مَلَكَ أَشْحَجُ بْنُ أَشْحَانَ وَكَانَ يُسَمَّى الْكَيْسَ وَكَانَ قَدْ مَلَكَ مِائَتَيْنِ وَسِتًّا وَسِتِّينَ سَنَةً فِي سَنَةِ إِحْدَى وَخَمْسِينَ مِنْ مُلْكِهِ بَعَثَ اللَّهُ ﷻ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ﷺ وَاسْتَوْدَعَهُ التُّورَ وَالْعِلْمَ وَالْحِكْمَةَ وَجَمِيعَ عُلُومِ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلَهُ وَزَادَهُ الْإِنْجِيلَ وَبَعَثَهُ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ يَدْعُوهُمْ إِلَى كِتَابِهِ وَحِكْمَتِهِ وَإِلَى الْإِيمَانِ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَأَبَى أَكْثَرُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَمَّا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ دَعَا رَبَّهُ وَعَزَمَ عَلَيْهِ فَمَسَحَ مِنْهُمْ شَيَاطِينَ لِيُرِيَهُمْ آيَةَ فَيَعْتَبِرُوا فَلَمْ يَزِدْهُمْ ذَلِكَ إِلَّا طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَآتَى بَيْتَ الْمَقْدِسِ فَمَكَثَ يَدْعُوهُمْ وَيُرْغِبُهُمْ فِيمَا عِنْدَ اللَّهِ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ سَنَةً حَتَّى طَلَبَتْهُ الْيَهُودُ وَادَّعَتْ أَنَّهَا عَدَبَتْهُ وَدَفَنْتَهُ فِي الْأَرْضِ حَيًّا وَادَّعَى بَعْضُهُمْ أَنَّهُمْ قَتَلُوهُ وَصَلَبُوهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَجْعَلَ لَهُمْ سُلْطَانًا عَلَيْهِ وَإِنَّمَا شَبَّهَ لَهُمْ وَمَا قَدَرُوا عَلَى عَذَابِهِ وَدَفْنِهِ وَلَا عَلَى قَتْلِهِ وَصَلْبِهِ لِقَوْلِهِ ﷻ:

«إِنِّي مُتَوَقِّعٌ وَرَافِعُكَ إِلَى مَطَهْرِكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا» فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَى قَتْلِهِ وَصَلْبِهِ لِأَنََّّهُمْ لَوْ قَدَرُوا عَلَى ذَلِكَ كَانَ تَكْذِيبًا لِقَوْلِهِ تَعَالَى: «بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ» بَعْدَ أَنْ تَوَفَّاهُ ﷻ فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْفَعَهُ أَوْحَى إِلَيْهِ أَنْ يَسْتَوْدِعَ تُوْرَ اللَّهِ وَحِكْمَتَهُ وَعِلْمَ كِتَابِهِ سَمِعُونَ بَنَ حَمُونَ الصَّفَا خَلِيفَتَهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ فَفَعَلَ ذَلِكَ فَلَمْ يَزَلْ سَمِعُونَ يَقُومُ بِأَمْرِ اللَّهِ ﷻ وَيَحْتَدِي بِجَمِيعِ مَقَالِ عِيسَى ﷺ فِي قَوْمِهِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَيُجَاهِدُ الْكُفْرَ فَمَنْ أَطَاعَهُ وَأَمَنَ بِهِ وَبِمَا جَاءَ بِهِ كَانَ مُؤْمِنًا وَمَنْ جَحَدَهُ وَعَصَاهُ كَانَ كَافِرًا حَتَّى اسْتَخْلَصَ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَبَعَثَ فِي عِبَادِهِ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ وَهُوَ يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا ثُمَّ قُبِضَ سَمِعُونَ وَمَلَكَ عِنْدَ ذَلِكَ أَرْدَشِيرُ بْنُ بَابَكَانَ أَرْبَعِ عَشْرَةَ سَنَةً وَعَشْرَةَ أَشْهُرًا وَفِي ثَمَانِي سِنِينَ مِنْ مُلْكِهِ قَتَلَتْ الْيَهُودُ يَحْيَى بْنَ زَكَرِيَّا ﷺ فَلَمَّا أَرَادَ اللَّهُ ﷻ أَنْ يَقْبِضَهُ أَوْحَى إِلَيْهِ أَنْ يَجْعَلَ الْوَصِيَّةَ فِي وُلْدِ سَمِعُونَ وَيَأْمُرَ الْحَوَارِيِّينَ وَأَصْحَابَ عِيسَى بِالْقِيَامِ مَعَهُ فَفَعَلَ ذَلِكَ وَعِنْدَهَا مَلَكَ سَابُورُ بْنُ أَرْدَشِيرِ ثَلَاثِينَ سَنَةً حَتَّى قَتَلَهُ اللَّهُ وَعِلْمُ اللَّهِ وَنُورُهُ وَتَفْصِيلُ حِكْمَتِهِ فِي ذُرِّيَّةِ يَعْقُوبَ بْنِ سَمِعُونَ وَمَعَهُ الْحَوَارِيُّونَ مِنْ أَصْحَابِ عِيسَى ﷺ وَعِنْدَ ذَلِكَ مَلَكَ بُحْتُ نَصْرُ مِائَةَ سَنَةٍ وَسَبْعًا وَثَمَانِينَ سَنَةً وَقَتَلَ مِنَ الْيَهُودِ سَبْعِينَ أَلْفَ مُقَاتِلٍ عَلَى دَمِ

يَحْيَىٰ بْنِ زَكَرِيَّا وَحَرْبَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ وَتَفَرَّقَتِ الْيَهُودُ فِي الْبُلْدَانِ وَفِي سَبْعِ وَأَرْبَعِينَ سَنَةً مِنْ مُلْكِهِ بَعَثَ اللَّهُ عَزَّ جَلَّ الْعَزِيزَ نَبِيًّا إِلَىٰ أَهْلِ الْقُرَىٰ الَّتِي أَمَاتَ اللَّهُ ﷺ أَهْلَهَا ثُمَّ بَعَثَهُمْ لَهُ وَكَانُوا مِنْ قُرَىٰ شَتَّىٰ فَهَرَبُوا فِرْقًا مِنَ الْمَوْتِ فَتَزَلُّوا فِي جِوَارِ عَزِيرٍ وَكَانُوا مُؤْمِنِينَ وَكَانَ عَزِيرٌ يَخْتَلِفُ إِلَيْهِمْ وَيَسْمَعُ كَلَامَهُمْ وَإِيمَانَهُمْ وَأَحَبَّهُمْ عَلَىٰ ذَلِكَ وَوَأَخَاهُمْ عَلَيْهِ فَعَابَ عَنْهُمْ يَوْمًا وَاحِدًا ثُمَّ أَتَاهُمْ فَوَجَدَهُمْ صَرَغَىٰ مَوْتَىٰ فَحَزَنَ عَلَيْهِمْ وَقَالَ:

أَتَىٰ يُحْيَىٰ هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا تَعَجُّبًا مِنْهُ حَيْثُ أَصَابَهُمْ وَقَدْ مَاتُوا أَجْمَعِينَ فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ فَأَمَاتَهُ اللَّهُ ﷺ عِنْدَ ذَلِكَ مِائَةَ عَامٍ فَلَبِثَ فِيهِمْ مِائَةَ سَنَةٍ ثُمَّ بَعَثَهُ اللَّهُ وَإِيَّاهُمْ وَكَانُوا مِائَةَ أَلْفٍ مُقَاتِلٍ ثُمَّ قَتَلَهُمُ اللَّهُ أَجْمَعِينَ لَمْ يُفَلِتْ مِنْهُمْ أَحَدٌ عَلَىٰ يَدَيَّ بُحْتِ نَصَرَ وَمَلِكٍ بَعْدَهُ مَهْرُوبِهِ [مَهْرُوبِهِ] بِنِ بُحْتِ نَصَرَ سِتَّ عَشْرَةَ سَنَةً وَعَشْرِينَ يَوْمًا وَأَخَذَ عِنْدَ ذَلِكَ دَانِيَالَ وَحَفَرَهُ جُبًّا فِي الْأَرْضِ وَطَرَحَ فِيهِ دَانِيَالَ ﷺ وَأَصْحَابَهُ وَشِيعَتَهُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَالْقَىٰ عَلَيْهِمُ التَّيْرَانَ فَلَمَّا رَأَىٰ أَنَّ النَّارَ لَيْسَتْ تَقْرُبُهُمْ وَلَا تُحْرِقُهُمْ اسْتَوْدَعَهُمُ الْجُبَّ وَفِيهِ الْأَسَدُ وَالسَّبَاعُ وَعَذَّبَهُمْ بِكُلِّ لَوْنٍ مِنَ الْعَذَابِ حَتَّىٰ خَلَصَهُمُ اللَّهُ جَلَّ وَعَزَّمْنَهُ وَهُمْ الدِّينَ ذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ الْعَزِيزِ فَقَالَ جَلَّ وَعَزَّ قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُحْدُودِ النَّارِ ذَاتِ الْوُقُودِ فَلَمَّا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَقْبِضَ دَانِيَالَ أَمَرَهُ أَنْ يَسْتَوْدِعَ نُورَ اللَّهِ وَحِكْمَتَهُ مَكِيخَا بْنَ دَانِيَالَ فَفَعَلَ وَعِنْدَ ذَلِكَ مَلَكَ هُرْمُزُ ثَلَاثًا وَسِتِّينَ سَنَةً وَثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ وَأَرْبَعَةَ أَيَّامٍ وَمَلَكَ بَعْدَهُ بَهْرَامُ سِتًّا وَعَشْرِينَ سَنَةً وَوَلَىٰ أَمْرَ اللَّهِ مَكِيخَا بْنَ دَانِيَالَ وَأَصْحَابَهُ الْمُؤْمِنُونَ وَشِيعَتَهُ الصِّدِّيقُونَ غَيْرَ أَنَّهُمْ لَا يَسْتَطِيعُونَ أَنْ يُظْهِرُوا الْإِيمَانَ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ وَلَا أَنْ يُنْطَفِئُوا بِهِ وَعِنْدَ ذَلِكَ مَلَكَ بَهْرَامُ بْنُ بَهْرَامٍ سَبْعَ سِنِينَ وَفِي زَمَانِهِ انْقَطَعَتِ الرُّسُلُ فَكَانَتِ الْفِتْرَةُ وَوَلَىٰ أَمْرَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ مَكِيخَا بْنَ دَانِيَالَ وَأَصْحَابَهُ الْمُؤْمِنُونَ.

فَلَمَّا أَرَادَ اللَّهُ ﷻ أَنْ يَقْبِضَهُ أَوْحَىٰ إِلَيْهِ فِي مَنَامِهِ أَنْ يَسْتَوْدِعَ نُورَ اللَّهِ وَحِكْمَتَهُ ابْنَتَهُ أَنْشُوبِينَ مَكِيخَا وَكَانَتِ الْفِتْرَةُ بَيْنَ عِيسَىٰ وَبَيْنَ مُحَمَّدٍ ﷺ أَرْبَعِمِائَةٍ وَثَمَانِينَ سَنَةً وَأَوْلِيَاءَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ فِي الْأَرْضِ ذُرِّيَّةُ أَنْشُوبِينَ مَكِيخَا يَرِثُ ذَلِكَ مِنْهُمْ وَاحِدٌ بَعْدَ وَاحِدٍ مِمَّنْ يَخْتَارُهُ الْجَبَّارُ ﷻ فَعِنْدَ ذَلِكَ مَلَكَ سَابُورُ بْنُ هُرْمُزِ اثْنَتَيْنِ وَسَبْعِينَ سَنَةً وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ عَقَدَ النَّجَاحَ وَلَبَسَهُ وَوَلَىٰ أَمْرَ اللَّهِ ﷻ يَوْمَئِذٍ أَنْشُوبِينَ مَكِيخَا وَمَلَكَ بَعْدَ ذَلِكَ أَرْدَشِيرُ أَخُو سَابُورِ سَنَتَيْنِ وَفِي زَمَانِهِ بَعَثَ اللَّهُ الْفِتْيَةَ أَصْحَابَ الْكُهْفِ وَالرَّقِيمِ وَوَلَىٰ أَمْرَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ فِي الْأَرْضِ

دسیخا بن أنشوبن مکیخا وَعِنْدَ ذَلِكَ مَلِكٌ سَابُورُ بْنُ أَرْدَشِيرَ خَمْسِينَ سَنَةً وَوَلِيٌّ أَمَرَ
 اللَّهُ يَوْمَئِذٍ دَسِيخًا بْنَ أَنْشُوبِنٍ مَكِيخًا وَمَلِكًا بَعْدَهُ يَزْدُجُزْدُ بْنُ سَابُورٍ أَحَدَى وَعِشْرِينَ
 سَنَةً وَخَمْسَةَ أَشْهُرٍ وَتِسْعَةَ عَشَرَ يَوْمًا وَوَلِيٌّ أَمَرَ اللَّهُ يَوْمَئِذٍ فِي الْأَرْضِ دَسِيخًا عَلَيْهِ السَّلَامُ فَلَمَّا
 أَرَادَ اللَّهُ ﷻ أَنْ يَقْبِضَ دَسِيخًا أَوْحَى إِلَيْهِ فِي مَنَامِهِ أَنْ يَسْتَوْدِعَ عِلْمَ اللَّهِ وَنُورَهُ وَتَفْصِيلَ
 حِكْمَتِهِ نَسْطُورِسَ بْنَ دَسِيخًا فَفَعَلَ فَعِنْدَ ذَلِكَ مَلِكٌ بَهْرَامُ جُورِ سِتًّا وَعِشْرِينَ سَنَةً وَ
 ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ وَثَمَانِيَةَ عَشَرَ يَوْمًا وَوَلِيٌّ أَمَرَ اللَّهُ يَوْمَئِذٍ فِي الْأَرْضِ نَسْطُورِسَ بْنَ دَسِيخًا وَعِنْدَ
 ذَلِكَ مَلِكٌ يَزْدُجُزْدُ بْنُ بَهْرَامِ ثَمَانِيَةَ وَعِشْرِينَ سَنَةً وَثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ وَثَمَانِيَةَ عَشَرَ يَوْمًا وَوَلِيٌّ
 أَمَرَ اللَّهُ يَوْمَئِذٍ فِي الْأَرْضِ نَسْطُورِسَ بْنَ دَسِيخًا وَعِنْدَ ذَلِكَ مَلِكٌ فَيْرُوزُ بْنُ يَزْدُجُزْدَ بْنِ
 بَهْرَامِ سَبْعًا وَعِشْرِينَ سَنَةً وَوَلِيٌّ أَمَرَ اللَّهُ يَوْمَئِذٍ نَسْطُورِسَ بْنَ دَسِيخًا وَأَصْحَابُهُ الْمُؤْمِنُونَ .
 فَلَمَّا أَرَادَ اللَّهُ ﷻ أَنْ يَقْبِضَهُ إِلَيْهِ أَوْحَى إِلَيْهِ فِي مَنَامِهِ أَنْ يَسْتَوْدِعَ عِلْمَ اللَّهِ وَنُورَهُ وَحِكْمَتَهُ
 وَكُتُبَهُ مَرْعِيدًا وَعِنْدَ ذَلِكَ مَلِكٌ بَلَّاشُ بْنُ فَيْرُوزِ أَرْبَعَ سِنِينَ وَوَلِيٌّ أَمَرَ اللَّهُ ﷻ مَرْعِيدًا
 وَمَلِكًا بَعْدَهُ قُبَادُ بْنُ فَيْرُوزِ ثَلَاثًا وَأَرْبَعِينَ سَنَةً وَمَلِكًا بَعْدَهُ جَامَاسُفُ أَخُو قُبَادِ سِتًّا وَ
 أَرْبَعِينَ سَنَةً وَوَلِيٌّ أَمَرَ اللَّهُ يَوْمَئِذٍ فِي الْأَرْضِ مَرْعِيدًا وَعِنْدَ ذَلِكَ مَلِكٌ كِسْرَى بْنُ قُبَادِ
 سِتًّا وَأَرْبَعِينَ سَنَةً وَثَمَانِيَةَ أَشْهُرٍ وَوَلِيٌّ أَمَرَ اللَّهُ يَوْمَئِذٍ مَرْعِيدًا عَلَيْهِ السَّلَامُ وَأَصْحَابُهُ وَشِيعَتُهُ
 الْمُؤْمِنُونَ فَلَمَّا أَرَادَ اللَّهُ ﷻ أَنْ يَقْبِضَ مَرْعِيدًا أَوْحَى إِلَيْهِ فِي مَنَامِهِ أَنْ يَسْتَوْدِعَ نُورَ اللَّهِ وَ
 حِكْمَتَهُ بِحِيرَى الرَّاهِبِ فَفَعَلَ فَعِنْدَ ذَلِكَ مَلِكٌ هُرْمُزُ بْنُ كِسْرَى ثَمَانِيَةَ وَثَلَاثِينَ سَنَةً وَ
 وَوَلِيٌّ أَمَرَ اللَّهُ يَوْمَئِذٍ بِحِيرَى وَأَصْحَابُهُ الْمُؤْمِنُونَ وَشِيعَتُهُ الصِّدِّيقُونَ .

وَ عِنْدَ ذَلِكَ مَلِكٌ كِسْرَى بْنُ هُرْمُزِ أَبْرُويزُ وَوَلِيٌّ أَمَرَ اللَّهُ يَوْمَئِذٍ فِي الْأَرْضِ بِحِيرَى حَتَّى إِذَا
 طَالَتِ الْمُدَّةُ وَانْقَطَعَ الْوَحْيُ وَاسْتُخْفَ بِالنِّعَمِ وَاسْتَوْجِبَ الْغَيْرُ وَدُرِسَ الدِّينُ وَتُرِكَتِ
 الصَّلَاةُ وَافْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَكَثُرَتِ الْفِرْقُ وَصَارَ النَّاسُ فِي حَيْرَةٍ وَظُلْمَةٍ وَأَدْيَانٍ مُخْتَلِفَةٍ
 وَأُمُورٍ مُتَشَتِّتَةٍ وَسُبُلٍ مُلْتَبِسَةٍ وَمَضَتْ تِلْكَ الْقُرُونُ كُلُّهَا فَمَضَى صَدْرُ مَنَّا عَلَى مِنْهَاجِ
 نَبِيِّهَا ﷺ وَبَدَلْ آخَرُونَ نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا وَطَاعَتَهُ عُدْوَانًا فَعِنْدَ ذَلِكَ اسْتَحْلَصَ اللَّهُ ﷻ
 لِنُبُوَّتِهِ وَرِسَالَتِهِ مِنَ الشَّجَرَةِ الْمُسْرَفَةِ الطَّيِّبَةِ وَالْجُرْثُومَةِ الْمُئْمَرَةِ الَّتِي اصْطَفَاهَا اللَّهُ جَلَّ
 وَعَزَّ فِي سَابِقِ عِلْمِهِ وَنَافِذِ قَوْلِهِ قَبْلَ ابْتِدَاءِ خَلْقِهِ وَجَعَلَهَا مُنْتَهَى خَيْرَتِهِ وَغَايَةَ صَفْوَتِهِ
 وَمَعْدِنَ خَاصَّتِهِ مُحَمَّدًا ﷺ اخْتَصَّهُ بِالنُّبُوَّةِ وَاصْطَفَاهُ بِالرِّسَالَةِ وَأَظْهَرَ بَدِينَهُ الْحَقَّ

صاحب کتاب محاسن نیز روایتی را از جابر جعفی از امام باقر علیه السلام نقل نموده که فرمود:

خداوند پیامبری از بین اهل حبشه برای مردم مبعوث نمود، و آن پیامبر با یاران خود به جنگ با اهل حبشه برخاستند، و یاران آن پیامبر کشته و اسیر شدند، و مردم گودالی را از آتش آماده کردند و گفتند: «هر کس بردین این پیامبر باشد، باید داخل این آتش شود، و آنان به خاطر دین خود داخل آتش رفتند [و آتش به آنان آسیبی نرساند] پس زنی که فرزند یک ماهه‌ای در آغوش داشت، خواست تسلیم شود، و داخل آتش نرود، و لکن فرزند به مادر خود گفت: «داخل آتش شو» و آن زن داخل آتش گردید [و آسیبی ندید] و آن‌ها معروف شدند به اصحاب اخدود.^۱

﴿إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ﴾^۲
مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

این آیه نیز مربوط به اصحاب اخدود - یعنی کسانی که مؤمنین را شکنجه

لِيُفْصَلَ بَيْنَ عِبَادِ اللَّهِ الْقَضَاءِ وَيُعْطَى فِي الْحَقِّ جَزِيلَ الْعَطَاءِ وَيُحَارِبَ أَعْدَاءَ رَبِّ الْأَرْضِ وَالسَّمَاءِ وَجَمَعَ عِنْدَ ذَلِكَ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى لِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِلْمَ الْمَاضِينَ وَزَادَهُ مِنْ عِنْدِهِ الْقُرْآنَ الْحَكِيمَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ فِيهِ خَبْرُ الْمَاضِينَ وَعِلْمُ الْبَاقِينَ. [كمال الدين، ج ۱، ص ۲۲۴، ح ۲۵]

۱. فی محاسن البرقی عنه عن ابيه عن هارون بن الجهم عن مفضل بن صالح عن جابر الجعفی عن ابی جعفر علیه السلام قال: بعث الله نبيا حبشيا الى قومه فقاتلهم فقتل أصحابه وأسروا وخذوا لهم أخدودا من نار، ثم نادوا: من كان من أهل ملتنا فليعتزل، ومن كان على دين هذا التبي فليقتحم النار، فجعلوا يقتحمون النار، وأتت امرأة معها صبي لها فهابت النار، فقال لها صبيها: اقتحمي، قال: فاقتحمت النار وهم أصحاب الأخدود. [تفسير نور الثقلين،

ج ۵، ص ۵۴۴، ح ۲۴] . ۲. سوره ی بروج، آیه ۱۰.

می کردند - می باشد، و «فتنوهم» یعنی آحرقوهم، و خداوند برای چنین کسانی - اگر توبه نکنند عذاب جهنم و عذاب حریق و سوزانی قرار داده است.^۱

مرحوم طبرسی از عیاشی از جابر از امام صادق علیه السلام نقل نموده که فرمود:

علی علیه السلام به اُسقف نصارای نجران فرمود: اصحاب اخدود کیانند؟ و اُسقف پاسخ درستی نداد، از این رو علی علیه السلام فرمود: «آنچه گفتم صحیح نیست و من به تو خبر می دهم از حال آنان». سپس فرمود: خداوند پیامبری از اهل حبشه معبوث نمود، و مردم حبشه او را تکذیب نمودند، و آن پیامبر با اصحاب خود با اهل حبشه جنگید، و مردم حبشه اصحاب او را کشتند و او را با بقیّه اصحابش اسیر کردند، و محلّی را پراز آتش نمودند، و مردم را جمع کردند و گفتند: هر کس بردین ما می باشد در یک طرف قرار بگیرد، و هر کس بردین این پیامبر است باید خود را در آتش بیفکند، و همراه پیامبر خود بسوزد، پس اصحاب آن پیامبر با سرعت خود را در آتش انداختند تا این که زنی آمد و بچه یک ماهه در آغوش داشت و چون خواست به طرف آتش برود بر فرزند خود هراس کرد، و آن فرزند به زبان آمد و گفت: ای مادر مترس و مرا با خود در آتش بیفکن، و به خدا سوگند این کار در راه خدا ناچیز است پس آن زن با فرزند خود در آتش پرید، و این فرزند یکی از فرزندان بود که در گهواره سخن گفت.^۲

۱. القمّی: قوله إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ أَى أَحْرَقُوهُمْ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابٌ

جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ الْحَرِيقِ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۴]

۲. المجمع: روی العیاشی یاسناده عن جابر عن أبی جعفر علیه السلام قال أرسل علی علیه السلام إلى اُسقف نجران یسأله عن أصحاب الأخدود فأخبره بشیء فقال علیه السلام لیس کما ذکرک ولكن سأخبرک عنهم إن الله بعث رجلاً حبشیاً نبیاً وهم حبشة فکذبوه فقاتلهم فقتلوا أصحابه وأسرّوه وأسرّوا أصحابه ثم بنوا له حیراً ثم ملأوه ناراً ثم جمعوا الناس فقالوا من کان علی دیننا وأمرنا فلیعتزل

مرحوم طبرسی نیز با همان سند از میثم تمّار نقل نموده که گوید:
 از امیرالمؤمنین (علیه السلام) شنیدم... و سپس قصّه اصحاب اخدود را بیان می‌کند
 و می‌گوید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) در پایان فرمود: آنان ده نفر بودند که در آتش
 رفتند، و در این بازار - کوفه - نیز ده نفر از این امت چنین خواهند شد.^۱
 «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ
 الْكَبِيرُ * إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ * إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ * وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ»^۲
 امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید:

مقصود از «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ...» امیرالمؤمنین (علیه السلام) و شیعیان اویند.^۳
 مرحوم علی بن ابراهیم با سند خود از ابن عباس نقل نموده که گوید:
 مقصود از «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا» کسانی هستند که به خدا ایمان آورده، و وعده‌های او را
 تصدیق نموده‌اند، و یگانگی او را پذیرفته‌اند، و می‌گویند: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» و مقصود

- و من كان على دين هؤلاء فليرم نفسه في النار معه فجعل أصحابه يتهافتون في النار فجاءت
 امرأة معها صبي لها ابن شهر فلما هجمت على النار هابت ورقت على ابنها فناداها الصبي
 لا تهابي و ارمي بي و بنفسك في النار فان هذا و الله في الله قليل فرمت بنفسها في النار
 و صبيها و كان ممن تكلم في المهد. [مجمع البيان، ج ۱۰، ص ۷۰۶]
۱. و فيه: بإسناده عن میثم التمار قال سمعت أمير المؤمنين (علیه السلام) و ذكر أصحاب الأخدود
 فقال كانوا عشرة و على مثالهم عشرة يقتلون في هذا السوق. [همان]
 ۲. سوره ی بروج، آیات ۱۴-۱۱.
 ۳. فی تأویل الآیات: و قوله تعالى إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ
 تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ. تأويله ما رواه محمد بن العباس عن الحسين بن أحمد
 عن محمد بن عيسى عن يونس عن مقاتل عن عبد الله بن بكير عن صباح الأزرق قال
 سمعت أبا عبد الله (علیه السلام) يقول في قول الله (تعالى) إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ
 جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ هو أمير المؤمنين و شيعة. [تأويل الآيات، ص ۷۵۸]

از «جَنَاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ» نعمت هایی است که نه چشمی دیده، و نه گوشی شنیده است، و مقصود از «ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ» فوزه بهشت و ایمن شدن از عقاب است، و بَطْش شدید خداوند مربوط به جباران و ستمکاران و کافران است، چنان که در سوره هود آیه ۱۰۲ می فرماید: «إِنَّ أَخَذَهُ الْيَمُّ شَدِيدًا»^۱ و در تفسیر «لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ» گوید: لوح محفوظ دو طرف دارد، یک طرف آن یمین عرش است، و طرف دیگر آن پیشانی اسرافیل است، و چون وحی نازل می شود، لوح برپیشانی اسرافیل می زند، و او در لوح نگاه می کند، و آنچه در لوح نوشته شده است را به جبرئیل وحی می کند.^۲

۱. القمی: حدثنا سعد بن محمد قال: حدثنا بكر بن سهل قال: حدثنا عبد الغني بن سعيد قال: أنبأنا موسى بن عبد الرحمن عن ابن جريح عن عطا عن ابن عباس إنَّ الَّذِينَ آمَنُوا يَرِيدُ صَدَقُوا وَآمَنُوا بِاللَّهِ ﷻ وَوَحْدَهُ يَرِيدُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَرِيدُ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أذنَ سَمِعَتْ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ يَرِيدُ فَازُوا بِالْجَنَّةِ وَآمَنُوا الْعِقَابَ إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ يَا مُحَمَّدٌ لَشَدِيدٌ إِذَا أَخَذَ الْجَبَابِرَةَ وَالظَّالِمَةَ مِنَ الْكُفَّارِ كَقَوْلِهِ فِي سُورَةِ هُودٍ إِنَّ أَخَذَهُ الْيَمُّ شَدِيدٌ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِي وَيُعِيدُ يَرِيدُ الْخَلْقَ ثُمَّ أَمَاتَهُمْ ثُمَّ يَعِيدُهُمْ بَعْدَ الْمَوْتِ أَيْضًا وَهُوَ الْعَفْوَ الْوَدُودُ يَرِيدُ لِأَوْلِيَائِهِ وَأَهْلِ طَاعَتِهِ الْوَدُودَ كَمَا يُوَدُّ أَحَدَكُمْ أَخَاهُ وَصَاحِبَهُ بِالْبَشَرِيِّ وَالْمَحَبَّةِ. [تفسير قمي، ج ۲، ص ۴۱۴]
۲. وفيه: وقال علي بن ابراهيم في قوله بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ قَالَ اللَّوْحُ الْمَحْفُوظُ لَهُ طَرَفَانِ طَرَفٌ عَلَى يَمِينِ الْعَرْشِ وَطَرَفٌ عَلَى جِبْهَةِ إِسْرَافِيلَ، فَإِذَا تَكَلَّمَ الرَّبُّ جَلَّ ذِكْرُهُ بِالْوَحْيِ ضَرَبَ اللَّوْحَ جَبِينَ إِسْرَافِيلَ فَيَنْظُرُ فِي اللَّوْحِ فَيُوحِي بِمَا فِي اللَّوْحِ إِلَى جِبْرَائِيلَ ﷺ. [همان]

سورهی طارق

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سورهی بلد .

تعداد آیات: ۱۷ آیه .

ثواب قرائت سورهی طارق

امام صادق علیه السلام می فرماید:

کسی که در نمازهای واجب خود سورهی طارق را بخواند، برای او در قیامت نزد خداوند آبرو و منزلتی خواهد بود، و در بهشت از رفقا و اصحاب مؤمنین خواهد بود.^۱ و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، خداوند برای او به عدد کُلّ ستارگان آسمان ده حسنه می نویسد، و اگر آن را بنویسند و بشویند و با آب آن جراحات را بشویند، ورم نمی کند، و اگر برای حفظ چیزی بخوانند، آن چیز و صاحب آن محفوظ خواهند بود.^۲

۱. فی ثواب الأعمال: بِهِدَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحُسَيْنِ عَنِ أَبِيهِ عَنِ الْمُعَلَّى بْنِ حُنَيْسٍ عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ مَنْ كَانَتْ قِرَاءَتُهُ فِي فَرَاغِهِ بِ السَّمَاءِ وَالطَّارِقِ كَانَتْ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جَاءَةً وَمَنْزِلَةً وَكَانَ مِنْ رُفَقَاءِ النَّبِيِّينَ وَأَصْحَابِهِمْ فِي الْجَنَّةِ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۲]

۲. روى عن النبي صلی الله علیه و آله أنه قال: «من قرأ هذه السورة كتب الله له عشر حسنات بعدد كل نجم في

السماء، ومن كتبها وغسلها بالماء، وغسل بها الجراح لم ترم، وإن قرئت على شيء حرسته
وأمن صاحبه عليه». [رواه في تفسير برهان، ج ٥، ص ٦٢٩، ح ٢]

سوره ی طارق، آیات ۱ تا ۱۷

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ① وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ② النَّجْمُ الثَّاقِبُ ③ إِنَّ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا
حَافِظٌ ④ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ⑤ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ⑥ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَ
التَّرَائِبِ ⑦ إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ⑧ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ⑨ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ⑩ وَ
السَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ⑪ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ⑫ إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ ⑬ وَمَا هُوَ إِلَّا هَزْلٌ ⑭
إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ⑮ وَأَكِيدُ كَيْدًا ⑯ فَمَهْلُ الْكَافِرِينَ أَمَهُلُهُمْ رُوَيْدًا ⑰

لغات:

«طَرْقَنِي فَلَانٌ» یعنی فلانی شبانگاہ بر من وارد شد، و اصل «طَرْقٌ» دَقُّ و کوبیدن در
است، و مِطْرَقَةٌ آلت کوبیدن است، و «طارق» کسی است که شبانگاہ می آید و نیاز به
کوبیدن در دارد، و رسول خدا ﷺ نهی نمود از این که کسی شبانگاہ وارد بر خانوادہی
خود شود، تا این که نظافت نماید و موهای عانه خود را برطرف کند، و سر خود را

شانه کرده باشد، و «نَجْم» به معنای کوکب و ستاره است که طلوع نموده باشد، و «التَّجْمُ الثَّقِيبُ» یعنی ستاره نورانی، و «دَفَقُ» ریختن آب با شدت است، و آبی که به وسیله آن تولید فرزند می شود با شدت و دفق است، و بعضی گفته اند: ماء دافق یعنی ماء مدفوق، مانند سِرِّ کاتِم که به معنای سِرِّ مکتوم است، و «عِشَّةٌ رَاضِيَةٌ» به معنای عیشة مرضیة است، و «تَرَائِبُ» اطراف سینه را گویند، و مفرد آن تریبة است، و «رَجْع» در اصل از رجوع است، و «سَمَاءُ ذَاتِ الرَّجْعِ» یعنی آسمانی که به واسطه باران فراوانی از آن می بارد، لَئِنَّه یَجِئُ و یرجع و یتکرَّر، و «صَدْعٌ» به معنای شق است، و «صَدْعُ الْأَرْضِ» انشقاق آن به خاطر گیاه و اقسام زرع و اشجار است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

سوگند به آسمان و کوبنده شب! (۱) و تونمی دانی کوبنده شب چیست! (۲) همان ستاره درخشان و شکافنده تاریکیهاست! (۳) (به این آیت بزرگ الهی سوگند) که هرکس مراقب و محافظی دارد! (۴) انسان باید بنگرد که از چه چیز آفریده شده است! (۵) از یک آب جهنده آفریده شده است، (۶) آبی که از میان پشت و سینه ها خارج می شود! (۷) مسلماً او [خدایی که انسان را از چنین چیز پستی آفرید] می تواند او را بازگرداند! (۸) در آن روز که اسرار نهان (انسان) آشکار می شود، (۹) و برای او هیچ نیرو و یآوری نیست! (۱۰) سوگند به آسمان پر باران، (۱۱) و سوگند به زمین پر شکاف (که گیاهان از آن سر بر می آورند)، (۱۲) که این (قرآن) سخنی است که حق را از باطل جدا می کند، (۱۳) و هرگز شوخی نیست! (۱۴) آنها پیوسته حيله می کنند، (۱۵) و من هم در برابر آنها چاره می کنم! (۱۶) حال که چنین است کافران را (فقط) اندکی مهلت ده (تا سزای اعمال شان را ببینند)! (۱۷)

تفسیر اهل بیت علیهم السلام:

«وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ * النَّجْمُ الثَّاقِبُ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم با سند خود از ابوبصیر از امام صادق علیه السلام نقل نموده که در تفسیر «وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ» فرمود:

مقصود از «سما» در این آیه امیرالمؤمنین علیه السلام است، و مقصود از «طارق» که از ناحیه خداوند برائمه علیه السلام وارد می شود و حوادث هر شب و روز را می آورد، روحی است که همواره با آنان است، و آنان را تأیید و تسدید می نماید، و مقصود از «النَّجْمُ الثَّاقِبُ» رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می باشد.^۲

سپس مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ» ملائکه هستند، و مقصود از «مَاءٍ دَافِقٍ» نطفه مرد است که با فشار و قدرت خارج می شود، چنان که خداوند می فرماید: «يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَ التَّرَائِبِ» و صلب، پشت مرد است، و ترائب، استخوان های سینه زن است، و مقصود از «إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ» این است که خداوند همان گونه که انسان را از نطفه مرد و زن آفریده، می تواند او را به دنیا بیاورد، و پس از مرگ نیز برای قیامت خلقت جدید و تازه ای برای او قرار بدهد، و «وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرِّجْعِ» یعنی ذات المطر، و «وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ» یعنی ذات

۱. سوره طارق، آیات ۳-۱.

۲. القمّي: حدثنا جعفر بن أحمد عن عبد الله بن موسى عن الحسين بن علي عن ابن أبي حمزة عن أبيه عن أبي بصير عن أبي عبد الله عليه السلام في قوله «وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ» قال قال السماء في هذا الموضع أمير المؤمنين عليه السلام و الطارق الذي يطرق الأئمة عليهم السلام من عند ربهم مما يحدث بالليل والنهار وهو الروح الذي مع الأئمة عليهم السلام يسددهم قلت و النَّجْمُ الثَّاقِبُ قال: ذاك رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۵]

النبات، واین‌ها سوگندهای خداوند است، و جواب این سوگندها «إِنَّهُ لَقَوْلُ فَضْلٍ» می‌باشد، یعنی سوگنده به آسمان ذات البروج، وزمین ذات الصدع، که این قرآن قول فضل یعنی قول مؤثر و قاطع است... و «أَمَهُلُهُمْ رُوَيْدًا» یعنی دعهم قليلاً^۱.

مرحوم علی بن ابراهیم سپس گوید:

مقصود از «إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا * وَأَكِيدُ كَيْدًا» این است که منافقین نسبت به رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و علی عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ و فاطمه عَلَيْهَا السَّلَامُ کید نمودند، و خداوند به پیامبر خود صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: ای محمد! آنان کید کردند، و من نیز نسبت به آنان کید می‌نمایم [و آنان را به خاطر کیدشان عذاب می‌کنم] پس تو، به آنان مهلت کمی بده، تا خداوند حضرت قائم عَلَيْهِ السَّلَامُ را مبعوث نماید، و او برای خدا از جباران و طاغوت‌های قریش و بنی‌امیه و سایر مردم انتقام بگیرد.^۲

۱. القمى: قال على بن إبراهيم في قوله: فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ قال:

النطفة التي تخرج بقوة يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَ التَّرَائِبِ قال:

الصلب الرجل و الترائب المرأة و هي صدرها إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ كما خلقه من نطفة يقدر أن يرده إلى الدنيا و إلى القيامة يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ قال يكشف عنها و السَّمَاءِ ذاتِ الرَّجْعِ قال: ذات المطر و الأَرْضِ ذاتِ الصَّدْعِ أي ذات النبات و هو قسم و جوابه إِنَّهُ لَقَوْلُ فَضْلٍ یعنی ماض، أي قاطع و ما هُوَ بِالْهَزْلِ أي ليس بالسخرية إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا أي يحتالون الحيل وَ أَكِيدُ كَيْدًا فهو من الله العذاب فَمَهْلٍ الْكَافِرِينَ أَمَهُلُهُمْ رُوَيْدًا قال: دعهم قليلاً. [همان]

۲. حدثنا جعفر بن أحمد عن عبيد الله بن موسى عن الحسن بن علي عن ابن أبي حمزة

عن أبي بصير في قوله فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ قال ما له قوة يقوى بها على خالقه و لا ناصر من الله ينصره إن أراد به سوء قلت: إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا قال: كادوا رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و كادوا علياً عَلَيْهِ السَّلَامُ و كادوا فاطمة عَلَيْهَا السَّلَامُ فقال الله: يا محمد إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا وَ أَكِيدُ كَيْدًا فَمَهْلٍ الْكَافِرِينَ يا محمد أَمَهُلُهُمْ رُوَيْدًا لوقت بعث القائم عَلَيْهِ السَّلَامُ فينتقم لي من الجبارين و الطواغيت من قريش و بنى أمية و سائر الناس. [همان، ص ۴۱۶]

ضحاک بن مزاحم گوید: از علی عَلَيْهِ السَّلَام سؤال شد: «طارق» چیست؟ فرمود: او بهترین ستاره‌ی آسمان است، و مردم آن را نمی‌شناسند، و به این علت آن را طارق گویند که نور او آسمان‌ها را یکایک می‌شکافت تا به آسمان هفتم می‌رسد، و سپس باز می‌گردد، و در جای خود قرار می‌گیرد.^۱

«فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ * خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ * يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ * إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ * يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ * فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ»^۲

در کتاب احتجاج از امام عسکری عَلَيْهِ السَّلَام نقل شده که فرمود:

عبدالله بن صورتیا به رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ گفت: ای محمد بگو بدانم: آیا فرزند از پدر به وجود می‌آید یا از مادر؟ رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «استخوان‌ها و عصب‌ها و عروق از پدر است، و گوشت و خون و مواز مادر است» عبدالله گفت: راست گفתי ای محمد. سپس گفت: برای چه برخی از فرزندان، شبیه به اعمام هستند، و شباهتی به احوال خود ندارند؟ و یا شبیه به احوال هستند، و شباهتی به اعمام ندارند؟ رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «آب هر کدام از پدر و مادر بردیگری سبقت بگیرد، و غالب شود، شباهت فرزند به او خواهد بود» عبدالله گفت: راست گفתי ای محمد...^۳

۱. فی العلل: أبی رَحِمَهُ اللهُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ التَّضَرِّعِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ حَرِيزِ بْنِ الصَّحَّاحِ بْنِ مُرَاجِمٍ قَالَ سُئِلَ عَلِيُّ عَلَيْهِ السَّلَام عَنِ الطَّارِقِ قَالَ هُوَ أَحْسَنُ نَجْمٍ فِي السَّمَاءِ وَلَيْسَ تَعْرِفُهُ النَّاسُ وَإِنَّمَا سَوَّى الطَّارِقُ لِأَنَّهُ يَطْرُقُ نُورُهُ سَمَاءَ سَمَاءٍ إِلَى سَبْعِ سَمَاوَاتٍ ثُمَّ يَطْرُقُ رَاجِعاً حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى مَكَانِهِ.

[علل الشرایع، ج ۲، ص ۵۷۷، ح ۱]

۲. سوره ی طارق، آیات ۱۰-۵.

۳. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ الْعَسْكَرِيُّ عَلَيْهِ السَّلَام سَأَلَ عَبْد

و در همان کتاب از ثوبان نقل شده:

مردی از یهود به رسول خدا ﷺ گفت: آیا اجازه می‌دهی من از شما سؤالی بکنم که جز پیامبر نمی‌تواند پاسخ آن را بدهد؟ رسول خدا ﷺ فرمود: سؤال تو چیست؟ مرد یهودی گفت: علت شباهت فرزند به پدر، و یا مادر چیست؟ رسول خدا ﷺ فرمود: آب مرد سفید و غلیظ است، و آب زن زرد و رقیق است، و اگر آب مرد غالب بر آب زن شود با اذن خداوند، فرزند پسر خواهد شد و به پدر خود شباهت دارد، و اگر آب زن غالب بر آب مرد شود با اذن خداوند، فرزند دختر خواهد بود و به مادر خود شباهت دارد....^۱

از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

نطفه مرد و نطفه زن در رحم مخلوط می‌شوند و هر کدام بیشتر بود، فرزند به او شبیه می‌شود، بنابراین اگر نطفه زن بیشتر بود، فرزند به خالوی خود شباهت پیدا می‌کند، و اگر نطفه مرد بیشتر بود، فرزند به عموهای خود شباهت پیدا می‌کند.

الله بن صور یا رسول الله فقال: أخبرني يا محمد الولد يكون من الرجل أو المرأة؟ فقال النبي ﷺ: أما العظام والعصب والعروق فمن الرجل وأما اللحم والدم والشعر فمن المرأة، قال: صدقت يا محمد، ثم قال: فما بال الولد يشبه أعمامه ليس فيه من شبه أخواله شيء، ويشبه أخواله، وليس فيه من شبه أعمامه شيء فقال رسول الله ﷺ: أيهما علمائه ماء صاحبه كان الشبه له فقال: صدقت يا محمد. [رواه في تفسير نورالثقلين، ج ۵، ص ۵۵۰، ح ۶]

۱. و فيه: و عن ثوبان قال: ان يهوديا قال لرسول الله ﷺ: أفلا سألك عن شيء لا يعلمه الانبي؟ قال: وما هو؟ قال: عن شبه الولد بأبيه و امه، قال: ماء الرجل أبيض غليظ و ماء المرأة أصفر رقيق، فاذا علا ماء الرجل ماء المرأة كان الولد ذكرا بإذن الله ﷻ: و من قبل ذلك يكون الشبه، وإذا علا ماء المرأة ماء الرجل خرج الولد أنثى بإذن الله ﷻ، و من قبل ذلك يكون الشبه. [همان، ح ۷]

سپس فرمود:

تا چهل روز نطفه در رحم حرکت دارد، و کسی که بخواهد دعا کند، تا فرزند او پسر و یا دختر باشد، باید در این چهل روز دعا کند، و پس از آن خداوند ملک ارحام را می فرستد، و آن ملک نطفه را در محضر خداوند می برد، و می گوید: خدایا او پسر باشد یا دختر؟ و خداوند به او آنچه اراده نموده است را وحی می کند، و آن ملک می نویسد.^۱

در برخی از روایات آمده که اگر مرد با قلب و عروق و بدن آرام با همسر خود آمیزش کند، نطفه نیز آرام و ثابت خواهد بود، و فرزند شبیه به پدر و یا مادر می شود، وگرنه نطفه با عرق اعمام و یا اخوال برخورد می کند، و فرزند شبیه به اعمام و یا اخوال می شود...^۲

۱. فی تفسر نور الثقلین: و باسناده الی محمّد بن عبد الله بن زرارۃ عن علی بن عبد الله عن ابيه عن جده عن أمير المؤمنين عليه السلام قال: تعتلج النطفتان في الرحم فأيتهما كانت أكثر جاءت تشبهها فان كانت نطفة المرأة أكثر جاءت تشبه أخواله، وان كانت نطفة الرجل أكثر جاءت تشبه أعمامه، وقال: تجول النطفة في الرجل أربعين يوما فمن أراد أن يدعو الله ﷻ ففي تلك الأربعين قبل ان يخلق، ثم يبعث الله ﷻ ملك الأرحام فيأخذها فيصعد بها الى الله ﷻ، فيقف ما شاء الله فيقول: يا الهی أذكر أم أنثی؟ فيوحی الله ﷻ ما يشاء ويكتب الملك. [همان، ص ۵۵۱، ح ۹]

۲. وفيه: و باسناده الی داود بن القاسم الجعفری عن ابی جعفر الثانی عن الحسن بن علی عليه السلام انه قال مجيبا للخضر بأمر أمير المؤمنين وقد سأل أمير المؤمنين عليه السلام عن مسائل: واما ما ذكرت من امر الرجل يشبه أعمامه وأخواله فان الرجل إذا أتى اهله بقلب ساكن و عروق هادئة و بدن غير مضطرب أسكنت تلك النطفة في تلك الرحم، فخرج الولد يشبه أباه و امه و ان هو أتاه بقلب غير ساكن و عروق غير هادئة و بدن مضطرب اضطربت تلك النطفة في جوف تلك الرحم، فوقع على عرق من عروق الأعمام أشبه الولد أعمامه، فان وقعت على عرق من عروق الأخوال أشبه الولد أخواله. [همان، ح ۱۰]

معاذ بن جبل گوید: به رسول خدا صلی الله علیه و آله گفتم: مقصود از سرائری که خداوند به خاطر آن‌ها بندگان خود را در قیامت مبتلا می‌کند چیست؟ فرمود:

سرائر شما اعمال شماست، مانند نماز و روزه و زکات و وضو و غسل جنابت و هر عمل واجب دیگری، چرا که همه اعمال سرائر خفیه است، پس اگر کسی به دروغ بگوید: نماز خواندم و یا وضو گرفتم، و نماز نخوانده باشد، و وضو نگرفته باشد، باطن و اسرار او فاش می‌شود، و این معنای: «يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ» است.^۱ مرحوم شیخ در مصباح گوید: امیرالمؤمنین عليه السلام در روز عید غدیر، خطبه‌ای خواند، و فرمود:

«إِنَّ هَذَا يَوْمٌ عَظِيمٌ الشَّانُ...» تا این که فرمود: «وَيَوْمٌ كَمَالِ الدِّينِ... وَهَذَا يَوْمٌ إِبْلَاءِ السَّرَائِرِ». یعنی این روز، روز بزرگ و عظیم الشانی است، و این روز، روز کمال دین و روز اِبلَاء سرائر و آشکار شدن باطن‌هاست.^۲ مرحوم علی بن ابراهیم در تفسیر «فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ» گوید: ابوبصیر از امام صادق عليه السلام نقل نموده که فرمود:

یعنی کافر و منافق در قیامت قدرتی ندارند که به طرف خالق خود بروند،

۱. فی تفسیر نور الثقلین: و عن معاذ بن جبل قال: سألت رسول الله صلی الله علیه و آله ما هذه السرائر التي ابتلى الله بها العباد في الآخرة؟ فقال: سرائركم هي أعمالكم من الصلوة والصيام والزكاة والوضوء والغسل من الجنابة، وكل مفروض، لان الأعمال كلها سرائر خفية فان شاء الرجل قال: صليت ولم يصل، وان شاء قال: توضأت ولم يتوضأ، فذلك قوله: «يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ».

[همان، ص ۵۵۲، ح ۱۵]

۲. فی مصباح شیخ الطائفة قدس سره خطبه لأمیرالمؤمنین عليه السلام خطب بها يوم غدیر و فيها يقول: ان هذا يوم عظیم الشان الی قوله: و يوم کمال الدین هذا يوم اِبلَاء السرائر.

[همان، ح ۱۶]

و از سوی او نیز ناصرو و یوری ندارند که آنان را یاری نماید، اگر خداوند عذاب آنان را اراده کرده باشد.^۱

«إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَضْلٌ * وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ * إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا * وَ أَكِيدُ كَيْدًا * فَمَهْلٍ الْكَافِرِينَ أَمْهَلُهُمْ رُوَيْدًا»^۲

عن الصادق عليه السلام قال:

«يَعْنِي أَنَّ الْقُرْآنَ يَفْصِلُ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ بِالْبَيَانِ عَنِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا»^۳. یعنی قول فصل بودن قرآن این است که قرآن با بیان روشن، حق و باطل را مشخص می نماید، (و هزل و بیهوده ای در آن وجود ندارد).

اقول:

وقد مضى معنا كيدهم و كيد الله إياهم، و قال القمى فى قوله سبحانه: «أَمْهَلُهُمْ رُوَيْدًا»: اى دعهم قليلاً يعنى دَعُهُمْ زَمَنًا قَلِيلًا فَإِنَّا نَجَازِيهِمْ فى الرجعة و فى البرزخ و القيامة فَإِنَّ كِيدَهُمْ كِيدَ الشَّيْطَانِ وَ كَانَ كِيدَ الشَّيْطَانِ ضَعِيفًا، و الله الغالب على ما يريد، و هو بكلِّ شىءٍ عليم، و على كلِّ شىءٍ قدير، وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

۱. فى تفسیر علی بن ابراهیم حدثنا جعفر بن أحمد بن عبید الله بن موسى عن الحسن بن علی بن أبى حمزة عن أبى بصیر فى قوله: فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَ لَا نَاصِرٍ قَالَ: فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ يَهُوى بها على خالقه، و لا ناصر من الله ينصره ان أراد به سوءا و السَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ قَالَ: ذَاتِ الْمَطَرِ وَ الْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ اى ذَاتِ النَّبَاتِ. [همان، ح ۱۷]

۲. سوره ی طارق، آیات ۱۷-۱۳.

۳. فى مجمع البيان: إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَضْلٌ يعنى ان القرآن يفصل بين الحق و الباطل بالبيان عن كل واحد منهما و روى ذلك عن الصادق عليه السلام. [رواه عن المجمع همان، ص ۵۵۳، ح ۱۸]

سورهی اعلی

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سورهی تکویر.

تعداد آیات: ۱۹ آیه .

ثواب قرائت سورهی اعلی

امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که این سوره را در نمازهای واجب و یا مستحب بخواند، روز قیامت به او

گفته می شود: از هر دری می خواهی وارد بهشت شو.^۱

ابوخمیصه گوید:

بیست شب پشت سر علی علیه السلام نماز خواندم، و آن حضرت تنها این سوره را قرائت

نمود و فرمود: اگر شما برکات این سوره را می دانستید، هر روز بیست مرتبه آن

را قرائت می کردید، و کسی که این سوره را قرائت کند، مانند آن است که صحف

موسی و ابراهیم را قرائت کرده باشد.^۲

۱. فی ثواب الأعمال: بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحُسَيْنِ عَنِ أَبِيهِ عَنِ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ

اللَّهِ عليه السلام قَالَ مَنْ قَرَأَ سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى فِي فَرِيضَةٍ أَوْ نَافِلَةٍ قِيلَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ادْخُلِ

الْجَنَّةَ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ شِئْتَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۲]

۲. روی العیاشی باسناده عن أبي خمیصه عن علی عليه السلام قال صلیت خلفه عشرين لیلة فلیس

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، خداوند به عدد هر حرفی که بر ابراهیم و موسی و محمد صلی الله علیه و آله نازل شده، به او اجر و پاداش خواهد داد، و اگر این سوره را بر گوشه‌ای که بیمار است بخوانند بهبود یابد، و اگر بر صاحب بواسیر بخوانند سریعاً شفا یابد.

و فرمود:

اگر این سوره را بر گوشه‌ها و گردن بیمار بخوانند بهبود یابد، و اگر بر صاحب بواسیر بخوانند، و یا آن را بنویسند و همراه او باشد، سریعاً شفا یابد.^۱

۱. یقرأ الأسم ربك وقال لویعلمون ما فیها لقراها الرجل كل يوم عشرين مرة وإن من قرأها فكأنما قرأ صحف موسى وإبراهيم الذي وفي. [رواه فی مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۷۱۷]

۱. فی البرهان: - ومن (خواص القرآن): روى عن التبی صلی الله علیه و آله أنه قال: «من قرأ هذه السورة أعطاه الله من الأجر بعدد كل حرف أنزل على إبراهيم وموسى ومحمد صلی الله علیه و آله، وإذا قرئت على الأذن الوجعة زال ذلك عنها، وإن قرئت على البواسير قلعتهن و برىء صاحبهن سريعاً».

- وقال رسول الله صلی الله علیه و آله: «من قرأها على الأذنين والرقبة الوجعة زال ذلك عنها، وتقرأ على البواسير، وإن كتبت لها يبرأ صاحبها سريعاً». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۶۳۳، ح ۳ و ۴]

سورهی اعلیٰ، آیات ۱ تا ۱۹

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ۱ الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى ۲ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى ۳ وَالَّذِي أَخْرَجَ
الْمَرْعَى ۴ فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى ۵ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسَى ۶ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا
يَخْفَى ۷ وَنُبَيِّنُكَ لِّلنَّاسِ ۸ فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَى ۹ سَيَذَكِّرُ مَنْ يَخْشَى ۱۰
وَيَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى ۱۱ الَّذِي يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرَى ۱۲ ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى ۱۳ قَدْ أَفْلَحَ
مَنْ تَزَكَّى ۱۴ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى ۱۵ بَلْ تُؤَثِّرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ۱۶ وَالْآخِرَةَ خَيْرٌ وَأَبْقَى ۱۷
إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى ۱۸ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى ۱۹

لغات:

«اعلیٰ» نظیراً کبراست در اسماء الله و معنای آن: عالی به سلطان و قدرت است،
و همه مخلوق داخل در سلطان او هستند، و نسبت به خداوند «اعلیٰ» مکانی نیست،

و «غُثَاء» به معنای کف و خار و خاشاکی است که از سیل به اطراف ریخته می‌شود، و «أُحْوَى» به معنای اسود و سیاهی می‌باشد، و «حَوَّه» به معنای سیاهی است، و «قاری» به معنای تالی و تلاوت کننده است، و اصل لغت به معنای جمع است، چرا که قاری حروف را کنار همدیگر جمع می‌کند، و «نسیان» و سهوبه معنای فراموشی است، و نقیض نسیان ذکر است، و نسیان فراموشی چیزهایی است که ذکر آن‌ها عادهً ضروری می‌باشد.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

نام پروردگار والای خود را به پاکی بستای (۱) همان که آفرید و هماهنگی بخشید (۲) و آنکه اندازه‌گیری کرد و راه نمود (۳) و آنکه چمنزار را برآورد (۴) و پس [از چندی] آن را خاشاکی تیره‌گون گردانید (۵) ما بزودی [آیات خود را به وسیله سروش غیبی] بر تو خواهیم خواند تا فراموش نکنی (۶) جز آنچه خدا خواهد که او آشکار و آنچه را که نهان است می‌داند (۷) و برای تو آسانترین [راه] را فراهم می‌گردانیم (۸) پس پند ده اگر پند سود بخشد (۹) آن کس که ترسد بزودی عبرت گیرد (۱۰) و نگون بخت خود را از آن دور می‌دارد (۱۱) همان کس که در آتشی بزرگ درآید (۱۲) آنگاه نه در آن می‌میرد و نه زندگانی می‌یابد (۱۳) رستگار آن کس که خود را پاک گردانید (۱۴) و نام پروردگارش را یاد کرد و نماز گزارد (۱۵) لیکن [شما] زندگی دنیا را برمی‌گزینید (۱۶) با آنکه [جهان] آخرت نیکوتر و پایدارتر است (۱۷) قطعاً در صحیفه‌های گذشته این [معنی] هست (۱۸) صحیفه‌های ابراهیم و موسی (۱۹)

تفسیر اهل البيت عليهم السلام:

«سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى * الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى * وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى * وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى * فَجَعَلَهُ غُثَاءً أَحْوَى»^۱

عُقبه بن عامر جهمی گوید: هنگامی که آیه «فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ»^۲، نازل شد رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود:

این را در رکوع خود قرار بدهید، و هنگامی که آیه «سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى» نازل شد فرمود: این را در سجود خود قرار بدهید.^۳

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «قَدَّرَ فَهَدَى» این است که خداوند موجودات را با تقدیر و اندازه معینی آفریده، و هر که را بخواهد نسبت به آن‌ها هدایت می‌نماید، و «سُنْتُرُوكَ فَلَا تَنْسَى» یعنی نعلمک، [الحقایق و الأسرار و الأحكام]، «فَلَا تَنْسَى»، «إِلَّا مَا شَاءَ اللهُ» چرا که او ایمن از نسیان لغوی به معنای ترک نیست، و آن که هرگز فراموش نمی‌کند خداست.^۴

۱. سوره‌ی اعلیٰ، آیات ۵-۱.
۲. سوره‌ی واقعه، آیه‌ی ۷۴.
۳. فی تهذیب الأحکام: عَنْهُ عَنْ يُوسُفَ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدِ الْمُنْقَرِيِّ عَنْ مُوسَى بْنِ أَيُّوبَ الْعَافِقِيِّ عَنْ عَمِّهِ إِيَّاسِ بْنِ عَامِرِ الْعَافِقِيِّ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرِ الْجُهَنِيِّ أَنَّهُ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ فَلَمَّا نَزَلَتْ سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ. [تهذیب، ج ۲، ص ۳۱۳]
۴. القمّي: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى قَالَ: قُلْ سَبِّحْ رَبِّي الْأَعْلَى الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى قَالَ: قَدَّرَ الْأَشْيَاءَ بِالتَّقْدِيرِ الْأَوَّلِ ثُمَّ هَدَى إِلَيْهَا مِنْ بِيْءَاءِ قَوْلِهِ: وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى قَالَ: أَيُّ النَّبَاتِ فَجَعَلَهُ بَعْدَ إِخْرَاجِهِ غُثَاءً أَحْوَى قَالَ: يَصِيرُ هَشِيمًا بَعْدَ بَلُوغِهِ وَيَسْوَدُ سُنْتُرُوكَ فَلَا تَنْسَى أَيُّ نَعْلَمَكَ فَلَا تَنْسَى ثُمَّ اسْتَنْثَى فَقَالَ: إِلَّا مَا شَاءَ اللهُ لِأَنَّهُ لَا يُؤْمِنُ النَّسِيَانُ اللَّغْوِيُّ وَهُوَ التَّرْكُ لِأَنَّ الَّذِي لَا يَنْسَى هُوَ اللهُ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۶]

«سَنْفُرُوكَ فَلَا تَنْسَى * إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى * وَنُيْسِرُكَ لِلْيُسْرَى»^۱
 سعد بن ظریف گوید: به امام باقر علیه السلام گفتم: نظر شما درباره‌ی کسی که دانش و علمی
 را از شما بگیرد و فراموش کند چیست؟ فرمود:

چیزی براو نیست، و حجت بر کسی است که حدیثی را از ما بشنود و انکار
 نماید، و یا حدیث ما به او برسد، و به آن ایمان نیاورد و کافر شود، و اما نسیان
 برای شما مؤاخذه‌ای ندارد، و نخستین سوره‌ای که بر رسول خدا صلی الله علیه و آله نازل
 شد سوره‌ی «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى» بود و آن حضرت این سوره را فراموش
 نمود، و مؤاخذه و حجتی براو نبود، و خداوند نسیان او را امضا نمود و سپس
 به او فرمود: «سَنْفُرُوكَ فَلَا تَنْسَى» [و از آن پس چیزی را فراموش نکرد].^۲

«قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى * وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى»^۳
 مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى» زکات فطره است و باید قبل از نماز عید پرداخت
 کند. و مقصود از «وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى» نماز عید فطر و قربان است.^۴

۱. سوره‌ی اعلی، آیات ۸-۶.

۲. فی البرهان: سعد بن عبد الله: عن أحمد بن محمد بن محمد بن عیسی، و محمد بن الحسین بن أبی
 الخطاب و غیرهما، عن أحمد بن محمد بن أبی نصر، عن هشام بن سالم، عن سعد بن
 ظریف الخفاف، قال: قلت لأبی جعفر علیه السلام: ما تقول فیمن أخذ عنکم علما فنیسیه؟ قال:
 «لا حجة علیه، إنما الحجة علیه، إنما الحجة علی من سمع منا حدیثا فأنکره، أو بلغه فلم
 یؤمن به و کفر، و أما النسیان فهو موضوع عنکم، إن أول سورة نزلت علی رسول الله صلی الله علیه و آله سَبِّحِ
 اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى، فنیسها، فلا یلزمه حجة فی نسیانه، و لکن الله تبارک و تعالی أمضی له
 ذلك، ثم قال: سَنْفُرُوكَ فَلَا تَنْسَى». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۶۳۶، ح ۵]

۳. سوره‌ی اعلی، آیات ۱۴ و ۱۵.

۴. القمّی: قوله: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى قال زكاة الفطرة فإذا أخرجها قبل صلاة العيد وَذَكَرَ اسْمَ

سپس مرحوم قمی با سند خود از اصیغ بن نباته نقل نموده که گوید:

از امیرالمؤمنین علیه السلام درباره‌ی «سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى» سؤال نمودم و آن حضرت فرمود: دو هزار سال قبل از آن که خداوند آسمان‌ها و زمین‌ها را خلق کند، بر ساق عرش نوشته شده بود: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ - وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ - فَاشْهَدُوا بِهِمَا وَأَنَّ عَلِيًّا وَصِيَّ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»^۱

عبیدالله بن عبدالله دهقان گوید:

وارد بر حضرت رضا علیه السلام شدم و آن حضرت به من فرمود: معنای قول خداوند: «وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى» چیست؟ گفتم: یعنی هرگاه پروردگار خود را یاد می‌کند، باید برخیزد و نماز بخواند. فرمود: این تکلیف سختی خواهد بود! گفتم: فدای شما شوم معنای این آیه چیست؟ فرمود: معنای این آیه این است که هرگاه کسی نام پروردگار خود را ببرد، باید بر محمد و آل او [صلوات الله علیهم اجمعین] صلوات بفرستد.^۲

رَبِّهِ فَصَلَّى قَالَ صَلَاةَ الْفَطْرِ وَالْأَضْحَى. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۷]

۱. و فيه: أخبرنا الحسين بن محمد [عن معلى بن محمد] عن بسطام بن مرة عن إسحاق بن حسان عن الهيثم بن واقد عن علي بن الحسين العبدى عن سعد الإسكافى عن الأصبغ أنه سأل أمير المؤمنين عليه السلام عن قول الله صلى الله عليه وسلم: سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى، فقال: مكتوب على قائمة العرش قبل أن يخلق الله السماوات والأرضين بألفى عام «لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأن محمدا عبده ورسوله فاشهدوا بهما وأن عليا وصي محمد صلى الله عليه وسلم». [همان]
۲. فى الكافى عن علي بن محمد عن أحمد بن الحسين عن علي بن الريان عن عبید الله بن عبد الله الدهقان قال دخلت على أبي الحسن الرضا عليه السلام فقال لى ما معنى قوله - وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى قُلْتُ كُلَّمَا ذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ قَامَ فَصَلَّى فَقَالَ لى لَقَدْ كَلَّفَ اللَّهُ صلى الله عليه وسلم هَذَا شَطَطًا فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ فَكَيْفَ هُوَ فَقَالَ كُلَّمَا ذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ.

[كافى، ج ۲، ص ۴۹۴، ح ۱۸]

مرحوم قمی گوید:

آیه فوق می فرماید: قبل از نماز عید فطر، زکات فطره را بدهد، و سپس ذکر خدا و تکبیرات را بگوید، و پس از آن نماز عید فطر و قربان را بخواند.^۱

امام صادق علیه السلام فرمود:

از تمامیت روزه ماه رمضان پرداخت زکات فطره است، همانند صلوات بر رسول خدا صلی الله علیه و آله که از تمامیت نماز است، و کسی که زکات فطره را عمداً ندهد، روزهی او روزه نیست، و نیز کسی که نماز بخواند و عمداً صلوات بر رسول خدا صلی الله علیه و آله نفرستد، نماز او نماز نیست.

سپس فرمود:

خداوند زکات فطره را قبل از نماز ذکر نموده، و فرموده است: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ

تَزَكَّى * وَ ذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى.»^۲

«بَلْ تُؤْتُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا * وَالْآخِرَةَ خَيْرَ وَ أَنْتُمْ * إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى *

صُّحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى»^۳

در حدیثی آمده که «مَنْ أَحَبَّ آخِرَتَهُ أَضْرِبْ دُنْيَاهُ، وَ مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ أَضْرِبْ آخِرَتَهُ»

۱. القمّی: قوله: قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى قال زكاة الفطرة فإذا أخرجها قبل صلاة العيد وَ ذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى قال صلاة الفطرو الأضح. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۷]

۲. فی تهذیب الأحكام عن ابن أبي عمير عن أبي بصير عن زُرارة عن أبي عبد الله عليه السلام أَنَّهُ قَالَ مَنْ تَمَامَ الصَّوْمِ إِعْطَاءُ الرِّكَاتِ كَالصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله مِنْ تَمَامِ الصَّلَاةِ وَ مَنْ صَامَ وَلَمْ يُؤَدِّهَا فَلَا صَوْمَ لَهُ إِذَا تَرَكَهَا مُتَعَمِّدًا وَ مَنْ صَلَّى وَلَمْ يُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ تَرَكَ ذَلِكَ مُتَعَمِّدًا فَلَا صَلَاةَ لَهُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى بَدَأَ بِهَا قَبْلَ الصَّلَاةِ فَقَالَ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى وَ ذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى.

[تهذیب الأحكام، ج ۲، ص ۱۵۹، ح ۸۳]

۳. سورهی اعلی، آیات ۱۹-۱۶.

یعنی کسی که آخرت خود را دوست می‌دارد باید به دنیای خود آسیب وارد کند، و کسی که دنیای خود را دوست می‌دارد باید به آخرت خویش آسیب وارد کند.^۱ مفضل گوید: امام صادق علیه السلام در تفسیر «بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا» فرمود:

مقصود پذیرفتن ولایت غاصبین خلافت است و در بعضی از نسخ آمده: پذیرفتن ولایت شبوة است و شبوة به معنای عقرب است و مرحوم فیض می‌فرماید: کأنه جائز تشبیه به عقرب شده است، و در برخی از نسخ «ولایتهم» آمده است. و مقصود از «وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى»، ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام است، سپس می‌فرماید: «إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى * صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى.»^۲

مسلم بن عبدالله گوید: از امام سجّاد علیه السلام سؤال شد: چه عملی نزد خداوند افضل از همه اعمال است؟ امام علیه السلام فرمود:

هیچ عملی بعد از معرفت به خدای تعالی و معرفت به رسول او صلی الله علیه و آله افضل از بغض دنیا نیست، و برای دنیا و معاصی و گناهان شعبه‌ها و اقسامی است، و نخستین چیزی که به وسیله آن معصیت خدا انجام گرفت تکبر ابلیس بود که بر آدم سجده نکرد و تکبر نمود و از کافران شد، و سپس حرص به دنیاست و آن معصیت آدم و حوا علیهما السلام بود هنگامی که خداوند به آنان فرمود: «كُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ» یعنی «از نعمت‌های

۱. فی مجمع البیان: بل تؤثرون الحیوة الدنیا و الاخرة خیر و ابقی و فی الحدیث من أحب آخرته أضر بدنیه، و من أحب دنیاه أضر بآخرته. [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۵۵۶]

۲. فی أصول الکافی الحسین بن محمد عن معلی بن محمد عن عبد الله بن إدريس عن محمد بن سنان عن المفضل بن عمر قال: قلت لأبي عبد الله علیه السلام: «بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا» قال: ولایة شبویة «وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى» ولایة امیرالمؤمنین علیه السلام إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى. [همان، ح ۲۳]

بهشتی هر گونه می خواهید بخورید، و از این درخت نخورید، که از ظالمین خواهید بود» و آنان [از حرص] آنچه نیازی به آن نداشتند را خوردند، و تا قیامت این حرص در ذریه آنان ماند، از این رو بیشتر چیزهایی که مردم به دنبال آن ها هستند، نیازی به آن ها ندارند، و پس از آن حسد گناه فرزند آدم است، به خاطر این که قایل برادر خود هابیل را به همین علت کشت، و به دنبال این ها هفت خصلت است [که مایه ی خسران انسان می باشد] مانند: حبّ نساء و حبّ دنیا و حبّ ریاست و حبّ راحت طلبی و حبّ کلام و حبّ بلندپروازی و حبّ ثروت، و همه آن ها در کلمه حبّ دنیا قرار گرفت، از این رو پیامبران خدا و علما [یعنی اوصیا] با توجه به این خصلت ها گفتند: «حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ»، و دنیا، دو گونه است، ۱. دنیا طلبی برای رسیدن به آخرت، [و این دنیای ممدوح است]، ۲. دنیا طلبی برای دنیا با آرزوهای بی ارزش و امیدهای کاذب که آن را دنیای ملعون و مذموم گویند.^۱

۱. فی نور الثقلین: و باسناده الی مسلم بن عبد الله قال: سئل علی بن الحسین علیه السلام ای الأعمال أفضل عند الله؟ قال: ما من عمل بعد معرفة الله ﷻ و معرفة رسول الله ﷺ أفضل من بغض الدنيا، فان لذلك شعبا كثيرة وللمعاصي شعب، فأول ما عصى الله به الكبر معصية إبليس حين أبى واستكبر وكان من الكافرين، ثم الحرص وهي معصية آدم و حوا عليهما السلام حين قال الله ﷻ لهما: «كلام من حيث شئتما ولا تقربا هذه الشجرة فتكونا من الظالمين» فأخذا ما لا حاجة بهما اليه، فدخل ذلك على ذريتهما الى يوم القيامة، وذلك ان أكثر ما يطلب ابن آدم ما لا حاجة به اليه، ثم الحسد وهي معصية ابن آدم حيث حسد أخاه فقتله، فتشعب من ذلك حب النساء و حب الدنيا و حب الرياسة و حب الراحة و حب الكلام و حب العلو و الثروة، فصرن سبع خصال فاجتمعن كلهن في حب الدنيا، فقالت الأنبياء و العلماء بعد معرفة ذلك: حب الدنيا رأس كل خطيئة، و الدنيا دنيانان دنیا بلاغ و دنیا ملعونة و أمل لا يدرك و رجاء لا ينال. [تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۵۵۷]

محمد بن فضیل گوید: امام کاظم علیه السلام فرمود:

ولایت علی علیه السلام در جمیع صحف و کتب پیامبران نوشته شده است، و هرگز خداوند پیامبری را مبعوث نکرد، مگر با اعتقاد به رسالت و نبوت حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم و وصایت علی علیه السلام!^۱

ابوبصیر گوید: امام باقر علیه السلام در تفسیر «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا»^۲، فرمود:

ای ابا محمد! صحفی که خداوند می فرماید: «صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى» نزد ما می باشد. گفتم: فدای شما شوم صحف همان الواح است؟ فرمود: آری.^۳ مرحوم صدوق در کتاب امالی روایت مفصّلی را از ابوذّر نقل کرده که گوید:

در مسجد مدینه وارد بر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم شدم و او را تنها دیدم، و فرصت را غنیمت شمردم، و خدمت آن حضرت رفتم، و آن حضرت فرمود: «ای اباذّر مسجد حقّ تحیت دارد» گفتم: تحیت آن چیست؟ فرمود: دو رکعت نماز است. گفتم: یا رسول الله شما مرا به نماز امر کردید، نماز چیست؟ فرمود:

۱. فی الکافی عن مُحَمَّدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضِيلِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام قَالَ وَلايَةُ عَلِيٍّ علیه السلام مَكْتُوبَةٌ فِي جَمِيعِ صُحُفِ الْأَنْبِيَاءِ وَلَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ رَسُولًا إِلَّا بِنُبُوَّةِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله و سلم وَوَصِيَّتِهِ عَلِيٍّ علیه السلام. [کافی، ج ۱، ص ۴۳۷، ح ۶]

۲. سوره‌ی حشر، آیه‌ی ۷.

۳. فی تأویل الآيات: وروی حمید بن زیاد عن الحسن بن محمد بن سماعة عن ابن رباط عن ابن مسكان عن أبي بصير عن أبي جعفر علیه السلام فی قول الله تبارک و تعالی وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا قال يا أبا محمد إن عندنا الصحف التي قال الله سبحانه صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى قال قلت جعلت فداك وإن الصحف هي الألواح قال نعم. [تأویل الآيات، ص ۷۶۰]

نماز بهترین عبادت و بهترین موضوع است، هر کسی می خواهد، فراوان بخواند، و هر کس می خواهد، کمتر بخواند.

گفتم: یا رسول الله! چه عملی نزد خداوند محبوب تر است؟ فرمود: ایمان به خدا، و جهاد در راه خدا. گفتم: «فَأَيُّ اللَّيْلِ أَفْضَلُ؟» فرمود: نیمه شب قسمت آخر آن. گفتم: کدام نماز افضل است؟ فرمود: نماز با طول قنوت. گفتم: کدام صدقه افضل است؟ فرمود: صدقه فقیر به فقیر در پنهانی. گفتم: روزه چیست؟ فرمود:....^۱

۱. فی الخصال: حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ الْأَسْوَارِيُّ الْمُدَكَّرِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو يُوْسُفَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسِ السَّجَزِيِّ الْمُدَكَّرِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسَدٍ بِنِعْدَادٍ قَالَ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَبُو عَلِيٍّ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْبَصْرِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ جَرِيحٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عَمِيرٍ اللَّيْثِيِّ عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ وَحَدَهُ فَأَعْتَمَمْتُ خَلْوَتَهُ فَقَالَ لِي يَا أَبَا ذَرٍّ لِمَسْجِدٍ تَحِيَّةٌ قُلْتُ وَمَا تَحِيَّتُهُ قَالَ رُكْعَتَانِ تَرُكِعُهُمَا فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ أَمَرْتَنِي بِالصَّلَاةِ فَمَا الصَّلَاةُ قَالَ خَيْرٌ مَوْضُوعٍ فَمَنْ شَاءَ أَقَلَّ وَمَنْ شَاءَ أَكْثَرَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ ﷻ فَقَالَ إِيْمَانٌ بِاللَّهِ وَجِهَادٌ فِي سَبِيلِهِ قُلْتُ فَأَيُّ وَقْتِ اللَّيْلِ أَفْضَلُ قَالَ جَوْفُ اللَّيْلِ الْغَائِبِ قُلْتُ فَأَيُّ الصَّلَاةِ أَفْضَلُ قَالَ طُولُ الْقُنُوتِ قُلْتُ وَأَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ قَالَ جُهْدٌ مِنْ مُقِلٍّ إِلَى فَقِيرٍ ذِي سِنَّ قُلْتُ مَا الصَّوْمُ قَالَ فَرَضٌ مَجْزِيٌّ وَعِنْدَ اللَّهِ أَضْعَافٌ كَثِيرَةٌ قُلْتُ فَأَيُّ الرِّقَابِ أَفْضَلُ قَالَ أَعْلَاهَا ثَمَنًا وَأَنْفُسُهَا عِنْدَ أَهْلِهَا قُلْتُ فَأَيُّ الْجِهَادِ أَفْضَلُ قَالَ مَنْ عَمَرَ جَوَادُهُ وَأَهْرَبِقَ دَمُهُ قُلْتُ فَأَيُّ آيَةٍ أَنْزَلَهَا اللَّهُ عَلَيْكَ أَعْظَمُ قَالَ آيَةُ الْكُرْسِيِّ. ثُمَّ قَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ مَا السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ فِي الْكُرْسِيِّ إِلَّا كَحَلْقَةٍ مُلْقَاةٍ فِي أَرْضٍ فَلَاةٍ وَفَضْلُ الْعَرْشِ عَلَى الْكُرْسِيِّ كَفَضْلِ الْفَلَاةِ عَلَى تِلْكَ الْحَلْقَةِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَمْ التَّبَيُّونَ قَالَ مِائَةٌ أَلْفٍ وَأَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ أَلْفَ نَبِيِّ قُلْتُ كَمْ الْمُرْسَلُونَ مِنْهُمْ قَالَ ثَلَاثُمِائَةٍ وَثَلَاثَةٌ عَشَرَ جَمَاءً غَيْرَاءَ قُلْتُ مَنْ كَانَ أَوَّلَ الْأَنْبِيَاءِ قَالَ آدَمُ قُلْتُ وَكَانَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ مُرْسَلًا قَالَ نَعَمْ

خَلَقَهُ اللهُ بِيَدِهِ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ ثُمَّ قَالَ ﷺ يَا أَبَا ذَرٍّ أَرْبَعَةٌ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ سُرِيَانِيُونَ آدَمُ وَ شَيْثٌ وَأَخْنُوخٌ وَهُوَ إِدْرِيسُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ حَطَّ بِالْقَلَمِ وَ نُوحٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَأَرْبَعَةٌ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ مِنَ الْعَرَبِ هُودٌ وَصَالِحٌ وَشُعَيْبٌ وَنَبِيِّكَ مُحَمَّدٌ وَأَوَّلُ نَبِيِّ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مُوسَى وَ آخِرُهُمْ عِيسَى وَسُمِّيَتْهُ نَبِيِّ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ كَمْ أَنْزَلَ اللهُ مِنْ كِتَابٍ قَالَ مِائَةٌ كِتَابٍ وَأَرْبَعَةٌ كُتِبَ أَنْزَلَ اللهُ عَلَى شَيْثٍ حَمْسِينَ صَحِيفَةً وَعَلَى إِدْرِيسَ ثَلَاثِينَ صَحِيفَةً وَعَلَى إِبْرَاهِيمَ عَشْرِينَ صَحِيفَةً وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَالزَّبُورَ وَالْفُرْقَانَ .

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ فَمَا كَانَتْ صُحُفَ إِبْرَاهِيمَ قَالَ كَانَتْ أُمَّتَالًا كُلُّهَا وَكَانَ فِيهَا أَيْهَا الْمَلِكُ الْمُتَبَلَّى الْمَعْرُورُ إِنِّي لَمْ أَبْعَثْكَ لِتَجْمَعَ الدُّنْيَا بَعْضَهَا إِلَى بَعْضٍ وَلَكِنْ بَعَثْتُكَ لِتَرْدَّ عَتِي دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَاتِي لَا أَرُدُّهَا وَإِنْ كَانَتْ مِنْ كَافِرٍ وَعَلَى الْعَاقِلِ مَا لَمْ يَكُنْ مَعْلُوبًا عَلَى عَقْلِهِ أَنْ يَكُونَ لَهُ سَاعَاتٌ سَاعَةٌ يُنَاجِي فِيهَا رَبَّهُ ﷻ وَ سَاعَةٌ يُحَاسِبُ نَفْسَهُ وَ سَاعَةٌ يَتَفَكَّرُ فِيهَا مَا صَنَعَ اللهُ ﷻ إِلَيْهِ وَ سَاعَةٌ يَخْلُو فِيهَا بِحِطِّ نَفْسِهِ مِنَ الْحَلَالِ فَإِنَّ هَذِهِ السَّاعَةَ عَوْنٌ لِيَتَلَكَّ السَّاعَاتِ وَاسْتِجْمَامٌ لِلْقُلُوبِ وَتَوَزِيعٌ لَهَا وَعَلَى الْعَاقِلِ أَنْ يَكُونَ بَصِيرًا بِزَمَانِهِ مُقْبِلًا عَلَى شَأْنِهِ حَافِظًا لِللسَانَةِ فَإِنَّ مَنْ حَسَبَ كَلَامَهُ مِنْ عَمَلِهِ قَلَّ كَلَامُهُ إِلَّا فِيمَا يَعْنيهِ وَعَلَى الْعَاقِلِ أَنْ يَكُونَ طَالِبًا لِثَلَاثِ مَرْمَةٍ لِمَعَاشٍ أَوْ تَزُودٍ لِمَعَادٍ أَوْ تَلَذُّذٍ فِي غَيْرِ مَحَرَّمٍ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ فَمَا كَانَتْ صُحُفَ مُوسَى .

قَالَ كَانَتْ عِبْرَانِيَّةً كُلُّهَا وَفِيهَا عَجَبْتُ لِمَنْ أَيْقَنَ بِالْمَوْتِ كَيْفَ يَفْرَحُ وَلِمَنْ أَيْقَنَ بِالنَّارِ لِمَ يَضْحَكُ وَلِمَنْ يَرَى الدُّنْيَا وَتَقَلَّبَهَا بِأَهْلِهَا لِمَ يَظْمَأُ إِلَيْهَا وَلِمَنْ يُؤْمِنُ بِالْقَدْرِ كَيْفَ يَنْصَبُ وَلِمَنْ أَيْقَنَ بِالْحِسَابِ لِمَ لَا يَعْمَلُ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ هَلْ فِي أَيْدِينَا مِمَّا أَنْزَلَ اللهُ عَلَيْكَ شَيْءٌ مِمَّا كَانَ فِي صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى قَالَ يَا أَبَا ذَرٍّ أَفَرَأَيْتَ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى وَ ذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى بَلْ تُؤَثِّرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ حَيْرًا وَبَقِيَ إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى .

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَوْصِنِي قَالَ أَوْصِيكَ بِتَقْوَى اللهِ فَإِنَّهُ رَأْسُ الْأَمْرِ كُلِّهِ قُلْتُ زِدْنِي قَالَ عَلَيْكَ بِتِلَاوَةِ الْقُرْآنِ وَ ذِكْرِ اللهِ كَثِيرًا فَإِنَّهُ ذَكَرْتُكَ فِي السَّمَاءِ وَنُورْتُكَ فِي الْأَرْضِ قُلْتُ زِدْنِي قَالَ عَلَيْكَ بِطَوْلِ الصَّمْتِ فَإِنَّهُ مَطْرَدَةٌ لِلشَّيَاطِينِ وَعَوْنٌ لَكَ عَلَى أَمْرِي دِينِكَ قُلْتُ زِدْنِي قَالَ إِيَّاكَ وَ كَثْرَةَ الصَّحْكِ فَإِنَّهُ يُمِيتُ الْقَلْبَ وَيُدْهَبُ بِنُورِ الْوَجْهِ .

ابوبصیر گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

در شب جمعه سورہ ی جمعه و سورہ ی اعلیٰ را بخوانید.^۱

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در حدیث اربعمأة فرمود:

هنگامی که مسبّحات را قرائت می کنید بگوئید: «سُبْحَانَ اللَّهِ الْأَعْلَى»^۲

حضرت رضا (علیه السلام) هر گاه این سورہ را می خواند، آهسته می فرمود:

«سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى»^۳

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ زِدْنِي قَالَ انْظُرْ إِلَى مَنْ هُوَ تَحْتَكَ وَلَا تَنْظُرْ إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَكَ فَإِنَّهُ أَجْدَرُ أَنْ لَا تَزِدْرِي نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ زِدْنِي قَالَ صِلْ قَرَابَتَكَ وَإِنْ فَطَعُوكَ قُلْتُ زِدْنِي قَالَ أَحَبَّ الْمَسَاكِينَ وَ مُجَالَسَتَهُمْ قُلْتُ زِدْنِي قَالَ قُلِ الْحَقَّ وَإِنْ كَانَ مُرًا قُلْتُ زِدْنِي قَالَ لَا تَخَفْ فِي اللَّهِ لَوْمَةً لَأَنَّهُمْ قُلْتُ زِدْنِي قَالَ لِيُخَجِّزَكَ عَنِ النَّاسِ مَا تَعْلَمُ مِنْ نَفْسِكَ وَلَا تَجِدْ عَلَيْهِمْ فِيمَا تَأْتِي وَمِثْلَهُ ثُمَّ قَالَ كَفَى بِالْمَرْءِ عَيْبًا أَنْ يَكُونَ فِيهِ ثَلَاثٌ خِصَالٍ يَعْرِفُ مِنَ النَّاسِ مَا يَجْهَلُ مِنْ نَفْسِهِ وَيَسْتَحْيِي لَهُمْ مِمَّا هُوَ فِيهِ وَيُؤْذِي جَلِيسَهُ بِمَا لَا يَعْنِيهِ ثُمَّ قَالَ (علیه السلام) لَا عَقْلَ كَالْتَدْبِيرِ وَلَا وَرَعَ كَالْكَفِّ وَلَا حَسَبَ كَحُسْنِ الْخَلْقِ. [خصال، ج ۲، ص ۵۲۳، ح ۱۳]

۱. فی الکافی محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن محمد و محمد بن الحسين عن عثمان بن عیسی عن سماعة عن ابی بصیر قال: قال ابو عبد الله (علیه السلام): اقرء فی لیلة الجمعة بالجمعة، و سبح اسم ربك الأعلى. [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۵۵۴، ح ۱۰]
۲. فی کتاب الخصال فیما علم امیرالمؤمنین (علیه السلام) أصحابه من الاربعمأة باب مما یصلح للمسلم فی دینه و دنیاه: إذا قرأت من المسبّحات الاخیره فقولوا: سبحان الله الأعلى.

[همان، ح ۱۲]

۳. فی عیون الاخبار فی باب ذکر الأخلاق الرضا (علیه السلام) و وصف عبادته، فاذا قرء سبح اسم ربك الأعلى قال سرا: سبحان ربی الأعلى. [همان، ح ۱۱]

سوره‌ی غاشیه

محلّ نزول: مکه مکرمه.

ترتیب نزول: بعد از سوره‌ی ذاریات.

تعداد آیات: ۲۶ آیه.

ثواب قرائت سوره‌ی غاشیه

ابوبصیر گوید: امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام فرمود:

کسی که همواره این سوره را در نمازهای واجب و مستحبّ خود بخواند، خداوند در دنیا و آخرت او را در رحمت خود فرو می‌برد، و در قیامت او را از عذاب آتش ایمن می‌دارد.^۱

و از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند خداوند حساب او را آسان می‌نماید، و اگر برمولودی خوانده شود او را آرام و ساکت می‌نماید.^۲

-
۱. فی ثواب الأعمال: بِهِذَا الْإِسْتِنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي الْمَعْزِيِّ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام قَالَ مَنْ أَدَمَّنَ قِرَاءَةَ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ فِي فَرِيضَةٍ أَوْ نَافِلَةٍ غَشَّاهُ اللَّهُ بِرَحْمَتِهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَآتَاهُ اللَّهُ الْأَمْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۲]
 ۲. و من (خواص القرآن): روى عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أنه قال: «من قرأ هذه السورة حاسبه الله حسابا يسيرا، و من قرأها على مولود بشرا و غيره صارخ أو شارد، سكنته و هدأته». [رواه في تفسير برهان، ج ۵، ص ۶۴۱، ح ۲]

و از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بردندانی که درد می‌کند بخواند، با اذن خداوند متعال آرام می‌گیرد، و کسی که آن را بر غذایی بخواند، از ضرر آن ایمن می‌شود، و خداوند سلامت روزی او می‌کند.^۱

۱. وقال الصادق علیه السلام: «من قرأها على ضرس يؤلم ويضرب سكن بإذن الله تعالى، ومن قرأها على ما يأكله أمن ما فيه ورزقه الله السلامة فيه». [همان، ح ۴]

سورهی غاشیه، آیات ۱ تا ۲۶

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ۝ ۱ ۝ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ۝ ۲ ۝ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ۝ ۳ ۝ تَصْلِي نَارًا حَامِيَةً ۝ ۴ ۝ تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آيَةٍ ۝ ۵ ۝ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ صَرِيحٍ ۝ ۶ ۝ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنَى مِنْ جُوعٍ ۝ ۷ ۝ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ۝ ۸ ۝ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ۝ ۹ ۝ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۝ ۱۰ ۝ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لِاِغْيَاءٍ ۝ ۱۱ ۝ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ۝ ۱۲ ۝ فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ۝ ۱۳ ۝ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ۝ ۱۴ ۝ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ ۝ ۱۵ ۝ وَ زُرَابٍ مَبْثُوثَةٌ ۝ ۱۶ ۝ أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ۝ ۱۷ ۝ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ۝ ۱۸ ۝ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ۝ ۱۹ ۝ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ۝ ۲۰ ۝ فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ۝ ۲۱ ۝ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ ۝ ۲۲ ۝ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ ۝ ۲۳ ۝ فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ ۝ ۲۴ ۝ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابُهُمْ ۝ ۲۵ ۝ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ۝ ۲۶

لغات:

«غَاشِيَةٌ» به معنای پوشاننده‌ی کامل است، و «غَشِيَهُ يَغْشَاهُ غَشِيَانًا، وَغَشَاهُ غَيْرَهُ» إذا جعله يغشى، و غشاه بمعناه، و «نَصَبَ الرَّجُلُ يَنْصِبُ نَصْبًا فَهُوَ نَصَبٌ وَ نَاصِبٌ: إِذَا تَعَبَ فِي الْعَمَلِ، وَ «أَنِية» منتهای حرارت و شدت آن را گویند، و «ضریع» گیاهی است که شتر می خورد و آن مضرّ است و نفعی در آن نیست، و ضریع از مضارعة به معنای مشابهة است، و گیاه ضریع شباهت به گیاه مفید دارد و لکن مضرّ است، و «ناعمة» یعنی المنعمّة فی انواع اللذات الموجبة للسرور، و «فی جَنَّةٍ عَالِيَةٍ» یعنی المرتفعة القصور و الدرجات، و «لَا تَسْمَعُ فِيهَا لِأَغْنِيَةً» یعنی الكلمة الساقطة التي لا فائدة فيها، و «سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ» السرر جمع سریر و هو مجلس السرور، و «وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ» یعنی أباريق و ظروف للشرب مملوّة من شراب الجتّة على حافات العيون الجارية ليس لها خراطيم ولا عُرى، و «نَمَارِقٌ مَصْفُوفَةٌ» ای الوسائد يتّصل بعضها ببعض، و «زَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ» یعنی البُسُط الفاخرة، «مَبْثُوثَةٌ» یعنی المبسوطة المنشورة، و «مُصَيِّطِرٌ» المتسلّط على غيره بالقهر، و تَصَيِّطَرَ فُلَانٌ عَلَى فُلَانٍ إِذَا تَسَلَّطَ عَلَيْهِ.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

آیا داستان غاشیه [روز قیامت که حوادث وحشتناکش همه را می پوشاند] به تورسیده است؟! (۱) چهره‌هایی در آن روز خاشع و ذلت بارند، (۲) آنها که پیوسته عمل کرده و خسته شده‌اند (و نتیجه‌ای عایدشان نشده است)، (۳) و در آتش سوزان وارد می‌گردند (۴) از چشمه‌ای بسیار داغ به آنان می‌نوشانند (۵) غذایی جز از ضریع [خار خشک تلخ و بدبو] ندارند (۶) غذایی که نه آنها را فربه می‌کند و نه از گرسنگی می‌رهاند! (۷) چهره‌هایی در آن روز شاداب و با طراوتند، (۸) و از سعی و

تلاش خود خشنودند، (۹) در بهشتی عالی جای دارند، (۱۰) که در آن هیچ سخن لغو و بیهوده‌ای نمی‌شنوند! (۱۱) در آن چشمه‌ای جاری است، (۱۲) در آن تخت‌های زیبای بلندی است، (۱۳) و قدح‌هایی (که در کنار این چشمه نهاده، (۱۴) و بالش‌ها و پشتی‌های صف داده شده، (۱۵) و فرش‌های فاخر گسترده! (۱۶) آیا آنان به شتر نمی‌نگرند که چگونه آفریده شده است؟! (۱۷) و به آسمان نگاه نمی‌کنند که چگونه برافراشته شده؟! (۱۸) و به کوه‌ها که چگونه در جای خود نصب گردیده! (۱۹) و به زمین که چگونه گسترده و هموار گشته است؟! (۲۰) پس تذکرده که توفیق تذکر دهنده‌ای! (۲۱) تو سلطه‌گر بر آنان نیستی که (برایمان) مجبورشان کنی، (۲۲) مگر کسی که پشت کند و کافر شود، (۲۳) که خداوند او را به عذاب بزرگ مجازات می‌کند! (۲۴) به یقین بازگشت (همه) آنان به سوی ماست، (۲۵) و مسلماً حساب‌شان (نیز) با ماست! (۲۶)

تفسیر اهل البيت عليهم السلام:

مؤلف گوید:

ظاهر آیات این سوره همانند سورمکی دیگر مربوط به قیامت و حوادث خطرناک

آن است و بطون و تأویلات آن چیزهایی است که در روایات بیان شده است.

«هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ * وَجُوهُ يُومِتُ خَاشِعَةً * عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ * تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً *

تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آتِيَةٍ * لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ صَرِيحٍ * لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ»^۱

امام صادق عليه السلام در تفسیر «هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ»، فرمود:

شمشیر قائم عجل الله تعالی فرجه الشریف آنان را فرامی‌گیرد. و «وَجُوهُ يُومِتُ خَاشِعَةً»، یعنی «خَاضِعَةً

لَا تُطِيقُ الْإِمْتِنَاعَ» راوی گوید: گفتیم: «عَامِلَةٌ» چه معنایی دارد؟ فرمود: یعنی آنان به غیر ما «أَنْزَلَ اللَّهُ» عمل نموده اند؛ گفتیم: «نَاصِبَةٌ» چه معنایی دارد؟ فرمود:

آنان غیر از والیان امر [و منصوبین از ناحیه ی خداوند] را برای خلافت منصوب نمودند؛ گفتیم: «تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً» چه معنایی دارد؟ فرمود: آنان در دنیا به آتش جنگ قائم آل محمد ﷺ و در آخرت به آتش دوزخ می رسند.^۱ و در حدیث دیگری از آن حضرت نقل شده که در تفسیر «عَاشِيَةٌ» فرمود: آنان با امام غش و خیانت می کنند.^۲

مرحوم علی بن ابراهیم از امیرالمؤمنین ﷺ نقل نموده که در تفسیر «عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ» فرمود:

ناصبی [و دشمن اهل بیت] هر چه در عبادت بکوشد، در نهایت مشمول این آیه خواهد بود که خداوند می فرماید: «عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ * تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً»...^۳

۱. فی روضة الكافي عن محمد بن أبيه عن أبي عبد الله ﷺ قال: قلت: هل أتاك حديثُ العَاشِيَةِ قال: يغشاهم القائم بالسيف، قال: قلت: وُجوهٌ يَوْمِيذٍ خَاشِعَةٌ قال: خاضعة لا تطيق الامتناع، قال: قلت: عاملة قال: عملت بغير ما انزل الله قال: قلت ناصبة قال: نصبت غير ولاة الأمر قال: قلت: تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً قال: تصلى نارا الحرب في الدنيا على عهد القائم وفي الآخرة نار جهنم. [رواه في تفسير نور الثقلين، ج ۵، ص ۵۶۳، ح ۳]

۲. علی بن ابراهیم عن علی بن الحسین عن محمد بن الكناسی قال: حدثنا من رفعه الى أبي عبد الله ﷺ في قول الله ﷻ «هل أتاك حديثُ العَاشِيَةِ» قال: الذين يغشون الامام. [همان، ح ۴]

۳. علی بن ابراهیم عن ابن أبي عمير عن عمرو بن أبي المقدم قال سمعت أبا عبد الله ﷺ يقول: قال أبي قال أميرالمؤمنين ﷺ: كل ناصب وان تعبد واجتهد منسوب الى هذه الآية: «عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً». [همان، ح ۶]

ابوحمزه ثمالی گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود:
همه مخالفین شما گرچه اهل عبادت و جهاد و کوشش باشند منسوب به
این آیات می باشند...^۱
در کتاب *علل الشرایع* از ابواسحاق لیثی ضمن حدیث مفصّلی از امام باقر علیه السلام
نقل شده که ابواسحاق به آن حضرت می گوید:

من دشمنان شما را دیده ام که اهل نماز و روزه و زکات و حج و عمره و جهاد و
اعمال خیر و صلّه رحم و رعایت حقوق برادران دینی و مواسات با آنان هستند،
و از گناهانی مانند شراب خواری و زنا و لواط و سایر اعمال زشت پرهیز
می نمایند، گرچه در اعتقادات خود نسبت به ولایت غاصبین - پابرجا هستند،
و اگر بین مشرق و مغرب را پراز طلا و نقره کنند و به آنان بدهند دست از
محبت طاغوت ها بر نمی دارند، و ولایت شما را نمی پذیرند، و اگر شما با
شمشیر بر صورت آنان بزنی از باطل خود دست بر نمی دارند، و اگر منقبت و
فضیلتی از شما بشنوند، صورت در هم می کشند، و رنگ صورت شان تغییر
می کند، و کراهت و بغض آنان از صورت های شان ظاهراست!!

ابواسحاق گوید: امام علیه السلام با شنیدن این سخنان تبسم نمود و فرمود:
ای ابراهیم به همین علّت خداوند می فرماید: «عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ * تَصَلَّى نَارًا
حَامِيَةً * تُسْقَى مِنْ عَيْنِ آيَةٍ»، و خداوند اهل نصب و عداوت ما را اهل

۱. فی تفسیر علی بن ابراهیم حدیثنا جعفر بن احمد قال: حدّثنا عبد الکریم بن عبد
الرحیم قال: حدّثنا محمّد بن علی عن محمّد بن الفضیل عن ابی حمزة: قال سمعت
أبا عبد الله علیه السلام يقول: کل من خالفکم وان تعبد واجتهد منسوب الی هذه الایة: «وَجُودٌ
يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً». [همان، ح ۸]

هلاکت دانسته است، و درباره‌ی آنان نیز می‌فرماید: «وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ

عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا.»^۱

ابن عباس گوید: رسول خدا ﷺ فرمود:

ضریع طعامی است در آتش شبیه به شاخه تیغ که از صبر تلخ‌تر، و از جیفه

بدبوتر، و از آتش گرم‌تر است.^۳

ابوبصیر گوید: به امام صادق (ع) گفتم: «ای فرزند رسول خدا مرا بترسانید، چرا

که قلب من قساوت پیدا کرده است» امام (ع) فرمود:

ای ابا محمد آماده‌ی حیات طولانی قیامت باش همانا روزی جبرئیل نزد

رسول خدا ﷺ آمد و صورت او گرفته بود، در حالی که قبلاً که می‌آمد با

۱. سوره‌ی فرقان، آیه‌ی ۲۳.

۲. فی کتاب علل الشرائع باسناده الی ابی إسحاق الیثی عن الباقر (ع) حدیث طویل یقول

فیه ابوإسحاق بعد ان قال: وأجد من أعدائکم و من ناصبیکم من یکثر من الصلوة و من

الصیام و ینخرج الزکاة و یتابع بین الحج و العمره و یحض علی الجهاد و یأثر علی البر

و علی صلة الأرحام و یقضی حقوق إخوانه و یواسیهم من ماله و یتجنب شرب الخمر و الزنا

و اللواط و سایر الفواحش؟ و ان ناصب علی ما هو علیه مما و صفته من أفعالهم لواعطی

ما بین المشرق و المغرب ذهاباً و فضة ان یزول عن محبة الطواغیت و موالاتهم الی موالاتکم

ما فعل و لا زال، و لو ضربت خیاشیمه بالسیوف فیهم و لو فعل فیهم ما ارتدع و لا رجع، و

إذا سمع أحدهم منقبة لکم و فضلاً شماز من ذلك و تغیر لونه و رای کراهة ذلك فی وجهه

بغضا لکم و محبة لهم، قال: فتبسم الباقر (ع) ثم قال: یا ابراهیم هاهنا هلکت «العاملة

الناصبه تصلی ناراً حامية تُسقی من عین آتیه» و من ذلك قال (ع): «وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا

مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا.» [رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۵۶۴، ح ۹]

۳. عن الضحاک عن ابن عباس قال قال رسول الله ﷺ الضریع شیء یكون فی النار

یشبه الشوک أمر من الصبر و أنتن من الجيفة و أشد حرا من النار سماه الله الضریع.

[مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۷۲۶]

صورت باز و متبسم بود. پس رسول خدا ﷺ به او فرمود: ای جبرئیل برای چه

امروز با صورت گرفته آمده‌ای؟

جبرئیل گفت:

ای محمد! خداوند دستور داد و هزار سال در آتش دمیدند، تا سفید شد، و

هزار سال دمیدند، تا سرخ شد، و هزار سال دمیدند، تا سیاه شد، و اکنون

سیاه و تاریک است، و اگر قطره‌ای از ضریح آن در آب‌های دنیا قرار بگیرد،

اهل زمین از بوی بد آن می‌میرند...^۱

«وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ * لِسَعِيهَا رَاضِيَةٌ * فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ * لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاجِيَةً * فِيهَا

عَيْنٌ جَارِيَةٌ * فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ * وَأَكْوَابٌ مَّوْضُوعَةٌ * وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ * وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ»^۲

مرحوم علی بن ابراهیم گوید: خداوند پس ذکر دشمنان امیرالمؤمنین علیه السلام پیروان

آن حضرت را یاد نموده و می‌فرماید:

«وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاعِمَةٌ...» یعنی متنعمه ذات بهجة «لِسَعِيهَا رَاضِيَةٌ» ای یرضی

۱. فی تفسیر علی بن ابراهیم حدثنی اَبی عن محمد بن اَبی عمیر عن اَبی بصیر عن اَبی

عبد الله عليه السلام قال: قلت له: يا ابن رسول الله خوفي فان قلبي قد قسا، فقال: يا با محمد

استعد للحياة الطويلة فان جبرئيل جاء الى رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو قاطب وقد كان قبل

ذلك يجيء وهو متبسم، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يا جبرئيل جئتني اليوم قاطبا؟ فقال يا

محمد قد وضعت منافخ النار، فقال: وما منافخ النار يا جبرئيل فقال: يا محمد ان

الله تعالى امر بالنار فنفخ عليها الف عام حتى ابيضت، ثم نفخ عليها الف عام حتى

احمرت، ثم نفخ عليها الف عام حتى اسودت، فهي سوداء مظلمة، لوان قطرة من

الضريع قطرت في شراب أهل الدنيا لمات أهلها من نتنها. [رواه في تفسير نورالثقلين،

ج ۵، ص ۵۶۵، ح ۱۵]

۲. سوره‌ی غاشیة آیات ۱۶-۸.

الله بما سعوا فيه، یعنی خداوند از اعمال آنان خشنود است، «لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً» یعنی آنان در بهشت حرف بیهوده و زشت و دروغ نمی شنوند.^۱
سپس از ابن عباس نقل نموده:

«سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ» تخت های بلندی است که الواح آن ها از طلای مزین به زبرجد، و درّ و یاقوت است، و در زیر آن ها نهلهایی جاری است، «وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ» یعنی ظرف های بلند و اباریق بدون دستگیره برای آنان آماده است، «وَنَمَارِقٌ مَصْفُوفَةٌ» یعنی فرش ها و بالش های زیبا آماده است، و «وَرَزَابِيٌّ مَبْنُوثَةٌ» و زرابی نمونه دنیایی ندارد، و هر چه خداوند در بهشت آفریده مثال و نمونه دنیایی دارد جز «زرابی» که حقیقت آن معلوم نیست.^۲

و بعضی گفته اند: نمارق متکاها، و زرابی فرش های مبسوطه است، و الله العالم.
«وَفِي الْمَجْمَعِ عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام أَنَّهُ ذَكَرَ أَهْلَ الْجَنَّةِ فَقَالَ: يَجِيئُونَ فَيَدْخُلُونَ، فَإِذَا أَسَاسُ بُيُوتِهِمْ مِنْ جَنْدَلِ اللَّؤْلُؤِ وَ سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ وَ أَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ وَ نَمَارِقٌ مَصْفُوفَةٌ وَ زَرَابِيٌّ مَبْنُوثَةٌ وَ لَوْلَا أَنَّ اللَّهَ قَدَّرَهَا لَهُمْ لَأَلْتَمَعَتْ أَبْصَارُهُمْ بِمَا يَرُونَ وَ يُعَانِقُونَ الْأَزْوَاجَ وَ يَقْعُدُونَ عَلَى السُّرُرِ وَ يَقُولُونَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا.»^۳

۱. القمّي: ثم ذكر اتباع أمير المؤمنين عليه السلام فقال وجوه يومئذ ناعمة لسعيها راضية ترضى بما سعوا فيه في الجنة عالية لا تسمع فيها لاغية قال: الهزل والكذب. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۸]
۲. و فيه: حدثنا سعيد بن محمد عن محمد بن موسى بن عبد الرحمن عن ابن جريح عن عطاء عن ابن عباس في قوله فيها سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ألواحها من ذهب مكللة بالزبرجد والدر والياقوت تجرى من تحتها الأنهار و أكوابٌ مَوْضُوعَةٌ يريد الأباريق التي ليس لها أذان. وقال علي بن إبراهيم في قوله وَ نَمَارِقٌ مَصْفُوفَةٌ قال البسط والوسائد وَ زَرَابِيٌّ مَبْنُوثَةٌ قال كل شيء خلقه الله في الجنة له مثال في الدنيا إلا الزرابي فإنه لا يدري ما هي. [همان]
۳. و في المجمع عن عاصم بن ضمرة عن علي عليه السلام أنه ذكر أهل الجنة فقال يجيئون فيدخلون فإذا أسس بيوتهم من جندل اللؤلؤ و سرر مرفوعة و أكواب موضوعة و نمارق

یعنی امیرالمؤمنین علیه السلام اهل بهشت را یاد نمود و فرمود:

آنان چون داخل بهشت می‌شوند اساس بیوت و خانه‌های آنان از لؤلؤ است. و بر تختهای بلند بهشتی قرار می‌گیرند، و اگر خداوند این نعمتها را برای آنان آماده نکرده بود با دیدن آنها چشم‌های شان [از حسرت] خیره می‌شد، آری در کنارشان ظرفهایی از نوشیدنی‌های بهشت قرار دارد، و بر فرشها و بالش‌های بهشتی تکیه می‌زنند و بر تخت‌های بهشتی با همسران خود معانقه می‌کنند و می‌گویند: ستایش خدایی را که ما را برای رسیدن به این نعمت‌ها هدایت نمود.

«أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ * وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ * وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ * وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی از ابن عباس نقل نموده که گوید:

«مقصود از «ابیل» همه چهارپایان است و خداوند [پس از ذکر نعمت‌های بهشتی و تعجب کفار از آن‌ها] می‌فرماید: آیا شما به خلقت شتر [و حیوانات دیگر] و عجائب خلقت او نمی‌نگرید، و آیا به خلقت آسمان نمی‌نگرید، که چگونه [بدون ستون در بالای سر شما] آفریده شده؟ و آیا به کوه‌ها نمی‌نگرید، که چگونه [برای برقراری زمین مانند میخ‌هایی] نصب شده است؟ و آیا به زمین نمی‌نگرید که چگونه [برای بهره‌برداری مردم] مسطح و پهناور شده است؟ و آیا جز خداوند احدی قدرت دارد که بتواند این کوه‌ها را نصب، و زمین را مسطح و ... نماید؟».

از این رو خداوند پس از ذکر نعمت‌های گذشته می‌فرماید:

«فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ» یعنی ای محمد تو آنان را موعظه کن، چرا که تو مذكّر

مصفوفة و زرابی مبثوثة و لولا أن الله تعالى قدرها لهم لالتمعت أبصارهم بما يرون و يعانقون الأزواج و يعقدون على السرر و يقولون الحمد لله الذی هدانا لهذا. [مجمع

وواعظ هستی، «لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ» یعنی تو حافظ و کاتب اعمال آنان

نیستی [وسلطه ای بر آنان نداری].^۱

امام باقر (علیه السلام) در تفسیر «إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ» می فرماید:

مقصود این است که نصیحت تو نسبت به کسانی که نصیحت پذیر نیستند، و تورا تصدیق نکرده اند، و ربوبیت مرا انکار نموده و کافر به نعمت های من هستند تأثیری [جز اتمام حجّت] ندارد، و خداوند آنان را به عذاب اکبر معذّب خواهد نمود.^۲

«إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ * ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ»^۳

در روایت کافی و عیون و تأویل الآیات با سندهای مختلف از رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) و

امام صادق و امام کاظم (علیهم السلام) نقل شده که فرموده اند:

هنگامی که قیامت برپا می شود، خداوند حساب شیعیان ما را به ما می سپارد، و کسی که مظلومی او، بین او و خدا باشد، ما از خداوند درخواست می کنیم و خداوند ما را اجابت می کند و از او می گذرد، و اگر مظلومی او، بین او و مردم

۱. القمّی: قوله أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ يَرِيدُ الْأَنْعَامِ قَوْلَهُ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ يَقُولُ اللَّهُ ﷻ أَيْقِدْرُ أَحَدٍ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَ الْإِبِلِ وَيَرْفَعُ مِثْلَ السَّمَاءِ وَيُنْصِبُ مِثْلَ الْجِبَالِ وَيَسْطِخُ مِثْلَ الْأَرْضِ غَيْرِي أَوْ يَفْعَلُ مِثْلَ هَذَا الْفِعْلِ أَحَدٌ سِوَايَ قَوْلِهِ فَذَكَرْنَا أَنَّكَ مُذَكِّرٌ أَيْ فَعِظٌ يَا مُحَمَّدُ إِنَّمَا أَنْتَ وَعَظٌ. قَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ قَالَ لَسْتَ بِحَافِظٍ وَلَا كَاتِبٍ عَلَيْهِمْ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۸]

۲. و فيه: وفي رواية أبي الجارود عن أبي جعفر (عليه السلام) في قوله إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ يَرِيدُ مَنْ لَمْ يَتَعِظْ وَلَمْ يَصْدَقْ وَجحد ربوبيتي وكفر نعمتي فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ الْأَكْبَرَ يَرِيدُ الْغَلِيظَ الشَّدِيدَ الدَّائِمَ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۸]

۳. سوره ی غاشیة، آیات ۲۵ و ۲۶.

باشد، ما از آنان درخواست می‌کنیم و آنان به خاطر ما می‌بخشند، و کسی که مظلومی او بین او و بین ما باشد، ما سزاوارتر به گذشت و عفو هستیم.^۱
امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

هنگامی که خداوند در قیامت، مردم را در یک سرزمین جمع می‌کند، از شیعیان و پیروان ما تجلیل می‌نماید، و به خاطر ما، از آنان در حساب سخت‌گیری نمی‌کند، و ما می‌گوییم: اینان شیعیان ما هستند؟ و خداوند می‌فرماید: من حساب آنان را به شما واگذار کردم و شما را شفیع آنان قرار دادم، و گناهکارانشان را بخشیدم، و شما آنان را بدون حساب داخل بهشت نمایید.^۲

۱. - العیون: حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ أَحْمَدُ بْنُ أَبِي جَعْفَرٍ الْبَيْهَقِيُّ بِقَيْدٍ بَعْدَ مُنْصَرَفِي مِنْ حَجِّ بَيْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ فِي سَنَةِ أَرْبَعٍ وَخَمْسِينَ وَثَلَاثِمِائَةٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ جَعْفَرٍ الْمَدَنِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ مَهْرَوَيْهِ الْقَزْوِينِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي دَاوُدُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ مُوسَى الرِّضَا عليه السلام عَنْ أَبِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ وَلَيْنَا حِسَابَ شِيعَتِنَا فَمَنْ كَانَتْ مَظْلَمَتُهُ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله حَكَمْنَا فِيهَا فَأَجَابْنَا وَمَنْ كَانَتْ مَظْلَمَتُهُ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ اسْتَوْهَبْنَاهَا فَوُهَبَتْ لَنَا وَمَنْ كَانَتْ مَظْلَمَتُهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَنَا كُنَّا أَحَقَّ مِمَّنْ عَفَى وَصَفَحَ. [عیون اخبار الرضا عليه السلام، ج ۲، ص ۵۷، ح ۲۱۳]

- فی الکافی عن سَهْلُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ سَعْدَانَ عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ كُنْتُ قَاعِدًا مَعَ أَبِي الْحَسَنِ الْأَوَّلِ عليه السلام وَ النَّاسِ فِي الطَّوَّافِ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ فَقَالَ يَا سَمَاعَةُ إِنِّي نَابُ هَذَا الْخَلْقِ وَ عَلَيْنَا حِسَابُهُمْ فَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ ذَنْبٍ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله حَتَمْنَا عَلَى اللَّهِ فِي تَرْكِهِ لَنَا فَأَجَابْنَا إِلَى ذَلِكَ وَ مَا كَانَ بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ النَّاسِ اسْتَوْهَبْنَا مِنْهُمْ وَ أَجَابُوا إِلَى ذَلِكَ وَ عَوَّضَهُمُ اللَّهُ صلى الله عليه وآله. [کافی، ج ۸، ص ۱۶۲، ح ۱۶۷]

۲. فی تأویل الآيات: وروی عن الصادق عليه السلام فی قوله إِنَّ الْإِنْسَانَ إِبْرَاهِيمَ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ قَالَ إِذَا حَشَرَ اللَّهُ النَّاسَ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ أَجَلَ اللَّهِ أَشْيَاعَنَا أَنْ يِنَاقِشَهُمْ فِي الْحِسَابِ

موسی بن عبدالله نخعی گوید: به امام هادی (علیه السلام) گفتم: به من زیارت بلیغ و کاملی را تعلیم دهید که چون بخواهم یکی از شما را زیارت کنم آن را قرائت نمایم، و آن حضرت زیارت جامعه را برای همه ائمه (علیهم السلام) بیان فرمود، و در فرازی از آن فرمود:

«فَالرَّاعِبُ عَنْكُمْ مَارِقٌ وَاللَّازِمُ لَكُمْ لَاحِقٌ وَالْمُقَصِّرُ فِي حَقِّكُمْ زَاهِقٌ وَالْحَقُّ مَعَكُمْ وَفِيكُمْ وَمِنْكُمْ وَإِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ أَهْلُهُ وَمَعْدِنُهُ وَمِيرَاثُ النُّبُوَّةِ عِنْدَكُمْ وَإِيَابُ الْخَلْقِ إِلَيْكُمْ وَحِسَابُهُمْ عَلَيْكُمْ وَفَضْلُ الْخِطَابِ عِنْدَكُمْ.»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

حساب هراتمی را امام زمان آن امت انجام می دهد، و ائمه (علیهم السلام)، دوستان و دشمنان خود را از سیمای آنان می شناسند، چنان که خداوند می فرماید: «وَعَلَى

فَنَقُولُ إِلَيْنَا هُوَ لِأَنَّ شِيعَتَنَا يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى قَدْ جَعَلْتَ أَمْرَهُمْ إِلَيْكُمْ وَقَدْ شَفَعْتُمْ فِيهِمْ وَغَفَرْتَ لِمَسِيئَتِهِمْ أَدْخَلُوهُمْ الْجَنَّةَ بغير حساب. [تأویل الآيات، ص ۷۶۳]

۱. فی تهذیب الأحكام: رَوَى مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ بَابُوَيْهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُوسَى وَالْحُسَيْنُ بْنُ إِبرَاهِيمَ بْنِ أَحْمَدَ الْكَاتِبِ قَالَا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْكُوفِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْبَرْمَكِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّخَعِيُّ قَالَ قُلْتُ لِعَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (علیه السلام) عَلِمَنِي يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ قَوْلًا أَقُولُهُ بَلِيغًا كَامِلًا إِذَا زُرْتُ وَاحِدًا مِنْكُمْ فَقَالَ إِذَا صِرْتَ إِلَى الْبَابِ فَقِفْ وَاشْهَدْ الشَّهَادَتَيْنِ وَأَنْتَ عَلَى غَسَلٍ فَإِذَا دَخَلْتَ فَقِفْ وَقُلِ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ ثَلَاثِينَ مَرَّةً ثُمَّ امْشِ قَلِيلًا وَعَلَيْكَ السَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ وَقَارِبْ بَيْنَ خُطَاكَ ثُمَّ قِفْ وَكَبِّرِ اللَّهُ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ثَلَاثِينَ مَرَّةً ثُمَّ اذْنُ مِنَ الْقَبْرِ وَكَبِّرِ اللَّهُ أَرْبَعِينَ تَكْبِيرَةً تَمَامَ الْمِائَةِ تَكْبِيرَةً ثُمَّ قُلِ السَّلَامَ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ بَيْتِ النُّبُوَّةِ ... فَالرَّاعِبُ عَنْكُمْ مَارِقٌ وَاللَّازِمُ لَكُمْ لَاحِقٌ وَالْمُقَصِّرُ فِي حَقِّكُمْ زَاهِقٌ وَالْحَقُّ مَعَكُمْ وَفِيكُمْ وَمِنْكُمْ وَإِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ أَهْلُهُ وَمَعْدِنُهُ وَمُنْتَوَاهُ وَمُنْتَهَاهُ وَمِيرَاثُ النُّبُوَّةِ عِنْدَكُمْ وَإِيَابُ الْخَلْقِ إِلَيْكُمْ وَحِسَابُهُمْ عَلَيْكُمْ وَفَضْلُ الْخِطَابِ عِنْدَكُمْ [تهذیب، ج ۶، ص ۹۷، ح ۱۷۷]

الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ^۱» ورجال اعراف ائمه عليهم السلام اند، پس نامه‌های دوستان اهل بیت عليهم السلام به دست راست شان داده می‌شود، و آنان بدون حساب از صراط می‌گذرند و داخل بهشت می‌شوند، و نامه‌های دشمنان اهل بیت عليهم السلام به دست چپ آنان داده می‌شود، و آنان بدون حساب داخل آتش می‌شوند، و چون دوستان اهل بیت عليهم السلام در نامه‌های خود می‌نگرند، می‌گویند: «هَأْوُمُ أَقْرُؤُوا كِتَابِيهِ * إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيهِ * فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ.»^{۲ و ۳}

۱. سوره‌ی اعراف، آیه‌ی ۴۶. ۲. سوره‌ی الحاقه، آیات ۲۱-۱۹.

۳. القمى: فإنه قال الصادق عليه السلام كل أمة يحاسبها إمام زمانها ويعرف الأئمة أولياءهم و أعداءهم بسيماهم وهو قوله تعالى: «وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ» وهم الأئمة «يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ» فيعطون أولياءهم كتابهم بيمينهم فيمرون إلى الجنة بلا حساب ويعطون أعداءهم كتابهم بشمالهم فيمرون إلى النار بلا حساب فإذا نظر أولياءهم في كتابهم يقولون لإخوانهم هأؤم أقرؤا كتابيه إني ظننت أني ملأق حسابيه فهو في عيشة راضية.

[تفسیر قمی، ج ۲، ص ۳۸۴]

سوره‌ی فجر

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سوره‌ی لیل .

تعداد آیات: ۳۰ آیه .

ثواب قرائت سوره‌ی فجر

امام صادق علیه السلام فرمود:

سوره‌ی فجر را در نمازهای واجب و مستحبّ خود بخوانید، چرا که این سوره،

سوره‌ی امام حسین علیه السلام است، و کسی که آن را قرائت کند، در قیامت در بهشت

با امام حسین علیه السلام و در درجه او خواهد بود، و خداوند عزیز و حکیم است.^۱

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که همواره این سوره را بخواند، خداوند در قیامت برای او نوری قرار می‌دهد،

و کسی که آن را بنویسد و همراه همسر خود قرار بدهد، خداوند فرزند مبارکی

روزی او خواهد نمود.^۲

۱. ثواب الأعمال: بهَذَا الْإِسْتِنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ صَنْدَلٍ عَنْ دَاوُدَ بْنِ فَرْقَدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام

قَالَ أَقْرَأُ وَاسُورَةَ الْفَجْرِ فِي فَرَائِضِكُمْ وَتَوَافِلِكُمْ فَإِنَّهَا سُورَةٌ لِلْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عليه السلام مَنْ قَرَأَهَا

كَانَ مَعَ الْحُسَيْنِ عليه السلام يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي دَرَجَتِهِ مِنَ الْجَنَّةِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۳]

۲. البرهان: وقال رسول الله صلی الله علیه و آله: «من أدامن قراءتها جعل الله له نورا يوم القيامة، و من

و از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را هنگام طلوع فجر بخواند، تا طلوع فجر روز آینده ایمن خواهد بود، و کسی که آن را بنویسد و بر کمر خود بیاویزد و با همسر خویش مجامعت کند، خداوند فرزندی روزی او نماید، که چشم او روشن شود، و سبب شادی او گردد.^۱

در کتاب تأویل الآیات در پایان روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود: این سوره مخصوص به حسین بن علی علیهما السلام و شیعیان امیرالمؤمنین علیه السلام و شیعیان آل محمد علیهم السلام می باشد و در خصوص آنان نازل شده است، و هر کس همواره آن را بخواند، با امام حسین علیه السلام در درجه‌ی او در بهشت خواهد بود، و خداوند عزیز و حکیم است.^۲

کتبها و علقها علی زوجته رزقه الله ولدا مبارکا». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۶۴۹، ح ۳] ۱. و فيه: وقال الصادق علیه السلام: «من قرأها عند طلوع الفجر آمن من كل شيء إلى طلوع الفجر في اليوم الثاني، و من كتبها و علقها علی وسطه ثم جامع زوجته يرزقها الله تعالى ولدا تقر به عينه و يفرح به». [همان، ح ۴]

۲. فی تأویل الآیات: و روی عن الحسن بن محبوب یا سناده عن صندل عن داود بن فرقد قال قال أبو عبد الله علیه السلام اقرءوا سورة الفجر فی فرائضکم و نوافلکم فإنها سورة الحسين بن علی و ارجبوا فیها رحمکم الله فقال له أبو أسامة و كان حاضر المجلس کیف صارت هذه السورة للحسين خاصة فقال ألا تسمع إلى قوله تعالى يا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارجعی إلى ربِّک راضیةً مرضیةً فادْخُلی فی عبادی و اَدْخُلی جَنَّتِی ائتما یعنی الحسين بن علی علیه السلام فهو ذو النفس المطمئنة الراضیة المرضیة و أصحابه من آل محمد صلی الله علیهم و آله و سلم الراضون عن الله یوم القيامة و هوراض عنهم و هذه السورة فی الحسين بن علی و شیعته و شیعة آل محمد خاصة من أدمن قراءة الفجر كان مع الحسين فی درجته فی الجنة إِنَّ الله عزیز حکیم. [تأویل الآیات، ص ۷۶۹]

سورهی فجر، آیات ۱ تا ۳۰

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْفَجْرِ ۱ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ۲ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ۳ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ ۴ هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ ۵
أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۶ إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۷ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ۸
وَتَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ۹ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ۱۰ الَّذِينَ طَعَفُوا فِي الْبِلَادِ ۱۱ فَأَكْفَرُوا
فِيهَا الْفُسَادَ ۱۲ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ۱۳ إِنَّ رَبَّكَ لِبِالْمُرْصَادِ ۱۴ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا
ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ۱۵ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ
رَبِّي أَهَانَنِ ۱۶ كَلَّا بَلْ لَا تَكْرُمُونَ الْيَتِيمَ ۱۷ وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۱۸ وَتَأْكُلُونَ
التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا ۱۹ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا ۲۰ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ۲۱ وَجَاءَ رَبُّكَ
وَالْمَلَائِكُ صَفًّا صَفًّا ۲۲ وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى ۲۳ يَقُولُ
يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ۲۴ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ۲۵ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ۲۶ يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ
الْمُطْمَئِنَّةُ ۲۷ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً ۲۸ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ۲۹ وَادْخُلِي جَنَّاتِي ۳۰

لغات:

«فَجْرٍ»، شکاف عمود صبح، و یا سفیدی صبح را گویند، و آن نشانه تمام شدن شب و شروع روز است، و فجر دو فجر است: فجر طولی و آن فجر کاذب است، و فجر افقی، و آن فجر صادق، و نشانه شروع روز و وقت نماز صبح و حرمت خوردن و آشامیدن برای روزه دار است، و «حَجْرٌ» به معنای عقل است، و اصل حَجْرٌ به معنای منع است، و محجور از تصرف در مال خود، به معنای ممنوع از تصرف است، و «عِمَادٌ» مفرد عَمَدٌ به معنای قوّت و شرف است، و «فلان رفیع العِمَاد» یعنی او رفیع الشرف است، و «سوط» اسم عذاب است، و «مرصاد» به معنای طریق و کمین‌گاه است، و «رَصَدَهُ يَرِصُدُهُ رَصْدًا» إذا راعى ما يكون منه ليقابله بما يقتضيه، و «أَكَلًا لَمًّا» از لَمّ به معنای جمع است، و لَمَمْتُ ما على الخوان وألمه لَمًّا إذا أكلته اجمع، و «حُبًّا جَمًّا» یعنی حبًّا كثيرًا عظيمًا، و «جَمَّةُ الماء» مُعْظَمُهُ، و جَمَّ الماء فى الحوض: إذا اجتمع و كثر، و «دَكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا» دَكٌّ به معنای حَطٌّ و پایین آوردن مرتفع، و منبسط نمودن آن است، و «اندک سنام البعير إذا انفرش فى ظهره، و منه، الناقة الدكاء: إذا كان ظهرها مستويًا، و «وثاق» به معنای شد است و «أوثقته» یعنی شدتته.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

به سپیده دم سوگند، (۱) و به شبهای دهگانه، (۲) و به زوج و فرد، (۳) و به شب، هنگامی که (به سوی روشنایی روز) حرکت می‌کند سوگند (که پروردگارت در کمین ظالمان است)؟! (۴) آیا در آنچه گفته شد، سوگند مهمی برای صاحبان خرد نیست؟! (۵) آیا ندیدی پروردگارت با قوم «عاد» چه کرد؟! (۶) و با آن شهر «ارم» با عظمت، (۷) همان شهری که مانندش در شهرها آفریده نشده بود! (۸) و قوم «ثمود» که صخره‌های عظیم

را از (کنار) درّه می بریدند (و از آن خانه و کاخ می ساختند)!(۹) و فرعونی که قدرتمند و شکنجه گریب بود، (۱۰) همان اقوامی که در شهرها طغیان کردند، (۱۱) و فساد فراوان در آنها به بار آوردند (۱۲) به همین سبب خداوند تازیانه عذاب را بر آنان فروریخت!(۱۳) به یقین پروردگار تو در کمینگاه (ستمگران) است!(۱۴) اما انسان هنگامی که پروردگارش او را برای آزمایش، اکرام می کند و نعمت می بخشد (مغرور می شود) می گوید: «پروردگارم مرا گرامی داشته است!» (۱۵) و اما هنگامی که برای امتحان، روزیش را بر او تنگ می گیرد (مأیوس می شود) می گوید: «پروردگارم مرا خوار کرده است!» (۱۶) چنان نیست که شما می پندارید شما یتیمان را گرامی نمی دارید، (۱۷) و یکدیگر را بر اطعام مستمندان تشویق نمی کنید، (۱۸) و میراث را (از راه مشروع و نامشروع) جمع کرده می خورید، (۱۹) و مال و ثروت را بسیار دوست دارید (و بخاطر آن گناهان زیادی مرتکب می شوید)!(۲۰) چنان نیست که آنها می پندارند! در آن هنگام که زمین سخت در هم کوبیده شود، (۲۱) و فرمان پروردگارت فرارسد و فرشتگان صف در صف حاضر شوند، (۲۲) و در آن روز جهنّم را حاضر می کنند (آری) در آن روز انسان متذکّر می شود اما این تذکّر چه سودی برای او دارد؟! (۲۳) می گوید: «ای کاش برای (این) زندگی چیزی از پیش فرستاده بودم!» (۲۴) در آن روز هیچ کس همانند او [خدا] عذاب نمی کند، (۲۵) و هیچ کس همچون او کسی را به بند نمی کشد! (۲۶) تو ای روح آرام یافته! (۲۷) به سوی پروردگارت بازگرد در حالی که هم تراز او خشنودی و هم او از تو خشنود است، (۲۸) پس در سلک بندگانم در آی، (۲۹) و در بهشتم وارد شو! (۳۰)

تفسیر اهل البيت عليهم السلام:

«وَالْفَجْرِ* وَلَيَالٍ عَشْرٍ* وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ* وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ* هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرِ!»
 تردیدی نیست که این گونه سوگندها دلیل اهمیّت مُقَسَّم به و مُقَسَّم له می باشد

و خداوند در این آیات به فجر نهار که انفجار صبح هر روز است، و به شفع و وتر یعنی به جفت و فرد عدد، و یا موجودات، و به شب های ده گانه [که ده شب اول ماه ذی الحجّه است]، و به جریان شب نیز، سوگند یاد نموده و سوگند به شب، یا به جنس شب است، چنان که در آیه «وَاللَّيْلِ إِذَا يَأْتِي» آمده، و یا سوگند به شب خاصی می باشد، که در روایات مصادیقی برای آن نقل شده است، و بین این سوگندها و جواب آنها، جمله معترضه آمده و به رسول خدا صلی الله علیه و آله خطاب شده: «أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ * إِمْرًا ذَاتِ الْعِمَادِ» و این تنبیه به اهل کفر و باطل است تا عذاب خداوند را نسبت به امت های گذشته به یاد بیاورند، در حالی آن ها عمرهای طولانی داشتند، و قوی تر از کفار زمان این پیامبر صلی الله علیه و آله بوده اند، و خداوند آنان را هلاک نموده است، و جواب سوگندها «إِنَّ رَبَّكَ لِبِالْمِرْصَادِ» است.

و عجیب این است که برخی از مفسرین توجّه به روایاتی که در معنای «فَجْرٍ» و «لَيَالٍ عَشْرٍ» و «شفع» و «وتر» آمده نکرده اند، و این معانی را تفسیر به رأی و بی اعتبار دانسته اند، و ما روایات یاد شده را به طور اختصار بیان می کنیم، چرا که مفسر واقعی آیات مجمل و متشابه را، روایات می دانیم و از فکر خود در فهم آنها استفاده نمی کنیم. جابر جعفی از امام صادق علیه السلام نقل نموده که می فرماید:

مقصود از «وَالْفَجْرِ» قائم آل محمد صلی الله علیه و آله است، و مقصود از «وَلَيَالٍ عَشْرٍ»، ده امام می باشد، و آنان از امام حسن مجتبی تا امام حسن عسکری علیه السلام می باشند، و مقصود از «وَالشَّفَعِ»، امیرالمؤمنین علیه السلام و فاطمه علیه السلام اند، و مقصود از «الْوَتْرِ»، خدای وحده لا شریک له می باشد، و مقصود از «وَاللَّيْلِ إِذَا يَأْتِي» دولت «حَبْتَر» [یعنی اولی] است که تا زمان دولت حضرت قائم عجل الله تعالی فرجه الشريف جریان دارد.^۱

۱. تأویل الآيات: فهوماروی بالإسناد مرفوعاً عن عمرو بن شمر عن جابر بن يزيد الجعفی عن أبي

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«وَالْفَجْرِ» بدون واو است، و مقصود از «الْفَجْرِ وَ لَيَالٍ عَشْرٍ» ده روز اول ذی الحجة است، و مقصود از شفع آن دو رکعت نماز شب است، و مقصود از «وَتَر» آن یک رکعت آخر نماز شب است.^۱

و در روایتی آمده:

«الشَّفْع»، حسن و حسین هستند، و «الْوَتْر» امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام است.^۲

و از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام نقل شده:

که شفع محمد و علی عَلَيْهِمَا السَّلَام اند، و «وتر» خدای متعال است.^۳

مرحوم طبرسی از رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل نموده:

«شفع» روز نحر و قربانی است، و «وتر» روز عرفه است.^۴

-
- عبد الله عَلَيْهِ السَّلَام قال قوله وَالْفَجْرِ وَ لَيَالٍ عَشْرٍ والفجر هو القائم عَلَيْهِ السَّلَام والليالي العشر الأئمة عَلَيْهِمُ السَّلَام من الحسن إلى الحسن والشَّفْعُ أمير المؤمنين وفاطمة عَلَيْهِمَا السَّلَام والوتر هو الله وحده لا شريك له والليل إذا يسر هي دولة حبرته هي تسرى إلى قيام القائم عَلَيْهِ السَّلَام [تأويل الآيات، ص ۷۶۶]
- القَمِي: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَالْفَجْرِ قَالَ: ليس فيها واو إنما هو الفجر وليالٍ عَشْرٍ قَالَ: عشر ذى الحجة وَالشَّفْعُ قَالَ الشفع ركعتان وَالْوَتْرُ ركعة. [تفسير قمى، ج ۲، ص ۴۱۹]
 - وفي حديث آخر قال الشفع الحسن والحسين والوتر أمير المؤمنين عَلَيْهِمُ السَّلَام ثُمَّ قَالَ هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِيذِي حِجْرٍ يَقُولُ الَّذِي لَهُ عَقْلٌ وَاللَّيْلُ إِذَا يَسَّرَ قَالَ هِيَ لَيْلَةُ جَمْعٍ. [همان]
 - الشيباني في (نهج البيان)، قال: روى عن الصادق جعفر بن محمد عَلَيْهِمَا السَّلَام: «أن الشفع محمد وعلی، والوتر الله تعالى». [رواه في تفسير برهان، ج ۵، ص ۶۵۰، ح ۵]
 - وفيه: الطبرسی، قال: الشفع يوم النحر، والوتر [يوم] عرفة، قال: وهی رواية جابر، عن التبی عَلَيْهِ السَّلَام. قال: والوجه فيه أن يوم النحر يشفع بيوم نفر بعده، وينفرد يوم عرفة، [وقيل: الشفع يوم التروية، والوتر يوم عرفة] وروى ذلك عن أبي جعفر وأبي عبد الله عَلَيْهِمَا السَّلَام. [همان، ص ۶۵۱، ح ۶]

«أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ * إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ * الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ * وَ ثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ * وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ * الَّذِينَ ظَنَّوْا فِي الْبِلَادِ * فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ * فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

«عاد» که به هلاکت رسید، خداوند قوم او را نیزبا «رِيح صَرْصَرٍ» هلاک نمود و در تفسیر «و ثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ» گوید: آنان در کوه‌ها حُفَرِه و جوبه‌هایی باز می‌کردند [و در آن‌ها پنهان می‌شدند] و در تفسیر «و فِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ» گوید: مقصود اوتاد و میخ‌هایی است که فرعون می‌خواست به وسیله آن‌ها خود را به آسمان برساند.^۲

مرحوم صدوق در علل الشرایع با سند خود از ابان احمر نقل نموده که گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: برای چه فرعون را «ذِي الْأَوْتَادِ» گویند؟ فرمود:

به خاطر این که چون می‌خواست کسی را شکنجه کند، او را با صورت روی زمین می‌خواباند و دست‌ها و پاهای او را با میخ در زمین می‌کوبید، و بعضی را روی تخته وسیعی می‌خواباند، و دست‌ها و پاهای او را با میخ در آن تخته می‌کوبید، و او را رها می‌کرد تا بمیرد، و به این علت او را خداوند «ذِي الْأَوْتَادِ» نامیده است.^۳

۱. سوره‌ی الفجر، آیات ۱۳-۶.

۲. القمّی: قال علی بن ابراهیم ثم قال لنبیه ص: أَلَمْ تَرَ أَيْ أَلَمْ تَعْلَمْ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ثُمَّ مَاتَ عَادٌ وَأَهْلَكَ اللَّهُ وَقَوْمَهُ بِالرِّيحِ الصَّرْصَرِ وَقَوْلُهُ وَ ثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ حَفَرُوا الْجُوبِ فِي الْجِبَالِ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ عَمَلِ الْأَوْتَادِ الَّتِي أَرَادَ أَنْ يَصْعَدَ بِهَا إِلَى السَّمَاءِ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۱۹]

۳. فی العلل: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ هِشَامِ الْمُؤَدَّبِ الرَّازِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ أَبَانَ الْأَحْمَرِ قَالَ سَأَلْتُ

مرحوم طبرسی در مجمع البیان گوید:

قوم عاد همان قوم هود هستند، و در معنای «إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ» اختلاف است و برخی گویند: إِرَم اسم قبیله ای بوده است، و عاد نام دو قبیله بوده و عاد اول که خداوند می فرماید: «وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَى» عاد ارم بوده است، و برخی گفته اند: او جد عاد بوده یعنی عاد بن عوص بن ارم بن سالم بن نوح، و بعضی گفته اند: إِرَم نام شهری بوده است، و برخی گفته اند: ارم لقب عاد بوده است، و «ذَاتِ الْعِمَادِ» یعنی «ذات الأبنية العظام المرتفعة...».

مؤلف گوید:

آنچه گفته شد نظرات مفسرین اهل سنت است، و دلیلی برای اثبات آن هانیست. سپس مرحوم طبرسی قصه مفصلی را، راجع به «إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ» نقل نموده که برای عبرت در پاورقی مشاهده می شود.^۱

أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ لِأَيِّ شَيْءٍ سُمِّيَ ذَا الْأَوْتَادِ قَالَ لِأَنَّهُ كَانَ إِذَا عَذَّبَ رَجُلًا بَسَطَهُ عَلَى الْأَرْضِ عَلَى وَجْهِهِ وَمَدَّ يَدَيْهِ وَرَجَلَيْهِ فَأَوْتَدَهَا بِأَرْبَعَةِ أَوْتَادٍ فِي الْأَرْضِ وَرُبَّمَا بَسَطَهُ عَلَى خَشَبٍ مُنْبَسِطٍ فَوْتَدَ رَجَلَيْهِ وَيَدَيْهِ بِأَرْبَعَةِ أَوْتَادٍ ثُمَّ تَرَكَهُ عَلَى حَالِهِ حَتَّى يَمُوتَ فَسَمَّاهُ اللَّهُ تَعَالَى فِرْعَوْنَ ذَا الْأَوْتَادِ لِذَلِكَ. [علل الشرايع، ج ۱، ص ۶۹، ح ۱]

۱. فی المجمع: ... ثم اعترض بين القسم وجوابه بقوله «أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادِ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ» وهذا خطاب للنبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وتنبيه للكفار على ما فعله سبحانه بالأمم السالفة لما كفرت بالله وبأنبيائه وكانت أطول أعمارا وأشد قوة وعاد قوم هود و اختلفوا في إرم على أقوال (أحدها) أنه اسم لقبيلة قال أبو عبيدة هما عادان فالأولى هي إرم وهي التي قال الله تعالى فيهم وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَى وقيل هو جد عاد وهو عاد بن عوص بن إرم بن سام بن نوح عن محمد بن إسحاق وقيل هو سام بن نوح نسب عاد إليه عن الكلبي وقيل إرم قبيلة من قوم عاد كان فيهم الملك وكانوا بمهرة وكان عاد أباهم عن مقاتل وقتادة (وثانيها) أن إرم اسم بلد ثم قيل هو دمشق عن ابن

سعيد المقرئ وسعيد بن المسيب وعكرمة وقيل هو مدينة الإسكندرية عن محمد بن كعب القرظي وقيل هو مدينة بناها شداد بن عاد فلما أتمها وأراد أن يدخلها أهلكه الله بصيحة نزلت من السماء .

(وثالثها) أنه ليس بقبيلة ولا بلد بل هو لقب لعاد وكان عاد يعرف به عن الجبائي وروى عن الحسن أنه قرأ بعاد إرم على الإضافة وقيل هو اسم آخر لعاد وكان له اسمان ومن جعله بلداً فالتقدير في الآية بعاد صاحب إرم وقوله «ذات العِمَادِ» يعني أنهم كانوا أهل عمد سيارة في الربيع فإذا هاج النبت رجعوا إلى منازلهم عن ابن عباس في رواية عطاء والكلبي عن قتادة وقيل معناه ذات الطول والشدة عن ابن عباس ومجاهد من قول العرب رجل معمد للطويل ورجل طويل العماد أي القائمة ثم وصفهم سبحانه فقال «الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ» أي لم يخلق في البلاد مثل تلك القبيلة في الطول والقوة وعظم الأجسام وهم الذين قالوا من أشد مناقرة وروى أن الرجل منهم كان يأتي بالصخرة فيحملها على الحي فيهلكهم وقيل ذات العماد أي ذات الأبنية العظام المرتفعة عن الحسن وقال ابن زيد ذات العماد في أحكام البنيان التي لم يخلق مثلها أي مثل أبنيتها في البلاد .

[قصة إرم ذات العماد]

قال وهب بن منبه خرج عبد الله بن قلابة في طلب إبل له شردت فبينما هو في صحارى عدن إذ هو قد وقع في مدينة في تلك الفلوات عليها حصن و حول الحصن قصور كثيرة وأعلام طوال فلما دنا منها ظن أن فيها أحدا يسأله عن إبله فنزل عن دابته وعقلها وسل سيفه ودخل من باب الحصن فلما دخل الحصن فإذا هو ببابين عظيمين لم ير أعظم منهما والبابان مرصعان بالياقوت الأبيض والأحمر فلما رأى ذلك دهش ففتح أحد البابين فإذا هو بمدينة لم ير أحد مثلها وإذا هو قصور كل قصر فوقه غرف وفوق الغرف غرف مبنية بالذهب والفضة واللؤلؤ والياقوت ومصابيح تلك الغرف مثل مصراع المدينة يقابل بعضها بعضاً مفروشة كلها باللؤلؤ وبنادق من مسك وزعفران فلما رأى الرجل ما رأى ولم يرف فيها أحداً هاله ذلك ثم نظر إلى الأزقة فإذا هو بشجر في كل زقاق منها قد أثمرت تلك الأشجار وتحت الأشجار أنهار مطردة يجرى ماؤها من قنوات من فضة كل قناة أشد بياضاً من الشمس . فقال الرجل والذي بعث محمدًا ﷺ بالحق ما خلق الله مثل هذه في الدنيا وإن هذه هي

«إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ * فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَ نَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ * وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ * كَلَّا بَلْ لَّا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ * وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ * وَ تَأْكُلُونَ الثَّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا * وَ تَحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا»^۱

مرحوم کلینی در کافی با سند خود از جابر از امام باقر علیه السلام نقل نموده که می فرماید:

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

روح الامین جبرائیل به من خبر داد: خدایی که پروردگاری جز او نیست هنگامی

الجبّة التي وصفها الله تعالى في كتابه فحمل معه من لؤلؤها ومن بنادق المسك والزعفران ولم يستطع أن يقلع من زبرجدها ومن ياقوتها شيئا وخرج ورجع إلى اليمن فأظهرها ما كان معه وعلم الناس أمره فلم يزل ينمو أمره حتى بلغ معاوية خبره فأرسل في طلبه حتى قدم عليه فقص عليه القصة فأرسل معاوية إلى كعب الأخبار فلما أتاه قال يا أبا إسحاق هل في الدنيا مدينة من ذهب وفضة قال نعم أخبرك بها وبمن بناها إثمنا بناها شداد بن عاد فأما المدينة فارم ذات العماد التي وصفها الله تعالى في كتابه وهي التي لم يخلق مثلها في البلاد قال معاوية فحدثني حديثها فقال إن عاد الأولى ليس بعاد قوم هود وإنما هود و قوم هود ولد ذلك وكاد عاد له ابنان شداد و شديد فهلك عاد فبقيا و ملكا فقهرها البلاد و أخذها عنوة .

ثم هلك شديد وبقى شداد فملك وحده ودانت له ملوك الأرض فدعته نفسه إلى بناء مثل الجبّة عتوا على الله سبحانه فأمر بصنعة تلك المدينة إرم ذات العماد وأمر على صنعتها مائة قهرمان مع كل قهرمان ألف من الأعوان و كتب إلى كل ملك في الدنيا أن يجمع له ما في بلاده من الجواهر و كان هؤلاء القهارمة أقاموا في بنيانها مدة طويلة فلما فرغوا منها جعلوا عليها حصنا و حول الحصن ألف قصر ثم سار الملك إليها في جنده و وزرائه فلما كان منها على مسيرة يوم و ليلة بعث الله ﷺ عليه و على من معه صيحة من السماء فأهلكتهم جميعا و لم يبق منهم أحدا و سيدخلها في زمانك رجل من المسلمين أحمر أشقر قصير على حاجبه خال و على عنقه خال يخرج في طلب إبل له في تلك الصحارى و الرجل عند معاوية فالتفت كعب إليه و قال هذا و الله ذلك الرجل .

[مجمع البيان، ج ۱۰، ص ۷۳۷] ۱. سوره ی فجرن آیات ۲۰-۱۴.

که خلاق در قیامت از اولین و آخرین به پامی ایستند، جهنم را می آورد در حالی که جهنم هزار افسار دارد، و هر افساری به دست یکصد هزار از ملائکه غلاظ و شداد است، و جهنم صدای مهیب و شدیدی دارد، و هر چیزی را در هم می کوبد، و زفیرو شهیقی دارد، که اگر خداوند قبل از حساب به او اجازه می داد، همه اهل محشر را هلاک می نمود، و رشته ای از آن خلاق را احاطه می کند، و در آن هنگام هر بنده ای از بندگان خدا و هر ملکی و هر پیامبری می گوید:

«يَا رَبِّ نَفْسِي نَفْسِي» و تومی گویی: «يَا رَبِّ أُمَّتِي أُمَّتِي» سپس صراط بر روی جهنم نصب می شود، و آن باریک تراز مو و بُزنده تراز شمشیر است، و بر آن سه عقبه و گردنه قرار دارد، گردنه اول، گردنه ای امانت و رحم است، و گردنه دوم گردنه ای نماز است، و گردنه سوم گردنه عدل رب العالمین است که پروردگاری جزا و نیست، و سپس مردم مکلف می شوند تا از صراط عبور کنند، و امانت و رحم آنان را متوقف می کنند، و اگر از گردنه امانت و رحم نجات یابند، نماز آنان را متوقف می کند، و اگر از آن نجات یابند، عدل رب العالمین آنان را متوقف می کند، چنان که می فرماید:

«إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ» و در این حال مردم احوال مختلفی بر روی صراط دارند: برخی آویزانند و نصف بدنشان در آتش است و نصف دیگر آن ها خارج آتش است، و ملائکه در اطراف صراط می گویند: «ای خدای حلیم، وای خدای کریم، عفو کن، و بگذر، و به فضل خود عمل کن، و سالم بدار»، در حالی که مردم مانند ملخ ها در آتش ریخته می شوند، و هنگامی که با رحمت خدا یکی از آنان نجات می یابد، نگاهی به صراط می کند، و می گوید: ستایش خدای را که با فضل و احسان خود بعد از ناامیدی مرا از تونجات داد.

۱. فی الکافی عن علی بن ابراهیم عن محمد بن عیسی عن یونس عن مُفَضَّلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ

امام صادق علیه السلام در تفسیر «إِنَّ رَبَّكَ لِبِالْمُرْصَادِ» فرمود:

مرصاد گردنه‌ای است بر روی صراط که هیچ بنده‌ای با داشتن مظلمه نمی‌تواند از آن عبور کند.^۱

روایت فوق را با اختلاف مختصری مرحوم صدوق نیز در امالی نقل نموده است،

چنان که مرحوم علی بن ابراهیم قمی نیز در تفسیر خود نقل نموده است.^۲

جَابِرٌ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وآله أَخْبَرَنِي الرُّوحُ الْأَمِينُ أَنَّ اللَّهَ لَإِلَهَ غَيْرُهُ إِذَا وَقَفَ الْخَلَائِقُ وَجَمَعَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ أَنِّي بِجَهَنَّمَ تُقَادُ بِأَلْفِ زِمَامٍ أَحَدٌ بِكُلِّ زِمَامٍ مِائَةٌ أَلْفٍ مَلَكٍ مِنَ الْعِلَاطِ الشَّدَادِ وَلَهَا هَدَّةٌ وَتَحْطَمُ وَزَفِيرٌ وَشَهِيقٌ وَإِنَّهَا لَتَزْفِرُ الرَّفْرَفَةَ فَلَوْلَا أَنَّ اللَّهَ صلى الله عليه وآله أَخْرَجَهَا إِلَى الْحِسَابِ لَأَهْلَكَتِ الْجَمِيعَ ثُمَّ يَخْرُجُ مِنْهَا عُنُقٌ يُحِيطُ بِالْخَلَائِقِ الْبَرِّمِنْهُمْ وَالْفَاجِرِ فَمَا خَلَقَ اللَّهُ عَبْدًا مِنْ عِبَادِهِ مَلَكٍ وَلَا نَبِيًّا إِلَّا وَيُنَادِي يَا رَبِّ نَفْسِي نَفْسِي وَأَنْتَ تَقُولُ يَا رَبِّ أُمَّتِي أُمَّتِي ثُمَّ يُوضَعُ عَلَيْهَا صِرَاطٌ أَدْقُ مِنَ الشَّعْرِ وَأَحَدٌ مِنَ السِّنِينَ عَلَيْهِ ثَلَاثُ قَنَاطِرٍ الْأُولَى عَلَيْهَا الْأَمَانَةُ وَالرَّحْمَةُ وَالثَّانِيَةُ عَلَيْهَا الصَّلَاةُ وَالثَّلَاثَةُ عَلَيْهَا رَبُّ الْعَالَمِينَ لِإِلَهَ غَيْرُهُ فَيَكْلَفُونَ الْمَمَرَّ عَلَيْهَا فَتَحْسِبُهُمُ الرَّحْمَةُ وَالْأَمَانَةُ فَإِنْ نَجُوا مِنْهَا حَبَسَتْهُمْ الصَّلَاةُ فَإِنْ نَجُوا مِنْهَا كَانَ الْمُنْتَهَى إِلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ جَلَّ ذِكْرُهُ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى - إِنَّ رَبَّكَ لِبِالْمُرْصَادِ وَالنَّاسُ عَلَى الصِّرَاطِ فَمُتَعَلِّقٌ تَزُلُّ قَدَمُهُ وَتَثْبُتُ قَدَمُهُ وَالْمَلَائِكَةُ حَوْلَهَا يُنَادُونَ يَا كَرِيمُ يَا حَلِيمُ اغْفُ وَاصْفَحْ وَعُدْ بِفَضْلِكَ وَسَلِّمْ وَالنَّاسُ يَتَهَا فْتُونَ فِيهَا كَالْفَرَّاشِ فَإِذَا نَجَا بِرَحْمَةِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى نَظَرَ إِلَيْهَا فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَانِي مِنْكَ بَعْدَ يَأْسٍ بِفَضْلِهِ وَمِنِّي إِنَّ رَبَّنَا لَعَفُورٌ شَكُورٌ. [كافی، ج ۸، ص ۳۱۲، ح ۴۸۶]

۱. وفيه: عَنْهُ عَنِ الْحَجَّالِ عَنْ غَالِبِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله إِنَّ رَبَّكَ

لِبِالْمُرْصَادِ قَالَ قَنْطَرَةٌ عَلَى الصِّرَاطِ لَا يَجُوزُهَا عَبْدٌ بِمَظْلَمَةٍ. [كافی، ج ۲، ص ۳۳۱، ح ۲]

۲. فی الأمالی: حَدَّثَنَا أَبِي رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ

الْحَكَمِ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ - وَجِيءَ

يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ سُئِلَ عَنْ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله فَقَالَ أَخْبَرَنِي الرُّوحُ الْأَمِينُ أَنَّ اللَّهَ لَإِلَهَ غَيْرُهُ إِذَا

جَمَعَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ أَنِّي بِجَهَنَّمَ تُقَادُ بِأَلْفِ زِمَامٍ أَحَدٌ بِكُلِّ زِمَامٍ مِائَةٌ أَلْفٍ مَلَكٍ مِنَ الْعِلَاطِ

السِّدَادِ لَهَا وَهَدَّةٌ تَغِيظُ وَزَفِيرٌ وَإِنَّهَا لَتَزْفِرُ الرَّفْرَةَ فَلَوْلَا أَنَّ اللَّهَ ﷻ أَخْرَجَهُمْ إِلَى الْحِسَابِ
لَأَهْلَكَتِ الْجَمْعُ ثُمَّ يَخْرُجُ مِنْهَا عُنُقٌ يُحِيطُ بِالْخَلَائِقِ الْبَرِّ مِنْهُمْ وَالْفَاجِرِ فَمَا خَلَقَ اللَّهُ ﷻ
عَبْدًا مِنْ عِبَادِهِ مَلَكًا وَلَا نَبِيًّا إِلَّا نَادَى رَبِّ نَفْسِي نَفْسِي وَأَنْتَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ تُنَادِي أُمَّتِي
أُمَّتِي ثُمَّ يُوَضِّعُ عَلَيْهَا صِرَاطًا أَدْقَ مِنْ حَدِّ السَّيْفِ عَلَيْهِ ثَلَاثُ فَنَاطِرٍ أَمَّا وَاحِدَةٌ فَعَلَيْهَا
الْأَمَانَةُ وَالرَّحْمُ وَأَمَّا الثَّانِيَةُ فَعَلَيْهَا الصَّلَاةُ وَأَمَّا الْأُخْرَى فَعَلَيْهَا عَدْلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا إِلَهَ
غَيْرُهُ فَيُكَلِّفُونَ الْمَمَرَّ عَلَيْهِ فَتَحْسِبُهُمُ الرَّحْمُ وَالْأَمَانَةُ فَإِنْ نَجَّوْا مِنْهَا حَبَسَتْهُمْ الصَّلَاةُ
فَإِنْ نَجَّوْا مِنْهَا كَانَ الْمُنتَهَى إِلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ جَلَّ وَعَزَّ وَهُوَ قَوْلُهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِنَّ
رَبَّكَ لِبَالِمِرْصَادٍ وَ النَّاسِ عَلَى الصِّرَاطِ فَمُتَعَلِّقٌ وَقَدَمٌ تَزَلُّ وَقَدَمٌ تَسْتَمْسِكُ وَالْمَلَائِكَةُ
حَوْلَهُمْ يَنَادُونَ يَا حَلِيمٌ اغْفِرْ وَاصْفَحْ وَعُدْ بِفَضْلِكَ وَسَلِّمْ وَسَلِّمْ وَ النَّاسِ يَتَهَا فِتُونَ فِيهَا
كَالْفَرَاشِ فَإِذَا نَجَّاجَ بِرَحْمَةِ اللَّهِ ﷻ نَظَرَ إِلَيْهَا فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانِي مِنْكَ بَعْدَ
إِيَّاسٍ بِمَنْهٍ وَفَضْلِهِ إِنَّ رَبَّنَا لَعَفُورٌ شَكُورٌ. [امالى صدوق، ص ١٤٨، ح ٣]

- القمى: قال حدثني أبي عن عمرو بن عثمان عن [جابر عن] أبي جعفر عليه السلام قال لما نزلت
هذه الآية سئل رسول الله صلى الله عليه وآله، فقال بذلك أخبرني الروح الأمين أن الله لا إله غيره إذا أبرز
الخلائق وجمع الأولين والآخرين أتى بجهنم تقاد بألف زمام مع كل زمام مائة ألف ملك
من الغلاظ الشداد، لها هدة و غضب و زفير و شهيق و إنها لتزفر الزفرة فلولا أن الله أخرهم
لحساب لأهلكت الجميع. ثم يخرج منها عنق فيحيط بالخلائق البر منهم و الفاجر فما
خلق الله عبدا من عباد الله ملكا و لا نبيا إلا ينادى نفسى نفسى و أنت يا نبى الله تنادى
أمتى أمتى ثم يوضع عليها الصراط أدق من حد السيف، عليها ثلاث فناطر فأما واحدة
فعلينا الأمانة و الرحم، و الثانية فعلينا الصلاة، و أما الثالثة فعلينا عدل رب العالمين لا إله
غيره فيكلفون بالمر عليها فيحبسهم الرحم و الأمانة فإن نجوا منهما حبستهم الصلاة فإن
نجوا منها كان المنتهى إلى رب العالمين و هو قوله إِنَّ رَبَّكَ لِبَالِمِرْصَادٍ، و النَّاسِ عَلَى الصِّرَاطِ
فمتعلق بيد و تزول قدم و مستمسك بقدم و الملائكة حولها ينادون يا حلیم اعف و اصفح
و عد بفضلک و سلم و سلم، و النَّاسِ يَتَهَا فِتُونَ فى النار كالفراش فيها فإذا نجناج برحمة
الله مربها فقال الحمد لله و بنعمته تتم الصالحات و تزكو الحسنات و الحمد لله الذى نجانى
منك بعد اليأس بمنه و فضله إِنَّ رَبَّنَا لَعَفُورٌ شَكُورٌ. [تفسير قمى، ج ٢، ص ٤٢١]

«وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى * يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي * فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابُهُ أَحَدٌ * وَلَا يُوثِقُ وِثْقَاهُ أَحَدٌ»^۱

ابوسعید خدری و سلمان فارسی گویند:

هنگامی که آیه فوق نازل شد، چهره‌ی رسول خدا ﷺ تغییر نمود، و این حالت را اصحاب مشاهده نمودند، و سخت نگران شدند، پس برخی از اصحاب نزد امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَامُ آمدند و گفتند: یا علی، ما از چهره‌ی رسول خدا ﷺ یافتیم که حادثه تلخی بر آن حضرت رخ داده است؟ از این رو امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَامُ نزد رسول خدا ﷺ آمد، و آن حضرت را به سینه گرفت و بین شانه‌های او را بوسه زد و گفت: یا نبی الله پدر و مادرم فدای شما باد، مگر امروز چه حادثه‌ای برای شما رخ داده است؟

رسول خدا ﷺ فرمود:

جبرئیل آمد و آیه «وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ» را برای من خواند، و من گفتم: جهنم را چگونه می‌آورند؟ او گفت: در آن روز جهنم هفتاد هزار زمام و افسار دارد، و هر زمامی به دست هفتاد هزار ملک می‌باشد، و در دست هر ملکی پتک آهنین است، و آنان جهنم را با زمام‌ها و زنجیرها می‌کشند و مهار می‌کنند، و جهنم را پایه‌های غلاظ و شدادی است، و هر پایه‌ای از آن مسیر هزار سال، از سال‌های دنیا است، و جهنم سی هزار سردارد، و در هر سری سی هزار دهان وجود دارد، و در هر دهانی سی هزار نیش وجود دارد، و هر نیشی از آن سی هزار برابر کوه احد می‌باشد، و هر دهانی از او دو لب دارد، و هر لبی به اندازه‌ی

طبقات دنیا است، و زنجیری دارد که هفتاد هزار ملک آن را می‌کشند، و هر ملکی قدرت دارد، که آسمان و زمین و آنچه در آن‌هاست را ببلعد.

و در این هنگام جهنم از ترس خداوند ناله و جزعی می‌کند، و به ملائکه می‌گوید: ای ملائکه شما را به خدا سوگند! آیا شما می‌دانید خداوند از خلقت من چه اراده‌ای کرده است؟ و آیا من گناهی کرده‌ام که مستحق عذاب الهی شده باشم؟ و ملائکه می‌گویند: «ما اطلاعی نداریم ای جهنم» پس جهنم از ترس خداوند فریادی می‌زند، و اضطراب و لرزه‌ای پیدا می‌کند، که اگر او را رها کنند، اهل محشر را می‌سوزاند، و از ناحیه‌ی خداوند ندا می‌رسد: «آرام باش ای جهنم باکی بر تو نیست، و من نخواسته‌ام که تو را عذاب نمایم، و لکن من تو را برای عذاب و کیفر دادن به کسانی خلق کردم که ربوبیت مرا انکار می‌کنند، و روزی مرا می‌خورند و عبادت غیر مرا انجام می‌دهند، و نعمت‌های من را انکار می‌کنند، و معبودی جز من را بر می‌گزینند» پس جهنم می‌گوید: خدایا به من اجازه سجده و ثناگویی می‌دهی؟ و خداوند به او اجازه می‌دهد، و جهنم در پیشگاه رب العالمین سجده می‌کند، و سپس سر بلند می‌نماید و خدای رب العالمین را تسبیح و ثناگویی می‌کند.^۱

۱. (تحفة الإخوان): بحذف الاسناد، عن أبي سعيد الخدري، و سلمان الفارسي، قال: لما نزلت هذه الآية تغير وجه رسول الله صلى الله عليه وآله، و عرف ذلك من وجهه حتى اشدت على الصحابة و عظم عليهم ما رأوا من حاله، فانطلق بعضهم إلى أمير المؤمنين عليه السلام لي بن أبي طالب عليه السلام، فقالوا: يا علي، لقد حدث أمر رأيناه في وجه رسول الله صلى الله عليه وآله؟ قال: فأتى علي عليه السلام فاحتضنه من خلفه و قبل ما بين عاتقيه، ثم قال: يا نبي الله، بأبي [أنت] و أمي، ما الذي حدث عندك اليوم؟».

قال: «جاء جبرئيل، فأقرأني و جِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ. فقلت: و كيف يجاء بها؟ قال: يؤمر

«فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ * وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ * كَلَّا بَلْ لَا تَكْرُمُونَ الْبَيْتِمْ * وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ * وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا * وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ» امتحان خداوند است به وسیله نعمت، و چون خداوند به بنده خود، نعمت دهد گوید: «پروردگارم مرا اکرام نموده است» و هنگامی

بجهنم فتقاد بسبعین ألف زمام، لكل زمام سبعون ألف ملك، فی يد كل ملك مقرعة من حديد، فيقودونها بأزمتهما وسلسلها، ولها قوائم غلاظ شداد، كل قائمة مسيرة ألف سنة من سنين الدنيا، ولها ثلاثون ألف رأس، فی كل رأس ثلاثون ألف فم، فی كل فم ثلاثون ألف ناب، كل ناب مثل جبل أحد ثلاثون ألف مرة، كل فم له شفتان، كل واحدة مثل أطباق الدنيا، فی كل شفة سلسلة يقودها سبعون ألف ملك، كل ملك لو أمره الله أن يلتقم الدنيا كلها والسموات كلها وما فيهن وما بينهن، لهان ذلك عليه. فعند ذلك تفرع جهنم وتجزع وتقاد على خوف، كل ذلك خوفا من الله تعالى، ثم تقول:

أقسمت عليكم يا ملائكة ربي، هل تدرون ما يريد الله أن يفعل بي، وهل أذنبت ذنبا حتى استوجبته منه العذاب؟ فيقولون كلهم: لا علم لنا يا جهنم. قال: فتقف وتشهق وتعلق وتضطرب، وتشرد شرده لوتركت لأحرق الجمع، كل ذلك خوفا و فرعا من الله تعالى، فيأتي النداء من قبل الله تعالى: مهلا مهلا يا جهنم، لا بأس عليك، ما خلقتك لشيء أعذبك به، ولكني خلقتك عذابا ونقمة على من جحدني، وأكل رزقي، و عبد غيري، وأنكر نعمتي، واتخذ إلهها من دوني. فتقول: يا سيدي، أتأذن لي في السجود [والثناء عليك]؟ فيقول الله: افعلی يا جهنم، فتسجد لله رب العالمين، ثم ترفع رأسها بالتسبيح والثناء لله رب العالمين». [رواه فی تفسیر برهان، ج ۵، ص ۶۵۳، ح ۵]

که او را امتحان کند، و روزی او را تنگ نماید، و فقیر شود، گوید: پروردگرم به من اهانت نموده است!!^۱

حضرت رضا علیه السلام در تفسیر «وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ»، فرمود:
«أَيُّ صَيِّقٍ عَلَيْهِ وَفَتْرٍ». یعنی زندگی را بر او تنگ و سخت می‌کند [تا او را امتحان نماید].^۲

مرحوم علی بن ابراهیم در تفسیر «كَلَّابِلٌ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ * وَلَا تَحَاضُونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمَسْكِينِ» گوید:

یعنی برای چه شما مردم را دعوت به اطعام و کمک به فقیر نمی‌کنید؟ سپس گوید:

مقصود خداوند از این آیه کسانی هستند که حق آل محمد علیهم السلام را غصب نمودند، و اموال یتیمان و فقرا و در راه مانده‌های آل محمد علیهم السلام را خوردند. [و خمس که حق آنان بود را از آنان منع کردند].

و در تفسیر «وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا * وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا» گوید:

یعنی شما غاصبین حق آل محمد علیهم السلام یک جا و به تنهایی میراث [رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم] را خوردید، و اموال مربوط به آل محمد علیهم السلام را - به خاطر علاقه به دنیا - برای خود گنج نمودید، و در راه خدا انفاق نکردید.^۳

۱. قوله فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ أَي امتحنه بالنعمة فيقول رَبِّي أَكْرَمَنِي وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ

أَي امتحنه فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ أَي أفقره فيقول رَبِّي أَهَانَنِي. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۲۰]

۲. العيون... قَوْلَ اللَّهِ ﷻ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ أَي صَيِّقٌ عَلَيْهِ رِزْقُهُ وَلَوْ ظَنَّ أَنَّ اللَّهَ لَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ لَكَانَ قَدْ كَفَرَ... [عيون، ج ۱، ص ۱۹۳، ح ۱]

۳. القمّي: وقال الله كَلَّابِلٌ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ وَلَا تَحَاضُونَ عَلَىٰ طَعَامِ الْمَسْكِينِ أَي لَا تدعوهم وهم الذين غصبوا آل محمد حقهم وأكلوا أموال اليتامى وفقراءهم وأبناء

مؤلف گوید:

آنچه گفته شد، مصداق بارز آیات و یا تأویل آیات فوق است، و منافاتی با اطلاق آن‌ها ندارد، که شامل همه مال‌اندوزان و دنیاطلبان بخیل و مانعین از ادای حقوق واجب مالی شود، والله العالم.

و در برخی از روایات آمده که سخت‌ترین امتحانی که خداوند از مردم می‌گیرد، امتحان در مال است.

«كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا * وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا»^۱

مرحوم قمی گوید: از ابوالجارود از امام باقر علیه السلام نقل شده که در تفسیر آیه فوق فرمود: مقصود از «إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ» زلزله قیامت است، و ابن عباس گوید: «دُكَّتِ الْأَرْضُ»، یعنی «فُتَّتِ فِتًّا» یعنی هنگامی که زمین از هم گسیخته شود و متلاشی گردد.^۲

داود بن سلیمان از حضرت رضا از پدرانش از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل نموده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

آیامی دانید تفسیر «كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا» چیست؟ سپس فرمود: چون قیامت برپا شود جهنم را با هفتاد هزار زمام، که به دست هفتاد هزار ملک است، می‌آورند، و اگر خداوند او را مهار و حبس نمی‌نمود، یک باره آسمان‌ها و زمین را آتش می‌زد.^۳

سبیلهم ثم قال وَتَأْكُلُونَ الثَّرَاثَ أَكْلًا لَمَّا أَى وَحَدِّكُمْ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا تكنزونه ولا تنفقونه فى سبيل الله. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۲۰]

۱. سوره ی فجر، آیات ۲۱ و ۲۲.
۲. و فیه: و فی روایة أبی الجارود عن أبی جعفر علیه السلام فی قوله كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا قال هی الزلزلة، قال ابن عباس فتت فتا. [همان]
۳. فی أمالی شیخ الطائفة قدس سره باسناده الی داود بن سلیمان قال: حدثنی علی بن موسی

حضرت رضا (ع) در تفسیر «وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا» فرمود:

خداوند منزّه از این است که به آمدن، و بازگردیدن، توصیف شود، او متعالی از وصف انتقال، از مکانی به مکان دیگر است، و مقصود از «جاء رَبُّكَ»، «جاء أمر رَبِّكَ» می باشد...^۱

و در کتاب احتجاج نیز از امیرالمؤمنین (ع) نقل شده که به همین معنا در تفسیر آیه فوق و آیه «هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ» و آیه «إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي» و آیه «وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ» و آیه «إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ» اشاره شده است و می فرماید:

در این آیات تأویل غیرتنزیل است، و کلام خداوند شباهت به کلام بشر ندارد، و آیه «إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَى رَبِّي»، توجّه به خداوند و عبادت و اجتهاد ابراهیم (ع) است، چنان که «وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ» و «وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ» به معنای خلقت و آفریدن آن هاست، و «أَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ» به معنای تأویل الجاهدین یعنی اولین جدیت کننده‌ی در عبادت است، بنابراین تأویل این آیات خلاف ظاهر آن هاست.^۲

عن أبيه عن جعفر عن علي بن الحسين عن أبيه عن علي بن ابي طالب (ع) قال: قال رسول الله (ص): هل تدرون ما تفسیر هذه الآية: «كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا» قال: إذا كان يوم القيامة تقاد جهنم بسبعين الف زمام بيد سبعين الف ملك فتشرد شرده لولا ان الله تعالى حبسها لأحرقت السموات والأرض. [رواه في تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۵۷۳، ح ۱۹]

۱. فی عیون الاخبار فی باب ما جاء عن الرضا (ع) من الاخبار فی التوحید باسناده الی علی بن الحسین عن علی بن فضال عن أبيه قال: سألت الرضا (ع) عن قول الله (عز وجل) وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا فقال: ان الله سبحانه لا یوصف بالمجىء والذهاب، تعالی عن الانتقال انما یعنی بذلك «وجاء امر ربك»، [همان، ح ۲۰]

۲. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی (ع) عن امیرالمؤمنین (ع) واما قوله: «وَجَاءَ رَبُّكَ وَ

«فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ * وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ * يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُظْمِنَةُ *
ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً * فَادْخُلِي فِي عِبَادِي * وَادْخُلِي جَنَّتِي»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ» دومی می باشد.^۲

معروف بن خربوذ گوید:

امام باقر علیه السلام به من فرمود: آیات تاویل آیه «فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ» رامی دانی؟
گفتم: نمی دانم. فرمود: مقصود دومی است؛ و خداوند احدی را در قیامت مانند
او عذاب نمی کند.^۳

الْمَلِكُ صَفًا صَفًا» و قوله: «هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ
آيَاتِ رَبِّكَ» فذلک کله حق و لیست له جثة جل ذکره کجثة خلقه و انه رب کل شیء
و رب شیء من کتاب الله ﷻ یكون تأویله علی غیر تنزیله، و لا یشبهه تأویل کلام البشر و لا فعل
البشر، و سأنبتک بمثال لذلک تکتفی إنشاء الله و هو حکایة الله ﷻ عن ابراهیم علیه السلام حیث
قال: «إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي» فذهابه الی ربه توجیهه الیه و عبادته و اجتهاده، الا ترى ان
تأویله غیر تنزیله؟ و قال: «أَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ» و قال: «وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ
بَأْسٌ شَدِيدٌ» فانزاله ذلک خلقه و کذلک قوله: «إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ»
ای الجاهدین فالتأویل فی هذا القول باطنه مضاد لظاهره. [همان، ح ۲۱]

۱. سوره ی فجر، آیات ۳۰-۲۵.

۲. القمی: قوله فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ قَالَ هُوَ فُلَانٌ. [تفسیر قمی،
ج ۲، ص ۴۲۱]

۳. تأویل الآيات: جاء فی تفسیر علی بن ابراهیم علیه السلام أن الإنسان یعنی به فلانی. و یؤیده
ما روی عن عمرو بن أذینه عن معروف بن خربوذ قال قال لی أبو جعفر علیه السلام یا ابن خربوذ
أتدری ما تأویل هذه الآية فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ؟ قلت: لا. قال،
ذاک الثانی لا یعذب الله یوم القيامة عذابه أحدا. [تأویل الآيات، ص ۷۶۸]

سلمان فارسی گوید:

عمر بن خطاب [بعد از جریان سقیفه] به من گفت: «تو هر چه می خواهی بگو، خلافت را خداوند از این خاندان - که شما آنان را ارباب خود گرفته بودید - عزل نمود» پس من به او گفتم: من گواهی می دهم که از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که در تفسیر آیه «فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابُهُ أَحَدًا» فرمود: مقصود از این آیه تنها تو هستی ای عمر! پس عمر به من گفت: «ساکت باش ای غلام و ای ناپاک» پس علی علیه السلام به من فرمود: ساکت باش ای سلمان و من ساکت شدم، و به خدا سوگند اگر علی علیه السلام مرا امر به سکوت نکرده بود، آنچه از ناحیه ی خداوند درباره ی او و رفیقش نازل شده بود را به او می گفتم، و چون عمر دید سلمان به امر علی علیه السلام سکوت نمود گفت: تو مطیع و تسلیم او هستی! مرحوم قمی در تفسیر «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُظْمِنَةُ * ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً» گوید: هنگامی که وفات مؤمن فرا می رسد، منادی از طرف خداوند ندا می کند: «ای نَفْسُ مُظْمِنَةٌ» به ولایت علی علیه السلام به سوی خدای خود بازگرد، همانا تو - به خاطر ثواب [ولایت علی علیه السلام] - مرضی خدای هستی و در بین بندگان من

۱. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی رحمته الله علیه و فی روایة سلیم بن قیس الهمدانی عن سلمان الفارسی و نقل کلاما طویلا و فیه قال: قال لی عمر بن الخطاب: قل ما شئت أليس قد عزلها الله صلی الله علیه و آله عن أهل هذا البيت الذین قد اتخذتموهم أربابا قال قلت فانی اشهد انی سمعت رسول الله صلی الله علیه و آله یقول: وقد سألته عن هذه الآية فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابُهُ أَحَدًا وَ لَا يُؤْتَىٰ وَثَاقُهُ أَحَدٌ فَقَالَ: انک أنت هو، فقال اسکت اسکت الله نامتک ایها العبد یا ابن اللخناء فقال لی علی علیه السلام: اسکت یا سلمان فسکت، و والله لولا انه أمرنی بالسکوت لأخبرته بكل شیء نزل فیه و فی صاحبه، فلما رأی ذلک عمر انه قد سکت قال: انک له مطیع مسلم. [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۵۷۶، ح ۲۵]

وارد بهشت شو» و در آن حال با شنیدن این ندا مؤمن همتی جز ملحق شدن به اولیای خدا را ندارد.

سپس گوید: ابوبصیر از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ نقل نموده که فرمود:

مقصود از «نَفْسٌ مُّظْمِنَةٌ» حسین بن علی عَلَيْهِ السَّلَامُ است.^۱

و در کافی از سدیر صیرفی نقل شده که گوید: به امام صادق عَلَيْهِ السَّلَامُ گفتم: فدای شما شوم ای فرزند رسول خدا آیا مؤمن از قبض روح شدن کراهت دارد؟ فرمود: نه والله، چرا که هنگام آمدن ملک الموت برای قبض روح او، جزع و ناله ای می کند، و ملک الموت به او می گوید: ای ولیّ خدا جزع مکن، سوگند به خدایی که محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را مبعوث به رسالت نمود، من از پدر مهربان به تو مهربان تر هستم سپس گوید:

«چشمان خود را باز کن» و چون باز می کند جمال رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و امیرالمؤمنین و فاطمه و حسن و حسین و ائمه عَلَيْهِمُ السَّلَامُ را می بیند و ملک الموت به او می گوید: این ها رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و امیرالمؤمنین و فاطمه و حسن و حسین و ائمه عَلَيْهِمُ السَّلَامُ هستند و رفقای تو خواهند بود» پس چشمان خود را باز می کند، و نداکننده ای از ناحیه خداوند به او می گوید: «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُظْمِنَةُ إِلَى مُحَمَّدٍ وَأَهْلِ بَيْتِهِ - ارجعي إلى ربك راضيةً بالولاية مرضيةً بالثواب فادخلي في عبادي يعني محمداً

۱. قوله: يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُظْمِنَةُ ارجعي إلى ربك راضيةً مرضيةً قال: إذا حضر المؤمن الوفاة نادى مناد من عند الله: يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُظْمِنَةُ ارجعي بولاية علي مرضيةً بالثواب فادخلي في عبادي وادخلي جنتي فلا يكون له همة الا اللحق بالنداء. حدثنا جعفر بن أحمد قال: حدثنا عبد الله بن موسى عن الحسن ابن علي بن أبي حمزة عن أبيه عن أبي بصير عن أبي عبد الله عَلَيْهِ السَّلَامُ في قوله: «يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُظْمِنَةُ ارجعي إلى ربك راضيةً مرضيةً» الآية يعني الحسين بن علي عَلَيْهِ السَّلَامُ. [همان، ح ۲۸]

وَأَهْلَ بَيْتِهِ وَادْخُلِي جَنَّتِي» ودر آن وقت هیچ چیزی نزد او محبوب تر از جدا شدن

روح از بدن، و ملحق شدن به آن منادی نیست.^۱

مؤلف گوید:

نظیر روایت فوق در محاسن نیز از امام صادق (علیه السلام) نقل شده است.^۲

۱. فی الکافی عدة من أصحابنا عن سهل بن زیاد عن محمد بن سلیمان عن أبیه عن سدیر الصیرفی قال: قلت لأبی عبد الله (علیه السلام): جعلت فداک یا ابن رسول الله هل یکره المؤمن علی قبض روحه؟ قال: لا والله انه إذا أتاه ملک الموت ليقبض روحه جزع عند ذلك فيقول ملک الموت: یا ولی الله لا تجزع فوالذی بعث محمدًا وأنا أبریک وأشفق علیک من والد رحیم لو حضرک، افتح عینیک فانظر قال: ویمثل له رسول الله (صلی الله علیه و آله) وأمیر المؤمنین وفاطمة والحسن والحسین والائمة (علیهم السلام) فبقاؤک، لهذا رسول الله وأمیر المؤمنین وفاطمة والحسن والحسین والائمة (علیهم السلام) فبقاؤک، قال: فیفتح عینیه فینظر فینادی روحه مناد من قبل رب العزة فیقول: یا أیَّتْهَا النَّفْسُ الْمُظْمَئِنَّةُ الی محمد واهل بینه، ارجعی الی ربک راضیةً بالولاية مرضیة بالشواب، فادخلی فی عبادی یعنی محمدًا واهل بینه، وادخلی جنتی، فما من شیء أحب الیه من استدلال [من استدلال] روحه واللحوق بالمنادی. [همان، ص ۵۷۷، ح ۲۸]
۲. فی محاسن البرقی عنه عن محمد بن علی عن محمد بن أسلم عن الخطاب الکوفی ومصعب الکوفی عن ابی عبد الله (علیه السلام) انه قال لسدیر: والذی بعث محمدًا بالنبوة وعجل روحه الجنة ما بین أحدکم و بین ان یغتبط ویری السرور أو تبین له الندامة الا ان یعاین ما قال الله (صلی الله علیه و آله) فی کتابه: «عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ» وأتاه ملک الموت بقبض روحه فینادی روحه فتخرج من جسده، فاما المؤمن فلا یحس بخروجها، وذلك قول الله تبارک وتعالی: «یا أیَّتْهَا النَّفْسُ الْمُظْمَئِنَّةُ ارجعی الی ربک راضیةً مرضیةً فادخلی فی عبادی وادخلی جنتی» ثم قال: ذلك لمن كان ورعًا مواسیًا لإخوانه ووصولًا لهم، وان كان غیر ورع ولا وصولًا لإخوانه قیل له: ما منعک عن الورع والمواساة لإخوانک أنت ممن اتخذ المحبة بلسانه ولم یرصدک ذلك بفعله، وإذا لقی رسول الله (صلی الله علیه و آله) وأمیر المؤمنین (علیه السلام) لقیهما معرضین مغضبین فی وجهه، غیر شافعیین له قال سدیر من جدع [الله] انفه قال ابو عبد الله (علیه السلام): فهو ذلك. [همان، ح ۲۹]

سوره ی بلد

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سوره ی ق .

تعداد آیات: ۲۰ آیه .

ثواب قرائت سوره ی بلد

ابوبصیر گوید: امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام فرمود:

کسی که قرائت او در نماز واجب «لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ» باشد، در دنیا معروف خواهد بود، و از صالحین است، و در آخرت نیز معروف خواهد بود و در پیشگاه خداوند دارای منزلت و مکانی است، و در روز قیامت از رفقای پیامبران و شهدا و صالحین خواهد بود.^۱

و از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، خداوند در قیامت او را از غضب خود ایمن می‌دارد، و او را از عقبه و گردنه سخت قیامت نجات خواهد داد، و کسی که

۱. فی ثواب الأعمال: بهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِيهِ وَالْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام قَالَ مَنْ كَانَ قِرَاءَتُهُ فِي فَرِيضَةٍ لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ كَانَ فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا أَنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ وَكَانَ فِي الْآخِرَةِ مَعْرُوفًا أَنَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ مَكَانًا وَكَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ رُفَقَاءِ النَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۳]

این سوره را بنویسد و بر طفل و یا مولودی بیاویزد، بیماری اطفال پیدا نخواهند نمود.^۱

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

اگر این سوره را بنویسند، و همراه طفل قرار بدهند، آن طفل ایمن از نقص خواهد شد، و اگر آن را بشویند، و آب آن را در بینی طفل قرار دهند، از بیماری تنفسی ایمن خواهد شد، و به خوبی رشد خواهد نمود.^۲

۱. و من (خواص القرآن): روی عن النبی (علیه السلام) أنه قال: «من قرأ هذه السورة أعطاه الله تعالى الأمان من غضبه يوم القيامة، و نجاه من صعود العقبة الكؤود، و من كتبها و علقها على الطفل، أو ما يولد، أمن عليه من كل ما يعرض للأطفال». [رواه في تفسير برهان، ج ۵، ص ۶۵۹، ح ۲].

۲. و فيه: و قال الصادق (علیه السلام): «إذا علق على الطفل أمن من النقص، و إذا سعت من مائها أيضا برىء مما يؤلم الخياشم، و نشأ نشوءاً صالحاً». [همان، ح ۴].

سورهی بلد، آیات ۱ تا ۲۰

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا أُفْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ﴿١﴾ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ ﴿٢﴾ وَالْوَالِدِ وَمَا وُلِدَ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي
كَبَدٍ ﴿٤﴾ أَيْحَسِبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ ﴿٥﴾ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا ﴿٦﴾ أَيْحَسِبُ أَنْ لَمْ
يَرَهُ أَحَدٌ ﴿٧﴾ أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفْتَيْنِ ﴿٩﴾ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾ فَلَا اقْتَحَمَ
الْعُقَبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعُقَبَةُ ﴿١٢﴾ فَكُ رَقَبَةً ﴿١٣﴾ أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتِيمًا
ذَا مَقْرَبَةٍ ﴿١٥﴾ أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا
بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا
هُمُ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ ﴿١٩﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤَصَّدَةٌ ﴿٢٠﴾

لغات:

«حِلٌّ» به معنای حال و ساکن است، و «حَلٌّ» به معنای حلال است، و رجل

حَلَّ و حلال یعنی مُحَلَّل، و «كَبِدٌ» به معنای شدت و سختی کار است، و تَكَبَّد اللین: إذا غلظ واشتدَّ، و «كَبِدٌ» نیز خون غلیظ است، و «لُبْدٌ» چیز فراوان را گویند، و آن از «تَلَبَّد الشيء» به معنای متراکم شدن چیزی بر چیز دیگر است، و «نَجْدٌ» به معنای علو است و هر محل بلندی را نجد گویند و جمع آن نُجود است، و «اِقْتِحَامٌ» دخول با شدت و سختی است، و طریق سخت و تنگ را عقبه گویند، و انفاق در راه خیر، به خاطر سختی آن تشبیه به عقبه شده است، و «فَكَّ رِقَبَةً» یعنی آزاد کردن غلام مملوک، مانند باز کردن قید و غلّ از اسیر، و «مَسْغَبَةٌ» به معنای مجاعة و قحطی می باشد، و «مَقْرَبَةٌ» به معنای قرابت و خویشی است، و «مَثْرَبَةٌ» به معنای حاجت شدید است، و تَرَبَّ الرجل: إذا افتقر، و مقصود از خاک نشینی فقر است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

قسم به این شهر مقدّس [مکه]، (۱) شهری که تو در آن ساکنی، (۲) و قسم به پدر و فرزندش [ابراهیم خلیل و فرزندش اسماعیل ذبیح]، (۳) که ما انسان را در رنج آفریدیم (و زندگی او پر از رنجهاست)؛ (۴) آیا او گمان می کند که هیچ کس نمی تواند بر او دست یابد؟! (۵) می گوید: «مال زیادی را (در کارهای خیر) نابود کرده ام!» (۶) آیا (انسان) گمان می کند هیچ کس او را ندیده (که عمل خیری انجام نداده) است؟! (۷) آیا برای او دو چشم قرار ندادیم، (۸) و یک زبان و دو لب؟! (۹) و او را به راه خیر و شرّ هدایت کردیم! (۱۰) ولی او از آن گردنه مهمّ نگذشت! (۱۱) و تو نمی دانی آن گردنه چیست! (۱۲) آزاد کردن برده ای، (۱۳) یا غذا دادن در روز گرسنگی... (۱۴) یتیمی از خویشاوندان، (۱۵) یا مستمندی خاک نشین را، (۱۶) سپس از کسانی باشد که ایمان آورده و یکدیگر را به شکیبایی و رحمت توصیه می کنند! (۱۷) آنها «اصحاب

الیمین» اند (که نامه اعمال شان را به دست راست شان می دهند)! (۱۸) و کسانی که آیات ما را انکار کرده اند افرادی شومند (که نامه اعمال شان به دست چپ شان داده می شود). (۱۹) بر آنها آتشی است فروبسته (که راه فراری از آن نیست)! (۲۰)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

مؤلف گوید:

کَلّ این سوره درباره ی یک موضوع است و خلاصه آن این است که خداوند در این سوره به شهر مکه سوگند یاد نموده، به خاطر وجود مبارک رسول او صلی الله علیه و آله که در این شهر متولد شده و بیش از پنجاه سال در آن ساکن بوده است، و نیز به والد و ولد سوگند یاد نموده، و مراد آدم و اولاد او از پیامبران و اوصیا می باشند، و یا وجود مبارک پیامبر اسلام و امامان بعد از او صلوات الله علیهم می باشند، و جواب این سوگندها این است که می فرماید: ما انسان را در رنج و مشقت آفریدیم، آیا او گمان می کند کسی بر او قدرت ندارد؟

و می گوید:

«من مال فراوانی را [برای جلوگیری از اسلام] تباه کردم» او گمان می کند، کسی او را نمی بیند؟! آیا ما برای او دو چشم، و زبان، و دلب، قرار ندادیم؟ و راه خیر و شر را به او نیاموختیم؟ [در حالی که] برای شکر نعمت های ما [از آن عقبه و گردنه سخت عبور نکرد - و توای رسول من چه می دانی آن عقبه چیست؟ - آن عقبه آزاد کردن انسان گرفتار، و یا اطعام گرسنگان در روزگار قحطی، و یا غذا دادن به یتیم قریب، و یا فقیر خاک نشین است،] و اگر چنین می کرد [او از افراد با ایمان و اهل توأصی به صبر و توأصی به ترحم می بود و چنین کسانی اصحاب میمنه [و نجات در قیامت] می باشند،

و آنان که به آیات ما کافر شدند اصحاب مشمئه [واهل دوزخ] خواهند بود و آتش آنان را احاطه خواهد نمود.

و مقصود از بَلَد، وَوَالِدٍ وَوَلَدٍ و انسان در کَبَد، وَنَجْدَين، وَعَقَبَه، و اصحاب میمنه، و اصحاب مشمئه، از روایات آینده روشن می شود.

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «بَلَد» شهر مکه است، و قریش حلال نمی دانستند که احدی در این شهر ظلم کند، و لکن ظلم به رسول خدا ﷺ را حلال دانستند، سپس گوید: مقصود از «وَوَالِدٍ وَوَلَدٍ» آدم ﷺ و فرزندان او از پیامبران و اوصیا می باشند، و مال «لُبْد» به معنای مال انبوه است.^۱

و در روایت ابی الجارود از امام باقر ﷺ نقل شده که فرمود:

فاعِل «أَهْلَكْتُ مَالًا لُبْدًا» عمرو بن عبدود می باشد، که امیرالمؤمنین ﷺ در جنگ خندق، اسلام را براو عرضه نمود، و او گفت: «چه شد اموالی که من برای جلوگیری از شما مصرف کردم» و او مال فراوانی را برای جلوگیری از اسلام و راه خدا صرف کرده بود، و امیرالمؤمنین ﷺ او را کشت.^۲

۱. القمى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا أُفْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ وَبِالْبَلَدِ مَكَّةَ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ قَالَ كَانَتْ قُرَيْشٌ لَا يَسْتَحِلُّونَ أَنْ يَظْلَمُوا أَحَدًا فِي هَذَا الْبَلَدِ وَيَسْتَحِلُّونَ ظُلْمَكَ فِيهِ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ قَالَ آدَمُ وَمَا وَلَدَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَالْأَوْصِيَاءِ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ أَيْ مُنْتَصِبًا وَلَمْ يَخْلُقْ مِثْلَهُ شَيْءٌ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبْدًا قَالَ اللَّيْلُ الْمُجْتَمِعُ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۲۲]
۲. وفيه: وفي رواية أبي الجارود عن أبي جعفر ﷺ في قوله: يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبْدًا قَالَ: هُوَ عَمْرُو بْنُ عَبْدِوَدٍ حِينَ عَرَضَ عَلَيْهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ الْإِسْلَامَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَقَالَ: فَأَيْنَ مَا أَنْفَقْتَ فِيكَ مَالًا لُبْدًا وَكَانَ أَنْفَقَ مَالًا فِي الصَّدَقَاتِ سَبِيلَ اللَّهِ فَقَتَلَهُ عَلِيُّ ﷺ. [همان]

امام صادق علیه السلام می فرماید:

«آیه «لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ» نظیر «فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ» است که اهل جاهلیت به مواقع نجوم و ستارگان سوگند می خوردند، و خداوند فرمود: «لَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ» و خداوند این گونه امر کسی که چنین سوگندی یاد کند را بزرگ شمرده است.»

سپس امام صادق علیه السلام می فرماید:

اهل جاهلیت ماه محرم و ماه رجب را بزرگ می شمردند و به آن ها سوگند یاد نمی کردند، و متعرض کسانی که در این ماه ها در مکه رفت و آمد می کردند نمی شدند، گرچه پدران آنان را کشته بودند، و نیز متعرض حیواناتی که از حرم خارج می شدند، نمی گردیدند، از این رو خداوند فرمود: «لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ * وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ» و لکن از جهالت شان کشتن پیامبر صلی الله علیه و آله را حلال می دانستند، و روزهای ماه های حرام را نیز بزرگ می شمردند و به آن ها سوگند یاد می کردند، و به سوگند خویش وفا می نمودند!!

۱. فی الکافی عن علی بن ابراهیم عن هارون بن مسلم عن مسعدة بن صدقة قال قال ابو عبد الله علیه السلام فی قول الله تبارک و تعالی «فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ» قَالَ كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَحْلِفُونَ بِهَا فَقَالَ اللَّهُ تبارک و تعالی «فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ» قَالَ عَظُمَ أَمْرٌ مَنْ يَحْلِفُ بِهَا قَالَ وَكَانَتْ الْجَاهِلِيَّةُ يُعْظَمُونَ الْمُحْرَمَ وَلَا يُفْسِمُونَ بِهِ وَلَا بِشَهْرِ رَجَبٍ وَلَا يَعْزُضُونَ فِيهِمَا لِمَنْ كَانَ فِيهِمَا ذَاهِباً أَوْ جَائِئاً وَإِنْ كَانَ قَدْ قَتَلَ أَبَاهُ وَلَا لِشَيْءٍ يَخْرُجُ مِنَ الْحَرَمِ دَابَّةً أَوْ شَاةً أَوْ بَعيراً أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ فَقَالَ اللَّهُ تبارک و تعالی «لَنْبِيَّتِهِ صلی الله علیه و آله لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ» قَالَ فَبَلَغَ مِنْ جَهْلِهِمْ أَنَّهُمْ اسْتَحَلُّوا قَتْلَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ عَظَّمُوا أَيَّامَ الشَّهْرِ حَيْثُ يُفْسِمُونَ بِهِ فَيَفُونَ. [کافی، ج ۷، ص ۴۵۰، ح ۴]

امام صادق (علیه السلام) نیز در تفسیر «وَالِدٍ وَمَا وَلَدَ» فرمود:

مقصود امیرالمؤمنین و فرزندان او یعنی ائمه (علیهم السلام) هستند.^۱

و در تفسیر «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ» فرمود:

فرزند آدم در شکم مادر، [منتصب و مستقیم است] و در زحمت و سختی قرار دارد، و فرزندان حیوانات در شکم مادر، سرهای شان نزد نشیمنگاه شان می باشد، و دست های شان مقابل آنان است.^۲

مرحوم قمی با سند خود از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که آن حضرت در تفسیر «أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يُقَدِّرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ» فرمود:

مقصود نَعَثَل یعنی عثمان است که دختر پیامبر (صلی الله علیه و آله) را کشت و گفت: «أَهْلَكْتُ مَا لَا لُبْدًا» و مال لُبْد یعنی مالی که او رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را با آن در جیش عسرة تجهیز نمود، و به خیال فاسد خود، گمان می کرد، کسی او را نمی بیند از این رو خداوند می فرماید: «أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ» و مقصود از «أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ» رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است، و مقصود از «وَلِسَانًا» امیرالمؤمنین (علیه السلام) است، و مقصود از «وَشَفَتَيْنِ» حسن و حسین (علیهما السلام) اند، و مقصود از «وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ»

۱. و فيه عن الحسين بن محمد بن علي بن محمد بن أحمد بن محمد بن عبد الله رَفَعَهُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى - لَا أَفْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ. وَأَنْتَ جَلُّ بِهَذَا الْبَلَدِ. وَالْوَالِدِ وَمَا وَلَدَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَمَا وَلَدَ مِنَ الْأَيِّمَةِ (عليه السلام). [كافي، ج ۱، ص ۴۱۴، ح ۱۱]

۲. وفي العلل حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ السَّعْدِ أَبَادِيُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْبَرْقِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ حَمَادِ بْنِ عَثْمَانَ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) إِنَّا نَرَى الدَّوَابَّ فِي بَطْنِ أَيْدِيهَا الرُّقْعَتَيْنِ مِثْلَ الْكَبِّ فَمِنْ أَيِّ شَيْءٍ ذَلِكَ فَقَالَ ذَلِكَ مَوْضِعُ مَنْخَرِيهِ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَابْنُ آدَمَ مُنْتَصِبٌ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ وَمَا سَوَى ابْنِ آدَمَ فَرَأْسُهُ فِي دُبُرِهِ وَيَدَاهُ بَيْنَ يَدَيْهِ. [علل الشرايع، ج ۲، ص ۴۹۵، ح ۱]

هدایت به ولایت حسن و حسین علیهما السلام است و «فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ» یعنی ما أعلمک ما العقبه، و هر چه در قرآن «مَا أَدْرَاكَ» هست، به معنای ما أعلمک می باشد، و مقصود از «يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ» رسول خدا صلی الله علیه و آله است و «مقربة» خویشان و قرابت اویند، و مقصود از «مُسْكِينًا ذَا مَقْرَبَةٍ» امیرالمؤمنین علیه السلام است و او مُتْرَب به علم است.^۱

و از امام صادق علیه السلام روایتی درباره ی انفاق عثمان در جیش العسرة، و ازدواج او با رقیه دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که در پاورقی مشاهده می شود.^۲

۱. القمّی: أخبرنا أحمد بن إدريس قال: حدثنا أحمد بن محمّد عن الحسين بن سعيد عن إسماعيل بن عباد عن الحسين بن أبي يعقوب عن بعض أصحابه عن أبي جعفر علیه السلام في قوله: أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ يَعْنِي يَقْتُلُ فِي قَتْلِهِ بِنْتُ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَا لَأَلْبَدُ يَعْنِي الَّذِي جَهَّزَهُ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فِي جَيْشِ الْعَشِيرَةِ [العشرة] أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ قَالَ: فَسَادَ كَانِ فِي نَفْسِهِ أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ يَعْنِي رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لِسَانًا يَعْنِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ شَفَقَتَيْنِ يَعْنِي الْحَسْنَ وَ الْحُسَيْنَ علیهما السلام وَ هَدَيْنَاهُ التَّجْدِيدَ إِلَى وَلايَتِهِمَا فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَ مَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ يَقُولُ: مَا أَعْلَمُكَ وَ كُلُّ شَيْءٍ فِي الْقُرْآنِ مَا أَدْرَاكَ فَهُوَ مَا أَعْلَمُكَ وَ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ يَعْنِي رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ الْمُقْرَبَةَ قُرْبَاهُ أَوْ مُسْكِينًا ذَا مَقْرَبَةٍ يَعْنِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام مُتْرَبًا بِالْعِلْمِ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۲۳]

۲. رواه في تفسير البرهان عن الحسين بن حمدان الخصبی، قال: حدثني أبو بكر أحمد بن عبد الله، عن أبيه عبد الله بن محمّد الأهوازي - و كان عالما بأخبار أهل البيت علیهم السلام - قال: حدثني محمّد بن سنان الزهري، عن أبي بصير، عن أبي عبد الله علیه السلام، قال: «كان السبب في تزويج رقية من عثمان أن رسول الله صلی الله علیه و آله نادى في أصحابه: من جهز جيش العسرة و حفر بئر رومة و أنفق عليهما من ماله، ضمننت له على الله بيتا في الجنة، فأنفق عثمان على الجيش و البئر، فصار له البيت في الجنة، فقال عثمان بن عفان: [أنا] أنفق عليهما من مالي، و تضمن لي البيت في الجنة؟

فقال رسول الله صلی الله علیه و آله: أنفق - يا عثمان - عليهما، و أنا الضامن [لك] على الله بيتا في الجنة،

«أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ * وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ * وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ * فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ * وَ
مَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ * فَكُّ رَقَبَةٍ *...»^۱

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «نَجْدَيْنِ» نجد خیر و نجد شرّ است.^۲

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

یعنی، ما راه خیر و شرّ را برای او بیان نمودیم.^۳

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

اقتحام در عقبه و «فَكُّ رَقَبَةٍ»، پذیرفتن ولایت امیرالمؤمنین (علیه السلام) است.^۴

فأنفق عثمان على الجيش والبر، فصار له البيت في ضمان رسول الله (صلى الله عليه وآله) فألقى في قلب عثمان أن يخطب رقية، فخطبها من رسول الله، فقال: إن رقية تقول لا تزوجك نفسها إلا بتسليم البيت الذي ضمنته لك [عند الله (صلى الله عليه وآله)] في الجنة إليها بصدافها، وإني أبرأ من ضمانى لك البيت في الجنة. فقال عثمان: أفعلم، يا رسول الله. فزوجها إياه، وأشهد في الوقت أنه (صلى الله عليه وآله) قد برىء من ضمان البيت لعثمان، وأن البيت لرقية دونه، لا رجعة لعثمان على رسول الله في البيت، عاشت رقية أو ماتت، ثم إن رقية توفيت قبل أن تجتمع وعثمان». [تفسير برهان، ج ۵، ص ۶۶۳، ح ۱۴]

۱. سوره ی بلد، آیات ۲۰-۸.

۲. فی الکافی عن علی بن ابراهیم عن محمد بن عیسی عن یونس بن عبد الرحمن عن ابن بکیر عن حمزة بن محمد عن ابي عبد الله (علیه السلام) قال سألتُهُ عن قول الله (صلى الله عليه وآله) - وَ هَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ قَالَ نَجْدَ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ. [کافی، ج ۱، ص ۱۶۳، ح ۴]

۳. القمى: وقال علی بن ابراهیم فی قوله وَ هَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ قال: بینا له طریق الخیر والشر.

[تفسیر قمی، ص ۴۲۳]

۴. فی الکافی عن الحسین بن محمد عن معلى بن محمد عن محمد بن جمهور عن یونس قال أَخْبَرَنِي مَنْ رَفَعَهُ إِلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) فِي قَوْلِهِ (صلى الله عليه وآله) - فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ. وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ. فَكُّ رَقَبَةٍ يَعْنِي بِقَوْلِهِ - فَكُّ رَقَبَةٍ وَلا يَءُ امِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (صلى الله عليه وآله) فَإِنَّ ذَلِكَ فَكُّ رَقَبَةٍ.

[کافی، ج ۱، ص ۴۲۲، ح ۴۹]

معمّر بن خلّاد گوید:

عادت حضرت رضا علیه السلام این بود که هنگام غذا خوردن ظرفی را در کنار سفره می گذاشت، و از بهترین طعامی که برای او می آوردند، مقداری را در آن ظرف می ریخت و می فرمود: «این ها را برای فقرا ببرید» و سپس این آیه را تلاوت می نمود: «فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ» و می فرمود: خداوند می دانسته، که هر انسانی قدرت بنده آزاد نمودن ندارد، از این رو برای آن ها راهی برای بهشت باز کرده است.^۱

یکی از اصحاب حضرت رضا علیه السلام گوید:

من به آن حضرت عرض کردم: من دو فرزند از دست داده ام و یک فرزند کوچکی دارم؟! امام علیه السلام فرمود: «برای او صدقه بده» و چون خواستم مرخص شوم فرمود: آن بچه را نیز امر کن تا با دست خود چیزی را گرچه کم باشد صدقه بدهد، چرا که هر عملی ولو کم باشد، اگر با نیت صادق انجام شود، بزرگ است، و خداوند می فرماید: «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ»^۲، و می فرماید: «فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ * فَكُ رَقَبَةً...» و خداوند می دانسته هر کسی قدرت بنده آزاد کردن ندارد، از این رو اطعام یتیم و مسکین را نیز مانند آن قرار داده است.^۳

۱. و فيه عن أحمد بن محمد عن أبيه عن معمر بن خلّاد قال كان أبو الحسن الرضا عليه السلام إذا أكل أتى بصحفة فتوضع بقرب مائدته فيعمد إلى أطيب الطعام مما يؤتى به فيأخذ من كل شيء شيئاً فيضع في تلك الصحفة ثم يأمر بها للمساكين ثم يتلو هذه الآية - فلا اقتحم العقبة ثم يقول علم الله ﷻ أنه ليس كل إنسان يقدر على عتق رقبة فجعل لهم السبيل إلى الجنة.

[کافی، ج ۴، ص ۵۲، ح ۱۲] ۲. سوره ی زلزال، آیات ۷ و ۸.

۳. فی الکافی: عده من أصحابنا عن أحمد بن ابن ابي عبد الله عن محمد بن علي عن محمد بن عمر بن يزيد قال أخبرني أبو الحسن الرضا عليه السلام أني أصببت بابنتين وبقية

ابان بن تغلب گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: معنای «فَلَا افْتَحَمَ الْعَقَبَةَ»

چیست؟ فرمود:

«کسی را که خداوند به خاطر ولایت ما گرامی بدارد، از عقبه می‌گذرد، و مائیم آن عقبه ای که هر کس از آن عبور کند [و آن را پذیرفته باشد] نجات خواهد یافت» پس من سکوت نمودم، و آن حضرت فرمود: آیا برای تو سخنی بگویم که بهتر از دنیا و آنچه در دنیا هست باشد؟ گفتم: آری فدای شما شوم. فرمود: خداوند می‌فرماید: «فَكَرَّ رَقَبَتَهُ» سپس فرمود: همه مردم عبیدالناراند جز تو و اصحاب تو، چرا که خداوند شما را به خاطر ولایت ما اهل بیت از آتش آزاد نموده است.^۱

مؤلف گوید:

روایات فراوانی نقل شده که مقصود از «عقبه» ولایت محمد و آل محمد (علیهم السلام) است.

لِي بُنَى صَغِيرٌ فَقَالَ تَصَدَّقْ عَنْهُ ثُمَّ قَالَ حِينَ حَضَرَ قِيَامِي مُرِ الصَّبِيَّ فَلْيَتَصَدَّقْ بِيَدِهِ بِالْكَسْرَةِ وَالْقَبْضَةَ وَالشَّيْءَ وَإِنْ قَلَّ فَإِنَّ كُلَّ شَيْءٍ يُرَادُ بِهِ اللَّهُ وَإِنْ قَلَّ بَعْدَ أَنْ تَصَدَّقَ النَّيَّةُ فِيهِ عَظِيمٌ إِنَّ اللَّهَ ﷻ يَقُولُ - فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ وَقَالَ فَلَا افْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ فَكَرَّ رَقَبَتَهُ أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمِ ذِي مَسْجَبَةٍ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ عَلِمَ اللَّهُ ﷻ أَنَّ كُلَّ أَحَدٍ لَا يَقْدِرُ عَلَى فِكَرٍ رَقَبَتَهُ فَجَعَلَ إِطْعَامَ الْيَتِيمِ وَالْمَسْكِينِ مِثْلَ ذَلِكَ تَصَدَّقْ عَنْهُ. [كافي، ج ۴، ص ۴، ح ۱۰]

۱. وفيه عن علي بن محمد عن سهل بن زياد عن محمد بن سليمان اللخمي عن أبيه عن أبان بن تغلب عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال قلت له جعلت فداك قوله - فلا افتحَمَ الْعَقَبَةَ فَقَالَ مَنْ أكرمَهُ اللَّهُ بَوْلَايَتِنَا فَقَدْ جازَ الْعَقَبَةَ وَنَحْنُ تِلْكَ الْعَقَبَةُ الَّتِي مِنْ افْتَحَمَهَا نَجَا قَالَ فَسَكَتَ فَقَالَ لِي فَهَلَّا أُفِيدُكَ خَرْفًا خَيْرٌ لَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا قُلْتُ بَلَى جُعِلْتُ فِدَاكَ قَالَ قَوْلُهُ فَكَرَّ رَقَبَتَهُ ثُمَّ قَالَ النَّاسُ كُلُّهُمْ عبيدُ النَّارِ غَيْرَكَ وَأَصْحَابِكَ فَإِنَّ اللَّهَ فَكَرَّ رِقَابَكُمْ مِنَ النَّارِ بَوْلَايَتِنَا أَهْلَ الْبَيْتِ. [كافي، ج ۱، ص ۴۳۰، ح ۸۸]

مرحوم ابن شهر آشوب در مناقب از انس بن مالک نقل کرده که گوید: رسول خدا ﷺ در تفسیر «فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ» فرمود:

بالای صراط عقبه‌ی سختی است که طول آن سه هزار سال است: هزار سال در حال هبوط و فرود است، و هزار سال در حال عبور از خاشاک‌ها و تیغ‌ها و عقرب‌ها و مارهاست، و هزار سال در حال صعود و بالا رفتن است، و من نخستین کسی هستم که از این عقبه می‌گذرم، و بعد از من علی بن ابی طالب رضی الله عنه است... و پس از سخنانی فرمود: تنها محمد و اهل بیت او رضی الله عنهم بدون مشقت از آن می‌گذرند.^۱

مرحوم طبرسی در تفسیر «أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ * وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ» روایتی را از رسول خدا ﷺ نقل نموده که خداوند می‌فرماید:

ای فرزند آدم اگر زبان تو خواست تو را بر سخن حرامی و ابدارد، من برای دهان تو دو در قرار دادم، و تو باید این دو در را بر او ببندی، و اگر چشم تو خواست تا تو را بردیدن حرامی و ابدارد، من دو در برای آن قرار دادم و تو باید این دو در را بر روی آن ببندی، و اگر فرج تو خواست تا تو را بر کار حرامی و ابدارد، من دو در بر آن قرار دادم و تو باید این دو در را بر روی او ببندی.^۲

۱. فی المناقب عن محمد بن الصباح الزعفرانی عن المزنی عن الشافعی عن مالک عن حمید عن أنس قال رسول الله فی قوله تعالی فَلَاقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ إِنْ فَوْقَ الصَّرَاطِ عَقْبَةٌ كَثُودًا طَوَّلَهَا ثَلَاثَةَ أَلْفِ عَامٍ هَبُوطٌ وَأَلْفُ عَامٍ شَوْكٌ وَحَسَكٌ وَعَقَارِبٌ وَحَيَاتٌ وَأَلْفُ عَامٍ صُعُودًا أَنَا أَوَّلُ مَنْ يَقْطَعُ تِلْكَ الْعَقْبَةَ وَثَانِي مَنْ يَقْطَعُ تِلْكَ الْعَقْبَةَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَقَالَ بَعْدَ كَلَامٍ لَا يَقْطَعُهَا فِي غَيْرِ مَشَقَّةٍ إِلَّا مُحَمَّدٌ وَأَهْلُ بَيْتِهِ الْخَيْرِ. [مناقب، ج ۲، ص ۱۵۵]

۲. فی المجمع: روی عبد الحمید المدائنی عن أبی حازم أن رسول الله ﷺ قال إِنْ أَلَّفَ اللَّهُ تَعَالَى يَقُولُ يَا ابْنَ آدَمَ إِنْ نَازَعَكَ لِسَانَكَ فِيمَا حَرَمْتَ عَلَيْكَ فَقَدْ أَعْنَتَكَ عَلَيْهِ بِطَبَقَتَيْنِ

«أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ * وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ * عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ» اصحاب امیرالمؤمنین (علیهم السلام) اند، و «وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا»

مخالفین امیرالمؤمنین (علیهم السلام) می باشند و «أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ» دشمنان

آل محمد (علیهم السلام) اند، و «عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ» نیز همانانند، و آتش آنان را احاطه

خواهد نمود.^۲

مرحوم علی بن ابراهیم از ابن عباس نقل نموده که در تفسیر «وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ» گوید:

یعنی همدیگر را سفارش به انجام واجبات الهی می کنند، و در تفسیر «وَتَوَاصَوْا

بِالْمَرْحَمَةِ» گوید: بین خود اهل ترحم و احسان هستند [و دیگران را نیز امر به

ترحم می نمایند]، و این دو عمل جزاز مؤمن [یعنی شیعه امیرالمؤمنین (علیهم السلام)]

پذیرفته نمی شود.^۳

فأطبق وإن نازعك بصرک إلى بعض ما حرمت عليك فقد أعنتك عليه بطبقتين

فأطبق وإن نازعك فرجك إلى ما حرمت عليك فقد أعنتك عليه بطبقتين فأطبق.

[تفسیر مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۷۴۸]

۱. سوره ی بلد، آیات ۲۰-۱۸.

۲. القمّی: قوله: أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ قال: أصحاب أمير المؤمنين وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا قال:

الذين خالفوا أمير المؤمنين (علیهم السلام) هُم أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ وقال المشأمة أعداء آل محمد (علیهم السلام)

عَلَيْهِمْ نَارٌ مُّؤَصَّدَةٌ أى مطبقة. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۲۳]

۳. حدثنا سعيد بن محمد قال: حدثنا بكر بن سهل عن عبد الغنى عن موسى بن عبد الرحمن

عن ابن جريح عن عطا عن ابن عباس فى قوله وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ على فرائض الله (ﷻ) وَتَوَاصَوْا

بِالْمَرْحَمَةِ فيما بينهم ولا يقبل هذا إلا من مؤمن. [همان]

سوره‌ی شمس

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سوره‌ی قدر.

تعداد آیات: ۱۵ آیه .

ثواب قرائت سوره‌ی شمس

معاویه بن عمّار گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که فراوان سوره‌ی «شمس» و سوره‌ی «لیل» و سوره‌ی «الضحی» و سوره‌ی «انشراح» را در روز و شب خود بخواند، چیزی در اطراف او نخواهد بود، مگر آن که در قیامت برای او شهادت می‌دهد، حتی موی او و پوست بدن او و گوشت و خون و عروق و عصب و استخوان‌های او، و آنچه در روی زمین با او هستند نیز، برای او شهادت می‌دهند، و خداوند متعال به آنان می‌فرماید: من شهادت شما را درباره‌ی بنده‌ی خود قبول کردم و اجازه دادم، او را به بهشت من ببرید، تا او هر کجای آن را می‌خواهد انتخاب کند، و بدون منت هر چه را می‌خواهد به او عطا کنید، و رحمت و فضل من برای او گوارا باد.^۱

۱. فی ثواب الأعمال: بهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ مَنْ أَكْثَرَ قِرَاءَةَ وَالشَّمْسِ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى وَالضُّحَى وَالْمَنْ تَشْرَحُ فِي يَوْمٍ أَوْ لَيْلَةٍ لَمْ يَبْقَ شَيْءٌ بِحَضْرَتِهِ إِلَّا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى شَعْرُهُ وَبَشَرُهُ وَلَحْمُهُ وَدَمُهُ وَعُرْوُفُهُ وَعَصْبُهُ

و از رسول خدا صلى الله عليه وآله نقل شده که فرمود:

کسی که سوره‌ی «وَالشَّمْسِ» را قرائت کند، مانند این است که به اندازه آنچه خورشید و ماه بر آن می‌تابد، تصدق نموده باشد، و کسی که کم توفیق باشد باید این سوره را همواره بخواند، تا، به هر سومی رود خداوند به او توفیق بدهد، و قرائت آن سبب زیادی حافظه، و مقبولیت و رفعت نزد همه مردم خواهد بود.^۱

امام صادق عليه السلام می‌فرماید:

مستحب است کسی که قلیل الرزق و کم توفیق، و کثیر الخسران و حسرت است، بر این سوره مداومت کند، و کسی که آن را بنویسد، و آب آن را بنوشد، زلزله قیامت از او برطرف می‌شود.^۲

وَعَظَامُهُ وَجَمِيعُ مَا أَقَلَّتِ الْأَرْضُ مِنْهُ وَيَقُولُ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَبِلْتُ شَهَادَتَكُمْ لِعَبْدِي وَأَجْرُهَا لَهُ أَنْظِلُوا بِهِ إِلَى جَنَانِي حَتَّى يَتَخَيَّرَ مِنْهَا حَيْثُ مَا أَحَبَّ فَأَعْطُوهُ إِيَّاهَا مِنْ غَيْرِ مَنْ وَلَكِنْ رَحْمَةً مِنِّي وَفَضْلاً عَلَيْهِ وَهَنِيئاً لِعَبْدِي. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۳]

۱. ومن (خواص القرآن): روى عن النبي صلى الله عليه وآله، أنه قال: «من قرأ هذه السورة، فكأنما تصدق على من طلعت عليه الشمس والقمر، ومن كان قليل التوفيق فليدمن قراءتها، فيوفقه الله تعالى أينما يتوجه، وفيها زيادة حفظ وقبول عند جميع الناس ورفعة». [رواه في تفسير برهان، ج ۵، ص ۶۶۹، ح ۲]

۲. وفيه: وقال الصادق عليه السلام: «يستحب لمن يكون قليل الرزق والتوفيق كثير الخسران والحسرات أن يدمن في قراءتها، يصيب فيها زيادة وتوفيقا، ومن شرب ماءها أسكن عنه الرجف بإذن الله تعالى». [همان، ح ۴]

سورہی شمس، آیات ۱ تا ۱۵

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا ① وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَاها ② وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّاهَا ③ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا ④
وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا ⑤ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَاهَا ⑥ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا ⑦ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَ
تَقْوَاهَا ⑧ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا ⑨ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا ⑩ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا ⑪ إِذِ
انْبَعَثَ أَشْقَاهَا ⑫ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا ⑬ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا
فَدَمَدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذُنُوبِهِمْ فَسَوَّاهَا ⑭ وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ⑮

لغات:

«ضُحَاهَا» ضُحِيَ الشَّمْسُ، یعنی، صدر وقت طلوعها، و ضُحِيَ النهار، یعنی،
صدر وقت شروعه، و «أَضْحَى يَفْعَلُ كَذَا» إذا فعله في وقت الضحى، و «ضُحِيَ
بكبش» إذا ذبحه في وقت الضحى من أيام الأضحى، و منه سُمِّيَ يوم العيد - أعنى

العاشر من ذی الحجة - یوم الأضحی، و «الطخو والدخو» بمعنی الإنبساط، و اصل الطخو البسط الواسع، و منه یوم دحو الأرض یعنی انبساطه من تحت الکعبة، و دسا یدسونقیض زکی یزکو، و «الطغوی و الطغیان» مجاوزة الحد فی الفساد، و إن قرئ بضم الطاء فهو مصدر کالرُجعی و الحُسنی، و «السقیاء» الحظ من الماء و النصیب منه، و «العقر» قطع اللحم بما یسیل الدم، و «العقر» نقص شیء من أصل بنية الحیوان، و «الدمدمة» هلاک باستئصال است و «دمدمه» ای عذبه عذاباً تاماً.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر

به خورشید و گسترش نور آن سوگند، (۱) و به ماه هنگامی که بعد از آن درآید، (۲) و به روز هنگامی که صفحه زمین را روشن سازد، (۳) و به شب آن هنگام که زمین را بپوشاند، (۴) و قسم به آسمان و کسی که آسمان را بنا کرده، (۵) و به زمین و کسی که آن را گسترانیده، (۶) و قسم به جان آدمی و آن کس که آن را (آفریده و) منظم ساخته، (۷) سپس فجور و تقوا (شر و خیرش) را به او الهام کرده است، (۸) که هر کس نفس خود را پاک و تزکیه کرده، رستگار شده (۹) و آن کس که نفس خویش را با معصیت و گناه آلوده ساخته، نومید و محروم گشته است! (۱۰) قوم «ثمود» برائرطغیان، (پیامبرشان را) تکذیب کردند، (۱۱) آن گاه که شقی ترین آنها پیاخاست، (۱۲) و فرستاده الهی [صالح] به آنان گفت: «ناقه خدا [همان شتری که معجزه الهی بود] را با آبشخورش واگذارید (و مزاحم آن نشوید)!» (۱۳) ولی آنها او را تکذیب و ناقه را پی کردند (و به هلاکت رساندند) از این رو پروردگارشان آنها (و سرزمینشان) را بخاطر گناهانشان در هم کوبید و با خاک یکسان و صاف کرد! (۱۴) و او هرگز از فرجام این کار [مجازات ستمگران] بیم ندارد! (۱۵)

تفسیر اهل البيت عليهم السلام:

«وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا * وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَّهَا * وَالتَّهَارِ إِذَا جَلَّهَا * وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا...»^۱

مرحوم طبرسی گوید:

«واوِ وَالشَّمْسِ» برای قسم است، و واوهای دیگر عاطفه است» و ظاهر این

است که کلیّه واوها برای قسم باشد والله العالم.

ظاهر آیات فوق این است که خداوند یازده مرتبه سوگند یاد نموده و سپس

فرموده است:

ما به انسان راه فجور و تقوا را آموختیم، ورستگار کسی خواهد بود که نفس

خویش را پاک کند [و یا خداوند نفس او را پاک نماید]، و زیانکار کسی است

که آن را آمیخته به ظلم و فساد نماید، و البته معلوم است که خداوند بدون

دلیل این سوگندها را یاد ننموده، و چیزی برای انسان مهم تراز صفای باطن

نیست، و اگر باطن او آلوده شود، و گناه قلب و صفحه دل او را سیاه کند،

طبق سخن معصوم عليه السلام «لَا يَزِجُ إِلَى خَيْرٍ أَبَدًا»

و روایات درباره‌ی پاکی قلب، و قلب سلیم و صفای باطن و صداقت و حسن

نیت فراوان است، چنان که درباره قلب قاسی، و شقاوت باطن، و سوء نیت، و

سوء اخلاق نیز فراوان است، و خداوند در آیات فراوانی نور و ظلمت و شقاوت و

سعادت و قساوت و صفای باطن و حسن ظنّ و سوء ظنّ و حسن نیت و سوء نیت

و... را مقابل همدیگر قرار داده، و در این آیات نیز فلاح و رستگاری را نتیجه تذکيه

نفس و صفای باطن قرار داده، و خسران و خيبه و هلاکت را نتیجه آلودگی نفس

و شقاوت باطن معرفتی نموده، و پی کردن ناقه صالح را نتیجه شقاوت دانسته است و شخصیتی مانند رسول الله ﷺ را در مرتبه اعلائی از نورانیت دانسته و می فرماید:

«ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى * فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى» و دیگری را اشقای از همه امت و یا اشقی الأولین و الآخرین نام برده است، و گروهی را به پاکی و طهارت یاد نموده و می فرماید: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» و گروهی را ناپاک و نجس دانسته و می فرماید: «إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ» و گروهی را شجره‌ی طیبه دانسته، و گروهی را شجره‌ی خبیثه نام برده، و کتاب خود را هادی پاکان و صاحبان صدق و سالکان سبیل رشاد دانسته، و ناپاکان و اهل نفاق و ضلالت را از هدایت خود محروم نموده، و می فرماید:

«إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ» و یا می فرماید: «وَنُنزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا» و می فرماید: «أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» و نسبت به منافقین می فرماید: «فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا». آنچه بیان شد مربوط به ظاهریات فوق بود، و در تأویل آن‌ها نیز روایاتی نقل شده که ملاحظه می فرمایید:

مرحوم کلینی در کتاب کافی با سند خود از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که در تفسیر «وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا» فرمود:

مقصود از شمس، رسول خدا ﷺ است، چرا که خداوند دین خود را به واسطه او برای مردم روشن نموده است، و مقصود از «وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَاهَا» امیرالمؤمنین (علیه السلام) است، و او تالی و همتای رسول خدا ﷺ می باشد، و خداوند علم و دانش را به طور کامل در او قرار داده است، و مقصود از «وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا» پیشوایان جور و ستمگران اند، که با استبداد، خود را در جایگاه

آل پیامبر ﷺ قرار دادند، و در جایگاهی نشستند که حق آل محمد ﷺ بود، و در دین خدا غش و خیانت نمودند، و با ظلم و جور بر مردم حکومت کردند، و خداوند عمل آنان را حکایت نموده و می فرماید: «وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا» و مقصود از «وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّاهَا» امامان از ذریه فاطمه ﷺ هستند که با بیان و پاسخ های خود دین خدا را برای مردم روشن می نمایند.^۱

مؤلف گوید:

روایت فوق در تفسیر قمی و تأویل الآیات و تفسیر برهان نیز نقل شده است، و مرحوم شرف الدین نجفی در کتاب تأویل الآیات از امام صادق ﷺ نقل نموده که فرمود: مقصود از «شمس» امیرالمؤمنین ﷺ است، و مقصود از «ضحاها» قیام حضرت مهدی ﷺ می باشد، و مقصود از «وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَّاهَا» حسن و حسین ﷺ هستند، و مقصود از «وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّاهَا» قیام قائم عَجَّلَ اللَّهُ تَعَالَى فرج عَلَيْهِ السَّلَامُ است، و مقصود از «وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا» حبترو دولت اوست که حق بر او پوشیده شده است. و اما مقصود از «وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا» شیعیان محمد و آل محمد ﷺ هستند، و مقصود از «وَوَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا» مؤمن مستوری است که بر آیین حق می باشد، و مقصود از

۱. فی الکافی عن جماعه عن سهل عن محمد عن أبيه عن أبي محمد عن أبي عبد الله ﷺ قال سألته عن قول الله ﷻ وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا قَالَ الشَّمْسُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِهِ أَوْضَحَ اللَّهُ ﷻ لِلنَّاسِ دِينَهُمْ قَالَ قُلْتُ الْقَمَرُ إِذَا تَلَّاهَا قَالَ ذَاكَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ﷺ تَلَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَنَفْسُهُ بِالْعِلْمِ نَفْسًا قَالَ قُلْتُ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا قَالَ ذَاكَ أَيْمَةُ الْجُورِ الَّذِينَ اسْتَبَدُّوا بِالْأَمْرِ دُونَ آلِ الرَّسُولِ ﷺ وَجَلَسُوا مَجْلِسًا كَانَ آلُ الرَّسُولِ أَوْلَى بِهِ مِنْهُمْ فَعَشُوا دِينَ اللَّهِ بِالظُّلْمِ وَالْجُورِ فَحَكَى اللَّهُ فِعْلَهُمْ فَقَالَ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا قَالَ قُلْتُ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّاهَا قَالَ ذَلِكَ الْإِمَامُ مِنْ ذُرِّيَةِ فَاطِمَةَ ﷺ يُسْأَلُ عَنْ دِينِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَيَجْلِيهِ لِمَنْ سَأَلَهُ فَحَكَى اللَّهُ ﷻ قَوْلَهُ فَقَالَ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّاهَا. [کافی، ج ۸، ص ۵۰، ح ۱۲]

«فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا» معرفت به حق و باطل است، و مقصود از «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا» این است که هر نفسی را خداوند پاک کند رستگار خواهد بود، و «وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا» یعنی من دس‌ها الله...^۱

این شهر آشوب در مناقب از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل نموده که در تفسیر «إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا» فرمود:

سوگند به خدایی که جان من به دست قدرت اوست، این محاسن من، به خون سرم خضاب خواهد شد.^۲

۱. و فی تأویل الآیات: فهو ما رواه علی بن محمد عن أبي جميلة عن الحلبي ورواه أيضا علی بن الحكم عن أبان بن عثمان عن الفضل أبي العباس عن أبي عبد الله (علیه السلام) أنه قال وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا الشَّمْسُ أمير المؤمنين وضحاها قیام القائم لأن الله سبحانه قال وَأَنْ يُخَشِرَ النَّاسُ ضُحَى وَالْقَمَرُ إِذَا تَلَّهَا الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ وَالنَّهَارُ إِذَا جَلَّاهَا هُوَ قِيَامُ الْقَائِمِ وَاللَّيْلُ إِذَا يَعِشَاهَا حَبْتَرُوهُ دَوْلَتُهُ قَدْ غَشَا عَلَيْهِ الْحَقُّ وَأَمَّا قَوْلُهُ وَالسَّمَاءُ وَمَا بَنَاهَا قَالَ هُوَ مُحَمَّدٌ (علیه السلام) هُوَ السَّمَاءُ الَّذِي يَسْمُو إِلَيْهِ الْخَلْقُ فِي الْعِلْمِ وَقَوْلُهُ وَالْأَرْضُ وَمَا طَحَاهَا قَالَ الْأَرْضُ الشَّيْعَةُ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا قَالَ هُوَ الْمُؤْمِنُ الْمَسْتَوْرُ وَهُوَ عَلَى الْحَقِّ وَقَوْلُهُ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا قَالَ عَرَفَهُ الْحَقُّ مِنَ الْبَاطِلِ فَذَلِكَ قَوْلُهُ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا قَالَ قَدْ أَفْلَحَتْ نَفْسُ زَكَّاهَا اللَّهُ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا اللَّهُ وَقَوْلُهُ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا قَالَ ثَمُودُ رَهْطٌ مِنَ الشَّيْعَةِ فَإِنَّ اللَّهَ سَبَّحَانَهُ يَقُولُ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ فَهُوَ السَّيْفُ إِذَا قَامَ الْقَائِمُ وَقَوْلُهُ تَعَالَى فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا قَالَ النَّاقَةُ الْإِمَامُ الَّذِي فَهَمَ عَنْ اللَّهِ وَفَهَمَ عَنْ رَسُولِهِ وَسُقْيَاهَا أَيْ عِنْدَهُ مَسْتَقَى الْعِلْمَ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمَدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذُنُوبِهِمْ فَسَوَّاهَا قَالَ فِي الرَّجْعَةِ وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا قَالَ لَا يَخَافُ مِنْ مِثْلِهَا إِذَا رَجَعَ. [تأویل الآیات، ص ۷۷۶]

۲. و فی المناقب: أبو بكر مردويه فی فضائل أمير المؤمنين وأبو بكر الشيرازي فی نزول القرآن أنه قال سعيد بن المسيب كان علی يقرأ إِذِ انْبَعَثَ أَشْقَاهَا قَالَ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَخْضِبَنَ هَذِهِ مِنْ هَذَا وَأَشَارَ إِلَى لِحْيَتِهِ وَرَأْسِهِ. [مناقب، ج ۳، ص ۳۰۹]

و از طریق مخالفین نیز ثعلبی با سند خود از رسول خدا ﷺ نقل نموده که به علی رضی الله عنه فرمود:

یا علی! «أَشَقَى الْأَوَّلِينَ»، پی کننده‌ی ناقه صالح است، و «أَشَقَى الْأَخْرِينَ» قاتل تومی باشد.

و در روایتی فرمود:

«مَنْ يَخْضِبُ هَذِهِ مِنْ هَذَا.»^۱

ابن عباس گوید:

عبدالرحمن بن ملجم از فرزندان قدار، پی کننده‌ی ناقه صالح است، و قصه آنان یکی است، چرا که قدار به خاطر عشق به زنی به نام «رُبَاب» ناقه صالح را پی کرد، و ابن ملجم نیز به خاطر عشق به قطام امیرالمؤمنین رضی الله عنه را کشت!^۲

۱. الثعلبی: عن الضحاک بن مزاحم قال: قال رسول الله ﷺ: «یا علیّ أتدری من أشقی الأولین؟» قال: قلت: الله ورسوله أعلم. قال: «عافر الناقة». قال: «أتدری من أشقی الآخرين؟» قال: الله ورسوله أعلم. قال: «قاتلك». [تفسیر ثعلبی، ج ۴، ص ۲۵۸]
۲. فی المناقب: قال ابن عباس كان من ولد قدار عافر ناقة صالح وقصتهما واحدة لأن قدار عشق امرأة يقال لها رباب كما عشق ابن ملجم قطاما سمع ابن ملجم وهو يقول لأضربن علیا بسيفی هذا فذهبوا به إليه رضی الله عنه فقال ما اسمک قال عبدالرحمن بن ملجم قال نشدتک بالله عن شیء تخبرنی قال نعم قال هل مر علیک شیخ یتوکأ علی عصاه وأنت فی الباب فشقک بعصاه ثم قال یؤسا لک لشقی من عافر ناقة ثمود قال نعم قال هل کان الصبیان یسمونک ابن راعیة الکلاب وأنت تلعب معهم قال نعم قال هل أخبرتک أمک أنها حملت بک وهی طامث قال نعم قال فبایع فبایع ثم قال خلوا سبیله وروی أنه جاءه لیبایعه فرده مرتین أو ثلاثا فبایعه وتوثق منه إلا یغدر ولا ینکث فقال والله ما رأیتک تفعل هذا بغیری فقال یا غزوان احمله علی الأشقر فأرکبه فتمثل امیرالمؤمنین رضی الله عنه أرید حیاته ویری قتلی غدیرک من خلیلک من مراد

و در حدیثی از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل شده که آن حضرت به ابن ملجم فرمود:
آیا مادرت به تو خبر نداد که حمل تو در حال حیض بوده است؟ ابن ملجم
گفت: آری. امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: بیعت کن، و او بیعت نمود و آن
حضرت فرمود: او را رها کنید. در حالی که از او شنیده بود که می گفت: با
این شمشیرم ضربتی بر علی خواهم زد.^۱

امض یا ابن ملجم فوالله ما أرى تفى بما قلت وفى رواية والذى نفسى بيده لتخضب
هذه من هذا. [مناقب، ج ۳، ص ۳۰۹]

سوره ی لیل

محلّ نزول: مکه مکّمه .

ترتیب نزول: بعد از سوره ی اعلی .

تعداد آیات: ۲۱ آیه .

ثواب قرائت سوره ی لیل

در ابتدای سوره ی شمس ثواب قرائت این سوره نیز گذشت .

و از رسول خدا ﷺ نقل شده که فرمود:

کسی که سوره ی لیل را قرائت کند، خداوند به قدری به او می دهد تا راضی شود، و سختی ها را از او برطرف می کند، و کارها را براو آسان می نماید، و از فضل خود او را بی نیاز می نماید، و کسی که قبل از خوابیدن پانزده مرتبه این سوره را بخواند، در خواب جز خیر و آنچه دوست می دارد نمی بیند، و کسی که آن را در نماز عشا بخواند، مانند آن است که ربع قرآن را خوانده باشد، و نماز او نیز قبول خواهد شد.^۱

۱. ومن (خواص القرآن): روی عن النبی ﷺ أنه قال: «من قرأ هذه السورة أعطاه الله تعالى حتى يرضى، وأزال عنه العسر، ويسر له اليسر، وأغناه من فضله، ومن قرأها قبل أن ينام خمس عشرة مرة، لم يرفى منامه إلا ما يحب من الخير، ولا يرى في منامه سوءاً، ومن صلى بها في العشاء الآخرة كأنما صلى بربع القرآن، وقبلت صلاته». [رواه في تفسير برهان، ج ۵،

و از امام صادق عليه السلام نقل شده که فرمود:

کسی که پانزده مرتبه این سوره را بخواند، مکروهی نخواهد دید، و خواب او به خیر و خوبی می‌گذرد، و خداوند او را ایمن خواهد کرد، و اگر این سوره در گوش کسی که غشوه و صرعی به او عارض شده خوانده شود، در همان ساعت آفاقه می‌یابد.^۱

۱. وقال الصادق عليه السلام: «من قرأها خمس عشرة مرة، لم ير ما يكره، ونام بخير، وآمنه الله تعالى، و من قرأها في أذن مغشى عليه أو مصروع، أفاق من ساعته». [همان، ح ۳]

سورهی لیل، آیات ۱ تا ۲۱

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى ① وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى ② وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى ③ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى ④
فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى ⑤ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى ⑥ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى ⑦ وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى ⑧
وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى ⑨ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى ⑩ وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى ⑪ إِنَّ عَلَيْنَا
لَلْهُدَى ⑫ وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَى ⑬ فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى ⑭ لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى ⑮
الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى ⑯ وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَى ⑰ الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى ⑱ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ
مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى ⑲ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى ⑳ وَلَسَوْفَ يَرْضَى ㉑

لغات:

«شَتَّى» به معنای دو چیز متفرق و با فاصله است، و «شَتَانِ مَا بَيْنَهُمَا» یعنی فاصله بین این دو چیز زیاد است، مانند فاصله بین زمین تا ستاره‌ی ثریا، و «تَشَتَّت» به معنای تفرق است، و «یُسْرَى» مؤنث اُنْبَسْر است، و «عُسْرَى» مؤنث اَعْسْر است، و ماده‌ی آن ها عُسْر

و يُسْرَاسْت، و «تَلْطَى» التهاب و شعله و روشن شدن شدید آتش است، و تَلْطَى، تَلْطَى بوده و یکی از تاءها تخفیفاً حذف شده است، و «تَجَنَّب» به معنای جدا شدن است، و تَجَنَّبَ عن فلان ای صارفی جانبِ آخرِ عنهُ.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

قسم به شب در آن هنگام که (جهان را) بپوشاند، (۱) و قسم به روز هنگامی که تجلی کند، (۲) و قسم به آن کس که جنس مذکر و مؤنث را آفرید، (۳) که سعی و تلاش شما مختلف است: (۴) اما آن کس که (در راه خدا) انفاق کند و پرهیزگاری پیش گیرد، (۵) و جزای نیک را تصدیق کند، (۶) ما او را در مسیر آسانی قرار می دهیم! (۷) اما کسی که بخل ورزد و (از این راه) بی نیازی طلبد، (۸) و پاداش نیک را انکار کند، (۹) بزودی او را در مسیر دشواری قرار می دهیم (۱۰) و در آن هنگام که (در جهنم) سقوط می کند، اموالش به حال او سودی نخواهد داشت! (۱۱) به یقین هدایت کردن برماست، (۱۲) و آخرت و دنیا از آن ماست، (۱۳) و من شما را از آتشی که زبانه می کشد بیم می دهم، (۱۴) کسی جز بدبخت ترین مردم وارد آن نمی شود (۱۵) همان کس که (آیات خدا را) تکذیب کرد و به آن پشت نمود! (۱۶) و بزودی با تقواترین مردم از آن دور داشته می شود، (۱۷) همان کس که مال خود را (در راه خدا) می بخشد تا پاک شود. (۱۸) و هیچ کس را نزد او حق نعمتی نیست تا بخواهد (به این وسیله) او را جزا دهد، (۱۹) بلکه تنها هدفش جلب رضای پروردگار بزرگ اوست (۲۰) و بزودی راضی و خشنود می شود! (۲۱)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

«وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى * وَالتَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى * وَ مَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى * إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى»^۱

۱. سوره ی لیل، آیات ۴-۱.

محمد بن سالم گوید: به امام باقر علیه السلام گفتم: معنای «وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ» و «وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ» چیست؟ فرمود:

این سوگندها و امثال آنها، سوگند به مخلوقات خداوند است، و خداوند حق دارد که بر مخلوق خود سوگند یاد کند، و لکن مخلوق حق ندارد جز به نام خداوند سوگند نماید.^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

پاسخ سوگندهای فوق «إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ» می باشد، و مقصود این است که کوشش ها و هدف های مردم مختلف است، برخی در راه خیر و عبادت خدا کوشش دارند، و برخی در راه شر و گناه کوشش می کنند.^۲

محمد بن مسلم گوید: امام باقر علیه السلام در تفسیر «وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ» فرمود:

«مقصود از لیل در این آیه دومی می باشد، چرا که او امیرالمؤمنین علیه السلام را در سیطره ی دولت خود قرار داد، و نور او را پوشاند، و امیرالمؤمنین علیه السلام در مدت دولت او صبر نمود تا دولت او منقضی شد» سپس فرمود: مقصود از «وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ» قائم ما اهل بیت علیهم السلام است و چون قیام کند، دولت او غالب بر دولت باطل خواهد بود، و قرآن مثل هایی برای مردم زده است و مخاطب او پیامبر خدا صلی الله علیه و آله

۱. الکافی عن علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن ابي عمير عن حماد عن محمد بن مسلم قال قلت لأبي جعفر علیه السلام قول الله تعالى وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ وَمَا أَشْبَهَ ذَلِكَ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ تعالى أَنْ يُسَمِّمَ مِنْ خَلْقِهِ بِمَا شَاءَ وَلَيْسَ لِخَلْقِهِ أَنْ يُسَمِّمُوا إِلَّا بِهِ. [کافی، ج ۷، ص ۴۴۹، ح ۱]

۲. القمّي: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ قَالَ: حِينَ يَغْشَى النَّهَارَ وَهُوَ قَسَمَ وَالنَّهَارَ إِذَا تَجَلَّىٰ إِذَا أَضَاءَ وَأَبْرَقَ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ وَإِنَّمَا يَعْنِي وَالَّذِي خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ وَجَوَابُ الْقَسَمِ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ قَالَ مِنْكُمْ مَنْ يَسْعَى فِي الْخَيْرِ وَمِنْكُمْ مَنْ يَسْعَى فِي الشَّرِّ.

[تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۲۵]

و ما هستیم، و جز ما کسی از مثل های قرآن آگاهی ندارد.^۱
 «فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى * وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى * فَسَنِيسِرُهُ لِلْيُسْرَى * وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى *
 وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى * فَسَنِيسِرُهُ لِلْعُسْرَى * وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى»^۲
 مرحوم علی بن ابراهیم قمی در تفسیر آیات فوق گوید:

این آیات درباره‌ی مردی از انصار مدینه نازل شد که درخت خرمایی داشت در خانه مرد دیگری از انصار، و همواره سرزده و بدون اجازه به درخت خرمای خود سر می‌زد، و مرد صاحب خانه از او نزد رسول خدا ﷺ شکایت نمود، و رسول خدا ﷺ به صاحب درخت فرمود: درخت خرمای خود را با درخت خرمایی در بهشت با من معاوضه کن؟ و او گفت: «چنین نمی‌کنم» و رسول خدا ﷺ فرمود: آن را به من در مقابل باغستانی در بهشت بفروش؟ و او گفت: «چنین نمی‌کنم» و رفت، پس مردی به نام ابوالدحداح [که در آن جلسه حاضر بود] نزد صاحب درخت آمد و آن درخت را از او خریداری نمود، و نزد رسول خدا ﷺ آمد و گفت: «یا رسول الله درخت را از من بگیر و آن باغستان بهشتی را که می‌خواستی به او بدهی و نپذیرفت به من بده؟» رسول خدا ﷺ فرمود: «لَكَ فِي الْجَنَّةِ حَدَائِقُ وَحَدَائِقُ» و خداوند این آیات را نازل نمود.

۱. و فيه: أخبرنا أحمد بن إدريس قال: حدثنا محمد بن عبد الجبار عن ابن أبي عمير عن حماد بن عثمان عن محمد بن مسلم قال سألت أبا جعفر عليه السلام عن قول الله ﷻ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى قال الليل في هذا الموضع فلان غشى أمير المؤمنين في دولته التي جرت له عليه و أمير المؤمنين عليه السلام يصبر في دولتهم حتى تنقضي، قال: وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى قال النهار هو القائم ﷺ منا أهل البيت، إذا قام غلب دولته الباطل والقرآن ضرب فيه الأمثال للئاس و خاطب الله نبيه به و نحن، فليس يعلمه غيرنا. [همان]

۲. سوره‌ی لیل، آیات ۱۱-۵.

بنابراین مقصود از «فَأَمَّا مَنْ أُعْطِيَ وَاتَّقَىٰ * وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ» ابوالدحداح است که خداوند به او وعده‌ی یُسْر [و بهشت] داده، و مقصود از «وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ * وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ...» تا آخر آیات، آن مرد صاحب درخت [خرما] است که بر رسول خدا ﷺ بخل ورزید [و خداوند به او وعده‌ی عذاب داد، و فرمود: «فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى...» چنان که آیه «سَيُجَنَّبُهَا الْأَتْقَىٰ» نیز درباره ابوالدحداح می باشد.^۱

و در روایات دیگر آمده که آن شخص بخیل سَمُرَة بن جُنْدَب بوده که در قصه کربلا جزء لشکر عمر سعد ملعون بود.

صاحب قرب الأسناد نیز قصه فوق را از حضرت رضا عليه السلام نقل نموده است.^۲

۱. و قال علی بن ابراهیم فی قوله تعالی فَأَمَّا مَنْ أُعْطِيَ وَاتَّقَىٰ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ قال: نزلت فی رجل من الأنصار كانت له نخلة فی دار رجل آخر و كان یدخل علیه بغیر اذن فشکا ذلک الی رسول الله ﷺ فقال رسول الله ﷺ لصاحب النخلة یعنی نخلتک هذه بنخلة فی الجنة فقال لا أفعل فقال: فبعها بحدیقة فی الجنة فقال: لا أفعل وانصرف فمضى الیه ابن [أبی] الدحداح واشتراها منه و أتى ابن الدحداح الی النبی ﷺ و قال: یا رسول الله خذها واجعل لی فی الجنة الحدیقة الی قلت لهذا فلم یقبلها، فقال رسول الله ﷺ لک فی الجنة حدائق و حدائق فأنزل فی ذلک: فَأَمَّا مَنْ أُعْطِيَ وَاتَّقَىٰ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ یعنی ابن الدحداح. [همان]

۲. و فی قرب الإسناد: قال سمعت الرضا عليه السلام یقول فی تفسیر و اللَّیْلِ إِذَا یَغْشَىٰ قال إن رجلا من الأنصار كان لرجل فی حائطه نخلة و كان یضربه فشکا ذلک الی رسول الله ﷺ فدعاه فقال أعطنی نخلة بنخلة فی الجنة فأبی فبلغ ذلک رجلا من الأنصار یکنی أبا الدحداح فجاء الی صاحب النخلة فقال یعنی نخلتک بحائطی فباعه فجاء الی رسول الله ﷺ فقال یا رسول الله قد اشتريت نخلة فلان بحائطی قال فقال له رسول الله ﷺ فلک بدلها نخلة فی الجنة فأنزل الله تبارک و تعالی علی نبيه ﷺ وَ مَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَ الْأُنْثَىٰ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَىٰ فَأَمَّا مَنْ أُعْطِيَ یعنی النخلة وَ اتَّقَىٰ وَ صَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ بوعد رسول الله ﷺ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَىٰ وَ أَمَّا مَنْ بَخِلَ وَ اسْتَغْنَىٰ وَ كَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ وَ مَا يُغْنِي

مرحوم علی بن ابراهیم با سند خود از امام صادق علیه السلام نقل نموده که در تفسیر «فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَطَّى» فرمود:

در جهنم بیابانی است از آتش که جز آن مرد اشقی - که رسول خدا صلی الله علیه و آله را در باره‌ی ولایت علی علیه السلام تکذیب نمود - در آن قرار ندارد. سپس فرمود: آتش را درجات و طبقاتی است، و آتش این وادی مخصوص دشمنان اهل البيت علیهم السلام است.^۱ سعد بن ظریف گوید: امام باقر علیه السلام در تفسیر «فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى * وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى» فرمود:

«خداوند متعال پاداش یک کار نیک را، ده برابر تا یکصد هزار برابر و بیش از آن می دهد» و در تفسیر «فَسُنِّيْسِرُهُ لِلْيُسْرَى» فرمود: مقصود این است که «لَا يُرِيدُ شَيْئًا مِنَ الْخَيْرِ إِلَّا يَسِّرُهُ اللَّهُ لَهُ» و در تفسیر «وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَعْتَى» فرمود: یعنی «بَخِلَ بِمَا آتَاهُ اللَّهُ رَبِّهِ» و در تفسیر «وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى» فرمود: یعنی «كَذَّبَ بِأَنَّ اللَّهَ يُعْطِي بِالْوَاحِدَةِ عَشْرَةَ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ فَمَا زَادَ» و در تفسیر «فَسُنِّيْسِرُهُ لِلْيُسْرَى»،

عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى إِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدَى قَالَ إِنْ اللَّهُ يَهْدِي مِنْ يَشَاءُ وَيَضِلُّ مِنْ يَشَاءُ فَقُلْتُ لَهُ أَصْلَحَكَ اللَّهُ إِنْ قَوْمًا مِنْ أَصْحَابِنَا يَزْعُمُونَ أَنَّ الْمَعْرِفَةَ مَكْتَسِبَةٌ وَأَنَّهُمْ إِذَا نَظَرُوا مِنْ وَجْهِ النَّظَرِ أَدْرَكُوا فَانْكَرُوا ذَلِكَ فَقَالَ مَا لَهُؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكْتَسِبُونَ الْخَيْرَ لِأَنفُسِهِمْ لَيْسَ أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ إِلَّا وَهُوَ يَحِبُّ أَنْ يَكُونَ خَيْرًا مِمَّنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ هَؤُلَاءِ بَنِي هَاشِمٍ مَوْضِعُهُمْ مَوْضِعُهُمْ وَقُرَابَتُهُمْ قُرَابَتُهُمْ وَهُمْ أَحَقُّ بِهَذَا الْأَمْرِ مِنْكُمْ أَفَتُرُونَ أَنَّهُمْ لَا يَنْظُرُونَ لِأَنفُسِهِمْ وَقَدْ عَرَفْتُمْ وَلَمْ يَعْرِفُوا قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام لَوْ اسْتَطَاعَ النَّاسُ لِأَحِبُّونَا. [قرب الأسناد، ص ۱۵۶]

۱. القمّي: حدثنا محمد بن جعفر قال: حدثنا يحيى بن زكريا عن علي بن حسان عن عبد الرحمن بن كثير عن أبي عبد الله عليه السلام في قوله فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَطَّى لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى قال: في جهنم واد فيه نار لا يصلاحها إلا الأشقى [أي فلان] الذي كذب رسول الله صلی الله علیه و آله في علي عليه السلام وتولى عن ولايته ثم قال عليه السلام النيران بعضها دون بعض فما كان من نار هذا الوادي فللنصاب. [تفسير قمّي، ج ۲، ص ۴۲۶]

فرمود: یعنی «لَا يُرِيدُ شَيْئًا مِنَ الشَّرِّ إِلَّا يَسَّرَهُ لَهُ» و در تفسیر «وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى» فرمود: به خدا سوگند مقصود این نیست که او از کوهی پرت می شود، و یاد در چاهی فرود می آید، و یا از دیواری سقوط می کند، بلکه مقصود این است که در جهت سقوط می نماید^۱.

زُرَیْسِ كِنَاسِي گوید: امام باقر عليه السلام فرمود:

رسول خدا صلى الله عليه وآله به مردی برخورد نمود که در باغ خود مشغول درختکاری بود، پس نزد او ایستاد و فرمود: آیا می خواهی من تو را بر غرس درختی راهنمایی کنم، که اصل آن ثابت تر، و میوه آن سریع تر، و پاکیزه تر، و باقی و دائم باشد؟ آن مرد گفت: آری، یا رسول الله مرا راهنمایی کنید؟ رسول خدا صلى الله عليه وآله فرمود: هر صبح و شام بگو: «سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ» و اگر این ذکر را بگویی، با هر تسبیحی که می کنی، خداوند ده درخت در بهشت به تومی دهد که دارای انواع میوه ها باشد، و برای تواز باقیات و صالحات خواهد بود.

پس آن مرد گفت: «یا رسول الله، من شما را گواه می گیرم که این باغ من صدقه مقبوضه باشد برای فقرای مسلمین» و خداوند آیات فوق را درباره ی او نازل نمود.^۲

۱. فی الکافی عن علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن ابي عمير عن مهران بن محمد عن سعد بن ظريف عن ابي جعفر عليه السلام في قول الله صلى الله عليه وآله - فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى بِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُعْطِي بِالْوَحْدَةِ عَشْرَةَ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ فَمَا زَادَ - فَسُنِّيَّ سِرَّهُ لِلْمُسْرَى قَالَ لَا يُرِيدُ شَيْئًا مِنَ الْخَيْرِ إِلَّا يَسَّرَهُ اللَّهُ لَهُ - وَأَمَّا مَنْ بَخَلَ وَاسْتَعْنَى قَالَ بَخَلَ بِمَا آتَاهُ اللَّهُ صلى الله عليه وآله - وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى بِأَنَّ اللَّهَ يُعْطِي بِالْوَحْدَةِ عَشْرَةَ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ فَمَا زَادَ - فَسُنِّيَّ سِرَّهُ لِلْعُسْرَى قَالَ لَا يُرِيدُ شَيْئًا مِنَ الشَّرِّ إِلَّا يَسَّرَهُ لَهُ - وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى قَالَ أَمَا وَاللَّهِ مَا هُوَ تَرَدَّى فِي بئرٍ وَلَا مِنْ جَبَلٍ وَلَا مِنْ حَائِطٍ وَلَكِنْ تَرَدَّى فِي نَارِ جَهَنَّمَ. [کافی، ج ۴، ص ۴۶، ح ۵]
۲. وفي الکافی عن مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ عَطِيَّةٍ عَنْ ضُرَيْسِ الْكِنَاسِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ مَرَّرْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله بِرَجُلٍ يُعْرِسُ

امام صادق علیه السلام می فرماید:

مقصود از «وَأَمَّا مَنْ أُعْطِيَ» خمس آل محمد صلی الله علیه و آله است، و مقصود از «وَأَتَّقَى» پرهیز از قبول ولایت طاغوت هاست، و مقصود از «وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى» تصدیق به ولایت اهل البيت علیهم السلام است، و مقصود از «وَأَمَّا مَنْ بَخَلَ» بخل در ادای خمس است، و «وَأَسْتَعْنَى» استغنائی به رأی خود در مقابل رأی اولیای خداوند است، و «وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى» تکذیب به ولایت است، و «فَسَيُسِيرُهُ لِلْعُسْرَى»، و «لِلْعُسْرَى» [به معنای این است که هر کس طالب خیر و یا طالب شر بود، خداوند وسیله خیر و شر را برای او فراهم می نماید، و مقصود از «سَيَجْتَبِهَا الْأَتَقَى» پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و پیروان اویند، و مقصود از «الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى» امیرالمؤمنین علیه السلام است، و «وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى» رسول خدا صلی الله علیه و آله است که احدی حقی به او ندارد، و نعمت او بر همه خلق جاری می باشد. (صلوات الله علیه و آله.)

غَرْسًا فِي حَائِطٍ لَهُ فَوَقَّفَ لَهُ وَقَالَ أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى غَرْسٍ أَثْبَتَ أَصْلًا وَأَسْرَعَ إِيْتَاعًا وَأَطْيَبَ ثَمَرًا وَأَنْبَى قَالَ بَلَى فَدَلَّنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ إِذَا أَصْبَحْتَ وَأَمْسَيْتَ فَقُلْ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ فَإِنَّ لَكَ إِنْ قُلْتَهُ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ عَشْرَ شَجَرَاتٍ فِي الْجَنَّةِ مِنْ أَنْوَاعِ الْفَاكِهَةِ وَهُنَّ مِنَ الْبَاقِيَاتِ الصَّالِحَاتِ قَالَ فَقَالَ الرَّجُلُ فَإِنِّي أَشْهَدُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَّ حَائِطِي هَذَا صَدَقَةٌ مَقْبُوضَةٌ عَلَى فَقْرَاءِ الْمُسْلِمِينَ أَهْلِ الصَّدَقَةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ آيَاتٍ مِنَ الْقُرْآنِ - فَأَمَّا مَنْ أُعْطِيَ وَأَتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى. [كافي، ج ۲، ص ۵۰۶، ح ۴]

۱. و فی تاویل الآيات: وروی أحمد بن القاسم عن أحمد بن محمد بن خالد عن أيمن بن محرز عن سماعة عن أبي بصير عن أبي عبد الله علیه السلام أنه قال فَأَمَّا مَنْ أُعْطِيَ الْخُمْسَ وَأَتَّقَى وَلايَةَ الطَّوَاغِيتِ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى بِالْوَلَايَةِ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى فَلَا يَرِيدُ شَيْئًا مِنَ الْخَيْرِ إِلَّا تيسَّرَ لَهُ وَأَمَّا مَنْ بَخَلَ بِالْخُمْسِ وَأَسْتَعْنَى بِرَأْيِهِ عَنِ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى بِالْوَلَايَةِ فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى فَلَا يَرِيدُ شَيْئًا مِنَ الشَّرِّ إِلَّا تيسَّرَ لَهُ وَأَمَّا قَوْلُهُ وَسَيَجْتَبِهَا الْأَتَقَى قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَمَنْ اتَّبَعَهُ وَالَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى قَالَ ذَاكَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ وَقَوْلُهُ وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزَى فَهُوَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الَّذِي لَيْسَ لِأَحَدٍ عِنْدَهُ نِعْمَةٌ تُجْزَى وَنِعْمَتُهُ جَارِيَةٌ عَلَى جَمِيعِ الْخَلْقِ. [تأویل الآيات، ص ۷۸۲]

سورهی و الضُّحی

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سورهی فجر .

تعداد آیات: ۱۱ آیه .

ثواب قرائت سورهی و الضُّحی

برخی از فضائل این سوره در ابتدای سورهی «وَالشَّمْسِ» گذشت .

و از رسول خدا ﷺ نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، شفاعت محمد ﷺ در قیامت برای او واجب می شود، و ده برابر سائل و یتیم خداوند به او پاداش می دهد، و اگر این سوره را برنام گم شده ای بنویسند، او سالم به محلّ خود باز خواهد گشت، و کسی که چیزی را در جایی فراموش کند و جا گذارد، و چون به یاد می آورد، این سوره را بخواند، خداوند آن چیز را برای او حفظ خواهد نمود تا او برگردد و بردارد.^۱

۱ . و من (خواص القرآن): روی عن النبی ﷺ، أنه قال: «من قرأ هذه السورة، وجبت له شفاعة محمد ﷺ يوم القيامة، و كتب له من الحسنات بعدد كل سائل و یتیم عشر مرات، و إن كتبها علی اسم غائب ضال رجع إلى أصحابه سالما، و من نسی فی موضع شیئا ثم ذكره و قرأها، حفظه الله إلى أن يأخذها». [رواه فی تفسیر برهان، ج ۵، ص ۶۸۱، ح ۱]

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

کسی که در شب و یا روز فراوان سوره‌های: «و الشمس» و «و اللیل» و «و الضحی» و «ألم نشرح» را بخواند هر چه اطراف او باشد، در قیامت برای او شهادت می‌دهند حتی مو، و پوست، و گوشت و خون، و عروق، و عصب، و استخوان‌های او نیز برای او شهادت خواهند داد.^۱

۱. وقال الصادق (علیه السلام): «من أكثر قراءة (والشمس)، (واللیل)، (والضحی) و (ألم نشرح) فی یوم أو لیلة، لم یبق شیء بحضرته إلا شهد له یوم القيامة، حتی شعره و بشره و لحمه و دمه و عروقه و عصبه و عظامه». [همان، ح ۳]

سوره ی ضحیٰ، آیات ۱ تا ۱۱

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَالضُّحَىٰ ① وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ② مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ③ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ④
وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ⑤ أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ ⑥ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ⑦
وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ ⑧ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ⑨ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ⑩
وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ⑪

لغات:

«وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ» سَجُوبه معنای سکون است، و «سَجَى يَسْجُو» إذا هَدَا وَسَكَنَ،
وبحرساج یعنی دریای ساکن، و «وما قلی» از قلی به معنای بُغض است، و «نَهَره وَاَنْتَهَره»
به معنای فریاد زدن بر سر سائل و میهمان است، و «وما قلی» به معنای و ما قلاک است،
و «فاوی» نیز به معنای فاواک است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر
 قسم به روز در آن هنگام که آفتاب برآید، (۱) و سوگند به شب در آن هنگام که آرام
 گیرد، (۲) که خدا هرگز تورا وانگذاشته و مورد خشم قرار نداده است! (۳) و مسلماً آخرت
 برای تو از دنیا بهتر است! (۴) و بزودی پروردگارت آن قدر به تو عطا خواهد کرد که خشنود
 شوی! (۵) آیا او تورا یتیم نیافت و پناه داد؟! (۶) و تورا گم شده یافت و هدایت کرد، (۷)
 و تورا فقیر یافت و بی نیاز نمود، (۸) حال که چنین است یتیم را تحقیر مکن، (۹) و سؤال
 کننده را از خود مران، (۱۰) و نعمتهای پروردگارت را بازگو کن! (۱۱)

تفسیر اهل البيت عليهم السلام:

«وَالضُّحَىٰ * وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ * مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ * وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ *
 وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

«ضُحَىٰ» وقت بالا آمدن خورشید، و «سَجَىٰ» تیرگی شب، و «وَمَا قَلَىٰ» یعنی

«لم یبغضک» و به معنای عنایت و تفضل خداوند بر رسول صلی الله علیه و آله می باشد.^۲

امام صادق عليه السلام می فرماید:

«يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ» یعنی «يُعْطِيكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَرْضَىٰ».^۳

۱. سوره ی وَالضُّحَىٰ، آیات ۵-۱.

۲. القمّی: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَالضُّحَىٰ قَالَ: الضُّحَىٰ إِذَا ارْتَفَعَتِ الشَّمْسُ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ قَالَ: إِذَا أَظْلَمَ وَقَوْلُهُ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ أَي لَمْ يَبْغُضْكَ يَصِفُ فَضْلَهُ عَلَيْهِ.

[تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۲۷]

۳. وفیه: حدیثنا جعفر بن أحمد قال: حدیثنا عبد الله بن موسى عن الحسن بن علی بن حمزة عن أبيه عن أبي بصير عن أبي عبد الله عليه السلام فی قوله: وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ قَالَ يَعْنِي الْكِرَّةَ

جابر بن عبدالله گوید:

رسول خدا ﷺ وارد برفاطمه ﷺ شد، و او مشغول آسیاب گندم بود و چادری از پوست شتر بر او بود، و چون رسول خدا ﷺ او را دید، گریه کرد و فرمود: «ای فاطمه سختی و تلخی دنیا را برای رسیدن به نعمت های آخرت بپذیر» پس این آیه نازل شد «وَلِلْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّكَ مِنَ الْأُولَىٰ * وَ لَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ.»^۱

و از طریق مخالفین نیز ثعلبی در تفسیر خود از امام صادق ﷺ، و در تفسیر «قشیری» نیز از جابر انصاری نقل شده که گویند:

رسول خدا ﷺ فاطمه ﷺ را دید که کسایی از پوست شتر بر اوست و با دست خود مشغول آسیاب نمودن گندم است، و فرزند خود را نیز شیر می دهد، پس گریان شد، و فرمود: «دخترم، تلخی دنیا را با شیرینی آخرت معاوضه کن» فاطمه ﷺ فرمود: «يَا رَسُولَ اللَّهِ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَىٰ نِعْمَائِهِ وَالشُّكْرُ لِلَّهِ عَلَىٰ آيَاتِهِ». پس این آیه نازل شد: «وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ.»^۲

هی الآخرة للنبي ﷺ قلت قوله وَ لَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ قال: يعطيك من الجنة فترضى. [همان]

۱. فی تأویل الآيات: وروى أيضا عن محمد بن أحمد بن الحكم عن محمد بن يونس عن حماد بن عيسى عن الصادق جعفر بن محمد عن أبيه ﷺ عن جابر بن عبد الله قال دخل رسول الله ﷺ على فاطمة ﷺ وهى تطحن بالرحى و عليها كساء من أجلة الإبل فلما نظر إليها بكى فقال لها يا فاطمة تعجلى مرارة الدنيا لنعيم الآخرة غدا فأنزل الله عليه وَلِلْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّكَ مِنَ الْأُولَىٰ وَ لَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ. [تأویل الآيات، ص ۷۸۳]

۲. تفسیر الثعلبی عن جعفر بن محمد ﷺ و تفسیر القشیری عن جابر الأنصاری أنه رأى النبى ﷺ فاطمة و عليها كساء من أجلة الإبل وهى تطحن بيديها و ترضع ولدها فدمعت عينار رسول الله ﷺ فقال يا بنتاه تعجلى مرارة الدنيا بحلاوة الآخرة فقالت يا رسول الله الحمد لله على نعمائه والشكر لله على آياته فأنزل الله وَ لَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ. [رواه فى مناقب ابن شهر آشوب، ج ۳، ص ۳۴۲]

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید: در روایت ابی الجارود از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که در تفسیر «مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى» فرمود:

نزول جبرئیل بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پس از نزول اولین سوره قرآن یعنی سوره ی «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ» به تأخیر افتاد و خدیجه گفت: شاید پروردگارت تورا ترک نموده که چیزی بر تو نازل نمی کند؟ پس این آیه نازل شد: «مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى»^۱ و در جوامع الجامع روایت شده که روزهایی، وحی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) قطع شد، و مشرکین گفتند: «خداوند محمد را ترک نموده، و او مبعوض خدا قرار گرفته است» پس این سوره نازل شد.^۲ صاحب مجمع البیان گوید:

برخی گفته اند: مسلمانان به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتند: یا رسول الله برای چه وحی بر شما نازل نمی شود؟ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: چگونه وحی بر من نازل شود، در حالی که شما بندهای انگشتان خود را نمی شوئید و ناخن های خود را نمی گیرید؟! و چون این سوره نازل شد، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به جبرئیل فرمود: تو نیامدی تا من مشتاق دیدار تو شوم؟ جبرئیل (علیه السلام) گفت: من بیشتر مشتاق شما بودم و لکن من عبد مأمور هستم، و جز با اذن پروردگارم فرود نمی آیم.^۳

۱. القمّی: و فی روایة أبی الجارود عن أبی جعفر (علیه السلام) فی قوله: مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى وَذَلِكَ أَنَّ جَبْرَائِيلَ أَبْطَأَ عَنِ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) وَأَنَّهُ كَانَتْ أَوَّلَ سُورَةٍ نَزَلَتْ: اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ثُمَّ أَبْطَأَ عَلَيْهِ، فَقَالَتْ خَدِيجَةٌ لَعَلَّ رَبِّكَ قَدْ تَرَكَكَ فَلَا يَرْسِلُ إِلَيْكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۲۸]

۲. فی جوامع الجامع و روی ان الوحی کان قد احتبس عنه آیا ما فقال المشركون ان محمدا ودعه ربه وقلاه فنزلت. [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۵۹۴، ح ۸]

۳. فی مجمع البیان وقیل ان المسلمین قالوا ما ينزل عليك الوحی یا رسول الله؟ فقال: وكيف ينزل على الوحی وأنتم لا تتقون براجمكم ولا تقلمون أظفاركم، ولما نزلت السورة قال ←

«أَلَمْ يَجِدَكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ * وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ * وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ * فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَاتَتَقَهَّرْ * وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَاتَنْهَرْ * وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ»^۱

حضرت رضا علیه السلام در پاسخ مأمون که سؤال از عصمت پیامبران نموده بود در تفسیر

آیات فوق فرمود:

«أَلَمْ يَجِدَكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ» «يقول الله تبارك وتعالى: أَلَمْ يَجِدَكَ وَحِيدًا فَآوَىٰ إِلَيْكَ النَّاسَ. وَوَجَدَكَ ضَالًّا يَعْنِي عِنْدَ قَوْمِكَ، (فَهَدَىٰ) يَعْنِي هَدَاهُمْ إِلَىٰ مَعْرِفَتِكَ، وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ) يَعْنِي: أَغْنَاكَ بِأَنْ جَعَلَ دُعَاؤَكَ مُسْتَجَابًا». پس مأمون گفت: «بارک الله فیک یا بن رسول الله.»^۲

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«أَلَمْ يَجِدَكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ»، یعنی «الْيَتِيمُ الَّذِي لَا مِثْلَ لَهُ، وَلِذَلِكَ سُمِّيَتْ الدُّرَّةُ: الْيَتِيمَةَ، لِأَنَّهُ لَا مِثْلَ لَهَا، وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ) يَعْنِي بِالْوَحْيِ، فَلَا تَسْأَلُ عَنْ شَيْءٍ إِلَّا تُبَيِّنْهُ، (وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ) يَعْنِي، وَجَدَكَ ضَالًّا فِي قَوْمٍ لَا يَعْرِفُونَ فَضَّلَ نُبُوتَكَ فَهَدَاهُمْ اللَّهُ بِكَ». و «فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَاتَتَقَهَّرْ) يَعْنِي لَا تَظْلِمُ، وَالْخَطَابُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمَعْنَى لِلنَّاسِ، (وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَاتَنْهَرْ) يَعْنِي لَا تَرُدْ، (وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ)». یعنی آنچه خداوند برتوانا نازل نموده و تورا به آن امر کرده، مانند نماز و زکات و روزه و حج و ولایت، و آنچه تورا به آن فضیلت و برتری داده است را برای مردم بازگو کن.^۳

التَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَجَبْرِئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَا جِئْتُ حَتَّىٰ اشْتَقْتُ إِلَيْكَ؟ فَقَالَ جَبْرِئِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَانَا كُنْتُ أَشَدَّ إِلَيْكَ شَوْقًا وَلَكِنِّي عَبْدٌ مَأْمُورٌ وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ. [همان، ح ۷]

۱. سوره ی الضحی، آیات ۱۱-۶.

۲. فی العیون: وَقَدْ قَالَ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِتَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَلَمْ يَجِدَكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ يَقُولُ أَلَمْ يَجِدَكَ وَحِيدًا فَآوَىٰ إِلَيْكَ النَّاسَ وَوَجَدَكَ ضَالًّا يَعْنِي عِنْدَ قَوْمِكَ فَهَدَىٰ أَيْ هَدَاهُمْ إِلَىٰ مَعْرِفَتِكَ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ يَقُولُ أَغْنَاكَ بِأَنْ جَعَلَ دُعَاؤَكَ مُسْتَجَابًا قَالَ الْمَأْمُونُ بَارَكَ اللَّهُ فِيكَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ. [عیون، ج ۱، ص ۱۹۹، ح ۱]

۳. القمى: قال علی بن ابراهیم ثم قال: أَلَمْ يَجِدَكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ، قال: الیتیم الذی لا مثل

به امام حسین عليه السلام گفته شد: مقصود از «وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ» چیست؟ فرمود: خداوند پیامبر خود صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را امر نموده تا آنچه از دین خود به او انعام نموده است را برای مردم بازگو کند.^۱

مرحوم علی بن ابراهیم با سند خود از زرارة از امام باقر عليه السلام نقل نموده که در تفسیر «أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى» فرمود:

یعنی «فَأَوَى إِلَيْكَ النَّاسُ»؛ و در تفسیر «وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى» فرمود: یعنی «هَدَى إِلَيْكَ قَوْمًا لَا يَعْرِفُونَكَ حَتَّى عَرَفُوكَ» و در تفسیر «وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى» فرمود: یعنی «وَجَدَكَ تَعُولُ أَقْوَامًا فَأَغْنَاهُمْ بِعِلْمِكَ».^۲

صاحب کتاب تأویل الآيات با سند خود از زید بن علی عليه السلام نقل نموده که در تفسیر «وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى» گوید:

خشنودی رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به این است که خداوند اهل بیت و شیعیان آنان را داخل بهشت نماید، و چگونه می شود جز این باشد، در حالی که بهشت برای

له و لذلك سميت الدرّة اليتيمة لأنه لا مثل لها و وجدك عائلاً فأغنى بالوحي فلا تسأل عن شيء أحداً و وجدك ضالاً فهدي قال: وجدك في قوم لا يعرفون فضل نبوتك فهدهم الله بك فأما اليتيم فلا تنهز أي لا تظلم والمخاطبة للنبي والمعنى للناس وأما السائل فلا تنهز أي لا تطرد. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۲۷]

۱. المحاسن: عنه عن الوشاء عن عاصم بن حميد عن عمر بن أبي نصر قال حدثني رجل من أهل البصرة قال رأيت الحسين بن علي عليه السلام و عبد الله بن عمر يطوفان بالبيت فسألت ابن عمر فقلت قول الله وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ قال أمره أن يحدث بما أنعم الله عليه ثم أتني قلت للحسين بن علي عليه السلام. [محاسن، ص ۲۱۸، ح ۱۱۵]

۲. القمّي: حدثنا علي بن الحسين عن أحمد بن أبي عبد الله عن أبيه عن خالد بن يزيد عن أبي الهيثم الواسطي عن زرارة عن أحدهما عليه السلام في قول الله: أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى فَأَوَى إِلَيْكَ النَّاسُ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَى أَي هَدَى إِلَيْكَ قَوْمًا لَا يَعْرِفُونَكَ حَتَّى عَرَفُوكَ وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى أَي وَجَدَكَ تَعُولُ أَقْوَامًا فَأَغْنَاهُمْ بِعِلْمِكَ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۲۷]

آنان خلق شده و آتش برای دشمنانشان خلق شده است، پس لعنت خدا و ملائکه و همه مردم بر دشمنان آنان باد.^۱

پس از بازگشت از جنگ نهروان به امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام خبر رسید که «معاویه از او بدگویی می کند، و اصحاب او را می کشد، از این رو خطبه ی مفصّلی خواند و فرمود: اگر آیه «وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ» نبود من این سخنان را نمی گفتم. سپس نعمت های خداوند را بر خود و رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ یاد نمود و فرمود: «اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ عَلَى نِعْمَتِكَ الَّتِي لَا تُحْصَى...»^۲

۱. فی تأویل الآیات: و روی أيضا عن أحمد بن محمد النوفلي عن أحمد بن محمد الكاتب عن عيسى بن مهران بإسناده إلى زيد بن علي عَلَيْهِ السَّلَام في قول الله وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى قال إن رضا رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إدخال أهل بيته و شيعتهم الجنة. و كيف لا وإنما خلقت الجنة لهم و النار لأعدائهم فعلى أعدائهم لعنة الله و الملائكة و الناس أجمعين. [تأویل الآیات، ص ۷۸۴]

۲. فی کتاب معانی الاخبار باسناده الی عمرو بن شمر عن جابر الجعفی عن أبی جعفر محمد بن علی عَلَيْهِ السَّلَام قال: خطب أمير المؤمنين عَلَيْهِ السَّلَام بالكوفة منصرفه من النهروان و بلغه ان معاوية يسبه و يعيبه و يقتل أصحابه، فقام خطيبا فحمد الله و أننى عليه و صلى على رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و ذكر ما أنعم الله على نبيه و عليه، ثم قال لولا آية من كتاب الله ما ذكرت ما أنا ذا كرفى مقامى هذا، يقول الله وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى: «وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ» اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ عَلَى نِعْمَتِكَ الَّتِي لَا تُحْصَى، و فضلک الذی لا ینسى، یا ایها الناس انه بلغنى ما بلغنى و انى ارانى قد اقترب أجلى، و کأنى بکم و قد جهلتم أمرى و انى تارک فیکم ما ترکه رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کتاب الله و عترتى، وهى عتره الهادى الی النجاة خاتم الأنبياء و سيد النجباء و النبى المصطفى.

یا ایها الناس لعلکم لا تسمعون قائلاً يقول مثل قولی بعدى الامتفر، أنا أخور رسول الله و ابن عمه و سيف نغمته و عماد نصرته و بأسه و شدته، انارحى جهنم الدائرة و أضراسها الطاحنة اناموتم البنين و البنات، اناقبض الأرواح و بأس الله الذی لا یرده عن القوم المجرمین، انامجدل الابطال و قاتل الفرسان و مبیر من کفر بالرحمن، و صهر خیر الأنام، اناسید الأوصیاء و وصى خیر الأنبياء،

انا باب مدينة العلم و خازن علم رسول الله و وارثه، و انا زوج البتول سيدة نساء العالمين فاطمة
التقية الزكية البرة المهديّة حبيبة حبيب الله و خير بناته و سلالته، و ريحانة رسول الله سبطاه
خير الأسيباط، و ولداى خير الأولاد، هل أحد ينكر ما أقول؟ اين مسلموا أهل الكتاب، انا رسمى
فى الإنجيل اليا و فى التوراة «بريى» و فى الزبور «ارى» و عند الهند «كبر» و عند الروم «بطريسا»
و عند الفرس «جبترا» و عند الترك «بشير» و عند الزنج «حيترا» و عند الكهنة «بويى» و عند الحبشة
«بثريك» و عند أمى «حيدرة» و عند ظئرى «ميمون» و عند العرب «على» و عند الأرمن «فريق»
و عند أبى «ظهير» الا وانى مخصوص فى القرآن بأسماء احذروا ان تغلبوا عليها فتضلوا فى
دينكم، يقول الله ﷻ:

«ان الله مع الصادقين» انا ذلك الصادق و انا المؤذن فى الدنيا و الآخرة قال الله ﷻ: «فَأَذِّنْ مُؤَذِّنٌ
بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ» انا ذلك المؤذن و قال: «وَ أَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ»
و انا ذلك الأذان، و انا المحسن يقول الله ﷻ: «إِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ» و انا ذو القلب يقول
الله ﷻ: «إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٍ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ» و انا الذاكر يقول الله ﷻ: «الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ
قِيَامًا وَ قُعُودًا وَ عَلَى جُنُوبِهِمْ» و نحن أصحاب الأعراف أنا و عمى و أخى و ابن عمى، و الله
فَالِقُ الْحَبِّ وَ التَّوَى لا يلج النار لنا محب، و لا يدخل الجنة لنا مبغض، يقول الله ﷻ: «وَ
عَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ» و انا الصهر يقول الله ﷻ: «وَ هُوَ الَّذِى خَلَقَ مِنَ
الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَ صِهْرًا» و انا الاذن الواعية يقول الله ﷻ: «وَ تَعِيَهَا أذُنٌ وَاعِيَةٌ»

و انا السلم لرسول الله ﷺ يقول الله ﷻ: «وَ رَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ» و من ولدى مهدي هذه الامة
الا و قد جعلت حجتكم، ببغضى يعرف المنافقون، و بمحبتى امتحن الله المؤمنين،
هذا عهد النبى الأمى الى انه لا يحبك الا مؤمن، و لا يبغضك الا منافق، و انا صاحب
لواء رسول الله ﷺ فى الدنيا و الآخرة، و رسول الله فرطى و أنا فرط شيعتى و الله لا عطش
محبى و لا خاف و لى، انا و لى المؤمنين و الله و لى، حسب محبى أن يحبوا ما أحب
الله، و حسب مبغضى ان يبغضوا ما أحب الله، الا و انه بلغنى ان معاوية سبنى و لعننى،
اللَّهُمَّ اشدد و طأتك عليه و انزل اللعنة على المستحق أمين رب العالمين، رب اسمعيل
و باعث إبراهيم، انك حميد مجيد، ثم نزل عن أعوادها فما عاد إليها حتى قتله ابن ملجم
لعنه الله. [رواه فى تفسير نور الثقلين، ج ٥، ص ٥٩٨، ح ٣٤]

سوره‌ی انشراح

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سوره‌ی و الضحی .

تعداد آیات: ۸ آیه .

ثواب قرائت سوره‌ی انشراح

فضیلت این سوره در ابتدای سوره «و الشمس» گذشت .

و از رسول خدا ﷺ نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، خداوند به او یقین و عافیت عطا خواهد نمود،

و کسی که این سوره را برای درد سینه بخواند، و بنویسد، خداوند او را شفا می دهد.

و نیز فرمود:

کسی که این سوره را در ظرفی بنویسد، و از آب آن بنوشد، اگر حبس البول داشته

باشد، خداوند او را شفا می دهد، و خارج شدن بول او را آسان می نماید.

و از امام صادق ع نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را برای درد سینه و دل بخواند، باذن خداوند بیماری او ساکن،

و آرام خواهد شد، و آب آن برای رفع سرما خوردگی نافع است إن شاء الله تعالی .^۱

۱ . - و من (خواص القرآن): قال رسول الله ﷺ: «من قرأها أعطاه الله اليقين والعافية، و من قرأها

على ألم في الصدر، و كتبها له، شفاه الله» .

سورہ ی انشراح، آیات ۱ تا ۸

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
أَلَمْ نُنشِركَ لَكَ صَدْرَكَ ۝^۱ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ۝^۲ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ۝^۳ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ۝^۴
فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۝^۵ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ۝^۶ فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ ۝^۷
وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ ۝^۸

لغات:

«شَرْح» به معنای باز کردن، و توسعه ادراک است، و به معنای سرور و وسعت قلب

- وقال رسول الله ﷺ: «من كتبها في إناء وشربها، وكان حصر البول، شفاها الله وسهل الله إخراجها».

- وقال الصادق عليه السلام: «من قرأها على الصدر تنفع من ضره، وعلى الفؤاد تسكنه بإذن الله، وماؤها ينفع لمن به البرد بإذن الله تعالى». [رواها في تفسیر برهان، ج ۵، ص ۶۸۷]

و باز شدن آن نیز می‌باشد، و ضدّ آن «همّ» به معنای ضیق قلب است، و «وزر» در لغت به معنای ثقل و سنگینی است، و «وزیر» را به خاطر سنگینی کار او وزیر گویند، و گناهان را «أوزار» گویند، به خاطر سنگینی عقوبت آن‌ها، و «انقاض» نیز به معنای اثقال است که کمر صاحب خود را می‌شکند، و «نقض و هدم» مترادفند، و نقض مذهب، ابطال و شکستن آن است، و «نصب» تعب و سختی را گویند، و «أنصبه لهم» ای جعله فی تعب و شدّة.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

آیا ما سینه تورا گشاده نساختیم، (۱) و بار سنگین تورا از تو برداشتیم؟! (۲) همان باری که سخت بر پشت تو سنگینی می‌کرد! (۳) و آوازه تورا بلند ساختیم! (۴) به یقین با (هر) سختی آسانی است! (۵) (آری) مسلماً با (هر) سختی آسانی است، (۶) پس هنگامی که از کار مهمی فارغ شوی به مهم دیگری پرداز، (۷) و به سوی پروردگارت توجّه کن! (۸)

تفسیر اهل البیت علیهم‌السلام:

«أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ...»

در روایات زیادی نقل شده که معصومین علیهم‌السلام می‌فرمایند:

شرح صدر رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با ولایت امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام است، و مقصود از «فَرَّغْتَ» فراغت از وظیفه نبوت و یا حجة الوداع و یا ادای واجبات است، و مقصود از «فَأَنْصَبَ» نصب امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام به ولایت بر امت است، و «وَأَلَى رَبِّكَ فَارْغَبْ» نیز رغبت به تعیین ولایت برای امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام است، و مقصود از «وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ» قرار گرفتن نام آن حضرت بعد از نام خداوند است، چنان که

در شهادتین نام پیامبر خدا صلی الله علیه و آله همواره بعد از نام خداوند برده می شود.

امام صادق علیه السلام فرمود:

مقصود از «أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ» شرح صدر رسول خدا صلی الله علیه و آله به خاطر علی علیه السلام

است؛ چرا که خداوند به رسول خود فرمود: علی علیه السلام را وصی خود قرار ده.

و در تفسیر «فَإِذَا فَرَعْتَ فَأَنْصَبْ» فرمود:

خداوند صلی الله علیه و آله پیامبر خود صلی الله علیه و آله را امر به نماز و زکات و روزه و حج نموده و به او فرمود:

پس از انجام این واجبات علی علیه السلام را به جای خود منصوب نماید.^۱

و در سخن دیگری فرمود:

«فَإِذَا فَرَعْتَ فَأَنْصَبْ» یعنی، «إِذَا فَرَعْتَ فَأَنْصَبْ عَلَمَكَ وَأَعْلِنَ وَصِيكَ فَأَعْلِمَهُمْ

فَضْلَهُ عَلَانِيَةً فَقَالَ صلی الله علیه و آله مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ وَعَادِ مَنْ

عَادَاهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ.»^۲

۱. فی تأویل الآیات: قال محمد بن العباس رحمته الله حدثنا محمد بن همام عن عبد الله بن جعفر

عن الحسن بن موسى عن علی بن حسان عن عبد الرحمن عن أبي عبد الله جعفر بن محمد علیه السلام قال قال سبحانه وتعالى أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ بَعْلَى وَوَضَعْنَا عَنكَ وَرِزْقَ الَّذِي

أَنْقَضَ ظَهْرَكَ... فَإِذَا فَرَعْتَ مِنْ نَبوتِكَ فَأَنْصَبْ عَلِيًّا وَصِيًّا وَإِلَى رَبِّكَ فَارْغَبْ فِي ذَلِكَ وَقَالَ

أيضا حدثنا محمد بن همام بإسناده عن إبراهيم بن هاشم عن ابن أبي عمير عن المهلبی

عن سليمان قال قلت لأبي عبد الله علیه السلام قوله تعالى أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ قَالَ بَعْلَى فَاجْعَلْهُ

وصيا قلت وقوله فَإِذَا فَرَعْتَ فَأَنْصَبْ قَالَ إِنْ اللَّهُ صلی الله علیه و آله أمره بالصلاة والزكاة والصوم والحج

ثم أمره إذا فعل ذلك أن ينصب عليا وصيه. [تأویل الآیات، ص ۷۸۵]

۲. فی الكافي: ... فَقَالَ اللَّهُ جَلَّ ذِكْرُهُ - فَإِذَا فَرَعْتَ فَأَنْصَبْ وَإِلَى رَبِّكَ فَارْغَبْ يَقُولُ إِذَا فَرَعْتَ

فَأَنْصَبْ عَلَمَكَ وَأَعْلِنَ وَصِيكَ فَأَعْلِمَهُمْ فَضْلَهُ عَلَانِيَةً فَقَالَ صلی الله علیه و آله مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ

مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ وَعَادِ مَنْ عَادَاهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ قَالَ لِأَبْعَثَنَّ رَجُلًا يُحِبُّ اللَّهَ

وَرَسُولَهُ وَيُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولَهُ لَيْسَ بِفَرَارٍ يُعْرِضُ بِمَنْ رَجَعَ يُجِبِّنُ أَصْحَابَهُ وَيُجَبِّنُونَهُ وَ

قَالَ صلی الله علیه و آله عَلِيٌّ سَيِّدُ الْمُؤْمِنِينَ وَقَالَ عَلِيٌّ عَمُودُ الدِّينِ [كافي، ج ۱، ص ۲۹۴، ح ۳]

مقداد بن اسود گوید: ما در کنار پیامبر بودیم؛ و او پرده کعبه را گرفت و فرمود: «اللَّهُمَّ اعْضُدْنِي وَأَشِدْ أَرْزِي وَأَشْرَحْ صَدْرِي وَأَرْفَعْ ذِكْرِي» پس جبرئیل عَلَيْهِ السَّلَامُ براو نازل شد، و گفت: ای محمد بگو: «أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ»، ای محمد! وَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ، الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ بِعَلِيٍّ صِهْرِكَ» پس رسول خدا آن‌ها را قرائت نمود و عبدالله بن مسعود ثبت کرد، و عثمان قسمت آخر را حذف نمود. [یعنی جمله «بِعَلِيٍّ صِهْرِكَ» را برداشت.]^۱

مرحوم علی بن ابراهیم در تفسیر این سوره گوید:

«أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ»؛ یعنی «بِعَلِيٍّ فَجَعَلْنَاهُ وَصِيكَ حِينَ فُتِحَتْ مَكَّةُ وَدَخَلَتْ قُرَيْشٌ فِي الْإِسْلَامِ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ وَيَسَّرَهُ (وَ وَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ) قَالَ بِعَلِيٍّ الْحَرْبَ (الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ) أَي أَثْقَلَ ظَهْرَكَ (وَ رَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ) قَالَ: تُذَكِّرُ إِذَا ذُكِرْتُ، وَ هُوَ قَوْلُ النَّاسِ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ»، سپس گوید: «إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا» یعنی پس از سختی‌هایی که می‌بینی، آسایش و آسانی برای تو خواهد بود، و «فَإِذَا فَرَّغْتَ فَانصَبْ» یعنی هنگامی که از حجة الوداع فارغ شدی علی را به خلافت از خود نصب کن، «وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَب.»^۲

۱. فی البرهان: البرسی: بالإسناد، يرفعه إلى المقداد بن الأسود الكندي (رضی الله عنه)، قال: كنا مع رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وهو متعلق بأستار الكعبة، ويقول: «اللَّهُمَّ اعْضُدْنِي، وَأَشِدْ أَرْزِي، وَأَشْرَحْ لِي صَدْرِي، وَأَرْفَعْ ذِكْرِي» فنزل عليه جبرئيل عَلَيْهِ السَّلَامُ، وقال: اقرأ يا محمد أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ يَا مُحَمَّدَ وَ وَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ وَ رَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ بِعَلِيٍّ صِهْرِكَ. قال: فقرأها النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وأثبتها ابن مسعود، وانتقصها عثمان.

[تفسیر برهان، ج ۵، ص ۶۸۹، ح ۱۰]

۲. القمى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ قَالَ بِعَلِيٍّ فَجَعَلْنَاهُ وَصِيكَ قَالَ: وَ حِينَ فَتَحَ مَكَّةَ وَ دَخَلَتْ قُرَيْشٌ فِي الْإِسْلَامِ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ وَ يَسَّرَهُ وَ وَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ قَالَ بِعَلِيٍّ الْحَرْبَ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ أَي أَثْقَلَ ظَهْرَكَ وَ رَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ قَالَ تَذَكِّرُ إِذَا

مسعدة بن صدقة گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود: پدرم در تفسیر «فَإِذَا فَرَعْتَ فَأَنْصَبْ * وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ» می فرمود:

یعنی هنگام تمام شدن نماز، قبل از سلام، در حال نشسته دعا برای دنیا و آخرت خود بکن، و چون از دعا فارغ شدی از خدای خود بخواه تا از تو قبول فرماید.^۱

ذکرت وهو قول الناس: أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً رسول الله صلی الله علیه و آله ثم قال إنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا قَالَ مَا كُنْتُ فِيهِ مِنَ الْعُسْرِ أَتَاكَ الْيُسْرُ فَإِذَا فَرَعْتَ فَأَنْصَبْ قَالَ إِذَا فَرَعْتَ مِنْ حِجَّةِ الْوُدَاعِ فَانصَبْ أمير المؤمنين علیه السلام لى بن أبى طالب علیه السلام وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۲۸]

۱. البرهان: عبد الله بن جعفر الحمیری: عن هارون بن مسلم، عن مسعدة بن صدقة، قال: سمعت جعفرًا [يقول: «كان أبى صلی الله علیه و آله يقول في قوله تبارك وتعالى: فَإِذَا فَرَعْتَ فَأَنْصَبْ وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ: فإذا قضيت الصلاة قبل أن تسلم وأنت جالس، فانصب في الدعاء من أمر الدنيا والآخرة، وإذا فرغت من الدعاء فارغب إلى الله تبارك وتعالى [أن يتقبلها منك]].».

[تفسیر برهان، ج ۵، ص ۶۹۰، ح ۱۴]

سوره ی تین

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سوره ی بروج .

تعداد آیات: ۸ آیه .

ثواب قرائت سوره ی تین

امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که سوره ی «والتین» را در نمازهای واجب و مستحبّ خود بخواند، خداوند از بهشت به قدری به او می دهد تا راضی شود ان شاء الله^۱.

و در کتاب خواصّ القرآن از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، خداوند پاداش بی حساب به او دهد، و مثل این می ماند که محمد صلی الله علیه و آله را با غم و اندوه ملاقات کند و خداوند اندوه او را برطرف نماید، و اگر این سوره را بر طعامی بخوانند، خداوند خطر آن طعام را برطرف کند، گرچه سمّ قاتل در آن باشد، بلکه خداوند در آن طعام شفا قرار خواهد داد.^۲

۱. فی ثواب الأعمال: بهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ شُعَيْبِ الْعَقْرُقُوفِيِّ عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ مَنْ قَرَأَ وَالتِّينِ فِي فَرَأَيْضِهِ وَنَوَافِلِهِ أُعْطِيَ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ يَرْضَى إِنْ شَاءَ اللَّهُ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۳]

۲. ومن (خواصّ القرآن): روى عن النبي صلی الله علیه و آله، أنه قال: «من قرأ هذه السورة كتب الله له من الأجر

و از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:
اگر این سوره را بنویسند و بر طعامی بخوانند، خداوند خطر آن طعام را برطرف
خواهد نمود، و با قدرت الهی سبب شفا خواهد بود.^۱

ما لا یحصى، و كأنما تلقى محمداً صلی الله علیه و آله و هو مغتم ففرج الله عنه، و إذا قرئت علی ما یحضر
من الطعام، صرف الله عنه بأس ذلك الطعام، و لو كان فيه سما قاتلا، و كان فيه الشفاء». [رواه فی تفسیر برهان، ج ۵، ص ۶۹۱، ح ۲]
۱. و قال الصادق علیه السلام: «إذا كتبت و قرئت علی شیء من الطعام، صرف الله عنه ما یضره،
و كان فيه الشفاء بقدرة الله تعالى». [همان، ح ۴]

سوره‌ی تین، آیات ۱ تا ۸

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونَ ﴿١﴾ وَطُورِ سِينِينَ ﴿٢﴾ وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي
أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴿٤﴾ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴿٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ
أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦﴾ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالذِّينِ ﴿٧﴾ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ ﴿٨﴾

لغات:

«تَقْوِيمٍ» تنظیم و تصییر چیزی است، بر نظام صحیح و حکیمانه، چنان که گفته می‌شود: قَوْمَهُ فاستقام.

ابن عباس گوید:

تین همان انجیر است که خورده می‌شود، وزیتون نیز همان دانه‌هایی است که از آن‌ها روغن گرفته می‌شود، و سوگند به این دو چیز، به خاطر برکات و آثار فراوان

آن هاست، و ابوذر از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل نموده که فرمود: اگر بگویم میوه‌ای از بهشت نازل شده، همین انجیر می‌باشد چرا که میوه‌های بهشت هسته ندارد، و شما از آن بخورید، چرا که بواسیر را قطع می‌کند و برای بدن نافع است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

قسم به انجیر و زیتون [یا: قسم به سرزمین شام و بیت المقدس]، (۱) و سوگند به «طور سینین»، (۲) و قسم به این شهر امن [مکه]، (۳) که ما انسان را در بهترین صورت و نظام آفریدیم، (۴) سپس او را به پایین‌ترین مرحله بازگردانیم، (۵) مگر کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده‌اند که برای آنها پاداشی تمام نشدنی است! (۶) پس چه چیز سبب می‌شود که بعد از این همه (دلایل روشن) روز جزا را انکار کنی؟! (۷) آیا خداوند بهترین حکم‌کنندگان نیست؟! (۸)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

مرحوم صدوق با سند خود از امام کاظم علیه السلام از پدرانش از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل نموده که فرمود:

خداوند تبارک و تعالی از بین شهرها، چهار شهر را برگزید، و فرمود: «وَالزَّيْتُونِ وَالزَّيْتُونِ * وَطُورِ سَيْنِينَ * وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ» و مقصود از «تین» مدینه است، و مقصود از «زیتون» بیت المقدس است، و مقصود از «طُورِ سَيْنِينَ» کوفه است، و مقصود از «الْبَلَدِ الْأَمِينِ» مکه است.^۱

۱. فی المعانی: حَدَّثَنَا أَبِي رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الرَّازِيُّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي عَثْمَانَ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِيهِ عليه السلام قَالَ قَالَ ←

جمیل بن درّاج گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود:

تین وزیتون، حسن و حسین علیهما السلام اند.^۱

و از آن حضرت نیز نقل شده که فرمود:

تین وزیتون: حسن و حسین علیهما السلام اند، و «طُورِ سَيْنِينَ»: علی بن ابی طالب علیه السلام

است. ابوالربیع گوید: گفتم: مقصود از «فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ» چیست؟

فرمود: دین ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام است.^۲

محمد بن فضیل گوید: به امام ابی الحسن الرضا علیه السلام عرض کردم: مقصود از

«تین وزیتون» چیست؟ فرمود:

حسن و حسین علیهما السلام می باشند. گفتم: مقصود از «طُورِ سَيْنِينَ» چیست؟ فرمود:

«طُورِ سَيْنَاءَ» صحیح است، و مقصود امیرالمؤمنین علیه السلام می باشد. گفتم:

مقصود از «وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ» چیست؟ فرمود: مقصود رسول خدا صلی الله علیه و آله است که

مردم اگر از او اطاعت کنند از آتش دوزخ ایمن می شوند. گفتم: مقصود از «لَقَدْ خَلَقْنَا

رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى اخْتَارَ مِنَ الْبُلْدَانِ أَرْبَعَةً فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالتَّيْنِ وَالزَّيْتُونِ.
وَطُورِ سَيْنِينَ وَ هَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ - التَّيْنِ الْمَدِينَةُ وَالزَّيْتُونُ بَيْتُ الْمَقْدِسِ وَ طُورِ سَيْنِينَ
الْكُوفَةُ وَ هَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ مَكَّةُ. [معانی الأخبار، ص ۳۶۴، ح ۱]

۱. فی تأویل الآيات: قال محمد بن العباس رضی الله عنه حدثنا محمد بن همام عن عبد الله بن العلاء

عن محمد بن شمون عن عبد الله بن عبد الرحمن الأصم عن البطل عن جميل بن دراج

قال سمعت أبا عبد الله علیه السلام يقول قوله تعالى وَالتَّيْنِ وَالزَّيْتُونِ التين الحسن والزيتون

الحسين علیهما السلام. [تأویل الآيات، ص ۷۸۷]

۲. قال أيضا حدثنا الحسين بن أحمد عن محمد بن عيسى عن يونس عن يحيى الحلبي

عن بدر بن الوليد عن أبي الربيع الشامي عن أبي عبد الله علیه السلام في قوله تعالى وَالتَّيْنِ وَالزَّيْتُونِ

وَ طُورِ سَيْنِينَ قال التين والزيتون الحسن والحسين وَ طُورِ سَيْنِينَ علي بن أبي طالب علیه السلام

قال قوله فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ قال الدين ولاية علي بن أبي طالب علیه السلام. [همان]

الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ» چیست؟ فرمود: مقصود ابوفضیل [یعنی ابوبکر] است که خداوند در میثاق از او برای خود پیمان ربوبیت، و برای حضرت محمد ﷺ پیمان نبوت، و برای اوصیای آن حضرت از او پیمان ولایت گرفت، و اقرار نمود و گفت: «نعم» و پیمان خود را شکست، از این رو خداوند فرمود: «ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ» یعنی ما او را در آن درک اسفل جهنم قرار دادیم، به خاطر ظلمی که به آل محمد ﷺ نمود.

گفتم: معنای «إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» چیست؟ فرمود:

«به خدا سوگند مقصود امیرالمؤمنین (ع) و شیعیان اویند» گفتم: معنای «فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ» چیست؟ فرمود: آرام باش آرام باش، و این چنین قرائت نکن که کافر خواهی شد، چرا که به خدا سوگند رسول خدا ﷺ به اندازه‌ی «طرفة العين» خدا را تکذیب نکرد. گفتم: چگونه قرائت کنم؟ فرمود: بگو: «فَمَنْ يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ» و مقصود از «دین» امیرالمؤمنین (ع) است.^۱

۱. فی تاویل الآیات: وأحسن ما قيل في هذا التأويل ما رواه محمد بن العباس عن محمد بن القاسم عن محمد بن زيد عن إبراهيم بن محمد بن سعد عن محمد بن فضيل قال قلت لأبي الحسن الرضا (ع) أخبرني عن قول الله ﷻ وَالَّذِينَ وَالزَّيْتُونَ إِلَى آخِرِ السُّورَةِ فَقَالَ التَّيْنُ وَالزَّيْتُونَ الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ قُلْتُ وَطُورِ سَيْنِينَ قَالَ لَيْسَ هُوَ طُورِ سَيْنِينَ وَلَكِنَّهُ وَطُورِ سَيْنَاءَ قَالَ فَقُلْتُ وَطُورِ سَيْنَاءَ فَقَالَ نَعَمْ هُوَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ قُلْتُ وَهَذَا الْبَلَدُ الْأَمِينُ قَالَ هُوَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ آمِنَ النَّاسِ بِهِ مِنَ النَّارِ إِذَا أَطَاعُوهُ قُلْتُ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ قَالَ ذَاكَ أَبُو فَضِيلٍ حِينَ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَهُ لَهُ بِالرَّبُوبِيَّةِ وَلِمُحَمَّدٍ بِالنَّبُوءَةِ وَلِأَوْصِيَائِهِ بِالْوَلَايَةِ فَأَقْرَبُوا قَالَ نَعَمْ أَلَا تَرَى أَنَّهُ قَالَ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ يَعْنِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلَ حِينَ نَكَصَ وَفَعَلَ بِآلِ مُحَمَّدٍ مَا فَعَلَ قَالَ قُلْتُ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قَالَ وَاللَّهِ هُوَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَشِيعَتُهُ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ قَالَ قُلْتُ فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ قَالَ مَهْلًا مَهْلًا لَا تَقُلْ هَكَذَا هَذَا هُوَ الْكُفْرُ بِاللَّهِ لَا وَاللَّهِ مَا كَذَبَ رَسُولُ اللَّهِ بِاللَّهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ قَالَ قُلْتُ فَكَيْفَ هِيَ قَالَ فَمَنْ يَكْذِبُكَ بَعْدَ بِالْدِّينِ وَالِدِينَ وَالِدِينَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ. [همان، ص ۷۸۸]

سوره ی علق

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: این سوره اولین سوره ای است که از طرف خداوند نازل شده است .
تعداد آیات: ۱۹ آیه .

ثواب قرائت سوره ی علق

سلیمان بن خالد گوید: امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام فرمود:

کسی که در روز و یا در شب این سوره را بخواند، اگر در آن روز و یا آن شب از دنیا برود، شهید از دنیا رفته، و خداوند در قیامت او را شهید محشور می کند، و مانند کسی خواهد بود که در رکاب رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با کفار - برای خدا - جنگ کرده باشد^۱.

و از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، خداوند پاداش کسی را به او می دهد که جزء مفصلات قرآن را خوانده باشد، و پاداش جهاد در راه خدا را نیز خواهد داشت،

۱. فی ثواب الأعمال: وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ عَلِيِّ بْنِ مُسْكَانَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام قَالَ مَنْ قَرَأَ فِي يَوْمِهِ أَوْ لَيْلَتِهِ اقْرَأَ بِاسْمِ رَبِّكَ ثُمَّ مَاتَ فِي يَوْمِهِ أَوْ لَيْلَتِهِ مَاتَ شَهِيداً وَبَعَثَهُ اللَّهُ شَهِيداً وَأَحْيَاهُ شَهِيداً وَكَانَ كَمَنْ ضَرَبَ بِسَيْفِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۴]

و اگر کسی در دریا سیر کند و این سوره را بخواند، خداوند او را از غرق شدن ایمن خواهد نمود.

و فرمود:

کسی که این سوره را برای حفظ مخزن مالی خود بخواند، خداوند هر آفت و سارقی را از آن دور خواهد نمود، تا صاحب مخزن مال خود را از آن مخزن بردارد.^۱

و از امام صادق عليه السلام نقل شده که فرمود:

کسی که در حال سفر این سوره را بخواند، شری به او نمی رسد، و اگر بر روی دریا باشد و این سوره را بخواند - با قدرت خدا - سالم خواهد ماند.^۲

۱. - و من (خواص القرآن): روی عن النبي صلى الله عليه وآله، أنه قال: «من قرأ هذه السورة، كتب الله له من الأجر كمثل ثواب من قرأ جزء المفصل، وكأجر من شهر سيفه في سبيل الله تعالى، ومن قرأها وهو راكب البحر سلمه الله تعالى من الغرق».

- وقال رسول الله صلى الله عليه وآله: «من قرأها على باب مخزن، سلمه الله تعالى من كل آفة وسارق إلى أن يخرج ما فيه مالكة». [رواه في تفسير برهان، ج ۵، ص ۶۹۵، ح ۲ و ۳]

۲. وقال الصادق عليه السلام: «من قرأها وهو متوجه في سفره كفى شره، ومن قرأها وهو راكب البحر سلم من ألمه بقدرة الله تعالى». [همان، ح ۴]

سورهی علق، آیات ۱ تا ۱۹

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ① خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ② اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ③ الَّذِي
عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ④ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ⑤ كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيْطَغِي ⑥ أَنْ رَأَاهُ اسْتَغْنَى ⑦
إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَى ⑧ أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى ⑨ عَبْدًا إِذَا صَلَّى ⑩ أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى
الْهُدَى ⑪ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَى ⑫ أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ⑬ أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى ⑭
كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ⑮ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ⑯ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ⑰
سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ⑱ كَلَّا لَا تَطِعُهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ⑲

لغات:

«علق» جمع علقه، قطعه خون بسته مرطوبی را گویند، که به سبب رطوبت خود، به هر چه برخورد کند جذب آن می‌شود، و اگر خشک شود به آن علقه گفته نمی‌شود،

و علق نوعی از کرم سیاه را گویند، که به آن زالو گفته می‌شود، و «رُجعی و رجوع و مرجع» به یک معناست، و «سَفْع» جذب شدید را گویند، و سَفَعْتُ بالشیءِ إِذَا اقْبَضْتَهُ و جَذَبْتَهُ جَذْبًا شَدِيدًا، و «ناصیه» موهای جلوی سر را گویند، و «نادی» مجلس و محل گفتگو می‌باشد، و «زبانیة» جمع زبینه است، و آن از «زَئِن» به معنای دفع است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

بخوان به نام پروردگارت که (جهان را) آفرید، (۱) همان کس که انسان را از خون بسته‌ای خلق کرد! (۲) بخوان که پروردگارت (از همه) بزرگوارتر است، (۳) همان کسی که بوسیله قلم تعلیم نمود، (۴) و به انسان آنچه را نمی‌دانست یاد داد! (۵) چنین نیست (که شما می‌پندارید) به یقین انسان طغیان می‌کند، (۶) از اینکه خود را بی‌نیاز ببیند! (۷) و به یقین بازگشت (همه) به سوی پروردگار تو است! (۸) به من خبرده آیا کسی که نهی می‌کند، (۹) بنده‌ای را به هنگامی که نماز می‌خواند (آیا مستحق عذاب الهی نیست)؟! (۱۰) به من خبرده اگر این بنده به راه هدایت باشد، (۱۱) یا مردم را به تقوا فرمان دهد (آیا نهی کردن او سزاوار است)؟! (۱۲) به من خبرده اگر (این طغیانگر) حق را انکار کند و به آن پشت نماید (آیا مستحق مجازات الهی نیست)؟! (۱۳) آیا او ندانست که خداوند (همه اعمالش را) می‌بیند؟! (۱۴) چنان نیست که او خیال می‌کند، اگر دست از کار خود بردارد، ناصیه‌اش [موی پیش سرش] را گرفته (و به سوی عذاب می‌کشانیم)، (۱۵) همان ناصیه دروغگوی خطاکار را! (۱۶) سپس هر که را می‌خواهد صدا بزند (تا یاریش کند)! (۱۷) ما هم بزودی مأموران دوزخ را صدا می‌زنیم (تا او را به دوزخ افکنند)! (۱۸) چنان نیست (که آن طغیانگر می‌پندارد) هرگز او را اطاعت مکن، و سجده نما و (به خدا) تقرب جوی! (۱۹)

تفسیر اهل البيت عليهم السلام:

«أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ * أَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ * الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ * عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ»^۱

امام باقر عليه السلام می فرماید:

جبرئیل بر حضرت محمد صلی الله علیه و آله نازل شد و گفت: «ای محمد، بخوان»؛ رسول خدا صلی الله علیه و آله

فرمود: چه بخوانم؟ جبرئیل گفت: «أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ»، «أَيُّ خَلَقَ نُورَكَ

الْأَقْدَمَ قَبْلَ الْأَشْيَاءِ». یعنی بخوان با نام پروردگارت که نور تو را قبل از اشیاى دیگر

آفرید، «خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ»، «يَعْنِي خَلَقَكَ مِنْ نُطْفَةٍ وَشَقَّ مِنْكَ عَلِيًّا». یعنی

آن خدایی را بخوان که تو را از نطفه خلق کرد، و تو و علی را از یک نطفه آفرید.

«أَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ»، «يَعْنِي «عَلَّمَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام».

«عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ» «يَعْنِي «عَلَّمَ عَلِيًّا مِنَ الْكِتَابَةِ لَكَ مَا لَمْ يَعْلَمْ قَبْلَ ذَلِكَ».

یعنی آن خدایی که انسانی مانند علی را قبل از این برای تو کتابت آموخت.^۲

مرحوم علی بن ابراهیم قمی در تفسیر این سوره گوید:

«أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ» یعنی بخوان «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» خدایی که [همه چیز را]

۱. سوره‌ی علق، آیات ۵-۱.

۲. القمى: حدثنا أحمد بن محمد الشيباني قال: حدثنا محمد بن أحمد قال: حدثنا

إسحاق بن محمد قال: حدثنا محمد بن علي قال: حدثنا عثمان بن يوسف عن عبد

الله بن كيسان عن أبي جعفر عليه السلام قال نزل جبرئيل على محمد صلی الله علیه و آله فقال: يا محمد اقرأ

قال وما أقرأ قال اقرأ باسم ربك الذي خلق يعني خلق نورك الأقدم قبل الأشياء خلق

الإنسان من علق يعني خلقك من نطفة [علقة] وشق منك عليا اقرأ وربك الأكرم

الذي علم بالقلم يعني علم علي بن أبي طالب علم الإنسان ما لم يعلم يعني علم عليا

ما لم يعلم قبل ذلك. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۳۰]

آفرید، و انسان را از علق و خون بسته آفرید، بخوان پروردگار اکرم را که به انسان کتابت یاد داد، تا امور دنیا از مشرق و مغرب را سامان دهد؛ و در تفسیر «كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ * أَنْ رَأَاهُ اسْتَغْنَى» گوید: انسان هنگامی که بی نیاز شود، کفران و طغیان می کند، و منکر وعده های خداوند می شود، از این رو خداوند می فرماید: «إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ» یعنی بازگشت تو [و همه مردم] به خدا خواهد بود.

سپس گوید:

مقصود از «أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى * عَبْدًا إِذَا صَلَّى» ولید بن مغیره است که مردم را از نماز و از اطاعت از خدا و رسول او نهی می کرد، و خداوند درباره ی او می فرماید: «أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى * عَبْدًا إِذَا صَلَّى» و سپس خداوند او را تهدید به عذاب نموده و می فرماید: «أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى * أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى * كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهَ لِنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ» یعنی ای رسول من آیا او که تو را تکذیب نمود، و خود از حق اعراض کرد، نمی داند که خداوند او را می بیند؟! آری اگر او دست از تکذیب خود بردارد ما ناصیه و پیشانی او را خواهیم گرفت، و او را در آتش خواهیم انداخت، پس او هم نشینان خود را [برای کشتن رسول ما] دعوت کند، ما نیز آتش زبانیه را صدا می زنیم و برای او آماده می کنیم.

سپس گوید:

هنگامی که حضرت ابوطالب از دنیا رفت، ابوجهل و ولید بن مغیره - لعنة الله علیهما - به مردم گفتند: «بیایید محمّد صلی الله علیه و آله را بکشید، چرا که یاور او ابوطالب مرده است» و خداوند در پاسخ آنان می فرماید: «فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ * سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ» و در تفسیر «كَلَّا لَا تُطْعُهُ وَ اسْجُدْ وَ اقْتَرِبْ» گوید: یعنی هرگز مردم از ابوجهل و ولید اطاعت نخواهند نمود، چرا که شخصی مانند: مُطْعَم

بن عدی بن نوفل بن عبد مناف به او یعنی رسول خدا ﷺ پناه داده است و

احدی جرئت مخالفت با او را ندارد.^۱

حضرت رضا علیه السلام فرمود:

نزدیک ترین حالت بنده به خداوند وقتی است که او در حال سجده باشد،

چرا که خداوند می فرماید: «وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ»^۲

از ابن عباس نقل شده که گوید:

نخستین وحیی که به رسول خدا ﷺ شد، در خواب بود، و خواب او مانند

سفیدی صبح بود و چون به سنّ چهل سال رسید، و با خدیجه ازدواج نمود،

روزی بالای کوه حرّ رفت، و جبرئیل او را صدا زد، و خود را به او نشان داد، و

۱. قال علی بن ابراهیم فی قوله: اَفْرَأُ بِاسْمِ رَبِّكَ قَالَ: اَقْرَأُ بِاسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، الَّذِي خَلَقَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ، قَالَ مَنْ دَمٍ، اَفْرَأُ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ، قَالَ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ الْكِتَابَةَ الَّتِي بَهَا تَمُّ أُمُورِ الدُّنْيَا فِي مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَمَغَارِبِهَا ثُمَّ قَالَ: كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ أَنْ رَأَاهُ اسْتَعْنَى قَالَ: إِنَّ الْإِنْسَانَ إِذَا اسْتَعْنَى يَكْفُرُ وَيَطْغَى وَيُنْكِرُ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَى قَوْلُهُ أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ كَانَ الْوَلِيدَ بِنِ الْمَغِيرَةِ يَنْهَىٰ النَّاسَ عَنِ الصَّلَاةِ وَأَنْ يَطَّاعَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَالَ أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ قَالَ اللَّهُ تَعَالَىٰ: أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ثُمَّ قَالَ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهَ لَنْسَفَعًا بِالنَّاصِيَةِ أَى لِنَأْخُذَنَّهُ بِالنَّاصِيَةِ فَنَلْقِيهِ فِي النَّارِ قَوْلُهُ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ قَالَ لَمَّا مَاتَ أَبُو طَالِبٍ عليه السلام فَنَادَىٰ أَبُو جَهْلٍ وَ الْوَلِيدَ عَلَيْهِمَا لَعَنَّ اللَّهَ هَلُمُوا فَاقْتُلُوا مُحَمَّدًا فَقَدْ مَاتَ الَّذِي كَانَ نَاصِرَهُ فَقَالَ اللَّهُ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ سَدَّعُ الزَّبَانِيَةَ قَالَ كَمَا دَعَا إِلَى قَتْلِ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم نَحْنُ أَيْضًا نَدْعُو الزَّبَانِيَةَ ثُمَّ قَالَ كَلَّا لَا تُطِغُهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ أَى لَا يَطِيعُونَ لَمَّا دَعَاهُمْ إِلَيْهِ لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم أَجَارَهُ مَطْعَمَ بَنِ عَدَى بَنِ نُوْفَلِ بْنِ عَبْدِ مَنْفَافٍ وَلَمْ يَجْسُرْ عَلَيْهِ أَحَدٌ. [همان]
۲. فی الکافی عن علی بن محمد عن سهل بن زیاد عن النّوّاش قال سمعت الرّضا یقول اقرب ما یكون العبد من الله صلى الله عليه وسلم وهو ساجد وذلک قوله صلى الله عليه وسلم - واسجد واقرب. [کافی،

آن حضرت بیهوش شد، و مشرکین قریش او را نزد خدیجه آوردند، و گفتند: تو با دیوانه ای ازدواج نموده ای!

پس خدیجه دوید و او را به سینه گرفت، و سر او را در دامن خود قرارداد، و بین دو چشمان او را بوسه زد و گفت: «من با پیامبر مرسلی ازدواج نموده ام» و چون رسول خدا صلی الله علیه و آله به هوش آمد خدیجه گفت: یا رسول الله پدر و مادرم فدای شما باد، شما را چه شده است؟! رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «چیزی جز خیر رخ نداده است، و من صدایی را شنیدم و وحشت نمودم و گمان می‌کنم که صدای جبرئیل بوده باشد» پس خدیجه شاد شد، و گفت: فردا نیز به آن مکان بازگرد. و رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «چنین خواهم کرد» و چون روز بعد به کوه حِرا رفت جبرئیل را در بهترین صورت و خوش‌بوترین رائحه دید، و جبرئیل به او گفت: ای محمد! پروردگارت تو را سلام رساند، و او تو را مخصوص به کرامت و تحیت خود نموده، و می‌فرماید: «تو رسول و فرستاده‌ی من هستی، برای [هدایت] جنّ و انس، پس آنان را به عبادت من دعوت کن، و به آنان امر کن تا بگویند: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِيُّ وَوَلِيُّ اللَّهِ» سپس جبرئیل بال خود را بر زمین زد، و چشمه آبی ظاهر شد، و رسول خدا صلی الله علیه و آله از آن نوشید، و وضو گرفت، و سپس جبرئیل این سوره را به او تعلیم نمود، و به آسمان رفت. و چون رسول خدا صلی الله علیه و آله از کوه حِرا پایین آمد، به هر سنگ و کلوخ و درختی برخورد نمود، بر او سلام کردند و گفتند: «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ» سپس نزد خدیجه آمد، و چون این خبرها را به او داد خدیجه به خاطر نبوت و سلامت و زنده ماندن آن حضرت شاد شد.^۱

۱. فی البرهان: عمر بن ابراهیم الأوسی: قال ابن عباس: إن أول ما ابتدئ به رسول الله صلی الله علیه و آله من

ابن عباس گوید:

ابوجهل نزد رسول خدا ﷺ آمد، و آن حضرت او را از خود دور نمود، و ابوجهل گفت: «آیا مرا از خود دور می‌کنی ای محمد؟ در حالی که به خدا سوگند تو می‌دانی احدی مانند من حامی و طرفدار ندارد» و خداوند در پاسخ او فرمود: «فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ * سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ».

مرحوم صدوق گوید:

روایت شده که در سجده‌ی عزائم باید گفته شود: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَقًّا حَقًّا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِيْمَانًا وَتَصَدِيقًا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عُبُودِيَّةً وَرِقًّا سَجَدْتُ لَكَ يَا رَبِّ تَعْبُدًا لَا مُسْتَنْكِفًا

الوحي الرؤيا الصالحة في النوم، و كان لا يرى رؤيا إلا جاءت كفلق الصبح ولما تزوج بخديجة (رضى الله عنها)، و كمل له من العمر أربعون سنة، قال: فخرج ذات يوم إلى جبل حراء، فهتف به جبرئيل ولم يبد له، فغشى عليه، فحملوه مشركو قريش إليها، و قالوا: يا خديجة، تزوجت بمجنون! فوثبت خديجة من السرير، و ضمته إلى صدرها، و وضعت رأسه في حجرها، و قبلت بين عينيه، و قالت: تزوجت نبيا مرسلا. فلما أفاق قالت: بأبي و أمي يا رسول الله، ما الذي أصابك؟ قال: «ما أصابني غير الخير، و لكني سمعت صوتا أفرعني، و أظنه جبرئيل» فاستبشرت ثم قالت: إذا كان غدا فارجع إلى الموضع الذي رأيته، فيه بالأمس، قال: «نعم». فخرج ﷺ، و إذا هو بجبرئيل في أحسن صورة و أطيّب رائحة، فقال: يا محمد، ربك يقرئك السلام و يخصك بالتحية و الإكرام، و يقول لك: أنت رسولى إلى الثقلين، فادعهم إلى عبادتى، و أن يقولوا: لا إله إلا الله، محمد رسول الله، على ولى الله، فضرب بجناحه الأرض، فنبعت عين ماء فشرب ﷺ منها، و توشأ، و علمه اقرأ باسم ربك الذى خلق إلى آخرها، و عرج جبرئيل إلى السماء، و خرج رسول الله ﷺ من حراء فما مريحجر و لا مدر و لا شجر إلا و ناداه، السلام عليك يا رسول الله، فأتى خديجة و هى بانتظاره، و أخبرها بذلك، ففرحت به و بسلامته و بقاءه.

[تفسير برهان، ج ۵، ص ۶۹۶، ح ۲]

وَلَا مُسْتَكْبِرًا بَلْ أَنَا عَبْدٌ ذَلِيلٌ خَائِفٌ مُسْتَجِيرٌ. سپس سراز سجده بردارد و تكبير
بگوید.^١

١. في نور الثقلين: فيمن لا يحضره الفقيه قال الصادق عليه السلام: أقرب ما يكون العبد الى الله و هو ساجد قال الله ﷻ «وَأَسْجُدْ وَاقْتَرِبْ». وقد روى انه يقول في سجدة العزائم لا اله الا الله حقا حقا، لا اله الا الله ايمانا وتصديقا، لا اله الا الله عبودية ورقا سجدت لك يارب تعبدا ورقا، لا مستنكفا ولا مستنكرا بل انا عبد ذليل خائف مستجير، ثم يرفع رأسه ثم يكبر.
[تفسير نور الثقلين، ج ٥، ص ٦١١، ح ١٨]

سورهی قدر

محلّ نزول: مکه مکرمه.

ترتیب نزول: بعد از سورهی عَبَسَ.

تعداد آیات: ۵ آیه.

ثواب قرائت سورهی قدر

مرحوم صدوق از امام باقر علیه السلام نقل نموده که فرمود:

کسی که سورهی قدر را با صدای بلند بخواند مانند کسی خواهد بود که شمشیر خود را برای جهاد در راه خدا بیرون آورده باشد، و کسی که این سوره را آهسته در پنهانی قرائت کند، مانند کسی خواهد بود که در راه خدا در خون خود غلطیده باشد، و کسی که ده مرتبه آن را بخواند هزار گناه از او بخشیده خواهد شد.^۱

امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که این سوره را در یکی از نمازهای واجب خود بخواند، منادی خداوند به او می‌گوید: خداوند گناهان گذشته تو را بخشید، پس عمل خود را از سر بگیر.^۲

۱. فی الکافی عن مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ مَنْ قَرَأَهَا أَنْزَلْنَا فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ يَجْهَرُ بِهَا صَوْتُهُ كَانَ كَالشَّاهِرِ سَيْفَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَنْ قَرَأَهَا سِرًّا كَانَ كَالْمُتَسَخِّطِ بِدَمِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَنْ قَرَأَهَا عَشْرَ مَرَّاتٍ غُفِرَتْ لَهُ عَلَى نَحْوِ أَلْفِ ذَنْبٍ مِنْ ذُنُوبِهِ. [کافی، ج ۲، ص ۶۲۱، ح ۶]

۲. فی القرهان عن ابن بابویه: بإسناده، عن الحسين بن أبي العلاء، عن أبي عبد الله علیه السلام

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، پاداش روزه‌ی ماه رمضان را خواهد داشت، و اگر در شب قدر بخواند، پاداش جهاد در راه خدا را دارد، و کسی که این سوره را بر درب انبار و مخزنی بخواند، خداوند آن مخزن را از هر آفتی حفظ خواهد نمود تا صاحب آن بیاید و مال خود را از آن بردارد.^۱

و در سخن دیگری فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، در قیامت رفیق او «خَيْرُ الْبَرِيَّةِ» خواهد بود...^۲

قال: «من قرأنا أنزلناه في ليلة القدر في فريضة من فرائض الله نادی مناد: يا عبد الله،

غفر الله لك ما مضى فاستأنف العمل». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۶۹۹، ح ۳]

۱. و من (خواص القرآن): روى عن النبي صلی الله علیه و آله، أنه قال: «من قرأ هذه السورة، كان له من الأجر كمن صام شهر رمضان، وإن وافق ليلة القدر، كان له ثواب كثواب من قاتل في سبيل الله، و من قرأها على باب مخزن سلمه الله تعالى من كل آفة و سوء إلى أن يخرج صاحبه ما فيه». [همان، ص ۷۰۰، ح ۴]

۲. و قال رسول الله صلی الله علیه و آله: «من قرأها كان له يوم القيامة خير البرية رفيقا و صاحبا، وإن

كتبت في إناء جديد، و نظرفيه صاحب اللقوة شفاه الله تعالى». [همان، ح ۵]

سورهی قدر، آیات ۱ تا ۵

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ۝ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ۝
تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا يَأْذِنُ رَبَّهُمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ۝
سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ۝

لغات:

«قَدْر» به معنای اندازه بودن چیزی با چیز دیگر است، و «قَدَّرَ اللهُ هذا الامر» إذا جعله مقدار ما تدعوا إليه الحكمة، و «شهر» به معنای ماه است، و ماه شرعی از هلال تا هلال است، و آن سی روز و یا بیست و نه روز می باشد، و ماهها را در عربی شهر گویند به خاطر شهرت و آشکار شدن آنها به وسیله هلال، و ماههای غیر شرعی یعنی ماههای شمسی سی روز است، [و بسا سی و یک روز است] و «لَيْلَةُ

الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ یعنی خیرتر من ألف شهر لا لیلۃ قدرِ فيه، و «سَلَامٌ هِيَ» مبتدا و خبر است، و مبتدا «هِيَ» می باشد، یعنی لیلۃ القدر سلام حتی یطلع الفجر.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

ما آن [قرآن] را در شب قدر نازل کردیم! (۱) و توجه می دانی شب قدر چیست؟! (۲) شب قدر بهتر از هزار ماه است! (۳) فرشتگان و «روح» در آن شب به اذن پروردگارشان برای (تقدیر) هرکاری نازل می شوند. (۴) شبی است سرشار از سلامت (وبرکت و رحمت) تا طلوع سپیده! (۵)

تفسیر اهل البيت علیهم السلام:

«إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ».

ابوبصیر گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

مقصود از روح جبرئیل نیست، چرا که جبرئیل از ملائکه است، و روح مخلوقی است اعظم از ملائکه، و خداوند می فرماید: «تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم در تفسیر این سوره گوید:

مقصود از «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» قرآن است که یکبارہ در شب قدر به بیت المعمور نازل شده است، و در مدّت ۲۳ سال تدریجاً بر رسول خدا صلی الله علیه و آله نازل

۱. فی بصائر الدرجات: حدثنا أحمد بن الحسين عن المختار بن زياد عن أبي جعفر محمد بن سليمان عن أبيه عن أبي بصير قال كنت مع أبي عبد الله عليه السلام فذكر شيئاً من أمر الإمام إذا ولد قال واستوجب زيادة الروح في ليلة القدر فقلت جعلت فداك أليس الروح جبرئيل قال جبرئيل من الملائكة والروح خلق أعظم من الملائكة أليس الله يقول تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ. [بصائر الدرجات، ص ۴۶۴، ح ۴]

شده است، و شب قدر شبی است که خداوند در آن آجال و عمرها و ارزاق، و هر حادثه ای مانند مرگ و حیات و خشک سالی و فراوانی و هر خیر و شری را تعیین و تقدیر می نماید، چنان که می فرماید: «فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ»^۱، از این سال تا سال آینده و یا می فرماید: «تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا» و در آن شب ملائکه و روح القدس بر امام زمان نازل می شوند، و آنچه در این سال نوشته شده است را تحویل او می دهند.

و در تفسیر «لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ» گوید:

رسول خدا ﷺ در خواب دید که بوزینه ها بالای منبر او می روند، و این سبب اندوه او شد، و خداوند فرمود: «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ * وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ * لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ» یعنی شب قدر بهتر از هزار ماهی است که بنی امیه در آن حکومت کنند و شب قدری در آن نباشد. و «سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ» یعنی شب قدر ظرف تحیتی از ملائکه است به امام تا طلوع فجر.

سپس گوید: به امام باقر عليه السلام گفته شد: آیا شما شب قدر را می شناسید؟ امام عليه السلام فرمود:

چگونه ما شب قدر را نمی شناسیم، در حالی که ملائکه در آن شب اطراف ما می گردند.^۲

۱. سوره ی دخان، آیه ی ۴.

۲. القمى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ فَهُوَ الْقُرْآنُ أَنْزَلَ إِلَى الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ جُمْلَةً وَاحِدَةً، وَعَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي طُولِ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ سَنَةً وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ وَمَعْنَى لَيْلَةِ الْقَدْرِ أَنَّ اللَّهَ يَقْدِرُ فِيهَا الْأَجَالَ وَالْأَرْزَاقَ وَكُلَّ أَمْرٍ يَحْدُثُ مِنْ مَوْتٍ أَوْ حَيَاةٍ أَوْ خُصْبٍ أَوْ جَدْبٍ أَوْ خَيْرٍ أَوْ شَرٍّ كَمَا قَالَ اللَّهُ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ إِلَى سَنَةِ قَوْلِهِ تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا قَالَ تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَرُوحُ الْقُدُسِ عَلَى إِمَامِ الزَّمَانِ وَيُدْفَعُونَ إِلَيْهِ مَا

و در کافی از زرارة نقل شده که گوید: امام صادق (ع) فرمود:
تقدیر در شب نوزدهم ماه رمضان است، و ابرام در شب بیست و یکم، و
امضاء در شب بیست و سوم است.^۱
و حسان بن مهران گوید: از امام صادق (ع) درباره‌ی شب قدر سؤال کردم و آن
حضرت فرمود:

آن را در شب بیست و یکم، و یا شب بیست و سوم دریاب.^۲
و از آن حضرت نیز نقل شده که فرمود:
عبادت و عمل شایسته در شب قدر بهتر از عمل در هزار ماه است که در
آن‌ها شب قدری نباشد.^۳

- قد کتبه من هذه الأمور قوله لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ قال: رأى رسول الله ﷺ في نومه
كأن قرودا تصعد منبره فغمه ذلك فأنزل الله «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ
لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ» تملكه بنو أمية ليس فيها ليلة قدر «۳» قوله: مِنْ كُلِّ أَمْرٍ سَلَامٌ
قال: تحية يحيى بها الإمام إلى أن يطلع الفجر قيل لأبي جعفر (ع) تعرفون ليلة القدر فقال
و كيف لا نعرف ليلة القدر و الملائكة يطوفون بنا فيها. [تفسير قمی، ج ۲، ص ۴۳۱]
۱. الكافي: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ
زُرَّارَةَ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع) التَّقْدِيرُ فِي لَيْلَةِ تِسْعِ عَشْرَةَ وَ الْإِبْرَامُ فِي لَيْلَةِ إِحْدَى وَ
عِشْرِينَ وَ الْإِمْضَاءُ فِي لَيْلَةِ ثَلَاثِ وَ عِشْرِينَ. [كافي، ج ۴، ص ۱۵۹، ح ۹]
 ۲. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ
حَسَّانَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ سَأَلْتُهُ عَنْ لَيْلَةِ الْقَدْرِ فَقَالَ التَّمَسُّهَا فِي لَيْلَةِ
إِحْدَى وَ عِشْرِينَ أَوْ لَيْلَةِ ثَلَاثِ وَ عِشْرِينَ. [همان، ج ۴، ص ۱۵۶، ح ۱]
 ۳. في الكافي عن عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ أَبِي عَمِيرَةَ عَنْ غَيْرِ وَاحِدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ
اللَّهِ (ع) قَالُوا قَالَ لَهُ بَعْضُ أَصْحَابِنَا قَالَ وَ لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا سَعِيداً السَّمَّانَ كَيْفَ يَكُونُ لَيْلَةُ
الْقَدْرِ خَيْراً مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ قَالَ الْعَمَلُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْعَمَلِ فِي أَلْفِ شَهْرٍ لَيْسَ فِيهَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ.
[كافي، ج ۴، ص ۱۵۷، ح ۴]

ابوبصیر گوید: امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام فرمود:

تورات در شب ششم ماه رمضان نازل شد، و انجیل در شب دوازدهم، و زبور

در شب هجدهم، و قرآن در شب قدر نازل شد.^۱

و در سخن دیگری فرمود:

شب قدر اول سال و آخر سال است.^۲

ابوذر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ گوید: به رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ گفتم: آیا شب قدر مخصوص به زمان

پیامبران است؟ و پس از آنان شب قدری نیست؟ فرمود:

شب قدر تا قیامت خواهد بود.^۳

امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام درباره‌ی نماز رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در شب معراج فرمود:

خداوند در شب معراج به پیامبر خود صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وحی نمود: ای محمد درباره‌ی

نسب و شأن خدای خود بخوان: «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ * لَمْ يَلِدْ وَلَمْ

يُولَدْ * وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ» و این سوره را در رکعت اول قرائت نمود، و در

۱. و فيه: مُحَمَّدٌ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمَزَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام قَالَ نَزَلَتِ التَّوْرَةُ فِي سِتِّ مَضَتْ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَنَزَلَ الْإِنْجِيلُ فِي اثْنَتَيْ عَشْرَةَ لَيْلَةً مَضَتْ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَنَزَلَ الزَّبُورُ فِي لَيْلَةِ ثَمَانِي عَشْرَةَ مَضَتْ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَنَزَلَ الْقُرْآنُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ.

[کافی، ج ۴، ص ۱۵۷، ح ۵]

۲. و فيه: مُحَمَّدٌ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنِ ابْنِ فَضَالٍ عَنْ أَبِي جَوَيْلَةَ عَنْ رِفَاعَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام قَالَ لَيْلَةُ الْقَدْرِ هِيَ أَوَّلُ السَّنَةِ وَهِيَ آخِرُهَا. [کافی، ج ۴، ص ۱۶۰، ح ۱۱]

۳. و فی تأویل الآیات: روی عن ابی ذر رضی الله عنه أنه قال قلت يا رسول الله ليلة القدر شيء يكون على عهد الأنبياء ينزل فيها عليهم الأمر إذا مضوا رفعت قال لا بل هي إلى يوم القيامة.

[تأویل الآیات، ص ۷۹۲]

ركعت دوم پس از حمد به او وحی شد: سورهی «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» را بخوان، چرا که این سوره نسب و شأن تو و اهل بیت تو است تا قیامت.^١

١. فی الکافی عن علی بن ابیrahیم عن ابیہ عن ابن ابی عمیر عن ابن اذینة عن ابی عبد الله عليه السلام قال قال ما تروى هذه الناصبة فقلت جعلت فداك فيما ذا فقال في اذانهم وركوعهم و سجودهم فقلت انهم يقولون ان ابی بن كعب رآه في التوم فقال كذبوا فان دين الله عليه السلام اعز من ان يرى في التوم قال فقال له سدير الصير في جعلت فداك فاحدث لنا من ذلك ذكرا فقال ابو عبد الله عليه السلام ان الله عليه السلام لما عرج بنبيته عليه السلام الى سماواته السبع اما اولاهن فبارك عليه و الثانية علمه فرضه فانزل الله محملا من نور فيه اربعون نوعا من انواع الثور كانت مخرقة بعرض الله تغشى ابصار الناظرين اما واحد منها فاصفر فمن اجل ذلك اصفرت الصفرة و واحد منها احمر فمن اجل ذلك احمرت الحمرة و واحد منها ابيض فمن اجل ذلك ابيض البياض و الباقي على سائر عدد الخلق من الثور و الالوان في ذلك المحمل خلق و سلاسل من فضة ثم عرج به الى السماء فنفرت الملائكة الى اطراف السماء و خرت سجدا و قالت سبوح قدوس ما اشبه هذا الثور بنور ربنا فقال جبرئيل ع:

الله اكبر الله اكبر ثم فتحت ابواب السماء و اجتمعت الملائكة فسلمت على النبي عليه السلام افواجا و قالت يا محمد كيف احوك اذا نزلت فافترقه السلام قال النبي عليه السلام افترقونه قالوا و كيف لا نعرفه و قد احدث ميثاقك و ميثاقه منا و ميثاق شيعته الى يوم القيامة علينا و انا لتتصفح و جوه شيعته في كل يوم و ليلة خمسا يعنون في كل وقت صلاة و انا لنصلي عليك و عليه قال ثم زادني ربي اربعين نوعا من انواع الثور لا يشبه الثور الاول و زادني خلقا و سلاسل و عرج بي الى السماء الثانية فلما قربت من باب السماء الثانية نفرت الملائكة الى اطراف السماء و خرت سجدا و قالت سبوح قدوس رب الملائكة و الروح ما اشبه هذا الثور بنور ربنا فقال جبرئيل عليه السلام اشهد ان لا اله الا الله اشهد ان لا اله الا الله فاجتمعت الملائكة و قالت يا جبرئيل من هذا معك قال هذا محمد عليه السلام قالوا و قد بعث قال نعم قال النبي عليه السلام فخرجوا الى شبه المعانيق فسلموا علي و قالوا اقرئ احاك السلام قلت انعرفونه قالوا و كيف لا نعرفه و قد احدث ميثاقك و ميثاقه و ميثاق شيعته الى يوم القيامة علينا و انا لتتصفح و جوه شيعته في كل يوم و ليلة خمسا

يَعْنُونَ فِي كُلِّ وَقْتِ صَلَاةٍ قَالَ ثُمَّ زَادَنِي رَبِّي أَرْبَعِينَ نَوْعًا مِنْ أَنْوَاعِ الثُّورِ لَا تُشْبِهُ الْأَنْوَارَ الْأُولَى ثُمَّ عَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الثَّلَاثَةِ فَتَفَرَّتِ الْمَلَائِكَةُ وَخَرَّتْ سُجَّدًا وَقَالَتْ: سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ مَا هَذَا الثُّورُ الَّذِي يُشْبِهُهُ نُورٌ رَبَّنَا فَقَالَ جِبْرِئِيلُ ﷺ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ فَاجْتَمَعَتِ الْمَلَائِكَةُ وَقَالَتْ مَرْحَبًا بِالْأَوَّلِ وَمَرْحَبًا بِالْآخِرِ وَمَرْحَبًا بِالْحَاشِرِ وَمَرْحَبًا بِالنَّاشِرِ مُحَمَّدٌ خَيْرُ النَّبِيِّينَ وَعَلِيٌّ خَيْرُ الْوَصِيِّينَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ سَلَّمُوا عَلَيَّ وَسَأَلُونِي عَنْ أَخِي قُلْتُ هُوَ فِي الْأَرْضِ أَفْتَعْرِفُونَهُ قَالُوا وَكَيْفَ لَا نَعْرِفُهُ وَقَدْ نَحْنُ الْبَيْتِ الْمَعْمُورُ كُلِّ سَنَةٍ وَعَلَيْهِ رَقٌّ أبيضٌ فِيهِ اسْمُ مُحَمَّدٍ وَاسْمُ عَلِيٍّ وَالْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ وَالْأَيْمَةَ ﷺ وَشِيعَتِهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَإِنَّا لَبَارِكٌ عَلَيْهِمْ كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ خَمْسًا يَعْنُونَ فِي وَقْتِ كُلِّ صَلَاةٍ وَيَمْسَحُونَ رُءُوسَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ قَالَ ثُمَّ زَادَنِي رَبِّي أَرْبَعِينَ نَوْعًا مِنْ أَنْوَاعِ الثُّورِ لَا تُشْبِهُ تِلْكَ الْأَنْوَارَ الْأُولَى ثُمَّ عَرَجَ بِي حَتَّى انْتَهَيْتُ إِلَى السَّمَاءِ الرَّابِعَةِ فَلَمْ تَقُلِ الْمَلَائِكَةُ شَيْئًا وَسَمِعْتُ دَوِيًّا كَأَنَّهُ فِي الصُّدُورِ فَاجْتَمَعَتِ الْمَلَائِكَةُ فَفَتِحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَخَرَجَتْ إِلَيَّ شِبْهَ الْمَعَانِيْقِ فَقَالَ جِبْرِئِيلُ ع:

حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ صَوْتَانِ مَقْرُونَانِ مَعْرُوفَانِ فَقَالَ جِبْرِئِيلُ ﷺ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ هِيَ لِشِيعَتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ اجْتَمَعَتِ الْمَلَائِكَةُ وَقَالَتْ كَيْفَ تَرَكْتِ أَحَاكَ فَقُلْتُ لَهُمْ وَتَعْرِفُونَهُ قَالُوا نَعْرِفُهُ وَشِيعَتَهُ وَهُمْ نُورٌ حَوْلَ عَرْشِ اللَّهِ وَإِنَّ فِي الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ لِرَفَأٍ مِنْ نُورٍ فِيهِ كِتَابٌ مِنْ نُورٍ فِيهِ اسْمُ مُحَمَّدٍ وَعَلِيٍّ وَالْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ وَالْأَيْمَةَ وَشِيعَتِهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا يَزِيدُ فِيهِمْ رَجُلٌ وَلَا يَنْقُصُ مِنْهُمْ رَجُلٌ وَإِنَّهُ لَمِيثَاقُنَا وَإِنَّهُ لَيُقْرَأُ عَلَيْنَا كُلِّ يَوْمٍ جُمُعَةٍ ثُمَّ قِيلَ لِي اذْفَعْ رَأْسَكَ يَا مُحَمَّدُ فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَإِذَا أَطْبَاقُ السَّمَاءِ قَدْ خَرَقَتْ وَالْحُجُبُ قَدْ رُفِعَتْ ثُمَّ قَالَ لِي طَاطِئِي رَأْسَكَ انظُرْ مَا تَرَى فَطَاطِئْتُ رَأْسِي فَتَنَزَّرْتُ إِلَى بَيْتٍ مِثْلِ بَيْتِكُمْ هَذَا وَحَرَمٍ مِثْلِ حَرَمِ هَذَا الْبَيْتِ لَوْ أَلْقَيْتُ شَيْئًا مِنْ يَدِي لَمْ يَقَعْ إِلَّا عَلَيْهِ فَقِيلَ لِي:

يَا مُحَمَّدُ إِنَّ هَذَا الْحَرَمَ وَأَنْتَ الْحَرَامُ وَلِكُلِّ مِثْلٍ مِثَالٌ ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيَّ يَا مُحَمَّدُ اذْنُ مِنْ صَادٍ فَاغْسِلْ مَسَاجِدَكَ وَطَهِّرْهَا وَصَلِّ لِرَبِّكَ فَدَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ صَادٍ وَهُوَ مَاءٌ يَسِيلُ مِنْ سَاقِ الْعَرْشِ الْأَيْمَنِ فَتَلَقَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَاءَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ صَارَ

الْوُضُوءُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ ﷻ إِلَيْهِ أَنْ اغْسِلْ وَجْهَكَ فَإِنَّكَ تَنْظُرُ إِلَى عَظَمَتِي ثُمَّ اغْسِلْ
ذِرَاعَيْكَ الْيُمْنَى وَالْيُسْرَى فَإِنَّكَ تَلْقَى بِيَدِكَ كَلَامِي ثُمَّ امْسَحْ رَأْسَكَ بِفُضْلِ مَا بَقِيَ فِي
يَدَيْكَ مِنَ الْمَاءِ وَرَجُلَيْكَ إِلَى كَعْبَيْكَ فَإِنِّي أُبَارِكُ عَلَيْكَ وَأَوْطِئُكَ مَوْطِئاً لَمْ يَطَّأهُ أَحَدٌ
غَيْرُكَ فَهَذَا عَلَّةُ الْأَذَانِ وَالْوُضُوءُ ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ ﷻ إِلَيْهِ يَا مُحَمَّدُ اسْتَقْبِلِ الْحَجَرَ الْأَسْوَدَ وَكَبِّرْنِي
عَلَى عَدَدِ حُجْبِي فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ صَارَ التَّكْبِيرُ سَبْعاً لِأَنَّ الْحُجْبَ سَبْعٌ فَافْتَتَحَ عِنْدَ
انْقِطَاعِ الْحُجْبِ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ صَارَ الْإِفْتِتَاحُ سِتَّةً وَالْحُجْبُ مُتَطَابِقَةٌ بَيْنَهُنَّ بِحَارِ
النُّورِ وَذَلِكَ النُّورُ الَّذِي أَنْزَلَهُ اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ ﷺ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ صَارَ الْإِفْتِتَاحُ ثَلَاثَ
مَرَّاتٍ لِإِفْتِتَاحِ الْحُجْبِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَصَارَ التَّكْبِيرُ سَبْعاً وَالْإِفْتِتَاحُ ثَلَاثاً فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ
التَّكْبِيرِ وَالْإِفْتِتَاحِ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ سَمِّ بِاسْمِي فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ جُعِلَ - بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ فِي أَوَّلِ السُّورَةِ ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ اْحْمَدْنِي فَلَمَّا قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
قَالَ النَّبِيُّ فِي نَفْسِهِ شُكْرًا فَأَوْحَى اللَّهُ ﷻ إِلَيْهِ فَطَعْتَ حَمْدِي فَسَمِّ بِاسْمِي فَمِنْ أَجْلِ
ذَلِكَ جُعِلَ فِي الْحَمْدِ - الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مَرَّتَيْنِ فَلَمَّا بَلَغَ وَلَا الضَّالِّينَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ:
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ * شُكْرًا - فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ فَطَعْتَ ذِكْرِي فَسَمِّ بِاسْمِي فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ
جُعِلَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * فِي أَوَّلِ السُّورَةِ ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ ﷻ إِلَيْهِ أَفْرَأَيَا مُحَمَّدُ نِسْبَةَ رَبِّكَ
تَبَارَكَ وَتَعَالَى - قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ. اللَّهُ الصَّمَدُ. لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ. وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ثُمَّ
أَمْسَكَ عَنْهُ الْوَحْيَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْوَاحِدُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ.
وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ثُمَّ أَمْسَكَ عَنْهُ الْوَحْيَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كَذَلِكَ اللَّهُ كَذَلِكَ اللَّهُ رَبُّنَا
فَلَمَّا قَالَ ذَلِكَ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ ارْكَعْ لِرَبِّكَ يَا مُحَمَّدُ فَرَكَعَ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ وَهُوَ رَاكِعٌ قُلْ سُبْحَانَ
رَبِّي الْعَظِيمِ فَفَعَلَ ذَلِكَ ثَلَاثاً ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ اذْفَعْ رَأْسَكَ يَا مُحَمَّدُ فَفَعَلَ رَسُولُ
اللَّهِ ﷺ فَفَاقَ مُنْتَضِباً فَأَوْحَى اللَّهُ ﷻ إِلَيْهِ أَنْ اسْجُدْ لِرَبِّكَ يَا مُحَمَّدُ فَخَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ
سَاجِداً فَأَوْحَى اللَّهُ ﷻ إِلَيْهِ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي الْأَعْلَى فَفَعَلَ ذَلِكَ ثَلَاثاً ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ
اسْتَوِ جَالِساً يَا مُحَمَّدُ فَفَعَلَ فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ سُجُودِهِ وَاسْتَوَى جَالِساً نَظَرَ إِلَى عَظَمَتِهِ
تَجَلَّتْ لَهُ فَخَرَّ سَاجِداً مِنْ تَلْقَاءِ نَفْسِهِ لِأَمْرِ أَمْرِيهِ فَسَبَّحَ أَيْضاً ثَلَاثاً فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ
انْتَصِبْ قَائِماً فَفَعَلَ فَلَمْ يَرِ مَا كَانَ رَأَى مِنَ الْعَظَمَةِ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ صَارَتِ الصَّلَاةُ رُكْعَةً
وَاسْجُدَتَيْنِ ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ ﷻ إِلَيْهِ أَفْرَأَى بِالْحَمْدِ لِلَّهِ فَقَرَأَهَا مِثْلَ مَا قَرَأَ أَوْلَانِي ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ ﷻ

مرحوم شیخ طوسی از عبدالله بن عجلان نقل نموده که گوید: از امام باقر علیه السلام شنیدم که می فرمود:

خانه علی و فاطمه علیهما السلام جزء حجره و خانه رسول خدا صلی الله علیه و آله است، و سقف خانه آنان عرش رب العالمین است، و در قعر خانه آنان روزنه ای به عرش باز است و معراج وحی، و ملائکه هر صبح و شام و هر ساعت و هر لحظه ای با وحی الهی بر آنان نازل می شوند، و ملائکه از خانه آنان قطع نمی شوند، گروهی نازل می شوند، و گروهی به آسمان صعود می کنند.

و خداوند - تبارک و تعالی - برای ابراهیم درهای آسمان ها را گشود، تا او عرش را دید، و برای این کار خدا قدرت چشم او را زیاد کرد، و خداوند نیز بر قوت چشم

إِلَيْهِ أَفْرَأُ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فَإِنَّهَا نَسَبَتْكَ وَ نِسْبَةُ أَهْلِ بَيْتِكَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ فَعَلَ فِي الرُّكُوعِ مِثْلَ مَا فَعَلَ فِي الْمَرَّةِ الْأُولَى ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَةً وَاحِدَةً فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ تَجَلَّتْ لَهُ الْعِظْمَةُ فَخَرَّ سَاجِدًا مِنْ تَلْقَاءِ نَفْسِهِ لَا لِأَمْرٍ أَمْرِيهِ فَسَبَّحَ أَيْضًا ثُمَّ أَوْحَى إِلَيْهِ أَنْ رَفَعَ رَأْسَكَ يَا مُحَمَّدُ ثَبَّتَكَ رَبُّكَ فَلَمَّا ذَهَبَ لِيُقِيمَ قِيلَ يَا مُحَمَّدُ اجْلِسْ فَاجْلِسْ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ:

يَا مُحَمَّدُ إِذَا مَا أَنْعَمْتُ عَلَيْكَ فَسَمِّ بِاسْمِي فَأَلْهِمُ أَنْ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ لِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ وَ الْأَسْمَاءَ الْحُسْنَى كُلَّهَا اللَّهُ ثُمَّ أَوْحَى إِلَيْهِ يَا مُحَمَّدُ صَلِّ عَلَى نَفْسِكَ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيَّ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِي وَ قَدْ فَعَلَ ثُمَّ التَّتَفَتْ فَإِذَا بِصُفُوفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ وَ الْمُرْسَلِينَ وَ التَّبِيِّينَ فَقِيلَ يَا مُحَمَّدُ سَلِّمْ عَلَيْهِمْ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ فَأَوْحَى إِلَيْهِ أَنْ السَّلَامَ وَ التَّحِيَّةَ وَ الرَّحْمَةَ وَ الْبَرَكَاتِ أَنْتَ وَ ذُرِّيَّتِكَ ثُمَّ أَوْحَى إِلَيْهِ أَنْ لَا يَلْتَفِتْ يَسَارًا وَ أَوَّلَ آيَةٍ سَمِعَهَا بَعْدَ قَوْلِ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ آيَةً أَصْحَابِ الْيَمِينِ وَ أَصْحَابِ الشِّمَالِ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَانَ السَّلَامُ وَاحِدَةً تُجَاهَ الْقِبْلَةِ وَ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَانَ التَّكْبِيرُ فِي الشُّجُودِ شُكْرًا وَ قَوْلُهُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ لِأَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله سَمِعَ صَوْتَهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ بِالتَّسْبِيحِ وَ التَّحْمِيدِ وَ التَّهْلِيلِ فَمِنْ أَجْلِ ذَلِكَ قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ وَ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ صَارَتِ الرُّكُوعَاتُ الْأُولَى كُلَّمَا أَحْدَثَ فِيهِمَا حَدِيثًا كَانَ عَلَى صَاحِبَيْهِمَا إِعَادَتُهُمَا فَهَذَا الْفَرْصُ الْأَوَّلُ فِي صَلَاةِ الرُّوَالِ يَعْنِي صَلَاةَ الظُّهْرِ. [كافي، ج ۳، ص ۴۸۵، ح ۱]

حضرت محمد و علی و فاطمه و حسین و حسین (صلوات الله علیهم) افزود، و آنان نیز عرش را دیدند، و برای خانه های خود سقفی جز عرش نیافتند، از این رو خانه آنان مسقف به عرش خدای رحمان و محل رفت و آمد ملائکه و روح است، و ملائکه همواره گروهی در نزول و گروهی در صعودند، سپس فرمود: و هر خانه ای از خانه های ما امامان، محل رفت و آمد ملائکه است، چرا که خداوند می فرماید: «تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ * سَلَامٌ...» سپس فرمود: «بِكُلِّ أَمْرٍ» صحیح است. گفتیم: آیا این تنزیل است؟ فرمود: آری.^۱ صاحب تفسیر برهان دو حدیث مفصل دیگر درباره ی اسرار شب قدر نقل نموده که در پاورقی مشاهده می شود.^۲

۱. الشيخ أبو جعفر الطوسي (رحمته الله) عن رجاله عن عبد الله بن عجلان السكوني قال سمعت أبا جعفر (عليه السلام) يقول بيت علي وفاطمة من حجرة رسول الله (صلى الله عليه وآله) وسقف بيتهم عرش رب العالمين وفي قعريوتهم فرجة مكشوفة إلى العرش معراج الوحي والملائكة تنزل عليهم بالوحي صباحا ومساء وفي كل ساعة وطرفة عين والملائكة لا ينقطع فوجهم فوج ينزل وفوج يصعد وإن الله تبارك وتعالى كشط لإبراهيم (عليه السلام) عن السماوات حتى أبصر العرش وزاد الله في قوة نظره وإن الله زاد في قوة ناظر محمد وعلی وفاطمة والحسن والحسين (عليهم السلام) وكانوا يبصرون العرش ولا يجدون لبيوتهم سقفا غير العرش فبيوتهم مسقفة بعرش الرحمن ومعراج الملائكة والروح فوج بعد فوج بلا انقطاع لهم وما من بيت من بيوت الأئمة منا إلا وفيه معراج الملائكة لقول الله (تعالى) تنزل الملائكة والروح فيها بإذن ربهم بكل أمر سلام قال قلت من كل أمر قال بكل أمر قلت هذا التنزيل قال نعم. [رواه في تأويل الآيات، ص ۷۹۲]
۲. في البرهان: وعن أبي جعفر (عليه السلام)، قال: «لقد خلق الله جل ذكره ليلة القدر أول ما خلق الدنيا، ولقد خلق فيها أول نبي يكون، وأول وصي يكون، ولقد قضى أن يكون في كل سنة ليلة يهبط فيها بتفسير الأمور إلى مثلها من السنة المقبلة، من جحد ذلك فقد رد على الله (تعالى) علمه، لأنه لا يقوم الأنبياء والرسل والمحدثون إلا أن تكون عليهم حجة بما يأتيهم في تلك الليلة مع الحجة التي يأتيهم بها جبرئيل (عليه السلام)».

قلت: والمحدثون أيضا يأتيهم جبرئيل أو غيره من الملائكة عليه السلام؟ قال: «أما الأنبياء والرسل (صلى الله عليهم) فلا شك، ولا بد لمن سواهم من أول يوم خلقت في الأرض إلى آخر فناء الدنيا أن يكون على ظهر الأرض حجة ينزل ذلك في تلك الليلة إلى من أحب من عباده، وإيم الله لقد نزل الروح والملائكة بالأمر في ليلة القدر على آدم، وإيم الله ما مات آدم إلا وله وصى، وكل من بعد آدم من الأنبياء قد أتاه الأمر فيها، ووضع لوصيه من بعده، وإيم الله إن كان النبي ليؤمر فيما يأتيه من الأمر في تلك الليلة من آدم إلى محمد صلى الله عليه وآله أن أوصى إلى فلان، ولقد قال الله تعالى في كتابه لولاة الأمر من بعد محمد صلى الله عليه وآله خاصة:

وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى: فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ. يقول: أستخلفكم لعلمي وديني وعبادتي بعد نبيكم، كما استخلف وصاة آدم من بعده حتى يبعث النبي الذي يليه يعبدونني لا يُشركون بي شيئاً يقول: يعبدونني بإيمان لا نبي بعد محمد صلى الله عليه وآله، فمن قال غير ذلك فأولئك هم الفاسقون فقد مكن ولادة الأمر بعد محمد صلى الله عليه وآله بالعلم، ونحن هم، فاسألونا فإن صدقناكم فأقروا، وما أنتم بفاعلين، أما علمنا فظاهر، وأما إبان أجلنا الذي يظهر فيه الدين منا حتى لا يكون بين الناس اختلاف، فإن له أجلا من ممر الليالي والأيام، إذا أتى ظهر، وكان الأمر واحداً. وإيم الله، لقد قضى الأمر أن لا يكون بين المؤمنين اختلاف، ولذلك جعلهم شهداء على الناس ليشهد محمد صلى الله عليه وآله علينا، ولنشهد على شيعتنا، ولنشهد شيعتنا على الناس، أبي الله تعالى أن يكون في حكمه اختلاف أو بين أهل علمه تناقض». ثم قال أبو جعفر عليه السلام: «فضل إيمان المؤمن بجملة إنا أنزلناه وتفسيرها، على من ليس مثله في الإيمان بها، كفضل الإنسان على البهائم، وإن الله تعالى ليدفع بالمؤمنين بها عن الجاحدين لها في الدنيا لكمال عذاب الآخرة لمن علم أنه لا يتوب منهم ما يدفع بالمجاهدين عن القاعدتين، ولا أعلم أن في هذا الزمان جهادا إلا الحج والعمرة والجوار». [تفسير برهان، ج ٥، ص ٧٠٧، ح ٨]

وفيه: قال: وقال رجل لأبي جعفر عليه السلام: يا بن رسول الله، لا تغضب علي. قال: «لماذا؟». قال: لما أريد أن أسألك عنه. قال: «قل». قال: ولا تغضب. قال: «ولا أغضب». قال: رأيت قولك في ليلة القدر، تنزل الملائكة والروح فيها إلى الأوصياء، يأتونهم بأمر لم يكن رسول الله صلى الله عليه وآله

قد علمه، [أويأتونهم بأمر كان رسول الله ﷺ يعلمه] وقد علمت أن رسول الله ﷺ مات وليس من علمه شيء إلا وعلى ﷺ له واع؟ قال أبو جعفر ﷺ: «مالى وما لك أيها الرجل، ومن أدخلك على؟» قال: أدخلنى عليك القضاء لطلب الدين، قال: «فافهم ما أقول لك: إن رسول الله ﷺ لما أسرى به لم يهبط حتى أعلمه الله جل ذكره علم ما قد كان وما سيكون، وكان كثير من علمه ذلك جملاً يأتي تفسيرها فى ليلة القدر، وكذلك كان على بن أبى طالب ﷺ قد علم جمل العلم، ويأتى تفسيره فى ليالى القدر، كما كان مع رسول الله ﷺ». قال السائل: أو ما كان فى الجمل تفسيره؟ قال: «بلى، ولكنه إنما يأتى بالأمر من الله تبارك وتعالى فى ليالى القدر إلى التنبى ﷺ وإلى الأوصياء: افعل كذا وكذا، لأمر قد كانوا علموه، أمروا كيف يعملون فيه». قلت: فسر لى هذا؟ قال: «لم يمت رسول الله ﷺ إلا حافظاً لجملة العلم وتفسيره».

قلت: فالذى كان يأتى فى ليالى القدر، علم ما هو؟ قال: «الأمر واليسر فيما كان قد علم». قال السائل: فما يحدث لهم فى ليالى القدر علم سوى ما علموا؟ قال: «هذا مما أمروا بكتمانه، ولا يعلم تفسير ما سألت عنه إلا الله ﷻ». قال السائل: فهل يعلم الأوصياء ما لا يعلم الأنبياء؟ قال: «لا، وكيف يعلم وصى غير علم ما أوصى إليه؟». قال السائل: فهل يسعنا أن نقول: إن أحداً من الوصاة يعلم ما لا يعلم الآخر؟ قال: «لا، لم يمت نبى إلا وعلمه فى جوف وصيه، وإنما تنزل الملائكة والروح فى ليلة القدر بالحكم الذى يحكم به بين العباد». قال السائل: وما كانوا علموا ذلك الحكم؟ قال: «بلى، قد علموه، ولكنهم لا يستطيعون إمضاء شيء منه حتى يؤمروا فى ليالى القدر كيف يصنعون إلى السنة المقبلة». قال السائل: يا أبا جعفر، لا أستطيع إنكار هذا؟ قال أبو جعفر ﷺ: «من أنكره فليس منا». قال السائل: يا أبا جعفر، أرايت التنبى ﷺ هل كان يأتى فى ليالى القدر شيء لم يكن علمه؟ قال: «لا يحل لك أن تسأل عن هذا، أما علم ما كان وما يكون؟ فليس يموت نبى ولا وصى إلا والوصى الذى بعده يعلمه، أما هذا العلم الذى تسأل عنه، فإن الله ﷻ أبى أن يطلع الأوصياء عليه إلا أنفسهم». قال السائل: يا بن رسول الله، كيف أعرف أن ليلة القدر تكون فى كل سنة؟ قال: «إذا أتى شهر رمضان فأقرأ سورة الدخان فى كل ليلة مائة مرة، فإذا أتت ليلة ثلاث وعشرين فإنك ناظر إلى تصديق الذى سألت عنه». [همان، ص ٧٠٨، ح ٩]

امام باقر علیه السلام فرمود:

ای جماعت شیعه! با سوره «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» با مخالفین خود بحث کنید، تا پیروز شوید، به خدا سوگند این سوره حجت خداوند تبارک و تعالی می باشد، بعد از رسول او صلی الله علیه و آله، و آن آقای دین شما، و نهایت علم ما است، و با سوره حم نیز با آنان مخاصمه کنید، چرا که این سوره نیز مربوط به والیان امر بعد از رسول خدا صلی الله علیه و آله است، و خداوند می فرماید: «وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ»^۱

۱. سوره فاطر، آیه ۲۴.

۲. و فيه: وعن أبي جعفر عليه السلام، قال: «يا معشر الشيعة، خاصموا بسورة إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ تفلجوا، فوالله إنها لحجة الله تبارك و تعالی على الخلق بعد رسول الله صلی الله علیه و آله، وإنها لسيدة دينكم، وإنها لغاية علمنا. يا معشر الشيعة، خاصموا ب حم وَ الْكِتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ «الدخان ۴۴: ۱. ۳» فإنها لولاية الأمر خاصة بعد رسول الله صلی الله علیه و آله. يا معشر الشيعة، يقول الله تبارك و تعالی: «وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ» (فاطر ۳: ۲۴)». قيل: يا أبا جعفر، نذيرها محمد صلی الله علیه و آله؟ فقال: «صدقت، فهل كان نذير و هو حي من البعثة في أقطار الأرض؟». فقال السائل: لا، قال أبو جعفر عليه السلام:

«أرأيت بعثه، أليس نذيره؟ كما أن رسول الله صلی الله علیه و آله في بعثه من الله صلی الله علیه و آله نذير». فقال: بلى. قال: «فكذلك لم يمت محمد إلا وله بعث نذير». قال: «فإن قلت: لا، فقد ضيع رسول الله صلی الله علیه و آله من في أصلاب الرجال من أمته». قال: و ما يكفيهم القرآن؟ قال: «بلى، إن وجدوا له مفسرا». قال: و ما فسره رسول الله صلی الله علیه و آله؟ قال: «بلى، قد فسره لرجل واحد، و فسر للأمة شأن ذلك الرجل، و هو على بن أبي طالب عليه السلام». قال السائل: يا أبا جعفر، كان هذا أمر خاص، لا يحتمله العامة؟ قال: «أبى الله أن يعبد إلا سرا حتى يأتي إبان أجله الذي يظهر فيه دينه، كما أنه كان رسول الله صلی الله علیه و آله مع خديجة عليها السلام مستترا حتى امر بالإعلان». قال السائل: فينبغي لصاحب هذا الدين أن يكتفم؟ قال: «أو ما كتم على بن أبي طالب عليه السلام يوم أسلم مع رسول الله صلی الله علیه و آله حتى ظهر أمره؟». قال: بلى. قال: «فكذلك أمرنا حتى يبلغ الكتاب أجله». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۷۰۶، ح ۷]

سورهی بیّنة

محلّ نزول: مدینه منوره، و بعضی گفته‌اند: در مکه مکرمه.

ترتیب نزول: بعد از سورهی طلاق.

تعداد آیات: ۸ آیه، و اهل بصره ۹ آیه دانسته‌اند،

و مورد اختلاف «مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ» است.

ثواب قرائت سورهی بیّنة

مرحوم صدوق در کتاب ثواب الأعمال از امام باقر ع نقل نموده که فرمود:

کسی که سورهی «بیّنة» را بخواند، از مشرکین بیزار خواهد بود، و داخل دین محمد ص می‌شود، و خداوند ج او را در قیامت مؤمن مبعوث می‌کند، و حساب او را آسان قرار می‌دهد.

و از رسول خدا ص نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، روز قیامت با «خَيْرُ الْبَرِيَّةِ» یعنی علی ع هم نشین خواهد بود، و اگر در ظرف جدیدی نوشته شود، و شخصی که بیماری «لَقْوَة» دارد

۱. فی ثواب الأعمال: أَبِي رَه عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ الْحَسَنِ بْنِ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الْخَضْرَمِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع قَالَ مَنْ قَرَأَ سُورَةَ لَمْ يَكُنْ كَانِ بَرِيئاً مِنَ الشِّرْكِ وَأَدْخَلَ فِي دِينِ مُحَمَّدٍ ص وَبَعَثَهُ اللَّهُ ج مُؤْمِناً وَحَاسِبَهُ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۴]

در آن نظر کند، بهبودی خواهد یافت.^۱

امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که این سوره را بنویسد، و همراه خود داشته باشد، یرقان او برطرف می‌شود، و اگر نوشته شود، و آب آن را کسی بنوشد که سفیدی چشم و پیسی داشته باشد، خداوند او را عافیت دهد، و اگر آب آن را به زن‌های باردار بدهند، برای آنان نافع می‌باشد، و از سموم طعام سالم می‌مانند، و اگر برای ورم‌های بدن نوشته شود، با قدرت الهی ورم‌ها برطرف خواهد شد.^۲

۱. و من (خواص القرآن): روی عن النبی صلی الله علیه و آله أنه قال: «من قرأ هذه السورة كان يوم القيامة مع

خير البرية رفيقا وصاحباً، وهو على عليه السلام، وإن كتبت في إناء جديد ونظر فيها صاحب

اللقوة بعينيه برىء منها». [رواه في تفسير برهان، ج ۵، ص ۷۱۷، ح ۲]

۲. وقال الصادق عليه السلام: «من كتبها وعلقها عليه، وكان فيه یرقان، زال عنه، وإذا عقلت على

بياض بالعين، والبرص، وشرب ماؤها، دفعه الله عنه، وإن شربت ماءها الحوامل نفعتها،

وسلمتها من سموم الطعام، وإذا كتبت على جميع الأورام أزالتها بقدرة الله تعالى».

[همان، ح ۴]

سورهى بَيِّنَة، آيات ١ تا ٨

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ①
رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُطَهَّرَةً ② فِيهَا كُتِبَ قِيمَةٌ ③ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ ④ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَ
يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ ⑤ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ⑥ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ⑦ جَزَاءُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ ⑧

لغات:

«انفکاک» انفصال بعد از شدت اتصال است، و بیشتر در منفی استعمال

می‌شود، مانند: ما زال تقول ما انفک من هذا الأمر، و «بیتة» به معنای دلیل و حجتی است که حق را از باطل جدا می‌سازد، و اصل آن از بینونة و فصل چیزی از چیز دیگر است، و هر برهان و دلالتی را بیتنه گویند، و «قیمة» چیز مستمر در جهت صواب است، و «حنیف» چیز مایل به صواب و حق است، و «حنیفیة» شریعت مایل به حق است، و بعضی گفته‌اند: «قیمة» از استقامة است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

کافران از اهل کتاب و مشرکان (می‌گفتند:) دست از آیین خود بر نمی‌دارند تا دلیل روشنی برای آنها بیاید، (۱) پیامبری از سوی خدا (بیاید) که صحیفه‌های پاکی را (بر آنها) بخواند، (۲) و در آن نوشته‌های صحیح و پرارزشی باشد! (ولی هنگامی که آمد ایمان نیاوردند، مانند اهل کتاب). (۳) اهل کتاب (نیز در دین خدا) اختلاف نکردند مگر بعد از آنکه دلیل روشن برای آنان آمد! (۴) و به آنها دستوری داده نشده بود جز اینکه خدا را بپرستند در حالی که دین خود را برای او خالص کنند و از شرک به توحید بازگردند، نماز را برپا دارند و زکات را بپردازند و این است آیین مستقیم و پایدار! (۵) کافران از اهل کتاب و مشرکان در آتش دوزخند، جاودانه در آن می‌مانند آنها بدترین مخلوقاتند! (۶) (اما) کسانی که ایمان آوردند و اعمال صالح انجام دادند، بهترین مخلوقات (خدا) یند! (۷) پاداش آنها نزد پروردگارشان باغهای بهشت جاویدان است که نهرها از زیر درختانش جاری است همیشه در آن می‌مانند! (هم) خدا از آنها خشنود است و (هم) آنها از خدا خشنودند و این (مقام والا) برای کسی است که از پروردگارش بترسد! (۸)

تفسیر اهل البيت عليهم السلام:

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «مشرکین» قریش [یعنی بت پرستان مکه] است، و مفاد آیه این است که اهل کتاب و مشرکین مکه در کفر خود باقی بودند، تا بینه یعنی رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد. و اهل کتاب قبل از آمدن بینه [یعنی رسول خدا صلی الله علیه و آله] اختلاف و تفرقی نداشتند، ولیکن هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله قرآن را آورد، با او مخالفت نمودند، و اختلاف پیدا کردند، و مرتد و کافر شدند و از امیرالمؤمنین علیه السلام عصیان کردند، و خداوند آنان را بدترین مردم و «شُرَّ الْبَرِيَّةِ» نامید.

سپس گوید:

آیه «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ» درباره‌ی آل پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شد.^۱

۱. القمی: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ يَعْنِي قُرَيْشًا: مُنْفَكِينَ قَالَ: هُمْ فِي كُفْرِهِمْ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ وَفِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ الْبَيِّنَةُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ قَالَ لَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِالْقُرْآنِ خَالَفُوهُ وَتَفَرَّقُوا بَعْدَهُ. حُتَفَاءَ قَالَ طَاهِرِينَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ أَي دِينِ قِيمِ قَوْلِهِ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ قَالَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنَ فَارْتَدُّوا فَكَفَرُوا وَعَصَوْا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام أُولَئِكَ هُمْ شُرَّ الْبَرِيَّةِ قَوْلُهُ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ قَالَ نَزَلَتْ فِي آلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله

حدثنا سعيد بن محمد قال: حدثنا بكر بن سهل قال: حدثنا عبد الغنى بن سعيد عن موسى بن عبد الرحمن عن مقاتل بن سليمان عن الضحاك عن مزاحم عن ابن عباس في قوله: أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ، يريد به خير الخلق. جزاؤهم عند ربهم جنات عدن تجري من تحتها الأنهار خالدون فيها أبداً لا يصفه الواصفون رضي الله عنهم يريد

مؤلف گوید:

آنچه مرحوم قمی رحمته الله فرموده ظاهر آیات است، و لکن باطن آیات این سوره درباره‌ی دشمنان خاندان نبوت و دوستان آنان می‌باشد، و روایات، صریح در این معناست و تعبیر خداوند به «كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَ الْمُشْرِكِينَ» و «الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ» برای حفظ آیات از ردّ و اسقاط است، همان گونه که فراوان در قرآن دیده می‌شود، از این رو مؤلف اعتقاد دارد که تفسیر آیات قرآن بدون مراجعه به احادیث، صحیح نخواهد بود، اکنون به روایات مربوط به این سوره توجه می‌کنیم.

یزید بن شراحیل کاتب علی عليه السلام گوید: از آن حضرت شنیدم که می‌فرمود:

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در حالی که سر او روی سینه من بود، و عایشه نزد گوش من آمده بود تا سخن آن حضرت را بشنود - به من فرمود: ای برادر من، آیا سخن خداوند را نشنیدی که می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ»؟ همانا مقصود از «خَيْرُ الْبَرِيَّةِ» تو و شیعیان تومی باشید، و وعده‌گاه من و شما حوض کوثر است، و چون امت‌ها در قیامت جمع می‌شوند، ملائکه شما را صدا می‌زنند و می‌گویند: «غُرّاً مُحَجَّلِينَ شِبَاعاً مَرُوبِينَ»^۱

رضی أعمالهم وَ رَضُوا عَنْهُ رَضُوا بِثَوَابِ اللَّهِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ يَرِيدُ مِنْ خَافِ ربه و تناهی عن معاصي الله تعالى. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۳۲]

۱. و جاء في تأويل أولئك هُم خَيْرُ الْبَرِيَّةِ أحاديث منها ما رواه محمد بن العباس رضي الله عنه عن أحمد بن الهيثم عن الحسن بن عبد الواحد عن حسن بن حسين عن يحيى بن مساور عن إسماعيل بن زياد عن إبراهيم بن مهاجر عن يزيد بن شراحيل كاتب علي عليه السلام قال سمعت عليا عليه السلام يقول حدثني رسول الله صلی الله علیه و آله وأنا مسنده إلى صدرى وعائشة عن أذنى فأصغت عائشة لتسمع ما يقول فقال أى أخى ألم تسمع قول الله تعالى إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

ابوحزمه گوید: امام باقر علیه السلام از جابر بن عبدالله انصاری نقل نمود که گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله در بیماری آخر عمر شریف خود به فاطمه علیها السلام فرمود: ای فرزندم، پدر و مادرم فدای تو باد، کسی را سراغ علی علیه السلام بفرست تا نزد من بیاید. پس فاطمه علیها السلام فرزند خود امام حسن علیه السلام را فرمود: تا پدر خود را خبر کند، و چون امیرالمؤمنین علیه السلام وارد بر رسول خدا صلی الله علیه و آله شد، فاطمه علیها السلام نزد پدر خود بود، و می فرمود: «واکرباه لکربک یا اَبَتاه» و رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «بعد از این روز، مصیبت و کربی بر پدر تو نیست» سپس فرمود: ای فاطمه، برای پیامبر نباید گریبان پاره گردد، و صورت خراشیده شود، و صدای به ویل بلند شود، و لکن ای فاطمه تو باید مانند پدرت نسبت به فرزند خود ابراهیم بگویی: چشم می‌گرید، و قلب به درد می‌آید و ما چیزی که سبب خشم خدا شود را نمی‌گوییم...
سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله به علی علیه السلام فرمود:

«نزدیک من بیا، و گوش خود را نزدیک دهان من قرار ده» و سپس فرمود: یا علی آیا این آیه را نشنیده‌ای که خداوند می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ»؟ امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: آری یا رسول الله، رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: مقصود از این آیه تو و شیعیان تو هستی، که در قیامت با صورت‌های نورانی - بدون تشنگی و گرسنگی - وارد می‌شوید. سپس فرمود: آیا آیه «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ» را شنیده‌ای؟ امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: آری یا رسول الله.

أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ أَنْتَ وَشِيعَتِكَ وَمَوْعِدِي وَمَوْعِدِكُمُ الْحَوْضِ إِذَا جِئْتُ الْأُمَّمَ تَدْعُونَ غَرَامِحْجَلِينَ شَبَاعًا مَرُويين. [تأويل الآيات، ص ۸۰۱]

رسول خدا ﷺ فرمود: مقصود از این آیه دشمنان تو و دشمنان شیعیان تو هستند، و آنان روز قیامت با صورت‌های سیاه و تشنه وارد محشر می‌شوند، و از اشقیاء و معدّبین و کفار و منافقین می‌باشند!

مؤلف گوید:

روایات فراوان و صحیحی در کتاب‌های ما و اهل تسنن به این معنا وارد شده است، تا جایی که جابر می‌گوید: بعد از نزول آیه فوق رسول خدا ﷺ فرمود: «عَلَىٰ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ» و اصحاب آن حضرت هنگام ورود علی (علیه السلام) می‌گفتند: «جَاءَ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ.»^۲

۱. وفيه: عن أحمد بن محمد الوراق عن أحمد بن إبراهيم عن الحسن بن أبي عبد الله عن مصعب بن سلام عن أبي حمزة الثمالي عن أبي جعفر (عليه السلام) عن جابر بن عبد الله رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ في مرضه الذي قبض فيه لفاطمة (عليها السلام) يا بنية بأبي أنت وأمي أرسلني إلى بعلك فادعيه إلى فقالت فاطمة للحسن (عليه السلام) انطلق إلى أبيك فقل له إن جدي يدعوك فانطلق إليه الحسن فدعاه فأقبل إليه أمير المؤمنين (عليه السلام) حتى دخل على رسول الله ﷺ وفاطمة عنده وهي تقول واكرباه لكربك يا أبتاه فقال رسول الله ﷺ لا كرب على أبيك بعد اليوم يا فاطمة إن التبي لا يشق عليه الجيب ولا يخمش عليه الوجه ولا يدعى عليه بالويل ولكن قولي كما قال أبو بكر علي إبراهيم تدمع العين وقد يوجع القلب ولا نقول ما يسخط الرب وإنما بك يا إبراهيم لمحزونون ولوعاش إبراهيم لكان نبيا ثم قال يا علي ادن مني فدنا منه فقال أدخل أذنك في فمي ففعل فقال يا أخى ألم تسمع قول الله ﷻ في كتابه إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ قال بلى يا رسول الله قال هم أنت و شيعتك تجيئون غرا محجلين شباعا مرويين ألم تسمع قول الله ﷻ في كتابه إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَ الْمُشْرِكِينَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ قال بلى يا رسول الله قال هم أعداؤك و شيعتهم يجيئون يوم القيامة مسودة وجوههم ظماء مظمئين أشقياء معدّبين كفارا منافقين ذاك لك و لشيعتك وهذا لعدوك و شيعتهم. [تأويل الآيات، ص ۸۰۲]
۲. في المناقب عن الأعمش عن عطية عن الخدرى وروى الخطيب عن جابر أنه لما

و در حدیث جابر از امام باقر علیه السلام نقل شده که در تفسیر «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ» فرمود:
«هُمُ شِيعَتُنَا أَهْلَ الْبَيْتِ»^۱

و از مقاتل بن سلیمان از ضحاک از ابن عباس نقل شده که گوید:

آیه «هُمُ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ» درباره‌ی علی علیه السلام و اهل بیت او علیهم السلام نازل شد.^۲

مرحوم شیخ طوسی در کتاب امالی با سند خود از یعقوب بن میثم تمار - غلام حضرت زین العابدین علیه السلام - نقل نموده که گوید:

خدمت امام باقر علیه السلام رسیدم، و گفتم: فدای شما شوم من در کتاب‌های پدرم میثم یافتم که علی علیه السلام به پدرم فرموده است: «دوستان آل محمد صلی الله علیه و آله را دوست بدار، گرچه فاسق و زانی باشند، و دشمنان آل محمد صلی الله علیه و آله را دشمن بدار، گرچه بسیار اهل نماز و روزه باشند، چرا که من از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که آیه «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ» را خواند و روی مبارک خود را به من نمود، و فرمود: «به خدا سوگند «خَيْرُ الْبَرِيَّةِ» تو و شیعیان تو هستند یا علی، و میعاد تو و آنان فردای قیامت حوض کوثر است، و آنان با صورت‌های

نزلت هذه الآية قال النبي صلی الله علیه و آله علی خیر البریة و فی روایة جابر کان أصحاب رسول

الله صلی الله علیه و آله إذ أقبل علی قالوا جاء خیر البریة. [مناقب، ج ۳، ص ۶۹]

۱. فی المحاسن: عنه عن یعقوب بن یزید عن بعض الکوفیین عن عنبسة عن جابر عن أبی جعفر علیه السلام فی قول الله تعالی الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ قال هم شیعتنا أهل البيت. [محاسن، ص ۱۷۱، ح ۱۴۰]

۲. و فیة عن مقاتل بن سلیمان عن الضحاک عن ابن عباس فی قوله «هُمُ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ» قال نزلت فی علی علیه السلام و أهل بیته. [رواه فی مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۷۹۵]

سفید و نورانی و تاجی از نور، وارد محشر می شوند» امام باقر عليه السلام به یعقوب بن میثم فرمود: آنچه گفתי در کتاب علی عليه السلام نزد ما موجود است.^۱

۱. فی الأمالی: قرئ علی أبی القاسم علی بن شبل بن أسد الوکیل، وأنا أسمع، فی منزله ببغداد فی الربض بیاب المحول، فی صفر سنة عشر وأربعمائة، حدثنا ظفر بن حمدون بن أحمد بن شداد البادرانی أبو منصور ببادرایا، فی شهر ربیع الآخر من سنة سبع وأربعین وثلاثمائة، قال حدثنا إبراهیم بن إسحاق النهاوندی الأحمری، فی منزله بفارسفان من رستاق الأسفیدهان من کورة نهاوند، فی شهر رمضان من سنة خمس وتسعین ومائتین، قال حدثنا عبد الله بن حماد الأنصاری، عن عمرو بن شمر، عن یعقوب بن میثم التمار مولى علی بن الحسین عليه السلام قال دخلت علی أبی جعفر عليه السلام فقلت له جعلت فداک یا ابن رسول الله، إتی وجدت فی کتب أبی أن علیا عليه السلام قال لأبی میثم أحب حبیب آل محمد وإن کان فاسقا زانیا، وابعض مبعض آل محمد وإن کان صواما قواما، فإنی سمعت رسول الله صلى الله عليه وآله وهو یقول «الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ» ثم التفت إلی وقال هم والله أنت وشیعتک یا علی، ومیعادک ومیعادهم الحوض غدا، غرامحجلین، مکتحلین متوجین. فقال أبو جعفر هكذا هو عیاننا فی کتاب علی عليه السلام. [امالی طوسی، ص ۴۰۵]

سوره‌ی زلزال

محلّ نزول: مدینه منوره از ابن عبّاس، و مگّه مکرمه از ضحاک و عطاء.

ترتیب نزول: بعد از سوره‌ی نساء.

تعداد آیات: ۸ آیه به اعتقاد اهل کوفه و مدینه، و ۹ آیه به اعتقاد دیگران

و محلّ اختلاف «أشتاتاً» می باشد.

ثواب قرائت سوره‌ی زلزال

امام صادق علیه السلام می فرماید:

از قرائت سوره‌ی زلزال ملالت پیدا نکنید، چرا که هر کس در نمازهای مستحبی خود این سوره را قرائت کند، خداوند او را گرفتار زلزله نمی کند، و از زلزله و صاعقه و آفات دیگر ایمن خواهد بود، تا از دنیا برود، و هنگام مرگ ملک کریمی از ناحیه خداوند بالای سر او می آید، و به ملک الموت می گوید: به ولیّ خدا ارفاق کن، چرا که او همواره مرا یاد می کرد، و این سوره را می خواند، و سوره‌ی زلزال نیز این سخن را به ملک الموت می گوید.

و ملک الموت می گوید:

خداوند به من امر نموده که من از او اطاعت کنم، و روح او را قبض نکنم، تا او اجازه قبض روح را به من بدهد، و همواره ملک الموت نزد او خواهد ماند، تا اجازه‌ی قبض روح را از او بگیرد، و چون هنگام قبض روح او می شود، پرده‌ها از مقابل چشم او برداشته می شود، و منازل خود را در بهشت می بیند، و با نرمی و راحتی روح

او قبض می شود، و هفتاد هزار ملک روح او را تا بهشت تشییع می کنند.^۱
و در ذیل سخن دیگری فرمود:

خداوند به قاری این سوره می فرماید: ای بنده ی من، بهشت را برای تو مباح کردم.
در هر کجای آن که می خواهی ساکن شو، «لَا مَمْنُوعاً وَلَا مَدْفُوعاً»^۲

و در سخن دیگری فرمود:

کسی که این سوره را بنویسد و همراه خود قرار دهد، و یا آن را بخواند و نزد سلطانی
که از او می ترسد برود، از شرّ او نجات خواهد یافت...^۳

۱. فی الکافی عن علی بن ابراهیم عن ابيه عن علي بن معبد عن ابيه عن ابي عبد الله عن ابي عبد الله عليه السلام انه قال لا تملوا من قراءة - اذا زلزلت الارض زلزالها فانه من كانت قراءته بها في نوافله لم يصبه الله سبحانه بزلزلة ابداً ولم يمث بها ولا بصاعقة ولا بافة من آفات الدنيا حتى يموت - و اذا مات نزل عليه ملك كريم من عند ربه فيقعد عند راسه فيقول يا ملك الموت ارفق بولي الله فانه كان كثيراً ما يدكّر تلاوة هذه السورة وتقول له السورة مثل ذلك ويقول ملك الموت قد امرني ربي ان اسمع له واطيع له ولا اخرج روحه حتى يأمرني بذلك فاذا امرني اخرجت روحه ولا يزال ملك الموت عنده حتى يأمره بقبض روحه و اذا كشف له الغطاء فيرى منازله في الجنة فيخرج روحه من الين ما يكون من العلاج ثم يستيع روحه إلى الجنة سبعون ألف ملك يبتدون بها إلى الجنة. [کافی، ج ۲، ص ۶۲۷، ح ۲۴]

۲. فی ثواب الأعمال: بهذا الإسناد عن الحسن بن علي بن معبد عن ابيه عن ابي عبد الله عليه السلام قال لا تملوا من قراءة اذا زلزلت الارض فان من كانت قراءته في نوافله لم يصبه الله سبحانه بزلزلة ابداً ولم يمث بها ولا بصاعقة ولا بافة من آفات الدنيا فاذا مات امر به إلى الجنة فيقول الله سبحانه عبدي ابحثك جنتي فاسكن منها حيث شئت وهويت لا ممنوعاً ولا مدفوعاً.

[ثواب الأعمال، ص ۱۲۴]

۳. فی البرهان: وقال الصادق عليه السلام: «من كتبها وعلقها عليه أو قرأها و هو داخل على سلطان يخاف منه، نجما يخاف منه ويحذر، وإذا كتبت على طشت جديد لم يستعمل ونظر فيه صاحب القوة أزيل وجعه بإذن الله تعالى بعد ثلاث أو أقل». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۷۲۶]

سورهی زلزال، آیات ۱ تا ۸

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ① وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ② وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ③ يَوْمَئِذٍ
تُخْبِثُ أَجْبَارَهَا ④ يَا أَيُّهَا رَبِّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ⑤ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ ⑥
فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ⑦ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ⑧

لغات:

«زُلْزَلَةٌ» شدت حرکت را گویند، و «زُلْزَالٌ» بلیه سخت، از شدت حرکت را گویند، و جمع این دو «زُلْزَلٌ» است، و آن از «زَلَّ الشَّيْءُ عَنْ مَكَانِهِ» به معنای از جا کنده شدن است، و زیادی حروف سبب شدت معنا شده است، مانند: صَرَّ، وَصَرَّصَرَّ، وَزُلْزَالَ بَا كَسْرُ زَاءٍ مُصَدَّرٌ اسْت، و بَا فَتْحِ آن اسْمُ مُصَدَّرٌ اسْت، وَزُلْزَلْتُ وَرَجَفْتُ وَرَجَّحْتُ مترادف اند، و «أَثْقَالٌ» جمع ثَقُلٌ اسْت، و اموات را خداوند تشبیه به بار

سنگین نموده است، مانند حَمْلٍ وَّلَدٍ در شکم که ثِقْلٌ نامیده شده است، قال الله سبحانه: «فَلَمَّا أَثْقَلْتُ»، و «أوحى، و وَّحَى» به یک معناست، و «أوحى لَهَا» یعنی ألهمها و عرفها بأن تُحدِّث أخبارها، و «وَّحَى و إِيحَاء» القاء معنا در خفا و پنهانی است، و «يَصُدُّرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا» یعنی یخرجون من القبور متفرِّقین: اهل الایمان علی حدة و اهل کُلِّ دین علی حدة.

أقول: و لا ینافی هذا، الحبط و التکفیر، لأنَّ الحبط و التکفیر أيضاً ممَّا یراه الإنسان من عمله، لأنَّ اقتضاء بعض أعمال الخیر التکفیر و اقتضاء بعض أعمال الشرِّ الحبط، و الله العالم.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

هنگامی که زمین شدیداً به لرزه درآید، (۱) و بارهای سنگینش را خارج سازد! (۲) و انسان گوید: «زمین را چه می شود (که این گونه می لرزد)؟!» (۳) در آن روز زمین تمام خبرهایش را بازگویی کند (۴) چرا که پروردگارت به او وحی کرده است! (۵) و در آن روز مردم بصورت گروه‌های پراکنده (از قبرها) خارج می شوند تا اعمالشان به آنها نشان داده شود! (۶) پس هر کس هموزن ذره‌ای کار خیر انجام دهد آن را می بیند! (۷) و هر کس هموزن ذره‌ای کار بد کرده آن را می بیند! (۸)

تفسیر اهل البيت (علیهم السلام):

ظاهرات این است که مقصود از «انسان» در آیه «وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا» جنس انسان باشد، و لکن روایات زیادی نقل شده که مقصود علی (علیه السلام) است، و اوست که به زلزله‌های دنیا و زلزله‌ی قیامت می گوید: آرام باش، و زمین به امر الهی از او

اطاعت می‌کند، چنان که یکی از اصحاب آن حضرت به نام تمیم بن حُذَیم گوید: ماهنگام رفتن به بصره [در جنگ جمل] با علی علیه السلام بودیم، و چون در جایی پیاده شدیم، ناگهان زمین اضطراب پیدا کرد، و لرزید، و علی علیه السلام دست خود را بر زمین زد و فرمود: «تورا چه می‌شود؟ و سپس روی مبارک به ما نمود و فرمود: اگر این، زلزله‌ی قیامت هم می‌بود - که خداوند در کتاب خود فرموده: «إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا...» - از من اطاعت می‌نمود، و لکن این زلزله‌ی قیامت نیست. ۱

و از حضرت فاطمه زهرا علیها السلام نقل شده که می‌فرماید:

در زمان خلافت ابوبکر زلزله‌ای رخ داد و مردم به ابوبکر و عمر پناه بردند، در حالی که آنان به علی علیه السلام پناهنده شده بودند، پس مردم درب خانه علی علیه السلام جمع شدند، و آن حضرت بدون اضطراب از خانه خارج شد، و مردم به دنبال او حرکت کردند، تا در جای بلندی نشست و مردم گرد او جمع شدند، و دیوارهای مدینه را دیدند که در حرکت و لرزش بود، و علی علیه السلام به آنان فرمود: مثل این که از این زلزله وحشت کرده‌اید؟ گفتند: آری تا کنون ما مثل آن را ندیده‌ایم، پس آن حضرت لب‌های خود را حرکت داد، و با دست خود بر زمین زد، و فرمود: «مَا لَكَ اسْكُنِي» پس زمین آرام گرفت و مردم تعجب نمودند، بیش از آنچه از زلزله تعجب نموده بودند، پس علی علیه السلام فرمود: آیا از کار من تعجب کردید؟ گفتند: آری.

۱. فی العلل: وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ يَحْيَى بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بِنِ الْأَيْبِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارٍ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ يَحْيَى الْحَلَبِيِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبَانَ عَنْ جَابِرِ حَدَّثَنِي تَمِيمُ بْنُ جَدِيمٍ قَالَ كُنَّا مَعَ عَلِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَيْثُ تَوَجَّهْنَا إِلَى الْبَصْرَةِ قَالَ فَبَيْنَمَا نَحْنُ نَزُولٌ إِذَا اضْطَرَبَتِ الْأَرْضُ فَضَرَبَهَا عَلِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ لَهَا مَا لَكَ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ ثُمَّ قَالَ لَنَا أَمَا إِنِّي لَوُكَانَتِ الزَّلْزَلَةُ الَّتِي ذَكَرَهَا اللَّهُ سُبْحَانَهُ فِي كِتَابِهِ لِأَجَابَتِي وَلَكِنَّهَا لَيْسَتْ بِتِلْكَ.

فرمود: من همان انسانی هستم که خداوند درباره‌ی او می‌فرماید: «وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا» یعنی هنگامی که زمین برای حادثه قیامت می‌لرزد، و آن انسان به زمین می‌گوید: «تورا چه می‌شود، آرام بگیر؟» پس زمین خبرهای خود را برای من بیان می‌کند، چنان که خداوند می‌فرماید: «يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا.»^۱
مؤلف گوید:

مضمون روایات فوق را صاحب تأویل الآیات با اسناد مختلف نقل نموده است.^۲

۱. وفيه: وبهذا الإسناد عن مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الرَّازِيُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي نَصْرِ عَنْ رُوحِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ هَارُونَ بْنِ خَارِجَةَ رَفَعَهُ عَنْ فَاطِمَةَ عليها السلام قَالَتْ أَصَابَ النَّاسَ زَلْزَلَةٌ عَلَى عَهْدِ أَبِي بَكْرٍ فَفَزِعَ النَّاسُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ فَوَجَدُوهُمَا قَدْ خَرَجَا فَرَعَيْنِ إِلَى عَلِيِّ عليهما السلام فَتَبِعَهُمَا النَّاسُ إِلَى أَنْ انْتَهَوْا إِلَى بَابِ عَلِيِّ عليهما السلام فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ عَلِيُّ عليهما السلام غَيْرَ مُكْتَرِبٍ لِمَا هُمْ فِيهِ فَمَضَى وَاتَّبَعَهُ النَّاسُ حَتَّى انْتَهَى إِلَى تَلْعَةٍ فَقَعَدَ عَلَيْهَا وَقَعَدُوا حَوْلَهُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَى حَيْطَانِ الْمَدِينَةِ تَرْتَجُ جَانِبَيْهَا وَذَاهِبَةٌ فَقَالَ لَهُمْ عَلِيُّ عليهما السلام كَأَنَّكُمْ قَدْ هَالَكُم مَّا تَرَوْنَ قَالُوا وَكَيْفَ لَا يَهُولُنَا وَلَمْ نَرِمْثَلَهَا قَطُّ قَالَتْ فَحَرَّكَ شَفْتَيْهِ ثُمَّ ضَرَبَ الْأَرْضَ بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ مَا لَكِ اسْكُنِي فَعَجِبُوا مِنْ ذَلِكَ أَكْثَرُ مِنْ تَعَجُّبِهِمْ أَوْلَا حَيْثُ خَرَجَ إِلَيْهِمْ قَالَ لَهُمْ فَإِنَّكُمْ قَدْ عَجِبْتُمْ مِنْ صِنْعَتِي قَالُوا نَعَمْ قَالَ أَنَا الرَّجُلُ الَّذِي قَالَ اللَّهُ إِذَا زُلْزَلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا فَأَنَا الْإِنْسَانُ الَّذِي يَقُولُ لَهَا مَا لَكِ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا إِنِّي أُحَدِّثُ. [علل الشرايع، ج ۲، ص ۵۵۶، ح ۸]

۲. فی تأویل الآیات: جاء فی معنی تأویلهای احادیث يظهر منها فضل أمير المؤمنين عليهما السلام و أنه هو الإنسان الذي يكلم الأرض إذا زلزلت

- فمنها ما رواه محمد بن العباس رضي الله عنه عن أحمد بن هوزة عن إبراهيم بن إسحاق عن عبد الله بن حماد عن الصباح المزني عن الأصبع بن نباته قال خرجنا مع علي عليهما السلام و هو يطوف في السوق فيأمرهم بوفاء الكيل والوزن حتى إذا انتهى إلى باب القصر ركض الأرض برجله فتزلزلت فقال هي هي الآن مالک اسكنی أما والله أتى الإنسان الذي تنبئه الأرض بأخبارها أورد رجل منی

- وروى أيضا عن علي بن عبد الله بن أسد عن إبراهيم بن محمد الثقفي عن عبید الله بن سليمان النخعي عن محمد بن الخراساني عن فضيل بن زيير قال إن أمير المؤمنين عليه السلام لي بن أبي طالب عليه السلام كان جالساً في الرحبة فتزلزلت الأرض فضربها علي عليه السلام بيده ثم قال لها قري إنه ما هو قيام ولو كان ذلك لأخبرتني وإني أنا الذي تحدثه الأرض أخبارها ثم قرأه إذا زُلزِلت الأرض زلزالها وأخرجت الأرض أنفاسها وقال الإنسان ما لها يومئذٍ تحدث أخبارها بأن ربك أوحى لها ما ترون أنها تحدث عن ربها

- وروى محمد بن هارون العكبري بإسناده إلى هارون بن خارجة حديثاً يرفعه إلى سيدة النساء فاطمة الزهراء عليها السلام قالت أصاب الناس زلزلة على عهد أبي بكر وعمر ففرغ الناس إليهما فوجدوهما قد خرجا فزعين إلى أمير المؤمنين عليه السلام لي عليه السلام فتبعهما الناس حتى انتهوا إلى باب علي عليه السلام فخرج إليهم غير مكترث لما هم فيه ثم مضى واتبعه الناس حتى انتهوا إلى تلة فقعدها عليها وقعدوا حوله وهم ينظرون إلى حيطان المدينة ترتج جائئة وذاهبة فقال لهم عليه السلام كأنكم قد هلكتم ما ترون قالوا وكيف لا يهولنا ولم نرمثلها زلزلة قال فحرك شفتيه ثم ضرب الأرض بيده وقال ما لك اسكني فسكنت فتعجبوا من ذلك أكثر من تعجبهم أولاً حين خرج إليهم فقال لهم كأنكم قد تعجبتم من صنعى قالوا نعم قال أنا الإنسان الذي قال الله صلى الله عليه وسلم في كتابه إذا زُلزِلت الأرض زلزالها وأخرجت الأرض أنفاسها وقال الإنسان ما لها فأنا الإنسان الذي أقول لها ما لك يومئذٍ تحدث أخبارها لإيأى تحدث أخبارها.

- ويؤيده ما ذكره أبو علي الحسن بن محمد بن جمهور العمي قال حدثني الحسن بن عبد الرحيم التمار قال انصرفت من مجلس بعض الفقهاء فمرت علي سلمان الشاذكوني فقال لي من أين جئت فقلت جئت من مجلس فلان يعني واضع كتاب الواحدة فقال لي ما ذا قوله فيه قلت شيء من فضائل أمير المؤمنين عليه السلام لي بن أبي طالب عليه السلام فقال والله لأحدثك بفضيلة حدثني بها قرشي عن قرشي إلى أن بلغ ستة نفر منهم ثم قال رجفت قبور البقيع على عهد عمر بن الخطاب فضج أهل المدينة من ذلك فخرج عمرو وأصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم يدعون لتسكن الرجفة فما زالت تزيد إلى أن تعدى ذلك إلى حيطان المدينة وعزم أهلها على الخروج عنها فعند ذلك قال عمر:

عليّ بابي الحسن علي بن أبي طالب عليه السلام فحضر فقال يا أبا الحسن ألا ترى إلى قبور البقيع

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «أَثْقَالَهَا» مردم هستند که زمین آنان را از شکم خود بیرون می‌ریزد، و مقصود از «وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا» امیرالمؤمنین علیه السلام است، و مقصود از «يَوْمَئِذٍ يَصُدُّرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا» این است که، مردم از مؤمن و کافر و منافق یک باره از قبرها خارج می‌شوند، تا اعمالی که در دنیا انجام داده‌اند را ببینند، و آیه «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ» ردّ اعتقاد به جبر است، چرا که اهل جبر می‌گویند: کارها منسوب به خداوند است، و انسان مجبور است، و هرکاری انجام داده در حقیقت خدا انجام داده و او انجام نداده است.^۱

ورجفها حتى تعدى ذلك إلى حيطان المدينة وقد هم أهلها بالرحلة عنها فقال على عليه السلام على بمائة رجل من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم البدرين فاختار من المائة عشرة فجعلهم خلفه وجعل التسعين من ورائهم ولم يبق بالمدينة سوى هؤلاء إلا حضر حتى لم يبق بالمدينة ثيب ولا عاتق إلا خرجت ثم دعا بأبي ذر وسلمان ومقداد وعمار فقال لهم كونوا بين يدي حتى توسط البقيع والناس محدقون به فضرب الأرض برجله ثم قال ما لك ما لك ثلاثا فسكنت فقال صدق الله وصدق رسوله لقد أنبأني بهذا الخبر وهذا اليوم وهذه الساعة وباجتماع الناس له أن الله صلى الله عليه وآله وسلم يقول في كتابه إذا زلزلت الأرض زلزالها وأخرجت الأرض أثقالها وقال الإنسان ما لها أما لو كانت هي هي لقاتل ما لها وأخرجت لي أثقالها ثم انصرف وانصرفت الناس معه وقد سكنت الرجفة. [تأويل الآيات، ص ۸۰۵]

۱. القمى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا وَأُخْرِجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا قَالَ مِنَ النَّاسِ وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا قَالَ ذَلِكَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا إِلَى قَوْلِهِ أَشْتَاتًا قَالَ يَحْيَى أَسْتَاتَا مُؤْمِنِينَ وَكَافِرِينَ وَمُنَافِقِينَ لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ قَالَ يَقِفُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ ثُمَّ قَالَ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ وَهُوَ عَلَى الْمَجْبُورَةِ الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُ لَا فِعْلَ لَهُمْ. [تفسير قمى، ج ۲، ص ۴۳۳]

و در روایت ابی الجارود از امام باقر علیه السلام نقل شده که در تفسیر «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ» فرمود:

اگر اهل آتش باشد، و ذره‌ی المِثْقَالِ کار خوب انجام داده باشد، روز قیامت آن کار را می بیند، و حسرت می خورد که ای کاش آن کار را برای خدا انجام داده بود؟! و در تفسیر «وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ» فرمود: اگر کسی که اهل بهشت است ذره‌ی المِثْقَالِ کار بد انجام داده باشد، در قیامت آن را می بیند، و خداوند از او می گذرد! مرحوم کلینی در کتاب کافی با سند خود از مسمع بن عبد الملک از امام صادق علیه السلام نقل نموده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

بسا بنده، بر یکی از گناهان خود یکصد سال محبوس می ماند، و به همسران خود در بهشت می نگرد که آنان در نعمت به سر می برند.^۲
و در روضه کافی کلامی از امیر المؤمنین علیه السلام درباره‌ی موعظه و زهد در دنیا نقل شده که می فرماید:

ای فرزند آدم، بدان که بعد از این عالم مصیبت‌ها بزرگتر، و رسوایی‌ها و سختی‌ها، درد آورتر از این دنیا خواهد بود، چرا که در آن روز لغزش و خطای کسی جبران نمی شود، و کسی فدای دیگری نخواهد شد، و از کسی معذرت پذیرفته نیست،

۱. و فیہ: و فی روایة أبی الجارود عن أبی جعفر علیه السلام فی قوله فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ يقول إن كان من أهل النار و كان قد عمل في الدنيا مثقال ذرة خيرا يره يوم القيامة حسرة أنه كان عمله لغير الله، و مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ يقول إذا كان من أهل الجنة رأى ذلك الشريوم القيامة ثم غفر الله تعالى له. [همان]

۲. فی أصول الکافی باسنادہ الی مسمع بن عبد الملک عن أبی عبد الله علیه السلام قال: قال رسول الله صلی الله علیه و آله: ان العبد لیحبس علی ذنب من ذنوبه مائة عام، و انه لینظر الی أزواجه فی الجنة یتنعمن. [رواه فی تفسیر نور الثقلین، ج ۵، ص ۶۵۱، ح ۲۰]

وراه توبه مسدود است، و در آن روز گناهان کیفر داده می شود، و از مؤمنین هر کس
مثقال ذرّه عمل خیرى انجام داده باشد، آن را می یابد، و اگر مثقال ذرّه عمل شرّی
انجام داده باشد، نیز آن را می یابد.^۱

و در روایتی نقل شده که شخصی این سوره را شنید و گفت:

همین برای من بس می باشد و نیازی به شنیدن آیات دیگر قرآن ندارم.^۲

عبدالله بن مسعود گوید:

«أَحْكَمُ آيَةٍ فِي الْقُرْآنِ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ...» و رسول خدا ﷺ این

سوره را سوره ی جامع می نامید.^۳

۱. فی روضة الكافي كلام لعلي (عليه السلام) في الوعظ والزهد في الدنيا يقول فيه (عليه السلام): واعلم يا بن آدم ان وراء هذا أعظم وأفظع وأوجع للقلوب يوم القيامة، يوم لا تقال فيه عشرة، ولا يؤخذ من أحد فدية، ولا تقبل من أحد معذرة، ولا لأحد فيه مستقبل توبة، ليس الا الجزاء بالسيئات، فمن كان من المؤمنين عمل في هذه الدنيا مثقال ذرة من خير وجده، ومن كان من المؤمنين عمل في هذه الدنيا مثقال ذرة من شر وجده. [همان، ج ۵، ص ۶۵۰، ح ۱۷]
۲. و عن ابى عثمان المازنى عن أبى عبيدة قال قدم صعصعة بن ناجية جد الفرزدق على رسول الله ﷺ في وفد بنى تميم فقال: بأبى أنت [وأُمى] يا رسول الله أوصنى قال: أوصيك بأمك وأبيك ودابتك قال: زدنى يا رسول الله قال: احفظ ما بين لحيك ورجلك، ثم قال رسول الله ﷺ: ما شئ بلغنى عنك فعلته؟ فقال: يا رسول الله رأيت الناس يموجون على غير وجه ولم أدر أين الصواب غير أنى علمت انهم ليسوا عليه فرأيتهم يثدون بناتهم فعرفت ان الله ﷻ لم يأمرهم بذلك فلم أتركهم يثدون وفديت ما قدرت. وفي رواية اخرى انه سمع: «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ» فقال: حسبى ما أبالى ان اسمع من القرآن غير هذا. [همان، ح ۱۵]
۳. وقال عبد الله بن مسعود: أحكم آية في القرآن «فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ» الى آخر السورة، و كان رسول الله ﷺ يسميها الجامعة. [همان، ح ۱۶]

سورهی عادیات

محلّ نزول: مکه مکّمه، و بعضی آن را مدنی دانسته اند.

ترتیب نزول: بعد از سورهی عصر.

تعداد آیات: ۱۱ آیه.

ثواب قرائت سورهی عادیات

سلیمان بن خالد گوید: امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که همواره سورهی عادیات را بخواند، خداوند در قیامت او را با

امیرالمؤمنین علیه السلام محشور می نماید، و از رفقای او، و در پناه او، خواهد بود.^۱

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، پاداش قرائت کلّ قرآن به او داده می شود، و کسی

که همواره آن را بخواند، و دینی به عهدهی او باشد، خداوند سریعاً به او کمک

می نماید تا دین او ادا شود، گرچه دین او سنگین باشد.^۲

۱. فی ثواب الأعمال: بِهِدَا الإِسْتَادِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْمُوفِي [الْمُؤْمِنِ] عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ

سُلَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْعَادِيَاتِ وَأَدَمَّنَ قِرَاءَتَهَا بَعَثَهُ اللَّهُ ﷻ

مَعَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام يَوْمَ الْقِيَامَةِ خَاصَّةً وَكَانَ فِي حَجْرِهِ وَرَفَقَائِهِ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۴]

۲. و من (خواص القرآن): روى عن الثببى عليه السلام، أنه قال: «من قرأ هذه السورة أعطى من الأجر

كمن قرأ القرآن، و من أدمن قراءتها و عليه دين أعانه الله على قضائه سريعاً، كائنا ما كان.»

[رواه فى تفسير برهان، ج ۵، ص ۷۳۱، ح ۲]

و نیز فرمود:

کسی که نماز عشا را با این سوره بخواند، پاداش قرائت نصف قرآن را خواهد داشت، و کسی که همواره آن را قرائت کند، و دینی به عهده‌ی او باشد، خداوند سریعاً به او کمک می‌کند تا دین او ادا شود.^۱

و از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:

کسی که خائف از چیزی باشد، و این سوره را بخواند، ایمن خواهد شد، و اگر انسان گرسنه و یا تشنه‌ای این سوره را بخواند، گرسنگی و تشنگی او ساکن می‌شود، و اگر بدهکار، بر قرائت این سوره مداومت کند، دین او با اذن خداوند ادا خواهد شد.^۲

-
۱. و قال رسول الله صلى الله عليه وآله: «من صلى بها العشاء الآخرة عدل ثوابها نصف القرآن، و من أدمن قراءتها و عليه دين أعانه الله تعالى على قضائه سريعاً». [همان، ح ۳]
 ۲. و قال الصادق عليه السلام: «من قرأها للخائف أمن من الخوف، و قراءتها للجائع يسكن جوعه، و العطشان يسكن عطشه، فإذا قرأها و أدمن قراءتها المديون أدى الله عنه دينه بإذن الله تعالى». [همان، ح ۴]

سورهی عادیات، آیات ۱ تا ۱۱

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَ الْعَادِيَاتِ ضَبْحًا ① فَ الْمُورِيَاتِ قَدْحًا ② فَ الْمَغِيرَاتِ صُبْحًا ③ فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا ④
فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا ⑤ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ⑥ وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَلِكِ لَشَهِيدٌ ⑦ وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ
لَشَدِيدٌ ⑧ أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعِثِرَ مَا فِي الْقُبُورِ ⑨ وَ حُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ⑩
إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ⑪

لغات:

«ضَبْح» حَمْحَمَة اسب است هنگام دویدن، و یا شدت نفس او می باشد
هنگام دویدن، و «فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا» از «أُورِي يُورِي إِبْرَاءً» است، و آن این است
که آن سنگ مخصوص را به سنگ دیگر بزنند تا آتشی از آن ایجاد شود، و آن را نار
حباحب گویند به خاطر ضعف آن، و مقصود آتشی است که در اثر برخورد سم

اسب‌های رزمندگان به زمین، ایجاد می‌شود، و این کنایه از اهمیت و ارزش جهاد در راه خدا می‌باشد، و «نَّقَع» به معنای غباری است که انسان در آن غوطه‌ور شود مانند غوطه‌ور شدن در آب، و «كُنُود» به معنای کفور است، و زمین کنود زمینی است که چیزی در آن نمی‌روید، و اصل معنای کنود، منع حق و منع خیر است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

سوگند به اسبان دونده (مجاهدان) در حالی که نفس‌زنان به پیش می‌رفتند، (۱) و سوگند به افروزندگان جَرَّه آتش (در برخورد سمهای شان با سنگهای بیابان)، (۲) و سوگند به هجوم آوردن سپیده دم (۳) که گرد و غبار را به هر سو پراکندند، (۴) و (ناگهان) در میان دشمن ظاهر شدند، (۵) که انسان در برابر نعمتهای پروردگارش بسیار ناسپاس و بخیل است (۶) و او خود (نیز) بر این معنی گواه است! (۷) و او علاقه شدیدی به مال دارد! (۸) آیا نمی‌داند که در آن روز تمام کسانی که در قبرها هستند برانگیخته می‌شوند، (۹) و آنچه در درون سینه‌هاست آشکار می‌گردد، (۱۰) در آن روز پروردگارش از آنها کاملاً با خبر است! (۱۱)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

شان نزول این سوره مربوط به جنگ با اهل وادی یابس است، و تفصیل آن در روایت ابی بصیر از امام صادق علیه السلام در تفسیر قمی و تفاسیر روایی دیگر نقل شده است، و ما نیز در کتاب «آیات الفضائل» و «فضائل علی علیه السلام در قرآن» در ذیل این سوره نقل نموده‌ایم و خلاصه آن این است که اهل وادی یابس، عهد و پیمان بستند، تا با لشکرده هزار نفری خود، پیامبر خدا و امیرالمؤمنین علیه السلام را بکشند، و

جبرئیل اهداف آنان را به رسول خدا ﷺ خبر داد، و آن حضرت لشگری با چهار هزار نفر آماده نمود و ابوبکر را فرماندهی آنان قرار داد، و ابوبکر با لشگر اسلام حرکت کرد، و چون جمعیت اهل وادی یابس را دید وحشت کرد و گفت: «ما توان مقابله با آنان را نداریم، تا بازگردیم، و از رسول خدا ﷺ کسب تکلیف نماییم» و مسلمانان به او گفتند: تو از دستور پیامبر خدا ﷺ تخلف کردی، و رسول خدا ﷺ نیز به او فرمود: «به خدا سوگند تو امر مرا عصیان نمودی» و سپس عمر را برای فرماندهی تعیین نمود، و او نیز وحشت کرد و با دیدن جمعیت دشمن قلب او تُهی شد، و بازگشت، و رسول خدا ﷺ به او فرمود: تو خدا را در عرش، و مرا روی زمین عصیان کردی و به رأی خویش عمل کردی - «فَبَحَّ اللَّهُ رَأْيَكَ» -.

سپس فرمود:

«جبرئیل مرا امر نموده که علی بن ابیطالب را برای فرماندهی این لشگر بفرستیم، و به من خبر داده که او با کمک الهی پیروز خواهد شد» و سپس علی را با توصیه‌های لازم اعزام نمود، و علی با مهاجرین و انصار حرکت کرد و بر خلاف ابوبکر و عمر، دستور داد تا نیروهای اسلام با سرعت حرکت کنند، و به آنان فرمود: «هراس نکنید، چرا که رسول خدا ﷺ به من نوید پیروزی داده است» از این رو مردم مطمئن شدند، و با سرعت خود را به دشمن رساندند، و اهل وادی یابس از نزول لشگر اسلام با رهبری علی آگاه شدند، و با دوستان نفر مسلح نزدیک به مسلمانان شدند، و علی نیز با گروهی مقابل آنان آمد و آنان گفتند: شما کیستید، و چه می‌گویید؟ امیرالمؤمنین فرمود: «من علی بن ابی طالب پسر عم رسول خدا ﷺ و برادر او هستم، و او مرا نزد شما فرستاده تا شما را دعوت به «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» بکنم و اگر

بپذیرید در نفع و ضرر همانند مسلمانان دیگر باشید» و آنان گفتند: «هدف ما توهستی و ما سخنان تو را شنیدیم، و با آن موافق نخواهیم بود، و تو باید خود را برای سخت‌ترین جنگ آماده کنی، و بدان که ما با تو جنگ خواهیم نمود، و قرار جنگ بین ما و تو صبح فردا می‌باشد».

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در جواب آنان فرمود:

«وای بر شما آیا به خاطر زیادی جمعیت خود مرا تهدید می‌کنید؟ همانا من با کمک خداوند، و ملائکه و مسلمانان با شما جنگ خواهم نمود، «وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ». پس آنان به مراکز خود بازگشتند، و امیرالمؤمنین (علیه السلام) نیز به لشکر خود بازگشت، و چون تاریکی شب عالم را فراگرفت به اصحاب خود فرمود: مرکب‌های خود را آماده کنند، و غذای کافی به آنان بدهند، و چون طلوع فجر رسید، نماز صبح را با اصحاب خود اقامه نمود، و دستور حمله را صادر کرد، و دشمن غافل‌گیر شد، و اسب‌ها آنان را پایمال کردند و لشکر اسلام مقاتلین آنان را کشتند و زنان و فرزندان آنان را اسیر کردند، و اموال‌شان را به غنیمت گرفتند، و خانه‌های آنان را خراب کردند، و امیرالمؤمنین (علیه السلام) با اسیران و غنائم به طرف مدینه بازگشت، و جبرئیل این خبر را به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) داد، و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) خبر فتح و پیروزی علی (علیه السلام) را به مردم ابلاغ نمود، و بالای منبر خطبه‌ای خواند و پس از حمد و ثنای الهی فرمود: از مسلمانان در این جنگ تنها دو نفر کشته شده‌اند و سپس با جمیع اهل مدینه به استقبال علی (علیه السلام) آمد و در سه میلی مدینه به او رسید، و علی (علیه السلام) با دیدن رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از مرکب خود پیاده شد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) او را در آغوش گرفت، و بین دو چشمان او را بوسه زد، و علی (علیه السلام) با غنائم زیاد و اسیران وارد مدینه شد.

امام صادق علیه السلام در پایان این قصه می‌فرماید:

مسلمانان هرگز در جنگ‌ها به این اندازه غنیمت به دست نیاورده بودند، جز جنگ خیبر که در خیبر نیز همین اندازه غنیمت به دست آوردند و چون این جنگ به پایان رسید، خداوند فرمود: «وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا» و مقصود از «عَادِيَاتِ» اسب‌هایی هستند که با سرعت مردم رازیر پاهای خود بردند، و «ضَبْحِ» صیحه و صدای آنان است...

ابوبصیر گوید:

گفتم: معنای «إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ» چیست؟ فرمود: کنود به معنای کفور است. گفتم: معنای «وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَلِكَ لَشَهِيدٌ» چیست؟ فرمود: مقصود آن دو نفر هستند که هر دو با اهل وادی یابس برخورد نمودند، و به خاطر حبّ دنیا و زنده ماندن، از مقابله با دشمن، خودداری کردند. گفتم: مقصود از «أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعِثَ رَمًا فِي الْقُبُورِ * وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ * إِنَّ رَبَّهُم بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ» چیست؟ فرمود: «این دو آیه درباره‌ی آن دو نفر می‌باشد، که در باطن خود نیت‌های سوئی داشتند، و طبق آن عمل می‌کردند، و خداوند از حال آنان خبر داده است، سپس فرمود: و این است قصه اهل وادی یابس و تفسیر سوره‌ی عادیات.^۱

۱. القمّی: حدثنا جعفر بن أحمد عن عبد الله بن موسى قال: حدثنا الحسن بن علي بن أبي حمزة عن أبيه عن أبي بصير عن أبي عبد الله عليه السلام في قوله: وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا، قال هذه السورة نزلت في أهل وادي اليابس قال قلت وما كان حالهم وقصتهم قال إن أهل وادي اليابس اجتمعوا اثني عشر ألف فارس وتعاهدوا وتعاهدوا وتوآفقوا على أن لا يتخلف رجل عن رجل ولا يخذل أحد أحدا ولا يفر رجل عن صاحبه حتى يموتوا كلهم على حلف واحد أو يقتلوا محمدا صلى الله عليه وآله و علي بن أبي طالب ع، فنزل جبرئيل عليه السلام على محمد صلى الله عليه وآله وأخبره بقصتهم وما تعاهدوا عليه وتوآفقوا وأمره أن يبعث فلانا إليهم في أربعة آلاف فارس من المهاجرين والأنصار،

فصعد رسول الله ﷺ المنبر فحمد الله وأثنى عليه ثم قال: «يا معشر المهاجرين والأنصار إن جبرئيل أخبرني أن أهل وادي الياض اثني عشر ألف فارس قد استعدوا وتعاهدوا وتعاهدوا أن لا يغدر رجل بصاحبه ولا يفر عنه ولا يخذله حتى يقتلوني وأخى على بن أبي طالب وقد أمرني أن أسير إليهم فلانا في أربعة آلاف فارس فخذوا في أمركم واستعدوا لعدوكم وانهضوا إليهم على اسم الله وبركته يوم الإثنين إن شاء الله تعالى» فأخذ المسلمون عدتهم وتهيئوا وأمر رسول الله ﷺ فلانا بأمره وكان فيما أمره به أنه إذا رأيهم أن يعرض عليهم الإسلام فإن تابعوه وإلا واقعهم فيقتل مقاتليهم ويسبي ذراريهم ويستبيح أموالهم ويخرب ضياعهم وديارهم، فمضى فلان ومن معه من المهاجرين والأنصار في أحسن عدة وأحسن هيئة يسير بهم سيرا رفيقا حتى انتهوا إلى أهل وادي الياض، فلما بلغ القوم نزول القوم عليهم ونزل فلان وأصحابه قريبا منهم، خرج إليهم من أهل وادي الياض مائتا رجل مدججين بالسلاح، فلما صادفهم قالوا لهم: من أنتم ومن أين أقبلتم وأين تريدون ليخرج إلينا صاحبكم حتى نكلمه. فخرج إليهم فلان في نفر من أصحابه المسلمين فقال لهم: أنا فلان صاحب رسول الله، قالوا ما أذمك علينا قال أمرني رسول الله ﷺ أن أعرض عليكم الإسلام فإن تدخلوا فيما دخل فيه المسلمون لكم ما لهم وعليكم ما عليهم وإلا فالحرب بيننا وبينكم، قالوا: له أما واللات والعزى لولا رحم بيننا وقرابة قريبة لقتلناك وجميع أصحابك قتلة تكون حديثا لمن يكون بعدكم فارجع أنت ومن معك واربحوا العافية فإننا إنما نريد صاحبكم بعينه وأخاه على بن أبي طالب ﷺ.

فقال فلان لأصحابه: يا قوم! القوم أكثر منكم أضعافا وأعد منكم وقد نأت داركم عن إخوانكم من المسلمين فارجعوا نعلم رسول الله ﷺ بحال القوم، فقالوا له جميعا خالفت يا فلان قول رسول الله ﷺ وما أمرك به فاتق الله وواقع القوم ولا تخالف رسول الله ﷺ، فقال إني أعلم ما لا تعلمون الشاهد يرى ما لا يرى الغائب فانصرف وانصرف الناس أجمعون، فأخبر رسول الله ﷺ بمقالة القوم وما رد عليهم فلان فقال رسول الله ﷺ: يا فلان خالفت أمري ولم تفعل ما أمرتك وكنت لي والله عاصيا فيما أمرتك فقام التبي ﷺ وصعد المنبر فحمد الله وأثنى عليه ثم قال: يا معشر المسلمين إني أمرت فلانا أن يسير إلى أهل وادي الياض وأن يعرض عليهم الإسلام ويدعوهم إلى الله

فإن أجابوه وإلا واقعهم وأنه سار إليهم وخرج إليه منهم مائتا رجل فإذا سمع كلامهم وما استقبلوه به انتفخ صدره ودخله الرعب منهم وترك قولى ولم يطع أمرى، وإن جبرئيل أمرنى عن الله أن أبعث إليهم فلانا مكانه فى أصحابه فى أربعة آلاف فارس فسر يا فلانا على اسم الله ولا تعمل كما عمل أخوك فإنه قد عصى الله وعصانى وأمره بما أمر به الأول فخرج وخرج معه المهاجرون والأنصار الذين كانوا مع الأول يقتصد بهم فى سيرهم حتى شارف القوم وكان قريبا منهم بحيث يراهم ويرونه، وخرج إليهم مائتا رجل فقالوا له ولأصحابه مثل مقالتهم للأول فانصرف وانصرف الناس معه وكاد أن يطير قلبه مما رأى من عدة القوم وجمعهم ورجع يهرب منهم.

فنزّل جبرئيل ﷺ فأخبر محمدا ﷺ بما صنع هذا وأنه قد انصرف وانصرف المسلمون معه فصعد النبى ﷺ المنبر فحمد الله وأثنى عليه وأخبر بما صنع هذا وما كان منه وأنه قد انصرف وانصرف المسلمون معه مخالفا لأمرى عاصيا لقولى، فقدم عليه فأخبره مثل ما أخبره به صاحبه فقال له يا فلان عصيت الله فى عرشه وعصيتنى وخالفت قولى وعملت برأيك ألا قبح الله رأيك وأن جبرئيل ﷺ قد أمرنى أن أبعث على بن أبى طالب فى هؤلاء المسلمين وأخبرنى أن الله يفتح عليه وعلى أصحابه، فدعا عليا ﷺ وأوصاه بما أوصى به الأول والثانى وأصحابه الأربعة آلاف فارس وأخبره أن الله سيفتح عليه وعلى أصحابه.

فخرج على ﷺ ومعهم المهاجرون والأنصار فسار بهم سيرا غير سير فلان وفلان وذلك أنه أعنف بهم فى السير حتى خافوا أن ينقطعوا من التعب وتحفى دوابهم فقال لهم: لا تخافوا فإن رسول الله ﷺ قد أمرنى بأمر وأخبرنى أن الله سيفتح على وعليكم فأبشروا فإنكم على خير، وإلى خير فطابت نفوسهم وقلوبهم وساروا على ذلك السير والتعب حتى إذا كانوا قريبا منهم حيث يرونهم ويراهم أمر أصحابه أن ينزلوا وسمع أهل وادى اليباس بقدوم على بن أبى طالب وأصحابه فخرجوا إليه منهم مائتا رجل شاكين بالسلاح، فلما رآهم على ﷺ خرج إليهم فى نفر من أصحابه فقالوا لهم من أنتم ومن أين أنتم ومن أين أقبلتم وأين تريدون قال: أنا على بن أبى طالب ابن عم رسول الله ﷺ وأخوه ورسوله إليكم، أدعوكم إلى شهادة أن لا إله إلا الله وأن محمدا رسول الله و لكم إن أنتم ما للمسلمين وعليكم ما عليهم من خير وشر، فقالوا له

إياك أردنا وأنت طلبتنا قد سمعنا مقاتلك وما عرضت علينا هذا ما لا يوافقنا فنخذ حذرك واستعد للحرب العوان واعلم أنا قاتلوك وقاتلوا أصحابك والموعود فيما بيننا وبينك غدا ضحوة، وقد أعذرنا فيما بيننا وبينكم.

فقال لهم على عليه السلام ويلكم! تهددوني بكثرتكم وجمعكم! فأنأستعين بالله وملائكته والمسلمين عليكم ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم، فانصرفوا إلى مراكزهم وانصرف على عليه السلام إلى مركزه فلما جنه الليل أمر أصحابه أن يحسنوا إلى دوابهم ويقضموها ويسرجوا.

فلما انشق عمود الصبح صلى بالناس بغلس ثم أغار عليهم بأصحابه فلم يعلموا حتى وطئتهم الخيل فيما أدرك آخر أصحابه حتى قتل مقاتليهم وسبى ذراريهم واستباح أموالهم وخرب ديارهم وأقبل بالأسارى والأموال معه ونزل جبرئيل عليه السلام فأخبر رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم بما فتح الله بعلي عليه السلام وجماعة المسلمين، فصعد رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم المنبر فحمد الله وأثنى عليه وأخبر الناس بما فتح الله على المسلمين وأعلمهم أنه لم يصب منهم إلا رجلين ونزل فخرج يستقبل عليا في جميع أهل المدينة من المسلمين حتى لقيه على ثلاثة أميال من المدينة، فلما رآه على عليه السلام مقبلانزل عن دابته ونزل النبي صلى الله عليه وآله وسلم حتى التزمه وقبل ما بين عينيه، فنزل جماعة المسلمين إلى علي عليه السلام حيث نزل رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم وأقبل بالغنيمة والأسارى وما رزقهم الله به من أهل وادى اليابس، ثم قال جعفر بن محمد عليه السلام ما غنم المسلمون مثلها قط إلا أن يكون من خير فإنها مثل ذلك وأنزل الله تبارك وتعالى في ذلك اليوم هذه السورة والعاديات صبحاً يعنى بالعاديات الخيل تعدو بالرجال، والضبح صيحتها في أعنتها ولجمها «فالمُوريات قد حاً فالمُغيرات صبحاً» فقد أخبرتك أنها أغارت عليهم صبحاً قلت قوله: «فأنزلن به نفعاً» قال: الخيل يأترن بالوادي نفعاً «فوسطن به جمعاً» قلت قوله «إن الإنسان لرببه لكنود» قال لكفور «وإنه على ذلك لشهيد» قال يعنيهما جميعاً قد شهدا جميعاً وادى اليابس وكانا لحب الحياة لحريصين قلت قوله: «أفلا يعلم إذا بُعثر ما في القُبور وحصّل ما في الصدور إن ربهم بهم يومئذ لخبير» قال: نزلت الآيتان فيهما خاصة كانا يضميران ضمير السوء ويعملان به، فأخبر الله خبرهما وفعالهما فهذه قصة أهل وادى اليابس وتفسير العاديات. [تفسير قمى، ج ٢، ص ٤٣٤]

این قصه با اختلاف جزئی در سایر روایات نقل شده که در پاورقی مشاهده می کنید.^۱

۱. - فی تأویل الآيات: محمد بن العباس رضي الله عنه عن محمد بن الحسين عن أحمد بن محمد عن أبان بن عثمان عن عمر بن دينار عن أبان بن تغلب عن أبي جعفر عليه السلام قال إن رسول الله صلى الله عليه وآله أقرع بين أهل الصفة فبعث منهم ثمانين رجلا إلى بنى سليم وأمر عليهم أبا بكر فسار إليهم فلقبهم قريبا من الحرة وكانت أرضهم أشبه كثيرة الحجارة والشجربطن الوادي والمنحدر إليهم صعب فهزموه وقتلوا من أصحابه مقتلة عظيمة فلما قدموا على النبي صلى الله عليه وآله عقد لعمر بن الخطاب وبعثه فكمّن له بنو سليم بين الحجارة وتحت الشجرة فلما ذهب ليهبط خرجوا عليه ليلا فهزموه حتى بلغ جنده سيف البحر فرجع عمر منه منهزما فقام عمرو بن العاص إلى رسول الله صلى الله عليه وآله فقال أنا لهم يا رسول الله ابعثني إليهم فقال له خذ في شأنك فخرج إليهم فهزموه وقتل من أصحابه ما شاء الله ومكث رسول الله صلى الله عليه وآله أياما يدعو عليهم ثم أرسل بلالا وقال ايتني ببرد النجراني وقباي الخطية ثم دعا عليا عليه السلام فعقد له ثم قال أرسلته كرارا غير فرار ثم قال اللهم إن كنت تعلم أني رسولك فاحفظني فيه وافعل به وافعل فقال له من ذلك ما شاء الله قال أبو جعفر عليه السلام وكأني أنظر إلى رسول الله صلى الله عليه وآله شيع عليا عليه السلام عن مسجد الأحزاب وعلى عليه السلام على فرس أشقر مهلوب وهو يوصيه قال:

فسار فتوجه نحو العراق حتى ظنوا أنه يريد بهم غير ذلك الوجه فسار بهم حتى استقبل الوادي من فمه وجعل يسير الليل ويكمن النهار حتى إذا دنا من القوم أمر أصحابه أن يطعموا الخيل وأوقفهم مكانا وقال لا تبرحوا مكانكم ثم سار أمامهم فلما رأى عمرو بن العاص ما صنع وظهر آية الفتح قال لأبي بكر إن هذا شاب حدث وأنا أعلم بهذه البلاد منه وها هنا عدو هو أشد علينا من بنى سليم الضباع والذئب فإن خرجت علينا نفرت بنا وخشيت أن تقطعنا فكلمه يخلي عنا نعلو الوادي قال فانطلق فكلمه وأطال ولم يجبه حرفا فرجع إليهم فقال لا والله ما أجاب إلى حرفا فقال عمرو بن العاص لعمر بن الخطاب انطلق إليه لعلك أقوى عليه من أبي بكر قال فانطلق عمر فصنع به ما صنع بأبي بكر فرجع فأخبرهم أنه لم يجبه حرفا فقال أبو بكر لا والله لا نزول من مكاننا أمرنا رسول الله صلى الله عليه وآله أن نسمع لعلى ونطيع قال فلما أحس على عليه السلام بالفجر أغار

از امام صادق (ع) نیز نقل شده که در تفسیر «إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ» فرمود:
مقصود از کنود: کفور به ولایت امیرالمؤمنین (ع) است.^۱
مؤلف گوید:

رسول خدا (ص) در بسیاری از جنگ‌ها به امر الهی افرادی مانند ابوبکر و عمر و عثمان و عمرو بن عاص را فرماندهی می‌داد تا نفاق آنان برای مردم آشکار شود، و مردم به عدم کفایت‌شان پی ببرند.

عليهم فأمكنه الله من ديارهم فنزلت وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا قَالَ فخرج رسول الله (ص) وهو يقول صبح على و الله جمع القوم ثم صلى وقرأ بها فلما كان اليوم الثالث قدم على (ع) المدينة و قد قتل من القوم عشرين ومائة فارس وسبى مائة وعشرين ناهدا. [تأويل الآيات، ص ۸۱۱]

- الأمالى عن إبراهيم بن إسحاق الأحمري، قال حدثنا محمد بن ثابت وأبو المغراء العجلي، قال حدثنا الحلبي، قال سألت أبا عبد الله (ع) عن قول الله (ع) «وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا». قال وجه رسول الله (ص) عمر بن الخطاب في سرية، فرجع منهزما يجبن أصحابه ويجبنونه أصحابه، فلما انتهى إلى النبي (ص) قال لعلي (ع) أنت صاحب القوم، فتهياً أنت ومن تريده من فرسان المهاجرين والأنصار، فوجه رسول الله (ص) فقال له اكمن النهار و سر الليل ولا تفارقك العين. قال فأنتهى على (ع) إلى ما أمره به رسول الله (ص) فسار إليهم، فلما كان عند وجه الصبح أغار عليهم، فأنزل الله على نبيه (ص) «وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا» إلى آخرها. [امالی طوسی، ص ۴۰۷]

۱. فی تأویل الآيات: وروی ابن أورمة عن علی بن حسان عن عبد الرحمن بن کثیر عن ابي عبد الله (ع) فی قوله (ع) إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ قال کفور بولاية أمير المؤمنين. [تأویل الآيات، ص ۸۱۳]

سورهی قارعه

محلّ نزول: مکه مکرمه.

ترتیب نزول: بعد از سورهی قریش.

تعداد آیات: ۱۱ آیه.

ثواب قرائت سورهی قارعه

امام باقر علیه السلام می فرماید:

کسی که همواره سورهی قارعه را بخواند خداوند او را از فتنهی دجال، و ایمان آوردن به او، و حرارت دوزخ، ایمن خواهد داشت إن شاء الله تعالی.^۱
و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، خداوند در قیامت میزان او را از حسنات سنگین خواهد نمود، و کسی که آن را بنویسد و همراه کسی قرار دهد که فقر و سختی به او فشار آورده، خداوند برای او گشایش فراهم می نماید.^۲

۱. بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ مَنْ قَرَأَ وَأَكْثَرَ مِنْ قِرَاءَةِ الْقَارِعَةِ آمَنَهُ اللَّهُ ﷻ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ أَنْ يُؤْمِنَ بِهِ وَمَنْ فَيَحِ جَهَنَّمَ إن شاء الله. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۵]

۲. و من (خواص القرآن): روى عن النبي ﷺ أنه قال: «من قرأ هذه السورة ثقل الله ميزانه من الحسنات يوم القيامة، و من كتبها و علقها على محارف معسر من أهله و خدمه، فتح الله على يديه و رزقه». [تفسير برهان، ج ۵، ص ۷۳۹، ح ۲]

و از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:

اگر این سوره را بنویسند، و کسی که بی کار و معطل مانده، و متاع او کساد پیدا کرده، همراه خود داشته باشد، خداوند متاع او را به فروش می‌رساند، و اگر همواره این سوره را قرائت کند نیز همین اثر را خواهد داشت به اذن خدای متعال.^۱

۱. وقال الصادق علیه السلام: «إذا علقته علی من تعطل و کسدت سلعته، رزقه الله تعالی نفاق سلعته، و کذا کل من أذمن فی قراءتها فعلت به ذلک بإذن الله تعالی». [همان، ح ۴]

سورهی قارعه، آیات ۱ تا ۱۱

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْقَارِعَةُ ۱ مَا الْقَارِعَةُ ۲ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ۳ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۴
وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ۵ فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ۶ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ۷
وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۸ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ۹
وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَةٌ ۱۰ نَارُ حَامِيَةٍ ۱۱

لغات:

«قَارِعَةٌ» بلیته و مصیبتی است که از ترس آن قلب‌ها از جا کنده می‌شود، و «قَرَعَ» به معنای ضرب شدید است، و «مَفْرَعَةٌ» آلت کوبیدن است، و تَفَارَعِ الْقَوْمِ فی القتال، إذا تضاربوا بالسیوف، و «قَوَارِعُ الدَّهْرِ» دواهی و سختی‌های روزگار است، و «فَرَّاش» ملخ‌های درهم پیچیده است که به آن غوغاء الجراد گویند، و «مبثوث» به معنای

متفرّق و پراکنده است، و بَثّ به معنای تفریق است، و «عِهن» به معنای پشم دارای الوان است، و «منفوش» به معنای حلاجی شده است، و «عِشَّةٌ رَاضِيَةٌ» یعنی مرضیّة أو ذات رضیّ، و «هاویّة» از نام‌های جهنّم است، و به معنای گودال و یا چاهی است که قعر آن دانسته نمی‌شود.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

آن حادثه کوبنده، (۱) و چه حادثه کوبنده‌ای! (۲) و توجه می‌دانی که حادثه کوبنده چیست؟! (آن حادثه همان حادثه‌ی روز قیامت است!) (۳) روزی که مردم مانند ملخ‌ها و پروانه‌های پراکنده خواهند بود، (۴) و کوه‌ها مانند پشم رنگین و حلاجی شده می‌گردد! (۵) اما کسی که (در آن روز) ترازوهای اعمالش سنگین است، (۶) در یک زندگی خشنودکننده‌ای خواهد بود! (۷) و اما کسی که ترازوهایش سبک است، (۸) پناهگاهش «هاویه» [دوزخ] است! (۹) و توجه می‌دانی «هاویه» چیست؟! (۱۰) آتشی است سوزان! (۱۱)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

قارعة از نام‌های قیامت است، و آن اشاره به تعظیم و تهویل و وحشت از قیامت می‌باشد، و تکرار قارعة، و جمله «وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ» مزید بر شدّت و عظمت آن روز است، و کفّار و منافقین و گنهکاران از حادثه قیامت سخت وحشت و هراس پیدا می‌کنند، چنان که خداوند می‌فرماید: در آن روز «تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَ تَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَ تَرَى النَّاسَ سُكَارَىٰ وَ مَا هُمْ بِسُكَارَىٰ وَ لَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ

شَدِيدٌ^۱، و یا می فرماید: «إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا *... وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا»^۲، (كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا *... وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى)^۳، و اساساً سوره های مکی اکثراً به خاطر ایمان نیاوردن مشرکین به رسول خدا ﷺ و آزارهای فراوانی که به آن حضرت کردند، با لحن تند و وعید عذاب و وحشت از قیامت شروع شده است، مانند سوره های قیامت و غاشیه و انشقاق و انفطار و تکویر و نازعات و نبأ و مرسلات و معارج و الحاقه، «أَعَادَنَا اللَّهُ مِنَ النَّارِ وَرَزَقْنَا مُرَافَقَةَ الْأَبْرَارِ بِمَحَمَّدٍ وَآلِهِ الْأَطْهَارِ عَلَيْهِمُ صَلَوَاتُ اللَّهِ الْمَلِكِ الْكَرِيمِ الْغَفَّارِ».

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

تکرار قارعه به خاطر هول و فزع و وحشت مردم از حادثه کوبنده قیامت است، و «فَرَّاشِ الْمَبْثُوثِ» به معنای ملخ های پراکنده است، و «عِهْنِ الْمَنْفُوشِ» پشم حلاجی شده است، و «ثِقَلِ مَوَازِينِ» سنگینی حسنات و اعمال نیک است، و «خَفَّتْ مَوَازِينِ» نیز به خاطر خالی بودن آن ها از حسنات و اعمال نیک است، و «أُمَّهُ هَاوِيَةٌ» اشاره به این است که اهل دوزخ را از سردر جهنم می اندازند، و «هَاوِيَةٌ» همان آتش سوزان است.^۴

۱. سوره ی حج، آیه ی ۲. ۲. سوره ی زلزال، آیات ۳-۱.

۳. سوره ی فجر، آیات ۲۳-۲۱.

۴. القمى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْقَارِعَةُ مَا الْقَارِعَةُ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ يَرُدُّهَا اللَّهُ لِهَوْلِهَا وَفَزَعِ النَّاسِ بِهَا يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ قَالَ الْعِهْنُ الصَّوْفُ فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ بِالْحَسَنَاتِ فَهُوَ فِي عَيْشَةٍ رَاضِيَةٍ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ قَالَ: مِنَ الْحَسَنَاتِ فَأُمَّهُ هَاوِيَةٌ قَالَ: أَم رَأْسَهُ يَقْلِبُ فِي النَّارِ عَلَى رَأْسِهِ.

[تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۴۰]

محمد بن مسلم گوید: امام باقرو یا امام صادق علیه السلام فرمود:
در میزان اعمال مردم چیزی سنگین تر از صلوات بر محمد و آل محمد صلوات الله علیهم
نیست، و بسا اعمال برخی از مردم را در میزان می گذارند و سبک می باشد و
چون صلوات بر آن حضرت را بر آن می افزایند سنگین می شود.^۱
امیرالمؤمنین علیه السلام می فرماید:

تسبیح خداوند نصف میزان است، و حمد خداوند میزان را پر می کند، و گفتن:
«الله اکبر» بین آسمان و زمین را پر [از حسنات] می نماید.^۲

حضرت رضا علیه السلام از پدر خود از جد خود امام صادق علیه السلام نقل نموده که فرمود:
آیه «فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ * فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ» درباره ی امیرالمؤمنین علیه السلام نازل
شده است، و آیه «وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ * فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ» درباره ی آن سه نفر نازل
شده است.^۳

۱. فی الکافی عن علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن أبي عمير عن أبي أيوب عن محمد بن مسلم عن أحدِهِمَا علیه السلام قَالَ مَا فِي الْمِيزَانِ شَيْءٌ أَثْقَلُ مِنَ الصَّلَاةِ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَتَوْضَعُ أَعْمَالُهُ فِي الْمِيزَانِ فَتَمِيلُ بِهِ فَيُخْرَجُ مِنَ الصَّلَاةِ عَلَيْهِ فَيَضَعُهَا فِي مِيزَانِهِ فَيَرْجَحُ بِهِ. [کافی، ج ۲، ص ۴۹۴، ح ۱۵]

۲. فی الکافی عن علی بن ابيه عن التوفلي عن السكوني عن أبي عبد الله علیه السلام قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام التَّسْبِيحُ نِصْفُ الْمِيزَانِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ يَمْلَأُ الْمِيزَانَ وَاللَّهُ أَكْبَرُ يَمْلَأُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ. [کافی، ج ۲، ص ۵۰۶، ح ۳]

۳. فی تأویل الآيات: قال محمد بن العباس رحمته الله حدثنا الحسن بن علي بن زكريا بن عاصم اليميني عن الهيثم بن عبد الرحمن قال حدثنا أبو الحسن علي بن موسى بن جعفر عن أبيه عن جده علیه السلام في قوله صلوات الله عليه فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ. قال نزلت في علي بن أبي طالب علیه السلام.

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ قال نزلت في ۳ یعنی الثلاثة. [تأویل الآيات، ص ۸۱۴]

مرحوم صدوق باسند خود از سهل حلوانی نقل نموده که گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: حضرت عیسی علیه السلام با حواریین در سیاحت خود به قریه ای برخورد کرد که اهل آن مرده بودند، و اجسادشان در خانه ها و راه ها مانده بود، از این رو فرمود: این ها با سخط و خشم الهی مرده اند، وگرنه اجساد خود را دفن می کردند. اصحاب او یعنی حواریین گفتند: ما دوست می داریم قصه آن ها را بدانیم؟ پس به عیسی علیه السلام گفته شد: «یا روح الله آنان را صدا بزن» و عیسی علیه السلام به آنان فرمود: «ای اهل قریه» و یکی از آنان پاسخ داد: «لبیک یا روح الله». حضرت عیسی علیه السلام فرمود: احوال و قصه شما چگونه است؟ گوینده ی لبیک گفت: ما در عافیت بودیم و یک باره در هاویه دوزخ قرار گرفتیم. عیسی علیه السلام فرمود: هاویه چیست؟ او گفت: هاویه دریاهایی از آتش است که در آن ها کوههایی از آتش قرار دارد. عیسی علیه السلام فرمود:

برای چه شما گرفتار این عذاب شدید؟ او گفت: به خاطر حب دنیا و عبادت و اطاعت از طاغوت ها. عیسی علیه السلام فرمود: حبّ دنیای شما چگونه بود؟ او گفت: مانند حبّ صبیّ به مادر خود - که چون مادر به طرف او بیاید شاد می شود و اگر از او دور شود محزون می گردد. عیسی علیه السلام فرمود: عبادت و اطاعت شما از طاغوت ها چگونه بود؟ او گفت: آنان هر دستوری به ما می دادند، ما از آنان اطاعت می کردیم.

عیسی علیه السلام فرمود:

چه شد که از بین آنان تو پاسخ مرادادی؟ او گفت: به خاطر این که دیگران بالجامی از آتش که در دهانشان بود، و ملائکه غلاظ و شداد بر آنان گماشته شده بودند، قدرت پاسخ نداشتند، و من از آنان نبودم و از طاغوت ها اطاعت نمی کردم،

ولکن بین آنان بودم [وازانان بیزاری نجسته بودم] و چون عذاب آمد مرا نیز گرفت و الآن من برشاخه درختی آویزانم و می ترسم که در عذاب سقوط کنم. پس حضرت عیسی (علیه السلام) به اصحاب خود فرمود:

خواهیدن بر مزبله ها، و خوردن پاره‌ی نان جوین، با سلامت دین، بهتر از این عذاب‌ها می باشد.^۱

مؤلف گوید:

نظیر حدیث فوق را مرحوم کلینی نیز در کافی^۲ نقل نموده است.

۱. فی العلل: أَبِي رَحْمَةَ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ صَالِحِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَخِيهِ سَهْلِ الْحُلَوَانِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ بَيْنَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فِي سِيَّاحَتِهِ إِذْ مَرَّ بِقَرْيَةٍ فَوَجَدَ أَهْلَهَا مَوْتَى فِي الطَّرِيقِ وَالدُّوْرِ قَالَ فَقَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ مَاتُوا بِسَخَطَةٍ وَلَوْ مَاتُوا بِغَيْرِهَا تَدَاْفَنُوا قَالَ فَقَالَ أَصْحَابُهُ وَدِدْنَا أَنَّا عَرَفْنَا قِصَّتَهُمْ فَقِيلَ لَهُ نَادِهِمْ يَا رُوحَ اللَّهِ قَالَ فَقَالَ يَا أَهْلَ الْقَرْيَةِ فَأَجَابَهُ مُجِيبٌ مِنْهُمْ لَبَيْتِكَ يَا رُوحَ اللَّهِ قَالَ مَا حَالِكُمْ وَمَا قِصَّتُكُمْ قَالَ أَصْبَحْنَا فِي عَافِيَةٍ وَبَثْنَا فِي الْهَآوِيَةِ قَالَ فَقَالَ وَمَا الْهَآوِيَةُ قَالَ بِحَارٍ مِنْ نَارٍ فِيهَا جِبَالٌ مِنْ نَارٍ قَالَ وَمَا بَلَغَ بِكُمْ مَا أَرَى قَالَ حُبُّ الدُّنْيَا وَعِبَادَةُ الطَّآغُوتِ قَالَ وَمَا بَلَغَ مِنْ حُبِّكُمْ لِلدُّنْيَا قَالَ حُبُّ الصَّبِيِّ لِأُمِّهِ إِذَا أَقْبَلَتْ فَرَحٌ وَإِذَا أَذْبَرَتْ حَزَنٌ قَالَ وَمَا بَلَغَ مِنْ عِبَادَتِكُمْ الطَّآغُوتِ قَالَ كَانُوا إِذَا أَمُرُوا أَطْعَمَاهُمْ قَالَ فَكَيْفَ أَجَبْتَنِي أَنْتَ مِنْ بَيْنِهِمْ قَالَ لِأَنَّهُمْ مُلْجَمُونَ بِلُجْمٍ مِنْ نَارٍ عَلَيْهِمْ مَلَائِكَةٌ غَلَظَ شِدَادُ وَإِنِّي كُنْتُ فِيهِمْ وَلَمْ أَكُنْ مِنْهُمْ فَلَمَّا أَصَابَهُمُ الْعَذَابُ أَصَابَنِي مَعَهُمْ فَأَنَا مُعَلَّقٌ بِشَجَرَةٍ أَخَافُ أَكْبَكِبُ فِي النَّارِ قَالَ فَقَالَ عِيسَى (عَلَيْهِ السَّلَامُ) لِأَصْحَابِهِ التُّومُ عَلَى الْمَرَآبِلِ وَ أَكُلْ خُبْزَ الشَّعِيرِ كَثِيرًا مَعَ سَلَامَةِ الدِّينِ. [علل الشرايع، ج ۲، ص ۴۶۶، ح ۲۱]

۲. فی الکافی: عَدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جَنَاحٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَلِيِّ الْكُوفِيِّ عَنْ مَهْجَرِ الْأَسَدِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ مَرَّ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَلَى قَرْيَةٍ قَدْ مَاتَ أَهْلُهَا وَطَيْرُهَا وَدَوَابُّهَا فَقَالَ أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَمُوتُوا إِلَّا بِسَخَطَةٍ وَلَوْ مَاتُوا مُتَّفَقِينَ لَتَدَاْفَنُوا

فَقَالَ الْخَوَارِثُونَ يَا رُوحَ اللَّهِ وَكَلِمَتَهُ اذْعُ اللَّهُ أَنْ يُخَيِّبَهُمْ لَنَا فَيُخْبِرُونَا مَا كَانَتْ أَعْمَالُهُمْ
فَنَجْتَنِبُهَا فَدَعَا عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ رَبَّهُ فَنُودِيَ مِنَ الْجَوَانِ نَادِهِمْ فَقَامَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ بِاللَّيْلِ عَلَى
شَرْفٍ مِنَ الْأَرْضِ فَقَالَ يَا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ فَأَجَابَهُ مِنْهُمْ مُجِيبٌ لَبَّيْكَ يَا رُوحَ اللَّهِ وَكَلِمَتَهُ
فَقَالَ وَيُحْكُمُ مَا كَانَتْ أَعْمَالُكُمْ قَالَ عِبَادَةُ الطَّاغُوتِ وَحُبُّ الدُّنْيَا مَعَ خَوْفِ قَلِيلٍ وَ
أَمَلٍ بَعِيدٍ وَغَفْلَةٍ فِي لَهْوٍ وَلَعِبٍ فَقَالَ كَيْفَ كَانَ حُبُّكُمْ لِلدُّنْيَا قَالَ كَحُبِّ الصَّبِيِّ
لَأُمِّهِ إِذَا أَفْبَلَتْ عَلَيْنَا فَرِحْنَا وَسُرِرْنَا وَإِذَا أَدْبَرَتْ عَنَّا بَكَيْنًا وَحَزْنَا قَالَ كَيْفَ كَانَتْ
عِبَادَتُكُمْ لِلطَّاغُوتِ قَالَ الطَّاعَةَ لِأَهْلِ الْمَعَاصِي قَالَ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِكُمْ قَالَ بَشْنَا
لَيْلَةً فِي عَافِيَةٍ وَأَصْبَحْنَا فِي الْهَآوِيَةِ فَقَالَ وَمَا الْهَآوِيَةُ فَقَالَ سَجِينٌ قَالَ وَمَا سَجِينٌ
قَالَ جِبَالٌ مِنْ جَمْرٍ نُوقِدُ عَلَيْنَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ قَالَ فَمَا قُلْتُمْ وَمَا قِيلَ لَكُمْ قَالَ قُلْنَا رَدْنَا
إِلَى الدُّنْيَا فَنَزَهْدَ فِيهَا قِيلَ لَنَا كَذَبْتُمْ قَالَ وَيُحَكِّ كَيْفَ لَمْ يُكَلِّمْنِي غَيْرَكَ مِنْ بَيْنِهِمْ
قَالَ يَا رُوحَ اللَّهِ إِنَّهُمْ مُلْجَمُونَ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ بِأَيْدِي مَلَائِكَةٍ غِلَظٍ شِدَادٍ وَإِنِّي كُنْتُ فِيهِمْ
وَلَمْ أَكُنْ مِنْهُمْ فَلَمَّا نَزَلَ الْعَذَابُ عَمَّنِي مَعَهُمْ فَأَنَا مُعَلَّقٌ بِشَعْرَةٍ عَلَى شَفِيرِ جَهَنَّمَ لَا
أَدْرِي أَكَبِّبُ فِيهَا أَمْ أَنْجُومُهَا فَالْتَفَتَ عِيسَى ع إِلَى الْخَوَارِثِينَ فَقَالَ يَا أَوْلِيَاءَ اللَّهِ أَكُلُ
الْخُبْزِ الْيَابِسِ بِالْمِلْحِ الْجَرِيشِ وَالتُّومُ عَلَى الْمَرَابِلِ خَيْرٌ كَثِيرٌ مَعَ عَافِيَةِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ.

سورهی تکاثر

محلّ نزول: مکه مکرمه.

ترتیب نزول: بعد از سورهی کوثر.

تعداد آیات: ۸ آیه.

ثواب قرائت سورهی تکاثر

مرحوم کلینی از امام صادق علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل نموده که فرمود:

کسی که هنگام خواب سورهی تکاثر را بخواند، از فتنه‌ی قبر محفوظ می‌ماند.^۱

امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که سورهی تکاثر را در نماز واجب بخواند، خداوند پاداش صد شهید را برای او

می‌نویسد، و اگر در نماز نافله بخواند، خداوند پاداش پنجاه شهید را به او می‌دهد،

و اگر در نماز واجب بخواند چهل صَفّ از ملائکه به او اقتدا خواهند نمود.^۲

۱. و فیهِ: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ بَشِيرٍ عَنْ عَبْدِ

اللَّهِ بْنِ الدِّهْقَانَ عَنْ دُرَيْسَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنْ قَرَأَ أَلْهَاكُمُ

التَّكَاثُرِ عِنْدَ النَّوْمِ وَقِيَ فِتْنَةَ الْقَبْرِ. [کافی، ج ۲، ص ۶۲۳، ح ۱۴]

۲. فی ثواب الأعمال: وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ سَعِيدٍ عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ

مَنْ قَرَأَ أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرِ فِي فَرِيضَةٍ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ ثَوَابَ أَلْفِ شَهِيدٍ وَمَنْ قَرَأَهَا فِي نَافِلَةٍ كَتَبَ

اللَّهُ لَهُ ثَوَابَ خَمْسِينَ شَهِيدًا وَصَلَّى مَعَهُ فِي فَرِيضَتِهِ أَرْبَعُونَ صَفًّا مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ.

[ثواب الأعمال، ص ۱۲۵]

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، خداوند حساب نعمت‌های دنیا را از او طلب نمی‌کند، و کسی که این سوره را هنگام باران بخواند، خداوند گناهان او را هنگام فراغت از این سوره می‌آمرزد.^۱

و در سخن دیگری فرمود:

هنگامی که قاری این سوره را می‌خواند، در ملکوت آسمان‌ها شکرگزار خدا خوانده می‌شود.^۲

-
۱. فی البرهان: و من (خواص القرآن): روی عن النبی صلی الله علیه و آله، أنه قال: «من قرأ هذه السورة لم يحاسبه الله بالنعم التي أنعم الله بها عليه في الدنيا، و من قرأها عند نزول المطر غفر الله ذنوبه وقت فراغه». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۷۴۳، ح ۳]
 ۲. (بستان الواعظین): عن زینب بنت جحش، عن النبی صلی الله علیه و آله، أنه قال: «إذا قرأ القارئ ألهاكم التكاثر يردعي في ملكوت السماوات: مؤدى الشكر لله». [همان، ص ۷۴۴، ح ۵]

سورهی تکاثر، آیات ۱ تا ۸

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْهَآكُمُ التَّكَاثُرُ ۱ حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ۲ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۳ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ
۴ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ۵ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ۶ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ۷
ثُمَّ لَتَسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۸

لغات:

«تَكَآثُر» مباهات با همدیگر به کثرت در مال و یا فرزندان و اهل قبیله است، و «مقابر» جمع مقبره محل قبر را گویند، و «کلا» ردع و انکار شدید است و تکرار آن مبالغه در انکار است، و «الهاکم، یعنی شغلکم عن التفکر فی أمور الآخرة» و «نعیم» یا مطلق نعمت هاست و الف و لام برای جنس است، و یا نعمت خاصی می باشد،

و الف و لام برای عهد است، و در روایات اهل البیت علیهم السلام آمده که مقصود، نعمت ولایت محمّد و آل محمّد (صلوات الله علیهم أجمعین) است و الله العالم.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

افزون طلبی (و تفاخر) شما را به خود مشغول داشته (و از خدا غافل نموده) است. (۱) تا آنجا که به دیدار قبرها رفتید (و قبور مردگان خود را برشمردید و به آن افتخار کردید)! (۲) چنین نیست که می‌پندارید، (آری) بزودی خواهید دانست! (۳) باز چنان نیست که شما می‌پندارید بزودی خواهید دانست! (۴) چنان نیست که شما خیال می‌کنید، اگر شما علم یقین (به آخرت) داشتید (افزون طلبی شما را از خدا غافل نمی‌کرد)! (۵) قطعاً شما جهنّم را خواهید دید! (۶) سپس (با ورود در آن) آن را به عین یقین خواهید دید. (۷) سپس در آن روز (همه شما) از نعمتهایی که داشته‌اید بازپرسی خواهید شد! (۸)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

امام صادق علیه السلام فرمود:

«لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ» معاینه است.^۱

عبدالله بن نجیح یمانی گوید:

«كَأَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ * ثُمَّ كَأَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ» یکی در رجعت است و دیگری

در قیامت است.^۲

۱. فی المحاسن: عنه عن أبيه عن محمد بن أبي عمير عن هشام بن سالم عن أبي عبد الله عليه السلام

فی قول الله لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ قال المعاینة. [محاسن، ج ۱، ص ۲۴۷، ح ۲۵۰]

۲. فی تأویل الآیات: فی تفسیر اهل البیت علیهم السلام قال حدثنا بعض أصحابنا عن محمد بن علی

ابن عباس گوید: رسول خدا ﷺ «الْهَاقُمُ التَّكَاثُرُ» را قرائت نمود و فرمود:

مقصود تکاثر در اموال است و آن جمع کردن مال از غیر راه حق، و ندادن حقوق [واجب]، و اندوختن آن است، و «حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ» یعنی «حَتَّى دَخَلْتُمْ قُبُورَكُمْ»، و «كَأَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ» یعنی لَوْ قَدْ خَرَجْتُمْ مِنْ قُبُورِكُمْ إِلَى مَحْشَرِكُمْ، و «كَأَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ» هنگامی است که صراط را بر روی جهنم نصب می کنند، و «ثُمَّ لَنَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» سؤال از پنج چیز است:

۱. شکم های سیر، ۲. آب های گوارا، ۳. شیرینی خواب، ۴. مسکن ملایم، ۵. سلامت بدن ها.

سپس صاحب روضه الواعظین گوید:

در اخبار ما آمده که مقصود از «نعیم»، وَ لَآئِيْةٌ عَلَيَّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ است. ۲.
مؤلف گوید:

در روایات فراوانی از ائمه اهل البيت عليهم السلام نقل شده که مقصود از «ثُمَّ لَنَسْأَلَنَّ

عن عمرو بن عبد الله عن عبد الله بن نجیح الیمانی قال قلت لأبی عبد الله عليه السلام قوله وَلَا تَعْلَمُونَ كَأَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَأَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ قال یعنی مرة فی الكرة و مرة أخرى یوم القيامة.
[تأویل الآیات، ص ۸۱۵]

۱. فی روضه الواعظین: قال ابن عباس قرأ رسول الله ﷺ الْهَاقُمُ التَّكَاثُرُ ثُمَّ قال تکاثر الأموال جمعها من غیر حقتها و منعها من حقتها و سدها فی الأوعية حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ حتی دخلتم قبورکم کَأَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ لَوْ قَدْ خَرَجْتُمْ مِنْ قُبُورِكُمْ إِلَى مَحْشَرِكُمْ كَأَلَّا تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ قال و ذلك حين یؤتی بالصرط فینصب بین جسری جهنم ثُمَّ لَنَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ قال عن خمس عن شبع البطون و بارد الشراب و لذة النوم فظلال المساکن و اعتدال الخلق. [روضه الواعظین، ج ۲، ص ۴۹۳]

۲. و روی فی أخبارنا أن النعیم و لایة علی بن أبی طالب عليه السلام. [همان]

يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» سؤال از نعمت ولایت محمد و آل محمد (علیهم السلام) است و ما به

برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم:

امام صادق (علیه السلام) در ذیل آیه فوق می‌فرماید:

مقصود از نعیم ما هستیم، و مقصود از «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا» نیز ما

هستیم، و ما حبل الله و ريسمان ارتباط مردم با خداوند می‌باشیم.^۱

مرحوم صدوق در کتاب عیون از ابراهیم بن عباس صولی کتاب اهواز در سال ۲۲۷.

نقل کرده که گوید:

روزی ما خدمت حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) بودیم و آن حضرت

فرمود: «در دنیا نعمت حقیقی وجود ندارد» پس برخی از فقهای حاضر در

مجلس آیه «ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» را خواند و گفت: مگر مقصود از این

«نعیم» آب سرد و گوارا نیست؟ حضرت رضا (علیه السلام) با صدای بلند به او فرمود:

شما این آیه را این گونه تفسیر می‌کنید، و برای نعیم مثال‌هایی می‌زنید، و

گروهی از شما می‌گویند: مقصود آب سرد و گواراست، و گروهی می‌گویند

طعام طیب است و گروهی می‌گویند: خواب گواراست!!

سپس فرمود:

پدرم از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که چون این اقوال در تفسیر «ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ

عَنِ النَّعِيمِ» نزد او گفته شد خشم نمود و فرمود: خداوند متعال از آنچه بر مردم

تفضل نموده سؤال نمی‌کند، و بر آنان منت نمی‌گذارد، چرا که این عمل

۱. فی الأمالی: أخبرنا أبو عمر، قال حدثنا أحمد، قال حدثنا جعفر بن علی بن نجیح الکندی،

قال حدثنا حسن بن حسین، قال حدثنا أبو حفص الصائغ، قال أبو العباس هو عمر بن راشد،

أبو سلیمان عن جعفر بن محمد (علیه السلام) فی قوله «ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» قال نحن من النعیم.

و فی قوله «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا» قال نحن الحبل. [امالی طوسی، ص ۲۷۲]

بین مخلوق قبیح و زشت است، و چگونه می‌توان به خالق چیزی را نسبت داد که او آن چیز را بین مردم قبیح دانسته است؟! و لکن مقصود از «نعیم» در این آیه محبت ما اهل البیت و پذیرفتن ولایت ما می‌باشد، که خداوند بعد از توحید و نبوت از آن سؤال خواهد نمود، چرا که بنده، هنگامی که به این نعمت پای بند باشد، خداوند او را به نعمت‌های دائم بهشتی می‌رساند. تا این که فرمود:

پدرم از پدران خود از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل نموده که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: یا علی نخستین چیزی که بعد از مرگ از بنده‌ی خدا سؤال می‌شود: شهادت به «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، و ولایت تو بر مؤمنین» است آن گونه که خداوند دستور داده و من نیز برای تو قرار داده‌ام و کسی که در دنیا اقرار به ولایت تو کرده باشد، و معتقد به آن باشد، به نعمت ابدی بهشت خواهد رسید...^۱

۱. فی العیون: حَدَّثَنَا الْحَاكِمُ أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنِيُّ بْنُ أَحْمَدَ الْبِهَقِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الصَّوْلِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو ذَكْوَانَ الْقَاسِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بِسِرَافٍ سَنَةَ خَمْسٍ وَ ثَمَانِينَ وَ مِائَتَيْنِ قَالَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبَّاسٍ الصَّوْلِيُّ الْكَاتِبُ بِالْأَهْوَازِ سَنَةَ سَبْعٍ وَ عَشْرِينَ وَ مِائَتَيْنِ قَالَ كُنَّا يَوْمًا بَيْنَ يَدَيْ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى عليه السلام فَقَالَ لِي لَيْسَ فِي الدُّنْيَا نَعِيمٌ حَقِيقِيٌّ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ الْفُقَهَاءِ مِمَّنْ يَحْضُرُهُ فَيَقُولُ اللَّهُ ﷻ ثُمَّ لَتُسْئَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ أَمَا هَذَا النَّعِيمُ فِي الدُّنْيَا وَ هُوَ الْمَاءُ الْبَارِدُ فَقَالَ لَهُ الرِّضَا عليه السلام وَ عِلَاصُوتُهُ كَذَا فَسَرْتُمُوهُ أَنْتُمْ وَ جَعَلْتُمُوهُ عَلَى ضَرْوِبٍ فَقَالَتْ طَائِفَةٌ هُوَ الْمَاءُ الْبَارِدُ وَ قَالَ غَيْرُهُمْ هُوَ الطَّعَامُ الطَّيِّبُ وَ قَالَ آخَرُونَ هُوَ النَّوْمُ الطَّيِّبُ قَالَ الرِّضَا عليه السلام وَ لَقَدْ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِيهِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الصَّادِقِ عليه السلام أَنَّ أَقْوَالَكُمْ هَذِهِ ذُكِرَتْ عِنْدَهُ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ثُمَّ لَتُسْئَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ فَغَضِبَ عليه السلام وَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ ﷻ لَا يَسْأَلُ عِبَادَهُ عَمَّا تَفَضَّلَ عَلَيْهِمْ بِهِ وَ لَا يَمُنُّ بِذَلِكَ عَلَيْهِمْ وَ الْإِمْتِنَانُ بِالْإِنْعَامِ مُسْتَقْبَحٌ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ فَكَيْفَ يُضَافُ إِلَى الْخَالِقِ ﷻ مَا لَا يَرْضَى الْمَخْلُوقُ بِهِ وَ لَكِنَّ النَّعِيمَ حُبُّنَا أَهْلَ الْبَيْتِ وَ مَوْلَانَا يَسْأَلُ اللَّهُ

مرحوم شیخ مفید از محمد بن سائب کلبی نقل نموده که گوید:
 امام صادق (علیه السلام) هنگامی که به عراق آمد و وارد حیره شد، ابوحنیفه نزد او
 آمد، و مسائلی را از آن حضرت سؤال نمود و یکی از سؤالات او این بود که
 گفت: پدر و مادرم فدای شما باد، امر به معروف چیست؟ امام (علیه السلام) فرمود:
 ای ابوحنیفه معروف بین اهل آسمان، همان معروف بین اهل زمین است، و
 آن امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (علیه السلام) است.

ابوحنیفه گفت: فدای شما شوم منکر چیست؟ امام (علیه السلام) فرمود:
 منکر آن دو نفری هستند که درباره‌ی حق علی (علیه السلام) ظلم کردند، و حق او
 را غصب نمودند، و مردم را بر شانه او سوار کردند. ابوحنیفه گفت: چه
 می‌گویید؟ آیا کسی را در حال معصیت خدا می‌بینید و او را نهی می‌کنید؟

عِبَادَةُ عَنْهُ بَعْدَ التَّوْحِيدِ وَ التَّبَوُّةِ لِأَنَّ الْعَبْدَ إِذَا وَفَى بِذَلِكَ أَذَاهُ إِلَى نَعِيمِ الْجَنَّةِ الَّذِي لَا
 يَزُولُ وَ لَقَدْ حَدَّثَنِي بِذَلِكَ أَبِي عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام) أَنَّهُ قَالَ:
 قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله): يَا عَلِيُّ إِنَّ أَوَّلَ مَا يُسْأَلُ عَنْهُ الْعَبْدُ بَعْدَ مَوْتِهِ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ
 مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) وَ أَنَّكَ وَ لِيُّ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا جَعَلَهُ اللَّهُ وَ جَعَلْتُهُ لَكَ فَمَنْ أَقْرَبَ بِذَلِكَ
 وَ كَانَ يَعْتَقِدُهُ صَارَ إِلَى النَّعِيمِ الَّذِي لَا زَوَالَ لَهُ فَقَالَ لِي أَبُو ذَكْوَانَ بَعْدَ أَنْ حَدَّثَنِي بِهَذَا
 الْحَدِيثِ مُبْتَدِئًا مِنْ غَيْرِ سَوْأَلٍ أَحَدَيْتُكَ بِهَذَا مِنْ جِهَاتٍ مِنْهَا لِقَصْدِكَ لِي مِنَ الْبَصْرَةِ وَ
 مِنْهَا أَنْ عَمَّكَ أَفَادَنِيهِ وَ مِنْهَا أَنِّي كُنْتُ مَشْغُولًا بِاللُّغَةِ وَ الْأَشْعَارِ وَ لَا أَعُولُ عَلَى غَيْرِهِمَا
 فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ (صلى الله عليه وآله) فِي النَّوْمِ وَ النَّاسُ يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ وَ يُجِيبُهُمْ فَسَلَّمْتُ فَمَا رَدَّ عَلَيَّ فَقُلْتُ
 أَمَا أَنَا مِنْ أُمَّتِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ لِي بَلَى وَ لَكِنْ حَدَّثَ النَّاسُ بِحَدِيثِ النَّعِيمِ الَّذِي
 سَمِعْتُهُ مِنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ الصُّوْلِيُّ وَ هَذَا حَدِيثٌ قَدْ رَوَاهُ النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ (صلى الله عليه وآله) إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ
 فِيهِ ذِكْرُ النَّعِيمِ وَ الْآيَةُ وَ تَفْسِيرُهَا إِنَّمَا رَوَوْا أَنَّ أَوَّلَ مَا يُسْأَلُ عَنْهُ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الشَّهَادَةُ
 وَ التَّبَوُّةُ وَ مَوْلَاهُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ (علیه السلام). [عيون اخبار الرضا (علیه السلام)، ج ۲، ص ۱۲۹، ح ۸]

امام علیه السلام فرمود: این آن امر به معروف و نهی از منکر نیست، بلکه این خیری است که خداوند آن را مقدّم بر چیزهای دیگر نموده است.

ابوحنیفه گفت: فدای شما شوم معنای «ثُمَّ لَتَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» چیست؟

امام علیه السلام فرمود:

ای ابوحنیفه تو درباره‌ی این آیه چه می‌گویی؟ ابوحنیفه گفت: مقصود از نعیم که از آن سؤال خواهد شد، امنیت در راه‌ها و سلامت بدن، و قوت حاضرزندگی می‌باشد. امام علیه السلام فرمود: «ای ابوحنیفه اگر خداوند در قیامت تو را ننگه بدارد، و از یکایک غذاها و آب‌هایی که خورده‌ای سؤال کند، معطل خواهی شد، و کار تو طولانی می‌شود» ابوحنیفه گفت:

فدای شما شوم پس مقصود از نعیم چیست؟ فرمود:

«نعیم» ما هستیم و خداوند مردم را به وسیله ما از گم‌راهی و از کوری باطن و جهالت، بینایی می‌دهد. ابوحنیفه گفت: فدای شما شوم چگونه است که قرآن همیشه جدید و تازه است؟! امام علیه السلام فرمود: به خاطر این که قرآن برای زمان معینی نازل نشده است که روزگار آن را کهنه کند، و اگر چنین می‌بود، قرآن فانی می‌شد، قبل از آن که عالم فانی شود.^۱

۱. فی البرهان: روی الشیخ المفید: یاسناده إلى محمد بن السائب الکلبی، قال: لما قدم الصادق علیه السلام العراق نزل الحيرة، فدخل علیه أبوحنيفة وسأله عن مسائل، وكان مما سأله أن قال له: جعلت فداك، ما الأمر بالمعروف؟ فقال علیه السلام: «المعروف -ياأباحنيفة- المعروف في أهل السماء، المعروف في أهل الأرض، و ذاك أمير المؤمنين علیه السلام لي بن أبي طالب علیه السلام». قال: جعلت فداك، فما المنكر؟ قال: «اللدان ظلماه حقه، وابتزاه أمره، وحملا الناس على كفته». قال: ألا ما هو أن ترى الرجل على معاصي الله فتنهاه عنها؟ فقال أبو عبد الله علیه السلام: «ليس ذاك أمرا بالمعروف، ولا نهيا عن المنكر إنما ذاك خير قدمه».

قال أبو حنيفة: أخبرني - جعلت فداك - عن قول الله ﷻ: ثُمَّ لَتُسْئَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ، قال: «فما عندك يا أبا حنيفة؟» قال: الأمن في السرب، وصحة البدن، والقوت الحاضر. فقال: «يا أبا حنيفة، لئن وقفك الله وأوقفك يوم القيامة حتى يسألك عن [كل] أكلة أكلتها وشربة شربتها ليطولن وقوفك»، قال: فما النعيم جعلت فداك؟ قال: «النعيم نحن الذين أنقذ [الله] الناس بنا من الضلالة وبصرهم بنا من العمى، وعلمهم بنا من الجهل». قال: جعلت فداك، فكيف كان القرآن جديدا أبدا؟ قال: «لأنه لم يجعل لزمان دون زمان فتخلقه الأيام، ولو كان كذلك لفنى القرآن قبل فناء العالم». [تفسير برهان، ج ٥، ص ٧٤٩، ح ١٧]

سوره‌ی عصر

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سوره‌ی انشراح .

تعداد آیات: ۳ آیه .

ثواب قرائت سوره‌ی عصر

امام صادق علیه السلام می فرماید:

کسی که سوره «والعصر» را در نمازهای نافله خود بخواند خداوند در قیامت او را با صورت نورانی و خندان و با چشمی روشن محشور می نماید تا وارد بهشت شود.^۱

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، خداوند برای او ده حسنه می نویسد، و او را عاقبت به خیر می نماید، و از اصحاب حق [یعنی امیرالمؤمنین علیه السلام] خواهد بود، و اگر برای حفظ آنچه زیر زمین پنهان شده و یا در مخزنی قرار گرفته، خوانده شود،

۱. وفي ثواب الأعمال: أبي ره قال حدثني محمد بن يحيى عن محمد بن أحمد عن محمد بن حسان عن إسماعيل بن مهران عن الحسن بن الحسين بن أبي العلاء عن أبي عبد الله عليه السلام قال من قرأ والعصر في نوافله بعثه الله يوم القيامة مشرقاً وجهه ضاحكاً سنه قريه عينه حتى يدخل الجنة. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۵]

خداوند آن را حفظ می‌نماید، تا صاحب آن بیاید و مال خود را بردارد.^۱
 و از امام صادق عليه السلام نقل شده که فرمود:
 اگر این سوره برای حفظ دفینه‌ای خوانده شود، با اذن الهی آن دفینه محفوظ
 می‌ماند، و خداوند حارسی برای حفظ آن قرار می‌دهد، تا زمانی که صاحب
 دفینه بیاید و مال خود را بردارد.^۲

-
۱. و من (خواص القرآن): روى عن النبي صلى الله عليه وآله، أنه قال: «من قرأ هذه السورة كتب الله له عشر حسنات، وختم له بخير، وكان من أصحاب الحق، وإن قرئت على ما يدفن تحت الأرض أو يخزن، حفظه الله إلى أن يخرج صاحبه». [رواه في تفسير برهان، ج ۵، ص ۷۵۱، ح ۲]
۲. وقال الصادق عليه السلام: «إذا قرئت على ما يدفن بإذن الله، ووكل به من يحرسه إلى أن يخرج صاحبه». [همان، ح ۴]

سورهی والعصر، آیات ۱ تا ۳

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

لغات:

«وَالْعَصْرِ» عصر در اصل به معنای فشار دادن لباس و امثال آن برای بیرون آمدن آب از آن است، و به معنای آخر روز نیز آمده، و «عَصْرَان» به معنای صبح و عصر، و به معنای شب و روز استعمال شده است مانند شمسین و قمرین و تَعَاقَبَ الْعَصْرَانِ یعنی تَعَاقَبَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

به عصر سوگند، (۱) که انسانها همه در زیانند (۲) مگر کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده‌اند، و یکدیگر را به حق و شکیبایی و استقامت توصیه نموده‌اند! (۳)

تفسیر اهل البيت علیهم السلام:

مرحوم صدوق در کتاب کمال الدین با سند خود از مفضل نقل نموده که گوید:
 از امام صادق علیه السلام درباره‌ی این سوره سؤال نمودم و آن حضرت فرمود:
 مقصود از عصر، عصر قیام قائم ما عجل الله تعالی فرجه النور است، و مقصود از «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ» دشمنان ما هستند، و مقصود از «إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا» ایمان به آیات مامی باشد،
 و مقصود از «وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» مواسات و کمک به برادران دینی است، و
 مقصود از «وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ» توأسی به امامت است، و مقصود از «وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ»
 صبر در سختی و عسرت است.^۱

محمد بن عباس صاحب تأویل الآیات نیز با سند خود از امام صادق علیه السلام نقل
 نموده که فرمود:

در این سوره خداوند همه انسان‌ها را در خسران و زیانکاری دانسته، و اهل صفوه
 و برگزیدگان از خلق خود را استثناء کرده و می‌فرماید: «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ * إِلَّا
 الَّذِينَ آمَنُوا» و مقصود از «آمَنُوا» ایمان به ولایت امیرالمؤمنین علی علیه السلام است،
 و مقصود از «وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» انجام واجبات است، و مقصود از «وَتَوَاصَوْا
 بِالْحَقِّ» توأسی به ولایت امیرالمؤمنین علیه السلام و امامان بعد از او می‌باشد، و مقصود

۱. وفی کمال الدین: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ هَازُونَ الْقَاضِي وَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْرُورٍ وَعَلِيُّ بْنُ
 الْحُسَيْنِ بْنِ شَادُوَيْهِ الْمُؤَدَّبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالُوا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ
 جَامِعِ الْحَمِيرِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ الدَّقَاقِ عَنْ مُحَمَّدِ
 بْنِ سِنَانٍ عَنِ الْمُفْضَلِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ سَأَلْتُ الصَّادِقَ جَعْفَرَ بْنَ مُحَمَّدٍ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 وَالْعَصْرُ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ قَالَ علیه السلام الْعَصْرُ عَصْرُ خُرُوجِ الْقَائِمِ علیه السلام إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ
 يَعْنِي أَعْدَاءَنَا إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا يَعْنِي بآيَاتِنَا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَعْنِي بِمُؤَاسَاةِ الْإِخْوَانِ وَتَوَاصَوْا
 بِالْحَقِّ يَعْنِي بِالْإِمَامَةِ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ يَعْنِي فِي الْفِتْرَةِ. [کمال الدین، ج ۲، ص ۶۵۶، ح ۱]

از «وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ» این است که آنان فرزندان و ذریه‌ی خود را به ولایت اهل

البيت عليه السلام و صبر بر آن سفارش می‌کنند.^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی نیز روایت فوق را با سند دیگری از عبدالرحمن بن

کثیر از امام صادق عليه السلام نقل نموده است، و در پایان آن گوید:

«وَالْعَصْرِ * إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ» قسم به عصراست، و جواب قسم «إِنَّ الْإِنْسَانَ

لِخَاسِرٍ» است، و امام صادق عليه السلام «وَالْعَصْرِ * إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ» قرائت نموده

یعنی انسان در خسران و زیان است تا آخر دهر، مگر آنان که اهل ایمان و اعمال

صالحه باشند، و همدیگر را به حق و صبر سفارش نمایند، و اهل تقوا و صبر

باشند.^۲

۱. قال محمد بن العباس رحمته الله حدثنا محمد بن القاسم بن سلمة عن جعفر بن عبد الله

المحمدي عن أبي صالح الحسن بن إسماعيل عن عمران بن عبد الله المشرقي عن

عبد الله بن عبيد عن محمد بن علي عن أبي عبد الله عليه السلام في قوله سبحانه «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ»

عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ قال استثنى الله سبحانه أهل صفوته

من خلقه حيث قال إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا بولاية أمير المؤمنين عليه السلام وَ

عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَى أدوا الفرائض وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ أَى بالولاية وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ أَى

وصوا ذراريهم ومن خلفوا من بعدهم بها وبالصبر عليها. [تأويل الآيات، ص ۸۱۸]

۲. القمى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ قال: هو قسم و جوابه

«إِنَّ الْإِنْسَانَ» وقرأ أبو عبد الله عليه السلام وَالْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ وأنه فيه إلى آخر الدهر

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأْتَمَرُوا بِالتَّقْوَى وَأْتَمَرُوا بِالصَّبْرِ. حدثنا محمد بن

جعفر قال: حدثنا يحيى بن زكريا عن علي بن حسان عن عبد الرحمن بن كثير عن

أبي عبد الله عليه السلام في قوله: «إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا

بِالصَّبْرِ» قال: استثنى أهل صفوته من خلقه حيث قال: «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ

آمَنُوا بولاية أمير المؤمنين عليه السلام وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ ذرياتهم ومن خلفوا بالولاية وتواصوا

بها وصبروا عليها. [تفسير قمى، ج ۲، ص ۴۴۱]

سورهی هُمَزَه

محلّ نزول: مکه مکرمه.

ترتیب نزول: بعد از سورهی قیامت.

تعداد آیات: ۹ آیه.

ثواب قرائت سورهی هُمَزَه

امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام فرمود:

کسی که این سوره را در نمازهای واجب خود بخواند، خداوند فقر را از او دور می‌کند، و روزی او را می‌رساند، و مرگ بد را نیز از او برطرف می‌نماید.^۱

و از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، خداوند به عدد کسانی که به حضرت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ واصحاب او استهزاء نموده‌اند، به او پاداش می‌دهد، و اگر برای بیماری چشم

خوانده شود نافع خواهد بود.^۲

۱. فی ثواب الأعمال: وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام قَالَ مَنْ قَرَأَ وَيْلَ لِكُلِّ هُمَزَةٍ فِي فَرَائِضِهِ أَبْعَدَ اللَّهُ عَنْهُ الْفَقْرَ وَجَلَبَ عَلَيْهِ الرِّزْقَ وَيُدْفَعُ عَنْهُ مِئْتَةَ السَّوْمِ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۶]

۲. ومن (خواص القرآن): روى عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال: «من قرأ هذه السورة كان له من الأجر عدد من استهزأ بمحمد وأصحابه، وإن قرئت على العين نفعتها». [رواه في تفسير برهان، ج ۵،

امام صادق علیه السلام فرمود:

اگر این سوره را برای شفای انسان چشم خورده بخوانند با قدرت الهی چشم
بد از او برطرف خواهد شد.^۱

۱. وقال الصادق علیه السلام: «إذا قرئت علی من به عین، زالت عنه العین بقدرة الله تعالى». [رواه فی

تفسیر برهان، ج ۵، ص ۷۵۵، ح ۴]

سورهی همزة، آیات ۱ تا ۹

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ❶ الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ ❷ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ❸ كَلَّا لِيُنْبَذَنَّ
فِي الْحُطْمَةِ ❹ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطْمَةُ ❺ نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ ❻ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ ❼
إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّوَصَّدَةٌ ❽ فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ❾

لغات:

«هُمَزَةٌ» کسی را گویند که فراوان بدون حق به دیگران توهین و طعن و بی احترامی نماید، و اصل «هُمَزٌ» به معنای کسراست، و بدگویی کننده با عمل خود دیگری را می شکند، و «لُمَزٌ» نیز به معنای عیب گوئی است، و هُمَزَةٌ و لُمَزَةٌ به یک معناست، و بعضی گفته اند: «هُمَزٌ» عیب گوئی از پشت سر می باشد، و لُمَزٌ عیب گوئی مقابل رو می باشد، و بعضی گفته اند: هُمَزٌ آزار دیگران با بدگویی است، و لُمَزٌ بدگویی با از بین بردن شخصیت است، با اشاره چشم و سر، و لُمَزٌ و هُمَزٌ مبالغه در هُمَزٌ و لُمَزٌ است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

وای بر هر عیبجوی مسخره‌کننده‌ای! (۱) همان کس که مال فراوانی جمع‌آوری و شماره کرده (بی‌آنکه مشروع و نامشروع آن را حساب کند)! (۲) او گمان می‌کند که اموالش او را جاودانه می‌سازد! (۳) چنین نیست که می‌پندارد بزودی در «حُطْمه» [آتشی خردکننده] پرتاب می‌شود! (۴) و توجه می‌دانی «حُطْمه» چیست؟! (۵) آتش برافروخته الهی است، (۶) آتشی که از دلها سر می‌زند! (۷) این آتش بر آنها فرو بسته شده، (۸) و آنان در ستونهای کشیده و طولانی بسته شده‌اند! (۹)

تفسیر اهل البيت عليهم السلام:

امام صادق عليه السلام فرمود:

مقصود از «وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ» کسانی هستند که نسبت به حق آل محمد عليهم السلام بدگویی کردند، و از آنان عیب‌جویی نمودند، و در مقام و مجلسی که حق آنان نبود و آل محمد عليهم السلام به آن سزاوارتر بودند نشستند.^۱

امام باقر عليه السلام فرمود:

کفار و مشرکین در دوزخ، اهل توحید را سرزنش می‌کنند و می‌گویند: «ما از توحید و موحد بودن شما اثری برای شما ندیدیم، و اکنون ما و شما یکسان هستیم»

۱. فی تأویل الآیات: قال محمد بن العباس رحمته الله حدثنا أحمد بن محمد النوفلي عن محمد بن عبد الله بن مهران عن محمد بن خالد البرقي عن محمد بن سليمان الديلمي عن أبيه سليمان قال قلت لأبي عبد الله عليه السلام ما معنى قوله وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ قال الذين همزوا آل محمد حقهم ولمزوهم وجلسوا مجلسا كان آل محمد أحق به منهم.

از این رو خداوند این سخنان را ناشایسته می‌داند و به ملائکه می‌فرماید: برای اهل توحید شفاعت کنید و آنان برای کسانی که خداوند می‌خواهد شفاعت می‌کنند، سپس خداوند به پیامبران می‌فرماید: شما نیز شفاعت کنید، و آنان شفاعت می‌کنند، و پس از آن به مؤمنان می‌فرماید: شما نیز شفاعت کنید، و آنان نیز برای هر کس خدا بخواهد شفاعت می‌کنند، تا این که خداوند می‌فرماید: «من أرحم الراحمین هستم، همگی با رحمت من از دوزخ خارج شوید»، پس اهل توحید مانند ملخ‌ها [ی درهم پیچیده] از دوزخ خارج می‌گردند.

امام باقر علیه السلام فرمود:

سپس درهای دوزخ به روی کفار و منافقین بسته خواهد شد، و به خدا سوگند این برای آنان خلود در دوزخ خواهد بود.^۱

در کتاب اختصاص شیخ مفید رحمته الله علیه از کتاب «صفة الجنة و النار» از جابر جعفی از امام باقر علیه السلام نقل شده که ضمن حدیث مفصّلی فرمود:

سپس به هر شاخه‌ای از درخت زقوم هفتاد نفر آویزان می‌شوند به گونه‌ای که نه آن شاخه خم می‌شود و نه می‌شکند و آتش از عقب و پایین آنان وارد می‌شود تا به دل‌ها و قلب‌های شان می‌رسد، و دل‌های آنان از تشنگی جمع می‌شود، و پرواز

۱. روی العیاشی بإسناده عن محمد بن النعمان الأحول عن حمّان بن أعین عن أبي جعفر علیه السلام قال أن الكفار و المشركين يعيرون أهل التوحيد في النار و يقولون ما نرى توحيدكم أغنى عنكم شيئاً و ما نحن و أنتم إلا سواء قال فيأنف لهم الرب تعالی فيقول للملائكة اشفعوا فيشفعون لمن شاء الله ثم يقول للنبيين اشفعوا فيشفعون لمن شاء الله ثم يقول للمؤمنين اشفعوا فيشفعون لمن شاء الله و يقول الله أنا أرحم الراحمین أخرجوا برحمتی كما يخرج الفراش قال ثم قال أبو جعفر علیه السلام ثم مدت العمد و أوصدت عليهم و كان و الله الخلود. [رواه فی مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۸۲۰]

می‌کند، و پوست‌های‌شان می‌سوزد، و چربی‌ها و شحوم‌شان آب می‌شود، و خداوند حَیِّ قَیُّوم به آنان غضب می‌نماید، و به مالک دوزخ می‌فرماید: به آنان بگو: بچشید این عذاب را و هرگز جز عذاب بر شما افزوده نمی‌شود. سپس خداوند می‌فرماید:

«ای مالک! سَعْرَسَعْر، چرا که خشم و غضب من بر کسی که مراد عرش دشنام می‌دهد و حق مرا سبک می‌شمارد شدید است، و من مَلِک جَبَّار هستم» پس مالک می‌گوید: ای اهل ضلالت و گم‌راهی و ای اهل استکبار و ای اهل نعمات دنیا! چگونه یافتید آتش سَعْر را؟ و آنان می‌گویند: «آتش، قلوب ما را سوخته، و گوشت‌های ما را خورده، و استخوان‌های ما را خرد کرده، و ما را فریادرس و یاور نیست.

پس مالک دوزخ می‌گوید: «به عزّت پروردگارم سوگند، من جز عذاب بر شما نمی‌افزایم» و آنان می‌گویند: «اگر پروردگار ما، عذاب بر ما وارد کند، به ما ظلم نکرده است» پس مالک می‌گوید: «فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُخِّقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ»^۱، «یَعْنِي بُعْدًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ، ثُمَّ يَغْضَبُ الْجَبَّارُ فَيَقُولُ: يَا مَالِكُ سَعْرَسَعْر... أَعَاذَنَا اللَّهُ وَإِيَّاكُمْ مِنَ النَّارِ وَرَزَقَنَا وَإِيَّاكُمْ مُرَافَقَةَ الْأَبْرَارِ»^۲

۱. سوره‌ی ملک، آیه‌ی ۱۱.

۲. فی الإختصاص: ...ثم تعلق على كل غصن من الزقوم سبعون ألف رجل ما ينحنى ولا ينكسر فتدخل النار أربارهم فتطلع على الأفئدة تقلص الشفاه و تطير الجنان و تنضح الجلود و تذوب الشحوم و يغضب الحي القيوم فيقول يا مالک قل لهم ذوقوا فلن نزيدكم إلا عذابا يا مالک سعرسعرقدا اشتد غضبي على من شتمنى على عرشى و استخف بحقى و أنا الملك الجبار فينادى مالک يا أهل الضلال و الاستكبار و النعمة فى دار الدنيا كيف تجدون مس سقر قال فيقولون قد أنضجت قلوبنا و أكلت لحومنا و حطمت عظامنا فليس

حضرت رضا علیه السلام فرمود:

مال جمع نمی شود مگر به خاطر پنج چیز:

۱- بخل شدید، ۲- آرزوی طویل، ۳- حرص غالب، ۴- قطع رحم، ۵- مقدم کردن

دنیا بر آخرت^۱.

امام صادق علیه السلام فرمود:

اگر پاداش‌ها و حساب حق است، جمع مال برای چیست؟ و اگر خداوند

انفاق را جایگزین می کند، بخل برای چیست...؟^۲

لنا مستغیث ولا لنا معین قال فیقول مالک وعزة ربی لا أزیدکم إلا عذابا فیقولون إن عذبا ربنا لم یظلمنا شیئا قال فیقول مالک فأعترفوا بذنبهم فسحقاً لأصحاب السعیر یعنی بعداً لأصحاب السعیر ثم یغضب الجبار فیقول یا مالک سعسر سعیر فیغضب مالک [الإختصاص، ص ۳۶۴]

۱. فی الخصال: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ هَازُونَ الْقَامِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ بَطَّةَ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ مَخْبُوبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَرِيعٍ قَالَ سَمِعْتُ الرَّضَا علیه السلام يَقُولُ لَا يَجْتَمِعُ الْمَالُ إِلَّا بِخِصَالٍ خَمْسٍ بِبُخْلِ شَدِيدٍ وَأَمَلٍ طَوِيلٍ وَحِرْصٍ غَالِبٍ وَقَطِيعَةِ الرَّحِمِ وَإِثَارِ الدُّنْيَا عَلَى الْأَحْرَةِ. [خصال، ج ۱، ص ۲۸۲، ح ۲۹]

۲. فی التوحید: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِيسَ رَحِمَهُ اللهُ قَالَ حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الصُّهْبَانَ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادِ الْأَزْدِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبَانُ الْأَحْمَرُ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیه السلام أَنَّهُ جَاءَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ لَهُ يَا بَابِي أَنْتَ وَأُمِّي عَطْنِي مَوْعِظَةً فَقَالَ علیه السلام إِنْ كَانَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَدَتَكَفَّلَ بِالرِّزْقِ فَاهْتِمَامُكَ لِمَا ذَا وَإِنْ كَانَ الرِّزْقُ مَقْسُومًا فَالْحِرْصُ لِمَا ذَا وَإِنْ كَانَ الْحِسَابُ حَقًّا فَالْجَمْعُ لِمَا ذَا وَإِنْ كَانَ الْخَلْفُ مِنَ اللهِ ﷻ حَقًّا فَالْبُخْلُ لِمَا ذَا وَإِنْ كَانَتِ الْعُقُوبَةُ مِنَ اللهِ ﷻ النَّارَ فَالْمَعْصِيَةُ لِمَا ذَا وَإِنْ كَانَ الْمَوْتُ حَقًّا فَالْفَرَحُ لِمَا ذَا وَإِنْ كَانَ الْعَرُضُ عَلَى اللهِ ﷻ حَقًّا فَالْمَكْرُ لِمَا ذَا وَإِنْ كَانَ الشَّيْطَانُ عَدُوًّا فَالْعَفْلَةُ لِمَا ذَا وَإِنْ كَانَ الْمَمَرُ عَلَى الصِّرَاطِ حَقًّا فَالْعُجْبُ لِمَا ذَا وَإِنْ كَانَ كُلُّ شَيْءٍ بِقَضَاءٍ وَقَدَرٍ فَالْحُزْنُ لِمَا ذَا وَإِنْ كَانَتِ الدُّنْيَا فَانِيَةً فَالْطَّمَأِينَةُ إِلَيْهَا لِمَا ذَا. [توحید صدوق، ص ۳۷۶]

مؤلف گوید:

حقاً روایت «ذکر المموت عبادة» و روایت «كفى بالمموت واعظاً» باید همواره در گوش ما باشد، وگرنه از عالم آخرت غافل خواهیم بود.

سورهی فیل

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سورهی کافرون .

تعداد آیات: ۵ آیه .

ثواب قرائت سورهی فیل

ابوبصیر گوید: امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام فرمود:

کسی که در نمازهای واجب خود سورهی فیل را بخواند هر زمین و کلوخ و کوهی در قیامت برای او شهادت می دهد که او از نمازگزاران است، و منادی خداوند می گوید: شما در شهادت خود بر بندهی من صادق هستید، و من شهادت شما را نسبت به او پذیرفتم، او را داخل بهشت کنید، و حسابی از او نخواهید، چرا که من او را دوست می دارم و عمل او را نیز دوست می دارم.

و از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل شده که فرمود:

۱. فی ثواب الأعمال: بِهَذَا الْإِسْتِنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام قَالَ مَنْ قَرَأَ فِي فَرَائِضِهِ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كُلُّ سَهْلٍ وَجَبَلٍ وَ مَدْرٍ بَأَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُصَلِّينَ وَيُنَادِي لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُنَادٍ صَدَقْتُمْ عَلَيَّ عَبْدِي قَبِلْتُ شَهَادَتِكُمْ لَهُ وَعَلَيْهِ أَدْخَلُوهُ الْجَنَّةَ وَلَا تُحَاسِبُوهُ فَإِنَّهُ مِمَّنْ أُحِبُّهُ وَأُحِبُّ عَمَلُهُ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۶]

کسی که این سوره را بخواند، خداوند او را از عذاب خویش معاف می‌دارد، و در دنیا مسخ نمی‌شود...^۱
امام صادق علیه السلام فرمود:
اگر این سوره بر سپاهی قرائت شود، بدون شک سپاه مقابل آن شکست می‌خورد، و قرائت این سوره بدون شک مایه قوت قلب است.^۲

۱. و من (خواص القرآن): روی عن النبی صلی الله علیه و آله، أنه قال: «من قرأ هذه السورة أعاده الله من العذاب، والمسوخ في الدنيا، وإن قرئت على الرماح التي تصادم كسرت ما تصادمه».
[رواه فی تفسیر برهان، ج ۵، ص ۷۵۹، ح ۲]

۲. وقال الصادق علیه السلام: «ما قرئت على مصاف إلا وانصرع المصاف الثاني المقابل للقارئ لها، وما كان قراءتها إلا قوة للقلب». [همان، ح ۴]

سوره‌ی فیل، آیات ۱ تا ۵

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْمَ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ۝^۱ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ۝^۲ وَأَرْسَلَ
عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ۝^۳ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ ۝^۴ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ ۝^۵

لغات:

«أَبَابِيل» جماعت‌های متفرق و گروه‌گروه را گویند، و آن جمع‌ی است بدون مفرد، و بعضی گفته‌اند: مفرد آن ابول و یا ابابله است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان
آیا ندیدی پروردگارت با فیل سواران [لشکر ابرهه که برای نابودی کعبه آمده

بودند] چه کرد؟! (۱) آیا نقشه آنها را در ضلالت و تباهی قرار نداد؟! (۲) و بر سر آنها پزندگانی را گروه گروه فرستاد، (۳) که با سنگهای کوچکی آنان را هدف قرار می دادند (۴) و سرانجام (خداوند) آنها را همچون کاه خورده شده (و متلاشی) قرار داد! (۵)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

این سوره درباره ی لشکر حبشه [و پادشاه آنان ابرهه] نازل شده، و لشکر حبشه همراه خود فیلی را آورده بودند، تا کعبه را خراب کنند، و چون فیل خود را نزدیک مسجد آوردند، حضرت عبدالمطلب به او گفت: آیا می دانی تورا برای چه به این جا آورده اند؟ پس فیل با سر خود اشاره کرد که نمیدانم، عبدالمطلب به او فرمود:

تورا برای خراب کردن خانه خدا آورده اند، آیا چنین کاری را خواهی کرد؟ پس فیل با سر خود اشاره نمود که چنین کاری را نخواهم کرد. و هر چه لشکر حبشه کوشیدند تا فیل را داخل مسجد نمایند فیل داخل مسجد نشد. از این رو با شمشیر به او حمله کردند و او را قطعه قطعه نمودند، و خداوند پزندگان ابابیل را فرستاد، تا با سنگ های سجّیل بر سر آنان بکوبند، و هر پرنده ای در منقار و پاهای او سه سنگ بود، و این سنگ ها را بر سر اصحاب فیل ریختند، و از عقب آنان خارج شد، و آنان را هلاک کرد، چنان که خداوند می فرماید: «فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ» و عصف کاه است، و کاه مأکول آن مقداری است که از کاه باقی می ماند.

سپس امام صادق علیه السلام فرمود:

«این حیوانِ جُدْریّ [که در فارسی پی‌سُرِه به آن گفته می‌شود] از جنس همان ابابیل است که لشکرا برهه را هلاک نمودند.»^۱

مؤلف گوید:

قصه اصحاب فیل در چند روایت نقل شده و کامل‌ترین آنها روایت شیخ طوسی در امالی می‌باشد، و ما به آن اکتفا می‌کنیم.

عبدالله بن سنان از امام صادق از پدر خود از جدّ خود امام سجّاد علیه السلام نقل نموده که فرمود:

هنگامی که پادشاه حبشه - ابرهه بن صباح - قصد خراب کردن کعبه را نمود، لشکرا و به طرف مکه آمدند و اموال مردم را غارت نمودند، و شترهای حضرت عبدالمطلب بن هاشم را نیز غارت کردند تا این که حضرت عبدالمطلب نزد ابرهه آمد و اجازه ملاقات خواست، و ابرهه در زیر قبه‌ی دیباج بر تختی نشسته بود، و عبدالمطلب بر او سلام کرد و ابرهه پاسخ داد، و چون جمال و زیبایی او را دید گفت: آیا پدران شما نیز دارای چنین جمال و نوری بوده‌اند؟ عبدالمطلب فرمود: آری همه‌ی پدران من دارای جمال و نور و بهاء بوده‌اند. ابرهه گفت: حقّاً شما از جهت فخر و شرافت بر پادشاهان شرافت پیدا کرده‌اید، و سزاوار است که توسیّد و آقای این مردم باشی، سپس او را در کنار خود قرار داد، و به نگهبان فیل اعظم - که فیلی بزرگ و سفید و دارای دو ناب مرصع به انواع درّ و جواهر بود و پادشاه در مقابل ملوک دیگر به آن افتخار

۱. القمّی: قال الصادق علیه السلام وأهل الجدری من ذلک أصابهم الذی أصابهم فی زمانهم

جدری. [تفسیر قمّی، ج ۲، ص ۴۴۴]

میکرد - دستور داد تا آن فیل را مقابل عبدالمطلب قرار دهد، و چون فیل مقابل آن حضرت قرار گرفت سجده نمود، در حالی که مقابل ابرهه سجده نمی‌کرد و خداوند زبان او را باز نمود و با زبان عربی به عبدالمطلب سلام کرد، و ابرهه تعجب کرد، و آن را سحر دانست و دستور داد فیل را به جای خود بردند، و سپس به عبدالمطلب گفت:

«خواسته شما چیست؟ همانا من سخاوت و کرم و فضل شما را شنیده بودم و اکنون از شما جمال و جلال و هیئتی را میبینم که باید به حاجت و خواسته شما توجه کنم، پس هر چه میخواهید از من طلب کنید» و فکر میکرد که عبدالمطلب می‌گوید: از تخریب کعبه صرف نظر کن، و لکن عبدالمطلب گفت: «لشکر تو شتران مرا گرفته‌اند، به آنان بگو آنها را به من باز گردانند».

پس ابرهه خشمگین شد و گفت: از چشم من افتادی، چرا که من برای تخریب خانه کرامت و عزت شما - که همه ساله به زیارت آن می‌آیید - آمده‌ام، و تواز من مطالبه شتران خود را می‌کنی؟! عبدالمطلب فرمود: من صاحب این خانه نیستم، بلکه صاحب شتران خود هستم، و این خانه را صاحبی است که او بهتر میتواند از خانه خود دفاع کند. پس ابرهه گفت: شتران او را بازگردانید، و عبدالمطلب با شتران خود به مکه بازگشت و ابرهه نیز با لشکر و فیل اعظم خود به طرف مکه حرکت نمود و فیل را هر چه کردند داخل حرم نشد، و عبدالمطلب به غلامان خود گفت: فرزندم را بگویید بیاید و چون عباس را آوردند گفت: مقصودم این نبود، پس ابوطالب را آوردند و گفت: این نیز مقصود من نبود، فرزندم عبدالله را بیاورید، و چون عبدالله - پدر رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد، عبدالمطلب به او فرمود:

بالای کوه ابوقبیس میروی و در سمت بحرنگاه میکنی و برای من خبر می آوری. پس عبدالله بالای کوه رفت و دید ابابیل مثل سیل به طرف کعبه می آید و چون به کعبه رسیدند هفت دور طواف کردند، و سپس مقابل صفا و مروه هفت مرتبه سعی نمودند، و عبدالله پایین آمد و این خبر را به پدر خود رساند، و عبدالمطلب فرمود: فرزندم ببین پس از آن به کجا رفتند؟ عبدالله گفت: به طرف لشکرابرهه [دروادی مُحَسِّر] رفتند. پس عبدالمطلب بین مردم مکه آمد و گفت: به طرف لشکرابرهه بروید و غنائم خود را بگیرید، چرا که لشکرابرهه هلاک شدند، و هر پرنده‌ای از آن ابابیل سه ریگ در پاها و منقار خود داشت و با هر ریگی یک نفر را هلاک می نمود، و چون همه لشکرابرهه هلاک شدند ابابیل باز گشتند، و چنین چیزی را اهل مکه ندیده بودند، و پس از آن نیز ندیدند، و عبدالمطلب نزد کعبه آمد و پرده کعبه را گرفت و گفت:

يَا حَابِسَ الْفِيلِ بِنِي الْمُعَمَّسِ حَبَسْتَهُ كَأَنَّهُ مُكَرَّكَسٌ...

مرحوم کلینی نیز قصه فوق را با مختصر اختلاف عبارات، از ابان بن تغلب از

امام صادق علیه السلام نقل نموده، و در پاورقی مشاهده می شود.

۱. فی الکافی: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ أَبِي عَمِيرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حُمْرَانَ عَنْ أَبَانَ بْنِ تَغْلِبٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام لَمَّا أَنْ وَجَّهَ صَاحِبُ الْحَبَشَةِ بِالْخَيْلِ وَمَعَهُمُ الْفِيلُ لِيَهْدِمَ الْبَيْتَ مَرُّوا بِإِبِلٍ لِعَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَسَاقَوْهَا فَبَلَغَ ذَلِكَ عَبْدَ الْمُطَّلِبِ فَأَتَى صَاحِبَ الْحَبَشَةِ فَدَخَلَ الْأَذْنَ فَقَالَ هَذَا عَبْدُ الْمُطَّلِبِ بْنُ هَاشِمٍ قَالَ وَمَا يَشَاءُ قَالَ التَّرْجُمَانُ جَاءَ فِي إِبِلٍ لَهُ سَاقُوهَا يَسْأَلُكَ رَدَّهَا فَقَالَ مَلِكُ الْحَبَشَةِ لِأَصْحَابِهِ هَذَا رِئِيسُ قَوْمٍ وَرَعِيهِمْ حَيْثُ إِلَى بَيْتِهِ الَّذِي يَعْبُدُهُ لِأَهْدِمَهُ وَهُوَ يَسْأَلُنِي إِطْلَاقَ إِبِلِهِ أَمَا لَوْ سَأَلَنِي الْإِمْسَاكَ عَنْ هَدْمِهِ لَفَعَلْتُ رُدُّوْا عَلَيْهِ إِبِلَهُ فَقَالَ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ لِتَرْجُمَانِهِ مَا قَالَ لَكَ الْمَلِكُ فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ أَنَارَبُ الْإِبِلِ وَلِهَذَا الْبَيْتِ رَبِّ يَمْنَعُهُ فَرَدَّتْ إِلَيْهِ إِبِلُهُ وَأَنْصَرَفَ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ نَحْوَ مَنْزِلِهِ فَمَرَّ بِالْفِيلِ فِي مَنْصَرَفِهِ فَقَالَ لِلْفِيلِ يَا مُحَمَّدُ فَحَرَّكَ الْفِيلُ رَأْسَهُ فَقَالَ لَهُ أَتَدْرِي لِمَ جَاءُوا بِكَ؟

روایات قصه فوق را مرحوم علامه بحرانی نیز در تفسیر برهان نقل نموده است.^١

فَقَالَ الْفَيْلُ بِرَأْسِهِ لَا فَقَالَ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ جَاءُوا بِكَ لِتَهْدِمَ بَيْتَ رَبِّكَ أَفْتَرَاكَ فَاعِلَ ذَلِكَ فَقَالَ بِرَأْسِهِ لَا فَاَنْصَرَفَ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ إِلَى مَنْزِلِهِ فَلَمَّا أَصْبَحُوا غَدَوْا بِهِ لِدُخُولِ الْحَرَمِ فَأَبَى وَامْتَنَعَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ لِبَعْضِ مَوَالِيهِ عِنْدَ ذَلِكَ اَعْلُ الْجَبَلِ فَاَنْظُرْ تَرَى شَيْئًا فَقَالَ أَرَى سَوَادًا مِنْ قِبَلِ الْبَحْرِ فَقَالَ لَهُ يُصِيبُهُ بَصْرُكَ أَجْمَعَ فَقَالَ لَهُ لَا وَلَا وَشُكَّ أَنْ يُصِيبَ فَلَمَّا أَنْ قَرِبَ قَالَ هُوَ طَيْرٌ كَثِيرٌ وَلَا أَعْرِفُهُ يُحْمَلُ كُلُّ طَيْرٍ فِي مَنْقَارِهِ حَصَاةً مِثْلَ حَصَاةِ الْخَذْفِ أَوْ دُونَ حَصَاةِ الْخَذْفِ فَقَالَ عَبْدُ الْمُطَّلِبِ وَرَبِّ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ مَا تُرِيدُ إِلَّا الْقَوْمَ حَتَّى لَمَّا صَارُوا فَوْقَ رُءُوسِهِمْ أَجْمَعَ أَلْقَتِ الْحَصَاةَ فَوَقَعَتْ كُلُّ حَصَاةٍ عَلَى هَامَةِ رَجُلٍ فَخَرَجَتْ مِنْ دُبُرِهِ فَتَقَلَّتْهُ فَمَا انْقَلَتِ مِنْهُمْ إِلَّا رَجُلٌ وَاحِدٌ يُخْبِرُ النَّاسَ فَلَمَّا أَنْ أَخْبَرَهُمْ أَلْقَتْ عَلَيْهِ حَصَاةً فَتَقَلَّتْهُ. [كافى، ج ١، ص ٤٤٧، ح ٢٥]

١. فى البرهان: - محمد بن يعقوب: عن عدة من أصحابنا، عن أحمد بن محمد بن عيسى، عن ابن أبى عمير، عن محمد بن حمران، عن أبان بن تغلب، قال: قال أبو عبد الله (عليه السلام): «لما أتى صاحب الحبشة بالخييل ومعهم الفيل ليهدم البيت مروا بإبل لعبد المطلب فساقوها، فبلغ ذلك عبد المطلب، فأتى صاحب الحبشة، فدخل الأذن، فقال: هذا عبد المطلب بن هاشم، قال: وما يشاء؟ قال الترجمان: جاء فى إبل له ساقوها يسألك ردها، فقال ملك الحبشة لأصحابه: هذا رئيس قوم وزعيمهم! جئت إلى بيته الذى يعبده لأهدمه وهو يسألنى إطلاق إبله! أما لو سألتنى الإمساك عن هدمه لفعلت، ردوا عليه إبله. فقال عبد المطلب لترجمانه: ما قال الملك؟ فأخبره، فقال عبد المطلب: أنا رب الإبل، ولهذا البيت رب يمنعه، فردت عليه إبله، وانصرف عبد المطلب نحو منزله، فمر بالفيل فى منصرفه، فقال للفيل:

يا محمود، فحرك الفيل رأسه. فقال له: أتدرى لم جاءوا بك؟ فقال الفيل برأسه: لا، فقال عبد المطلب: جاءوا بك لتهدم بيت ربك، أفتراك فاعل ذلك؟ فقال برأسه: لا. فانصرف عبد المطلب إلى منزله، فلما أصبحوا غدوا به لدخول الحرم، فأبى وامتنع عليهم، فقال عبد المطلب لبعض مواليه عند ذلك: اعل الجبل، فانظر ترى شيئاً؟ فقال: أرى سواداً من قبل البحر، فقال له: يصيبه بصرك أجمع؟ فقال له: لا، وأوشك

أن يصيب، فلما أن قرب قال: هو طير كثير ولا أعرفه، يحمل كل طير في منقاره حصاة مثل حصاة الحذف أو دون حصاة الحذف. فقال عبد المطلب: ورب عبد المطلب ما تريد إلا القوم، حتى لما صارت فوق رؤوسهم أجمع ألقى الحصاة، فوقعت كل حصاة على هامة رجل، فخرجت من دبره فقتلته، فما انفلت منهم إلا رجل واحد يخبر الناس، فلما أن أخبرهم ألقى عليه حصاة فقتلته».

- وعنه: عن عدة من أصحابنا، عن أحمد بن محمد، عن ابن أبي عمير، عن محمد بن حمران، وهشام بن سالم، عن أبي عبد الله عليه السلام، قال: «لما أقبل صاحب الحبشة بالفيل يريد هدم الكعبة، مروا بإبل لعبد المطلب فاستاقوها، فتوجه عبد المطلب إلى صاحبهم يسأله رد إبله عليه، فاستأذن عليه فأذن له، وقيل له: إن هذا شريف قريش - أو عظيم قريش - وهو رجل له عقل و مروءة، فأكرمه وأدناه، ثم قال لترجمانه: سله: ما حاجتك؟ فقال له: إن أصحابك مروا بإبل [إلى] فاستاقوها فأحببت أن تردها علي. قال: فتعجب من سؤاله إياه رد الإبل. وقال: هذا الذي زعمتم أنه عظيم قريش و ذكرتم عقله، يدع أن يسألني أن انصرف عن بيته الذي يعبد، أما لو سألتني أن أنصرف عن هذا لانصرفت له عنه، فأخبره الترجمان بمقالة الملك، فقال له عبد المطلب: إن لذلك البيت ربا يمنع، وإنما سألتك رد إبلي لحاجتي إليها، فأمر بردها عليه. فمضى عبد المطلب حتى لقي الفيل على طرف الحرم، فقال له: محمود، فحرك رأسه، فقال: أتدرى لم جيء بك؟ فقال برأسه: لا، فقال:

جاءوا بك لتهدم بيت ربك أفتفعل؟ فقال برأسه: لا، قال: فانصرف عنه عبد المطلب، وجاءوا بالفيل ليدخل الحرم، فلما انتهى إلى طرف الحرم امتنع من الدخول فضربوه فامتنع من الدخول، فأدأروا به نواحي الحرم كلها، كل ذلك يمتنع عليهم، فلم يدخل، فبعث الله عليهم الطير كالخطاطيف، في مناقيرها حجر كالعدسة أو نحوها، ثم تحاذى برأس الرجل ثم ترسلها على رأسه فتخرج من دبره، حتى لم يبق منهم إلا رجل هرب فجعل يحدث الناس بما رأى إذ طلع عليه طائر منها فرفع رأسه، فقال: هذا الطير منها، وجاء الطير حتى حاذى برأسه، ثم ألقاها عليه فخرجت من دبره فمات».

- وعنه: عن محمد بن يحيى، عن أحمد بن محمد بن عيسى، عن الحسن بن محبوب،

عن جميل بن صالح، عن أبي مريم، عن أبي جعفر عليه السلام، قال: سألته عن قول الله تعالى: وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ قَالَ: «كان طير ساف، جاءهم من قبل البحر، رؤوسها كأمثال رؤوس السباع، وأظفارها كأظفار السباع من الطير، مع كل طير ثلاثة أحجار: في رجله حجران، وفي منقاره حجر، فجعلت ترميهم بها حتى جدرت أجسادهم فقتلتهم بها، وما كان قبل ذلك رثى شيء من الجدرى، ولا رأوا من ذلك الطير قبل ذلك اليوم ولا بعده؟». قال: «ومن أفلت منهم يومئذ انطلق، حتى إذا بلغوا حضرموت، وهو وادى اليمن، أرسل [الله] عليهم سيلا فغرقهم أجمعين». قال: «وما رثى في ذلك الوادى ماء [قط] قبل ذلك اليوم بخمسة عشر سنة» قال: «فلذلك سمى حضرموت حين ماتوا فيه».

- الشيخ في (أماله)، قال: أخبرنا أبو عبد الله محمد بن محمد -يعنى المفيد- قال: حدثنا أبو الحسن علي بن بلال المهلبى، قال: حدثنا عبد الواحد بن عبد الله بن يونس الربعى، قال: حدثنا الحسين بن محمد ابن عامر، قال: حدثنا المعلى بن محمد البصرى، قال: حدثنا محمد بن جمهور العمى، قال: حدثنا جعفر بن بشير، قال: حدثنا سليمان بن سماعة، عن عبد الله بن القاسم، عن عبد الله بن سنان، عن أبي عبد الله جعفر بن محمد، عن أبيه، عن جده عليه السلام، قال: «لما قصد أبرهة بن الصباح ملك الحبشة ليهدم البيت، تسرعت الحبشة، فأغاروا عليها، فأخذوا سرحا لعبد المطلب بن هاشم، فجاء عبد المطلب إلى الملك، فاستأذن عليه، فأذن له وهو فى قبة ديباج على سريره، فسلم عليه، فرد أبرهة السلام، وجعل ينظر فى وجهه، فراقه حسنه وجماله وهيئته. فقال له: هل كان فى آبائك مثل هذا النور الذى أراه لك والجمال؟ قال:

نعم أيها الملك، كل أبائى كان لهم هذا الجمال والنور والبهاء فقال له أبرهة: لقد فقتم [الملوك] فخرا وشرفا، ويحق لك أن تكون سيد قومك. ثم أجلسه معه على سريره، وقال لسائس فيله الأعظم - وكان فيلا أبيض عظيم الخلق، له نابان مرصعان بأنواع الدر والجواهر، وكان الملك يباهى به ملوك الأرض - اثنتى به، فجاء به سائسه، وقد زين بكل زينة حسنة، فحين قابل وجه عبد المطلب سجد له، ولم يكن يسجد لملكه، وأطلق الله لسانه بالعربية، فسلم على عبد المطلب، فلما رأى الملك ذلك

ارتاع له وظنه سحرا، فقال: ردوا الفيل إلى مكانه. ثم قال لعبد المطلب: فيم جئت؟ فقد بلغني سخاؤك وكرمك وفضلك، ورأيت من هيئتك وجمالك وجلالك ما يقتضى أن أنظر في حاجتك، فسلني ما شئت. وهو يرى أن يسأله في الرجوع عن مكة، فقال له عبد المطلب: إن أصحابك غدوا على سرح لي فذهبوا به، فمرهم برده على. قال: فتغيظ الحبشي من ذلك، وقال لعبد المطلب: لقد سقطت من عيني، جئتنى تسألني في سرحك، وأنا قد جئت لهدم شرفك وشرف قومك، ومكرمتكم التي تميزون بها من كل جيل، وهو البيت الذي يحج إليه من كل صقع في الأرض، فتركت مسألتي في ذلك وسألتنى في سرحك.

فقال له عبد المطلب: لست برب البيت الذي قصدت لهدمه، وأنا رب سرحي الذي أخذه أصحابك، فجئت أسألك فيما أنا ربه، وللبيت رب هو أمتع له من الخلق كلهم، وأولى [به] منهم. فقال الملك: ردوا إليه سرحه، فردوه إليه وانصرف إلى مكة، وأتبعه الملك بالفيل الأعظم مع الجيش لهدم البيت، فكانوا إذا حملوه على دخول الحرم أناخ، وإذا تركوه رجع مهرولا، فقال عبد المطلب لغلمانه: ادعوا لي ابني، فجىء بالعبّاس، فقال: ليس هذا أريد، ادعوا لي ابني، فجىء بأبي طالب، فقال: ليس هذا أريد، ادعوا لي ابني، فجىء بعبد الله أبي النبي ﷺ، فلما أقبل إليه، قال: اذهب يا بنى حتى تصعد أبا قبيس، ثم اضرب ببصرك ناحية البحر، فانظر أى شىء يجىء من هنا، وخبرني به. قال: فصعد عبد الله أبا قبيس، فما لبث أن جاء طيرا بأبييل مثل السيل والليل، فسقط على أبي قبيس، ثم صار إلى البيت، فطاف [به] سبعا، ثم صار إلى الصفا والمروة فطاف بهما سبعا، فجاء عبد الله إلى أبيه فأخبره الخبر، فقال: انظريا بنى ما يكون من أمرها بعد فأخبرني به، فنظرها فإذا هي قد أخذت نحو عسكر الحبشة فأخبر عبد المطلب بذلك، فخرج عبد المطلب وهو يقول: يا أهل مكة، اخرجوا إلى العسكر فخذوا غنائمكم. قال: فأتوا العسكر، وهم أمثال الخشب النخرة، وليس من الطير إلا ما معه ثلاثة أحجار، فى منقاره ورجليه، يقتل بكل حصاة منها واحدا من القوم، فلما أتوا على جميعهم انصرف الطير، ولم يرقبل ذلك ولا بعده فلما هلك القوم بأجمعهم جاء عبد المطلب إلى البيت فتعلق بأستاره، وقال:

يا حابس الفيل بذى المغمس حبسته كأنه مكوكس
 فى مجلس تزهق فيه الأنفس فانصرف وهو يقول فى فرار قريش وجزعهم من الحبشة:
 طارت قريش إذ رأت خميسا فظلت فردا لا أرى أنيسا
 ولا أحس منهم حسيسا إلا أخالى ماجدا نفيسا
 مسودا فى أهله رئيسا».

- على بن إبراهيم، فى معنى السورة، قال: نزلت فى الحبشة حين جاءوا بالفيل ليهدموا به الكعبة، فلما أدنوه من باب المسجد، قال له عبد المطلب: أتدرى أين يؤم بك؟ فقال برأسه: لا، قال: أتوا بك لتهدم كعبة الله، أتفعل ذلك؟ فقال برأسه: لا، فجهدت به الحبشة ليدخل المسجد فأبى، فحملوا عليه بالسيوف وقطعوه وأرسل الله عليهم طيراً أبابيل. قال: بعضها على أشربعض، تزيمهم بحجارة من سجيل قال: كان مع كل طير ثلاثة أحجار: حجر فى منقاره، وجران فى رجليه، وكانت ترفرف على رؤوسهم، وترمى أدغتهم، فيدخل الحجر فى دماغ الرجل منهم، ويخرج من دبره، وتنقض أبدانهم، فكانوا كما قال الله: فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ قال: العصف: التبن، والمأكول: هو الذى يبقى من فضله. قال الصادق (عليه السلام): «وهذا الجدرى من ذلك الذى أصابهم فى زمانهم».

[تفسير برهان، ج ٥، ص ٧٦٥، ح ١-٥]

سورهی قریش

محلّ نزول: مکه مکرمه.

ترتیب نزول: بعد از سورهی تین.

تعداد آیات: ۴ آیه.

ثواب قرائت سورهی قریش

ابوبصیر گوید: امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام فرمود:

کسی که اکثر اوقات سورهی قریش را بخواند خداوند خداوند او را بر مرکبهای بهشتی سوار می‌کند، و در قیامت محشور می‌شود، تا بر سر سفرهها و موائد نور قرار بگیرد.^۱ و از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، خداوند پاداش طواف کعبه و اعتکاف در مسجد الحرام را به او می‌دهد، و اگر این سوره را بر طعامی بخواند که از ضرر آن هراس دارند، آن طعام شفا خواهد بود، و هرگز آسیبی نمی‌رساند.^۲

۱. فی ثواب الأعمال: وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ أَبِي الْمَعْرُوفِ عَنِ أَبِي بَصِيرٍ عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام قَالَ مَنْ أَكْثَرَ قِرَاءَةَ لِإِيْلَافِ قُرَيْشٍ بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى مَرْكَبٍ مِنْ مَرَكَبِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَقْعُدَ عَلَى مَوَائِدِ النُّورِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. [ثواب الأمال، ص ۱۲۶]

۲. فی البرهان: ومن (خواص القرآن): روى عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنه قال: «من قرأ هذه السورة أعطاه الله من الأجر كمن طاف حول الكعبة واعتكف في المسجد الحرام، وإذا قرئت على طعام يخاف منه كان فيه الشفاء، ولم يؤذ آكله أبدا». [تفسير برهان، ج ۵، ص ۷۶۵، ح ۲]

و از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:

اگر این سوره را برطعامی بخوانند که از ضرر آن هراس دارند، برای هر دردی شفا خواهد بود، و اگر برآبی خوانده شود و آن آب را بر کسی بپاشند، که قلب او بیمار است، و سبب آن را نمیدانند، خداوند بیماری او را برطرف خواهد نمود.^۱

۱. وقال الصادق علیه السلام: «إذا قرئت على طعام يخاف منه كان شفاء من كل داء، وإذا قرأتها على ماء ثم رش الماء على من أشغل قلبه بالمرض ولا يدري ما سببه يصرفه الله عنه».
[تفسیر برهان، ج ۵، ص ۷۶۵، ح ۴]

سورهی قریش، آیات ۱ تا ۴

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ۝١ إِيْلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ۝٢ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ۝٣
الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ۝٤

لغات:

«ایلاف» ایجاب و ایجاد الفت با حسن تدبیر و تلطف است، و أَلِفٌ يَأْلُفُ الْفَأً و ألفه يؤلفه إيلافاً، إذا جعله يألف، بنابراین ایلاف نقیض ایحاش است، و نظیر آن ایناس می باشد، و إلف الشيء ملازمته معه و السكون اليه، و «رحلة» حالت سیر بر روی راحله یعنی شتر قوی می باشد، و «رحل» متاع سفر را گویند، و «ارتحال» به دوش گرفتن بار برای سیر در سفر است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

(کیفر لشکر فیل سواران) بخاطر این بود که قریش (به این سرزمین مقدس) الفت گیرند (وزمینۀ ظهور پیامبر فراهم شود)! (۱) الفت آنها در سفرهای زمستانه و تابستانه است (و بخاطر این الفت به آن سفرها باز می گردند)! (۲) پس (بشکرانه این نعمت بزرگ) باید پروردگار این خانه را عبادت کنند، (۳) همان پروردگاری که آنها را از گرسنگی نجات داد و از ترس و ناامنی ایمن ساخت. (۴)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

این سوره درباره ی قریش مگه نازل شد، چرا که معاش و درآمد آنان از رحله و سفر به یمن در زمستان، و سفر به شام در تابستان تأمین میشد، و آنان خشکبار خود را مانند فلفل و غیره از مگه به شام می بردند، و به جای آنها لباس و آرد و حبوبات می خریدند، و در مسیر راه با مردم دیگر الفت پیدا می کردند، و در هر رحله و سفری یکی از رؤسای قریش را با خود می بردند، و معاش آنان از این طریق تأمین می شد.

و چون خداوند پیامبر خود حضرت محمد صلی الله علیه و آله را در مگه مبعوث به رسالت نمود، نیازی به سفر به یمن و شام پیدا نکردند، چرا که مردم از اطراف به خاطر رسول خدا صلی الله علیه و آله و زیارت کعبه و حج خانه خدا به مگه می آمدند، و مسائل اقتصادی آنان تأمین میشد، از این رو خداوند می فرماید: «فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ * الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ» یعنی اکنون باید پروردگار این کعبه را عبادت کنند که آنان را اطعام نمود و از گرسنگی نجات یافتند، و نیازی به رفتن به

شام پیدا نکردند، و «أَمَنَّهُمْ مِّنْ خَوْفٍ» یعنی خدایی که آنان را از خطر طریق و رفتن به یمن و شام ایمن نمود.^۱

۱. القمّی قال: نزلت فی قریش لأنه كان معاشهم من الرحلتين رحلة في الشتاء إلى اليمن ورحلة في الصيف إلى الشام وكانوا يحملون من مكة الأدم واللباس وما يقع من ناحية البحر من الفلفل وغيره فيشترون بالشام الثياب والدرمك والحبوب وكانوا يتألفون في طريقهم ويثبتون في الخروج في كل خرجة رئيسا من رؤساء قريش وكان معاشهم من ذلك فلما بعث الله نبيه ﷺ استغنوا عن ذلك لأن الناس وفدوا على رسول الله ﷺ وحجوا إلى البيت، فقال الله: فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ فَلَا يَحْتاجون أن يذهبوا إلى الشام وَأَمَنَّهُمْ مِنْ خَوْفٍ يعني خوف الطريق. [تفسير قمّي، ج ۲، ص ۴۴۴]

سورهی ماعون

محلّ نزول: ۳ آیه اوّل مکه مکرمه ، و بقيّه مدینه منوره .

ترتیب نزول: بعد از سورهی تکاثر .

تعداد آیات: ۷ آیه .

ثواب قرائت سورهی ماعون

مرحوم صدوق در کتاب ثواب الأعمال از امام باقر عليه السلام نقل نموده که فرمود:

کسی که سورهی ماعون را در نمازهای واجب و مستحبّ خود بخواند، از کسانی خواهد بود که خداوند نماز و روزه او را قبول می‌کند، و حسابی در قیامت برای او قرار نمی‌دهد.^۱

و از رسول خدا صلى الله عليه وآله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بعد از نماز عشا بخواند خداوند او را می‌آمرزد، و تا نماز صبح او را حفظ می‌نماید.^۲

۱. فی ثواب الأعمال: بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ مَنْ قَرَأَ سُورَةَ أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالَّذِينَ فِي فَرَائِضِهِ وَنَوَافِلِهِ كَانَ فِيْمَنْ قَبْلَ اللَّهِ صَلَاتُهُ وَصِيَامُهُ وَلَمْ يُحَاسِبْنَهُ بِمَا كَانَ مِنْهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۶]

۲. فی البرهان: وقال رسول الله صلى الله عليه وآله: «من قرأها بعد عشاء الآخرة غفر الله له وحفظه إلى صلاة

الصبح». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۷۶۷، ح ۳]

و از امام صادق علیه السلام نیز نقل شده که فرمود:
کسی که این سوره را بعد از نماز عصر بخواند، در امان و حفظ خداوند خواهد
بود، و تا این ساعت از روز دوم نیز محفوظ می ماند.^۱

۱. وقال الصادق علیه السلام: «من قرأها بعد صلاة العصر كان في أمان الله وحفظه إلى وقتها في
اليوم الثاني». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۷۶۷، ح ۴]

سورهی ماعون، آیات ۱ تا ۷

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالذِّينِ ۚ فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ ۚ وَلَا يُحِضُّ عَلَىٰ طَعَامِ
الْمَسْكِينِ ۚ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ۚ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ۝
الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُنَ ۚ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ۝

لغات:

«يَدْعُ الْيَتِيمَ» دَعَّ به معنای: دفع با شدت است، چنان که «دَعْدَعَةٌ» حرکت دادن مکیال است برای این که کاملاً پرشود، و «دَعْدَعَةٌ» به معنای زجرنیز آمده است، و «حَضُّ» و حَثُّ و تحریص، به یک معناست، و «ماعون» هر چیزی است که در آن منفعت باشد، و اصل لغت به معنای قَلَّت است، و مَعْنُ به معنای قلیل القیمة است که در آن منفعت باشد، و مَعْنُ الوادی، إِذَا جَرَّت مِياهه قَلِيلًا قَلِيلًا.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

آیا تو کسی که روز جزا را پیوسته انکار می‌کند را دیدی؟ (۱) او همان کسی است که یتیم را با خشونت می‌راند، (۲) و (دیگران را) به اطعام مسکین تشویق نمی‌کند! (۳) پس وای بر نمازگزارانی که... (۴) در نماز خود سهل‌انگاری می‌کنند، (۵) همان کسانی که ریاکاری می‌کنند، (۶) و دیگران را از وسایل ضروری زندگی منع می‌نمایند! (۷)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

حضرت رضا علیه السلام از پدر خود از جدّ خود امام صادق علیه السلام نقل نموده که فرمود:

مقصود از «يُكذِّبُ بِالْدينِ» تکذیب ولایت امیرالمؤمنین علی علیه السلام است.^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكذِّبُ بِالْدينِ» درباره ابوجهل و کفار قریش نازل شد، و دفع

یتیم و عدم رغبت به اطعام مسکین مربوط به آنان است، و آیه «فَوَيْلٌ

لِّلْمُصَلِّينَ * الَّذينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ» یعنی آنان که نماز خود را ترک

می‌نمایند، چرا که هر انسانی در نماز خود سهو و شک پیدا می‌کند.

و از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:

مقصود از سهو تأخیر نماز از اوّل وقت بدون عذر است.

۱. قال محمد بن العباس حدثنا الحسن بن علی بن زکریا بن عاصم عن الهيثم عن عبد

الله الرمادی قال حدثنا علی بن موسی بن جعفر عن أبيه عن جده علیه السلام فی قوله وَوَيْلٌ

رَأَيْتَ الَّذِي يُكذِّبُ بِالْدينِ قال بولاية أمير المؤمنين علی علیه السلام.

وروی محمد بن جمهور عن عبد الرحمن بن کثیر عن أبي جمیلة عن أبي أسامة عن أبي عبد

الله علیه السلام فی قوله وَوَيْلٌ أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكذِّبُ بِالْدينِ قال بالولاية. [تاویل الآیات، ص ۸۲۰]

سپس گوید:

و «ماعون»، عبارت از عاریه دادن چراغ و گیرانه آتش و خمیر مایه و امثال

اینها از آلاتی که مردم به همدیگر نیاز پیدا می‌کنند می‌باشد، و در روایتی

آمده که مقصود خمس و زکات [و قرض و صدقه] است.^۱

مرحوم کلینی در کافی از محمد بن فضیل نقل نموده که گوید: از عبد صالح

موسی بن جعفر علیه السلام درباره‌ی «عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ» سؤال کردم و آن حضرت فرمود:

مقصود ضایع کردن نماز است.^۲

ابو بصیر گوید: امام صادق علیه السلام در تفسیر «وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ» فرمود:

ماعون قرض و هر کار خیر دیگری است، مانند لوازم خانه که عاریه داده

می‌شود، و زکات نیز از ماعون است. گفتیم: ما همسایگانی داریم که چون

عاریه به آنان می‌دهیم، آن را می‌شکنند و فاسد می‌کنند، آیا مانعی دارد که

به آنان عاریه ندهیم؟ فرمود: مانعی نیست که به آنان عاریه ندهید.^۳

۱. القمّی: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ قَالَ: نَزَلَتْ فِي أَبِي جَهْلٍ

و كَفَّارٍ قَرِيشٍ فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْإِيمَانَ أَيْ يَدْفَعُهُ عَنِ حَقِّهِ وَلَا يَخْضُ عَلَى طَعَامِ

الْمُسْكِينِ أَيْ لَا يَرِغِبُ فِي إِطْعَامِ الْمُسْكِينِ ثُمَّ قَالَ: فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ

صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ قَالَ: عَنِ الْتَارِكِينَ لِأَنَّ كُلَّ إِنْسَانٍ يَسْهَوُ فِي الصَّلَاةِ. قَالَ أَبُو عَبْدِ

اللَّهِ عليه السلام تَأْخِيرَ الصَّلَاةِ عَنْ أَوَّلِ وَقْتِهَا لِغَيْرِ عَذْرِ الَّذِينَ هُمْ يُرَأَوْنَ فِيمَا يَفْعَلُونَ وَيَمْنَعُونَ

الْمَاعُونَ مِثْلَ السَّرَاحِ وَالنَّارِ وَالْخَمِيرِ وَأَشْبَاهِ ذَلِكَ مِمَّا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ النَّاسُ وَفِي رِوَايَةٍ

أُخْرَى الْخَمْسُ وَالزَّكَاةُ. [تفسير قمی، ج ۲، ص ۴۴۴]

۲. فِي الْكَافِي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ

الْفُضَيْلِ قَالَ سَأَلْتُ عَبْدًا صَالِحًا عليه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عز وجل الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ

قَالَ هُوَ التَّضْيِيعُ. [كافی، ج ۳، ص ۲۶۸، ح ۵]

۳. فِي الْكَافِي عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ فَصَّالَةَ بْنِ أَيُّوبَ

امیر المؤمنین (علیه السلام) فرمود:

هیچ عملی نزد خداوند محبوب تر از نماز نیست، پس نباید چیزی از امور دنیا، شما را از نماز بازدارد، چرا که خداوند (علیه السلام) اقوامی را مذمت نموده و می فرماید:

«الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ»؛ يَعْنِي «أَنَّهُمْ غَافِلُونَ اسْتَهَانُوا بِأَوْقَاتِهَا»^۱

مؤلف گوید:

روایت درباره‌ی نماز و زکات و کارهای خیر فراوان است و ما آنها را در کتاب واجبات اسلام بیان نمودهایم مراجعه شود.

عَنْ أَبِي الْمَعْرَاءِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ كُنَّا عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) وَمَعَنَا بَعْضُ أَصْحَابِ الْأَمْوَالِ فَذَكَرُوا الزَّكَاةَ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) إِنَّ الزَّكَاةَ لَيْسَ يُحْمَدُ بِهَا صَاحِبُهَا وَإِنَّمَا هُوَ شَيْءٌ ظَاهِرٌ إِنَّمَا حَقَّنَ بِهَا دَمَهُ وَسُمِّيَ بِهَا مُسْلِمًا وَ لَوْلَمْ يُؤَدِّهَا لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاةٌ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ فِي أَمْوَالِكُمْ غَيْرَ الزَّكَاةِ فَقُلْتُ أَصْلَحَكَ اللَّهُ وَ مَا عَلَيْنَا فِي أَمْوَالِنَا غَيْرَ الزَّكَاةِ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ أَمَا تَسْمَعُ اللَّهُ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ فِي كِتَابِهِ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ قَالَ قُلْتُ مَاذَا الْحَقُّ الْمَعْلُومُ الَّذِي عَلَيْنَا قَالَ هُوَ الشَّيْءُ يَعْمَلُهُ الرَّجُلُ فِي مَالِهِ يُعْطِيهِ فِي الْيَوْمِ أَوْ فِي الْجُمُعَةِ أَوْ فِي الشَّهْرِ قَلَّ أَوْ كَثُرَ غَيْرَ أَنَّهُ يَدُومُ عَلَيْهِ وَقَوْلُهُ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) وَ يَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ قَالَ هُوَ الْقَرْضُ يُقْرَضُ وَ الْمَعْرُوفُ يَصْطَنَعُهُ وَ مَتَاعُ الْبَيْتِ يُعِيرُهُ وَ مِنْهُ الزَّكَاةُ فَقُلْتُ لَهُ إِنَّ لَنَا جِيرَانًا إِذَا أَعْرَضْنَا هُمْ مَتَاعًا كَسَرُوهُ وَ أَفْسَدُوهُ فَعَلَيْنَا جُنَاحٌ إِنْ نَمَنَعُهُمْ فَقَالَ لَا لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ إِنْ تَمَنَعْتُمْهُمْ إِذَا كَانُوا كَذَلِكَ قَالَ قُلْتُ لَهُ وَ يُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مَسْكِينًا وَ يَتِيمًا وَ أَسِيرًا قَالَ لَيْسَ مِنَ الزَّكَاةِ قُلْتُ قَوْلُهُ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَ النَّهَارِ سِرًّا وَ عَلَانِيَةً قَالَ لَيْسَ مِنَ الزَّكَاةِ قَالَ قُلْتُ قَوْلُهُ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) إِنْ تُبَدُّوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَ إِنْ تُخْفُوها وَ تُؤْتُوها الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ قَالَ لَيْسَ مِنَ الزَّكَاةِ وَ صَلَّتْكَ قَرَابَتِكَ لَيْسَ مِنَ الزَّكَاةِ. [كافي، ج ۳، ص ۴۹۹، ح ۹]

۱. فی الخصال: ... لَيْسَ عَمَلٌ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) مِنَ الصَّلَاةِ فَلَا يَشْغَلْتُمْ عَنْ أَوْقَاتِهَا شَيْءٌ مِنْ أُمُورِ الدُّنْيَا فَإِنَّ اللَّهَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) ذَمَّ أَقْوَامًا فَقَالَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ يَعْنِي أَنَّهُمْ غَافِلُونَ اسْتَهَانُوا بِأَوْقَاتِهَا [خصال، ج ۲، ص ۶۲۱، ح ۱۰]

سوره‌ی کوثر

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سوره‌ی عادیات .

تعداد آیات: ۳ آیه .

ثواب قرائت سوره‌ی کوثر

ابوبصیر گوید: امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام فرمود:

کسی که در نمازهای واجب و مستحب خود سوره‌ی کوثر را بخواند، خداوند در روز قیامت او را از کوثر سیراب خواهد نمود، و محدّث او خواهد بود نزد رسول

خدا عَلَيْهِ السَّلَام در کنار شجره‌ی طوبی^۱.

و از رسول خدا عَلَيْهِ السَّلَام نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را بخواند، خداوند او را از نهر کوثر و از نهر نهدیگر بهشتی سیراب می‌نماید، و به عدد هر قربانی که مردم در روز عید قربان می‌کنند، ده حسنه به او

داده می‌شود، و کسی که این سوره را در شب جمعه یکصد مرتبه بخواند، پیامبر

خدا عَلَيْهِ السَّلَام را با چشم خود در خواب خواهد دید، و کسی نمی‌تواند به صورت پیامبر

۱. فی ثواب العمال: بِهِذَا الْإِسْتِثْنَاءِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام قَالَ مَنْ كَانَ قِرَاءَتُهُ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ فِي فَرَائِضِهِ وَنَوَافِلِهِ سَقَاهُ اللَّهُ مِنَ الْكَوْثَرِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَكَانَ مُحَدِّثُهُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام فِي أَصْلِ طُوبَى. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۶]

خدا سبحانه و تعالی در خواب متمثل شود.^۱

امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که این سوره را در سحر شب جمعه یکصد مرتبه بعد از نماز شب بخواند،

پیامبر خدا سبحانه و تعالی را با اذن خداوند متعال در خواب خواهد دید.^۲

-
۱. ومن (خواص القرآن): روى عن النبي سبحانه و تعالی، أنه قال: «من قرأ هذه السورة سقاه الله تعالى من نهر الكوثر، ومن كل نهر في الجنة وكتب له عشر حسنات بعدد كل من قرب قربانا من الناس يوم النحر، ومن قرأها ليلة الجمعة مائة مرة رأى النبي سبحانه و تعالی في منامه رأى العين، لا يتمثل بغيره من الناس إلا كما يراه». [رواه في تفسير برهان، ج ۵، ص ۷۷۱، ح ۲]
۲. وقال رسول الله سبحانه و تعالی: «من قرأها سقاه الله من نهر الكوثر ومن كل نهر في الجنة، ومن قرأها ليلة الجمعة مائة مرة مكملت رأى النبي سبحانه و تعالی في منامه بإذن الله تعالى». [همان، ح ۴]

سورهی کوثر، آیات ۱ تا ۳

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّا أَنْعَمْنَاكَ الْكُوثُرَ ۝ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ۝ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ۝

لغات:

«كُوثُرٌ» فَوْعَلٌ از كَثُرَتْ به معنای شَانِئِتْ كَثُرَتْ است، و كوثر [در این آیه] خیر کثیر است. و «إِعْطَاءٌ» دو قسم است، ۱. اعطاء تملیک، ۲. اعطاء غیر تملیک، و اعطاء کوثر اعطاء تملیک است، مانند اعطاء اجرت که سبب تملیک می شود، و «شَانِئٌ» به معنای مبغض و دشمن کینه توز است، و «أَبْتَرٌ» از حمار به معنای دم بریده است. و در حدیث زیاد بن ابیه آمده: «إِنَّهُ خَطَبَ خُطْبَةَ الْبَتْرَاءِ» و خطبه‌ی بتراء خطبه‌های است که در آن حمد الهی و صلوات بر پیامبر و آل او نباشد، مانند صلوات بتراء و ابتر که در آن صلوات بر آل محمد ﷺ نباشد؛ و از رسول خدا ﷺ نقل شده که فرمود: «لَا تُصَلُّوا عَلَيَّ صَلَاةَ الْبَتْرَاءِ.»

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

ما به تو کوثر [خیر و برکت فراوان] عطا کردیم! (۱) پس برای پروردگارت نماز بخوان [و دستهای خود را هنگام تکبیر محاذی گوش‌ها قرار ده] و قربانی کن! (۲) (و بدان که) دشمن تو - قطعاً - بریده نسل و بی عقب است! (۳)

تفسیر اهل البيت (علیهم السلام):

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

کوثر نهری است در بهشت و خداوند آن را عوض ابراهیم به رسول خود عطا نموده است. سپس گوید: روزی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) داخل مسجد شد، و دو نفر از منافقین:

عمرو بن عاص و حکم بن ابی العاص حاضر بودند، پس عمرو بن عاص به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفت: «یا ابا الأبتَر» و این را به این خاطر گفت که در جاهلیت کسی که

فرزند پسری نداشت را اَبْتَر می‌گفتند، سپس عمرو بن عاص گفت: «إِنِّي لَأَشْنَأُ مُحَمَّدًا أَى أَبْغَضَهُ». و این سوره را خداوند نازل نمود «إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكُوثَرَ...»

یعنی مبغض و دشمن تو - عمرو بن عاص - اَبْتَر است و دین و نسبی ندارد!

مرحوم شیخ طوسی در کتاب امالی از ابن عباس نقل کرده که گوید:

هنگامی که این سوره بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نازل شد علی بن ابی طالب (علیه السلام) به

۱. القمى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكُوثَرَ قَالَ: الْكُوثَرُ نَهْرٌ فِي الْجَنَّةِ أُعْطِيَ

اللَّهُ مُحَمَّدًا عَوْضًا عَنْ ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) الْمَسْجِدَ وَفِيهِ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ وَالْحَكَمُ بْنُ أَبِي الْعَاصِ قَالَ عَمْرُو: يَا أَبَا الْأَبْتَرِ وَكَانَ الرَّجُلُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ سُمِّيَ أَبْتَرًا، ثُمَّ قَالَ عَمْرُو: إِنِّي لَأَشْنَأُ مُحَمَّدًا أَى أَبْغَضَهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكُوثَرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ إِلَى قَوْلِهِ إِنَّ شَانِئَكَ أَى مَبْغُضَكَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ هُوَ الْأَبْتَرُ يَعْنِي لَا دِينَ لَهُ وَلَا نَسَبَ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۴۵]

آن حضرت گفت: یا رسول الله مقصود از این کوثر چیست، برای ما توصیف کنید؟ رسول خدا ﷺ فرمود: «یا علی کوثر نهری است که زیر عرش الهی جاری می شود، و آب آن سفیدتر از شیر، و شیرین تر از عسل، و نرم تر از کف می باشد، و ریگهای کف آن زبرجد و یاقوت و مرجان است، و گیاه آن زعفران و خاک آن مُشک اذفر، و قواعد آن زیر عرش خدای ﷻ می باشد».

سپس رسول خدا ﷺ دست خود را بر پهلوی امیرالمؤمنین علیؑ زد و فرمود:

«یا علی این نهر مخصوص به من و تو و دوستان تو بعد از من می باشد.»^۱

مرحوم شیخ طوسی در امالی از ابن عباس از رسول خدا ﷺ نقل نموده که فرمود:

«خداوند پنج چیز به من عطا نمود، و پنج چیز به علی: به من جوامع کلام، و به علی

جوامع علم عطا کرد، و مرا پیامبر خود قرار داد، و علی را وصی من قرار داد، و به من

کوثر عطا نمود و به علی سلسبیل عطا کرد، و به من وحی عطا نمود، و به علی الهام

عطا کرد، و مرا به معراج برد، و برای علی درهای آسمان را گشود و حجابها از

مقابل چشم او برداشته شد، تا در معراج مراد دید و من نیز او را دیدم».

۱. فی الامالی: قَالَ أَحْبَبَنِي أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ بِلَالٍ الْمُهَلَّبِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْبَغْدَادِيُّ قَالَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو كُدَيْبَةَ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ قَالَ لَمَّا نَزَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ قَالَ لَهُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ ﷺ مَا هُوَ الْكَوْثَرُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَهْرٌ أَكْرَمَنِي اللَّهُ بِهِ قَالَ عَلِيُّ ﷺ إِنَّ هَذَا النَّهْرُ شَرِيفٌ فَأَنْعَمْتُ لَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ يَا عَلِيُّ الْكَوْثَرُ نَهْرٌ يَجْرِي تَحْتَ عَرْشِ اللَّهِ ﷻ مَاءُهُ أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ اللَّبَنِ - وَأَخْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَأَلْيَنُ مِنَ الزُّبْدِ حَصَاؤُهُ الزَّبْرَجْدُ وَالْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ - حَشِيشُهُ الزَّعْفَرَانُ تُرَابُهُ الْمُسْكُ الْأَذْفَرُ قَوَاعِدُهُ تَحْتَ عَرْشِ اللَّهِ ﷻ - ثُمَّ صَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَدَهُ عَلَيَّ جَنْبِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ﷻ وَقَالَ يَا عَلِيُّ إِنَّ هَذَا النَّهْرَ لِي وَلَكَ وَلِمَنْ حَبَبِكَ مِنْ بَعْدِي. [امالی مفید، ص ۲۹۴، ح ۵]

ابن عباس گوید: سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله گریان شد، و من گفتم: پدر و مادرم فدای شما باد یا رسول الله برای چه گریان شدید؟ فرمود:

ای ابن عباس! نخستین سخنی که خداوند در معراج به من فرمود این بود که فرمود: «ای محمد به پایین نگاه کن» و چون نگاه کردم دیدم حجابها کنار رفته، و درهای آسمانها باز شده، و علی را دیدم که به طرف من نظرمی کند، و من با او گفتم و گونمومدم، و پروردگار صلی الله علیه و آله نیز با من سخن گفت».

ابن عباس گوید: گفتم: یا رسول الله پروردگارت با توجه گفت؟ فرمود:

او به من فرمود: ای محمد! «من علی را وزیر و خلیفه و وصی بعد از توفیق دادم اکنون این خبر را به او برسان، او سخن تو را می شنود». پس من همان گونه که در پیشگاه پروردگار خود بودم این خبر را به علی دادم، و علی به من گفت: «من پذیرفتم و اطاعت کردم» پس خداوند به ملائکه دستور داد تا به علی سلام کنند، و ملائکه به علی سلام کردند، و علی به آنان پاسخ داد، و ملائکه را دیدم که به خاطر او به همدیگر بشارت میدادند، و من به هر گروه از ملائکه برخورد کردم به من بشارت دادند و گفتند: «ای محمد سوگند به خدایی که تو را به حق به پیامبری مبعوث نموده، همه ملائکه از این که خداوند پسر عم تو را خلیفه توفیق داده مسرور و شادمان هستند». و حمله‌ی عرش را دیدم که سرهای خود را به طرف زمین فرود آورده بودند، پس من گفتم: «ای جبرئیل برای چه حمله‌ی عرش سرهای خود را به طرف زمین فرود آورده‌اند؟» جبرئیل گفت: «ای محمد احدی از ملائکه نیست مگر آن که با شادی به چهره‌ی علی بن ابی طالب نگاه می‌کند، و حمله‌ی عرش نیز الساعة از خداوند اجازه گرفتند، و خداوند به آنان اجازه داد تا به چهره‌ی علی بن ابی طالب نگاه

کنند، و چون من به زمین حبوط کردم و این خبر را به علی دادم، علی نیز این خبر را به من داد، و من فهمیدم که علی از اسرار آسمانها آگاه بوده است.»
 ابن عباس گوید: سپس من گفتم: «یا رسول الله مرا موعظه کن» فرمود:
 «برتوباد به دوستی و محبت علی بن ابی طالب، سوگند به آن خدایی که مرا به حق به پیامبری مبعوث نمود، خداوند از هیچ بندهای هیچ عبادت و عمل نیکی را نمیپذیرد، تا از او نسبت به محبت علی بن ابی طالب رضی الله عنه سؤال نماید، گرچه او داناتر به آن خواهد بود، پس هر کس با ولایت علی خدا را ملاقات کند خداوند اعمال او را قبول خواهد نمود، و اگر دارای ولایت او نباشد، سؤال دیگری از او نمی کند و دستور می دهد تا او را به دوزخ ببرند...»^۱

۱. فی الأمالی: أخبرنا محمد بن محمد، قال أخبرني أبو الحسن أحمد بن محمد بن الحسن، قال حدثني أبي، عن سعيد بن عبد الله بن موسى، قال حدثنا محمد بن عبد الرحمن العزمي، قال حدثني المعلى بن هلال، عن الكلبي، عن أبي صالح، عن عبد الله بن العباس، قال سمعت رسول الله ﷺ يقول أعطاني الله (تبارك وتعالى) خمسا، وأعطى عليا خمسا أعطاني جوامع الكلم، وأعطى عليا جوامع العلم، وجعلني نبيا وجعله وصيا، وأعطاني الكوثر، وأعطاه السلسيل، وأعطاني الوحي، وأعطاه الإلهام، وأسرى بي إليه، وفتح له أبواب السماء والحجب حتى نظر إلى فنظرت إليه. قال ثم بكى رسول الله ﷺ، فقلت له ما يبكيك فداك أمي وأبي فقال يا ابن عباس، إن أول ما كلمني به أن قال يا محمد انظرت تحتك، فنظرت إلى الحجب قد انخرقت، وإلى أبواب السماء قد فتحت، ونظرت إلى علي وهو رافع رأسه إلى، فكلمني وكلمته، وكلمني ربي ﷻ. فقلت يا رسول الله، بم كلمك ربك قال: قال لي:

يا محمد، إني جعلت عليا وصيك ووزيرك وخليفتك من بعدك فأعلمه، فها هو يسمع كلامك، فأعلمته وأنا بين يدي ربي ﷻ، فقال لي قد قبلت وأطعت. فأمر الله الملائكة أن تسلم عليه، ففعلت، فرد ﷻ، ورأيت الملائكة يتباشرون به، وما مررت بملائكة من ملائكة السماء إلا هنتوني وقالوا يا محمد، والذي بعثك بالحق، لقد دخل السرور على

جميع الملائكة باستخلاف الله ﷺ لك ابن عمك. ورأيت حملة العرش قد نكسوا رء وسهم إلى الأرض، فقلت يا جبرئيل، لم نكس حملة العرش رء وسهم فقال يا محمّد، ما من ملك من الملائكة إلّا وقد نظر إلى وجه علي بن أبي طالب استبشارا به ما خلا حملة العرش، فإنهم استأذنوا الله ﷻ في هذه الساعة، فأذن لهم أن ينظروا إلى علي بن أبي طالب فنظروا إليه، فلما هبطت جعلت أخبره بذلك وهو يخبرني به، فعلمت أني لم أظأ موطئا إلّا وقد كشف لعلّي عنه حتى نظر إليه. قال ابن عبّاس فقلت يا رسول الله، أوصني. فقال عليك بمودة علي بن أبي طالب، والذي بعثني بالحق نبيا، لا يقبل الله من عبد حسنة حتى يسأله عن حب علي بن أبي طالب ﷺ وهو تعالى أعلم، فإن جاء بولايته قبل عمله على ما كان منه، وإن لم يأت بولايته لم يسأله عن شيء، ثم أمر به إلى النار. يا ابن عبّاس، والذي بعثني بالحق نبيا، إن النار لأشد غضبا على مبغض علي منها علي من زعم أن لله ولدا. يا ابن عبّاس، لو أن الملائكة المقربين والأنبياء المرسلين اجتمعوا على بغض علي، ولن يفعلوا، لعذبهم الله بالنار. قلت: يا رسول الله، وهل يبغضه أحد قال يا ابن عبّاس نعم، يبغضه قوم يذكرون أنهم من أمّتي، لم يجعل الله لهم في الإسلام نصيبا. يا ابن عبّاس، إن من علامة بغضهم تفضيلهم من هودونه عليه، والذي بعثني بالحق نبيا، ما بعث الله نبيا أكرم عليه مني، ولا وصيا أكرم عليه من وصيي علي. قال ابن عبّاس فلم أزل له كما أمرني رسول الله ﷺ ووصاني بمودته، وإنه لأكبر عملي عندي. قال ابن عبّاس فلما مضى من الزمان ما مضى، وحضرت رسول الله ﷺ الوفاة حضرته، فقلت له فداك أبي وأمي يا رسول الله، قد دنا أجلك، فما تأمرني فقال يا ابن عبّاس، خالف من خالف عليا، ولا تكونن لهم ظهيرا، ولا وليا. قلت يا رسول الله، فلم لا تأمر الناس بترك مخالفته قال فبكي ﷺ حتى أغمى عليه، ثم قال يا ابن عبّاس، قد سبق فيهم علم ربي، والذي بعثني بالحق نبيا لا يخرج أحد ممن خالفه من الدنيا وأنكر حقه حتى يغير الله ما به من نعمة. يا ابن عبّاس، إذا أردت أن تلقى الله وهو عنك راض، فاسلك طريقة علي بن أبي طالب، ومل معه حيث مال، وارض به إماما، وعاد من عاداه، ووال من والاه. يا ابن عبّاس، احذر أن يدخلك شك فيه، فإن الشك في علي كفر بالله (تعالى). [امالي طوسي، ص ١٥٥]

امام باقر علیه السلام می فرماید:

جوامع الكلمه قرآن است.^۱

مرحوم طبرسی از امام صادق علیه السلام نقل نموده که در تفسیر «فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ» فرمود:

یعنی دو دست خود را [هنگام تکبیرة الإحرام] محاذی صورت خود قرار ده.^۲

امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود:

هنگامی که این سوره نازل شد رسول خدا صلی الله علیه و آله به جبرئیل فرمود: مقصود از «وَانْحَرْ» چیست؟ جبرئیل گفت: مقصود خداوند ذبح قربانی نیست بلکه خداوند تو را امر نموده که هنگام تکبیرة الإحرام و هنگام رفتن به رکوع و سر از رکوع برداشتن و هنگام رفتن به سجده و سر از سجده برداشتن، دستهای خود را تا محاذی صورت بالا ببری، و نماز ما و نماز ملائکه در آسمانهای

۱. و فیه: أخبرنا جماعة، عن أبي المفضل، قال حدثنا محمد بن محمد بن سليمان الباغندي، قال حدثني عبد السلام بن عبد الحميد إمام حران، قال حدثنا موسى بن أعين، قال أبو المفضل و حدثني نصر بن الجهم أبو القاسم المفيد بأردبيل، قال حدثنا محمد بن مسلم بن زرارة، قال حدثنا محمد بن موسى بن أعين، قال حدثني أبي، عن عطاء بن السائب، عن أبي جعفر محمد بن علي بن الحسين، عن أبيه، عن جده، عن علي بن أبي طالب (صلوات الله عليه)، عن النبي صلی الله علیه و آله، قال أعطيت خمسا لم يعطهن نبي كان قبلي أرسلت إلى الأبيض والأسود والأحمر، وجعلت لي الأرض طهورا ومسجدا، ونصرت بالرعب، وأحلت لي الغنائم ولم تحل لأحد أو قال لنبي قبلي، وأعطيت جوامع الكلم. قال عطاء فسألت أبا جعفر، قلت وما جوامع الكلم قال القرآن. قال أبو المفضل هذا حديث حران، ولم يحدث به من هذا الطريق إلا موسى ابن أعين الحراني. [امالی طوسی، ص ۴۸۴]

۲. وفي المجمع: عن عمر بن يزيد قال سمعت أبا عبد الله علیه السلام يقول في قوله «فَصَلِّ

لِرَبِّكَ وَانْحَرْ» هو رفع يديك حذاء وجهك. [مجمع البيان، ج ۱۰، ص ۸۳۷]

هفت گانه چنین است، و هر چیزی رازینتی است و زینت نماز به بالا بردن دستها هنگام تکبیر است.^۱

مرحوم صدوق در کتاب خصال ضمن حدیثی از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

«بدترین اولین و آخرین دوازده نفر هستند، شش نفر از اولین اند، و شش نفر از آخرین و از شش نفر آخرین یکی ابتر می باشد و او عمرو بن العاص است.»^۲

۱. و فيه: روى عن مقاتل بن حيان عن الأصبغ بن نباتة عن أمير المؤمنين (عليه السلام) قال لما نزلت هذه السورة قال النبي (صلى الله عليه وآله وسلم) لجبريل (عليه السلام) ما هذه النحيرة التي أمرني بها ربي قال ليست بنحيرة ولكنه يأمرك إذا تحرمت للصلاة أن ترفع يديك إذا كبرت وإذا ركعت وإذا رفعت رأسك من الركوع وإذا سجدت فإنه صلاتنا وصلاة الملائكة في السماوات السبع فإن لكل شيء زينة وإن زينة الصلاة رفع الأيدي عند كل تكبيرة. [مجمع البيان، ج ۱۰، ص ۸۳۷]

۲. فى الخصال: حدثنا محمد بن الحسن بن سعيد الهاشمى الكوفى بالكوفة قال حدثنا فرات بن إبراهيم بن فرات الكوفى قال حدثنى عبيد بن كشير قال حدثنا يحيى بن الحسن و عباد بن يعقوب و محمد بن الجنيد قالوا حدثنا أبو عبد الرحمن المسعودى قال حدثنى الحارث بن حصيرة عن الصخر بن الحكم الفزارى عن حيان بن الحارث الأزدى عن الربيع بن جميل الضبى عن مالك بن ضمرة الرؤاسى قال لما سير أبو ذر (رضي الله عنه) اجتمع هو و على بن أبى طالب (عليه السلام) و المقداد بن الأسود و عمار بن ياسر و حذيفة بن اليمان و عبد الله بن مسعود فقال أبو ذر (رضي الله عنه) حدثنا حديثاً نذكره رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم) و نشهد له و ندعوه و نصدقه بالتوحيد فقال على (عليه السلام) ما هذا زمان حديثي قالوا صدقت فقال حدثنا يا حذيفة فقال لقد علمتم أنى سألت المعضلات و خبرتهن لم أسأل عن غيرها قال حدثنا يا ابن مسعود؟

قال لقد علمتم أنى قرأت القرآن لم أسأل عن غيره و لكن أنتم أصحاب الأحاديث قالوا صدقت قال حدثنا يا مقداد قال لقد علمتم أنى إنا كنت صاحب السيف لا أسأل عن غيره و لكن أنتم أصحاب الأحاديث قالوا صدقت فقال حدثنا يا عمار قال قد

علمتم أنى رجل نسى إلا أن أذكر فأذكر فقال أبو ذر رحمة الله عليه أنا أحدثكم بحديث قد سمعتموه و من سمعه منكم قال رسول الله ﷺ أ لستم تشهدون أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله وأن الساعة آتية لا ريب فيها وأن الله يبعث من فى القبور وأن البعث حق وأن الجنة حق والنار حق قالوا نشهد قال وأنا معكم من الشاهدين ثم قال أ لستم تشهدون أن رسول الله ﷺ قال شر الأولين والآخرين اثنا عشر ستة من الأولين وستة من الآخرين ثم سمي الستة من الأولين ابن آدم الذى قتل أخاه وفرعون وهامان وقارون والسامرى والدجال اسمه فى الأولين ويخرج فى الآخرين وأما الستة من الآخرين فالعجل وهونعثل وفرعون وهومعاوية وهامان هذه الأمة وهوزياد وقارونها وهوسعيد والسامرى وهوأبو موسى عبد الله بن قيس لأنه قال كما قال سامرى قوم موسى لا مساس أى لا قتال والأبترو هو عمرو بن العاص أفتشهدون على ذلك؟ قالوا: نعم قال وأنا على ذلك من الشاهدين ثم قال أ لستم تشهدون أن رسول الله ﷺ قال إن أمتى ترد على الحوض على خمس رايات أولها راية العجل فأقوم فأخذ بيده فإذا أخذت بيده اسود وجهه ورجفت قدماه وخفت أحشاؤه و من فعل فعله يتبعه فأقول بما ذا خلفتمونى فى الثقلين من بعدى فيقولون كذبنا الأكبر ومزقناه واضطهدنا الأصغر وأخذنا حقه فأقول اسلكوا ذات الشمال فينصرفون ظمأً مظمئين قد اسودت وجوههم لا يطعمون منه قطرة ثم ترد على راية فرعون أمتى وهم أكثر الناس ومنهم المبهرجون قيل يا رسول الله وما المبهرجون بهرجوا الطريق قال ﷺ لا ولكن بهرجوا دينهم وهم الذين يغضبون للدينا ولها يرضون فأقوم فأخذ بيد صاحبهم فإذا أخذت بيده اسود وجهه ورجفت قدماه وخفت أحشاؤه و من فعل فعله يتبعه فأقول بما خلفتمونى فى الثقلين بعدى فيقولون كذبنا الأكبر ومزقناه وقاتلنا الأصغر فقتلناه فأقول اسلكوا سبيل أصحابكم فينصرفون ظمأً مظمئين مسودة وجوههم لا يطعمون منه قطرة.

قال ثم ترد على راية هامان أمتى فأقوم فأخذ بيده فإذا أخذت بيده اسود وجهه ورجفت قدماه وخفت أحشاؤه و من فعل فعله يتبعه فأقول بما ذا خلفتمونى فى الثقلين بعدى فيقولون كذبنا الأكبر ومزقناه وخذلنا الأصغر وعصينا فأقول اسلكوا سبيل أصحابكم فينصرفون ظمأً مظمئين مسودة وجوههم لا يطعمون منه قطرة ثم ترد

على راية عبد الله بن قيس وهو إمام خمسين ألف من أمتي فأقوم فأخذ بيده فإذا أخذت بيده اسود وجهه ورجفت قدماه وخفت أحشاؤه ومن فعل فعله يتبعه فأقول بما خلفتموني في الثقلين بعدى فيقولون كذبنا الأكبر وعصيناه وخذلنا الأصغر و عدلنا عنه فأقول اسلكوا سبيل أصحابكم فينصرفون ظمأ مظمئين مسودة وجوههم لا يطعمون منه قطرة ثم ترد على المخدج برايته فأخذ بيده فإذا أخذت بيده اسود وجهه ورجفت قدماه وخفت أحشاؤه ومن فعل فعله يتبعه فأقول بما خلفتموني في الثقلين بعدى فيقولون كذبنا الأكبر وعصيناه وقاتلنا الأصغر وقتلناه فأقول اسلكوا سبيل أصحابكم فينصرفون ظمأ مظمئين مسودة وجوههم لا يطعمون منه قطرة ثم ترد على راية أمير المؤمنين وإمام المتقين وقائد الغر المحجلين فأقوم فأخذ بيده فإذا أخذت بيده ابيض وجهه ووجوه أصحابه فأقول بما خلفتموني في الثقلين من بعدى قال فيقولون اتبعنا الأكبر وصدقناه ووازرنا الأصغر ونصرناه وقاتلنا معه فأقول ردوا رواء مرويين فيشربون شربة لا يظمئون بعدها أبدا وجه إمامهم كالشمس الطالعة ووجوه أصحابه كالقمر ليلة البدر وكأضواء نجم في السماء.

ثم قال أستم تشهدون على ذلك قالوا نعم قال وأنا على ذلك من الشاهدين قال يحيى وقال عباد اشهدوا على بهذا عند الله ﷺ أن أبا عبد الرحمن حدثنا بهذا وقال أبو عبد الرحمن اشهدوا على بهذا عند الله ﷺ أن الحارث بن حصيرة حدثني بهذا وقال الحارث اشهدوا على بهذا عند الله ﷺ أن صخر بن الحكم حدثني بهذا وقال صخر بن الحكم اشهدوا على هذا عند الله ﷺ أن حيان حدثني بهذا وقال حيان اشهدوا على بهذا عند الله ﷺ أن الربيع بن جميل حدثني بهذا وقال الربيع اشهدوا على بهذا عند الله ﷺ أن مالك بن ضمرة حدثني بهذا وقال مالك بن ضمرة اشهدوا على بهذا عند الله ﷺ أن أبا ذر الغفاري حدثني بهذا وقال أبو ذر مثل ذلك وقال قال رسول الله ﷺ حدثني به جبرئيل عن الله تبارك وتعالى. [خصال، ج ٢، ص ٤٥٧، ح ٢]

سورهی کافرون

محلّ نزول: مکه مکرمه .

ترتیب نزول: بعد از سورهی ماعون .

تعداد آیات: ۶ آیه .

ثواب قرائت سورهی کافرون

امام باقر علیه السلام فرمود:

قرائت «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» پاداش ثلث قرآن را دارد، و قرائت «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ»

پاداش ربع قرآن را دارد.^۱

امام صادق علیه السلام فرمود:

کسی که هنگام رفتن در بستر خواب سورهی «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ» و سورهی

«قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند خداوند برائت از شرک را برای او می نویسد.^۲

۱. فی الکافی: أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ

يَعْقُوبَ بْنِ شَعَيْبٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ كَانَ أَبِي عليه السلام يَقُولُ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثَلَاثَ

الْقُرْآنِ وَقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ رُبْعَ الْقُرْآنِ. [کافی، ج ۲، ص ۶۲۱، ح ۷]

۲. وفيه: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ مَنْ قَرَأَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ

وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ كَتَبَ اللَّهُ تعالى لَهُ بَرَاءَةً مِنَ الشِّرْكِ. [کافی، ج ۲، ص ۶۲۶، ح ۲۳]

و نیر فرمود:

کسی که این دو سوره را در یکی از نمازهای واجب خود بخواند، خداوند او و پدر و مادر و فرزندان او را می‌آمرزد، و اگر شقی باشد نام او را از دیوان اشقیاء محومی نماید و در دیوان سعادت ثبت می‌کند، و حیات او را سعادت، و مرگ و حشر او را شهادت قرار می‌دهد.

هشام بن سالم گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

«هنگامی که گفتم: «لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ» بگو: «وَلَكِنِّي أَعْبُدُ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي»، و هنگامی که از قرائت این سوره فارغ میشوی سه مرتبه بگو: «دِينِي الْإِسْلَام».»^۱ و از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود:

«کسی که این سوره را بخواند از آزار شیطان دور می‌شود، و خداوند او را از وحشت قیامت نجات می‌دهد، و کسی که هنگام خواب آن را بخواند، خواب بد نمی‌بیند، و محفوظ میماند، پس شما این سوره را به فرزندان خود یاد بدهید»^۲. و کسی که هنگام طلوع آفتاب ده مرتبه آن را بخواند و دعا کند، خداوند دعای او را مستجاب می‌نماید اگر خواسته او معصیت نباشد.

۱. وفي المجمع: عن هشام بن سالم عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال إذا قلت «لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ» فقل ولكنني أعبد الله مخلصاً له ديني فإذا فرغت منها فقل ديني الإسلام ثلاث مرات.

[مجمع البيان، ج ۱۰، ص ۸۳۹]

۲. وفيه: وقال رسول الله (صلی الله علیه و آله): «من قرأها تباعدت عنه مؤذية الشيطان، ونجاه الله من فزع يوم القيامة، ومن قرأها عند النوم لم يعرض له شيء في منامه وكان محروساً، فعلموها أولادكم، ومن قرأها عند طلوع الشمس عشر مرات، ودعا الله، استجاب له ما لم يكن في معصية».

[مجمع البيان، ج ۵، ص ۷۸۰، ح ۷]

سوره‌ی کافرون، آیات ۱ تا ۶

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ
مَا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

بگو: ای کافران! (۱) آنچه را شما می‌پرستید من نمی‌پرستم! (۲) و نه شما آنچه را من می‌پرستم می‌پرستید، (۳) و نه من هرگز آنچه را شما پرستش کرده‌اید می‌پرستم، (۴) و نه شما آنچه را که من می‌پرستم پرستش می‌کنید (۵) (حال که چنین است) آیین شما برای خودتان، و آیین من برای خودم! (۶)

تفسیر اهل البيت عليهم السلام:

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید: پدرم از محمد بن ابی عمیر نقل نموده که گوید: ابوشاکر دیصانی ملحد به ابوجعفر احوال درباره‌ی سوره‌ی «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ...» گفت: آیا متکلم حکیم چنین سخنی را میگوید، و سخن خود را این گونه تکرار می‌کند؟! و ابوجعفر احوال پاسخی نداشت تا در مدینه خدمت امام صادق عليه السلام رسید و درباره‌ی سؤال ابوشاکر سؤال نمود و امام عليه السلام فرمود:

آنان گفتند: «تو یک سال خدایان ما را پرستش کن، و ما نیز یک سال خدای تو را پرستش می‌نماییم». و خداوند پاسخ آنان را همانند سخن خودشان داد، و در مقابل «تَعْبُدُ آلِهَتَنَا سَنَةً» فرمود: «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ * لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ» و در مقابل «نَعْبُدُ إِلَهَكَ سَنَةً» فرمود: «وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ» و در مقابل سخن تکراری آنان که گفتند: «تَعْبُدُ آلِهَتَنَا سَنَةً» فرمود: «وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ». و در مقابل سخن آنان که گفتند: «نَعْبُدُ إِلَهَكَ سَنَةً» فرمود: «وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ * لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ» و با شنیدن این پاسخ از امام عليه السلام، ابوجعفر احوال از مدینه به کوفه آمد، و پاسخ امام عليه السلام را به ابوشاکر داد، و ابوشاکر گفت: تو این پاسخ را از حجاز آورده‌ای. سپس ابن ابی عمیر گفت: امام صادق عليه السلام پس از قرائت این سوره سه مرتبه می‌فرمود: «دِينِي الْإِسْلَامُ.»^۱

۱. القمّی: قال: حدثني أبي عن محمد بن أبي عمير قال سأل أبو شاكراً أبا جعفر الأحول عن قول الله تعالى: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ فهل يتكلم الحكيم بمثل هذا القول ويكره مرة بعد مرة فلم يكن عند أبي جعفر الأحول في ذلك جواب، فدخل المدينة فسأل أبا عبد الله عليه السلام عن ذلك فقال كان سبب نزولها وتكرارها أن قريشاً قالت لرسول الله ﷺ تعبد آلِهتنا سنة و نعبد إلهك سنة، و تعبد آلِهتنا سنة و نعبد إلهك سنة فأجابهم الله بمثل ما قالوا فقال

مرحوم شیخ طوسی در کتاب امالی از سعید بن مینا از گروهی از اصحاب خود نقل نموده که بزرگان قریش مانند: عتبه بن ربیعه، و امیه بن خلف، و ولید بن مغیره، و عاص بن سعید نزد رسول خدا ﷺ آمدند و گفتند: «ای محمد! بیا با ما توافق کن، که ما خدای تورا پرستیم و تونیزبتهای ما را پرستی، تا در عبادت با همدیگر شریک باشیم، پس اگر آنچه ما به آن اعتقاد داریم حق است تونیز بهره‌ی خود را از آن بردهای، و اگر آنچه تو اعتقاد داری حق است ما نیز بهره‌ی خود را از آن بردهایم». و خداوند در پاسخ آنان این سوره را نازل نمود: «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ...»^۱ مؤلف گوید:

روایات فراوانی با اسناد صحیح از ائمه اهل البيت عليهم السلام درباره‌ی ثواب قرائت و کیفیت خواندن این سوره نقل شده است طالبین به کتاب‌های کافی و ثواب الأعمال و فقیه و تفسیر نورالثقلین و غیره مراجعه فرمایند.

فیما قالوا تعبد آلهتنا سنة قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَفِيما قالوا نعبد إلهك سنة وَ لَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ وَفِيما قالوا تعبد آلهتنا سنة وَ لَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ وَفِيما قالوا نعبد إلهك سنة وَ لَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَلِي دِينِ قَالَ فَرَجَعَ أَبُو جَعْفَرِ الْأَحْوَلِ إِلَى أَبِي شَاكِرٍ فَأَخْبَرَهُ بِذَلِكَ فَقَالَ أَبُو شَاكِرٍ: هَذَا مَا حَمَلَهُ الْإِبِلُ مِنَ الْحِجَازِ، وَكَانَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام إِذَا فَرَّغَ مِنْ قِرَاءَتِهَا يَقُولُ: «دِينِي الْإِسْلَامُ ثَلَاثًا. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۴۵]

۱. فی أمالی شیخ الطائفة قدس سره باسناده الی سعید بن مینا عن غیر واحد من أصحابه ان نفرا من قریش اعترض لرسول الله صلى الله عليه وآله: عتبه بن ربیعه و امیه بن خلف و الولید بن المغیره و العاص بن سعید فقالوا: یا محمد هلم فلنعبد ما تعبد فلنعبد ما نعبد فنشرك نحن و أنت فی الأمر، فان یكن الذی نحن علیه الحق فقد أخذت بحظک منه، وان یكن الذی أنت علیه الحق فقد أخذنا بحظنا منه فأنزل الله تبارک و تعالی قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَ لَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ الی آخر السورة. [رواه فی تفسیر نورالثقلین، ج ۵، ص ۶۸۸، ح ۱۹]

مرحوم طبرسی در مجمع البیان از جبیر بن مطعم نقل نموده که گوید: رسول خدا ﷺ به من فرمود:

آیا دوست میداری که چون مسافرت میکنی، حال تو بهتر از دیگران باشد، و زاد و توشه تو نیز بیشتر باشد؟ گفتیم: «آری یا رسول الله پدر و مادرم فدای شما باد». فرمود: پنج سورهی آخر قرآن: «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ» و «إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ» و «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» و «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» و «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» را بخوان. جبیر بن مطعم گوید:

من مال فراوانی نداشتم و پس از خواندن این سورهها با هر گروهی مسافرت کردم زاد و توشه من بهتر و بیشتر از آنان بود.^۱ امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

هر سوره‌ای را می توان رها کرد و سورهی دیگری به جای آن خواند مگر سورهی «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» و سورهی «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ»^۲.

۱. و عن جبیر بن مطعم قال: قال لی رسول الله ﷺ: أتحب یا جبیر إذا خرجت فی سفر أن تكون من أمثل أصحابک هیئة و أكثرهم زادا؟ قلت: نعم بأبی أنت و أمی یا رسول الله، قال: فأقرأ هذه السور الخمس: «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ»، و إذا جاء نصر الله و الفتح، و قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ، و قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ. و قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» و افتتح قراءتک ببسم الله الرحمن الرحیم قال جبیر: و کنت غیر کثیر المال، و کنت اخرج مع من شاء الله ان اخرج فأكون أكثرهم همة، و أقلهم زادا حتی ارجع من سفری ذلک. [همان، ص ۶۸۶، ح ۴]

۲. الحسين بن محمد عن عبد الله بن عامر عن علي بن مهزيار عن فضالة بن أيوب عن الحسين بن عثمان عن عمرو بن أبي نصر قال: قلت لأبي عبد الله (عليه السلام): الرجل يقوم في الصلوة فيريد أن يقرأ سورة فيقرأ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ و قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ فقال: يرجع من كل سورة الا من قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ و قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ. [همان، ص ۶۸۷، ح ۱۵]

سوره‌ی نصر

محلّ نزول: در سال حجّة الوداع در منا نازل شد.

ترتیب نزول: بعد از سوره‌ی توبه.

تعداد آیات: ۳ آیه.

ثواب قرائت سوره‌ی نصر

این سوره بعد از فتح مکه نازل شد، و ماجرای «عمرة القضاء» و فتح مکه در ابتدای سوره‌ی فتح و در کتب تاریخ ثبت شده است.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

کسی که سوره‌ی «إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ» را در نماز واجب و یا در نماز مستحب بخواند، خداوند او را بر همه دشمنانش پیروز می‌نماید، و چون در قیامت حاضر می‌شود، نامهای خداوند از جوف قبر به او داده است و در آن امان از آتش دوزخ و زفیر جهنّم می‌باشد، و بر هر چیزی می‌گذرد، به او بشارت می‌دهد، و به هر خیری او را خبر می‌دهد، تا داخل بهشت شود، و در دنیا نیز وسیله هر خیری که آرزو نداشته و به قلب او خطور نکرده است، برای او فراهم می‌شود.^۱

۱. فی ثواب الأعمال: بِهِذَا الْإِسْتِنَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبَانَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ كَثَّامِ الْخَثْعَمِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ مَنْ قَرَأَ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ فِي نَافِلَةٍ أَوْ فَرِيضَةٍ نَصَرَهُ اللَّهُ عَلَى جَمِيعِ أَعْدَائِهِ وَجَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَعَهُ كِتَابٌ يَنْطِقُ قَدْ أَخْرَجَهُ اللَّهُ مِنْ جَوْفِ قَبْرِهِ

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را در نماز خود بخواند، نماز او به بهترین وجه قبول می شود.
 و از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود: کسی که این سوره را هنگام خواندن هر نماز،
 هفت مرتبه بخواند، نماز او به بهترین وجه قبول می شود.^۱

فِيهِ أَمَانٌ مِنْ جِسْرِ جَهَنَّمَ وَمِنَ النَّارِ وَمِنْ زَفِيرِ جَهَنَّمَ فَلَا يَمُرُّ عَلَى شَيْءٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا
 بَشَّرَهُ وَأَخْبَرَهُ بِكُلِّ خَيْرٍ حَتَّى يَدْخُلَ الْجَنَّةَ وَيُفْتَحَ لَهُ فِي الدُّنْيَا مِنْ أَسْبَابِ الْخَيْرِ مَا لَمْ
 يَتَمَنَّ وَلَمْ يَخْطُرْ عَلَى قَلْبِهِ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۷]

۱. البرهان: - وقال رسول الله صلی الله علیه و آله: «من قرأها في صلاته، قبلت بأحسن قبول».
- وقال الصادق عليه السلام: «من قرأها عند كل صلاة سبع مرات، قبلت منه الصلاة أحسن قبول». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۷۸۳، ح ۳ و ۴]

سورهی نصر، آیات ۱ تا ۳

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ۝
فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ۝

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده بخشایشگر
هنگامی که یاری خدا و پیروزی فرارسید، (۱) و تو دیدی مردم گروه گروه وارد دین خدای می شوند،
(۲) پروردگارت را تسبیح و حمد کن و از او آمرزش بخواه که او بسیار توبه پذیر است! (۳)

تفسیر اهل البيت عليهم السلام:

مرحوم طبرسی گوید:

مفعول «جاء» محذوف است، و تقدیر آن، «إِذَا جَاءَكَ نَصْرُ اللَّهِ» می باشد، و

جواب «إِذَا» نیز محذوف است و تقدیر آن «إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ حَضَرَ أَجْلَكَ» می باشد، و بعضی گفته اند: جواب «إِذَا» «فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا» می باشد، و «أَفْوَاجًا» منصوب بر حالت است.^۱
مؤلف گوید:

مقصود از فتح، فتح مکه می باشد که بدون خون ریزی حاصل شد و احسن فتح بود. مرحوم شیخ طوسی در امالی از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل نموده که فرمود: هنگامی که سوره «إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ» نازل شد، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به من فرمود: یا علی نصرت خدا و پیروزی فرارسیده است، و چون دیدی مردم فوج فوج داخل دین خدا می شوند، پروردگار خود را تسبیح کن و از او طلب مغفرت نما که او بسیار توبه پذیر است.
سپس فرمود:

«یا علی! خداوند متعال جهاد را بعد از من در زمان فتنه بر مؤمنین واجب نموده است، همان گونه که جهاد با مشرکین را در زمان من بر آنان واجب نمود» پس من گفتم: یا رسول الله آن فتنه ای که خداوند جهاد را به خاطر آن بر ما واجب نموده چیست؟ فرمود:

«فتنه گروهی است که شهادت به «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» می دهند، و مخالف سنت من هستند، و در دین من طعن و انحراف وارد می کنند.» گفتم: من بر چه اساسی با آنان جنگ کنم، در حالی که شهادت به «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» می دهند؟ فرمود: «بر اساس بدعت هایی که در دین خدا

۱. فی المجمع: مفعول جاء محذوف والتقدير إذا جاءك نصر الله وجواب إذا محذوف والتقدير إذا جاء نصر الله حضر أجلك وقيل جوابه الفاء في قوله فسبح وأفواجا منصوب على الحال.

وارد می‌کنند، و از من جدا می‌شوند، و امر مرا اطاعت نمی‌کنند، و ریختن خون عترت من را حلال می‌دانند».

گفتم: «یا رسول الله! شما به من وعده‌ی شهادت دادید، اکنون از خدا بخواهید که زودتر شهادت را برای من فراهم کند» رسول خدا ﷺ فرمود:

«آری من به تو وعده‌ی شهادت دادم، آیا صبر تو چگونه خواهد بود، هنگامی که این محاسن تو، به خون سرت خضاب شود؟» و با دست خود اشاره به سرو محاسن من نمود.

گفتم: یا رسول الله، اگر شهادت نصیب من بشود جای صبر نیست بلکه جای بشارت و شکر است. فرمود:

«آری، خود را آماده‌ی خصومت و جنگ با امت من بکن» گفتم: یا رسول الله! مرا به راه پیروزی [و سعادت] راهنمایی کن. فرمود: هنگامی که دیدی مردم از مسیر عدل و هدایت، به مسیر باطل و گم‌راهی رفتند، با آنان جنگ کن، چرا که هدایت از ناحیه‌ی خداوند است، و گم‌راهی و ضلالت از ناحیه‌ی شیطان است. سپس فرمود:

«یا علی! هدایت، پیروی امر خدا و دوری از هوا و رأی باطل است، و من اکنون می‌بینم که گروهی از این امت قرآن را تأویل می‌کنند، و داخل در شبهات می‌شوند، و خوردن شراب و نیبذ را حلال می‌دانند، و زکات را خسارت می‌پندارند، و حرام را به اسم هدیه حلال می‌دانند». گفتم: یا رسول الله! برای چه چنین می‌کنند، آیا آنان اهل فتنه‌اند و یا از دین خارج شده‌اند؟ فرمود: آنان اهل فتنه هستند و در فتنه خود کور و متحیراند، تا زمانی که قانون عدالت آنان را فرا گیرد.

گفتم: یا رسول الله آیا عدل از ناحیه ما می باشد و یا از ناحیه غیر ما؟ فرمود:
 «بلکه از ناحیه ما می باشد، و خداوند به واسطه ما فتح و شروع نموده و به
 واسطه ما ختم خواهد نمود، و به واسطه ما بعد از برطرف شدن شرک، بین
 مردم الفت ایجاد می نماید، و بعد از فتنه، به واسطه ما قلوب مردم الفت
 پیدا می کند». پس من گفتم: «الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا وَهَبَ لَنَا مِنْ فَضْلِهِ.»^١

١. فی الأمالی: أخبرنا محمد بن محمد، قال أخبرني أبو الحسن علي بن بلال المهلبی،
 قال حدثنا أبو العباس أحمد بن الحسن البغدادي، قال حدثنا الحسين بن عمر
 المقرئ، عن علي بن الأزهر، عن علي بن صالح المكي، عن محمد بن عمر بن علي،
 عن أبيه، عن جده (عليه السلام) قال لما نزلت على النبي (صلى الله عليه وآله وسلم) «إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ» فقال
 لى يا على، لقد جاء نصر الله والفتح، فإذا رأيت الناس يدخلون في دين الله أفواجا
 فسبح بحمد ربك واستغفره إنه كان توابا. يا على، إن الله (تعالى) قد كتب على
 المؤمنين الجهاد في الفتنة من بعدى، كما كتب عليهم جهاد المشركين معى. فقلت
 يا رسول الله، وما الفتنة التي كتب علينا فيها الجهاد؟

قال فتنة قوم يشهدون أن لا إله إلا الله وأنى رسول الله، وهم مخالفون لسنتى وطاعون فى
 دينى. فقلت فعلى م نقاتلهم يا رسول الله، وهم يشهدون أن لا إله إلا الله وأنك رسول الله
 فقال على إحدائهم فى دينهم، وفراقهم لأمرى، واستحلالهم دماء عترتى. قال فقلت يا
 رسول الله، إنك كنت وعدتني الشهادة فسل الله تعجيلها لى. فقال أجل قد كنت وعدتكم
 الشهادة، فكيف صبرك إذا خضبت هذه من هذا وأومى إلى رأسى ولحيتى. فقلت يا
 رسول الله، أما إذا بينت لى ما بينت فليس هذا بموطن صبر، لكنه موطن بشرى وشكر. فقال
 أجل فأعد للخصومة فإنك تخاصم أمتى. قلت يا رسول الله، أرشدنى الفلج. قال إذا رأيت
 قومك قد عدلوا عن الهدى إلى الضلال فخاصمهم، فإن الهدى من الله والضلال من
 الشيطان، يا على، إن الهدى هو اتباع أمر الله دون الهوى والرأى، وكانك بقوم قد تأولوا
 القرآن وأخذوا بالشبهات فاستحلوا الخمر والتبىذ والبخس بالزكاة والسحت بالهدية.
 فقلت فلما هم إذا فعلوا ذلك، أهم أهل فتنة أو أهل ردة فقال هم أهل فتنة يعمهمون

مرحوم علامه ابن شهر آشوب از ابن عباس نقل کرده که گوید: هنگامی که آیه «إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ» نازل شد، رسول خدا ﷺ فرمود:

«ای کاش می دانستم مرگ من چه زمانی خواهد بود» پس سوره نصر نازل شد، و بعد از نزول این سوره، رسول خدا ﷺ بین تکبیر و قرائت سکوت می نمود و می فرمود: «سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، اسْتَغْفِرُهُ وَآتُوبُ إِلَيْهِ» و چون علت آن را سؤال کردند، فرمود: «ای مردم آگاه باشید که مرگ من فرارسیده است» پس گریه شدیدی نمود، تا این که به آن حضرت گفته شد: «یا رسول الله آیا برای مرگ گریه می کنی، در حالی که خداوند گناهان گذشته و آینده ی تو را بخشیده است؟» رسول خدا ﷺ فرمود:

«آیا «هول مُطَّلِع» و تنگی قبر، و تاریکی لحد، و قیامت، و وحشت های آن، در پیش نیست؟» ابن عباس سپس گوید: پس از نزول این سوره تنها یک سال رسول خدا ﷺ زنده بود.^۲

فيها إلى أن يدرکہم العدل. فقلت يا رسول الله، العدل منا أم من غيرنا فقال بل منا، بنا فتح الله و بنا یختم، و بنا ألف الله بین القلوب بعد الشرك، و بنا یؤلف بین القلوب بعد الفتنة. فقلت الحمد لله علی ما وهب لنا من فضله. [امالی طوسی، ص ۶۵]

۱. سوره ی زمر، آیه ی ۳۰.

۲. فی المناقب: ابن عباس و السدی لما نزل قوله تعالى إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ قال رسول الله ليتنى أعلم متى يكون ذلك فنزلت سورة النصر فكان يسكت بين التكبير والقراءة بعد نزولها فيقول سبحان الله و بحمده أستغفر الله و أتوب إليه فقليل له في ذلك فقال أما إن نفسي نعت إلى ثم بكى بكاء شديدا فقليل يا رسول الله أو تبكى من الموت وقد غفر الله لك ما تقدم من ذنبك و ما تأخر قال فأين هول المطلع و أين ضيقة القبر و ظلمة اللحد و أين القيامة و الأهوال فعاش بعد نزول هذه السورة عاما. [مناقب آل ابی طالب، ج ۱، ص ۲۳۴]

مرحوم علی بن ابراهیم در معنای این سوره گوید:

این سوره در منی در سال حجّة الوداع نازل شد، و رسول خدا صلی الله علیه و آله پس از نزول این سوره فرمود: «خبر مرگ من رسیده است». و سپس داخل مسجد خیف شد، و مردم گرد او جمع شدند و فرمود: خدا یاری کند کسی را که سخن مرا بشنود، و حفظ نماید، و به دیگران ابلاغ کند، و چه بسا حامل فقهی که فقیه نباشد، و چه بسا حامل فقهی که برای افقه از خود بیان فقه می‌کند، سه چیز است که قلب مسلمان نباید در آن خیانت کند، ۱. اخلاص عمل برای خدا، ۲. خیرخواهی برای ائمه مسلمین، ۳. شرکت در جماعات مسلمین، چرا که دعوت ائمه مسلمین شامل همه مسلمانان می‌شود.

سپس فرمود:

«أَيُّهَا النَّاسُ، إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا: كِتَابَ اللَّهِ وَ عِثْرَتِي أَهْلَ بَيْتِي» یعنی ای مردم من دو چیز بزرگ را بین شما باقی می‌گذارم، و تا وقتی که شما به آن‌ها تمسک کنید [و از آن‌ها پیروی نمایید] هرگز لغزش و گم‌راهی پیدا نمی‌کنید، و آن دو چیز کتاب خدا و عترت و اهل بیت من می‌باشد، و خداوند لطیف و خبیره من خبر داده که این دو چیز از همدیگر جدا نخواهند شد، تا در قیامت نزد حوض کوثر مرا ملاقات نمایند، سپس فرمود: «قرآن و عترت من، مانند دو انگشت سبّابه من هستند، نه مانند سبّابه و انگشت وسطی که با همدیگر تفاوت دارند.» و سپس دو انگشت سبّابه خود را کنار همدیگر قرار داد.^۱

۱. القمّی: قال نزلت بمنی فی حجة الوداع إذا جاء نصر الله و الفتح فلما نزلت قال رسول الله صلی الله علیه و آله نعتی إلى نفسی فجاء إلى مسجد الخیف فجمع الناس ثم قال: نصر الله امرأ سمع مقالتي فوعاها و بلغها من لم یسمعها فرب حامل فقه غیر فقیه و رب حامل فقه

ام سلمه گوید: رسول خدا ﷺ [پس از نزول سوره نصر] در پایان عمر خود در حالت قیام و قعود و رفت و آمد می فرمود:
«سبحان الله و بحمده، و أستغفر الله و أتوب إليه» و چون از علّت آن سؤال کردیم فرمود: من مأمور به گفتن این ها هستم، و سپس این سوره را قرائت نمود.^۱

إلى من هو أفاقه منه، ثلاث لا يغفل عليه قلب امرئ مسلم أخلص العمل لله والنصيحة لأئمة المسلمين واللزوم لجماعتهم فإن دعوتهم محيطة من ورائهم، أيها الناس! إني تارك فيكم ثقلين ما إن تمسكتم بهما لن تضلوا ولن تزلوا، كتاب الله وعتري أهل بيتي، فإنه قد نبأني اللطيف الخبير أنهما لن يتفرقا حتى يردا على الحوض، كإصبعي هاتين جمع بين سبابتيه ولا أقول كهاتين وجمع بين سبابتيه والوسطى فيفضل هذه على هذه.

[تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۴۶]

۱. فی المجمع: عن أم سلمة قالت: كان رسول الله ﷺ بالآخرة لا يقوم ولا يقعد ولا يجيء ولا يذهب إلا قال سبحان الله و بحمده أستغفر الله و أتوب إليه فسألناه عن ذلك فقال ﷺ إني أمرت بهائم فقرأ إذا جاء نصر الله والفتح. [مجمع البيان، ج ۱۰، ص ۸۴۴]

سورهی مسد

محلّ نزول: مکه مکرمه.

ترتیب نزول: بعد از سورهی فاتحه الكتاب.

تعداد آیات: ۵ آیه.

ثواب قرائت سورهی مسد

مرحوم صدوق در ثواب الأعمال از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام نقل نموده که فرمود:

هنگامی که سورهی «تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ» را قرائت می‌کنید، به ابولهب لعن و نفرین

بفرستید، چرا که او از مکذبین پیامبر عَلَيْهِ السَّلَام و آیین او بوده است، و پیامبر خدا عَلَيْهِ السَّلَام

و دین او را تکذیب می‌کرده است.^۱

و از رسول خدا عَلَيْهِ السَّلَام نقل شده که فرمود:

کسی که این سوره را قرائت کند، خداوند بین او و بین ابولهب را جمع نخواهد

نمود، و کسی که این سوره را برای بیماری‌های داخلی بخواند، با اذن خداوند

متعالم بیماری او ساکت و آرام می‌شود، و کسی که این سوره را هنگام خواب

بخواند، خداوند او را حفظ خواهد نمود.^۲

۱. فی ثواب الأعمال: بِهِدَا اِلْتِسَادِ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ عَلِيِّ بْنِ شَجَرَةَ عَنْ بَعْضِ اَصْحَابِ أَبِي عَبْدِ

اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام قَالَ اِذَا قَرَأْتُمْ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ فَادْعُوا عَلِيَّ أَبِي لَهَبٍ فَإِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ

الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِالنَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَام وَبِمَا جَاءَ بِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۷]

۲. فی البرهان: و من (خواص القرآن): روى عن النبي عَلَيْهِ السَّلَام، أنه قال: «من قرأ هذه السورة لم

روایت فوق با اختلاف عبارت از امام صادق (علیه السلام) نیز نقل شده است.^۱

يجمع الله بينه وبين أبي لهب، ومن قرأها على الأمغاص التي في البطن سكنت بإذن الله تعالى، ومن قرأها عند نومه حفظه الله». [تفسير برهان، ج ٥، ص ٧٨٧، ح ٢].
١. وفيه: وقال الصادق (عليه السلام): «من قرأها على المغص سكنه الله وأزاله، ومن قرأها في فراشه كان في حفظ الله وأمانه». [همان، ج ٣]

سورهی مسدّ، آیات ۱ تا ۵

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ① مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ② سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ③
وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ④ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّنْ مَّسَدٍ ⑤

لغات:

«التَّبُّ والتَّبَابُ» الخسران المؤدِّي إلى الهلاك، و«المَسَدُ» الحبل من الليف وجمعه أمسَاد.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

بریده باد هردو دست ابولهب (و مرگ براو باد)! (۱) هرگز مال و ثروتش و آنچه را
به دست آورد به حالش سودی نبخشید! (۲) و بزودی وارد آتشی شعله‌ور و پرلهیب

می شود (۳) و (نیز) همسرش [وارد آتش می شود]، در حالی که هیزم کش (دوزخ) است، (۴) و در گردنش طنابی است از لیف خرما! (۵)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

«تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ» یعنی خَسِرَت يَدَاهُ [و نَفْسُهُ] چرا که او با قریش در دارالندوه جمع شدند و ابولهب با قریش برای کشتن حضرت محمد (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بیعت نمود [و خداوند هلاکت و خسران را برای او تعیین کرد] و چون مال فراوانی داشت خداوند پس از تقدیر هلاکت او فرمود: «مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ» یعنی عمل ابولهب و مال فراوان او نتوانست او را از عذاب الهی نجات بدهد، «سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ» یعنی زود است که ابولهب وارد آتش شعله ور شود و بسوزد، «وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ» یعنی همسر او امّ جمیل دختر صخر نیز گرفتار عذاب و آتش خواهد شد، چرا که او نیز از رسول خدا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) سخن چینی می کرد، و سخنان آن حضرت را به کفار منتقل می نمود، و «حَمَّالَةَ الْحَطَبِ» به او می گفتند، چرا که هیزم ها را آتش می زد و بر سر رسول خدا (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) می ریخت، «فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ» یعنی به گردن او طنابی از آتش خواهد بود.

سپس گوید:

نام ابولهب عبدمناف بود و مناف نام بتی بوده که آن را می پرستیده اند و خداوند کینه او را ابولهب قرار داد. [چرا که مستحق عذاب شعله ور دوزخ بود.]

۱. القمّی: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ قَالَ: أَيُّ خَسِرْتِ، لَمَّا اجْتَمَعَ مَعَ قُرَيْشٍ فِي دَارِ النَّدْوَةِ وَبَايَعَهُمْ عَلِيٌّ قَتَلَ مُحَمَّدًا رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وَكَانَ كَثِيرَ الْمَالِ فَقَالَ اللَّهُ: مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ عَلَيْهِ فَتَحْرَقُهُ وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ

مرحوم کلینی از امام صادق علیه السلام نقل نموده که فرمود:

هنگامی که قریش [در دارالندوة] تصمیم کشتن رسول خدا صلی الله علیه و آله را گرفتند به همدیگر گفتند: با عموی او ابولهب چه کنیم؟ پس همسر او امّ جمیل گفت: «من شمارا نسبت به او تأمین می‌کنم، و در آن روز او را در خانه نگاه می‌دارم» پس مشرکین آماده کشتن رسول خدا صلی الله علیه و آله شدند، و در آن حال ابولهب و امّ جمیل در خانه خود بودند، پس ابوطالب [برادر ابولهب] به فرزند خود امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «نزد عموی خود ابولهب می‌روی و به او می‌گویی: برادرت ابوطالب می‌گوید: کسی که عموی او بزرگ قوم است، هرگز ذلیل نخواهد بود» پس امیرالمؤمنین علیه السلام درب خانه ابولهب آمد، و چون در را کوبید، در به روی او باز نشد و طبق دستور پدر خود، در را شکست و داخل شد، و ابولهب چون او را دید گفت: ای فرزند برادر چه حاجتی داری؟ امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «پدرم می‌گوید: کسی که عموی او بزرگ قوم است، ذلیل نخواهد بود» ابولهب گفت: پدرت راست گفته اکنون تو چه می‌گویی؟ امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «آیا فرزند برادرت کشته می‌شود، و تو مشغول خوردن و آشامیدن هستی؟»

پس ابولهب از جای خود حرکت کرد، و شمشیر خود را گرفت و امّ جمیل به او آویخت و ابولهب بر صورت او زد، و امّ جمیل نابینا شد، و با کوری از دنیا رفت و سپس ابولهب خارج شد و چون قریش خشم او را دیدند، گفتند: تورا چه می‌شود؟ ابولهب گفت: «من درباره‌ی برادر زاده خود با شما بیعت کردم،

الْحَطْبِ قَالَ: كَانَتْ أُمُّ جَمِيلَ بِنْتُ صَخْرٍ، وَكَانَتْ تَمُّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَنْقَلُ أَحَادِيثَهُ إِلَى الْكُفَّارِ، حَمَالَةَ الْحَطْبِ أَيِ احْتَطَبَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جِدِّهَا أَيِ فِي عُنُقِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ أَيِ مِنْ نَارٍ، وَكَانَ اسْمُ أَبِي لَهَبٍ عَبْدَ مَنْفٍ فَكَنَاهُ اللَّهُ لِأَنَّ مَنْفًا صَنَمٌ يَعْبُدُونَهُ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۴۸]

و شما می خواهید او را بکشید؟! سوگند به لات و عزی من در فکر مسلمان شدن هستم، و اگر مسلمان شوم شما خواهید دید که من با شما چه خواهم نمود» پس قریش از او عذرخواهی کردند، و ابولهب بازگشت.^۱

جابر جعفی از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

در یکی از شب ها رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سوره «تبت» را در نماز خود خواند؛ و مردم به ام جمیل گفتند: محمد به تو و همسر تو توهین می کند، پس ام جمیل به سراغ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و آن حضرت با ابوبکر نشست، و چون

۱. فی الکافی عن مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیْسَى عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ وَعَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (علیه السلام) قَالَ لَمَّا أَرَادَتْ قُرَيْشُ قَتْلَ النَّبِيِّ (صلی الله علیه و آله) قَالَتْ كَيْفَ لَنَا بِأَبِي لَهَبٍ فَقَالَتْ أُمُّ جَمِيلٍ أَنَا أَكْفِيكُمْوَهُ أَنَا أَقُولُ لَهُ إِنِّي أَحِبُّ أَنْ تَقْعَدَ الْيَوْمَ فِي الْبَيْتِ نَضْطَبِحُ فَلَمَّا أَنْ كَانَ مِنَ الْعَدِ وَتَهَيَّأَ الْمُشْرِكُونَ لِلنَّبِيِّ (صلی الله علیه و آله) قَعَدَ أَبُو لَهَبٍ وَامْرَأَتُهُ يَشْرَبَانِ فَدَعَا أَبُو طَالِبٍ عَلِيًّا (علیه السلام) فَقَالَ لَهُ يَا بَنِي أَذْهَبَ إِلَى عَمِّكَ أَبِي لَهَبٍ فَاسْتَفْتِحْ عَلَيْهِ فَإِنْ فَتِحَ لَكَ فَادْخُلْ وَإِنْ لَمْ يُفْتَحْ لَكَ فَتَحَامَلْ عَلَى الْبَابِ وَاسْرُهُ وَادْخُلْ عَلَيْهِ فَإِذَا دَخَلَتْ عَلَيْهِ فَقُلْ لَهُ يَقُولُ لَكَ أَبِي إِنَّ امْرَأَةَ عَمِّهِ عَيْنُهُ فِي الْقَوْمِ فَلَيْسَ بِدَلِيلٍ قَالَ فَذَهَبَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام) فَوَجَدَ الْبَابَ مُغْلَقًا فَاسْتَفْتَحَ فَلَمْ يُفْتَحْ لَهُ فَتَحَامَلْ عَلَى الْبَابِ وَكَسْرَهُ وَدَخَلَ فَلَمَّا رَأَى أَبُو لَهَبٍ قَالَ لَهُ مَا لَكَ يَا ابْنَ أَخِي فَقَالَ لَهُ إِنَّ أَبِي يَقُولُ لَكَ إِنَّ امْرَأَةَ عَمِّهِ عَيْنُهُ فِي الْقَوْمِ لَيْسَ بِدَلِيلٍ فَقَالَ لَهُ صَدَقَ أَبُوكَ فَمَا ذَلِكَ يَا ابْنَ أَخِي فَقَالَ لَهُ يُقْتَلُ ابْنُ أَخِيكَ وَأَنْتَ تَأْكُلُ وَتَشْرَبُ فَوْتَبَ وَأَخَذَ سَيْفَهُ فَتَعَلَّقَتْ بِهِ أُمُّ جَمِيلٍ فَرَفَعَ يَدَهُ وَلَطَمَ وَجْهَهَا لَطْمَةً فَفَقَأَ عَيْنَهَا فَمَاتَتْ وَهِيَ عَوْرَاءُ وَخَرَجَ أَبُو لَهَبٍ وَمَعَهُ السَّيْفُ فَلَمَّا رَأَتْهُ قُرَيْشٌ عَرَفَتْ الْعُضْبَ فِي وَجْهِهِ فَقَالَتْ مَا لَكَ يَا أَبَا لَهَبٍ فَقَالَ أَبَا يَعْكُمُ عَلَى ابْنِ أَخِي ثُمَّ تَرِيدُونَ قَتْلَهُ وَاللَّاتِ وَالْعُزَّى لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أُسْلِمَ ثُمَّ تَنْظُرُونَ مَا أَصْنَعُ فَاعْتَدُوا إِلَيْهِ وَرَجَعُ.

[کافی، ج ۸، ص ۲۷۶، ح ۴۱۸]

ابوبکر اُمّ جمیل را دید و به رسول خدا ﷺ خبر داد، رسول خدا ﷺ فرمود: او مرا نمی‌بیند و خداوند بین آن حضرت و اُمّ جمیل حجابی قرار داد.^۱

مرحوم ابن شهر آشوب با سند خود از رسول خدا ﷺ نقل نموده که فرمود:

«من به طور خاصّ برای هدایت اهل بیت خود مبعوث شدم، و پس از آن برای هدایت همه مردم مبعوث گردیدم.» سپس گوید: پس از سه سال . طبق نقل طبری در تاریخ و نقل خرکوشی در تفسیر و نقل محمّد بن اسحاق در کتاب خود از ابن عباس و ابن جبیر. هنگامی که آیه «وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ» نازل شد، رسول خدا ﷺ بنی هاشم را . که در آن زمان چهل نفر بودند. جمع نمود، و به علیّؑ فرمود: برای آنان یک ران گوسفند و یک صاع از طعام طبخ نماید، و قدحی از شیر نیز آماده شد، و آنان ده نفره نفر، سر سفره آمدند، و همگی از آن غذا خوردند و سیر شدند، در حالی که غذای برخی از آنان یک بَرّه و مکیالی از شیر بود، و رسول خدا ﷺ با این عمل نشانه‌ی روشنی از معجزه را برای آنان آشکار نمود.»

۱. فی البرهان: سعد بن عبد الله: عن علی بن إسماعیل بن عیسی، و محمّد بن الحسین بن أبی الخطاب، عن أحمد بن النضر الخزاز، عن عمرو بن شمر، عن جابر بن یزید، عن أبی جعفرؑ، قال: «صلى رسول الله ﷺ ليلة فقراً: تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ فَقِيلَ لَأُمِّ جَمِيلٍ امْرَأَةُ أَبِي لَهَبٍ: إِنْ مُحَمَّدًا لَمْ يَزَلِ الْبَارِحَةَ يَهْتَفُ بِكَ وَبِزَوْجِكَ فِي صَلَاتِهِ، فَخَرَجَتْ تَطْلُبُهُ وَهِيَ تَقُولُ: لَنْ رَأَيْتَهُ لِاسْمَعْنَهُ، وَجَعَلْتَ تَقُولُ: مَنْ أَحْسَنَ لِي مُحَمَّدًا؟ فَانْتَهَتْ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَابُوبَكْرٍ جَالِسٍ مَعَهُ إِلَى جَنْبِ حَائِطٍ، فَقَالَ ابُوبَكْرٍ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَوْ تَنَحَّيْتَ، هَذِهِ أُمُّ جَمِيلٍ وَأَنَا خَائِفٌ أَنْ تَسْمَعَكَ مَا تَكْرَهُهُ. فَقَالَ: إِنَّهَا لَمْ تَرْنِي وَلَنْ تَرَانِي. فَجَاءَتْ حَتَّى قَامَتْ عَلَيْهِمَا، فَقَالَتْ: يَا أَبَا بَكْرٍ، رَأَيْتَ مُحَمَّدًا؟ فَقَالَ: لَا. فَمَضَتْ.» قال أبو جعفرؑ: «ضرب بينهما حجاب أصفر». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۷۸۹، ح ۳؛ مختصر بصائر الدرجات، ص ۹]

سپس گوید:

و در روایت براء بن عازب و ابن عباس آمده که ابولهب هنگامی که این معجزه را دید گفت: «این مرد شمارا سحر نمود». سپس گوید: رسول خدا ﷺ فرمود: من مبعوث به همه‌ی انسان‌های سیاه و سفید و سرخ شده‌ام و خداوند مرا امر نموده تا خویشان نزدیک خود را اذار و بیدار باش بدهم، و البتّه قدرت به دست خداوند است، جز این که من به شما می‌گویم بگوئید: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ». و ابولهب گفت: «آیا بر این کار ما را دعوت کردی؟» و سپس متفرق شدند و این سوره نازل شد.

سپس گوید:

رسول خدا ﷺ باز آنان را به ضیافت دعوت نمود، و به آنان فرمود: ای فرزندان عبدالمطلب! از من اطاعت کنید، تا پادشاهان و حکام روی زمین شوید، و خداوند هیچ پیامبری را مبعوث به رسالت نکرده، مگر آن که برای او وصی و جانشینی که برادر و وزیر او باشد قرار داده است، پس کدامیک از شما می‌خواهید برادر و وصی و وزیر و وارث و قاضی دین من باشید؟ امیرالمؤمنین (علیه السلام) می‌فرماید: کسی پاسخ رسول خدا ﷺ را نداد، و من که کوچک تر از بقیّه بودم گفتم: یا رسول الله من آماده‌ام، و آن حضرت پذیرفت و فرمود: «تو وصی و خلیفه من هستی.» پس مردم متفرق شدند. و به ابوطالب گفتند: باید از فرزند خود اطاعت کنی، چرا که او امیرتو قرار گرفت.^۱

۱. البرهان عن - ابن شهر آشوب: قال النبی ﷺ: «بعثت إلى أهل بيتي خاصة، وإلى الناس عامة». وقد كان بعد مبعثه بثلاث سنين على ما ذكره الطبري في (تاريخه) والخرگوشي في (تفسيره)، ومحمد بن إسحاق في (كتابه) عن أبي مالك، عن ابن عباس، وعن ابن جبیر: أنه لما نزل قوله وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ، جمع رسول الله ﷺ بني هاشم، وهم يومئذ أربعون رجلا، وأمر علياً أن ينضح رجل شاة ويخبز لهم صاعاً

من طعام، وجاء بعس من لبن، ثم جعل يدخلهم إليه عشرة عشرة حتى شبعوا، وإن منهم لمن يأكل الجذعة ويشرب الفرق، وأراهم بذلك الآية الباهرة.

- وفي رواية البراء بن عازب وابن عباس: أنه بدرهم أبو لهب، فقال: هذا ما سحركم به الرجل. ثم قال لهم النبي ﷺ: «إني بعثت إلى الأسود والأبيض والأحمر، إن الله أمرني أن أنذر عشيرتي الأقربين، وإني لا أملك لكم من الله شيئاً إلا أن تقولوا: لا إله إلا الله». فقال أبو لهب: ألهذا دعوتنا! ثم تفرقوا عنه، فنزلت تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ، ثم دعاهم دعوة أخرى، وأطعمهم وسقاهم، ثم قال لهم: «يا بني عبد المطلب، أطيعوني تكونوا ملوك الأرض وحكامها، وما بعث الله نبياً إلا جعل له وصياً، أخاً ووزيراً، فأياكم يكون أخي، ووزيري، ووصيي، ووارثي، وقاضي ديني؟».

- وفي رواية الطبري، والقاضي أبي الحسن الجرجاني، عن ابن جبير وابن عباس: «فأيكم يؤازرنى على هذا الأمر على أن يكون أخي ووصيي وخليفتي فيكم؟». فأحجم القوم.

- وفي رواية أبي بكر الشيرازي، عن مقاتل، عن الضحاک، عن ابن عباس، وفي (مسند العشرة) و(فضائل الصحابة): عن أحمد، بإسناده، عن ربيعة بن ناخذ، عن علي بن أبي طالب: «فأيكم يبأي عنى على أن يكون أخي وصاحبي؟». فلم يقيم إليه أحد، وكان على أصغر القوم، يقول: «أنا». فقال في الثالثة: «أجل». و ضرب بيده على يدي أمير المؤمنين.

- وفي (تفسير الخردوشي): عن ابن عباس، وابن جبير، وأبي مالك، وفي (تفسير الثعلبي): عن البراء بن عازب: فقال علي، وهو أصغر القوم: «أنا يا رسول الله». فقال: «أنت». فلذلك كان وصيه. قالوا: فقام القوم، وهم يقولون لأبي طالب: أطلع ابنك فقد أمر عليك!

- وفي (تاريخ الطبري) و(صفوة الجرجاني): فأحجم القوم، فقال علي بن أبي طالب: «أنا يا نبي الله أكون وزيرك عليه». فأخذ برقبته، ثم قال: «هذا أخي، ووصيي، وخليفتي فيكم، فاسمعوا له وأطيعوا». قال: فقام القوم يضحكون ويقولون لأبي طالب: قد أمرك أن تسمع لابنك وتطيع.

- وفي رواية الحارث بن نوفل، وأبي رافع، وعبد الله الأسدي، عن علي بن أبي طالب: «فقلت: أنا يا رسول الله. قال: أنت، وأدناني إليه، وتفل في في، فقاموا يتضحكون ويقولون: بئس ما حبا ابن عمه إذ اتبعه وصدقته».

- (تاريخ الطبرى): عن ربيعة بن ناخذ: أن رجلا قال لعلى (ع): يا أمير المؤمنين، بم ورثت ابن عمك دون عمك؟ فقال (ع): بعد كلام ذكر فيه حديث الدعوة: «فلم يقم إليه أحد، فقامت إليه، وكنت من أصغر القوم، - قال: - فقال: اجلس، ثم قال [ذلك] ثلاث مرات، كل ذلك أقوم إليه فيقول لى: اجلس، حتى كان فى الثالثة، ضرب بيده على يدى، قال: فبذلك ورثت ابن عمى دون عمى».
- وفى حديث أبى رافع: «أنه قال أبو بكر للعباس: أنشدك الله، تعلم أن رسول الله (صلى الله عليه وآله) قد جمعكم وقال: «يا بنى عبد المطلب، إنه لم يبعث الله نبيا إلا جعل له من أهله وزيرا وأخا وصيا وخليفة فى أهله، فمن يقيم منكم يبايعنى على أن يكون أخى، ووزيرى، ووارثى، ووصيى، وخليفتى فى أهلى». فبايعه على (ع) على ما شرط له. وإذا صحت هذه الجملة وجبت إمامته بعد النبى (صلى الله عليه وآله) بلا فصل. [تفسير برهان، ج ٥، ص ٧٨٩، ح ١٢-٤]

سورهی توحید

به این سوره «اخلاص» و «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» نیز گفته می‌شود.
محلّ نزول: مکه معظمه، و برخی گفته‌اند در مدینه منوره.
ترتیب نزول: بعد از سورهی ناس.
تعداد آیات: ۴ و یا ۵ آیه.

ثواب قرائت سورهی توحید

مؤلف گوید:

روایات در فضیلت این سوره فراوان است، و هیچ سوره‌ای به این اندازه روایت
دربارهی فضیلت و ثواب قرائت آن نقل نشده است. و ما به برخی از روایات اکتفا
می‌کنیم و طالبین می‌توانند به کتاب کافی^۱ و به تفسیر برهان^۲ مراجعه نمایند.
مرحوم کلینی با سند خود از رسول خدا ﷺ نقل نموده که فرمود:
کسی که هنگام خواب یک صد مرتبه سورهی «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند، خداوند
گناه پنجاه سال او را می‌آمرزد.^۳

۱. کافی، ج ۲، ص ۶۱۹.
۲. تفسیر برهان، ج ۵، ص ۷۹۳، ح ۲۹-۴.
۳. فی الکافی عن مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ التَّعْمَانِ عَنْ عَبْدِ
اللَّهِ بْنِ طَلْحَةَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَنْ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ مِائَةً مَرَّةً حِينَ
يَأْخُذُ مَضْجَعَهُ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ ذُنُوبَ خَمْسِينَ سَنَةً. [کافی، ج ۲، ص ۶۲۰، ح ۴]

و از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

کسی که در شبانه روز یک مرتبه سوره‌ی توحید را در نمازهای پنجگانه خود نخواهد به او گفته می‌شود: ای بنده‌ی خدا تواز نماز گزاران نیستی.^۱

و نیز فرمود:

کسی به خدا و قیامت ایمان داشته باشد، نباید «قُلْ هُوَ اللَّهُ» را بعد از نمازهای واجب خود ترک کند، و کسی که این سوره را قرائت کند، خداوند خیر دنیا و آخرت را برای او فراهم می‌کند، و او و پدر و مادر و فرزندان او را می‌آمرزد.^۲

و نیز امام صادق (علیه السلام) از جدّ خود رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل نموده که آن حضرت پس از نماز بر بدن سعد بن معاذ فرمود:

هفتاد هزار از ملائکه که جبرئیل نیز بین آنان بود بر او نماز خواندند و من از جبرئیل پرسیدم برای چه شما بر او نماز خواندید؟ و او گفت: به خاطر این که او همواره در حال قیام و قعود و سواره و پیاده و رفتن و آمدن، سوره «قُلْ هُوَ اللَّهُ» را می‌خواند.^۳

۱. و فيه: أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مِهْرَانَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي حَمْرَةَ عَنْ مَنصُورِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ مَنْ مَضَى بِهِ يَوْمٌ وَاحِدٌ فَصَلَّى فِيهِ بِخَمْسِ صَلَوَاتٍ وَلَمْ يَقْرَأْ فِيهَا بِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ قِيلَ لَهُ يَا عَبْدَ اللَّهِ لَسْتَ مِنَ الْمُصَلِّينَ.

[کافی، ج ۲، ص ۶۲۲، ح ۱۰]

۲. وفي الكافي: وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سَيْفِ بْنِ عَمِيرَةَ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الْخَضْرَمِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَدْعُ أَنْ يَقْرَأَ فِي دُبُرِ الْفَرِيضَةِ بِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فَإِنَّهُ مَنْ قَرَأَهَا جَمَعَ اللَّهُ لَهُ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَغَفَرَ لَهُ وَلِوَالِدَيْهِ وَمَا وَلَدَا. [همان، ح ۱۱]

۳. وفيه عن علي بن إبراهيم عن أبيه عن التوفلي عن السكوني عن أبي عبد الله (عَلَيْهِ السَّلَامُ) أَنَّ النَّبِيَّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) صَلَّى عَلَى سَعْدِ بْنِ مَعَاذٍ فَقَالَ لَقَدْ وَافَى مِنَ الْمَلَائِكَةِ سَبْعُونَ أَلْفًا وَفِيهِمْ جَبْرَائِيلُ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يُصَلُّونَ عَلَيْهِ فَقُلْتُ لَهُ يَا جَبْرَائِيلُ بِمَا يَسْتَحَقُّ صَلَاتِكُمْ عَلَيْهِ فَقَالَ بِقِرَاءَتِهِ

مفضل گوید: امام صادق علیه السلام به من فرمود:

ای مفضل با «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» و با «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» خود را از شر همه مردم در امان قرار ده، و این سوره را به طرف راست و چپ و جلو و عقب و بالا و پایین بخوان، و هنگامی که بر سلطان ظالم و جائری وارد می شوی و او را می بینی، سه مرتبه این سوره را بخوان و دست چپ خود را گره کن و آزاد مکن تا از نزد او خارج شوی.^۱

علی بن راشد گوید: به امام کاظم علیه السلام گفتم: فدای شما شوم، شما به محمد بن فرج بهترین سوره ای که در نمازهای واجب خوانده می شود را تعلیم نمودی، و برای او نوشتی که سوره «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» و سوره «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند، در حالی که سینه ی من از خواندن این دو سوره در نماز صبح تنگ می شود؟ امام علیه السلام فرمود:

نباید سینه توتنگ شود، به خدا سوگند فضیلت در خواندن این دو سوره است.^۲

صفوان جمال گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می فرمود:

- قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ قَائِمًا وَقَاعِدًا وَرَاكِبًا وَمَاشِيًا وَذَاهِبًا وَجَائِيًا. [همان، ح ۱۳]
۱. وفيه عن عده من أصحابنا عن سهل بن زياد عن إدريس الحارثي عن محمد بن سنان عن مفضل بن عمر قال قال أبو عبد الله عليه السلام يا مفضل احتجز من الناس كلهم ب بسم الله الرحمن الرحيم - وب قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ أقرأها عن يمينك وعن شمالك ومن بين يديك ومن خلفك ومن فوقك ومن تحتك فإذا دخلت على سلطان جائر فأقرأها حين تنظر إليه ثلاث مرات وأعقد بيدك اليسرى ثم لا تفارقها حتى تخرج من عنده. [همان، ص ۶۲۴، ح ۲۰]
 ۲. وفي الكافي عن علي بن محمد عن سهل بن زياد عن أحمد بن عبدوس عن محمد بن زاوية عن أبي علي بن راشد قال قلت لأبي الحسن عليه السلام جعلت فداك إنك كتبت إلى محمد بن فرج تعلمه أن أفضل ما تقرأ في الفرائض ب إنا أنزلناه و قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وإن صدري ليضيق بقرآنيهما في الفجر فقال عليه السلام لا يضيقت صدرك بهما فإن الفضل والله فيهما. [كافي، ج ۳، ص ۳۱۵، ح ۱۹]

اولیین همه نمازهای خود را با «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» می خوانند.^۱

امام صادق (ع) فرمود:

کسی که هنگام خارج شدن از منزل ده مرتبه «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند، در

امان خدا خواهد بود تا به منزل خود باز گردد.^۲

رسول خدا (ص) فرمود:

کسی که هنگام خواب سوره «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند خداوند گناهان

پنجاه سال او را می آمرزد.^۳

امام صادق (ع) فرمود:

کسی که یک مرتبه سوره «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند مانند این است که ثلث

قرآن و ثلث تورات و ثلث انجیل و ثلث زبور را خوانده باشد.^۴

۱. أَبُو دَاوُدَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مَهْزِيَارٍ بِإِسْنَادِهِ عَنْ صَفْوَانَ الْجَمَّالِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) يَقُولُ صَلَاةَ الْأَوَّلِينَ الْخَمْسُونَ كُلُّهَا بِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ. [همان، ص ۳۱۴، ح ۱۳]

۲. وفيه عن علي بن إبراهيم عن أبيه عن ابن أبي عمير عن الحسن بن عطية عن عمر بن يزيد قال قال أبو عبد الله (ع) من قرأ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ حين يخرج من منزله عشر مرات لم يزل في حفظ الله (ص) وكلاءته حتى يرجع إلى منزله. [كافي، ج ۲، ص ۵۴۲، ح ۸]

۳. وفي التوحيد: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ الْمُتَوَكِّلِ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْعَطَّارُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى بْنِ عِمْرَانَ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ عَنْ عِيسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) مَنْ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ مِائَةَ مَرَّةٍ حِينَ يَأْخُذُ مَضْجَعَهُ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ (ص) ذُنُوبَ خَمْسِينَ سَنَةً. [توحيد صدوق، ص ۹۴، ح ۱۲]

۴. وفيه: حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ هِشَامِ الْمُكْتَبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْكُوفِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ النَّخَعِيُّ عَنْ عَمِّهِ الْحُسَيْنِ بْنِ يَزِيدَ النَّوْفَلِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ مَنْ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ مَرَّةً وَاحِدَةً فَكَأَنَّمَا قَرَأَ ثَلَاثَ الْقُرْآنِ وَ ثَلَاثَ التَّوْرَةِ وَ ثَلَاثَ الْإِنْجِيلِ وَ ثَلَاثَ الزَّبُورِ.

[توحيد صدوق، ص ۹۵، ح ۱۵]

سوره‌ی توحید، آیات ۱ تا ۵

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝۱ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝۲ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝۳ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ۝۴

لغات:

«أَحَدٌ» در اصل وَحْدٌ بوده، و واو قلب به همزه شده است، مانند أناة که در اصل وَنَاةٌ بوده، و أَحَدٌ دو معنا دارد، ۱. أَحَدٌ اسمی، ۲. أَحَدٌ وصفی، و أَحَدٌ اسمی مانند «أحد وعشرون» که مقصود واحد عددی است، مانند واحد و اثنان و ثلاثة، و واحد وصفی مانند قول شاعر که می‌گوید: «فَقَدْ رَجَعُوا كَحَيِّ وَاحِدِينَا»، و جمع «أَحَدٌ» را أُحْدَانٌ گفته‌اند، مانند سَلَقٌ و سَلْقَانٌ، و «واحد» اگر مطلق باشد اسمی خواهد بود، و اگر قبل از آن موصوفی باشد، وصفی خواهد بود مانند هذا الرجل انسان واحد، و هنگامی که خداوند توصیف به واحد می‌شود معنای آن این است که او مختصّ

به صفاتی است که احدی در آن شریک نیست، مانند این که گفته شود: «إِنَّهُ تَعَالَى قَادِرٌ عَالَمٌ حَىٌّ مُوجِدٌ»، و «صَمَدٌ» به معنای «السَّيِّدُ الْمُعَظَّمُ الَّذِي يُصَمَدُ إِلَيْهِ لِلْحَوَائِجِ أَى يُقَصَّدُ لِلْحَوَائِجِ» است، و «كُفُوٌ وَكُفَىٌّ وَكِفَاءٌ» به معنای مثل و نظیر است.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

بگو: خداوند، یکتا و یگانه است (۱) خداوندی است که همه نیازمندان قصد او می‌کنند (۲) او (هرگز) نزاده‌ی کسی است، و نه زاده‌ای دارد، (۳) و برای او هیچگاه شبیه و مانندی نبوده و نخواهد بود! (۴)

تفسیر اهل البيت (علیهم السلام):

مرحوم طبرسی در احتجاج از امام عسکری (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:
یهودیان دشمن خدا، هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) به پیامبری رسید، عبدالله بن صوری را با خود آوردند، و سؤالاتی از آن حضرت نمودند، تا این که عبدالله بن صوری گفت: پروردگار تو چگونه است؟ و چون این سوره نازل شد، ابن صوری گفت: راست گفتم!.

۱. فی الکافی: -... فَقَالَ أَحْبَبْتَنِي عَنْ رَبِّكَ مَا هُوَ؟ فَنَزَلَتْ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ إِلَى آخِرِهَا فَقَالَ ابْنُ صُورِيَا صَدَقْتَ... [احتجاج، ج ۱، ص ۴۴]
- أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ إِنَّ الْيَهُودَ سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) فَقَالُوا انْسِبْ لَنَا رَبِّكَ فَلَبِثَ ثَلَاثًا لَا يُجِيبُهُمْ ثُمَّ نَزَلَتْ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ إِلَى آخِرِهَا. [کافی، ج ۱، ص ۹۱، ح ۱]

حمّاد بن عمرو نصیبی گوید: به امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام گفتم: معنای «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ»

چیست؟ فرمود:

این سوره شناسنامه و نَسَبِ خداوند است برای مخلوق خود، و معنای آن این است که خداوند أَحَدٌ و صَمَدٌ و اَزَلِيٌّ است، و معنای صمدی بودن این است که برخداوند سایه [و نگهدارنده] ای نیست که او را نگاه دارد، بلکه خداوند همه چیز را نگاه می‌دارد، و اوست عارف به مجهول و معروف، و او یگانه‌ای است، که نه خلق او در اوست، و نه او در خلق خود می‌باشد، و او نه با حواس درک می‌شود، و نه با جسم لمس می‌شود، و نه چشم‌ها او را درک می‌کند، دور و نزدیک برای او یکسان است، او چون عصیان شود می‌بخشد، و چون اطاعت شود شاکر است، نه زمین او را در بردارد، و نه آسمان او را احاطه نموده است، بلکه او با قدرت خود حامل همه چیز است، او اَبَدِيٌّ و اَزَلِيٌّ است، او نه فراموش می‌کند، و نه کار بی‌هوده انجام می‌دهد، و نه اهل بازی و نه اهل غلط و اشتباه است، و نه برای اراده‌ی او فصل و فاصله‌ای است، و فصل او جزا و پاداش اوست، و امر او واقع و انجام شده است [و اراده‌ی او انجام مراد اوست] او را فرزندی نیست که وارث او باشد، و او موروث فرزند خویش گردد، او زائیده کسی نیست که با کسی شریک شود، [و در یک کلمه] او مثل و مانندی ندارد.^۱

۱. فی الکافی عن مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى وَمُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَمْرٍو النَّصِيبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام قَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَنِ قَوْلِ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فَقَالَ نِسْبَةُ اللَّهِ إِلَى خَلْقِهِ أَحَدٌ صَمَدٌ أَزَلِيًّا صَمَدِيًّا لَا ظِلَّ لَهُ يُمَسِّكُهُ وَهُوَ يُمَسِّكُ الْأَشْيَاءَ بِأَظْلَلَتِهَا عَارِفٌ بِالْمَجْهُولِ مَعْرُوفٌ عِنْدَ كُلِّ جَاهِلٍ فَرْدَانِيًّا لَا خَلْقَهُ فِيهِ وَلَا هُوَ فِي خَلْقِهِ غَيْرٌ مَحْسُوسٍ وَلَا مَحْسُوسٍ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ عَلَا فَقَرَّبَ وَدَنَا فَبَعَدَ وَعُصِيَ فَغَفَرَ وَأُطِيعَ فَشَكَرَ لَا تَحْوِيهِ أَرْضُهُ وَلَا تَقِيلُهُ سَمَاوَاتُهُ حَامِلُ الْأَشْيَاءِ بِقُدْرَتِهِ دَيْمُومِيٌّ أَزَلِيٌّ لَا يَنْسَى وَلَا

حضرت رضا (علیه السلام) فرمود:

هر کس سوره‌ی «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند و ایمان به آن داشته باشد عارف به توحید و یگانگی خداوند شده است. راوی گوید: چگونه باید این سوره را بخوانیم؟ فرمود: «همان گونه که مردم می‌خوانند» و سپس فرمود: دو مرتبه در پایان این سوره بگو: «كَذَلِكَ اللَّهُ رَبِّي»^۱

مرحوم علی بن ابراهیم قمی با سند خود از ابن عباس نقل نموده که گوید: قریش در مکه به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتند: «خدای خود را برای ما توصیف کن تا ما او را بشناسیم و پرستش کنیم» و خداوند سوره «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بر پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) نازل نمود. سپس گوید:

معنای «هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» این است که خداوند کیفیت و ابعاض و اجزایی ندارد، و عدد در او راه پیدا نمی‌کند، و زیاده و نقصانی در او نیست، و معنای «اللَّهُ الصَّمَدُ» این است که بزرگواری و عظمت به او منتهی می‌شود، و او مصمود و مقصود اهل آسمان‌ها و زمین است، و آنان حوائج خود را از او طلب می‌کنند، و نه فرزندی مانند عزیز دارد که یهود (لعنهم الله) می‌گویند و نه مسیح فرزند اوست که نصارا می‌گویند، و نه خورشید و ماه و ستارگان فرزندان اویند که مشرکین عرب می‌گویند، و نه زاییده کسی است که در رحم و یا در صلب

يَلْهُو وَلَا يَغْلُظُ وَلَا يَلْعَبُ وَلَا لِإِرَادَتِهِ فَضْلٌ وَفَضْلُهُ جَزَاءٌ وَأَمْرُهُ وَقَعٌ لَمْ يَلِدْ فَيُورَثْ وَلَمْ يُولَدْ فَيُشَارِكْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ. [کافی، ج ۱، ص ۹۱، ح ۲]

۱. وفيه عن مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ رَفَعَهُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ الْمُهْتَدِي قَالَ سَأَلْتُ الرَّضَا (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنِ التَّوْحِيدِ فَقَالَ كُلُّ مَنْ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَآمَنَ بِهَا فَقَدْ عَرَفَ التَّوْحِيدَ قُلْتُ كَيْفَ يَقْرَأُهَا قَالَ كَمَا يَقْرَأُهَا النَّاسُ وَزَادَ فِيهِ كَذَلِكَ اللَّهُ رَبِّي. [همان، ح ۴]

او قرار گرفته باشد، و نه از چیزی آفریده شده است «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ»^۱ یعنی برای او شبیه و مثل و عدل و همتایی نیست، و نه احدی از مخلوقات - که بر سر سفره ی نعمت او هستند - پاداشی به او می دهند.^۱

در احتجاج از ابوهاشم داود بن قاسم جعفری نقل شده که گوید: به امام جواد علیه السلام گفتم: معنای «أَحَدٌ» در «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» چیست؟ فرمود:

أَحَدٌ آن خدایی است که همه مردم بروحدانیت و یگانگی او متفق اند، مگر نشنیده ای که خداوند می فرماید: «وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ؟»^۲ یعنی ای رسول من! اگر از آنان سؤال کنی، آفریدگار آسمان ها و زمین و تسخیرکننده خورشید و ماه کیست؟ آنان با اعتقاد قاطع خواهند گفت: «خداوند خالق آن هاست». و با این اعتراف باز می گویند: خدا را شریک و صاحبی است!^۳

۱. القمّی: حدثنا أبو الحسن قال حدثنا الحسن بن علي بن حماد بن مهران، قال: حدثنا محمد بن خالد بن إبراهيم السعدي قال: حدثني أبان بن عبد الله قال: حدثني يحيى بن آدم عن الفزاري عن حريز عن الضحاك عن ابن عباس، قال قالت قريش للنبي صلى الله عليه وسلم بمكة صف لنا ربك لنعرفه فنعبده، فأنزل الله تبارك وتعالى على النبي صلى الله عليه وسلم قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، يعني غير مبعض ولا مجزى ولا مكيف، ولا يقع عليه اسم العدد ولا الزيادة ولا النقصان، الله الصمد الذي قد انتهى إليه السؤدد والذي يصمد أهل السماوات والأرض بحوائجهم إليه، لم يلد منه عزير كما قالت اليهود عليهم لعائن الله وسخطه ولا المسيح كما قالت النصارى عليهم سخط الله، ولا الشمس والقمر ولا النجوم كما قالت المجوس عليهم لعائن الله وسخطه ولا الملائكة كما قالت كفار قريش لعنهم الله ولم يولد لم يسكن الأضلاب ولم تضمه الأرحام لا من شيء كان ولا من شيء خلق ما [مما] كان، ولم يكن له كفوًا أحدٌ، يقول ليس له شبیه و لا مثل و لا عدل و لا يكافيه أحد من خلقه بما أنعم عليه من فضله. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۴۸] ۲. سوره ی عنكبوت، آیه ی ۶۱.

۳. وفي الإحتجاج: رَوَى أَبُو دَاوُدَ بْنُ الْقَاسِمِ الْجَعْفَرِيُّ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ الثَّانِي عليه السلام قُلْ هُوَ

مؤلف گوید:

روایات درباره‌ی توحید فراوان است، خوانندگان محترم به کتاب کافی و توحید صدوق و تفسیر برهان و نورالثقلین و غیره مراجعه فرمایند، ما نیز بخشی از آن‌ها را در کتاب «راه خداشناسی» بیان نموده‌ایم.

اللَّهُ أَحَدٌ مَا مَعْنَى الْأَحَدِ؟ قَالَ الْمُجْمَعُ عَلَيْهِ بِالْوَحْدَانِيَّةِ أَمَا سَمِعْتَهُ يَقُولُ وَلَيْسَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لِيَقُولَنَّ اللَّهُ ثُمَّ يَقُولُونَ بَعْدَ ذَلِكَ لَهُ شَرِيكَ وَصَاحِبَةٌ فَقُلْتُ قَوْلُهُ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ قَالَ يَا أَبَا هَاشِمٍ أَوْهَامُ الْقُلُوبِ أَدْقُ مِنْ أَنْبَارِ الْعَيْنِ أَنْتَ قَدْ تُدْرِكُ بِوَهْمِكَ السِّنْدَ وَالْهِنْدَ وَالْبُلْدَانَ الَّتِي لَمْ تَدْخُلْهَا - وَلَمْ تُدْرِكْ بِبَصَرِكَ ذَلِكَ فَأَوْهَامُ الْقُلُوبِ لَا تُدْرِكُهُ فَكَيْفَ تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ؟ - وَسُئِلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَيَجُوزُ أَنْ يَقَالَ اللَّهُ إِنَّهُ شَيْءٌ؟ - فَقَالَ نَعَمْ نُخْرِجُهُ مِنَ الْحَدِيثِ حَدِّ الْإِبْطَالِ وَحَدِّ التَّشْبِيهِ. [احتجاج، ج ۲، ص ۴۴۱]

سورهی فلق

محلّ نزول: مکه مکرمه، و اکثر قراء آن را مدنی می دانند.

ترتیب نزول: بعد از سورهی فیل.

تعداد آیات: ۵ آیه.

ثواب قرائت سورهی فلق

سلیمان جعفری گوید: از امام کاظم علیه السلام شنیدم که می فرمود:

هر کس در دوران جوانی مقید باشد که هر شب سورهی فلق و سورهی ناس را سه مرتبه بخواند و «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را یک صد مرتبه و اگر نتوانست پنجاه مرتبه بخواند قطعاً خداوند ﷻ اختلال حواس، و بیماری های دیگر جوانان، و بیماری عطش و فساد معده را از او برطرف می نماید، و همواره خون او در جریان خواهد بود تا به پیری برسد، و اگر بر این عمل ادامه دهد تا آخر عمر محفوظ می ماند.^۱

۱. فی الکافی: عَنْهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ بَكْرٍ عَنْ صَالِحٍ عَنْ سُلَيْمَانَ الْجَعْفَرِيِّ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ مَا مِنْ أَحَدٍ فِي حَدِّ الصَّبَا يَتَعَهَّدُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ قِرَاءَةَ - قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ كُلِّ وَاحِدَةٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ مِائَةَ مَرَّةٍ فَإِنْ لَمْ يَقْدِرْ فَخَمْسِينَ إِلَّا صَرَفَ اللَّهُ ﷻ عَنْهُ كُلَّ لَمَمٍ أَوْ عَرَضٍ مِنْ أَعْرَاضِ الصَّيْبَانِ - وَالْعَطَاشِ وَفَسَادِ الْمَعِدَةِ وَبُدُورِ الدَّمِ أَبَدًا مَا تُعَوِّدُ بِهِذَا حَتَّى يَبْلُغَهُ الشَّيْبُ فَإِنْ تَعَهَّدَ نَفْسَهُ بِذَلِكَ أَوْ تُعَوِّدَ كَانَ مَحْفُوظًا إِلَى يَوْمٍ يَقْبِضُ اللَّهُ ﷻ نَفْسَهُ. [کافی، ج ۲، ص ۶۲۳، ح ۱۷]

امام کاظم (علیه السلام) فرمود:

در نماز وتر، معوذتین و توحید را بخوان.^۱

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

کسی که در نماز وتر دو سوره‌ی معوذتین یعنی فَلَاقِ وَ نَاسِ و «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند، به او گفته می‌شود: ای بنده‌ی خدا بشارت باد تو را که خداوند نماز و تر تو را قبول نمود.^۲

۱. و فی التهذیب: وَ عَنْهُ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَعْطِينٍ قَالَ سَأَلْتُ الْعَبْدَ الصَّالِحَ عَنِ الْقِرَاءَةِ فِي الْوُتْرِ وَقُلْتُ إِنَّ بَعْضًا رَوَى - قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فِي الثَّلَاثِ وَبَعْضًا رَوَى فِي الْأُولَيَيْنِ - الْمُعْوِذَتَيْنِ وَفِي الثَّلَاثَةِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فَقَالَ اعْمَلْ بِالْمُعْوِذَتَيْنِ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ.

[تهذیب الأحكام، ج ۲، ص ۱۲۷، ح ۴۸۳]

۲. و فی ثواب الأعمال: أَبِي رَه قَالَ حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَّانَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مَهْرَانَ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْعَلَاءِ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ الْحَدَّاءِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (علیه السلام) قَالَ مَنْ أَوْتَرَ بِالْمُعْوِذَتَيْنِ وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ قِيلَ لَهُ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَنْبَشِرْ فَقَدْ قَبِلَ اللَّهُ وَتَرَكَ. [ثواب الأعمال، ص ۱۲۹]

سورهی فلق، آیات ۱ تا ۵

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝۱ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ۝۲ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝۳
وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ۝۴ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ۝۵

لغات:

«فَلَقٌ» در اصل به معنای شکاف وسیع است، چنان که گفته می‌شود: «فَلَقَ رَأْسَهُ بِالسَّيْفِ» و آن از «فَلَقَهُ يَفْلُقُهُ فَلَقًا» است، و به همین معناست «أُبَيِّنَ مِنْ فَلَاقِ الصُّبْحِ» و «فَزَقِ الصُّبْحِ»، و «غَاسِقٍ» در لغت به معنای هاجم به ضرر است، و در این آیه به همین معناست، چرا که در شب دزدگان از بیشه‌ها و گزندگان از مکان‌های خود بیرون می‌آیند و آسیب می‌رسانند، و «غَسَقَتِ الْقُرْحَةُ»، اذا جرى صديدها، و «غَسَاقٌ» صديد و چرك و خونابه اهل آتش است، چرا که با عذاب و آتش، صديد

از بدن آنان جاری می‌شود، و «عَسَقْتُ عَيْنَهُ» ای سال دمعها، و «وَقُوب» به معنای دخول است، و فعل آن «وَقَبَ يَقْبُ» می‌باشد برون ضرب یضرب و «حاسد» کسی است که آرزوی زوال نعمت از دیگران دارد، گرچه به او باز نگردد، از این رو حَسَد مذموم است، و غِبْطَة ممدوح است، و غِبْطَة این است که مانند آن نعمت را از خداوند برای خود طلب کند و خواهان زوال نعمت از دیگری نباشد.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

بگو: پناه می‌برم به پروردگار سپیده صبح، (۱) از شرّ تمام آنچه آفریده است (۲) و از شرّ هر موجود شرور هنگامی که شبانه وارد می‌شود (۳) و از شرّ آنها که با افسون در گره‌ها می‌دمند (و هر تصمیمی را سست می‌کنند) (۴) و از شرّ هر حسودی هنگامی که حسد می‌ورزد! (۵)

تفسیر اهل البیت علیهم السلام:

امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید:

جبرئیل علیه السلام نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد و گفت: «یا محمد» رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: لَبِیک یا اخی جبرئیل. جبرئیل گفت: «مردی از یهود - یعنی لبید بن اعصم - شما را سحر کرده، و سحر خود را در فلان چاه قرار داده، و شما باید مطمئن‌ترین مردم نزد خود - که عدیل و همتای تومی باشد - را بفرستی تا آن سحر را از آن چاه خارج کند» پس رسول خدا صلی الله علیه و آله به امیرالمؤمنین علیه السلام فرمود: «نزد چاه ذَرَوان می‌روی و سحر را خارج می‌کنی و می‌آوری».

امیرالمؤمنین علیه السلام می فرماید:

من نزد آن چاه رفتم و داخل چاه شدم و آب چاه به خاطر سحرا و مانند حنّاء شده بود، پس با عجله به پایین چاه رفتم و چیزی را نیافتم. و همراهان من گفتند: «بالا بیا چیزی در چاه نیست» پس من گفتم: نه به خدا، دروغ نمی گویم و دروغ به من گفته نشده است، و یقین من مانند یقین شما نیست، و سپس بادقت بیشتر جستجو کردم تا حقه ای را یافتم و نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آوردم و آن حضرت به من فرمود: آن را باز کن و چون باز کردم تکه ای از لیف درخت خرما و رشته ای با بیست و یک گره در آن وجود داشت، و جبرئیل علیه السلام در همان روز دو سوره ی مُعَوِّذَتَیْنِ (یعنی فلق و ناس) را بر رسول خدا صلی الله علیه و آله نازل نمود، و پیامبر خدا صلی الله علیه و آله به من فرمود: «این دو سوره را بر این رشته بخوان» پس من با هر آیه ای که خواندم گره ای از آن باز شد، تا این که تمامی گره ها باز شد، و خداوند این گونه سحر را باز نمود و پیامبر خود صلی الله علیه و آله را در سلامت قرار داد. ۱

۱. فی البرهان: الحسین بن بسطام، فی کتاب (طب الأئمة علیهم السلام): عن محمد بن جعفر البرسی، قال: حدثنا محمد بن یحیی الأرمنی، قال: حدثنا محمد بن سنان، قال: حدثنا المفضل بن عمر، عن أبي عبد الله علیه السلام، قال: «قال أمير المؤمنين علیه السلام: إن جبرئیل علیه السلام أتى التبی علیه السلام وقال: یا محمد، قال: لبيک یا أخی جبرئیل. قال: إن فلانا اليهودی قد سحرک، وجعل السحرفی بئرینی فلان، فابعث إلیه - یعنی إلی البئر - أوثق الناس عندک وأعظمهم فی عینیک، وهو عدیل نفسک حتی یأتیک بالسحر، قال: فبعث التبی علیه السلام علی بن أبی طالب علیه السلام وقال: انطلق إلی بئر ذروان فإن فیها سحرا سحرنی به لبید بن أعصم اليهودی فأتنی به. قال علی علیه السلام: فانطلقت فی حاجة رسول الله صلی الله علیه و آله، فهبطت فی البئر، فإذا ماء البئر قد صار كأنه ماء الحناء من السحر، فطلبتّه مستعجلا حتى انتهیت إلی أسفل القلیب فلم أظفر به، فقال الذین معی: ما فیہ شیء فاصعد. فقلت: لا والله ما کذبت ولا کذبت، وما یقینی به مثل یقینکم - یعنی بقول رسول الله صلی الله علیه و آله - قال: ثم

مؤلف گوید:

قصه فوق را مرحوم طبرسی نیز در مجمع البیان از عایشه و ابن عباس نقل نموده و سپس گوید: «این قصه قابل قبول نیست، چرا که در این قصه پیامبر خدا ﷺ مسحور توصیف شده و عقل او زایل گردیده است، و خداوند چنین چیزی را برای پیامبر خود نپذیرفته و می فرماید: «وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا * أَنْظِرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا»^۱ و امکان دارد که آن یهودی و یا دختران او برای انجام این کار کوشیده باشند و لکن کاری از آنان ساخته نشده بوده، چرا که خداوند پیامبر خود ﷺ را از کار آنان همان گونه که در روایت آمده آگاه نموده است، و این دلالت بر صدق و حقانیت او داشته است، و اگر یهود قدرت می داشتند، آن حضرت و یاران او را می کشتند، چرا که عداوت و دشمنی سختی با آن حضرت داشتند. والله العالم.^۲

طلبت طلبا بلطف، فاستخرجت حقا، فأتيت به النبي ﷺ، فقال: افتحه، ففتحته فإذا في الحق قطعة كرب النخل، في جوفه وتر عليه إحدى وعشرون عقدة، وكان جبرئيل ﷺ أنزل يومئذ المعوذتين على النبي ﷺ، فقال النبي ﷺ: يا علي، اقرأهما على الوتر، فجعل علي ﷺ كلما قرأ آية انحلت عقدة حتى فرغ منها، وكشف الله ﷻ عن نبيه ما سحر به، وعافاه». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۸۱۳، ح ۱]

۱. سوره ی فرقان، آیات ۸ و ۹.

۲. فی المجمع: قالوا أن لبید بن أعصم اليهود سحر رسول الله ﷺ ثم دس ذلك فی بئر لبنی زریق فمرض رسول الله ﷺ فبینا هونائم إذا أتاه ملكان فقعدهما عند رأسه و الآخر عند رجلیه فأخبراه بذلك وأنه فی بئر دروان فی جف طلعة تحت راعوفة و الجف قشر الطلع و الراعوفة حجر فی أسفل البئر یقوم علیها الماتح فانتبه رسول الله ﷺ و بعث علیا ﷺ و الزبیر و عمار فنزحوا ماء تلك البئر ثم رفعوا الصخرة و أخرجوا الجف فإذا فیها مشاطة رأس و أسنان من مشطه و إذا فیها معقد فی إحدى عشرة عقدة مغروزة بالأبر

در کتاب عقاب الأعمال از امام صادق علیه السلام نقل شده که فرمود:

سخت‌ترین عذاب در روز قیامت برای هفت نفر می‌باشد، اول قاییل است که برادر خود را کشت، و سپس نمرود است که با ابراهیم علیه السلام درباره‌ی خداوند احتجاج نمود، و دو نفر از بنی اسرائیل هستند که یکی از آنان قوم موسی علیه السلام را گمراه کرد، و دیگری قوم عیسی علیه السلام را گمراه نمود، و پنجمی فرعون است که ادّعی‌ای خدایی کرد و گفت: «أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى» و دو نفر از این امت هستند که یکی از آنان بدتر از دیگری است و در تابوتی از قواریر در زیر فلق در دریایی از آتش قرار دارد.^۱

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«فَلَقَ» چاهیست در جهنّم که اهل جهنّم از شدّت حرارت آن به خدا پناه می‌برند، و فلق از خداوند خواست تا به او اجازه نفس کشیدن بدهد، و چون به او اجازه داده شد، و تنفّس نمود، جهنّم را آتش زد.

سپس گوید:

و در این چاه صندوقی از آتش قرار دارد که اهل آن چاه از شدّت حرارت آن به خدا پناه می‌برند، و در آن صندوق تابوتی است، و در آن تابوت شش نفر از اولین و شش نفر از آخرین قرار دارند، و شش نفر از اولین: فرزند آدم است

۱. فی عقاب الأعمال: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الصَّفَّارِ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مَعْرُوفٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ حَنَانَ بْنِ سَدِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَسَبْعَةٌ نَفَرًا أَوْلَهُمْ ابْنُ آدَمَ الَّذِي قَتَلَ أَخَاهُ وَنُمْرُودَ الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ وَائْتَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ هَوْدًا قَوْمَهُمَا وَنَصْرَاهُمَا وَفِرْعَوْنَ الَّذِي قَالَ أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى وَائْتَانَ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَحَدُهُمَا شَرُّهُمَا فِي تَابُوتٍ مِنْ قَوَارِيرٍ تَحْتَ الْفَلَقِ فِي بَحَارٍ مِنْ نَارٍ. [عقاب الأعمال، ص ۲۱۴]

که برادر خود را کشت، و نمرود است که ابراهیم را در آتش انداخت، و فرعون زمان موسی عَلَيْهِ السَّلَام است، و سامری است که گوساله را ساخت [و مردم را گمراه کرد] و کسی که یهود را گمراه نمود، و کسی که نصارا را گمراه کرد، و اما آن شش نفر از آخرین: اولی و دومی و سومی و چهارمی هستند، و رئیس خوارج، و ابن ملجم است. سپس در تفسیر «وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ» گوید: کسی که در آن چاه انداخته می شود، داخل آن تابوت خواهد شد.^۱

«وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ * وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ»^۲

در ابتدای این سوره قصه‌ی سحر لیبید بن اعصم یهودی نسبت به رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ گذشت و در روایتی از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام سؤال شد آیا «مُعَوَّذَتَيْنِ» از قرآن است؟ و امام عَلَيْهِ السَّلَام فرمود:

آری از قرآن است. سؤال کننده گفت: در مصحف ابن مسعود از قرآن شمرده نشده است؟ امام عَلَيْهِ السَّلَام فرمود: ابن مسعود خطا کرده و این دو سوره از قرآن است. سؤال کننده گفت: آیا آن‌ها را در نماز واجب بخوانم؟ فرمود: آری.

۱. القمى: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ قَالَ: الْفَلَقُ جَبٌ فِي جَهَنَّمَ يَتَعَوَّذُ أَهْلُ النَّارِ مِنْ شِدَّةِ حَرِّهِ فَسَأَلَ اللَّهُ أَنْ يُأْذَنَ لَهُ أَنْ يَتَنَفَسَ، فَأْذَنَ لَهُ فَتَنَفَسَ فَأَحْرَقَ جَهَنَّمَ قَالَ: وَفِي ذَلِكَ الْجَبِ صَنْدُوقٌ مِنْ نَارٍ يَتَعَوَّذُ أَهْلُ الْجَبِ مِنْ حَرِّ ذَلِكَ الصَنْدُوقِ، وَهُوَ التَّابُوتُ وَفِي ذَلِكَ التَّابُوتِ سِتَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَسِتَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ فَأَمَّا السِتَّةُ الَّتِي مِنَ الْأَوَّلِينَ، فَأَبْنُ آدَمَ الَّذِي قَتَلَ أَخَاهُ، وَنَمْرُودُ إِبْرَاهِيمَ الَّذِي أَلْقَى إِبْرَاهِيمَ فِي النَّارِ، وَفِرْعَوْنُ مُوسَى، وَالسَّامِرِيُّ الَّذِي اتَّخَذَ الْعَجَلَ، وَالَّذِي هُوَ الْيَهُودُ، وَالَّذِي نَصَرَ النَّصَارَى، وَأَمَّا السِتَّةُ الَّتِي مِنَ الْآخِرِينَ فَهُوَ الْأَوَّلُ وَالثَّانِي وَالثَّلَاثُ وَالرَّابِعُ وَصَاحِبُ الْخَوَارِجِ وَابْنُ مَلْجَمٍ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ قَالَ: الَّذِي يَلْقَى فِي الْجَبِ فِيهِ يَقْبُ [يَغِيبُ فِيهِ]. [تفسير قمى، ج ۲، ص ۴۴۹]

۲. سوره ی فلک، آیات ۴ و ۵.

سپس فرمود:

آیا می‌دانی این دو سوره درباره‌ی چه چیزی نازل شده است؟ تا این که فرمود: لبید بن اعصم یهودی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را سحر نمود. ابوبصیر گفت: مگر او با سحر خود چه آسیبی می‌توانست به رسول خدا صلی الله علیه و آله برساند؟ امام صادق علیه السلام فرمود: آری با سحر او، رسول خدا صلی الله علیه و آله فکر می‌کرد که در حال زناشویی می‌باشد و چنین نبود، و یا می‌خواست از دری داخل شود و آن را نمی‌دید تا با دست خود لمس کند. سپس فرمود: سحر اثر واقعی دارد، و تأثیر آن تنها بر چشم و فرج می‌باشد، از این رو جبرئیل علیه السلام آمد و رسول خدا صلی الله علیه و آله را از سحر لبید بن اعصم آگاه نمود و آن حضرت علی علیه السلام را فرستاد و سحر او را ابطال نمود. چنان که از تفسیر برهان و مجمع البیان گذشت^۱.

مؤلف گوید:

معنای سحر و آثار آن و مذمت از سحر و ساحر در سوره یونس^۲ گذشت و موسی علیه السلام به سحر فرمود: «مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ

۱. البرهان: و عن أبي عبد الله الصادق عليه السلام أنه سئل عن المعوذتين أهما من القرآن فقال الصادق عليه السلام نعم هما من القرآن فقال الرجل إنهما ليستا من القرآن في قراءة ابن مسعود ولا في مصحفه فقال أبو عبد الله عليه السلام أخطأ ابن مسعود أو قال كذب ابن مسعود هما من القرآن قال الرجل فأقرأ بهما يا ابن رسول الله في المكتوبة قال نعم وهل تدري ما معنى المعوذتين وفي أي شيء نزلتا إن رسول الله صلی الله علیه و آله سحره لبید بن اعصم یهودی فقال ابوبصیر لأبي عبد الله عليه السلام وما كاد أو عسى أن يبلغ من سحره قال أبو عبد الله الصادق عليه السلام بلى كان النبي صلی الله علیه و آله يرى أنه بجامع وليس بجامع وكان يريد الباب ولا يبصره حتى يلمسه بيده والسحر حرق وما يسلط السحر إلا على العين والفرج فاتاه جبرئيل عليه السلام فأخبره بذلك فدعا عليا عليه السلام وبعثه ليستخرج ذلك من بشر ذروان و ذكر الحديث بطوله إلى آخره. [طب الأئمة عليهم السلام، ص ۱۱۴]

۲. سوره یونس، آیات ۸۱ و ۸۲.

عَمَلِ الْمُفْسِدِينَ» واما حسد و چشم بد زدن نیز آثار عجیبی دارد و از شر آن نیز باید به خداوند پناه بُرد، و مرحوم علامه بحرانی در تفسیر برهان روایاتی درباره‌ی حسد و آثار آن نقل نموده که به برخی از آن‌ها اکتفا می‌شود.
محمد بن مسلم گوید: امام باقر علیه السلام فرمود:

بسا انسان شتاب زده به کاری دست می‌زند و کافر می‌شود، و حسد ایمان را می‌خورد همان گونه که آتش هیزم را می‌خورد و نابود می‌کند.^۱
داود رقی گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود:

از خدا بترسید و به همدیگر حسد نوزید، همانا عیسی بن مریم علیه السلام از دستورات دینش سیاحت در بلاد بود و در برخی از سفرها مردی به نام قصیر همراه او بود، و او همواره ملازم با عیسی علیه السلام بود، و چون عیسی به دریا برخورد نمود، باصحت یقین خود «بسم الله» گفت و بر روی آب حرکت کرد، و آن مرد قصیر نیز چون چنین دید «بسم الله» گفت و بر روی آب حرکت کرد و به عیسی ملحق شد و سپس عجب پیدا کرد، و با خود گفت: «من با عیسی فرقی ندارم، او از روی آب حرکت نمود و من نیز حرکت کردم» و چون عجب پیدا کرد، یکباره در آب فرورفت و به عیسی علیه السلام پناهنده شد، و عیسی علیه السلام او را نجات داد، و به او فرمود: چه گفתי ای قصیر؟ قصیر گفت: چنین فکری در من رخ داد و عجب پیدا کردم.
حضرت عیسی علیه السلام فرمود:

حدّ خود را گم کردی و خود را در غیر محلی که خدا برای تو قرار داده است قرار دادی، از این رو خداوند به تو خشم نمود، و اکنون باید توبه کنی، و چون

۱. فی الکافی عن مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ رَزِینَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام إِنَّ الرَّجُلَ لَیَأْتِی بِأَیِّ بَادِرَةٍ فِیْکُفِّرُ وَإِنَّ الْحَسَدَ لَیَأْکُلُ الْإِیْمَانَ کَمَا تَأْکُلُ النَّارُ الْحَطَبَ. [کافی، ج ۲، ص ۳۰۶، ح ۱]

توبه نمود، به مرتبه پیشین خود بازگشت، پس شما نیز از خدا بترسید و

نسبت به همدیگر حسد پیدا نکنید.^۱

امام صادق (علیه السلام) در سخن دیگری فرمود:

آفت دین حسد و عجب و فخر است.^۲

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می فرماید:

خداوند (صلی الله علیه و آله) به موسی بن عمران فرمود: «یا ابنِ عِمْرَانَ لَا تَحْسُدَنَّ النَّاسَ عَلَی مَا

آتَيْتَهُمْ مِنْ فَضْلِي، وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ ذَلِكِ...» یعنی ای فرزند عمران! نسبت

به نعمت‌هایی که من به مردم تفضل نموده‌ام حسد پیدا مکن، و چشم به

آنان مدوز، چرا که حاسد به خاطر نعمت‌های من خشم می‌کند و می‌خواهد

۱. و فيه: عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ خَالِدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ دَاوُدَ الرَّقِيِّ

قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ اتَّقُوا اللَّهَ وَلَا يَحْسُدْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا إِنَّ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ

كَانَ مِنْ شَرَائِعِهِ السَّيِّئِ فِي الْبِلَادِ فَخَرَجَ فِي بَعْضِ سَيِّحِهِ وَمَعَهُ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ قَصِيرٌ

وَكَانَ كَثِيرَ اللُّزُومِ لِعِيسَى (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فَلَمَّا انْتَهَى عِيسَى إِلَى الْبَحْرِ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ بِصِحَّةِ يَتَقِينَ

مِنْهُ فَمَشَى عَلَى ظَهْرِ الْمَاءِ فَقَالَ الرَّجُلُ الْقَصِيرُ حِينَ نَظَرَ إِلَى عِيسَى (عَلَيْهِ السَّلَامُ) جَارَهُ بِسْمِ اللَّهِ

بِصِحَّةِ يَتَقِينَ مِنْهُ فَمَشَى عَلَى الْمَاءِ وَلَحِقَ بِعِيسَى (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فَدَخَلَهُ الْعُجْبُ بِنَفْسِهِ فَقَالَ

هَذَا عِيسَى رُوحُ اللَّهِ يَمْشِي عَلَى الْمَاءِ وَأَنَا أَمْشِي عَلَى الْمَاءِ فَمَا فَضْلُهُ عَلَيَّ قَالَ فَرُمِسَ

فِي الْمَاءِ فَاسْتَعَاثَ بِعِيسَى فَتَنَاوَلَهُ مِنَ الْمَاءِ فَأَخْرَجَهُ ثُمَّ قَالَ لَهُ مَا قُلْتَ يَا قَصِيرٌ قَالَ

قُلْتُ هَذَا رُوحُ اللَّهِ يَمْشِي عَلَى الْمَاءِ وَأَنَا أَمْشِي عَلَى الْمَاءِ فَدَخَلَنِي مِنْ ذَلِكَ عُجْبٌ

فَقَالَ لَهُ عِيسَى لَقَدْ وَضَعْتَ نَفْسَكَ فِي غَيْرِ الْمَوْضِعِ الَّذِي وَضَعَكَ اللَّهُ فِيهِ فَمَقَّتَكَ اللَّهُ

عَلَى مَا قُلْتَ فَتُبُّ إِلَى اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) مِمَّا قُلْتَ قَالَ فَتَابَ الرَّجُلُ وَعَادَ إِلَى مَرْتَبَتِهِ الَّتِي وَضَعَهُ

اللَّهُ فِيهَا فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا يَحْسُدَنَّ بَعْضُكُمْ بَعْضًا. [همان، ح ۳]

۲. و فيه عن علي بن إبراهيم عن محمد بن عيسى عن يونس عن معاوية بن وهب قال

قال أبو عبد الله (عليه السلام) آفة الدين الحسد والعجب والفخر. [همان، ص ۳۰۷، ح ۱۵]

از نعمت‌هایی که من بین بندگان خود تقسیم نموده‌ام جلوگیری کند، و کسی که اهل حسد باشد، با من ارتباطی ندارد و من نیز از او بیزار هستم.^۱

امام صادق علیه السلام فرمود:

مؤمن اهل غبطه است و اهل حسد نیست، و منافق اهل حسد است و اهل غبطه نیست.^۲

-
۱. و فيه عن يونس عن داود الرقي عن أبي عبد الله عليه السلام قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله قال الله تعالى يا موسى بن عمران لا تحسدن الناس على ما آتيتهم من فضلي ولا تمدن عينيكي إلى ذلك ولا تتبعه نفسك فإن الحاسد ساخط لنعمي صاد لقسمي الذي قسمت بين عبادي ومن يك كذلك فلست منه وليس مني. [همان، ح ۶]
۲. و فيه عن علي بن إبراهيم عن أبيه عن القاسم بن محمد عن المنقري عن الفضيل بن عياض عن أبي عبد الله عليه السلام قال إن المؤمن يعبط ولا يحسد والمنافق يحسد ولا يعبط. [همان، ح ۷]

سورهی ناس

محلّ نزول: مکه مکّمه .

ترتیب نزول: بعد از سورهی فلق .

تعداد آیات: ۶ آیه .

ثواب قرائت سورهی ناس

فضیلت و ثواب قرائت سورهی ناس در ذیل سورهی فلق بیان شد .

و در کتاب خواصّ القرآن از رسول خدا ﷺ نقل شده که فرمود:

کسی که سورهی ناس را برای بهبود هر بیماری بخواند، با اذن خداوند متعال آن

بیماری ساکن می شود، و این سوره برای قرائت کننده شفا خواهد بود.^۱

و در سخن دیگری فرمود:

کسی که این سوره را هنگام خواب بخواند، در پناه خدا خواهد بود تا صبح

شود، و این سوره شفای هر درد و بیماری و آفتی است، و برای قاری شفا

خواهد بود.^۲

۱. البرهان: و من (خواصّ القرآن): روی عن النبی ﷺ أنه قال: «من قرأ هذه السورة على ألم

سكن ياذن الله تعالى، وهي شفاء لمن قرأها». [تفسیر برهان، ج ۵، ص ۸۱۷، ح ۱]

۲. وفيه: وقال رسول الله ﷺ: «من قرأها عند النوم كان في حرز الله تعالى حتى يصبح، وهي

عودة من كل ألم ووجع وآفة، وهي شفاء لمن قرأها». [همان، ح ۲]

امام صادق علیه السلام فرمود:

هر کس این سوره را در همه شب‌ها در منزل خود بخواند، ایمن از آزار جنّ و وسواس خواهد بود، و کسی که این سوره را بنویسد و بر اطفال کوچک بیاویزد، همه آنان با اذن خداوند از شرّ اجنه محفوظ می‌مانند.^۱

۱. و فيه: وقال الصادق علیه السلام: «من قرأها في منزله كل ليلة، أمن من الجن والوسواس، ومن كتبها وعلقها على الأطفال الصغار حفظوا من الجن بإذن الله تعالى». [همان، ح ۳]

سورهی ناس، آیات ۱ تا ۶

متن:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ① مَلِكِ النَّاسِ ② إِلَهِ النَّاسِ ③ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ④ الَّذِي
يُؤَسُّوسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ⑤ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ⑥

لغات:

«وَسْوَاس» حدیث نفس است با صوت خفیی، و اصل آن به معنای صوت خفیی است، و «وَسْوَسَة» بروزن همهمه است، و «موسوس» کسی را گویند که مرارهی او غالب شده باشد، و «خنوس» به معنای پنهان شدن بعد از ظهور است، و «خنّاس» مبالغه‌ی در خنوس و پنهان شدن است، و «ناس» در اصل آناس بوده، و همزه که حرف اصلی آن بوده تخفیفاً حذف شده است، به دلیل أنس و أناس و أناسی.

ترجمه:

به نام خداوند بخشنده مهربان

بگو: پناه می‌برم به پروردگار مردم، (۱) به مالک و حاکم مردم، (۲) به (خدا و) معبود مردم، (۳) از شرّ وسوسه‌گر پنهانکار، (۴) که در درون سینه انسانها وسوسه می‌کند، (۵) خواه از جنّ باشد یا از انسان! (۶)

تفسیر اهل البيت عليهم السلام:

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

وسواس و ختناس از اسم‌های شیطان است که در سینه‌های مردم وسوسه می‌کند، و آنان را از خیر مایوس می‌نماید، و به آنان وعده فقر می‌دهد، و مردم را وادار به معاصی و اعمال زشت و فواحش می‌کند، چنان که خداوند می‌فرماید: «الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ...»^۱

امام صادق عليه السلام می‌فرماید:

برای هر قلبی دو گوش هست، بریکی از آنها ملک مرشدی، و برد دیگری شیطان فتنه‌گری همراه می‌باشد، و ملک او را امر به عمل خیر می‌کند، و شیطان او را از خیر باز می‌دارد، و از مردم نیز همانند شیطان جنّی شیطانی او را امر به گناهان می‌کند [و خیرخواهی نیز او را به راه خیر دعوت می‌نماید].^۲

۱. سوره‌ی بقره، آیه‌ی ۲۶۸.

۲. القمّی: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ وَإِنَّمَا هُوَ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ إِلَهُ النَّاسِ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ اسْمُ الشَّيْطَانِ الَّذِي هُوَ فِي صَدُورِ النَّاسِ يُوَسْوِسُ فِيهَا وَيُؤَسِّسُهُمْ مِنَ الْخَيْرِ وَيُعِدُّهُمْ الْفَقْرَ وَيَحْمِلُهُمْ عَلَى الْمَعَاصِي وَالْفَوَاحِشِ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ ﷻ الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ. [تفسیر قمی، ج ۲، ص ۴۵۰]

۳. وفيه: وَقَالَ الصَّادِقُ عليه السلام مَا مِنْ قَلْبٍ إِلَّا وَلَهُ أذنانِ عَلَى أَحَدِهِمَا مَلِكٌ مُرْشِدٌ وَعَلَى

مرحوم علی بن ابراهیم قمی از ابن عباس نقل کرده که گوید:
مقصود از «مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ» شیطان ملعون است که چون فرزند آدم بر خلاف خواسته خداوند به دنیا توجه می کند، او با خرطوم خود که مانند خنزیر است بر قلب او مسلط می شود، و او را وسوسه می نماید، و هنگامی که به یاد خدا می افتد، شیطان باز می گردد و دور می شود، و همواره شیطان این آمد و رفت را در قلب مؤمن دارد، از این رو خداوند در توصیف شیطان می فرماید: «الَّذِي يُوسِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ» سپس خداوند خبر می دهد که این شیطان وسواس، هم از جن است و هم از انس، لذا می فرماید: «مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ»^۱ مؤلف گوید:

یاد خداوند، و ذکر الله بهترین حالات مؤمن است، از این رو خداوند نماز را در شبانه روز پیاپی در پنج وقت واجب نموده تا بنده ی او از یاد خدای خود غافل نشود، و شیطان بر او مسلط نگردد، و درباره ی نماز می فرماید: «أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي» و «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ» و «وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ». نکته دیگر این است که مانوعاً شیطان را شیطان جتنی فکرمی کنیم، در حالی که

الآخر شیطان مغتر هذا يأمره وهذا يزجره وكذلك من الناس شیطان يحمل الناس على المعاصی كما يحمل الشیطان من الجن. [همان]

۱. و فيه: حدثنا سعید بن محمد قال: حدثنا بکر بن سهل عن عبد الغنی بن سعید الثقفی عن موسی بن عبد الرحمن عن مقاتل بن سلیمان عن الصّحاک بن مزاحم عن ابن عباس فی قوله مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ یرید الشیطان لعنه الله علی قلب ابن آدم، له خرطوم مثل خرطوم الخنزیر یوسوس لابن آدم إذا أقبل علی الدّنیاء وما لا یحب الله فإذا ذکر الله ﷻ انخنس یرید رجوع، قال الله: الَّذِي يُوسِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ثُمَّ أَخْبَرَ أَنَّهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فَقَالَ ﷻ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ یرید من الجن والانس. [همان]

خداوند می فرماید: «الَّذِي يُوسِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ، مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّاسِ» و در حدیثی از امام کاظم (علیه السلام) نقل شده که می فرماید:

«اخْتَرِ الْمَجَالِسَ عَلَى عَيْنِكَ، فَإِنْ رَأَيْتَ قَوْمًا يَذْكُرُونَ اللَّهَ جَلًّا وَعَزًّا فَاجْلِسْ مَعَهُمْ، ... وَلَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يُظِلَّهُمْ بِرَحْمَتِهِ فَيَعْمَكَ مَعَهُمْ وَإِذَا رَأَيْتَ قَوْمًا لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ فَالْتَجَلِسْ مَعَهُمْ، وَلَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يُظِلَّهُمْ بِعُقُوبَةٍ فَيَعْمَكَ مَعَهُمْ.»^۱

مرحوم علامه بحرانی در تفسیر برهان روایاتی را درباره‌ی این دو سوره‌ی آخر قرآن نقل نموده که این دو سوره از قرآن است و عبدالله بن مسعود که آن‌ها را از قرآن ندانسته و در مصحف خود نیاورده خطا کرده است، از این رو برخی از آن روایات در پاورقی مشاهده می شود.^۲

۱. علل الشرائع ابن الوليد عن الصَّفَّارِ عَنِ ابْنِ هَاشِمٍ عَنِ ابْنِ مَرْزَأَ عَنْ يُونُسَ رَفَعَهُ قَالَ قَالَ لُقْمَانَ لِابْنِهِ يَا بُنَيَّ اخْتَرِ الْمَجَالِسَ عَلَى عَيْنِكَ فَإِنْ رَأَيْتَ قَوْمًا يَذْكُرُونَ اللَّهَ فَاجْلِسْ مَعَهُمْ فَإِنَّكَ إِنْ تَكُ عَالِمًا يَنْفَعُكَ عِلْمُكَ وَيَزِيدُوكَ عِلْمًا وَإِنْ كُنْتَ جَاهِلًا عِلْمُوكَ وَ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يُظِلَّهُمْ بِرَحْمَةٍ فَتَعْمَكَ مَعَهُمْ وَإِذَا رَأَيْتَ قَوْمًا لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ فَالْتَجَلِسْ مَعَهُمْ فَإِنَّكَ إِنْ تَكُ عَالِمًا لَا يَنْفَعُكَ عِلْمُكَ وَإِنْ تَكُ جَاهِلًا يَزِيدُوكَ جَهْلًا وَ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يُظِلَّهُمْ بِعُقُوبَةٍ فَتَعْمَكَ مَعَهُمْ. [رواه فی بحار الانوار، ج ۱، ص ۲۰۱]

۲. البرهان: - محمد بن يعقوب: عن محمد بن يحيى، عن أحمد بن محمد، عن علي بن الحكم، عن سيف ابن عميرة، عن داود بن فرقد، عن صابر مولى بسام، قال: أمنا أبو عبد الله (علیه السلام) فی صلاة المغرب فقرأ المعوذتين، ثم قال: «هما من القرآن».

- وعنه: عن محمد بن يحيى، عن محمد بن الحسين، عن ابن أبي نجران عن صفوان الجمال، قال: صلى بنا أبو عبد الله (علیه السلام) المغرب، فقرأ بالمعوذتين فی الركعتين.

- علی بن ابراهیم، قال: حدثنی اَبی، عن بکر بن محمد، عن اَبی عبد الله (علیه السلام)، قال: «كان سبب نزول المعوذتين أنه وعك رسول الله (صلى الله عليه وآله) فنزل عليه جبرئيل (علیه السلام) بهاتين السورتين فعوذه بهما».

- وعنه: عن علی بن الحسين، عن أحمد بن اَبی عبد الله، عن علی بن الحكم، عن سيف

- بن عميرة، عن أبي بكر الحضرمي، قال: قلت لأبي جعفر عليه السلام: إن ابن مسعود كان يمحو المعوذتين من المصحف، فقال عليه السلام: «كان أبي يقول: إنما فعل ذلك ابن مسعود برأيه، وهما من القرآن».
- الطبرسي، قال: في حديث أبي: من قرأ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ و قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ فكأنما قرأ جميع الكتب التي أنزلها الله على الأنبياء.
- وعن عقبه بن عامر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «أنزلت على آيات لم ينزل مثلهن: المعوذتان». أوردته مسلم في (الصحيح).
- وعنه: عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «يا عقبه، ألا أعلمك سورتين هما أفضل القرآن؟». قلت: بلى يا رسول الله، فعلمني المعوذتين، ثم قرأ بهما في صلاة الغداة، وقال: «اقرأهما كلما قمت ونمت».
- وعن أبي عبيدة الحذاء، عن أبي جعفر عليه السلام، قال: «من أوتر بالمعوذتين و قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ قيل له: يا عبد الله، أبشر، فقد قبل الله وترك».
- وعن الفضيل بن يسار، قال: سمعت أبا جعفر عليه السلام يقول: «إن رسول الله صلى الله عليه وسلم اشتكى شكرة شديدة، ووجع وجعا شديدا، فأتاه جبرئيل وميكائيل عليهما السلام، فقعد جبرئيل عند رأسه وميكائيل عند رجله، فعوذة جبرئيل ب قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ وعوذة ميكائيل ب قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ».
- وعن أبي خديجة، عن أبي عبد الله عليه السلام، قال: «جاء جبرئيل إلى النبي صلى الله عليه وسلم وهو شاك، فرقاه بالمعوذتين و قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وقال: بسم الله أرقيك، والله يشفيك من كل داء يؤذيك، خذها فلتهنئك».
- وعن عبد الله بن سنان، عن أبي عبد الله عليه السلام قال: «إذا قرأت قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ فقل في نفسك: أعوذ برب الفلق، وإذا قرأت قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ قل في نفسك: أعوذ برب الناس».
- [رواها في تفسير برهان، ج ٥، ص ٨١٩، ح ١١-٢]

یادآوری‌ها:

مؤلف گوید:

یادآوری می‌شود که جز در جلد اول، در بقیه‌ی مجلدات از ترجمه‌ی آیه‌ی الله مکارم شیرازی زیدعژه استفاده شده است. ضمناً لغات نیز جز در جلد اول - که از لغت نامه‌های گوناگونی استفاده گردیده - در بقیه‌ی مجلدات تنها از تفسیر مجمع‌البیان مرحوم طبرسی رضوان الله تعالی علیه استفاده شده است؛ جز مواردی که لغتی را آن مرحوم معنا نکرده بوده و نگارنده از جاهای دیگری مانند بحار الانوار و تفسیر صافی و تفسیر شبّر و غیره استفاده کرده‌اند. همچنین به لغت نامه‌های معروف، به خاطر شبه‌ی عدم اعتبار شرعی آن‌ها مراجعه نکردیم.

(والله العالم)

* * *

بالطف خداوند در روز نیمه‌ی شعبان سال ۱۴۳۶ قمری، روز ولادت حضرت بقیة الله امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف مطابق با ۱۳ خرداد ۱۳۹۴ شمسی، جلد نهم تفسیر اهل البیت علیهم السلام به اتمام رسید.

«وَاللّٰهُ اَلْحَمْدُ اَوَّلًا وَاٰخِرًا، وَصَلَّى اَللّٰهُ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَاٰلِهِ الطّٰهَرِيْنَ»

پایان جلد نهم تفسیر اهل البیت علیهم السلام